Wuvulu Manufau Fi'ugaia

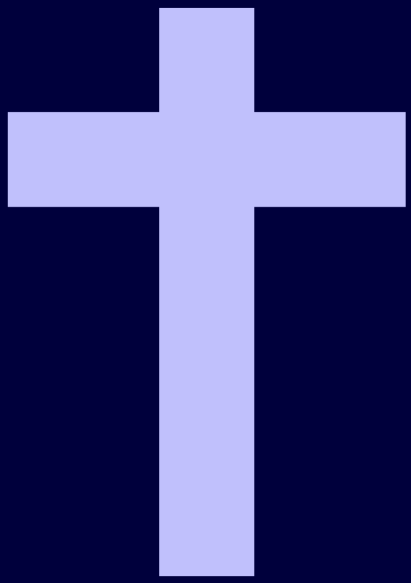

The New Testament in the Wuvalu-Aua Language of Papua New Guinea

Wuvulu Manufau Fi'ugaia
The New Testament in the Wuvalu-Aua Language of Papua New Guinea
Nupela Testamen long tokples Wuvalu-Aua long Niugini

copyright © 2004 Wycliffe Bible Translators, Inc.

Language: Wuvalu-Aua

Translation by: Wycliffe Bible Translators

This translation is made available to you under the terms of the Creative Commons Attribution-Noncommercial-No Derivatives license 4.0.
You may share and redistribute this Bible translation or extracts from it in any format, provided that:
You include the above copyright and source information.
You do not sell this work for a profit.
You do not change any of the words or punctuation of the Scriptures.
Pictures included with Scriptures and other documents on this site are licensed just for use with those Scriptures and documents. For other uses, please contact the respective copyright owners.

2012-11-26

PDF generated using Haiola and XeLaTeX on 1 Oct 2024 from source files dated 31 Aug 2023
fa91fc57-dbb6-5be2-bed0-2ae5e341066c

Contents

Wuvulu Manufau Fi'ugaia 1
Matthew 3
Mark 60
Luke 96
John 154
Acts 195
Romans 247
1 Corinthians 270
2 Corinthians 293
Galatians 307
Ephesians 315
Philippians 323
Colossians 329
1 Thessalonians 335
2 Thessalonians 340
1 Timothy 343
2 Timothy 350
Titus 355
Philemon 358
Hebrews 360
James 378
1 Peter 384
2 Peter 391
1 John 395
2 John 401
3 John 402
Jude 403
Revelation 405
Glossary 432

Wuvulu Manufau Fi'ugaia

The New Testament in the Wuvulu-Aua Language, Manus Province, Papua New Guinea
© Wycliffe Bible Translators, 2005
ISBN: 0 86893 425 9
First Edition 2005—605

Rawarawa Fa'a'arewai Warea

Fei Manufau Fi'ugaia na pa'i 27 bu'u. Hepapalo bu'u na pa'i **Warefa'aia**. Fei warefa'aia abaa pa'aa paolaa fei Bu'u Apuna ma'uaa fa'a'arewai ei ne'ia lalona. Ale'ei hini i ne'inia, tani i ne'inia, hini ba ro tonia mawe hefi'adiai manumanu.

Laloo hepapalo chapter na pa'i hefi'a fafasuii ei warewarea napa'aa hararapa'o ba i fa'arewaiaa ei ne'ia harona. Ma laloo ei Bu'u Matthew, Mark, Luke ma John na pa'i hefi'a parenthesis ( ) ma lalona rona pa'i hefi'adiai reference ale'ei chapter ma verse, ei na fimina'ei ei u'uga. Ale'ei Matthew 1:1-17 ina pa'i (Luke 3:23-38) pafona uaa na fimina'ei ma'ida guapaloei.

Fei pa'aa Manufau Fi'ugaia noranamai a'a fei warea Greek. Ma fei pa'aa warea fei, lomi nado'o pa'i chapter ma verse. Guapaloei, au'uaa ro'ou hinene ba i hadumaa mei igoa. Fei Rawarawa Fi'ugaia (Gen.- Mal.) ne'iaa ro'ou warea Hebrew ma Aramaic. Laloo fei Bu'u Apuna nabaa fei ne'ia ale'ei *Fasu*, fei pa'aa warea Hebrew ba *Adonai* ma pa'aa hanuna ba fasu. Ma nabaa na fei ne'ia ale'ei FASU, fei pa'aa warea Hebrew ba YHWH. Sifei fei pa'aa haraa mei Haidaa ma ina nomai a'a fei Rawarawa Fi'ugaia (fihawawaginaa Ps 110:1 ma Mk 12:36).

Hefi'a warea lomi na pa'i a'a fei maumau gufu o fei wareagufu ale'ena *camel, maugeni,* o *a'aro*. Si'ei i pa'i ua ei wareaa hefi'adiai gufu.

Laloo feni bu'u ana na pa'i hefi'a haduhaduu mei igoa nabaa i labaginaa hefi'adiai naranara wagii fei na igoia ale'ei, ei cross-reference, fei Glossary, ei footnote, ei hanunu, ei map, ma ei Baua Naranara. Hefi'a ne'ia Greek na pa'i watauda naranara ma si'ei hefi'a verse na pa'i footnote wagina ma ei footnote ei fi fama'aiaa hepalodiai naranara wagii fei verse fei.

Fei pa'afii fei pigua, sifei ba ei rama'a nei apa'ifarawaninaa Jesus Christ, mei Na'uu mei Haidaa. Feni pigua, baua bigi'a ma nunumiaa ei ro piguia ba mei Haidaa nei to hawerana wagina.

Ei Lao Warea

Consonants

b, d/l, f(v), h, m, n, p, r(g) s/t, w, y, '

Fei lao ***r*** na pa'i ma'ida lalerena ono'ono ale'ei warea. Hefi'a *Aua* ma hefi'a *Fufudu,* lao ro'ou ale'ena fei lao ***r*** wareaa pidaua.

Na pa'i guapalo laona fei ***s***. Hepalo ana ale'ei fei lao ***s*** wareaa pidau ma hepalodiai ***ch*** ale'ei wareaa pidaua.

Vowels

a, e, i, o, u

Diphthongs

ei, ai, ao, au, oi

Hefi'a warea na pa'i guapalo vowel pedupeduna. Fei wareaa pidaua ba geminate (hanuna ba fiwatai). Nabaa fei warea na pa'i geminate vowel, fei laona i filogii ma'ida.

Fama'ama'a:
Fei bigi'a.
Bigi'aa fei.
Fei warea.
Wareaa fei.
Fei humu.
Fei humuu ro'ou.
Laloo fei Bu'u Apuna ana na pa'i hefi'adiai alphabet lomi na pa'i wareagufu ale'ei *c, j, k, q, x,* ma *z*

Puduu Rarabaa, Tatapai, ma Mugoo Po'i

Puduu Rarabaa				
Greek	**KJV**	**Ratio**	**Metric**	**Equivalen**
Litra	pound		0.34 kg.	12 oz.
Talanton	talent		26-36 kg.	58-80 lb.
Rarabaa Piye o Ranu				
Koros	measure			11-17 bush
Batos	measure	72 *sextarii*	39.6 litre	10.4 gallon
Metretes	firkin		35 litre	59 gallon
Saton	measure	24 *sextarii*	13.2 litre	12 mamara
Modios	bushel	16 *sextarii*	8.8 litre	1 peck
Choinix	measure	2 *sextarii*	1.1 litre	1 quart
Xestes	pot	1 *sextarii*	0.55 litre	1 pint
Rauana				
Milion	mile	Roman mile	1.48 kilometre	4,854 feet
	(1000 talawa'aia)			
Stadion	furlong	1/8 Roman mile	185 metre	607 feet
Orguia	fathom	4 cubit	1.85 metre	6 feet
Pechys	cubit	46.25 centimetre	18 inch	

Mugoo Po'i			
Jewish	**Greek**	**Roman**	**Approximate US Equivalent**
Lepton	(“mite”)	1/2 *quadras*	1/8 cent
quadrans	(“farthing”)		1/4 cent
assarias	(“farthing”)		1 cent
drachma	*denarius*	(“penny”)	16 cents
didrachma	2 *denarii*		32 cents
stater	4 *denarii*		64 cents
25 *drachma*	*aureus*		4 dollars
mina (“pound”)	100 *denarii*		16 dollars
talent	240 *aurei*		960 dollars

MATTHEW

Warefa'aia

Feni rawani'a wareaa Matthew fi warewareaa mei Tela'ana Jesus, mei na fa'unainia mei Haidaa laloo fei rawarawa fi'ugaia, fei hesuwii fei Bu'u Apuna. Feni bu'u na u'u ba fei rawani'a warea abaa manumanuu ei Jew ua, ma'uaa minaa ei rama'a. Jesus na wanini, pudugufai, wadu'ai a'a fei manimania, na fatawa ma na asi'aa a'a fei ma'ea.

Jesus nado'o fa'asi'anaa fei bigi'ana yei Galilee ma nene, Jerusalem. Hia pa'aa feroia. Na feroinaa fei haparaiaa mei Haidaa ma ana na pa'i foraforana. Ei feroiana fi warewareaa haipani manumanu: a. fei u'uga pafoo fei maugeni (5-7), b. feroia a'a ei hefua ma helagui wagii fei bigi'aa ro'ou (10), c. warehanunuia wagii fei haparaia i pafea (13), d. ei feroia wagii fei mau nenegia (18), e. ei feroia wagii feni pedupeduu feni ano ma batanai fei haparaia ba i nomai (24-25).

Fei Wawapugee Jesus
(Luke 3:23-38)

1 Fei wa'afa'aiaa minaa fei wawapuge i nomai wagina Jesus Christ, mei pai David, mei pai Abraham:

2 Abraham na fuainaa Isaac, mei amaa Jacob.
Jacob na fuainaa Judah mawe ei lofuna,
3 Judah na fuainaa Perez ma Zerah. Inaa lagua, Tamar.
Perez na fuainaa Hezron, mei amaa Ram.
4 Ram na fuainaa Amminadab.
Amminadab na fuainaa Nahshon.
Nahshon na fuainaa Salmon.
5 Salmon na fuainaa Boaz ma mei inaa Boaz, Rahab.
Boaz na fuainaa Obed ma mei inaa Obed, Ruth.
Obed na fuainaa Jesse
6 ma Jesse na fuainaa mei hapara David.

David na fuainaa Solomon. Mei inaa Solomon, hia do'o haroo Uriah.
7 Solomon na fuainaa Rehoboam.
Rehoboam na fuainaa Abijah.
Abijah na fuainaa Asa.
8 Asa na fuainaa Jehoshaphat.
Jehoshaphat na fuainaa Jehoram.
Jehoram na fuainaa Uzziah.
9 Uzziah na fuainaa Jotham.
Jotham na fuainaa Ahaz.
Ahaz na fuainaa Hezekiah.
10 Hezekiah na fuainaa Manasseh.
Manasseh na fuainaa Amon.
Amon na fuainaa Josiah.
11 Ma Josiah na fuainaa Jeconiah* mawe ei lofuna a'a fei au rona suganaa ro'ou Babylon.

12 Nenee fei ro'aa suganaa ro'ou Babylon:
Jeconiah na fuainaa Shealtiel.

---

* **1:11: 1:11** O, *Jehoiachin;* v. 12 anaa

Shealtiel na fuainaa Zerubbabel.
13 Zerubbabel na fuainaa Abiud.
Abiud na fuainaa Eliakim.
Eliakim na fuainaa Azor.
14 Azor na fuainaa Zadok.
Zadok na fuainaa Akim.
Akim na fuainaa Eliud.
15 Eliud na fuainaa Eleazar.
Eleazar na fuainaa Matthan.
Matthan na fuainaa Jacob.
16 Ma Jacob na fuainaa Joseph mei haroo Mary, mei i waninina Jesus, mei rona roroinia Christ.

17 Si'ei, puduu ei tawe watolaa Abraham ma David, hefua ma obao. Ina pa'i hefua ma obao watolaa David ma fei ba hefi'a na suganaa ro'ou Babylon ma hefua ma obao watolaa fei gutaa ro'ou i Babylon ma fei waniniaa mei Christ.†

Fei Waniniaa Jesus Christ
(Luke 2:1-7)

18 Fei waniniaa Jesus Christ na nomai ale'ei: mei inana Mary na tama'ai'au ba i lalainaa Joseph, ma'uaa ana lagutawe hainofipui ma na pa'idii iana a'a fei Spiriti Apuna.
19 Si'ei ba mei harona, Joseph, hia hemea wanewane rama'a, lomi na nunumiai ba i famamafaia pudaa rama'a, ina nara ba i fi'alagipa'ai a'ana.
20 Ma'uaa nenee fei naranarana fei, hemea alo'aloo mei Fasu na fa'arewa a'ana laloo mefina ma na ware, "Joseph, mena na'uu David, apuna ma'au ba o duginaa Mary humumu ale'ei haromu, uaa fei na toro laloo iana, pa'ana a'a fei Spiriti Apuna.
21 I waninina hemea baduu wawane ma onei roroinaa harana Jesus,‡ uaa i fatela'anaa ei rama'aa gufuna a'a ei hafelo'aa ro'ou."
22 Ei manumanu ei, pa'afina ba i fafa'uainaa tamanu mei Fasu nadii wareia a'a mei mamama'a:
23 "Mei nanao a'u'uanarai atawe dinaa a'a hemea wawane, i pa'i iana ma i waninina hemea baduu wawane ma ro'aa roroinia Immanuel"—hanuna ba "Mei Haidaa i a'a o'ou."
24 I'a wera Joseph, ina bigi'aa tamanu mei alo'aloo mei Fasu na ware ba inei bigi'ia. Ma ina noduginaa Mary humuna ale'ei harona.
25 Ma'uaa lomi na hainofipui a'ana nopa'aloo fei ba na wanini mei baduu wawane. Ma mei amana na roroinaa fei harana ba Jesus.

2

Fei Noramiaa ei Ano'ano

1 A'a fei au haparaiaa Herod, Jesus na wanini yei Bethlehem fawelei Judea. Nenee fei waniniana, ei ano'ano,* noramiaa ro'ou pepei anaa halo, rona nomai Jerusalem
2 ma i'igai, "Amaia mei ina wanini ba haparaa ei Jew? Hai'ouna fanunupa'aa fei pi'una pepei anaa halo† ma ba hai'ou losuinia."
3 I'a guainaa fei mei hapara Herod, hia ma minaa ei rama'aa Jerusalem, ronamina naranara watauda.

† **1:17: 1:17** O, *Messiah.* "Mei Christ" (warea Greek) ma "mei Messiah" (warea Hebrew), hanuu guapaloei ba "Mei rona ipinaa tabana pao." ‡ **1:21: 1:21** Fei hara *Jesus* (warea Greek) ana ale'ei fei hara *Joshua* (warea Hebrew). Hanuu guapaloei ba *mei Fasu fatela'anaa rama'a.* * **2:1: 2:1** ei rona pa'i apa'aa ro'ou † **2:2: 2:2** O, *fanunupa'ia ei na asi'aa fei pi'u.*

4 I'a harofigupuinaa minaa ei famamoaa humuu mei Haidaa mawe ei
feroiaa law, na i'iginaa ro'odu ba i wanini hitani mei Christ.‡
5 Rona ware, “Yei Bethlehem, i fawelei Judea, uaa sifeni, feni ne'iaa mei
mamama'a:
6 “ ‘Ma'uaa yoi, Bethlehem, yena malalaa Judea,
fa'ua ba onamina pusu'oroi ma'uaa, ana ona bauana a'a ei bauaniaa
Judah;
uaa, i a'amu iwe nomai hemea hapara
ma i oma'aa ei maroau, rama'aa Israel ale'ei hemea oma'aa ei sipsipi.’ ”
7 Si'ei, Herod na haro'u'ugainaa ei ano'ano ma i'igifagiginaa ro'ou fei pa'aa
au ro'aa fanunupa'aa fei pi'u.
8 Ma ina ware, “Hamonei aunu ma labagifarawaninaa mei baduu. Ha-
mona labagipa'ia, mi warefanau ma ana u'aree losuinia.” Ma ina alonaa
ro'ou yei Bethlehem.
9 Ro'aa guaidigaa wareaa mei hapara, rona aunulao ma fei pi'u, fei fa-
nunupa'aa ro'ou pepei anaa halo,§ na nolao i ma'aa ro'ou ma no'ulao fawelei
i wagina mei baduu.
10 Ro'aa fanunupa'aa fei pi'u, ronamina ni'eni'e.
11 Ro'aa nopa'aloo fei humu, rona ma'apa'aa mei baduu mawe mei inana
Mary ma rona fa'unaa du'uu ro'ou ma losuinia. Si'ei, rona gigiaa ei pa ro'ou
ma fania ei fanaa ro'ou—ei gold ma ei manumanu dufaa ma hefi'adiai ranuu
ei haihai na dufa.
12 Ma si'ei ba rona apa'idigia laloo ei mefii ro'ou ba ronei'aa hadiwe'ainaa
a'a Herod, rona tonaa hepalodiai tala ma hadiwe'idinaa gufuu ro'ou.

Ponipa'ainaa Egypt

13 Ro'aa aunudii, hemea alo'aloo mei Fasu na fa'arewa a'a Joseph laloo fei
mefi. Ina ware, “Asi'adugaa mei baduu mawe mei inana ma ponipa'ainaa
Egypt. Guta yena hawina na warefa'aio, uaa Herod fi labaginaa mei baduu
ba i fo'afama'eia.”
14 Si'ei, i nopoilao Joseph na asi'adugaa mei baduu ma mei inana ma rona
aununaa Egypt
15 ma ina guta yei nopa'aloo fei ma'eaa Herod. Ma si'ei, napa'aa fa'uai
tamanu inadii wareia mei Fasu a'a mei mamama'a: “Una harofa'asi'anamii
mei na'uu, baduu wawane, yei Egypt.”
16 I'a narapa'ia Herod ba rona sifi'ia ei ano'ano, namina sibafafelo ma na
faniwarea ba ronei fo'afama'eaa minaa ei baduu wawane yei Bethlehem ma
yei a'a ei gufu i malalana, ei rona pa'i guai igisimasi mawe ei rotaa pa'i guai
igisimasi, ale'ei fei au i guainia a'a ei ano'ano.
17 Si'ei ba ei wareaa mamama'a Jeremiah napa'aa fa'uai:
18 “Rona guainaa hepalo lao yei Ramah,
ai'aiga ma baua faloloa'ia,
Rachel na aigaa ei na'una;
ma lomi na nunuminaa nemea ba i faloloa'inia,
uaa lomi rona oadiai.”

Rona Hadiwe'idinaa Nazareth

19 I ma'edii Herod, hemea alo'aloo mei Fasu na fa'arewa a'a Joseph laloo fei
mefi yei Egypt
20 ma na warenaa a'ana, “Asi'aa, dugaa mei baduu mawe mei inana ma
dinaa fei gufu Israel, uaa ei ba ro'aa fo'afama'eaa mei baduu, rona ma'edii.”

---

‡ **2:4: 2:4** O, *Messiah* § **2:9: 2:9** O, *fei fanunupa'aa ro'ou ei fi asi'aa*

21 Si'ei, na asi'aa, dugaa mei baduu mawe mei inana ma rona dinaa fei gufu
Israel.
22 Ma'uaa i'a guainia ba Archelaus na tonaa fei haparaiaa mei amana
Herod yei Judea, ina ma'au ba i dinaa yei. Si'ei ba laloo fei mefina na tonaa
hefaa warefa'aia, na momo'ainaa Galilee
23 ma naree guta laloo hefaa gufu, harana Nazareth. Si'ei, nawe pa'aa fa'uai
ei wareaa ei mamama'a: "Ro'awe ware ba hia, hemea Nazareth."

3

John, mei Pudugufaia i Ra'a'augaa fei Tala
(Mark 1:1-8; Luke 3:1-18; John 1:19-28)

1 A'a ei arewaa ei, John, mei Pudugufaia na nomai ma na u'u yei Judea
fawelei abaa wawawau rama'a
2 ma na ware, "Filoginaa naranaraa hamu'ou, uaa fei haparaiaa mei
Haidaa na rafi'i."
3 Simeni, meni idii wareia mei mamama'a Isaiah:
"Fei lao hemea i haroharomai fawelei abaa wawawau rama'a,
'Ra'a'augaa fei talaa mei Fasu,
fawanewaneaa ei talana.' "
4 Fei susuu John, bigi'aa ro'ou hugoo camel ma fei adii walana, hudii
manulelele. Ei hanana, teraupu ma musilao podu.
5 Ei rama'a noramiaa ro'odu Jerusalem ma minaa ei gufu i Judea ma
fawelei Jordan, rona dinaa a'ana.
6 Rona warefania ei hafelo'aa ro'odu ma ina pudugufinaa ro'odu laloo fei
Ranu Jordan.
7 Ma'uaa i'a fanunupa'aa watauda Pharisee ma Sadducee ba rona nomai
fawelei ifi pudugufainaa ei rama'a, ina warefanaa ro'ou, "Hamu'ou ena
na'uu wa'awa'a! Hini mei i warefa'aiaa hamu'ou ba hamonei ponipa'ai a'a
fei au sibaa, fei ba i nomai?
8 Ei maumau hamu'ou nei fama'aia ba hamona filogidigaa naranaraa
hamu'ou.
9 Apuna naranara ale'ei ba 'amaa hai'ou, Abraham.' U'ei warefanaa
hamu'odu ba mei Haidaa na hawia ba i fa'asi'afani na'uu Abraham a'a ei
mugoo.
10 Fei poa na udedii wagii ei waraa ei haihai ma tamanu haihai lomi na
fuafarawani, i reresuminaa hafi.
11 "A pudugufinaa hamu'ou ranu* wagii fei filogiaa naranara. Ma'uaa
neneu, iwe nomai hemea na faufaudiai laraa yau ma yau ana lomi na rawani
ba a talaitonaa ei hafenaa pinena. I pudugufinaa hamu'ou Spiriti Apuna
fininaa hafi.
12 Fei nuenueina na udedii i panina ba i famama'aa fei e'eaa nuenueina
ma i tolafui'augaa ei wheat laloo fei ude'udee ro'ou ma ei meme, i siminaa
fei hafi lomi i peretoo."

Fei Pudugufaiaa Jesus
(Mark 1:9-11; Luke 3:21, 22)

13 Jesus noranamai Galilee ma na dinaa yei Jordan ba nei pudugufinia
John.
14 Ma'uaa John ba i pauninia ma na ware, "Yoi nei pudugufinau. Tani o
nomai a'au?"

---

* **3:11: 3:11** O, *laloo ranu*

15 Jesus na ware, “Agunei bigi'ia ale'eni e'eni. Ina wanewane ba agua
bigi'aa feni ba i fafa'uainaa ei diware'augaa mei Haidaa.” Ma si'ei, John na
ugainia.
16 I'a pudugufaidii Jesus, ina asi'aa laloo fei ranu ma ana ei ua, na gigi fei
gufu pafea ma ina fanunupa'aa fei Spiritii mei Haidaa, fei maumauna ale'ei
pune fi falorogio pafona.
17 Ma hepalo lao na harogio i gufu pafea ma na ware, “Simeni, meni na'uu,
meni una haguia ma unamina ni'eni'e a'ana.”

4

Fei Manimaniaa Jesus
(Mark 1:12, 13; Luke 4:1-13)

1 I dii, fei Spiriti na noduginaa Jesus fawelei abaa wawawau rama'a ba nei
manimania mei hani'u.
2 Nenee fei i fabao laloo gunaroa pa'aniaa arewaa ma poi, ina bao.
3 Mei manimania na nomai a'ana ma na ware, “Nabaa yoi Na'uu mei
Haidaa, ware a'a eni mugoo ba ronei filoginaa faraa pidaua.”
4 Jesus na ware, “Rona ne'idigia ba: ‘Ei rama'a, lomi ro'aa gutalao a'a ei
faraa pidaua ua, ma'uaa a'a minaa ei warea noranamai haba'umuu mei
Haidaa.’ ”
5 I dii, mei hani'u na noduginaa hia a'a fei baua gufu na apunai ma na
fa'ufalarainia pafoo fei sidesidee fei humuu mei Haidaa.
6 Ina ware, “Nabaa yoi Na'uu mei Haidaa, fapasinaa yoi pu. Uaa rona
ne'idigia:
“ ‘I ware a'a ei alo'alona
ba ronei hadumio
ma ro'aa poronaa yoi pafea a'a ei panii ro'odu
ba nepalo mugoo nei'aa bi'a'ainaa pinemu.’ ”
7 Jesus na warenaa a'ana, “Ana na ne'idii: ‘Apuna manimaniaa mei Fasu,
mei Haidaniamu.’ ”
8 I didiai, mei hani'u na noduginaa hia a'a hepalo tarea maugeni ma
fama'aia minaa ei gufuu ei hapara a'a feni ano ma ei fananamaiaa ro'ou.
9 Ina ware, “Minaa e'eni a fanio nabaa o fa'unaa du'umu ma losuinau.”
10 Jesus na warefania, “Faraua a'au, Satan! Uaa na ne'idii ba ‘Losuinaa mei
Fasu, mei Haidaniamu ma biginenegi'uaia.’ ”
11 I dii, mei hani'u na di'ininia ma ei alo'alo, rona nomai a'ana ma hadumia.

Jesus fipowe Fa'una'anaa fei U'uga
(Mark 1:14, 15; Luke 4:14, 15)

12 I'a guainia Jesus ba rona aunaa John humuu bobo'aia, na hadiwe'inaa
Galilee.
13 Na di'ininaa Nazareth ma aunu, reguta Capernaum, yei papaa fei ranu
fawelei Zebulun ma Naphtali—
14 ba i fafa'uainaa ei idii wareia mei mamama'a Isaiah:
15 “Fei malalaa Zebulun ma fei malalaa Naphtali,
fei tala dinaa agi i papaa Jordan
ma fei gufu Galilee, fei gufuu ei Gentile—
16 ei rama'a rona guta laloo fei roromaa,
rona fanunupa'aa hepalo baua we'ai;
ma a'a ei rona guta i malalaa fei hanunuu fei ma'ea,
fei we'ai na arewa.”
17 A'a fei au fei ma nolao, Jesus nawe u'u'u, “Filoginaa naranaraa hamu'ou,
uaa fei haparaiaa mei Haidaa na rafi'i.”

Fei Harofana ei Rawarawa Otalai Nenera
(Mark 1:16-20; Luke 5:1-11)

18 Ei fi talailao piyee Agii Galilee, Jesus na fanunupa'aa laguei filofui,
Simon, mei rona roroinia Peter ma mei lofuna Andrew. Lagu'ei sumai lepo
laloo fei agi, uaa lagua dia'agi.
19 Na ware Jesus, "Nomai. Nenerau ma a feroinaa hamugua tonaa rama'a
ale'ei hamuna'o to nia."
20 Ana ei ua, lagunadii augaa ei lepoo lagua ma nenegia.
21 I'a nodilao, na fanunupa'aa helaguidiai filofui, James ma John. Lagua,
na'uu Zebedee. Lagua laloo fei wa a'a mei amaa lagua Zebedee ma lagu'ei
hinu'aa ei lepoo lagua. Jesus na harofaa lagua
22 ma ana ei ua, laguna di'ininaa fei wa mawe mei amaa lagua ma nenegia.

Jesus na Farawaninaa ei Funua
(Luke 6:17-19)

23 Jesus na tatalai yei Galilee ma feroi laloo ei synagogue ro'ou, na u'ugaa
fei rawani'a warea wagii fei haparaia ma na fapedugaa minaa ei mau funua
ma ei hafelo'aa unuu ei rama'a.
24 Fei u'ugana namina talaipedunaa Syria ma ei rama'a, rona duginamii
a'ana minaa ei rona funu a'a watauda mau funua, ei naminapa'aa fi'i unuu
ro'ou, ei rona wadu'aa ro'ou ei pigea, ei rona'o memeroi mawe ei na ma'e
unuu ro'ou ma ina farawaninaa ro'ou.
25 Hefi'a baua gupuu rama'a, noramiaa ro'ou, Galilee, Decapolis,*
Jerusalem, Judea ma ei gufu fipepei Jordan, rona nenegia.

5

Jesus na U'u Pafoo fei Maugeni

1 I'a fanunupa'aa ei gupuu rama'a, na fanenaa pafoo fei maugeni ma na
guta. Ei otalai nenerana, rona nomai a'ana
2 ma ina'aa feroinaa ro'ou ma na ware:

Fei Pa'aa Ni'eni'ea
(Luke 6:20-23)

3 "Ni'eni'ea a'a ei rona fapapanai a'a mei Haidaa,
uaa fei haparaia pafea, manumanuu ro'ou.
4 Ni'eni'ea a'a ei ronapa'aa faloloa'i,
uaa i pa'i nemea ba i farawaninaa ei naranaraa ro'ou.
5 Ni'eni'ea a'a ei rona fafafauaa naranaraa ro'ou,
uaa ro'awe tonaa fei malagufu.
6 Ni'eni'ea a'a ei rona bao ma sigigi wagii ei wanewaneaa manumanu,
uaa ro'awe magu.
7 Ni'eni'ea a'a ei rona faloloa'inaa hefi'a,
uaa nemea iwe faloloa'inaa ro'ou.
8 Ni'eni'ea a'a ei na fafa'arai ei naranaraa ro'ou,
uaa ro'aa fanunupa'aa mei Haidaa.
9 Ni'eni'ea a'a ei rona'o fapedugaa fisibaiaa hefi'a,
uaa nemeadiai iwe roroinaa ro'ou na'uu mei Haidaa.
10 Ni'eni'ea a'a ei rona to fi'ia wagii ei manumanu na wanewane,
uaa fei haparaia pafea, manumanuu ro'ou.
11 "Ni'eni'ea a'a hamu'ou nabaa ena rama'a, rona warefafeloaa hamu'ou,
haperararaiaa hamu'ou ma warefasifi ba hamona bigi'aa ei maumau hafelo
ma rona bigi'aa ei manumanu ei a'a hamu'ou, uaa yau.

---

* **4:25: 4:25** Hanuna warea Greek ba *Hefua Gufu*

12 Ni'eni'e ma unuwenuwe, uaa na bauanai fei pono'aa hamu'ou i pafea,
uaa ana rona haperararaiaa ei mamama'a mina.

Fei Agi ma fei We'ai
(Mark 9:50; Luke 14:34, 35)

13 "Hamu'ou ale'ei agii feni malagufu. Ma'uaa nabaa fei agi na pa'ai fei
agi'agiana, batanai ba i agi'agiadiai? Lomidiai bigi'ana; hepalo ua bigi'ana
ba ro'aa siminaa ano ma ro'aa talaihapuninia ei rama'a.
14 "Hamu'ou ale'ei we'ai feni malagufu. Hepalo baua gufu pafoo maugeni,
pa'aa lomi i ude'opa'aipa'i.
15 Ana lomi ba ei rama'a, ro'aa ha'inaa ei we'ai ro'ou ma augia haroo hepalo
hagi. Ma'uaa ro'aa augia pafoo fei ude'udena ma i we'ainaa minaa ei rama'a
laloo fei humu.
16 Ana ale'ei, fawe'ainaa ei we'ai hamu'odu i pudaa ei rama'a ba ro'aa
fanunupa'aa ei rawani'a bigi'aa hamu'ou ma uduginaa mei Amaa hamu'ou
pafea.

Fei Fafa'uaiaa fei Law

17 "Apuna nara ba eni a nomai ba a fapedugaa fei Law o ei Mamama'a;
abaa eni a nomai ba a fapedugaa ro'ou, ma'uaa ba a bigi'aa tamanu ronadii
wareia.
18 A warefa'uai a'a hamu'ou ba, i apa'ai fei haroo pafea ma feni malagufu,
ma'uaa lomi ba i pa'ai ma'ida ne'ia, o hepalo dibaa nene'i wagii fei Law
hawina ba minaa ei manumanu lalona na nodigimai.
19 Hini i barafeaa ma'ida ei warea lalona ma feroinaa hefi'a ba ronei bigi'ia
ale'ei, hia, lomi ba i pa'i harana a'a fei haparaia pafea, ma'uaa hini i feroi ma
neneraa eni warea eni, iwe pa'i baua harana a'a fei haparaia pafea.
20 Uaa u'ei warefanaa hamu'ou ba nabaa ei wanewaneaa hamu'ou lomi
i muainaa ei wanewaneaa ei Pharisee mawe ei feroiaa law, pa'aa lomi ba
hamo'aa wadu'ainaa laloo fei haparaia pafea.

Fo'afama'e

21 "Hamona aida ba ei rama'aa mina, rona guainia ba, 'Apuna fo'afama'e,
ma hini i fo'afama'e, i oa a'a fei dududua.'
22 Ma'uaa u'ei warefanaa hamu'ou ba hini i siba a'a mei lofuna,* ana i oa
a'a fei dududua. Hepalodiai, hini i ware 'Raca'† a'a mei lofuna, hia, i u i pudaa
ei Sanhedrin. Ma'uaa hini i ware ba, 'Yoi pa'aa lomi apa'amu!' i fagiana a'a
fei hafi lomi i peretoo.
23 "Si'ei, nabaa o'aa augaa ei fanamu a'a fei tawahafi na apunai yei humuu
mei Haidaa ma yei ona nonominia ba mei lofumu na pa'i awatana a'amu,
24 di'augaa fena fanamu yena i ma'aa fena tawahafi na apunai. Ma do'o
aunu ma fawanewaneia a'a mei lofumu. Nene, hadiwe'imai ma fanaa fei
fanamu.
25 "Fawanewanebatafainia a'a mei i bidi ununa a'amu, mei ba i dududuio.
Bigi'ia ei hamu'eifi talailao i ma'aa tala. Nabaa lomi, i aunaa yoi i panii mei
fadududua ma mei fadududua i aunaa yoi panii mei ba ipowe aunaa yoi
humuu bobo'aia.
26 A warefa'uai a'amu, lomi o asi'aa hawina ona hodipedugaa ei mugoo
po'ina.‡

Fiharoharoipa'aia

27 "Hamona aida ba ei rama'aa mina, rona guainia ba, 'Onei'aa fiharo-
haroipa'ai.'

---

* **5:22: 5:22** Hefi'a ne'ia ba *mei lofuna ma lomi pa'afina* † **5:22: 5:22** Warea Aramea ba *yoi poapoa*
‡ **5:26: 5:26** Warea Greek *kodrantes*

28 Ma'uaa u'ei warefanaa hamu'ou ba hini i nanamainaa nemea pifine, ina
fiharoharoipa'aidii a'ana laloo fei naranarana.
29 Nabaa fei pudamu pepei ma'au i fafeloio, walesiminia. Ina rawani
ba hepalo ua manumanuu unumu na pa'ai laraa fei ba minaa ei unumu i
baroronaa waduhero.
30 Ma nabaa fei panimu pepei ma'au i fafeloio, famosuia ma siminia. Ina
rawani ba hepalo ua manumanuu unumu na pa'ai laraa fei ba minaa ei
unumu i baroronaa waduhero.

Fi'alagia
(Matthew 19:9; Mark 10:11, 12; Luke 16:18)

31 "Ina udedii fei warea ba, 'Hini mei i di'ininaa mei harona pifine, inei
fania hepalo ne'ifa'aia ba lagu'aa fi'alagii.'
32 Ma'uaa u'ei warefanaa hamu'ou ba hini i fi'alagii a'a mei harona pifine,
nabaa mei pifine mei lomi na fiharoharoipa'ai, i fapasiaa mei pifine mei,
ale'ei ba hia na fiharoharoipa'ai ma hini nemea i lalainaa mei pifine, mei i
fi'alagii a'a mei harona, hia, na fiharoharoipa'ai.

Ei Fa'unaia

33 "Hamona aida ba ei rama'a mina, rona guaidigia ale'ei ba, 'Onei'aa
madi'inaa ei fa'unaiamu; ma'uaa bigi'aa tamanu ona warefa'uanainia a'a
mei Fasu.'
34 Ma'uaa a warefanaa hamu'ou ba, apunawe fa'unainaa hepalo manu-
manu: ale'ei fei gufu pafea, uaa fei, gutanaa mei Haidaa;
35 o feni malagufu, uaa feni, labenaa pinena; o fa'unainaa Jerusalem, uaa
fei, gufuu mei Baua Hapara.
36 Apuna fa'unainaa fei tabamu, uaa lomi ba owe fafilogipa'aa hepalo
hugoo taba ba i po'i o hararapa'o.
37 Ma nabaa hamo'aa ware ba 'Hi'i' wagii hepalo manumanu, ware ua ba
'Hi'i' ma nabaa hamo'aa ware ba 'Lo'e', ware ua ba 'Lo'e', nabaa na pa'idilao
warea, fei, noranamai a'a mei hafelo'a.

Nabaa O Waleaa Pudau, A Waleaa Pudamu
(Luke 6:29, 30)

38 "Hamona guaidigia ba, 'Nabaa nemea i waleaa pudaa nemea, ana i
waleaa pudana ma nabaa nemea i fa'aguguaa difoo nemea, ana i fa'aguguaa
difona.'
39 Ma'uaa u'ei warefanaa hamu'ou ba onei'aa fadugeaa nemea hafelo'a
rama'a. Nabaa nemea i laparaa manufimu pepei ma'au, momo'aifania pepei
anaa.
40 Ma nabaa nemea i dududuio ba i tonaa fei lawalawamu, fania fei hawaa
ugumu anaa.
41 Nabaa nemea forafora i fatalainio ale'ena heai kilometre, talaifipui a'ana
ale'ena guai kilometre.
42 Fani a'a hini i i'igainio ma apuna ofadugaa mei ba ido'o to a'amu ma
nene, i hodi'ia.

Haguaa ei Bidibidii Unuu Hamu'ou
(Luke 6:27, 28, 32-36)

43 "Hamona aida ba rona ware ale'ei mina ba, 'Haguaa mei gufumu ma
fahafelo a'a mei bidibidii unumu.'
44 Ma'uaa u'ei warefanaa hamu'ou: Haguaa ei bidibidii unuu hamu'ou§ ma
lafulafunaa ei rona haperararaiaa hamu'ou

§ **5:44: 5:44** Hefi'a ne'ia ba, *unuu hamu'ou ma haweginaa ena rona umuio, farawaninaa ena na bidibidi unuu ro'ou a'amu*

45 ba hamowe oa ale'ei na'uu mei Amaa hamu'ou pafea. Ina fa'asi'anaa fei
halo a'a ei hafelo'a mawe ei rawani'a ma faropanaa fei maunu a'a ei rona
wanewane mawe ei lomi rona wanewane.
46 Nabaa hamona haguaa ena rona haguaa hamu'ou, tamanu pono'a ba
hamo'aa tonia? Haa, ei otonaa mugoo po'ii gavaman, lomi rona'o bigi'ia
ale'ei?
47 Ma nabaa hamu'ou farawani ua a'a ei lofuu hamu'ou, batanai ei ba ei
maumau hamu'ou i muainaa hefi'a? Haa, ei roromaa, lomi rona'o bigi'ia
ale'ei?
48 Ei maumau hamu'ou neiminapa'aa fafa'arai ua ana ale'ei ei maumau
mei Amaa hamu'ou pafea.

6

Fani a'a ei Lomi Rona Pa'i

1 "Hamonei'aa bigi'aa ei rawani'a bigi'aa hamu'ou i pudaa rama'a ba ro
fanunuia. Nabaa hamona bigi'ia, lomi ba hamo'aa pa'i pono'aa hamu'ou a'a
mei Amaa hamu'ou pafea.
2 "Si'ei, nabaa ona fani a'a ei lomi rona pa'i, apuna warefa'aiaa ei rama'a a'a
ei maniwa, ale'ei rona'o bigi'ia ei ware'oni laloo ei synagogue ma yei ma'aa
tala ba ei rama'a ronei fani ma'aua a'a ro'ou. A warefa'uai a'a hamu'ou ba
rona todigaa minaa ei pono'aa ro'ou ena rona tenaa ro'ou ei rama'a.
3 Ma'uaa ena ona fani a'a ei lomi rona pa'i, apuna fa'aiaa fei panimu pepei
mauwi ba tamanu ei bigi'aa fei panimu pepei ma'au
4 ma ei fanamu i ude'opa'ai. Ma mei Amamu, mei i fanunupa'aa ei
bigi'opaiamu, iwe fani pono'amu.

Lafulafua
(Luke 11:2-4)

5 "Ena hamona lafulafu, apuna bigi'ia ale'ei ena ware'oni, uaa rona nun-
uminia ba ro'aa ufalarai ma lafulafu laloo fei synagogue ma i ma'aa tala ba ei
rama'a, ro'aa fanunupa'aa ro'ou. A warefa'uai a'a hamu'ou ba rona todigaa
minaa ei pono'aa ro'ou.
6 Ma'uaa ena hamona'o lafulafu, wadu'inaa humuu hamu'ou, fare'aa fei
gigei ma lafulafunaa a'a mei Amaa hamu'ou, mei lomi hamo'aa fanunupa'ia.
Ma mei Amaa hamu'ou, mei i fanunupa'aa ei bigi'opa'aiaa hamu'ou, iwe fani
pono'aa hamu'ou.
7 Ma ena hamona'o lafulafu, apuna bababau'u ua ale'ei ei rama'aa roro-
maa, uaa rona nara ba i guaipa'aa ro'ou a'a ei watauda wareaa ro'ou.
8 Apuna neneraa ei maumau ro'ou, uaa hamotawe i'iginia ma mei Amaa
hamu'ou na apa'idigaa ei nunumiaa hamu'ou.
9 "Si'ei ba ei mau lafulafuaa hamu'ou nei ale'eni feni ba:
" 'Mena Amaa hai'ou pafea,
fei haramu na honua,
10 fei haparaiamu nei nomai,
ei nunumiamu, hai'ou bigi'ia yeni malagufu, ana ale'ei rona'o bigi'ia
yena gufu pafea.
11 Fani hanaa hai'ou wagieni
ma laloo minaa ena hepapalo arewaa.
12 Futoaa ei hafelo'aa hai'ou,
ana ale'ei hai'ouna'o futoaa hafelo'aa ei rona fahafelo a'a hai'ou.
13 Onei'aa duginaa hai'ou a'a ei manimania,

ma'uaa dugitata'ainaa hai'ou a'a mei hafelo'a.'*
14 Uaa, nabaa hamu'ou futoaa ei hafelo'a ena rama'a, ena rona bigifahafelo
a'a hamu'ou, mei Amaa hamu'ou pafea, ana i futoaa ei hafelo'aa hamu'ou.
15 Ma'uaa, nabaa lomi hamo'aa futoaa ei hafelo'aa ena rama'a, ei rona
bigifahafelo a'a hamu'ou, mei Amaa hamu'ou pafea, ana lomi i futoaa ei
hafelo'aa hamu'ou.

Fabaoa

16 "Ena hamona fabao, apuna fanunufaloloa'i ale'ei fei mau bigi'aa ena
ware'oni, uaa rona'o fanunufaloloa'i ba ei rama'a, ronei fanunu'apa'ia ba
ro'ei fabao ei. A warefa'uai a'a hamu'ou ba rona todigaa minaa ei pono'aa
ro'ou.
17 Ma'uaa ena hamona fabao, igi pao tabaa hamu'ou ma rapu'aa pudaa
hamu'ou
18 ba ei rama'a, lomi ro'aa fanunu'apa'ia ba hamo'ei fabao ma'uaa, unaa
mei Amaa hamu'ou, mei lomi hamona fanunupa'ia; ma mei Amaa hamu'ou,
mei na fanunupa'aa ei bigi'opa'aiaa hamu'ou, iwe fani pono'aa hamu'ou.

Ei Pa'aa Rawani'a Manumanu i Pafea
(Luke 12:33, 34)

19 "Apuna auma'aa ei pa'aa rawani'a manumanumu yeni malagufu, yeni
na pa'i pugo'a ma po'ai i fafeloia ma ei fafanao ro'aa wadu'ai ma topa'ainia.
20 Ma'uaa auma'aiaa ei pa'aa rawani'a manumanumu yei gufu pafea, uaa
lomi na pa'i pugo'a ma po'ai i fafeloia ma lomi na pa'i fafanao ba ro'aa
wadu'ai ma topa'ai.
21 Uaa hitani ei augamu ei pa'aa rawani'a manumanumu, ana na ude yena
fena naranaramu.

Fei We'ai fei Unu
(Luke 11:34-36)

22 "Fei puda, we'ai fei unu. Nabaa fei pudamu na rawani, minaa fei unumu,
ana imina we'a.
23 Ma'uaa, nabaa fei pudamu na hafelo, minaa fei unumu, ana imina
roroma. Si'ei ba, nabaa fei we'ai a'amu na roro, iminapa'aa rorofafelo!

Mei Haidaa ma ei Manumanu
(Luke 16:13)

24 "Lomi nemea i nafii a'a helagui fasu. Nabaa ale'ei, i fabidibidinaa ununa
nemea ma haguaa nemea, o i bigifawe'i a'a nemea ma narafafelo a'a nemea.
Lomi na hawia ba o nafii a'a minaa lagua—mei Haidaa ma fei Mugoo Po'i.

Apuna Naranara Watauda
(Luke 12:22-31)

25 "Si'ei, u'ei warefanaa hamu'ou, apuna naranara watauda a'a fei gutanaa
hamu'ou ale'ei ba hamo'aa hana o hunumaa tamanu; o, a'a ei unuu hamu'ou
ba hamo'aa rafe tamanu. Haa, fei gutanaa hamu'ou, manumanuu du'ua ua?
Ma ei unuu hamu'ou, manumanuu lawalawa ua?
26 Fanununaa ei manufifidau; lomi rona faro, o hufu, o auma'a i laloo leaa
ro'ou, ma'uaa mei Amaa hamu'ou pafea na faguaa ro'ou. A'a ba fei gutanaa
hamu'ou baua manumanu laraa fei gutanaa ro'ou?
27 Nemea hamu'ou ana i famalapa'ia gutanana wagii fei ba i naranara
watauda?†

---

* **6:13: 6:13** O, *hai'ou a'a ei hafelo'a;* hefi'a ne'ia ba / *uaa ona pa'i fei haparaia ma fei faufau ma fei hawera ranimai ranimai. Amen.* † **6:27: 6:27** O, *ana i famalaiaa anaia ale'ei hepalodiai cubit*

28 “Hamatani hamomina naranara watauda a'a ei lawalawaa hamu'ou?
Fanununaa ei lily fei ano ba batanai ro'ei habe. Lomi rona bigifatemu o
tawitawi.
29 Ma'uaa u'ei warefanaa hamu'ou ba Solomon a'a ei watauda rawani'a
hawerana, lomi na lawalawai ale'ei ei manumanu ei.
30 Nabaa mei Haidaa na fani hawera a'a ei guanaa feni ano, ei yeni wagieni
ma narani hanaa fei hafi, haa, lomi ba i fanidiai hawera a'a hamu'ou ena lomi
na we'i naranaraa hamu'ou?
31 Hee, apuna naranara watauda ma ware ale'ei ba, ‘O'aa hanaiaa
tamanu?’, o ‘O'aa hunumaa tamanu?’, o ‘O'aa haweginaa tamanu?’
32 Uaa ei rama'aa roromaa, rona poninenerаa minaa ei manumanu ei ma
mei Amaa hamu'ou pafea na aidadii ba hamonei pa'i ei manumanu ei.
33 Ma'uaa do'o labarainaa fei haparaiana ma fei wanewaneana ma minaa
ei manumanu i pafoimai a'a hamu'ou.
34 Si'ei, apuna naranara wataudanaa fei narani, uaa ei awataa fei narani,
manumanuu narani. Ei awataa laloo hepalo arewaa, ana hawii fei arewaa
fei.

7

Fanunufarapa a'a Hefi'a
(Luke 6:37, 38, 41, 42)

1 “Apuna fanunufarapa a'a hefi'a, o mei Haidaa ana i fanunufarapa a'amu.
2 Uaa batanai fafanunuamu a'a hefi'a, ana owe tonia ale'ei ei mau
bigi'amu—nabaa puduu fanamu watauda o ma'ida, ana watauda o ma'ida
i hadiwe'imai a'amu.
3 “Tani o fanunuaa ei bareuaa pudaa mei lofumu ma lomi ona narapa'aa
fei hewagu i pudamu?
4 Tani o ware a'a mei lofumu ale'ei ba, ‘Yau, ba a suagisuminaa ei bareuaa
pudamu,’ ma ana ona pa'i hewagu i pudamu?
5 Yoi, mena ware'oni, oneido'o tosiminaa fei baua haihai pudamu ma owe
fanunufarawani ba o'aa huguaa pudaa mei lofumu.
6 “Apuna fanaa ei ponoto ei manumanu na apunai, uaa ro'aa momo'imai
ma tadudigedigeo; ma apuna siminaa ei hapemu pearl a'a ei moimoi, uaa,
ona bigi'ia ale'ei, ro'aa hapuninia haroo pinee ro'ou.

I'igai, Labarai, Faba'aba'a a'a fei Gigei
(Luke 11:9-13)

7 “I'igai ma hamowe to; labarai ma hamowe labagipa'i; faba'aba'a a'a fei
gigei ma iwe gigi a'a hamu'ou.
8 Uaa hini i i'igai, i to; mei i labarai, i pa'i; ma mei i faba'aba'a a'a fei gigei, i
gigi a'ana.
9 “Nabaa mei na'u i i'igainaa fei faraa pidaua, hini hamu'ou i fania hepalo
mugoo?
10 O nabaa i i'igainaa hepalo nia, i fania hepalo wa'a?
11 Fa'ua ba hamona hafelo ma'uaa, hamona'aida fani rawani'a manumanu
a'a ei na'uu hamu'ou. Ma nabaa ale'ei, mei Amaa hamu'ou pafea imina
fanidiai watauda rawani'a manumanu a'a ei rona i'iginia!
12 Si'ei, wagii minaa ei manumanu, hamonei bigi'ia a'a ei rama'a ana ale'ei
hamona nunuminia ba ronei bigi'ia a'a hamu'ou, uaa hefeni, feni pa'aa
hanuu fei Law ma ei Mamama'a.

Guapaloei Pusu'o ma Lareaa Gigei
(Luke 13:24)

13 “Wadu'ai a'a fei pusu'o gigei. Uaa, na lare fei gigei wagii fei baua tala i
dinaa ma'ea ma watauda, rona wadu'ai lalona.
14 Ma'uaa na pusu'oroi fei gigei wagii fei migigii tala i dinaa fawelei na pa'i
harenua ma hefi'a ua na labagipa'ia.

Fei Haihai ma ei Fuana
(Luke 6:43, 44)

15 “Wagi'inaa hamu'ou a'a ei mamama'a sifisifi. Uaa, rona nomai a'a
hamu'ou, maumau ro'ou ale'ei sipsipi ma'uaa, pa'aa maumau ro'ou ale'ei
ponotoo podu.
16 A'a ei fuaa ro'ou, hamo'aa fanunu'apa'aa ro'ou. Ei rama'a, rona'o hufu'aa
ei hanamoo, o ei nasi dupuaa ei wowo'ii na hogia ununa?
17 Ana ale'ei, minaa ei rawani'a haihai na pa'i rawani'a fuaa ro'ou ma'uaa,
ei hafelo'a haihai, lomi na pa'i rawani'a fuaa ro'ou.
18 Hepalo rawani'a haihai, lomi ba i pa'i hafelo'a fuana ma hepalo hafelo'a
haihai, lomi ba i pa'i rawani'a fuana.
19 Tamanu fei haihai lomi na pa'i rawani'a fuana, rowe reresiminaa hafi.
20 Si'ei ba a'a ei fuaa ro'ou, hamowe fanunu'apa'aa ro'ou.

Lomi Una u Apa'io
(Luke 13:25-27)

21 “A'a ba minaa ei rona ware a'au ba, ‘Mena Fasu, mena Fasu,’ ba ro'aa
wadu'ainaa laloo fei haparaia pafea ma'uaa, ana uniaa mei i bigi'aa fei
nunumiaa mei Amau i pafea.
22 A'a fei arewaa fei, watauda ro'aa warenaa a'au ba, ‘Mena Fasu, mena
Fasu, haa, lomi hai'ouna'odii ware'au a'a fei haramu ale'ei ei mamama'a ma
abaa hai'ouna'o fawala'anaa watauda pigea ma bigi'aa watauda foigia a'a fei
haramu?’
23 Ma a warefa'arewa a'a ro'ou ba, ‘Lomi una apa'aa hamu'ou. Di'ininau,
hamu'ou ena hamona'u bigi'aa ei hafelo'a!’

Laguei Poapoa ma Ano'ano Fadufadua
(Luke 6:47-49)

24 “Si'ei, hini i guainaa eni wareau ma biginenegia, tawi'ana ale'ei mei
rama'a na pa'i apa'ana, mei na faduaa fei humuna pafoo na'a.
25 Na ropa fei maunu, na mere fei lamalamana ma fei lalarena na agifan-
ima'aiaa fei humu; ma'uaa lomi na worosi uaa fei fasu'ufufugoina na ude
pafoo na'a.
26 Ma'uaa hini i guainaa eni wareau ma lomi na biginenegia, tawi'ana ale'ei
mei lomi na pa'i apa'ana, mei na faduaa fei humuna pafoo piye.
27 Na ropa fei maunu, na mere fei lamalamana, fei lalarena na agifan-
ima'aiaa fei humu ma na pasimeme'ainaa pu.”
28 I'a warepedugaa ei manumanu ei Jesus, fei gupuu rama'a, namina
nanawala pudaa ro'ou a'a ei feroiana
29 uaa, ina feroi ale'ei hemea na pa'i foraforana ma abaa ale'ei ei feroiaa
law.

8

Mei Rama'a na Watawatai Ununa
(Mark 1:40-45; Luke 5:12-16)

1 I'a upugio a'a fei maugeni, hefi'a baua gupuu rama'a, rona nenegia.
2 Hemea na watawatai ununa* na nomai ma fa'unaa du'una i ma'ana ma
na ware, “Mena Fasu, nabaa ina rawani a'amu, fafafa'arainau.”

* **8:2: 8:2** Warea Greek ba hefi'a mau funuaa hudi unu—aba unaa watawata ua.

3 Jesus na roainalao fei panina ma idoaa mei rama'a mei. Ina ware, “Na
rawani a'au. Inei fafa'arai ena unumu!” Ana ei ua, ina pedu† ei watawataa
ununa.
4 Ma Jesus na warefania, “Apuna warefanaa nemea. Ma'uaa aunu ma
fama'aa ena unumu a'a mei bauaniaa humuu mei Haidaa ma fanaa tamanu
Moses nadii wareia ba onei fani ma fei, ale'ei u'ugamu a'a ro'ou.”

Fei We'iaa Naranaraa mei Centurion
(Luke 7:1-10)

5 I'a nopa'aloo fei gufu Capernaum, hemea centurion na nomai a'ana ma
na i'iginia ba inei hadumia.
6 Ina ware, “Mena Fasu, mei nafiu na haino i humu, uaa na ma'e ununa ma
namina tonaa fi'ina.”
7 Jesus na warenaa a'ana, “Yau, a dii ma re farawaninia.”
8 Mei centurion mei, na ware, “Mena Fasu, yau abaa rawani'a rama'a ba o
wadu'aimai humuu. Ma'uaa onei ware ua ma i rawanidiai mei nafiu.
9 Uaa ana yau na pa'i hemea bauaniau ma yau hemea bauaniaa hefi'a
rama'aa fo'aa. A ware a'a hemea ba ‘Nowau,’ ma i nolao ma hemeadiai ba,
‘Nomai,’ ma i nomai. A warenaa a'a mei nafiu ba, ‘Bigi'aa feni,’ ma i bigi'ia.”
10 I'a guainaa fei Jesus, na maduofo ma na warenaa a'a ei ro nenegia ba,
“A warefa'uai a'a hamu'ou ba lomi una apa'aa hemea Israel napa'aa we'i
naranarana ale'eni meni.
11 U'ei ware a'a hamu'ou ba watauda, rowe nomai i pepei anaa halo ma i
pepei pasiaa halo ma to gutaa ro'ou i a'a fei baua hananaa a'a Abraham, Isaac
ma Jacob i a'a fei haparaia pafea.
12 Ma'uaa hefi'a na'uu fei gufu haparaiaa, rowe oanaa ano laloo fei roro-
maa fawelei na pa'i ai'aiga ma fi'u'uiaa difo.”
13 Nawe ware Jesus a'a mei centurion mei, “Nowau! A pa'aa bigi'ia, ana
ale'ei ona nara ba a bigi'ia.” Ma mei nafina na rawani ana a'a fei au fei.

Jesus na Fapedugaa Funuaa Watauda
(Mark 1:29-34; Luke 4:38-41)

14 I'a wadu'imai i laloo fei humuu Peter Jesus, na fanunupa'aa mei inaa
haroo Peter na babai ununa ma na haino pafoo tawa.
15 Ina idoaa panina ma na pedu fei babaiaa ununa ma ina asi'aa ma fipowe
hasufani hanana.
16 I nopoilao, rona noduginaa a'ana watauda na wadu'aa ro'ou pigea ma
ina fawala'anaa ei spiriti a'a ei wareana ma fapedugaa minaa ei funuaa
ro'ou.
17 Ei bigi'ana ei, na fafa'uainaa tamanu nadii wareia mei mamama'a Isaiah:
“Ina harenaa ei hafelo'a unuu o'ou
ma tonaa ei funuaa o'ou.”

Fei Pono'a Ona Neneraa Jesus
(Luke 9:57-62)

18 I fanunupa'aa ei gupuu rama'a papana, ina warenaa a'a ei maroana ba
hia ma ro'ou, ronei dinaa pepei adii fei ranu.
19 Ma hemea feroiaa law na nomai a'ana ma na ware, “Mena feroia, ona
dinaa hitani, a nenegio.”
20 Jesus na ware, “Ei ponotoo podu, rona pa'i waduu ro'ou ma ei manu-
fifidau rona pa'i hofaa ro'ou, ma'uaa mei Na'uu Rama'a, lomi nopana ba i
haino.”
21 Hemeadiai ei otalai nenerana na warenaa a'ana, “Mena Fasu, yau ba
ado'o aunu ma agifinaa mei amau.”

† **8:3: 8:3** Warea Greek—ina fafa'arai

22 Ma'uaa Jesus na warenaa a'ana, “Nenerau. Ei ma'ea ronei i'ifinaa ana ro'ou.”

Jesus na Famadinoaa fei Lalarena ma fei Lama
(Mark 4:35-41; Luke 8:22-25)

23 I dii, na hugi pafoo fei wa ma ei otalai nenerana, rona nenegia.
24 Lomi rona fanunupa'ia ma'uaa, na asi'aa fei baua lalarena ma ina towetafafelo fei agi ma na fuama'i'inaa laloo fei wa. Ma'uaa Jesus na ma'igu.
25 Ei otalai nenerana, ronaree funifunia ma ware, “Mena Fasu, fatela'anaa o'ou! O'aa wawau'u!”
26 Ina ware, “Hamu'ou ena lomi namina we'i naranaraa hamu'ou, tani hamomina ma'au ale'ei?” I dii, ina asi'aa ma na warefamadinoaa fei lalarena ma fei lama. Ma namina madino fei lama.
27 Ei rama'a, namina nanawala pudaa ro'ou ma rona i'igai, “Rama'a bata meni rama'a meni? Te fei lalarena ma fei lama, ana laguna guaipa'aa wareana!”

Na Fawala'anaa ei Spiriti Hafelo a'a Helagui Rama'a
(Mark 5:1-20; Luke 8:26-39)

28 I'a nopa'aloo fawelei i pepei Gadara,‡ na nobapa'amii helagui rama'a, noramiaa lagua a'a ei huapu ma rona wadu'aa lagua ei pigea. Si'ei ba laguna'aida panarofo'aa ei rama'a, lomi ba hemea i talailao fawelei.
29 Laguna iwa ba, “Tamanu ei nunumiamu a'a haigua, mena Na'uu mei Haidaa? Atawe pa'aa fei au haigua ma ba o'amii haperararaiaa haigua?”
30 Raualao ma'ida na pa'i hefaa baua gupuu ei moimoi ro'ei hanana.
31 Ei pigea, rona i'igaifawe'i a'a Jesus, “Nabaa o'aa fawala'anaa hai'ou, alonaa hai'ou a'a ei moimoi ba hai'ou'aa wadu'aa ro'ou.”
32 Ina warenaa a'a ro'ou, “Nowau!” Si'ei, rona wala'aa ma wadu'aa ei moimoi ma minaa fei gupuu ro'ou, rona poni'upunaa fei adii fei ranu fawelei namina faro'ai ma pasima'e lalona.
33 Ei oma'ama'aa ei moimoi, rona ponibaguanaa fei baua gufu ma u'ugaa minaa ei manumanu ei fininaa tamanu ina bigi'ia a'a laguei na wadu'aa lagua pigea.
34 Si'ei, minaa ei rama'a fei baua gufu, rona aunu ba ro'aa ma'a Jesus. Ma ro'aa ma'apa'ia, rona i'igifawe'i a'ana ba nei di'ininaa malalaa gufuu ro'ou.

9

Jesus na Fawanewaneaa Mei i Ma'e Ununa
(Mark 2:1-12; Luke 5:17-26)

1 Jesus na hugi pafoo hepalo wa, dinaa pepei ma suafatetenaa yei piye gufuna.
2 Hefi'a rama'a, rona notabeamii a'ana hemea na ma'e ununa, na haino pafoo fei hafenaa ununa. I'a fanunupa'aa fei we'iaa naranaraa ro'ou Jesus, na warenaa a'a mei na ma'e ununa, “Guta farawani mena na'uu; ena hafelo'amu una futoia.”
3 A'a fei, hefi'a ei feroiaa law rona'u fiwarewarei, “Mei rama'a mei, ina warefafeloaa mei Haidaa!”
4 Jesus na aidadii ei naranaraa ro'ou ma na ware, “Tani hamu'ou narafafelo?
5 Afaia na maduta: fei ba una ware, ‘Na futo ei hafelo'amu,’ o, fei ba, ‘Asi'aa ma talai’?

‡ **8:28: 8:28** Hefi'a ne'ia ba *Gergesenes*; ma hefi'a ba *Gerasenes*. Haraa fei gufu, *Gerasa*.

6 Ma'uaa, si'ei ba hamonei aida ba mei Na'uu Rama'a na pa'i faufauna yeni
malagufu ba i futoaa ei hafelo'a. . . .” ina warenaa a'a mei na ma'e ununa ba,
“Asi'aa, tonaa fei hafenaa unumu ma dinaa humumu.”
7 Ma mei rama'a na asi'aa ma aununaa humuna.
8 Fei gupuu rama'a, ro'aa fanunupa'aa fei, ronamina hawainaa poaa ro'ou
ma rona uduginaa mei Haidaa, mei i fani faufau a'a ei rama'a ale'ei.

Jesus na Dugaa Matthew
(Mark 2:13-17; Luke 5:27-32)

9 Ei i talaidi'ininaa yei, ina ma'apa'aa hemea rama'a, harana Matthew,
hemea otonaa mugoo po'ii gavaman na guta wagii fei palee fei bigi'ana. Ina
warenaa a'ana, “Nenerau,” ma Matthew na asi'aa ma nenegia.
10 Ei fi hanana i humuu Matthew Jesus, watauda otonaa mugoo po'ii
gavaman mawe ei “rama'a hafelo”, rona nomai ma hananafipui a'ana ma
ei otalai nenerana.
11 Ro'aa fanunupa'aa fei ei Pharisee, rona i'iginaa ei otalai nenerana, “Tani
i hananafipui a'a ei otonaa mugoo po'ii gavaman mawe ei ‘hafelo'a rama'a’
mei feroiaa hamu'ou?”
12 I'a guainaa fei Jesus, ina ware, “A'a ba ei rona rawani ei rona nunuminaa
hemea lo'otaa uaa ei rona funu.
13 Ma'uaa nowau ma labarainia ba tamanu hanuu feni: ‘Una nunuminaa
faloloa'ia laraa ei fana.’ Uaa eni a nomai, a'a ba u'amii dugaa ei wanewanea
rama'a, ma'uaa ei rama'a hafelo.”

Rona Haninaa Jesus a'a fei Fabaoa
(Mark 2:18-22; Luke 5:33-39)

14 Si'ei, ei otalai neneraa John, rona nomai ma i'iginia, “Tani ipo'o biyei ba
hai'ou mawe ei Pharisee, hai'ouna fabao ma ei otalai neneramu, lomi rona'o
fabao?”
15 Na ware Jesus, “Batanai ba ei maroaa mei wawane lalaia, ro'aa faloloa'i
ei ifi gutafipui a'a ro'ou? Iwe nomai fei au ba mei lalaia, hefi'a, rowe
dugipa'ainia a'a ei maroana; ma a'a fei au fei, ro'awe fabao.
16 “Lomi hemea i tawi'aa hepalo maninii manufau lawalawa a'a hepalo
watanai lawalawa, uaa fei manufau maninii lawalawa i rapudigeaa fei
lawalawa ma fawara'a'apoidinia.
17 Ana lomi ba ei rama'a, ro'aa igiaa ei manufau wine a'a ei watanai pe'ii
wine. Nabaa ro'aa bigi'ia ale'ei, ei pe'ii wine ei bigi'aa ro'ou hudii manulelele
i ba'awara'a, ei wine i wigibeu ma ei pe'ina ana i hafelo. Agia, rona'o
igiaa ei manufau wine a'a ei manufau pe'ii wine ma minaa lagua, lagu'aa
udefarawani.”

Mei Baduu Pifine na Ma'e ma Hemea Pifine na Funu
(Mark 5:21-43; Luke 8:40-56)

18 Ei ifi wareaa fei, hemea bauaniaa ei Jew na nomai ma fa'unaa du'una i
ma'ana ma na ware, “Mei na'uu, baduu pifine, ma'eana e'eni ua. Ma'uaa mi
augaa panimu pafona ma i fawenaidiai.”
19 Jesus mawe ei otalai nenerana, rona asi'aa ma nenegia.
20 Ana ei ua, hemea pifine, mei na udewigiwigii namona ale'ena hefua ma
guai igisimasi na nomai nenena ma idoaa fei supuu fei hawaa uguna.
21 Ma ina nara ale'ei ba, “Nabaa a ido'uaiaa fei hawaa uguna, a rawani.”
22 Na diarai Jesus, na ma'apa'ia ma na ware, “Gutafarawani, mena na'uu.
Fei we'iaa naranaramu na farawaninio.” Ma ana ei ua, ina rawani mei pifine.
23 I'a wadu'ailao laloo fei humuu mei bauana Jesus ma ma'apa'aa ei rona
hugufaa ei flute ma ba fei gupuu rama'a, rona wawaigi,

24 ina ware, “Hamu'ou aunu. Lomi na ma'e mei baduu pifine. Na ma'igu
ua.” Ma'uaa rona fadinia.
25 Ei ro'aa aunudiginaa ano fei gupuu rama'a, ina wadu'ai, tauaa panii mei
baduu pifine ma ina asi'aa.
26 Fei u'uga fei na talepedunaa minaa ei gufu fawelei.

Jesus na Fawanewaneaa Laguei Pudawerai ma mei Umuloo

27 Ei i talaidi'ininaa yei, helagui pudawerai, laguna nenegia ma laguna
haroharo, “Faloloa'inaa haigua, mena Na'uu David!”
28 Ei i wadu'ailao laloo humu, laguei pudawerai, laguna nomai a'ana ma
ina i'iginaa lagua, “Hamunapa'aa nara ba a bigipa'ia?”
Laguna ware, “Hi'i, mena Fasu.”
29 Ina idoaa pudaa lagua ma na ware, “Ana ale'ei fei we'iaa naranaraa
hamugua, yau a bigi'ia”
30 ma laguna fanunupa'i. Ma Jesus na warefawe'i a'a lagua, “Apuna u'u a'a
nemea.”
31 Ma'uaa laguna aunu ma fatalainaa fei u'ugana i malalaa fei gufu fei.
32 Ei roi asi'alao, hefi'a, rona duginamii a'a Jesus hemea na wadu'ia pigea
ma ana umuloo.
33 I'a fawala'adigaa fei pigea a'ana, nawe wareware mei umuloo. Namina
nanawala pudaa fei gupuu rama'a ma rona ware, “Pa'aa lomi ba ona
fanunupa'aa he'a manumanu ale'eni yeni Israel.”
34 Ma'uaa rona ware ei Pharisee ba, “A'a fei faufau mei haparaa ei pigea,
ina fawala'anaa ei pigea.”

Ma'ida Ua Rama'aa Bigi'a

35 Jesus na aunulao a'a minaa ei bauanai ma pusu'o gufu ma feferoi laloo ei
synagogue ro'ou, wareaa fei rawani'a wareaa fei haparaia ma na fapedugaa
minaa ei hafelo'aa unuu ei rama'a ma minaa ei funua.
36 I'a fanunupa'aa ei gupuu rama'a, ina faloloa'inaa ro'ou, uaa hefi'a, rona
fagutafafeloaa ro'ou ma lomi na pa'i haduma a'a ro'ou, ale'ei ei sipsipi lomi
oma'ama'aa ro'ou.
37 I dii, na warenaa a'a ei otalai nenerana ba, “Na we'idii ei du'ua laloo fei
pe'ihape ma'uaa, ma'ida ua ei rama'aa hufu'a.
38 I'iginaa mei Fasuu fei pe'ihape ba inei aloaa ei rama'aa bigi'a i
pe'ihapena.”

10

Jesus na Aloaa ei Hefua ma Helagui
(Mark 3:13-19; Luke 6:12-16)

1 Jesus na haronaa a'ana ei hefua ma helagui otalai nenerana ma na fanaa
ro'ou fei forafora ba ronei fawala'anaa ei spiriti hafelo* ma farawaninaa
minaa ei hafelo'aa unu ma minaa ei funua.
2 Si'eni, eni haraa ei hefua ma helagui apostle: rawarawa, Simon (rona
roroinia Peter) ma mei lofuna, Andrew; James, mei na'uu Zebedee ma mei
lofuna John;
3 Philip ma Bartholomew; Thomas ma Matthew, mei otonaa mugoo po'ii
gavaman; James, mei na'uu Alphaeus ma Thaddaeus;
4 Simon mei Zealot ma Judas Iscariot, mei ba i aloia.

Fei ba Ronei Bigi'ia ei Hefua ma Helagui
(Mark 6:7-13; Luke 9:1-6)

* **10:1: 10:1** Warea Greek ba *spiriti loloaa*

5 Eni hefua ma helagui eni, Jesus na aloaa ro'ou ma fanaa eni warea eni:
“Apuna aununaa a'a ei Gentile, o dinaa hepalo gufu yei Samaria.
6 Ma'uaa hamonei dinaa a'a ei madidiaa sipsipii Israel.
7 Ena hamona nowau, u'ugaa feni u'uga feni: ‘Fei haparaia pafea na rafi'i.’
8 Farawaninaa ei funua, fa'asi'anaa ei ma'ea, farawaninaa ei watawatai,[†]
fawala'anaa ei pigea. Hamona to ua, te, hamonei fani ua.
9 Apuna notoo gold, o silver, o copper i a'a ena adii hamu'ou.
10 Hamonei'aa notoo raba a'a fei tatalaia fei, o pafuaa lawalawa, o hafenaa
pinai, o hepalo o, uaa ei rama'a, ronei fani gutanaa mei bigi'a.
11 “Tamanu ena bauana o pusu'o gufu hamona dinaa lalona, labaginaa
nemea rama'a na honua yena ma guta i humuna hawina hamona aunu.
12 Ena hamona wadu'inaa fei humuna, hamonei haweginia.
13 Nabaa na rawani ua fei humuna, fei rawani'aa hamu'ou nei ude lalona
ma nabaa lomi, hamonei tohadiwe'inia.
14 Nabaa nemea, lomi i taufagutanaa hamu'ou, o guainaa ei wareaa
hamu'ou, difoifoinaa ei piyee pinee hamu'ou ena hamona di'ininaa fena
gufu fena.
15 A warefa'uai a'a hamu'ou ba a'a fei arewaa dududua, na bauanaidiai
fagianaa fena gufu fena laraa Sodom ma Gomorrah.

Ei Haperararaia
(Mark 13:9-13; Luke 21:12-17)

16 “A aloaa hamu'ou ale'ei sipsipi dupuaa ei ponotoo podu. Si'ei, hamonei
ano'anoi ale'ei wa'a ma inei rawani maumau hamu'ou ale'ei ei padu.
17 “Oma'ama'aa hamu'ou a'a ena rama'a; ro'aa aunaa hamu'ou panii ei
bauaniaa gufu ma hafugaa hamu'ou laloo ei synagogue ro'ou.
18 I a'au, rowe fa'ufalarainaa hamu'ou i ma'aa ei bauaniaa gavaman mawe
ei hapara ba ale'ei umuu a'a ro'ou mawe ei Gentile.
19 Ma'uaa ena rona panaroro'inaa hamu'ou, apuna naranara watauda ba
hamu'ou wareaa tamanu, o batanai hamona ware. A'a fena au fena, hamowe
narapa'aa tamanu ba hamo'aa wareia
20 uaa abaa hamu'ou ena hamu'ou fi wareware, ma'uaa hamu'ou fi
umuinaa fei Spiritii mei Amaa hamu'ou.
21 “Ei filofui, ana ro'aa aloaa ei lofuu ro'ou ma'ea ma nemea ama, ana i
aloaa mei na'una; ei baduu, ro'aa barafeaa wareaa ei ama ma inaa ro'ou ma
alonaa ro'ou ma'ea.
22 Minaa ei rama'a ro'aa fabidibidinaa unuu ro'ou hamu'ou uaa yau
ma'uaa, hini i ofafaufau nopa'aloo fei pedupeduna, i tela.
23 Ena rona haperararaiaa hamu'ou i a'a hepalo gufu, poninaa a'a hepalo-
diai. A warefa'uai a'a hamu'ou, atawe pedu fei tatalaiaa hamu'ou a'a ei baua
gufuu Israel ma i nomai mei Na'uu Rama'a.
24 “Hemei baduu feferoi, lomi i muainaa mei feroiana ma hemei nafi lomi
i muainaa mei fasuna.
25 Na rawanidii nabaa mei baduu ale'ei mei feroiana ma mei nafi ale'ei mei
fasuna. Nabaa hefi'a, rona ware ba mei bauaniaa fei humu, hia, Beelzebub,[‡]
ei maroaa humuna anaa!

Ma'auaa mei Haidaa
(Luke 12:2-7)

26 “Si'ei, apuna ma'auaa ro'ou. Tamanu na ude'opa'ai, rowe u'ugia nefarani
ma tamanu na opa'ai iwe ude'are'are ua.

---

† **10:8: 10:8** Warea Greek ba hefi'a mau funuaa hudi unu—aba unaa watawata ua. ‡ **10:25: 10:25** Warea Greek *Beezeboul* o *Beelzeboul*

27 Tamanu una wareia a'a hamu'ou poi, hamonei wareia na asi'aa fei halo;
tamanu ro'aa warefagigii adiaa hamu'ou, hamonei warefagipeia i pupuaa ei
humu.
28 Apuna ma'au a'a ei rona fo'afama'eaa fei unu ma lomi ba ro'aa
fo'afama'epa'aa ei na ude laloo ei naranara. Ma'uaa hamonei ma'auaa Mei
ba i fo'afama'epa'aa minaa lagua yei wagii fei gufu hafelo.
29 Haa, abaa pono'aa guapaloei pusu'o manufifidau ale'ei hepalo pusu'o
mugoo po'i?§ Ma'uaa lomi hepalo i pasinaa pu nabaa lomi i ugainia mei
Amaa hamu'ou.
30 Ma ana, hepapalo hugoo tabaa hamu'ou, ina wareidigia.
31 Si'ei, apuna ma'au, uaa na awatana hamu'ou laraa watauda pusu'o
manufifidau.

Mei i Ware ba Lomi na Apa'aa Christ
(Luke 12:8, 9)

32 "Hini i ware ba ina apa'au i pudaa rama'a, ana a ware ba una apa'ia i
pudaa mei Amau i pafea.
33 Ma'uaa hini i ofadugau i pudaa rama'a, ana a ofadugia i pudaa mei Amau
i pafea.

Abaa fei Gutafarawania, ma'uaa fei Wadu
(Luke 12:51-53; 14:26, 27)

34 "Hamonei'aa nara ba ena a nomai ba a fagutafarawaninaa ei rama'a
yeni malagufu. Ena a nomai, a'a ba a fagutafarawaninaa ei rama'a, uaa una
notomai fei wadu.
35 Uaa ei a nomai ba u'a fafisibainaa
" 'nemea rama'a a'a mei amana,
nemea baduu pifine a'a mei inana,
nemea pifine a'a mei inaa mei harona—
36 ana ei maroaa hemei i humuaa fei humu,
i bidibidi unuu ro'ou a'ana.'
37 "Hini na mua fei haguana amana ma inana laraa fei haguana yau, lomi
i raraba a'au; hini na mua fei haguana mei na'una baduu wawane o pifine
laraa fei haguana yau, lomi i raraba a'au;
38 ma hini lomi na harenaa fei hawafolona ma nenerau, lomi i raraba a'au.
39 Hini ba i urofaa fei harenuana, iwe pa'ai a'ana ma hini ba i fapa'ainaa fei
harenuana a'au, iwe tohadiwe'idinia.

Ei Pono'a
(Mark 9:41)

40 "Hini i fagutanaa hamu'ou, ina fagutanau ma hini i fagutanau, na
fagutanaa mei i aloamiau.
41 Hini i fagutanaa nemea mamama'a uaa hia mamama'a, iwe tonaa fei
pono'aa mei mamama'a ma hini i fagutanaa nemea wanewanea uaa ina
wanewane, iwe tonaa fei pono'aa mei wanewanea.
42 Ma nabaa nemea i fani hefaa baraa ranu a'a nemea eni pusu'o otalai
nenerau, u'ei warefa'uai a'a hamu'ou ba lomi i pa'ai ei pono'ana."

11

Jesus mawe John, mei Pudugufaia
(Luke 7:18-35)

1 I'a feroidigaa ei hefua ma helagui otalai nenerana Jesus, ina di'ininaa
fawelei ma aunulao ba i feroi ma u'u a'a ei gufu yei Galilee.*

§ **10:29: 10:29** Warea Greek *assarion* * **11:1: 11:1** Warea Greek *u'u laloo ei gufuu ro'ou*

2 John, i laloo humuu bobo'aia ma i'a guainaa tamanu ei bigi'aa Christ, ina
alonaa ei otalai nenerana a'ana
3 ba roneiree i'iginia, “Haa, yoi mei ba i nomai, o hai'ou oma'aa hemea-
diai?”
4 Jesus na ware, “Nowau ma u'ufanaa John tamanu hamona guainia ma
fanunuia:
5 ei pudawerai, rona fanunudiai, ei afetoo, rona talaidiai, ei watawatai,[†]
rona rawanidiai, ei lotoo adia, rona guaidiai, ei ma'ea, rona asi'aa ma ina
u'ugaa fei rawani'a warea a'a ei lomi manumanu.
6 Ina pa'i hawegiana mei lomi na pasi uaa yau.”
7 Ro'aa asi'aa ba ro aunu ei otalai neneraa John, Jesus nawe warefanaa
fei gupuu rama'a fei u'ugaa John, “Tamanu fei ba hamo'aa fanunuia fawelei
abaa wawawau rama'a? Ba hamo'aa fanunuaa fei tarea guana na gufi-
fababaia fei lalarena?
8 Nabaa lomi, tamanu fei hamoree fanunuia? Hemea na susuinaa ei
rawani'a susu? Lo'e, ei rona rafeaa ei rawani'a susu, rona guta i laloo ei
humuu ei hapara.
9 Pa'aa tamanu fei hamo'aree fanunuia? Hemea mamama'a? U'ei ware-
fanaa hamu'ou ba hi'i. Ma'uaa hia, abaa mamama'a ua.
10 Simei, mei ro'adii ne'i'u'ugia:
“ ‘Awe aloaa mei talaitonaa wareau i ma'amu,
mei ba i pagipagi'augaa fei tala i ma'amu.’
11 A warefa'uai a'a hamu'ou ba: a'a minaa ei waniniaa ei pifine, lomi hemea
na muainaa John, mei pudugufaia; ma'uaa, mei hia abaa mau rama'a ma na
oa laloo fei haparaia pafea, ina muainaa John.
12 A'a fei au John, mei Pudugufaia, nopa'amii wagieni, fei haparaia pafea,
ifimina fagipelao, lomi hepalo manumanu i lawagia ma ei didigii rama'a,
rona urofia.
13 Uaa minaa ei mamama'a ma fei Law, nadii ware'augia, nopa'amii fei au
John.
14 Ma nabaa na rawani a'a ei naranaraa hamu'ou, a warefanaa hamu'ou ba
hia, Elijah, mei ba i nomai.
15 Hini na pa'i adiana, inei guai.
16 “U'a hawawaginaa hamu'ou taweni a'a tamanu? Ro'ou, ale'ei ei baduu
rona guta i fawelei rona alo'alo ma rona haroharonaa a'a hefi'a ba,
17 “ ‘Hai'ouna hugufaa fei flute
ma hamu'ou, lomi hamona palapala;
hai'ouna laugaa hepalo laugaa faloloa'ia
ma lomi hamona faloloa'i.’
18 Uaa John na nomai ma lomi na hanana o hunu ma rona ware ba, ‘Ina tauia
pigea.’
19 Ina nohunumai ma hananamai mei Na'uu Rama'a ma rona ware ba, ‘Ina
puguai ma hunupoapoai ma hia, tafii ei otonaa mugoo po'ii gavaman mawe
ei “rama'a hafelo.” ’ Ma'uaa fei apa'a, ana na fama'aiaa o'ou tamanu na
wanewane wagii fei bigi'ana.”

Rona Fagiana ei Baua Gufu Lomi Rona Filoginaa Naranaraa Ro'ou (Luke 10:13-15)

20 I dii, si'ei ba lomi rona filoginaa naranaraa ro'ou, Jesus fipowe wareaa ei
tataa ei baua gufu, ei gufu ina bigi'aa watauda foigia a'a ro'ou laraa hefi'adiai
gufu.

[†] **11:5: 11:5** Warea Greek ba hefi'a mau funuaa hudi unu—aba unaa watawata ua.

21 “Ona fagiana yoi, Korazin! Ona fagiana yoi, Bethsaida! Ei foigia una
bigidigia a'a hamugua, nabaa una bigi'ia yei Tyre ma Sidon, laguna filogidi-
gaa minaa ei naranaraa lagua a'a ei madigee lawalawa ma ei maduhafi.
22 Ma'uaa u'ei warefanaa hamugua ba a'a fei arewaa dududua, na bauana-
diai fei aree hamugua laraa Tyre ma Sidon.
23 Ma yoi, Capernaum, i poronaa yoi pafea? Lo'e, yoi o momogunaa fei
walaloa.‡ Ei foigia una bigidigia a'amu, nabaa una bigi'ia a'a Sodom, ana ifi
udemai wagieni.
24 Ma'uaa u'ei warefanio ba a'a fei arewaa dududua, na bauanadiai fei
lagimu laraa Sodom.”

Guta Fawenaiaa ei Rona Temu
(Luke 10:21, 22)

25 A'a fei au fei, Jesus na ware, “Una uduginio, O'ama, mena Fasuu fena
pafea ma feni malagufu, uaa ona opa'ainaa ei manumanu ei a'a ei ano'ano
mawe ei rona tonaa baua feroia ma'uaa, ona fa'arewaia a'a ei pusu'o baduu.
26 Hi'i, O'ama, onapa'aa nunuminia ba inei ale'ei.
27 “Minaa ei manumanu ei, inadii aunaa paniu mei Amau. Lomi hemea na
apa'aa mei Na'u, ana unaa mei Ama; ma lomi hemea na apa'aa mei Ama, ana
unaa mei Na'u mawe ei ina nunuminia mei Na'u ba i fa'arewaia a'a ro'ou.
28 “Nomai a'au minaa hamu'ou, ena hamona temu ma na pa'i rarabaa
hamu'ou ma a fagutafawenainaa hamu'ou.
29 Hupu'aifipui a'au ma to apa'aa hamu'ou a'au uaa fei maumauu namina
rawani ua ma lomi una mamagugu ma hamu'ou, hamowe gutafawenainaa
ena naranaraa hamu'ou.
30 Uaa, nabaa hamo'aa hupu'aifipui a'au, lomi ba hamo'aa temu ma lomi
hamo'aa harenaa hefi'a awataa manumanu a'au.”

12

Fasuu fei Sabbath
(Mark 2:23-28; Luke 6:1-5)

1 A'a fei au fei, Jesus na tatalai dupuaa ei pe'ihape hefaa Sabbath. Ei otalai
nenerana, rona bao ma rona hufu'aa hefi'a lau wheat ma hanaia.
2 Ro'aa fanunuia ale'ei ei Pharisee, rona warenaa a'ana ba, “Ma'a! Ei otalai
neneramu, wagii fei law rona bigi'aa tamanu na hafelo a'a fei Sabbath.”
3 Ina warenaa a'a ro'ou, “Haa, lomi hamona igoaa tamanu David mawe ei
maroana rona bigi'ia ei ro'aa bao?
4 Ina wadu'ainaa fei humuu mei Haidaa ma fipui a'a ei maroana, rona
hanaiaa fei faraa pidaua na apunai, fei au'u'ugaiaa ro'ou, fei ba wagii fei law
ronei'aa hanaia, ma'uaa, unaa ei bauaniaa humuu mei Haidaa ronei hanaia.
5 Ma ana lomi hamona igoia laloo fei Law ba a'a fei Sabbath, ei bauania
laloo fei humuu mei Haidaa, rona'aida bigi ma si'ei rona fafeloaa fei arewaa
ma'uaa, ana lomi rona tata.
6 U'ei warefanaa hamu'ou ba mei* na muainaa fei humuu mei Haidaa, hia
yeni.
7 Lomi ba hamo'aa ware ba rona bigifatata ei rawani'a rama'a nabaa
hamona aidadii hanuu feni warea feni, ‘Una nunuminaa faloloa'ia, abaa ei
fana.’
8 Uaa mei Na'uu Rama'a, Fasuu fei Sabbath.”

Mei Rama'a i Ma'e Hepapa Panina
(Mark 3:1-6; Luke 6:6-11)

‡ **11:23: 11:23** Warea Greek *Hades* * **12:6: 12:6** O, *ba hepalo manumanu*; vv. 41 ma 42 anaa

9 I'a di'ininaa fei gufu fei, na wadu'ainaa laloo fei synagogue ro'ou
10 ma hemea rama'a na ma'e hepapa panina, ana hia yei. Si'ei ba ro'aa
labarai talawareaa ro'ou ba na tata Jesus, rona i'igainia, "Ina rawani a'a fei
law ba o'aa farawaninaa ei funua a'a fei Sabbath?"
11 Ina warenaa a'a ro'ou, "Nabaa nemea hamu'ou na pa'i hapena sipsipi ma
ina pasinaa hepalo huapu a'a fei Sabbath, lomi o'aa taufa'asi'ania?
12 Hemea rama'a na awatadiai laraa hepalo sipsipi! Si'ei, ina rawani a'a fei
law ba o'aa bigi'aa ei rawani'a manumanu a'a fei Sabbath."
13 Si'ei, ina warenaa a'a mei i ma'e hepapa panina, "Roainalao fei panimu."
Hee, ina roainia ma namina rawanidiai, ana ale'ei raudei i rawani.
14 Ma'uaa ei Pharisee, rona aunu ma fiwarewarei ba batanai ro'aa
fo'afama'eaa Jesus.

Mei Rafeiaa mei Haidaa Nafina

15 Jesus na aida fei ma na di'ininaa fei gufu fei. Watauda, rona nenegia ma
ina farawaninaa minaa ei funuaa ro'ou
16 ma na warefawe'i a'a ro'ou ba ronei'aa u'u ba hia hini.
17 Hefei, ba i fafa'uainaa tamanu nadii wareia Isaiah, mei mamama'a:
18 "Simeni, meni nafiu, meni unadii rafeinia,
mei una haguia, mei una ni'eni'e a'ana;
u'a fania fei Spiritiu,
ma iwe wareaa tamanu na wanewane a'a ei baua gufu.
19 Lomi ba i fiharei a'a nemea o i haropararai;
lomi nemea ba i guaipa'aa fei laona i ma'aa tala.
20 Lomi ba i winisuminaa fei pa'apa'aa sipawa, fei na malou ua ma lomi na
adige,
ma lomi ba i pereaa fei ramai, fei anaa ba i pere,
nopa'aloo fei ba ina mua fei fawanewaneana.
21 Ei baua gufu, rona pa'i o'onaia unuu ro'ou wagii fei harana."

Jesus ma Beelzebub
(Mark 3:20-30; Luke 11:14-23)

22 I dii, rona noduginamii a'ana hemea rama'a na wadu'ia pigea, mei na
pudawerai ma umuloo ma Jesus na fawanewaneia ale'ei ba inei warepa'i ma
fanunupa'i.
23 Minaa ei rama'a, ronamina ba'arofo ma rona ware, "Haa, simeni, meni
Na'uu David?"
24 Ma'uaa ro'aa guainia ei Pharisee, rona ware, "A'a fei faufau Beelzebub,†
mei haparaa ei pigea, meni rama'a meni, na fawala'anaa ei pigea."
25 Jesus na apa'aa ei naranaraa ro'ou ma na ware, "Minaa ei gufuu ei
hapara, nabaa ro'aa fifalagii, ro'aa borosi ma minaa ei baua gufu, o humu,
nabaa ro'aa fifalagii, lomi ro'aa ufalarai.
26 Nabaa Satan na fawala'anaa ana Satan, ina fifalagii anaia. Ma batanai
ba fei haparaiana i ufalarai?
27 Ma nabaa fa'ua ba una fawala'anaa ei pigea a'a fei faufau Beelzebub, ei
rama'a gufuu hamu'ou, ro'aa fawala'anaa ei pigea a'a fei faufau hini? Si'ei,
ana ro'ou ua, ro'aa ware ba ei wareaa hamu'ou na tata.
28 Ma'uaa, nabaa una fawala'anaa ei pigea a'a fei Spiritii mei Haidaa, te, fei
haparaiaa mei Haidaa na nodigimai a'a hamu'ou.
29 "Ma hepalodiai, batanai ba hemea i wadu'aiporopa'ainaa ei manu-
manu humuu hemea faufau rama'a nabaa lomi nado'o roro'ai mei faufaua?
Ma'uaa, nabaa i roro'inia, ipowe topa'ainaa ei manumanuu humuna.

† **12:24: 12:24** Warea Greek *Beezeboul* o *Beelzeboul*; v. 27 anaa

30 “Hini lomi na oa a'au, ana lomi na nunuminau ma hini lomi na haufipui
a'au, ina larosumai.
31 Si'ei, u'ei warefanaa hamu'ou ba minaa ei hafelo'a ma ei rona ware-
fafeloaa mei Haidaa, mei Haidaa i futoia ma'uaa, lomi ba i futoia nabaa rona
warefafeloaa fei Spiriti.
32 Hini i warefafeloaa mei Na'uu Rama'a, mei Haidaa, i futoia, ma'uaa hini i
warefafeloaa fei Spiriti Apuna, lomi ba i futoia a'a feni au feni, o fena au ataa
nomai.

Fei Haihai ma ei Fuana
(Luke 6:43-45)

33 “Farawaninaa fei haihai ma ei fuana i rawani, o fafeloaa fei haihai ma
ei fuana i hafelo, uaa o'aa fanunu'apa'aa fei haihai a'a ei fuana.
34 Hamu'ou ena na'uu wa'a hafelo, batanai ba hamu'ou ena hafelo'a,
hamo'aa wareaa ei rawani'a warea? Uaa, tamanu na pepesu laloo ei
naranara, fei poa i wareia.
35 Mei rawani'a rama'a i wareaa ei rawani'a, ei na ude laloo naranarana
ma mei hafelo'a i wareaa ei hafelo'a, ei na ude i laloo naranarana.
36 Ma'uaa u'ei warefanaa hamu'ou ba a'a fei arewaa dududua, ei rama'a,
ro'aa to aree ro'ou a'a minaa ei warefalaraa ro'ou.
37 Uaa wagii ei paolaa wareaa hamu'ou, hamo'aa to aree hamu'ou, o lo'e.”

Fei Hilalaa Jonah
(Mark 8:11, 12; Luke 11:29-32)

38 I dii, hefi'a ei Pharisee mawe ei feroiaa law, rona warenaa a'ana, “Feroia,
hai'ouna nunuminia ba onei bigi'aa hepalo hilalaa foigia i pudaa hai'ou.”
39 Ina ware, “Hamu'ou ena rama'a hafelo, ena lomi na oafagugu a'a feni
au feni, hamona i'iginau ba unei bigi'aa hepalo hilalaa foigia! Lomi ba a
fama'aia, ma'uaa, sifeni ua ba a fama'aia, fei hilalaa mei mamama'a Jonah.
40 Uaa ana ale'ei ba Jonah na oa odu'ai arewaa ma odu'ai poi i laloo iaa fei
baua nia ma ana ale'ei, mei Na'uu Rama'a, iwe oa odu'ai arewaa ma odu'ai
poi i laloo feni malagufu.
41 A'a fei arewaa dududua, ei Nineveh, ro'awe ufipui a'a taweni ma ro'aa
dududuaa ro'ou; uaa rona filoginaa naranaraa ro'ou a'a ei u'ugaa Jonah ma
e'eni na pa'i hemea‡ yeni na muainaa Jonah.
42 A'a fei arewaa dududua, mei Pifine Hapara noramiana Hara'uu, i
asi'afipui a'a taweni ma dududuaa ro'ou; uaa noranamai susuwe'ii gufu
ba i guainaa fei apa'aa Solomon ma e'eni ina pa'i hemea yeni na muainaa
Solomon.

Fei Hadiwe'iaa fei Spiriti Hafelo
(Luke 11:24-26)

43 “Nabaa hepalo spiriti hafelo§ i wala'aa a'a nemea rama'a, i dinaa a'a ei
gufu na hapera ba i labarainaa gutafawenaiana, lomi na labagipa'i.
44 I dii, ipowe ware, ‘Yau, a hadiwe'inaa a'a fei humu una di'ininia.’ I'a
hadiwe'imai, na fanunupa'ia ba lomi hemea na guta lalona ma na apagidii
fei humu ma minaa ei manumanu lalona na udelafui.
45 I dii, ina dugamai olorompalodiai spiriti rona hafelodiai lara hia ma
rona wadu'aiguta yei. Ma fei gutanaa mei rama'a mei, namina hafelo'apoi
laraa fei gutanana fama'a. Ana ale'ei hinene a'a feni hafelo'a taweni.”

Mei Ina mawe ei Lofuu Jesus
(Mark 3:31-35; Luke 8:19-21)

‡ **12:41: 12:41** O, *na pa'i hepalo manumanu*; v. 42 anaa § **12:43: 12:43** Warea Greek ba *spiriti loloaa*

46 Ei ifi warewarelao a'a fei gupuu rama'a Jesus, mei inana mawe ei lofuna,
rona u ano ba ro'aa wareware a'ana.
47 Hemea na warefania, “Mei inamu mawe ei lofumu, rona u ano ba ro'aa
wareware a'amu.”*
48 Ina warefania, “Hini mei inau ma ei lofuu?”
49 Ina uninaa fei panina a'a ei otalai nenerana ma na ware, “Si'eni, eni inau
mawe eni lofuu.
50 Uaa hini i bigi'aa ei nunumiaa mei Amau pafea, hia, lofuu, agiu ma inau.”

13

Fei Warea Hanunuu mei Faroa
(Mark 4:1-9; Luke 8:4-8)

1 Ana fei arewaa fei, Jesus na asi'aa a'a fei humu ma naree guta yei piye.
2 Abaa po'o gupuu rama'a rona hoaninia ma si'ei, ina hugi pafoo hepalo wa
ma guta lalona ma ei rama'a, rona u yei piye.
3 Ma ina warehanunuinaa watauda manumanu a'a ro'ou, ale'eni, “Hemea
faroa na dinaa pe'ihapena ba i faroaa ei lau.
4 Ei ifi larofinaa ei lau, hefi'a rona pasi i ma'aa tala ma rona fidumai ei
manufifidau ma rona hanaia.
5 Hefi'a, rona pasi pafoo ei na'ana'a, yei lomi na pi'odua ei piye. Na nusu
batafa a'a ei piye lomi na pi'odua.
6 Ma'uaa i'a asi'arai fei halo, na sidefaholeaa nusuu ei lau, uaa ataa gugu
waraa ro'ou.
7 Hefi'adiai lau, rona pasi i dupuaa ei wowo'ii na hogia ma ei wowo'ii, rona
fifigaa nusuu ei lau.
8 Ma hefi'adiai lau, rona pasi pafoo ei rawani'a piye ma rona fuaa ale'ei
hefa pu'u, o oloroa pa'ania, o odufua pa'aniadiai a'a figa ei ina faroia.
9 Hini na pa'i adiana nei guainia.”

Tani i Warehanunui Jesus
(Mark 4:10-12; Luke 8:9, 10)

10 Ei otalai nenerana, rona nomai a'ana ma i'igai, “Tani o warehanunui a'a
ei rama'a?”
11 Ina ware, “Fei apa'a a'a ei maumau opa'aiaa fei haparaia pafea, hamona
todigia, ma'uaa a'a ro'ou, lomi.
12 Hini na pa'i iwe todiai ma iwe pa'i watauda. Hini lomi na pa'i, tamanu
ma'ida ina pa'i, iwe pa'ai a'ana.
13 Sifeni, feni pa'afina a warehanunui a'a ro'ou:
“Rona fanunu, ma'uaa lomi rona fanunupa'i;
rona guai, ma'uaa lomi rona guaipa'i, o apa'ia.
14 Tamanu nadii wareia mei mamama'a Isaiah, inawe fa'uai a'a ro'ou:
“ ‘Ranimai hamo'aa guai ua, ma'uaa lomi hamo'aa apa'ia;
hamo'aa fanunu ua, ma'uaa lomi hamo'aa fanunupa'i.
15 Uaa ei naranaraa eni rama'a eni, nawe waiwai;
lomi rona guaifarawani a'a ei adiaa ro'ou,
ma rona ma'igunaa ei pudaa ro'ou.
Nabaa lomi, woro ro'aa fanunupa'i a'a ei pudaa ro'ou,
guaipa'i a'a ei adiaa ro'ou,
ma i pa'i apa'aa ei naranaraa ro'ou
ma ro'awe filogii ma a farawaninaa ro'ou.’
16 Ma'uaa na pa'i hawegiana ei pudaa hamu'ou, uaa rona fanunupa'i mawe
ei adiaa hamu'ou, uaa rona guaipa'i.

* **12:47: 12:47** Hefi'a ne'ia lomi na pa'i v. 47.

17 Uaa, a warefa'uai a'a hamu'ou ba watauda mamama'a ma wanewaneaa
rama'a, rona nunuminia ba ro'aa fanunuaa tamanu hamona fanunuia,
ma'uaa lomi; ma rona nunuminia ba ro'aa guainaa tamanu hamona guainia,
ma'uaa lomi.

Jesus na Piguaa Hanuu fei Warea Hanunuu mei Faroa
(Mark 4:13-20; Luke 8:11-15)

18 "Hamonei guainaa fei hanuu fei warea hanunuu mei faroa:
19 Nabaa nemea i guainaa fei u'ugaa fei haparaia ma lomi na apa'ia, mei
hafelo'a, i nomai ma tarafaa tamanu mei faroa na faroia i naranarana. Ma
fei, ale'ei ei lau rona pasi i ma'aa tala.
20 Ei lau rona pasi pafoo ei na'ana'a, tawi'ana ale'ei mei na guainaa fei
warea ma nado'o ni'eni'e.
21 Ma'uaa, si'ei ba lomi na gugu warana, lomi na madii fei habeana. I'a
nomai ei hafelo'a o ei haperararaia uaa fei rawani'a warea, ina pasi batafa
ua.
22 Ei lau rona pasi dupuaa ei wowo'ii na hogia, tawi'ana ale'ei mei na
guainaa fei warea, ma'uaa na fifigaa naranarana a'a watauda manumanuu
feni ano ma ei sifisifii ei mugoo po'i ma lomi na pa'i fuana.
23 Ma'uaa ei lau rona pasi pafoo ei rawani'a piye, tawi'ana ale'ei mei na
guainaa fei warea ma na apa'ia. Ina fuaa ma ei fuana ale'ena hefa pu'u, o
oloroa pa'ania, o odufua pa'aniadiai a'a figa ei ina faroia."

Fei Warea Hanunuu ei Guana

24 Jesus na warefanaa ro'ou hepalodiai warea hanunu: "Fei haparaia
pafea, tawi'ana ale'ei mei na faroaa ei rawani'a lau i pe'ihapena.
25 Ma'uaa ro'aa ma'igu minaa ei rama'a, mei bidibidii unu na nomai ma
faroaa ei guana maumauna ana i dinaa maumau fei wheat dupuaa ei wheat
ma ina aunupa'ai.
26 Laguna nusufipui fei wheat ma fei guana ma laguna pa'i obaa lagua.
27 "Ei nafii mei amaa fei pe'ihape rona dinaa a'ana ma ware, 'Hagu'u, a'a
ba ona faroaa ei rawani'a lau i pe'ihapemu? Ma noramiaa ro'ou hitani ei
guana?'
28 "Ina ware, 'Bigi'aa hemea na bidibidi ununa a'au.'
"Rona i'iginia ei nafina ba, 'Ona nunuminia ba hai'ouree fufusiminaa ei
guana?'
29 "Ina ware ba, 'Lomi, uaa ena hamona fufu'aa ei guana ana hamo'aa
fufufininaa ei wheat.
30 Lagunei habefipui nopa'aloo fena au hufu'a. A'a fena au fena, a ware a'a
ei hufu'a: Hamoneido'o hiteporaa ei guana ma faroro'inaa ro'ou ma fagu'aia;
nenee fei, hamonei hiteporaa ei wheat ma re augia i laloo fei paleu.' "

Fei Warea Hanunuu fei Lau Mustard
(Mark 4:30-32; Luke 13:18, 19)

31 Ina warefanaa ro'ou hepalodiai warea hanunu: "Fei haparaia pafea,
tawi'ana ale'ei fei lau mustard na tonia hemea ma faroia laloo pe'ihapena.
32 Fa'ua ba namina pusu'oroi a'a minaa ei lau, ma'uaa ei i habe, namina
bauanaidi'ininaa minaa ei manumanu i pe'ihape ma na gipenaa haihai ma
ei manufididau i haroo pafea, ronamii guta a'a ei rarana."

Fei Warea Hanunuu fei Fafuafua
(Luke 13:20, 21)

33 Ina warefanaa ro'ou hepalodiai warea hanunu: "Fei haparaia pafea,
tawi'ana ale'ei ei fafuafua na tonia hemea pifine ma fihafuinia a'a watauda*

* **13:33: 13:33** Greek *odumanu sata* (ale'ei hesuwi bushel o 22 litres)

palaua hawina na fihafuipedugia ma na fua.”

Ina'aida Warehanunui a'a ei Rama'a
(Mark 4:33, 34)

34 Jesus na warehanunuinaa minaa ei manumanu ei a'a ei gupuu rama'a;
lomi na wareaa hepalo abaa warea hanunu.
35 Si'ei, nawe fa'uai tamanu nadii wareia mei mamama'a:
“U'a gigiaa fei umuu ma wareaa ei warea hanunu,
a wareaa ei manumanu na ude'opa'ai ei i mamara feni ano nopa'amii wagieni.”

Ina Piguaa Hanuu fei Warea Hanunuu ei Guana

36 I dii, inawe di'ininaa fei gupuu rama'a ma wadu'inaa fei humu. Ei otalai
nenerana, rona nomai a'ana ma ware, “Warefa'arewaia a'a hai'ou fei hanuu
fei warea hanunuu ei guana i pe'ihape.”
37 Ina ware, “Mei na larofinaa ei rawani'a lau, hia mei Na'uu Rama'a.
38 Fei pe'ihape, ale'eni feni ano ma ei rawani'a lau, ale'ei ei na'uu fei
haparaia. Ei guana, ale'ei ei na'uu mei hafelo'a
39 ma mei bidibidii unu, mei na faroaa ro'ou, hia, mei hani'u. Fei au hufu'a,
fei au pedugaa feni ano ma ei hufu'a, ei alo'aloo mei Fasu.
40 “Hanuu fei fufu'aa ro'ou ei guana ma fagu'aia a'a fei hafi, ana ale'ei fei
au pedugaa feni ano.
41 Mei Na'uu Rama'a i aloaa ei alo'alona ma ale'ei ei guana laloo fei
haparaiana, rowe fufusiminaa minaa ei manumanu na fafeloaa ei rama'a
mawe ei rona bigi'aa ei hafelo'a.
42 Rowe siminaa ro'ou hafi, fei na pa'i ai'aiga ma fi'u'uiaa difo.
43 Si'ei, ei wanewanea, ro'awe we'a ale'ei fei halo i laloo fei haparaiaa mei
Amaa ro'ou. Mei na pa'i adiana nei guai.

Ei Warea Hanunuu ei Mugoo Po'i na Ude Opa'ai ma fei Pearl

44 “Fei haparaia pafea, tawi'ana ale'ei ei gold rona opa'ainia i podu. I'a pa'ia
hemea, ina opa'aidinia ma wagii fei ni'eni'eana na aunu ma re aloaa minaa
ei manumanuna ma na pono'aa fei podu fei.
45 “Ma hepalodiai, fei haparaia pafea, tawi'ana ale'ei hemea alo'aloa fi
labaginaa ei rawani'a pearl.
46 I'a labagipa'aa hepalo na bauanai pono'ana, ina aunu ma re aloaa minaa
ei manumanuna ma na pono'ia.

Fei Warea Hanunuu fei Lepo

47 “Hepalodiai, fei haparaia pafea, tawi'ana ale'ei hepalo lepo rona pudi-
naa agi ma tonaa watauda mau nia.
48 I'a pepesu ei udiaa ro'ou nia, rona forafa'aununaa piye. Ma rona guta
ma to'augaa ei rawani'a nia laloo ei pa ma ei hafelo'a, rona siminia.
49 Ana ale'ei a'a fei au pedugaa feni ano. Ei alo'aloo mei Fasu, rowe nomai
ma fi'alaginaa ei hafelo'a a'a ei wanewanea
50 ma ei hafelo'a, ro siminaa hafi, fei na pa'i ai'aiga ma fi'u'uiaa difo.”
51 Jesus na i'igai, “Hamona apa'aa minaa ei manumanu ei?”
Rona ware ba, “Hi'i.”
52 Ina warenaa a'a ro'ou, “Si'ei, nabaa hemea na fa'arewaiaa fei haparaia
pafea a'a hemea feroiaa law, mei feroiaa law, hia ale'ei mei amaa hepalo
humu, mei na fa'asi'anamai ei manufau mawe ei watanai rawani'a manu-
manu a'a fei leana.”

Mei Mamama'a Lomi Rona Ma'auia
(Mark 6:1-6; Luke 4:16-30)

53 I'a warepedugaa ei warea hanunu Jesus, ina di'ininaa fei gufu fei.
54 I'a dinamii a'a fei pa'aa gufuna ma na'aa feroinaa ei rama'a i laloo fei
synagogue ro'ou ma ronamina malefa. Rona i'igai, “Tonana hitani meni
rama'a meni, fei apa'a ma fei faufau ba i bigi'aa ei foigia?
55 Haa, simeni, meni na'uu mei fadufadua? Haa, mei inana Mary ma ei
lofuna James, Joseph, Simon ma Judas?
56 A'a ba minaa ei agina a'a o'ou yeni? Nabaa ale'ei, tonana hitani minaa ei
manumanu ei, meni rama'a meni?”
57 Ma rona faraa a'ana.
Ma'uaa Jesus na warenaa a'a ro'ou, “Ana uniaa a'a fei pa'aa gufuna ma fei
pa'aa humuna, hemea mamama'a lomi i honua.”
58 Ma lomi ina bigi'aa watauda foigia yei, uaa lomi na we'i naranaraa ro'ou.

14

Na Mosu fei Huaa John, mei Pudugufaia
(Mark 6:14-29; Luke 9:7-9)

1 A'a fei au fei, Herod, mei haparaa obao gufu na guainaa ei u'ugaa Jesus
2 ma na warenaa a'a ei paniaa panina, “Hia John, mei Pudugufaia. Na
ma'elele'aa! Si'ei i pa'i faufauna ba i bigi'aa ei foigia.”
3 Herod na panarofaa John ma bobo'inia, uaa ba ina ware watauda a'a fei
bigi'aa lagua Herodias, mei haroo mei lofuna Philip.
4 Hamatee John na'aida warefanaa Herod ba, “Lomi na rawani a'a fei law
ba yoi, o haroinia.”
5 Herod, ba i fo'afama'eaa John, ma'uaa ina ma'au a'a ei rama'a, uaa rona
nara ba hia hemea mamama'a.
6 A'a fei arewaa waniniaa Herod, mei na'uu Herodias na ufa'ufa i pudaa
ro'ou ma si'ei ba namina fani'eni'eaa Herod,
7 Herod na fa'unai a'ana ba tamanu nunumiana, inei i'iginia ma i fania.
8 Si'ei ba ina u'ugainia mei inana, ina ware, “Fanau yeni i pafoo hefaa
tabetabe fei tabaa John, mei Pudugufaia.”
9 Mei hapara na naranara watauda, ma'uaa si'ei ba na fa'unai pudaa ei
rama'a, ei ro'ei guta hananafipui a'ana, ina ware ba fei i'igiana, ronei bigi'ia.
10 Ma rona moro'aa huaa John yei humuu bobo'aia.
11 Rona tabeamii fei tabana pafoo fei tabetabe ma fanaa mei nanao ma ina
notabenaa a'a mei inana.
12 Ei otalai neneraa John, rona nomai ma tonaa fei ununa ma agifinia ma
ronaree warefanaa Jesus.

Jesus na Faguaa Haipani Pufaba'a
(Mark 6:30-44; Luke 9:10-17; John 6:1-14)

13 I'a guainia Jesus, na hugi pafoo wa ma aununaa fawelei lomi rama'a.
Ro'aa guainaa fei, ei gupuu rama'a, noramiaa ro'ou a'a ei gufu, rona ta-
lai'uanaa pinee ro'ou ma nenegia.
14 I'a nofatetelao Jesus, na fanunuaa hepalo baua gupuu rama'a ma na
faloloa'inaa ro'ou ma na farawaninaa ei funuaa ro'ou.
15 I nofafilao, ei otalai nenerana, rona nomai a'ana ma ware, “Ina raua
faweleni ma na fafidii. Aloaa ei gupuu rama'a ba ronei aununaa ei gufu ma
pono hanaa ro'ou.”
16 Jesus na ware, “Lomi na rawani ba ronei aunu. Hamu'ou fani hanaa
ro'ou.”
17 Rona ware, “Hai'ouna pa'i haipani ua faraa pidaua ma guapalo nia.”
18 Ina ware, “Tonamai a'au.”

19 Ma ina warenaa a'a ei rama'a ba ronei guta pafoo ei guana. Ina tonaa
haipaniei faraa pidaua ma guapaloei nia, na aranaa pafea, na ware 'ta' ma na
digeaa ei faraa pidaua. Na fanaa ei otalai nenerana ba ronei fanaa ei rama'a.
20 Minaa ro'ou, ronamina hanana magu ma ei otalai nenerana, rona paiaa
hefua ma guapalo pa masii du'ua.
21 Puduu ei rona hanana, haipani pufaba'a wawane ma na pa'idiai pifine
ma baduu.

Jesus na Talai Pafoo Agi
(Mark 6:45-52; John 6:15-21)

22 Ana ei ua, Jesus na fahuginaa ei otalai nenerana pafoo fei wa ma alonaa
ro'ou ma'ana ba ronei dinaa pepei ma hia, i do'o aloaa fei gupuu rama'a.
23 I alodigaa ro'ou, na faneaa hepalo maugeni, ana unaia ba i lafulafu. I
nopoilao, ana unaia yei,
24 ma'uaa fei wa na rauadii piye ma na hasuroforofo ua, uaa fei lalarena
na agisuafia.
25 Mafufuo badu, Jesus na talainaa a'a ro'ou pafoo agi.
26 Ro'aa fanunupa'ia ei otalai nenerana fi talaimai pafoo agi, ronamina
ma'aufafelo. Rona ware ba, "Hani'u, mena!" ma rona ma'au'iwa'iwa.
27 Ma'uaa Jesus na warebatafalao a'a ro'ou, "Guta farawani! Yau meni.
Apuna ma'au."
28 Peter na ware, "Mena Fasu, nabaa pa'aa yoi, waremai a'au ba unei
talaiwau a'amu pafoo agi."
29 Ina ware, "Nomai."
Si'ei, Peter na upu pafoo fei wa ma talainaa a'a Jesus pafoo agi.
30 Ma'uaa i fanunupa'aa fei lalarena, na ma'aumomogu ma ina haroharo,
"Mena Fasu, hadumau!"
31 Ana ei ua, Jesus na roainaa panina ma panarofia. Ina ware, "Yoi mena
pusu'o we'iaa naranaramu, tani omina hamamagua?"
32 Ma lagu'aa hugi pafoo fei wa, fei lalarena na rere.
33 Ma ei ro'ou laloo fei wa, rona losuinia ma ware ba, "Pa'aa fa'ua ba yoi,
Na'uu mei Haidaa."

Jesus na Farawaninaa Funuaa ei Rama'a Yei Gennesaret
(Mark 6:53-56)

34 Ro'aa dinaa pepei, rona fatetenaa Gennesaret.
35 Ma ei rama'aa fei gufu fei, ro'aa fanunu'apa'aa Jesus, rona alo warea
a'a minaa ei gufu fawelei. Ma ei rama'a, rona duginamii a'a Jesus minaa ei
funuaa gufuu ro'ou.
36 Ma rona i'igifawe'i a'ana ba nei ugainaa ei funua ba ronei idoa'uaiaa fei
supuu hawaa uguna ma minaa ei rona idoia, ronawe rawani.

15

Ei Feroia Noranamai a'a ei Upu Mina
(Mark 7:1-13)

1 I dii, hefi'a ei Pharisee mawe ei feroiaa law rona dinaa a'a Jesus, noramiaa
ro'ou, Jerusalem ma rona i'igai,
2 "Tani ro'aa barafeaa ei maumau ei upuu o'ou ei otalai neneramu? Lomi
ronado'o huwe panii ro'ou nabaa ro'aa hanana!"
3 Jesus na ware, "Hamatani hamu'ou barafeaa ei wareaa mei Haidaa uaa
ei maumau ei upuu hamu'ou?

4 Uaa mei Haidaa na ware, ‘Ma'auaa mei amamu ma inamu’ ma ‘Hini i
umuaa mei amana o inana, ronei fo'afama'eia.’*
5 Ma'uaa hamona ware ba nabaa nemea na warenaa a'a mei amana o inana
ba, ‘Fei ba a fanio, a fanaa mei Haidaa.’
6 Si'ei, lomi ina ma'auaa amana† a'a fei fanana. Si'ei, hamu'ou barafeaa fei
wareaa mei Haidaa uaa fei maumau hamu'ou.
7 Hamu'ou ena ware'oni! Pa'aa fa'ua ei wareaa Isaiah:
8 “ ‘Eni rama'a eni, rona ma'auau a'a ei haba'umuu ro'ou,
ma'uaa ei naranaraa ro'ou, na raua a'au.
9 Lomi hanuu ei losuiaa ro'ou yau;
ei feroiaa ro'ou, naranaraa rama'a ua.’ ”

Ei Fafa'araia ma Loloaa Manumanu (Mark 7:14-23)

10 Jesus na haronamii a'ana fei gupuu rama'a ma na ware, “Guainia ma
apa'ia.
11 Tamanu ina wadu'aa poaa hemea rama'a, lomi i ‘faloloaia’, ma'uaa
tamanu na lele'aa i poana, sifei, fei na ‘faloloaia’ pudaa mei Haidaa.”
12 I dii, ei otalai nenerana rona nomai a'ana ma i'igainia, “Ona aida ba ei
Pharisee, rona ra ei ro'aa guainaa fei?”
13 Ina ware, “Minaa ei fudaa, ei abaa faroaa mei Amau pafea, iwe fufufini-
naa ei waraa ro'ou.
14 Di'ininaa ro'ou, uaa rona pudawerai ma rona'aida talaidugaa ei rama'a.‡
Nabaa hemea pudawerai na talaidugaa hemeadiai pudawerai, lagu'amina
pasifipuinaa laloo fei huapu.”
15 Peter na ware, “Italalafuifanaa hai'ou fei warea hanunu.”
16 Jesus na i'iginaa ro'ou, “Haa, ana fi waiwai tabaa hamu'ou?
17 Lomi hamona aida ba tamanu na wadu'ainaa fei haba'umu, i dinaa
pahanana ma i lele'alao?
18 Ma'uaa tamanu na lele'aa a'a fei haba'umu, norai a'a ei naranara ma na
‘faloloaa’ mei rama'a.
19 Uaa laloo fei naranara, ina nomai ei hafelo'a naranara, fo'afama'ea,
fiharoharoipa'aia, fitatafipa'aia, fafanaoa, warefasifi ma ei wiwitoia.
20 Si'ei, ei na ‘faloloaa’ hemea rama'a; ma'uaa, nabaa nemea lomi na
huwenaa panina ma hanana, abaa na ‘faloloaia’.”

Fei Narafawe'iaa mei Pifinee Canaan (Mark 7:24-30)

21 I'a di'ininaa fei gufu fei, Jesus na dinaa fawelei Tyre ma Sidon.
22 Hemea pifinee Canaan, humuna na rafi'inaa Tyre ma Sidon, ina no-
mai a'ana ma na haroharonaa a'ana, “Mena Fasu, mena Na'uu David,
faloloa'inau! Mei na'uu, baduu pifine namina nanamuinia uaa na wadu'ia
pigea.”
23 Lomi na wareaa hepalo warea Jesus. Si'ei, ei otalai nenerana rona nomai
a'ana ma na i'igifawe'i a'ana, “Aloia, uaa ifimina aiharoharomai a'a o'ou.”
24 Ina ware, “Ina aloamiau a'a ei pa'aiaa sipsipi Israel ua.”
25 Mei pifine na nomai ma fa'unaa du'una i ma'ana ma ware, “Mena Fasu,
hadumau!”
26 Ina ware, “Lomi na wanewane ba a tonaa ei faraa pidaua, ei hanaa ei
baduu ma faguaa ei hapee ro'ou, ponoto.”
27 Ina ware ba, “Fa'ua, mena Fasu, ma'uaa ei ponoto ana rona hanaiaa ei
memee faraa pidaua, ei na pasinaa haroo tawaa ei fasuu ro'ou.”

---

* **15:4: 15:4** Leviticus 20:9 † **15:6: 15:6** Hefi'a ne'ia ba *ma'auaa ama o inana* ‡ **15:14: 15:14** Hefi'a ne'ia ba *pudawerai ma ro'ou talaidugaa ei pudawerai*

28 Si'ei, na ware Jesus, “Mena pifine, namina we'i naranaramu! Una bigidigia fei i'igiamu.” Ma mei na'una na rawani ana a'a fei au fei.

Jesus na Fawanewaneaa Watauda

29 Jesus na di'ininaa fei gufu fei ma tatalai i papaa fei Agii Galilee. I dii, ina fanenaa fei maugeni ma na guta.
30 Hefi'a baua gupuu rama'a, rona nomai a'ana, nodugamii ei afetoo, ei pudawerai, ei iba'iba, ei umuloo mawe wataudadiai ma rona fahainopaa ro'ou i pinena; ma ina fawanewaneaa ro'ou.
31 Ei rama'a, ronamina ba'arofo ei ro'aa fanunuia ba ei umuloo, rona warepa'i, ei iba'iba, rona rawani, ei afetoo, rona talaipa'i ma ei pudawerai, rona fanunupa'i. Ma rona uduginaa mei Haidaniaa ei Israel.

Jesus na Faguaa Gunaroa Pufuba'a
(Mark 8:1-10)

32 Jesus na harofamai ei otalai nenerana ma na ware, “Una faloloa'inaa eni rama'a eni, uaa rona gutafipui a'au ale'ei oduai arewaa ma lomi rona pa'i hanaa ro'ou. Lomi na rawani a'au ba rona bao ma u'a aloaa ro'ou, uaa ro'aa pasi ma'aa tala.”
33 Ei otalai nenerana, rona ware, “O to hitani faraa pidaua a'a feni raua gufu ale'eni ba na hawia ba o'aa faguaa feni baua gupuu rama'a ale'eni?”
34 Jesus na i'igai, “Hamona pa'i figa faraa pidaua?”
Rona ware ba, “Olorompalo ma hefi'a pusu'o nia.”
35 Ina warenaa a'a fei gupuu rama'a ba ronei guta malagufu.
36 Ma ina tonaa olorompaloei faraa pidaua ma ei nia ma i'a waredii ba ‘ta’, na digedigeaa ro'ou ma fanaa ei otalai nenerana ma rona fanaa ei rama'a.
37 Minaa ro'ou, rona hanana ma ronamina magu. Nenee fei, ei otalai nenerana, rona paifapepesuaa olorompalo pa masii du'ua.
38 Puduu ei rona hanana, gunaroa pufaba'a wawane ma na pa'idiai pifine ma baduu.
39 I'a alodigaa fei gupuu rama'a Jesus, na hugi pafoo wa ma aununaa malalaa Magadan.

Rona Ware ba Inei Fama'aa Hepalo Hilala
(Mark 8:11-13; Luke 12:54-56)

16

1 Ei Pharisee mawe ei Sadducee, rona nomai a'a Jesus ma rona mania ale'ei ba nei fama'aiaa ro'ou hepalo hilala noranarai pafea.
2 Ina ware,* “I'a fafilao, hamona ware ba, ‘Iwe rawani ua narani hamatee na ro fei haroo pumanugawe’,
3 ma na mafufuo hamo'aa ware ba, ‘Wagieni i pa'i lalarena ma maunu, uaa na ro fei haroo pumanugawe ma ana na giogio.’ Hamona fanunu'apa'aa ei hilala haroo pumanugawe ma'uaa, lomi hamona fanunu'apa'aa ei hilalaa feni au feni.
4 A'a feni au feni, ei hafelo'a, ei lomi rona oafagugu, rona labaginaa hepalo foigia hilala, ma'uaa lomi. Ro'aa fanunuaa hepalo ua, fei hilalaa Jonah.” Ma Jesus na di'ininaa ro'ou ma aunu.

Fei Fafuafuaa ei Pharisee ma Sadducee
(Mark 8:14-21)

5 Rona aunudiginaa pepei adii fei agi ma ei otalai nenerana, rona madi'inia ba ro notomai faraa pidaua.

---

* **16:2: 16:2** Hefi'a ne'ia, lomi na pa'i fei dufuu v. 2 ma minaa fei v. 3.

6 Jesus na warenaa a'a ro'ou, “Hamonei oma'aa hamu'ou a'a ei fafuafuaa ei
Pharisee ma Sadducee.”
7 Rona fiwarewareinia dupuaa ro'ou ma ware, “Haa woro si'ei ba lomi ona
notomai faraa pidaua.”
8 Jesus na apa'adigaa ei fiwarewareiaa ro'ou ma na i'igai, “Hamu'ou ena
pusu'oro we'iaa naranara, tani hamo'aa fiwarewarei dupuaa hamu'ou ba
lomi hamona pa'i faraa pidaua?
9 Haa, hamotawe apa'ia? Lomi hamona nonominaa haipaniei faraa pidaua
a'a ei haipani pufaba'a ma hefiga pa masii du'ua hamona paia?
10 Ma olorompaloei faraa pidaua a'a ei gunaroa pufaba'a—hefiga pa masii
du'ua hamona paia?
11 Batanai ei ba lomi hamona apa'ia ba yau a'a ba fi wareaa ei faraa pidaua
a'a hamu'ou? Ma'uaa, hamonei oma'aa hamu'ou a'a ei fafuafuaa ei Pharisee
ma Sadducee.”
12 Ma ronawe apa'ia ba, hia, a'a ba ifi warewareaa fei fafuafua faraa pidaua
ma'uaa, fei mau feroiaa ei Pharisee ma Sadducee.

Peter na Ware ba Jesus, Hia mei Christ
(Mark 8:27-30; Luke 9:18-21)

13 I nopa'amii malalaa Caesarea Philippi Jesus na i'igainaa ei otalai nener-
ana, “Ei rama'a, rona ware ba mei Na'uu Rama'a, hia, hini?”
14 Rona ware, “Hefi'a, rona ware ba John, mei Pudugufaia; hefi'a ba Elijah;
ma hefi'adiai ba Jeremiah, o hemea ei mamama'a.”
15 Ina i'igai ba, “Ma hamu'ou, hamona ware ba yau, hini?”
16 Simon Peter na ware, “Yoi mei Christ,† mei Na'uu mei Haidaa, mei i
oalao.”
17 Jesus na ware, “Ona pa'i hawegiamu, Simon mena na'uu Jonah uaa, a'a
ba fa'arewaa hemea rama'a a'amu ma'uaa, fa'arewaa mei Amau pafea.
18 Ma u'ei warefanio ba yoi Peter‡ ma pafoo feni na'a feni a fa'ugaa fei losuu
ma ei gigei Hades,§ lomi ba ro'aa muaipa'ia.*
19 A fanio ei gigigii fei haparaia pafea; ma tamanu ona faroro'inia yeni
malagufu, ana i roro'ai† pafea ma tamanu ona alagia yeni malagufu, ana i
ala pafea.”
20 Ma ina warefawe'i a'a ei otalai nenerana ba ronei'aa warefanaa nemea
ba hia, mei Christ.

Jesus nadii Ware'augaa fei Ma'eana
(Mark 8:31—9:1; Luke 9:22-27)

21 A'a fei au fei ma nolao, Jesus na warefa'arewaia a'a ei otalai nenerana
ba hia, i dinaa Jerusalem ma tonaa fi'ina a'a watauda manumanu i panii ei
bauaniaa gufu, ei famamoaa humuu mei Haidaa mawe ei feroiaa law. Ma
hefi'a, ro'aa fo'afama'eia ma a'a fei fa'odu'aiaa arewaa i asi'adiai.
22 Peter na dugitata'ainia ba i warefawanewaneinia, “Pa'aa lomi, mena
Fasu! Hefeni, pa'aa lomi ba i nomai a'amu!”
23 Jesus na momo'ilao ma warenaa a'a Peter, “Dinaa mugiu, mena Satan!
Yoi ale'ena hepalo alabe'a a'au; lomi ona pa'i naranaramu a'a ei manumanuu
mei Haidaa ma'uaa, a'a ei manumanuu rama'a.”
24 Ma Jesus na warenaa a'a ei otalai nenerana ba, “Hini ba i nenerau nei
aunaa ei naranarana i pu ma harenaa fei hawafolona ma nenerau.

---

† **16:16: 16:16** O, *Messiah*; v. 20 anaa ‡ **16:18: 16:18** Hanuu fei warea Peter, *mugoo.* § **16:18: 16:18** O, *ei gigei fei gufu hafelo* * **16:18: 16:18** O, *lomi rona muainaa fei* † **16:19: 16:19** O, *malagufu, ana na roro'aidii*

25 Uaa hini ba i urofaa fei harenuana‡ iwe pa'ai a'ana, ma'uaa hini i
fapa'ainaa fei harenuana a'au iwe tonia.
26 Tamanu fei rawani'ana nabaa nemea i topedugaa feni malagufu ma'uaa
fei harenuana i pa'ai? O, nemea i filoginaa fei harenuana a'a tamanu?
27 Uaa mei Na'uu Rama'a, iwe nomai a'a fei haweraa mei Amana fipuinaa
ei alo'alona ma i fani pono'aa hememea ana ale'ei tamanu ina bigi'ia.
28 A warefa'uai a'a hamu'ou ba hefi'a eni rona u yeni, ro'ado'o fanunuaa
mei Na'uu Rama'a na nomai ale'ei hemea hapara ei ana roifi werawera."

17

Fei Maumauna na Filogii
(Mark 9:2-13; Luke 9:28-36)

1 Nenee oloroa arewaa, Jesus na nodugaa Peter ma laguei filofui James ma
John pafoo fei tarea maugeni, uniaa ro'ou.
2 Ma na filogii fei maumauna yei i pudaa ro'ou. Fei pudana na we'a ale'ei
fei halo ma ei lawalawana namina po'i ale'ei we'ai.
3 Ana ei ua, laguna fa'arewamai Moses ma Elijah ma laguna fiwarewarei
a'a Jesus.
4 Peter na warenaa a'a Jesus, "Mena Fasu, ina rawani ba o'ou yeni. Nabaa
ona nunuminia, a fa'ugaa odumanu pale, hepalo yoi, hepalo Moses ma
hepalo Elijah."
5 Ei fi warewarelao, hepalo agimee papalei na hawainaa ro'ou ma hepalo
lao noranarai a'a fei papalei na ware, "Simeni, meni Na'uu, meni una haguia;
ma unamina ni'eni'e a'ana. Guainaa wareana!"
6 Ro'aa guainia ei otalai nenerana, rona fapasipoponainaa pu ma rona
ma'aufunurere.
7 Ma'uaa Jesus na nomai ma idoaa ro'ou. Ina ware ba, "Asi'aa. Apuna
ma'au."
8 Ro'aa aranaa pafea, lomi rona fanunupa'aa hemeadiai, ana unaa Jesus.
9 Ei roi upugio a'a fei maugeni, Jesus na warefa'aiaa ro'ou, "Apuna ware-
fanaa nemea tamanu hamona fanunuia nopa'aloo fei ba mei Na'uu Rama'a
na asi'aa a'a fei ma'ea."
10 Ei otalai nenerana, rona i'iginia, "Tani ro'aa ware ei feroiaa law ba Elijah
neido'o nomai?"
11 Jesus na ware, "Fa'ua, Elijah ba i nomai ma mi aufarawaninaa minaa ei
manumanu.
12 Ma'uaa a warefanaa hamu'ou ba Elijah na nodigimai ma lomi rona
fanunu'apa'ia; ma'uaa, rona bigi'aa tamanu rona nunuminia a'ana. Ma mei
Na'uu Rama'a ana i tonaa fi'ina i panii ro'ou."
13 Ma ei otalai nenerana, ronawe apa'ia ba hia fi u'ugaa John, mei Pudugu-
faia.

Fei Farawaniana Mei Baduu Wawane, Mei na Wadu'ia Pigea
(Mark 9:14-29; Luke 9:37-43a)

14 Ro'aa nobapa'aloo fei gupuu rama'a, hemea na nomai ma na o'o'ui i
ma'aa Jesus.
15 Ina ware, "Mena Fasu, faloloa'inaa mei na'uu, baduu wawane. Ina'o
memeroi ma namina nanamuinia. Ina'o pasinaa laloo fei hafi, o laloo fei
ranu.
16 Una noduginaa hia a'a ei otalai neneramu ma'uaa, lomi ba rona farawa-
nipa'ia."

‡ **16:25: 16:25** Hanuna warea Greek ba *faweweni,* o *laloo naranara*; v. 26 anaa

17 Jesus na ware, “Hamu'ou ena rama'aa feni au feni, lomi na we'i ma ana
lomi na wanewane ei naranaraa hamu'ou. Yau na tamafoidii a'a fei gutanau
a'a hamu'ou. Ana una tamafoi a'a fei maumau hamu'ou. Dugamii mei baduu
wawane a'au.”
18 Jesus na warefawe'i a'a mei pigea ma na wala'aa a'ana ma ana ei ua na
rawani mei baduu.
19 Si'ei, ei otalai nenerana uniaa ro'ou, rona nofagigimai a'a Jesus ma
i'iginia, “Tani lomi hai'ouna fawala'apa'ia?”
20 Ina ware, “Hamatee namina pusu'oroi fei we'iaa naranaraa hamu'ou. A
warefa'uai a'a hamu'ou ba nabaa na we'i ma'ida ua ei naranaraa hamu'ou
ale'ei fei pusu'o lau mustard, hamo'aa ware a'a fei maugeni ba, ‘Asi'aa
faweleni ma dinaa yei’ ma i asi'a'aunu. Lomi hepalo manumanu ba lomi i
ma'atalaa a'a hamu'ou.”*

Jesus na Waredinaa fei Ma'eana
(Mark 9:30-32; Luke 9:43b-45)

22 Ro'aa nofipuimai i Galilee, ina warenaa a'a ro'ou ba, “Mei Na'uu Rama'a,
ro'aa aloia panii ei rama'a.
23 Ro'aa fo'afama'eia ma a'a fei fa'oduaiaa arewaa, i asi'aa ma fawenaidiai.”
Ma ei otalai nenerana, ronamina faloloa'i.

Mugoo Po'ii fei Humuu mei Haidaa

24 Nenee fei noramiaa Jesus ma ei otalai nenerana yei Capernaum, ei
otonaa guapalo pusu'o mugoo po'ii fei humuu mei Haidaa, rona nomai a'a
Peter ma i'igai “Ana i au mugoo po'ii† fei humuu mei Haidaa mei feroiamu?”
25 Peter na ware, “Hi'i, i au.”
I wadu'imai laloo fei humuu Peter, Jesus nado'o ba ware ba, “Tamanu ei
naranaramu, Simon? Ei haparaa feni malagufu rona'o to mugoo po'i a'a
hini—a'a ei na'uu ro'ou o a'a hefi'adiai?”
26 Peter na ware, “A'a hefi'a.”
Jesus na ware a'ana, “Si'ei ba ei na'uu ro'ou, lomi ro'aa au.
27 Ma'uaa, si'ei ba lomi agu'aa faranaa ro'ou, dinaa agi ma suminaa fei
waomu. Tonaa fei rawarawa gu'amu nia; fahawainaa fei poana ma o
ma'apa'aa hepalo obao drachma mugoo po'i. Tonia ma fanaa ro'odu fena
augaa agua.”

18

Mei i Pafeai laloo fei Haparaia Pafea
(Mark 9:33-37; Luke 9:46-48)

1 A'a fei au fei, ei otalai nenerana, rona nomai a'a Jesus ma i'igai, “Hini na
pafeai laloo fei haparaia pafea?”
2 Ina harofaa hemea pusu'o baduu ma fa'ufalarainia dupuaa ro'ou.
3 Ma ina ware, “A warefa'uai a'a hamu'ou, nabaa lomi hamo'aa filoginaa
maumau hamu'ou ale'ei ei pusu'o baduu, pa'aa lomi ba hamo'aa wadu'inaa
laloo fei haparaia pafea.
4 Si'ei hini i fafafaunaa anaia pu ale'eni meni baduu meni, hia i pafeai laloo
fei haparaia pafea.
5 “Ma a'a fei harau, hini i taufagutanaa nemea pusu'o baduu ale'eni meni,
ina taufagutanau.

Abaa Fapasiaa Nemea
(Mark 9:42-48; Luke 17:1, 2)

* **17:20: 17:20** Hefi'a ne'ia ba *ma'atala a'a yoi. 21 Ma'uaa fei mau ale'ei, i wala'aa a'a lafulafua ma fabaoa ua.* † **17:24: 17:24** Warea Greek ba *Ana i au guapaloei drachma*

6 “Ma'uaa, nabaa nemea i fapasiaa nemea eni pusu'o baduu, eni na we'i
naranaraa ro'ou a'au, na rawani ba mei rama'a mei, hepalo baua mugoo nei
habe huana ma re famomogu lama roroma.
7 “Na fagiana feni ano uaa na fafeloaa ei rama'a. Ei manumanu ale'ei, i
nomai, ma'uaa na fagiana mei i nomai a'ana!
8 Nabaa fei panimu o pinemu na fafeloio, balaisiminia. Ina rawani ba o
wadu'aitonaa harenuamu fininaa latoaa panimu o pinemu laraa fei ba ona
pa'i guapalo pani ma pine ma i siminio laloo fei hafi lomi i peretoo.
9 Ma nabaa fei pudamu na fafeloio, walesiminia. Ina rawani ba o
wadu'aitonaa harenuamu a'a hepalo ua puda laraa fei ba ona pa'i guapalo
puda ma i siminaa yoi fei hafii gufu hafelo.

Fei Warea Hanunuu fei Pa'aiaa Sipsipi
(Luke 15:3-7)

10 “Oma'ama'aa hamu'ou ba lomi hamona fanunufafelo a'a nemea eni
pusu'o baduu eni. Uaa u'ei warefanaa hamu'ou ba ranimai, ei alo'alo pafea,
ei oma'aa ro'ou, rona fanunuaa fei pudaa mei Amau i pafea.*
12 “Tamanu naraa hamu'ou? Nabaa nemea na pa'i hefa pu'u sipsipi ma
hepalo na lelepa'ai, haa, lomi i di'ininaa ei faimfua pa'ania ma faimpalo
pafoo maugeni ma re labaginaa fei na lelepa'ai?
13 Ma nabaa i labagipa'ia, a warefa'uai a'a hamu'ou ba imina ni'eni'e a'a fei
laraa ei faimfua pa'ania ma faimpalo lomi rona lelepa'ai.
14 Ana ale'ei, mei Amaa hamu'ou i pafea, lomi na nunumiai ba nemea eni
pusu'o baduu eni i pa'ai.

Hemea Lofu i Bigifatata a'amu

15 “Nabaa mei lofumu i bigifatata a'amu,† dinaa a'ana ma fama'aiaa fei
tatana, uniaa hamugua ua. Nabaa i guainio, te, lomi watolaa hamugua.
16 Ma'uaa, nabaa lomi i guainio, dugaa helaguidiai a'amu ba ‘i pa'i helagui
o o'odui gutaguaiaa minaa ei awataa.’
17 Nabaa lomi ina guainaa ro'ou, warefanaa ei losuia; ma nabaa lomi ina
guainaa ro'ou, bigi'ia a'ana ale'ei ona bigi'ia a'a nemea roromaa, o nemea
otonaa mugoo po'ii gavaman.
18 “A warefa'uai a'a hamu'ou ba tamanu hamona faroro'inia‡ yeni
malagufu, ana i roro'ai i pafea ma tamanu hamona alagia§ yeni malagufu,
ana i ala i pafea.”
19 “Hepalodiai, a warefanaa hamu'ou ba nabaa helagui hamu'ou yeni
malagufu, hamuna fi'ugai ba hamu'aa i'igainaa hepalo manumanu, mei
Amau i pafea, i bigi'ia a'a hamugua.
20 Uaa hitani helagui, o o'odui, ro'amii gutafipui wagii fei harau, yau ana
a'a ro'ou.”

Fei Warea Hanunuu mei Nafi Lomi Faloloa'iana

21 I dii, Peter na nomai a'a Jesus ma i'iginia, “Mena Fasu, figa au a futoaa ei
hafelo'a na bigi'ia a'au mei lofuu? Inei ale'ena olorompalopoa?”
22 Jesus na ware, “A warefanio, a'a ba olorompalopoa ma'uaa, oloromfua
pa'ania ma olorompalopoa.*
23 “Si'ei, fei haparaia pafea, tawi'ana ale'ei hemea hapara, mei ba i
fawanewaneaa ei pono'aa ei nafina.

---

* **18:10: 18:10** Hefi'a ne'ia ba *gufu pafea. 11 Mei Na'uu Rama'a na nomai ba i fatela'anaa fei na pa'ai.*
† **18:15: 18:15** Hefi'a ne'ia lomi na pa'i *a'amu.* ‡ **18:18: 18:18** O, *faroro'idigia* § **18:18: 18:18** O, *aladii* * **18:22: 18:22** O, *na pa'i olorompaloei oloromfua pa'ania.* Hanuna ba 7x70 o gunaroa pu'u ma faimfua pa'ania.

24 Ei ba i fawanewaneaa ei mugoo po'i, hefi'a, rona duginaa a'ana hemea
nado'o tonaa hefua pa'ania pufaba'a mugoo po'i a'ana.†
25 Si'ei ba lomi na pa'i mugoo po'i, mei hapara na warefawe'i ba hia, mei
harona, ei na'una mawe minaa ei manumanuna, ronei aloaa ro'ou ba hodi'aa
ei mugoo po'ina.
26 "Mei nafi na fapasinaa du'una i ma'ana. Ina i'igifawe'i a'ana, 'Do'o
fawiwi'ainau ma awe hodipedugaa minaa ei mugoo po'i.'
27 Mei fasuu mei nafi na faloloa'inia ma na fama'e'uaiaa minaa ei tonana
ma alofatalainia.
28 "Ma'uaa ei fi asi'alao mei nafi, ina nobapa'alao hemeadiai nafi na
bigifipui a'ana, hemea nado'o tonaa hefa pu'u denarius‡ a'ana. Ina panarofia
ma guafaa gimona ma warefawe'i a'ana, 'Hodi'aa tamanu ona tonia a'au!'
29 "Mei nafi, mei na bigifipui a'ana na fapasinaa du'una ma na i'igifawe'i
a'ana, 'Do'o fawiwi'ainau ma awe hodi'aa minaa ei mugoo po'imu.'
30 "Ma'uaa ina ware ba lomi. Ma idii, inaree aunaa hia humuu bobo'aia
hawina ba na hodipedugaa ei mugoo po'i.
31 Ro'aa fanunuia ale'ei hefi'adiai nafi, ronamina naranara watauda ma
ronaree warefanaa mei fasuu ro'ou minaa ei rona fanunuia.
32 "Si'ei, mei fasu na lala'aa mei nafi ma ware, 'Yoi, hemea pa'aa hafelo'a
nafi. Unamina fama'e'uaiaa minaa ei onado'o tonia a'au, uaa onamina
i'igaifawe'i a'au.
33 Haa, lomi ba o'aa faloloa'inaa mei hamugua ale'ei a bigi'ia a'amu?'
34 Mei fasuna namina siba ma fifaninaa hia panii ei oma'ama'aa humuu
bobo'aia ba ronei fanima'aia hawina na hodipedugaa ei mugoo po'i.
35 "Mei Amau pafea iwe bigi'ia ale'ei a'a hememea hamu'ou nabaa lomi
hamona futoaa ei hafelo'aa ei lofuu hamu'ou laloo naranaraa hamu'ou."

19

Fi'alagia
(Mark 10:1-12)

1 I'a waredigaa ei manumanu ei Jesus, ina asi'adi'ininaa Galilee ma au-
nunaa malalaa Judea, fipepei Jordan.
2 Hefi'a baua gupuu rama'a, rona nenegia ma na farawaninaa ei funuaa
ro'ou yei.
3 Hefi'a Pharisee, rona nomai a'ana ba ro'aa mania. Rona i'igai, "Na
wanewane a'a fei law ba nemea wawane i fi'alagii a'a mei harona ma lomi
rawani'aa pa'afina?"
4 Ina ware, "Haa, lomi hamona igoia ba fama'a, mei Famamaraia na bigi'aa
lagua 'wawane ma pifine,'
5 ma ware ba, 'Sifei, fei pa'afina ba nemea wawane nei di'ininaa amana ma
inana ma gutafipui a'a mei harona ma laguwe pigioinaa hepalo'?
6 Si'ei, a'a ba lagua fai helagui, uaa hemea. Si'ei, tamanu na fihupu'inia mei
Haidaa, nemea nei'aa alagia."
7 Rona i'igai, "Nabaa fa'ua, tani i ware Moses ba nemea nei fani hepalo
ne'iaa fi'alagia ma alofatalainia?"
8 Jesus na ware, "Moses na ugainia ba hamo'aa di'ininaa ei haroo hamu'ou
hamatee namina waiwai tabaa hamu'ou. Ma'uaa do'ofama'a abaa ale'ei.
9 A warefanaa hamu'ou ba hini i di'ininaa mei harona ba i lalaidiai
ma mei harona lomi na fiharoharoipa'ai, mei rama'a mei, na bigi'aa fei
fiharoharoipa'aia.

† **18:24: 18:24** watauda million kina (10,000 *talent*) ‡ **18:28: 18:28** ma'ida ua kina

10 Ei otalai nenerana, rona ware, “Nabaa ale'ei a'a hemea wawane ma mei
harona, ina rawani ba lomi lalalaia.”
11 Jesus na ware, “Abaa minaa ei rama'a, ro'aa tonaa fei warea fei, uniaa ei
una fanaa ro'ou.
12 Uaa hefi'a, lomi ba ro'aa lalai, uaa rona waninimai ale'ei ma hefi'adiai,
ei rama'a na morosiminaa wawanei ro'ou ba ale'ei ma hefi'adiai, rona ware
ua ba lomi ro'aa lalai* uaa rona naranara'uaiaa fei haparaia pafea. Mei ba
na rawani a'ana, inei tonia.”

Ei Pusu'o Baduu ma Jesus
(Mark 10:13-16; Luke 18:15-17)

13 I dii, rona duginamii a'a Jesus ei pusu'o baduu ba nei augaa panina pafoo
ro'odu ma lafulafunaa ro'ou. Ma'uaa ei otalai nenerana, rona pauninaa ei
rona dugamii ro'ou.
14 Jesus na ware, “Fanoramiaa ei baduu pusu'o i a'au ma apuna lawaraa
ro'ou, uaa fei haparaia pafea, manumanuu ei ale'eni eni.”
15 I'a audigaa guei panina pafoo ro'ou, ina di'ininaa fei gufu fei.

Mei Baubara Watauda Mugoo Po'ina
(Mark 10:17-31; Luke 18:18-30)

16 Ma hemea na nomai a'a Jesus ma na i'igai, “Feroia, a bigi'aa tamanu
rawani'a manumanu ba a tonaa fei harenua lomi i pedutoo?”
17 Na ware Jesus, “Tani o i'iginau ba tamanu na rawani? Unaa Hemea ua na
rawani. Nabaa o nunumiai ba o'aa wadu'aitonaa harenuamu, onei neneraa
ei law mei Haidaa.”
18 Ina i'igai, “Tamanu ei?”
Jesus na ware, “ ‘Apuna fo'afama'e, apuna fiharoharoipa'ai, apuna
fafanao, apuna warefasifi,
19 ma'auaa amamu ma inamu,’† ma ‘haguaa mei gufumu ale'ei ona'o
haguio.’ ”
20 Mei baubara na ware, “Minaa ena, unamina nenegidigia. Tamanudiai
fei lomi una bigi'ia?”
21 Jesus na ware, “Nabaa ona nunuminia ba o'aminaa fafa'arai, wi aloaa
ena manumanumu ma fanaa ei lomi manumanuu ro'ou ma owe pa'i manu-
manumu i pafea. Nenee fei, mi nenerau.”
22 I'a guainaa fei mei baubara, ina aunufaloloa'ilao, uaa na pa'i watauda
manumanuna.
23 I dii, Jesus na warenaa a'a ei otalai nenerana, “A warefa'uai a'a hamu'ou
ba namina waiwai ba nemea na pa'i watauda mugoo po'ina i wadu'ainaa fei
haparaia pafea.
24 A warediai ba na madutainaa fei camel ba i wadu'ainaa fei ma'ahi'u
laraa fei ba nemea na pa'i watauda mugoo po'ina i wadu'ainaa fei haparaiaa
mei Haidaa.”
25 Ro'aa guainaa fei ei otalai nenerana, ronamina hawainaa poaa ro'ou ma
i'igai, “Nabaa ale'ei, hini ba i tela?”
26 Jesus na fanunulao a'a ro'ou ma ware, “A'a rama'a lomi na ma'atalaa,
ma'uaa a'a mei Haidaa minaa ei manumanu na ma'atalaa.”
27 Peter na warenaa a'ana, “Hai'ouna di'ininaa minaa ei manumanuu
hai'ou ba hai'ou nenegio! Si'ei, hai'ou'aa tonaa tamanu?”
28 Jesus na warenaa a'a ro'ou, “A warefa'uai a'a hamu'ou ba a'a fei au ba
i manufaudiai minaa ei manumanu, ena na guta fininaa ei hawerana mei
Na'uu Rama'a pafoo gutanaa mei hapara, hamu'ou ena hamona nenerau,

---

* **19:12: 19:12** O, *ware ua ba rona morosiminaa wawanei ana ro'ou.* † **19:19: 19:19** Deuteronomy 5:16-20

ana hamowe guta pafoo ei hefua ma guapalo gutanaa ei hapara ma dudud-
uaa ei hefua ma guapalo pai Israel.
29 Ma hini ei rona di'ininaa ei humu, o lofu, o agi, o ama ma ina,‡ o na'u, o
pe'ihape uaa yau, rowe to ale'ei hefa pu'udiai ma ropowe tonaa fei harenua
lomi i pedutoo.
30 Ma'uaa watauda ei rona nomai nene, rowe dinaa ma'a ma ei ro nomai
ma'a ro dinaa nene.

20

Fei Warea Hanunuu ei Bigibigi'a Wagii fei Pe'ihape

1 "Fei haparaia pafea, tawi'ana ale'ei mei amaa fei pe'ihape, mei na asi'aa
mafufuo ba i pono rama'a ba ronei bigi wagii fei pe'ihapena wine.
2 Ina ware ba pono'aa ro'ou a'a heai arewaa, hepalo denarius ma alonaa
ro'ou pe'ihapena.
3 "Nopa'aloo faimpalo ido'o, ina aunu ma fanunupa'aa hefi'adiai rona u i
humuu alo'alo, lomi bigi'aa ro'ou.
4 Ina warenaa a'a ro'ou, 'Ana hamoneiree bigi wagii fei pe'ihapeu ma awe
fawanewaneaa ei pono'aa hamu'ou.'
5 Si'ei, rona dii.
"Ina aunudiai haloaina ma fei fa'oduaiaa ido'o ma bigi'ia ana ale'ei.
6 I nopa'aloo haipani ido'o, na aunu ma fanunupa'aa hefi'adiai, ana ro'ei
ufalarai ua. Ina i'iginaa ro'ou, 'Tani hamu'ou ufalarai ua yeni minaa feni
arewaa feni ma lomi hamona bigi'aa hepalo manumanu?'
7 "Rona ware, 'Hamatee lomi hemea na pono'aa hai'ou.'
"Ina warenaa a'a ro'ou, 'Ana hamoneiree bigi wagii fei pe'ihapeu.'
8 "I nororolao, mei amaa fei pe'ihape na warenaa a'a mei paniaa panina,
'Apainamii ena bigibigi'a ma fani pono'aa ro'ou. Do'o pono'aa ei we no-
ramiaa ro'ou ma nene, ei rawarawa.'
9 "Ei bigibigi'a rona'aa bigi a'a fei haipani ido'o, hememea ro'ou na tonaa
hepalo denarius.
10 Si'ei, ei rawarawa bigi'a, rona nara ba i bauanadiai pono'aa ro'ou.
Ma'uaa hememea ro'ou, ana na tonaa hepalo ua denarius.
11 Ro'aa todigia, rona bababau'u a'a mei amaa fei pe'ihape.
12 Rona ware, "E'ei rama'a we fabigi'uamu nene, lomi rona bigifamadii ma
pono'aa ro'ou, fimina'ei ale'ei hai'ou ma hai'ounamina bigifatemu haroo fei
baua halo.'
13 "Ma'uaa ina warefanaa hemea ro'ou ba, 'Otafi, lomi una bigifatata
a'amu. Haa, lomi ba onado'o uga ba pono'amu, hepalo denarius?
14 Tonaa fei pono'amu ma aunu. Una nunuminia ba pono'aa mei a'apoo
dugamiau, i fimina'ei a'a fei pono'amu.
15 Haa, lomi na wanewane ba una bigi'aa tamanu nunumiau a'a ei mugoo
po'iu? O, yoi, ona punepune hamatee yau, una baubaurawani?'
16 "Si'ei ba mei i nomai nene, iwe dinaa ma'a ma mei i nomai ma'a i dinaa
nene."

Jesus na Ware'audinaa fei Ma'eana
(Mark 10:32-34; Luke 18:31-34)

17 Ei fitalaidinaa Jerusalem, Jesus na dugitata'ainaa ei hefua ma helagui
otalai nenerana ma warenaa a'a ro'ou,
18 "O'ou, oa dinaa Jerusalem ma mei Na'uu Rama'a, ro'aa aloia panii ei
famamoaa humuu mei Haidaa mawe ei feroiaa law. Rowe ware ba inei ma'e

‡ **19:29: 19:29** Hefi'a ne'ia ba *ina* o *harona pifine*

19 ma rowe fifaninia panii ei Gentile ba ro'aa hapepeinia, babuinia ma
fatawaia. Ma wagii fei fa'oduaiaa arewaa iwe asi'atodiai harenuana!"

Fei I'igaiaa Hemea Ina
(Mark 10:35-45)

20 I dii, mei inaa laguei na'uu Zebedee na nofipuimai a'a ei na'una, dinamii
a'a Jesus, fa'unaa du'una ma i'iginia hepalo nunumiana.
21 Ma Jesus na i'iginia, "Tamanu fei nunumiamu?"
Ina ware, "Uga ba hemea lagueni na'uu i guta pepei ma'aumu ma hemea
mauwimu wagii fei haparaiamu."
22 Jesus na warefanaa ro'ou, "Lomi hamona aida ba tamanu hamo'ei
i'iginia. Hamo'aa hunupa'i a'a fei bara ba a hunumia?"
Rona ware ba, "Hai'ou hunupa'i."
23 Jesus na warenaa a'a ro'ou, "Pa'aa fa'ua ba hamo'aa hunu a'a fei barau
ma'uaa, fei ba hini ba i guta i pepei ma'auu, o mauwiu, abaa yau mei ba a
ugainia. Ei gutana ei, pagi'augaa mei Amau, gutanaa ei di rafeiana."
24 Ro'aa guainaa fei ei hefua, ronamina siba a'a laguei filofui.
25 Jesus na harofipuinaa ro'ou ma ware, "Hamona aida ba ei bauaniaa
ei Gentile, rona fasuinaa ana ro'ou mawe ei paniaa panii ro'ou, rona pa'i
foraforaa ro'ou a'a ei rama'a.
26 Abaa ale'ei a'a hamu'ou. Agia, hini ba hia bauana a'a hamu'ou, nei ale'ei
nafii hamu'ou
27 ma hini ba i rawarawa nei ale'ei humuwaa hamu'ou—
28 ana ale'ei ba mei Na'uu Rama'a, abaa ei i nomai ba ei rama'a, ronei nafii
a'ana ma'uaa, ba i nafii a'a ro'ou ma ba i fanaa fei harenuana ale'ei pono'aa
watauda."

Helagui Pudawerai, Laguna Fanunupa'i
(Mark 10:46-52; Luke 18:35-43)

29 Jesus ma ei otalai nenerana, ba ro'aa di'ininaa Jericho, hefaa baua gupuu
rama'a, rona nenegia.
30 Helagui pudawerai, laguna guta i papaa fei tala ma lagu'aa guainia ba
Jesus fi falogilao nana'aa lagua, laguna haroharo, "Mena Fasu, mena Na'uu
David, faloloa'inaa haigua!"
31 Fei gupuu rama'a na warefasiba a'a lagua ba lagunei babanini ma'uaa,
laguna haropararai apoidiai, "Mena Fasu, mena Na'uu David, faloloa'inaa
haigua!"
32 Jesus na u ma na haro'i'iginaa lagua, "Tamanu nunumiaa hamugua ba a
bigi'ia a'a hamugua?"
33 Laguna ware, "Mena Fasu, ba haigu'aa fanunupa'i."
34 Jesus na faloloa'inaa lagua ma na idoaa pudaa lagua. Ana ei ua, laguna
fanunupa'i ma nenegia.

21

Ina Wadu'ainaa fei Gufu Ale'ei Hemea ina Mua
(Mark 11:1-11; Luke 19:28-40; John 12:12-19)

1 Ro'aa nofarafi'imai Jerusalem ma nopa'amii Bethphage pafoo Maugeni
Olive, Jesus na aloaa helagui ei otalai nenerana
2 ma inado'o warefanaa lagua, "Dinaa a'a fei gufu i ma'aa hamugua
ma hamuwe fanunupa'aa hepalo donkey na roro'ai yena ma fena na'una,
papana. Alaforamiaa lagua a'au.
3 Nabaa nemea i wareaa hepalo manumanu a'a hamugua, warefania ba
mei Fasu na nunuminaa gueini donkey ma iwe alodinamai."

4 Fei manumanu fei, fi fafa'uainaa tamanu nadii wareia mei mamama'a:
5 "Warenaa a'a mei Na'uu Zion, Baduu Pifine,
'Fanunu, mei haparamu fi nomai a'amu,
ina nowiwidimai pafoo hepalo donkey,
pafoo hepalo na'uu manulelele, hepalo na'uu donkey.' "
6 Laguna aunu laguei otalai nenerana ma bigi'ia ale'ei na wareia a'a lagua Jesus.
7 Laguna foramii fei donkey ma fei na'una, augaa ei hawaa uguu lagua pafoo guapaloei ma Jesus na guta pafoo guapaloei.
8 Hepalo baua gupuu rama'a na hafeninaa ei hawaa uguu ro'ou i ma'aa tala ma hefi'a, rona balainaa ei raraa haihai ma hafeninia i ma'aa tala.
9 Ei gupuu rama'a, ei rona nolao i ma'ana ma ei rona talailao nene, rona haroharo,
"Hosanna* a'a mei Na'uu David!"
"Ina pa'i hawegiana mei na nomai a'a fei haraa mei Fasu!"
"Hosanna i dinaa pafea!"
10 I'a wadu'ainaa Jerusalem Jesus, minaa ei rama'aa gufu, rona asi'aa ma i'igai ba, "Hini meni?"
11 Ei gupuu rama'a, rona ware ba, "Meni rama'a meni, Jesus, mei mamama'a, noramiana Nazareth yei Galilee."

Jesus Yei a'a fei Humuu mei Haidaa
(Mark 11:15-19; Luke 19:45-48; John 2:13-22)

12 Jesus na wadu'ainaa malalaa fei humuu mei Haidaa ma na tetefa'asi'anaa minaa ei ro'ei ponopono ma alo'alo yei. Ina haupeduaa ei tawaa ei ro'ei filoginaa ei mugoo po'i mawe ei gutanaa ei ro'ei aloaa ei pune.
13 Ina ware, "Rona ne'inia ba, 'Rowe ware ba fei humuu, hepalo humuu lafulafu,' ma'uaa, hamona bigi'ia ale'ei humuu fafanao.' "
14 Ei pudawerai mawe ei afetoo, rona nomai a'ana i humuu mei Haidaa ma ina farawaninaa ro'ou.
15 Ma'uaa, rona siba ei famamoaa humuu mei Haidaa mawe ei feroiaa law ei ro'aa fanunupa'aa ei rawani'a bigi'ana ma ale'ei ba ei baduu, rona haroharo laloo fei humuu mei Haidaa ba, "Hosanna i dinaa a'a mei Na'uu David."
16 Rona i'iginia, "Ona guaipa'ia ba tamanu ei wareaa ei baduu?"
Jesus na ware ba, "Hi'i. Haa, lomi hamona igoia,
" 'A'a fei haba'umuu ei baua baduu mawe ei pusu'o baduu,
ona nunuminia ba ronei uduginio'?"
17 Ma ina asi'aa a'a ro'ou ma di'ininaa fei gufu fei ma aununaa Bethany ma na ma'igu yei.

Fei Haihai Figi na Hole
(Mark 11:12-14, 20-24)

18 I nomafufuoilao, fi hadiwe'inaa fei baua gufu ma na bao.
19 Ina fanunupa'aa hepalo haihai figi i papaa fei tala ma na nolao wagina ma lomi na fanunupa'aa hepalo fuana unaa ei rauna. Ma na warenaa a'ana, "Fai lomi ba o fuadiai!" Ana ei ua, fei haihai na hole.
20 Ro'aa fanunuaa fei ei otalai nenerana, ronamina ba'arofo ma i'igai, "Tani ei ba fei haihai figi namina holebatafa?"
21 Jesus na ware, "A warefa'uai a'a hamu'ou ba nabaa na we'i naranaraa hamu'ou ma lomi hamona hamamagua, a'a ba una fei ba hamo'aa bigi'ia a'a

* **21:9: 21:9** Warea Hebrew. Hanuna do'o fama'a ba "Fatela'ania!" I dii, nawe oanaa hepalo warea udugia; v. 15 anaa

fei haihai figi, ma'uaa ana hamowe warenaa a'a feni maugeni ba, 'Wi siminio agi,' ma iwe guainaa hamu'ou.
22 Nabaa na we'i naranaraa hamu'ou, hamowe tonaa tamanu hamona i'iginia a'a ei lafulafuaa hamu'ou."

Rona Haninaa fei Foraforaa Jesus
(Mark 11:27-33; Luke 20:1-8)

23 Jesus na wadu'ainaa malalaa fei humuu mei Haidaa ma fi feroi, ei famamoaa humuu mei Haidaa mawe ei bauaniaa gufu, rona nomai a'ana. Rona i'igai, "Tonamu hitani fei forafora ba o'aa bigi'aa eni manumanu eni? Ma hini na ugainio?"
24 Jesus na ware, "Yau ana a i'iginaa hamu'ou hepalo i'igaia. Na'aa hamo'aa warefanau, a warefanaa hamu'ou ba tonau hitani fei forafora ba a bigi'aa eni manumanu eni.
25 Fei pudugufaiaa John—noramiana hitani? Noramiana pafea, o a'a rama'a?"
Rona fiwarewareinia dupuaa ro'ou ma ware, "Nabaa o ware ba, 'Noramiana pafea,' iwe i'igai, 'Nabaa ale'ei, tani lomi hamona nara ba fa'ua wareana?'
26 Ma'uaa, nabaa o ware ba, 'Noramiana a'a rama'a'—o'ouna ma'auaa ei rama'a, uaa minaa ro'ou, rona nara ba John, hemea mamama'a."
27 Si'ei, rona warenaa a'a Jesus, "Lomi hai'ouna aida."
Ma ina ware, "Ana lomi ba a warefanaa hamu'ou ba tonau hitani fei forafora ba a bigi'aa eni manumanu eni."

Fei Warea Hanunuu Laguei Na'u

28 "Tamanu naraa hamu'ou? Na pa'i hemea rama'a na pa'i helagui na'una. Ina dinaa a'a mei uma'ua ma na ware, 'Ona'uu, re bigi i pe'ihape wagieni.'
29 "Ina ware, 'Lomi ba a bigi,' ma'uaa nenee fei, na filoginaa naranarana ma na aunu.
30 "I dii, mei ama na dinaa a'a mei umugi ma ana ale'ei wareana a'ana. Ina ware, 'Awe dii,' ma'uaa lomi na dii.
31 "Amaia lagua na bigi'aa nunumiaa amana?"
Rona ware ba, "Mei uma'ua."
Jesus na warenaa a'a ro'ou, "A warefa'uai a'a hamu'ou ba ei otonaa mugoo po'ii gavaman mawe ei pifinee tala, ro'ei wadu'ainaa fei haparaiaa mei Haidaa, i ma'aa hamu'ou.
32 Uaa John na nomai a'a hamu'ou ba i fama'aa hamu'ou fei talaa wanewanea ma lomi hamona guainaa wareana ma'uaa, ei otonaa mugoo po'ii gavaman mawe ei pifinee tala, rona guainia. Ma hamo'aa fanunudigaa fei, ana lomi hamona filoginaa ei naranaraa hamu'ou ma guainia.

Fei Warea Hanunuu ei Oma'ama'aa fei Pe'ihape
(Mark 12:1-12; Luke 20:9-19)

33 "Guaidiai hepalo warea hanunu: Na pa'i hemea na faroaa ei wine laloo pe'ihapena. Ina nonoinia, agifaa fei huapuu wine ma na fa'ugaa fei palee ei guta'oma'aa fei pe'ihapena. Si'ei, nadii fanaa hefi'a ba ronei oma'aa fei pe'ihapena ma na aunu ba i tatalai gufu raua.
34 I'a norafi'inaloo fei au hufu'a, ina aloaa ei nafina ba ronei dinaa a'a ei ro'aa oma'aa fei pe'ihape ma re tomai ei alagi'augaa ro'ou hanana fua.
35 "Ei oma'ama'aa fei pe'ihapena rona panarofaa ei nafina; babuinaa hemea, fo'afama'eaa hemea ma nafa'aa mei fa'o'oduaiaa ro'ou a'a ei mugoo.
36 Si'ei, na alodinaa hefi'adiai nafina a'a ro'ou, rona wataudadiai a'a ei rawarawa ma ei oma'ama'aa fei pe'ihapena rona bigi'ia a'a ro'ou ana ale'ei bigi'aa ro'ou fama'a.

37 Nenee minaa ei, nawe aloaloo mei na'una a'a ro'ou. Ma ina ware, 'Ro'awe
ma'auaa mei na'uu.'
38 "Ma'uaa, ei ro'aa fanunupa'aa mei na'una ei oma'ama'a, rona fiware-
warei ana ro'ou, 'Simeni, meni ba i tonaa feni pe'ihapee amana. O dii, o
fo'afama'eia ma tonaa fei pe'ihapena.'
39 I dii, rona panarofia, fa'asi'ania a'a fei pe'ihape ma fo'afama'eia.
40 "Nabaa i nomai mei amaa fei pe'ihape, i bigi'aa tamanu a'a ei oma'ama'aa
fei pe'ihapena?"
41 Rona ware, "I pa'aa fanima'aa ei wawa'ai poa, tonaa fei pe'ihapena ma
fanaa hefi'adiai oma'ama'aa, ena rowe fania hefi'a ei fuaa fei pe'ihapena a'a
fei au hufu'a."
42 Na ware a'a ro'ou Jesus, "Haa, lomi hamona igoia laloo fei Bu'u Apuna:
" 'Fei mugoo, fei lomi rona nunuminia ei fadufadua,
i powe oanaa fasu'ufufugoi.†
Mei Fasu na bigi'aa feni,
ma namina fafanunufarawani pudaa o'ou'?
43 "A warefanaa hamu'ou ba fei haparaiaa mei Haidaa i tonia a'a hamu'ou
ma fanaa ei rama'a, ei rowe fafuafarawaninia.
44 Hini i pasinaa pafoo feni mugoo i matala, ma'uaa hini i pasi'onia fei
mugoo i marafita."‡
45 Ro'aa guainaa ei warehanunuiaa Jesus ei famamoaa humuu mei Haidaa
ma ei Pharisee, rona apa'ia ba ifi warewareaa ro'ou.
46 Ro'ei labarainaa hepalo tala ba ro'aa panarobobo'inia, ma'uaa rona
ma'au a'a fei gupuu rama'a, uaa ei rama'a rona nara ba hia mamama'a.

22

Fei Warea Hanunuu fei Hananaa Lalaia
(Luke 14:15-24)

1 Jesus na warehanunuidiai a'a ro'ou:
2 "Fei haparaia pafea, tawi'ana ale'ei hemea hapara, mei na pagipagiaa fei
hananaa lalaiaa mei na'una, baduu wawane.
3 Ina aloaa ei nafina ba ronei dinaa a'a ei rama'a, ei na ware'audii a'a ro'ou
ba ronei nomai a'a fei hananaa, ma'uaa rona ware ba lomi ro nomai.
4 "I dii, ina alodinaa hefi'a ei nafina ma ware, 'Ware a'a ei una ware'audii
a'a ro'ou ba una pagi'audigaa fei finei fafi: ei hapeu manulelele ma ei hapeu
bauana buduma'ao, una hawidigaa ro'ou ma minaa ei manumanu namina
udedii. Nomai a'a fei hananaa.'
5 "Ma'uaa lomi rona falanaa huoo ro'ou ma rona aunu ua—hemea na dinaa
pe'ihapena, hemeadiai a'a fei bigi'aa mugoo po'ina.
6 Ma ei dufu, rona patarofaa ei nafii mei hapara ma haperararaiaa ro'ou
ma fo'afama'eaa ro'ou.
7 Ma mei hapara na sibafafelo. Ina aloaa ei rama'aa fo'aa ma ronaree
fo'afama'epedugaa ei rama'a, ei ro'aa fo'afama'eaa ei nafina ma fagu'aa ei
gufuu ro'ou.
8 "Si'ei na ware a'a ei nafina, 'Fei hananaa lalaia na udedii ma'uaa, ei una
waredii a'a ro'ou ba ronei nomai, lomi na rawani ba ro'aa nomai.
9 Aununaa ma'aa tala ma ware a'a hini e'ena hamona bapa'aa ro'ou ba
ronei nomai a'a feni hananaa.'
10 Si'ei, ei nafi, rona aununaa ma'aa tala ma dugamiaa minaa ei bapa'aa
ro'ou, ei rawani'a mawe ei hafelo'a ma fei humuu hananaa namina horo.

† **21:42: 21:42** O, English *cornerstone* ‡ **21:44: 21:44** Hefi'a ne'ia lomi na pa'i v. 44.

11 “Ma'uaa i'a wadu'aimai mei hapara ba imii ma'a ei rama'aa hananaa, na
fanunupa'aa hemea lomi na rafeaa fei susuu lalai.
12 Ina i'igai, ‘Otafi, ona wadu'aibatanaimai yeni ma lomi susumu susuu
lalaia?’ Lomi na wareware mei rama'a.
13 “Si'ei mei hapara na ware a'a ei paniaa panina, ‘Faroro'inaa panina ma
pinena ma suminia ano laloo fei roromaa, fei na pa'i ai'aiga ma fi'u'uiaa difo.’
14 “Una lala'aa watauda ma'uaa, ma'ida ua rafeiau.”

Fani Mugoo Po'i a'a Caesar
(Mark 12:13-17; Luke 20:20-26)

15 Ma ei Pharisee, rona aununaranara ba batanai rona sifi'ia ba inei
warefatata.
16 Rona alonaa i a'ana ei otalai neneraa ro'ou mawe ei maroaa Herod. Ma
rona ware, “Mena feroia, hai'ouna aida ba yoi hemea wanewanea rama'a
ma ona'o feroinaa fei maumau mei Haidaa, fei na neneraa tamanu na
wanewane. Lomi ona falanaa huomu ei wareaa rama'a, uaa lomi ona nara
ba ro'ou hini.
17 Si'ei ba onei warefanaa hai'ou fei naranaramu. Ina wanewane ba o fani
mugoo po'i a'a Caesar, o lomi?”
18 Ma'uaa Jesus na aidadii fei hafelo'a ba ro'aa bigi'ia ma na ware,
“Hamu'ou ena ware'oni, tamanu pa'afina ba hamo'aa sifi'au ba unei ware-
fatata?
19 Fama'au fei mugoo po'i, fei rona'o fanaa gavaman.” Rona tonamai a'ana
hepalo denarius,
20 ma ina i'iginaa ro'ou, “Hanunuu hini feni? Ma ne'iaa hini?”
21 Rona ware ba, “Caesar.”
Ma na warefanaa ro'ou, “Fanaa Caesar tamanu ei manumanuu Caesar ma
fanaa mei Haidaa tamanu ei manumanuu mei Haidaa.”
22 Ro'aa guainaa fei, ronamina ba'arofo. Si'ei, rona di'ininia ma aunu.

Lalaia wagii Fei Au Asi'anaa Ma'ea
(Mark 12:18-27; Luke 20:27-40)

23 Ana fei arewaa fei, ei Sadducee, ei rona ware ba lomi asi'ana, rona nomai
a'ana a'a hepalo i'igaia.
24 Rona ware, “Mena feroia, Moses nadii warefanaa o'ou ba nabaa nemea
wawane na ma'e ma lomi na'una, mei lofuna nei lalainaa mei harona ba nei
pa'i na'uu mei lofuna, mei na ma'e.
25 Ma nabaa na pa'i oloromeai filofui a'a o'ou ma mei uma'ua na lalai ma
na ma'e ma si'ei ba lomi na'una, mei harona na lalainaa mei umugina.
26 Ana ale'ei a'a mei umugina ma mei umugii mei umugina, mina ale'ei
nopa'aloo mei fa'oloromeiaiaa ro'ou.
27 I dii, nawe ma'e mei pifine.
28 Si'ei, wagii fei au asi'ana, haroo hini, mei pifine mei, uaa minaa ro'ou,
rona lalainia?”
29 Jesus na ware, “Hamona tata, uaa lomi hamona aida fei Bu'u Apuna, o
fei faufau mei Haidaa.
30 Wagii fei au asi'anaa ei ma'ea, lomi lalaia, o falalaia; ei rama'a, ro ale'ei
ei alo'alo pafea.
31 Ma'uaa wagii fei asi'anaa ei ma'ea, lomi hamona igoaa tamanu mei
Haidaa na wareia a'a hamu'ou ba,
32 ‘Yau, mei Haidaniaa Abraham, mei Haidaniaa Isaac ma mei Haidaniaa
Jacob’? Hia, abaa Haidaniaa ei ma'ea, uaa Haidaniaa ei rona pa'i fawewenii
ro'ou.”
33 Ro'aa guainaa fei ei gupuu rama'a, ronamina maduofo a'a ei feroiana.

Fei Wareaa mei Haidaa namina Mua
(Mark 12:28-34; Luke 10:25-28)

34 Ro'aa guainia ba Jesus na fababaniniaa ei Sadducee, ei Pharisee, rona figupui.
35 Hemea ro'ou, hemea napa'aa apa'aa fei law na mania a'a feni i'igaia feni:
36 "Mena feroia, tamanu fei wareaa mei Haidaa laloo fei Law namina mua?"
37 Jesus na ware, " 'Haguaa mei Fasu, mei Haidaniamu fininaa minaa ei naranaramu ma minaa ei faufaumu ma minaa ei apa'amu.'
38 Sifei, fei rawarawa wareaa mei Haidaa, fei namina mua.
39 Ma fei faguapaloana, ana ale'ei: 'Haguaa mei gufumu ana ale'ei ona haguio.'
40 Minaa ei Law ma ei Mamama'a, rona urofaa guapaloei wareaa mei Haidaa."

Mei Christ, Hia Na'uu Hini?
(Mark 12:35-37; Luke 20:41-44)

41 Ro'aa gutafipui ei Pharisee, Jesus na i'iginaa ro'ou,
42 "Tamanu ei naraa hamu'ou a'a mei Christ?* Hia, na'uu hini?"
Rona ware ba, "Hia na'uu David."
43 Ina warefanaa ro'ou, "Nabaa ale'ei, tani ei ba David, wagii fei faufau fei Spiriti na roroinia 'Fasu'? Uaa ina ware,
44 " 'Mei Fasu na warenaa a'a mei Fasuu:
"Guta i pepei ma'auu
nopa'aloo fei una aunaa ei bidibidii unumu
haroo pinemu." '
45 Nabaa David na ware ba hia, 'Fasu,' batanai ei ba hia na'una?"
46 Lomi hemea na wareaa hepalo manumanu wagii fei ma a'a fei arewaa fei ma nolao, lomi hemea ba na i'igidinia hepalodiai i'igaia.

23

Jesus na Aweinaa Ro'ou a'a ei Feroiaa Law
(Mark 12:38, 39; Luke 11:43, 46; 20:45, 46)

1 I dii, Jesus na warefanaa ei gupuu rama'a mawe ei otalai nenerana:
2 "Ei feroiaa law ma ei Pharisee, rona guta a'a fei gutanaa Moses.
3 Si'ei, hamonei guainaa ro'ou ma bigi'aa ei rona ware ba hamonei bigi'ia. Ma'uaa hamonei'aa bigi'aa tamanu rona bigi'ia, uaa lomi rona neneraa ei rona u'ugia.
4 Rona roro'inaa ei awataa manumanu ma augia foreforee ei rama'a ma'uaa, lomi ba rona fani pani ba ro'aa poro'ia.
5 "Minaa ei manumanu rona bigi'ia ba ronei ma'aia ei rama'a: Rona fadufabauaninaa ei bao ei ne'iaa Bu'u Apuna* ro'ou ma famalaiaa ei wao supuu lawalawaa ro'ou;
6 ronamina nunuminaa ei gutanaa ei baua rama'a a'a ei hananaa ma ei pa'aa rawani'a gutana i laloo ei synagogue;
7 ronamina nunuminia ba ei rama'a, ronei famafufuoinaa ro'ou malalaa ei humuu alo'alo ma ba ei rama'a nei harofaa ro'ou, 'Rabbi.'
8 "Ma'uaa abawe haronaa hamu'ou 'Rabbi,' uaa hamona pa'i hemea ua Fasu ma minaa hamu'ou, filofui.
9 Ma apuna harofaa nemea yeni malagufu 'Ama', uaa hamona pa'i hemea ua Ama ma hia, i pafea.

---

* **22:42: 22:42** O, *Messiah* * **23:5: 23:5** Ei pusu'o bao na pa'i ne'iaa Bu'u Apuna lalona ma rona mo'inia pafoo rawa o fasuu pau ro'ou.

10 Ana abaa haronaa hamu'ou ‘feroia,’ uaa hamona pa'i hemea ua ‘Feroia’,
mei Christ.†
11 Mei na pafeai a'a hamu'ou, hia i ale'ei nafii hamu'ou.
12 Uaa hini na poronaa hia pafea, i oanaa pu ma hini i fafafaunaa hia pu,
iwe pafeai.

Jesus na Dududuaa ei Ware'onii Ro'ou
(Mark 12:40; Luke 11:39-42, 44, 52; 20:47)

13 “Hamona fagiana, hamu'ou ena feroiaa law mawe hamu'ou ena Phar-
isee, gueina ware'oni! Hamona'u fare'aa fei gigei fei haparaia pafea i pudaa
ei rama'a. Lomi ba hamo'aa wadu'ai ma ana hamona lawaraa fei gigei a'a ei
ba ro'aa wadu'ai.‡
15 “Hamona fagiana, hamu'ou ena feroiaa law mawe hamu'ou ena Phar-
isee, gueina ware'oni! Hamona tatalai yeni malagufu ma pafoo agi ba
hamo'aa falosuinaa nemea ma i'a neneraa hamu'ou, hamona fahafelodinia
ale'ei na'uu fei gufu hafelo ma imina hafelo'apoidiai laraa hamu'ou.
16 “Hamona fagiana, hamu'ou ena pudawerai talaiduga! Hamona'u ware
ba, ‘Nabaa nemea i fa'unainaa fei humuu mei Haidaa, lomi hanuna; ma'uaa
hini na fa'unainaa fei mugoo po'ii humuu mei Haidaa na roro'ai wagii fei
fa'unaiana.’
17 Hamu'ou ena poapoa pudawerai! Afaia guapaloeni na pa'i hanuna, fei
mugoo po'ii laloo humuu mei Haidaa, o fei humuna, fei na fa'apunainaa fei
mugoo po'i lalona?
18 Ana hamona'u ware ba, ‘Nabaa nemea i fa'unainaa fei tawahafi na
apunai laloo fei humuu mei Haidaa, lomi hanuna; ma'uaa, hini i fa'unainaa
fei fanaa na ude pafona, ina roro'ai wagii fei fa'unaiana.’
19 Hamu'ou ena pudawerai! Afaia guapaloeni na pa'i hanuna, fei fana, o
fei tawahafi na apunai, fei na fa'apunainaa fei fana pafona?
20 Si'ei, hini i fa'unainaa fei tawahafi na apunai, ana na fa'unainaa minaa
ei pafona.
21 Ma hini i fa'unainaa fei humuu mei Haidaa ana na fa'unainaa mei na oa
lalona.
22 Ma hini i fa'unainaa fei gufuu pafea na fa'unainaa fei gutanaa mei
Haidaa mawe mei na guta pafona.
23 “Hamona fagiana, hamu'ou ena feroiaa law mawe hamu'ou ena Phar-
isee, gueina ware'oni! Hamona fani hepalo a'a hefua e'ei dufaa du'ua—
mint, dill ma cummin. Ma'uaa hamona fanunu'au'uaiaa ei rarabaa manu-
manu laloo fei law—ale'ei tamanu na wanewane, ei faloloa'ia ma fei mau
oafagugua. Ina rawani nabaa hamona bigidigamai e'ei ma lomi hamona
madi'inaa fei hepalo a'a hefua.
24 Hamu'ou ena pudawerai talaiduga, hamona nueisiminaa hepalo pugo'a,
ma'uaa hamona onomaa hepalo camel.
25 “Hamona fagiana, hamu'ou ena feroiaa law mawe hamu'ou ena Phar-
isee, gueina ware'oni! Hamona'u fesuaa fei auguu ei bara ma ei apia, ma'uaa
lalona na pepesu ei wawa'ai poa ma fei nara'uaiaa ana hamu'ou.
26 Hamu'ou ena pudawerai Pharisee! Do'o fesuaa laloo ei bara ma apia ma
fei augu ipowe fafa'arai anaa.
27 “Hamona fagiana, hamu'ou ena feroiaa law mawe hamu'ou ena Phar-
isee, gueina ware'oni! Hamu'ou ale'ei ei humuu ma'ea na pomaifapo'i fei

† **23:10: 23:10** O, *Messiah* ‡ **23:13: 23:13** Hefi'a ne'ia ba *ro'aa wadu'ai. 14 Hamona fagiana, hamu'ou ena feroiaa law mawe hamu'ou ena Pharisee, gueina ware'oni! Hamona fa'amoaa humuu ei ma'esuabea* ma lafulafufamalaa pudaa rama'a. Si'ei imina ratadiai ei fagianaa hamu'ou.

auguna, fei na fananamai, ma'uaa, i lalona na pepesu a'a ei guii ma'ea ma
minaa ei loloaa.
28 Ana ale'ei, i pudaa rama'a ba hamona wanewane, ma'uaa laloo iaa
hamu'ou na pepesu a'a ei ware'onia ma ei naranaraa hafelo'a.

Jesus na Ware'augaa ei Fagianaa Ro'ou
(Luke 11:47-51)

29 "Hamona fagiana, hamu'ou ena feroiaa law mawe hamu'ou ena Pharisee, gueina ware'oni! Hamona'u wadufani humuu ma'eaa ei mamama'a ma
haweginaa ei huapuu ei wanewanea.
30 Ma hamona'u ware ba, 'Nabaa hai'ouna oa a'a fei au ei amaa hai'ou mina,
lomi ba hai'ou rarafiaa ro'ou ei ro fawiginaa fei namoo ei mamama'a.'
31 Ma wagii fei, hamona uniaa ana hamu'ou, uaa hamu'ou pai ei rona
fo'afama'eaa ei mamama'a.
32 E'eni hamopowe bigifa'apoinaa ei hafelo'a, ei di fa'asi'anaa ei amaa
hamu'ou mina!
33 "Hamu'ou ena wa'a! Hamu'ou ena na'uu ei wa'a hafelo! Hamu'ou
ponipa'ai batanai a'a fei waduhero?
34 Si'ei, yau ba a aloawii ei mamama'a, ei ano'ano mawe ei feroia
a'a hamu'ou. Hamo'aa fo'afama'eaa hefi'a ro'ou ma fatawaa ro'ou a'a
ei hawafolo ma hefi'adiai, hamo'aa babuinaa ro'ou i laloo ei synagogue
hamu'ou ma tetenaa ro'ou a'a hepapalo gufu.
35 Ma si'ei, i pafoo hamu'ou iwe wigimai fei raraa minaa ei wanewanea, ei
rona ma'e yeni malagufu a'a fei au wigiaa raraa Abel nopa'aloo fei au wigiaa
raraa Zechariah, mei na'uu Berekiah, mei hamona fo'afama'eia watolaa fei
humuu mei Haidaa ma fei tawahafi na apunai.
36 A warefa'uai a'a hamu'ou ba minaa ei, iwe pasi pafoo taweni.

Jesus na Aigaa Jerusalem
(Luke 13:34, 35)

37 "O, Jerusalem, Jerusalem, mena, ona fo'afama'eaa ei mamama'a ma
nafafama'enaa mugoo ena aloawiau a'amu, una'aida nunuminia ba a
fafigupuinaa ei na'umu ale'ei hepalo inaa a'aroo na fafigupuinaa ei na'una
haroo pauna ma'uaa, lomi ona nunumiai.
38 Ma'a, na fawawadua fei humumu, fei na udenaa a'amu.
39 Uaa a warefanaa hamu'ou ba lomi hamo'aa fanunupa'idinau hawina
hamona ware ba, 'Na pa'i hawegiana mei fi nomai a'a fei haraa mei Fasu.' "

24

Jesus na Wareaa fei Wata'o'oaa fei Humuu mei Haidaa
(Mark 13:1, 2; Luke 21:5, 6)

1 Jesus na di'ininaa fei humuu mei Haidaa ma i'a talailao, rona nomai a'ana
ei otalai nenerana ba ro'aa fama'aiaa ei humu yei.
2 Ina i'igai, "Oo, hamona fanunuia minaa ena manumanu ena? Apa'aa
warefa'uai a'a hamu'ou ba lomi hepalo mugoo wagina ba i ude pafoo
hepalodiai; minaa ei, ro'aa sumipedunaa pu."

Ei Hafelo'a Manumanu ma ei Haperararaia
(Mark 13:3-13; Luke 21:7-19)

3 I'a guta pafoo Maugeni Olive Jesus, ei otalai nenerana, rona nofagigimai
a'ana ma ware, "Warefanaa hai'ou ba nahaiga i nomai fei manumanu fei ma
tamanu fei hilala i unifanaa hai'ou ba opowe nomai ma ipowe pedu fei au."
4 Jesus na ware, "Oma'ama'a ba lomi nemea i sifi'aa hamu'ou.

5 Uaa watauda, rowe nomai a'a fei harau ma ware ba, ‘Yau, mei Christ,’*
ma ro'aa sifi'aa watauda.
6 Hamowe guainia ba ei gufu, rona fifo'ai ma hamowe guainia ba na pa'i
fifo'aia, ma'uaa hamonei'aa naranara watauda wagii ei. Ei manumanu ei,
ro'apowe nomai, ma'uaa atawe pedu fei au.
7 Hefi'a baua gufu, rowe asi'aa fasibanaa a'a hefi'adiai baua gufu ma ei
hapara, rowe asi'aa fasibanaa a'a hefi'adiai hapara. Iwe moubiabia ma
rerere hefi'a gufu yeni malagufu.
8 Minaa ei manumanu ei, neido'o nomai ale'ei nemea pifine ba i do'o tonaa
fi'ina ma hinene i wanini.
9 “Ma nenee fei, hefi'a, ro'aa fifaninaa hamu'ou panii hefi'adiai ba ro'aa
haperararaiaa hamu'ou ma fo'afama'eaa hamu'ou ma minaa ei gufu i
bidibidi unuu ro'ou a'a hamu'ou uaa yau.
10 A'a fei au fei, watauda i asisi ei naranaraa ro'ou a'au ma ro'aa fi'ufadugii
ma fibidibidii unuu ro'ou.
11 Rowe nomai watauda mamama'a sifisifi ma sifi'aa watauda.
12 Si'ei ba namina rata ei hafelo'a, fei haguaa watauda i pa'ai,
13 ma'uaa hini i ofafaufau nopa'aloo fei pedupeduu fei au, i tela.
14 Ma feni rawani'a wareaa fei haparaia, iwe talepedunaa minaa ei gufu
tadiwe'aia ba minaa ei, ronei guainia ma ipowe nomai fei pedupeduu fei au.

Mei Hafelo'a
(Mark 13:14-23; Luke 21:20-24)

15 “Si'ei, ena hamona fanunupa'aa ‘mei hafelo'a, mei ba i fafeloaa fei
humuu mei Haidaa’ ba na ufalarai fawelei na apunai, mei nadii u'ugia mei
mamama'a Daniel—mei igoa nei apa'ia—
16 ma ei ro'ou yei Judea, ronei ponipa'ainaa a'a ei maugeni.
17 Nemea pafoo pupuaa humuna nei'aa upu ba i to ne'aa manumanu laloo
humuna.
18 Nemea pifine i pe'ihape nei'aa bagua ba i to hawaa uguna.
19 A'a ei arewaa ei, iwemina hafeloinaa ei wareu mawe ei roi fasususuu
baduu.
20 Lafulafu ba fei ponipa'aiaa hamu'ou nei'aa nomai a'a fei au lalare ma
maunu, o laloo fei Sabbath.
21 Uaa iwe nomai fei pa'aa baua au hafelo, fei lomi na hawawagia hepalo
hafelo'a wagii fei mamaraiamii feni ano nopa'amii wagieni ma nefarani, ana
lomi ba i pa'i hepalo au hafelo'a ale'ei fei.
22 Nabaa lomi i pedu ei arewaa ei, lomi nemea i tela ma'uaa, si'ei ba ei
rafeiana ana rona guta wagina, i faweleguinaa ei arewaa ei.
23 A'a fei au fei, nabaa nemea i ware a'amu ba, ‘Fanunu, simeni meni
Christ!’ o, ‘Simei, hia yei!’ apuna guaiana.
24 Uaa, rowe nomai ei sifisifi Christ ma ei sifisifi mamama'a ma ro bigi'aa ei
rawani'a hilala ma ei foigia ba ro'aa sifi'aa ei rafeiaa mei Fasu. Ma'uaa lomi
ba ro'aa sifipa'aa ro'ou.
25 Ma'aia, unadii warefa'aidigaa hamu'ou.
26 “Si'ei, nabaa nemea i warefanaa hamu'ou ba, ‘Simei, hia yei, fawelei
lomi guana ma haihai,’ apuna nolao; o, ‘Simeni, yeni, laloo eni humu,’ apuna
guaiana.
27 Uaa minaa ei, rowe aida ba fi nomai mei Na'uu Rama'a, ana ale'ei ba
nabaa fei usida na gime'aimai pepei anaa halo dinaloo loloaa halo, minaa ei
ro'aa fanunupa'ia.

---

* **24:5: 24:5** O, *Messiah*; v. 23 anaa

28 Ma nabaa rona fanunuaa ei ro'udo rona fidulao hitani, minaa ei, rona
aida ba na pa'i wafuu ma'ea yei.

Fei Noramiaa mei Na'uu Rama'a
(Mark 13:24-27; Luke 21:25-28)

29 "Ina'aa pedulao ei hafelo'a wagii ei arewaa ei
" 'fei halo i roroma,
ma fei puda, lomi i fanaa fei we'aina;
ei pi'u, ro'aa pasirai haroo pumanugawe
ma ei manumanu haroo pafea, rowe rerere.'
30 "A'a fei au fei, fei hilalaa mei Na'uu Rama'a i fa'arewamai i haroo
pumanugawe ma minaa ei gufupedu yeni malagufu, ro'aa faloloa'i. Rowe
fanunupa'aa mei Na'uu Rama'a fi nomai pafoo ei papalei pafea nofininamii
ei faufauna ma hawerana.
31 Ma iwe aloaa ei alo'alona fininaa aigaa fei maniwa ma rowe figupuinaa
ei rafeiana, noramiaa ro'ou laloo minaa ei gufu tadiwe'aiaa feni malagufu
ma i pafea.

To Feroia a'a fei Haihai Figi
(Mark 13:28-31; Luke 21:29-33)

32 "Hamonei to apa'aa hamu'ou wagii fei haihai figi: ena hamona fa-
nunupa'ia ba ei rau mamarawii na sunaimai, hamona aida ba fei au rawani
ipowe nomai.
33 Ana ale'ei, ena hamona fanunupa'aa ei manumanu ei, hamonei aida ba
ina† rafi'i, i poaa fei gigei.
34 A warefa'uai a'a hamu'ou ba ei rama'aa feni taweni,‡ pa'aa lomi ba ro'aa
pa'ai hawina na nomai minaa ei manumanu ei.
35 Fei haroo pumanugawe ma feni ano, laguwe apa'ai, ma'uaa ei wareau
lomi rowe apa'aitoo.

Lomi na Aida fei Arewaa ma fei Au
(Mark 13:32-37; Luke 17:26-30, 34-36)

36 "Lomi nemea na aida ba pa'aa nahaiga fei arewaa o fei au, ana lomi rona
aida ei alo'alo pafea o mei Na'u,§ ma'uaa uniaa mei Ama.
37 A'a ei arewaa Noah, ana ale'ei fei au noramiaa mei Na'uu Rama'a.
38 Uaa a'a ei arewaa itawe nomai fei lamalamana, ei rama'a, rona hanana
ma hunu, lalai ma falalai nopa'aloo fei arewaa ba Noah na wadu'ainaa laloo
fei baua wa.
39 Ma lomi rona aida ba tamanu i nomai nopa'aloo fei ba na nomai fei
lamalamana ma na lafenotonaa minaa ro'ou. Ana ale'ei a'a fei au noramiaa
mei Na'uu Rama'a.
40 Helagui wawane, lagua i pe'ihape; hemea i apa'ai ma hemea, lomi.
41 Helagui pifine, lagu'ei harara du'ua; hemea i apa'ai ma hemea, lomi.
42 "Si'ei, hamonei oma'ama'a, uaa lomi hamona aida fei arewaa na nomai
mei Fasuu hamu'ou.
43 Ma'uaa hamonei apa'ima'aiaa feni: Nabaa mei amaa fei humu na aidadii
ba pa'aa nahaiga laloo fei poi i nomai mei fafanao, i oma'a ma lomi i
wadu'aipa'i mei.
44 Si'ei, ana ale'ei, hamonei ofafaufau, uaa mei Na'uu Rama'a i nomai a'a fei
au lomi hamona nara ba i nomai.

Mei Rawani'a o Hafelo'a Nafi
(Luke 12:41-48)

---

† **24:33: 24:33** O, *hia* ‡ **24:34: 24:34** O, *rama'a hepapa gufu* § **24:36: 24:36** Hefi'a ne'ia lomi na pa'i *o mei Na'u*

45 “Mei fasu i aunaa hini nafi na oafagugu ma na pa'i apa'ana ba nei oma'aa
ei hefi'adiai nafi laloo humuna ma fani hanaa ro'ou a'a fei au hananaa?
46 Na rawaninaa mei nafi nabaa i hadiwe'imai mei fasuna ma fanunupa'ia
ba mei nafi mei, na bigi'aa ei nunumiana.
47 A warefa'uai a'a hamu'ou ba iwe aunaa hia oma'ama'aa minaa ei
manumanuna.
48 Ma'uaa, nabaa mei nafi na hafelo ma na nara ba, ‘Mei fasuu, namina
madii gutanana hefawala,’
49 ma na fo'aa ei nafi, ei rafirafina ma hanana ma hunufapoapoai,
50 mei fasuna, ipowe nomai wagii hepalo arewaa ma au lomi na nara mei
nafi ba i nomai mei fasuna.
51 Iwe walawalainia ma augia i a'a ei ware'oni, yei fawelei na pa'i ai'aiga
ma fi'u'uiaa difo.

25

Fei Warea Hanunuu ei Hefua Nanao

1 “A'a fei au fei, fei haparaia pafea, tawi'ana ale'ei hefua nanao rona
tonaloo ei ramai ro'ou ma aunu ba ro'aa ma'a mei wawane lalaia.
2 Haipaniei poapoa ma haipaniei ano'ano nanao.
3 Ei poapoa, rona notonaa ei ramai ro'ou, ma'uaa lomi rona notoo pao.
4 Ma'uaa ei ano'ano, rona notolao ramai ma pao fininaa ei pe'i.
5 Ma na madii ma'ida fei noramiaa mei wawane lalaia ma na pasiholehole
pudaa minaa ro'ou ma rona ma'igu.
6 “Poidifa'u'u hemea rama'a na haroharo: ‘Simeni, meni wawane lalaia!
Asi'amai ma mi ma'aia!’
7 “Ma minaa ei nanao, rona wera ma fawe'afarawaninaa ei ramai ro'ou.
8 Ei poapoa, rona warenaa a'a ei ano'ano ba, ‘Igifani pao eni ramai hai'ou;
fi pere eni ramai hai'ou.’
9 “Rona ware ba, ‘Lomi na hawia hai'ou ma hamu'ou. Ma'uaa aununaa a'a
ei rona'o alo pao ma pono pao hamu'ou.’
10 “Ma'uaa ei roifi nolao ba ro'aa pono pao, mei wawane lalaia na nomai. Ei
nanao ei rona oma'a, rona wadu'ai ma hananafipui a'ana fei hananaa lalaia.
Ma fei gigei na fare'i.
11 “Nene, ei haipanidiai, rona nomai. Rona ware, ‘Mena lalaia! Mena
lalaia! Gigifanaa hai'ou fei gigei!’
12 “Ma'uaa ina ware, ‘Apa'aa warefa'uai ba lomi una apa'aa hamu'ou.’
13 “Si'ei, hamonei oma'a, uaa lomi hamona aida fei arewaa, o fei au.

Fei Warea Hanunuu ei Mugoo Po'i
(Luke 19:11-27)

14 “Ma ana ale'ei hemea ba i tatalai gufu raua, mei na harofaa ei nafina ma
fanaa ei manumanuna a'a ro'ou ba ronei oma'aia.
15 A'a hemea ina fanaa haipani mugoo po'i.* A'a hemeadiai, na fanaa
guapalo ma a'a hemeadiai, hepalo; ina fanaa hememea ana ale'ei na puduaa
apa'ana. Ma ina aunulao a'a fei tatalaiana.
16 Mei na tonaa haipani na aunubatafa ma bigi a'a ei mugoo po'ina ma na
to haipanidiai.
17 Ana ale'ei, hemei na tonaa guapalo, ina to guapalodiai.
18 Ma'uaa mei na tonaa hepalo na aunu ma agi'opa'ainaa fei mugoo po'ii
mei fasuna.
19 “I madilao, na nomai mei fasuu ei nafi ba i fawanewaneaa ei mugoo po'i
a'a ro'ou.

* **25:15: 25:15** Laloo feni warea hanunu, mugoo po'italent. Hepalo talent, puduna ale'ei hefi'a pufaba'a kina

20 Mei tonana haipani na todimai haipani. Ina ware, ‘Mena fasu, onadii
faninaa paniu haipani. Ma'a, una pafoinaa haipanidiai.’
21 “Mei fasuna na ware, ‘Ona bigifarawani mena rawani'a nafiu, ona
narapa'au! Si'ei ba ona oma'afarawaninaa ma'ida manumanu; a aunaa yoi
oma'aa watauda manumanu. Mi ni'eni'efipui a'au!’
22 “Mei tonana guapalo ana na nomai. Ina ware, ‘Mena fasu, onadii faninaa
paniu guapalo. Ma'a, una pafoinaa guapalodiai.’
23 “Mei fasuna na ware, ‘Ona bigifarawani mena rawani'a nafiu, ona
narapa'au! Si'ei ba ona oma'afarawaninaa ma'ida manumanu; a aunaa yoi
oma'aa watauda manumanu. Mi ni'eni'efipui a'au!’
24 “I dii, inawe nomai mei tonana hepalo ma ware, ‘Mena fasu, una aidadii
ba yoi, hemea ona'o nunuminia ba ei rama'a, ronei bigifawe'i a'amu, ona'o
hufu fawelei abaa faroamu ma ona'o hau fawelei lomi ona sumai lau.
25 Si'ei, una ma'au ma na aunu'agifipa'ainaa fei mugoo po'imu. Ma'a, ana
sifeni, feni mugoo po'imu.’
26 “Ina ware mei fasuna, ‘Yoi, pa'aa tamafo ma hafelo'a nafi! Haa, ona
aidadii ba una'o hufu fawelei abaa faroau ma una'o hau fawelei lomi una
sumai lau?
27 Ona aida ba yau ale'ei, na? Nabaa onadii augaa fei mugoo po'iu laloo fei
humuu mugoo po'i, una hadiwe'imai a todiai ma'ida mugoo po'i pafona.
28 “ ‘Tonaa fei mugoo po'i a'ana ma fanaa mei na pa'i hefua.
29 Uaa hini na pa'i, i todiai ma iwe pa'i watauda. Hini lomi na pa'i, tamanu
ma'idei hodihodiana, nemea i tohadiwe'inia a'ana.
30 Fa'asi'anaa i ano mei hafelo'a nafi wagii fei roromaa, fei na pa'i ai'aiga
ma fi'u'uiaa difo.’

Ei Sipsipi ma ei Memee

31 “Ena na nomai mei Na'uu Rama'a nofininamii ei hawerana fipuinaa
minaa ei alo'alona, iwe guta pafoo fei gutanaa hapara wagii fei haweraa fei
gufu pafea.
32 Minaa ei gufu tadiwe'ai, ro'aa figupuimai i ma'ana ma iwe fi'alaginaa ei
rama'a ana ale'ei hemei oma'ama'aa ei sipsipi na fi'alaginaa ei sipsipi ma ei
memee.
33 Iwe aunaa ei sipsipi raudei ma'auna ma ei memee raudei mauwina.
34 “I dii, mei Hapara, i warenaa a'a ei pepei ma'auna, ‘Nomai, hamu'ou ena
na haweginaa hamu'ou mei Amau; tonaa ei pono'aa hamu'ou, ei na pagidigia
mina, wagii fei au i famamaraiaa feni malagufu.
35 Uaa una bao ma hamona faguau, una sigigi ma hamona fani numau,
lomi gufuu ma hamona taufa'ugau,
36 lomi lawalawau ma hamona falalawainau, una funu ma hamona
roinau, yau humuu bobo'aia ma hamonamii ma'a yau.’
37 “Ma ei wanewanea, ro'awe warenaa a'ana ba, ‘Mena fasu, haiga ei
hai'ouna ma'apa'io ba ona bao ma hai'ouna faguio, o ona sigigi ma hai'ouna
fani numamu?
38 Haiga ei hai'ouna ma'apa'io ba lomi gufumu ma hai'ouna taufa'ugio, o
lomi lawalawamu ma hai'ouna falalawainio?
39 Haiga ei hai'ouna ma'apa'io ba ona funu, o yoi humuu bobo'aia ma
hai'ounaree ma'a yoi?’
40 “Mei Hapara, iwe ware ba, ‘U'eipa'aa ware a'a hamu'ou ba ei hamona
bigi'aa e'ei a'a hemea lofuu, hemea lomi baua harana, ana ale'ei hamona
bigi'ia a'au.’

41 “Ma iwe warenaa a'a ei i pepei mauwina ba, ‘Hamu'ou ena una umuaa
hamu'ou, difaraua a'au ma dinaa i a'a fei hafi lomi i peretoo, fei di pagi'augau
ba hafii mei hani'u ma ei alo'alona.
42 Uaa, una bao ma lomi hamona faguau, una sigigi ma lomi hamona fani
numau,
43 lomi gufuu ma lomi hamona taufa'ugau, lomi lawalawau ma lomi
hamona falalawainau, una funu ma yau humuu bobo'aia ma lomi hamona
roinau.’
44 “Ana ro'awe ware ba, ‘Mena fasu, haiga ei hai'ouna ma'apa'io ba ona bao,
o ona sigigi, o lomi gufumu, o lomi lawalawamu, o ona funu, o yoi humuu
bobo'aia ma lomi hai'ouna hadumio?’
45 “Iwe ware, ‘U'eipa'aa warefa'uai a'a hamu'ou ba tamanu lomi hamona
bigi'ia a'a hemea lomi na bauana harana, ana lomi hamona bigi'ia a'au.’
46 “Ma ro'awe tonaa fei fagianaa lomi i pedutoo, ma'uaa ei wanewanea,
ro'awe tonaa fei harenua lomi i pedutoo.”

26

Fei Fiwareipa'aia ba Ro'aa Fo'aiaa Jesus
(Mark 14:1, 2; Luke 22:1, 2; John 11:45-53)

1 I'a warepedugaa ei manumanu ei Jesus, ina warenaa a'a ei otalai nener-
ana,
2 “Hamona aida ba i nomai fei Talai Falogia namafuo ma mei Na'uu Rama'a
ro'aa fifaninia panii hefi'a ba ro'aa fatawaia.”
3 I dii, ei famamoaa humuu mei Haidaa ma ei bauaniaa gufu, rona figupui
laloo humuu Caiaphas, mei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa
4 ma rona fiwareinaa hefi'a manitoai hafelo'a ba ro'aa panarofaa Jesus ma
fo'afama'eia.
5 Rona ware ale'ei ba, “Ma'uaa a'a ba wagii fei au Hananaa, o ei rama'a
rowemina fisibai.”

Mei Pifine na Iginaa Jesus Pao Yei Bethany
(Mark 14:3-9; John 12:1-8)

6 I guta yei Bethany Jesus laloo humuu hemea rama'a, mei rona roroinia
Simon mei Watawatai,
7 na nomai a'ana hemea pifine na pa'i hepalo alabaster pe'i pao na dufa ma
namina bauana pono'ana ma na iginaa tabana ei fi gutafapalagi ditataa fei
tawa.
8 Ro'aa fanunuaa fei ei otalai nenerana, ronamina siba ma i'igai, “Tani o
igisimi'uaia ale'ei?
9 Fei dufaa pao, ina rawani nabaa ona alonaa baua mugoo po'i ma fanaa ei
mugoo po'i a'a e'ei lomi manumanuu ro'ou.”
10 Jesus na aida ba rona ware ale'ei ma na warenaa a'a ro'ou, “Tani hamo'aa
fahauaa unuu mei pifine? Ina bigi'aa hepalo pa'aa rawani'a manumanu a'au.
11 Ranimai, ei lomi manumanuu ro'ou, rona guta inamoaa hamu'ou
ma'uaa, abaa ranimai yau a gutafipui a'a hamu'ou.
12 Ina igiaa feni dufaa pao unuu ba i hapigi'augau a'a fei huapu.
13 A warefa'uai a'a hamu'ou ba hitani yeni malagufu ro'aa u'ugaa fei
rawani'a warea, ana rowe guainaa tamanu ina bigi'ia a'au mei pifine ba
ronei nonominia.”

Judas na Uga ba i Aloaa Jesus
(Mark 14:10, 11; Luke 22:3-6)

14 I dii, hemea ei Hefua ma Helagui—mei rona roroinia Judas Iscariot—na
aununaa a'a ei famamoaa humuu mei Haidaa

15 ma na i'igai, “Hamo'aa fanau tamanu nabaa a fifaninia panii hamu'ou?”
Si'ei, rona wareifania odufua pa'ania mugoo po'i silver.
16 A'a fei ma nolao, Judas na oma'aiaa hepalo rawani'a au ba i fifaninia
panii ro'ou.

Fei Hananaa fei Talai Falogia
(Mark 14:12-21; Luke 22:7-13, 21-23; John 13:21-30)

17 A'a fei rawarawa arewaa laloo fei Hananaa ei Faraa Pidaua Lomi
Fafuafua, ei otalai nenerana, rona nomai a'a Jesus ma i'igai, “Nunumiamu ba
hai'ou'aa pagia hitani fei gutanaa o'ou ba o'aa hanana a'a fei Talai Falogia?”
18 Ina ware, “Wi wadu'ainaa fei baua gufu a'a hemei rama'a ma warefania
ba, ‘Mei Feroia na ware ba: Fei auu na rafi'i. Hai'ou ei otalai nenerau, hai'ou
gutafipui wagii fei Hananaa fei Talai Falogia i humumu.’ ”
19 Si'ei, ei otalai nenerana, rona bigi'aa ei warenaa a'a ro'ou ma pagi'augaa
ei manumanuu fei Talai Falogia.
20 I nopoilao, Jesus na gutafapalagi a'a fei tawa fipui a'a ei Hefua ma
Helagui.
21 Ma ei roi hanana, ina ware, “A warefa'uai ba hemea hamu'ou, i aloau.”
22 Ronamina faloloa'i ma hememea ro'ou na warenaa a'ana ba, “A'a ba yau,
mena Fasu?”
23 Jesus na ware, “Mei i pudifipuinaa panina a'au laloo fei hagi, hia, i aloau.
24 Mei Na'uu Rama'a, iwe aunu ana ale'ei ronadii ne'inia. Ma'uaa ina
fagiana mei na aloaa mei Na'uu Rama'a! Ina rawani nabaa lomi ina
waninimai.”
25 I dii, Judas, mei ba i aloaa Jesus nawe ware a'ana ba, “A'a ba yau, Rabbi?”
Jesus na ware, “Hi'i, pa'aa yoi.”*

Fei Finei mei Fasu
(Mark 14:22-26; Luke 22:14-20; 1 Corinthians 11:23-25)

26 Ei roi hanana, Jesus na tonaa fei faraa pidaua, na ware ‘ta’, bidigedigeia
ma fanaa ei otalai nenerana ma na ware, “Tonia ma hanaia; feni, pigiou.”
27 Ma na tonaa fei bara, ware ‘ta’, fanaa ro'ou ma ware, “Hunu a'a feni,
minaa hamu'ou.
28 Feni, rarau a'a fei fi'ugaia,† fei na wigii a'a watauda ba mei Fasu i futoaa
ei hafelo'aa ro'ou.
29 A warefanaa hamu'ou ba lomi ba a hunudinaa ei ranuu grape nopa'aloo
fei arewaa na hunufipuidiai a'a hamu'ou laloo fei haparaiaa mei Amau.”
30 Ro'aa laugidigaa hepalo laugaa mei Haidaa, rona aununaa yei Maugeni
Olive.

Jesus nadii Wareaa fei Sifisifii Peter
(Mark 14:27-31; Luke 22:31-34; John 13:36-38)

31 I dii, Jesus na warenaa a'a ro'ou, “A'a feni poi feni, minaa hamu'ou,
hamo'aa pasi, uaa yau. Uaa ronadii ne'inia ba:
“ ‘Yau, ba a hafugaa mei oma'ama'aa ei sipsipi,
ma ei sipsipi, rowe ponitalanenei.’
32 Ma'uaa ena na asi'aa, awe aunulao i ma'aa hamu'ou, dinaa Galilee.”
33 Na ware Peter, “Nabaa minaa ro'ou, rona pasi uaa yoi, yau, pa'aa lomi.”
34 Jesus na ware, “A warefa'uai a'amu ba a'a feni poi feni, atawe ai fei
a'aroo, yoi, o'aa ware ba lomi ona apa'au.”
35 Ma'uaa Peter na ware, “Nabaa unei ma'efipui a'amu, ana lomi a ware ba
lomi na apa'a'io.” Ma minaa ei otalai nenerana, ana rona ware ale'ei.

---

* **26:25: 26:25** O, *“Ana yoi ona wareia.”* † **26:28: 26:28** Hefi'a ne'ia ba *fei manufau fi'ugaia*

Gethsemane
(Mark 14:32-42; Luke 22:39-46)

36 I dii, Jesus na dinaa Gethsemane fipui a'a ei otalai nenerana ma warenaa
a'a ro'ou, “Guta yeni ena na dinaa yei ma lafulafu.”
37 Ina dugaa Peter mawe laguei na'uu Zebedee fipui a'ana ma nawemina
faloloa'i ma awata naranarana.
38 Ma ina warenaa a'a ro'ou, “Fei naranarau namina pepesu a'a ei faloloa'ia
ba apo'o bima'e ua. Guta yeni ma oma'oma'afipui a'au.”
39 I'a nolao ma'idadiai, na fapasinaa pudana i malagufu ma lafulafu, “Mena
Amau, nabaa na rawani a'amu, tonaa fei bara a'au. Ma'uaa onei'aa bigi'aa ei
nunumiau, uaa ei nunumiamu.”
40 Ma inawe hadiwe'idinaa a'a ei otalai nenerana ma re bapa'aa ro'ou, rona
ma'igu ua. Ina i'iginaa Peter, “Haa, lomi ba hamo'aa guta'oma'afipui a'au
ale'ei heai hour ua?
41 Hamonei oma'a ma lafulafu ba hamonei'aa pasi a'a ei hafelo'a. Fei spiriti,
na mamalawia, ma'uaa, fei unu na rafilele.”
42 Ina aunudiai fei faguapoana ma na lafulafu, “Mena Amau, nabaa unei
hunumaa fei bara ma lomi ba o tonia, te, a bigi'aa nunumiamu.”
43 I'a hadiwe'imai, na fanunupa'idinaa ro'ou ba rona ma'igu, uaa namina
pasiholehole pudaa ro'ou.
44 Si'ei, ina di'ininaa ro'ou ma aunudiai ma fei fa'odupoaa lafulafuana ana
ale'ei ei wareana fama'a.
45 I'a hadiwe'idimai a'a ei otalai nenerana, ina warenaa a'a ro'ou, “Haa, ana
hamo'ei ma'igu ma fawenai? Ma'aia, fei au na rafi'i ma mei Na'uu Rama'a, na
udediginaa panii ei hafelo'a.
46 Asi'aa. O dii! Ifi nomai mena i aloau!”

Rona Panarofaa Jesus
(Mark 14:43-50; Luke 22:47-53; John 18:3-12)

47 Ana fi wareware ua, na nomai Judas, hemea ei Hefua ma Helagui. I a'ana
na pa'i hepalo baua gupuu rama'a ma rona pa'i wadu ma hafuhafu, aloamiaa
ei famamoaa humuu mei Haidaa mawe ei bauaniaa gufu.
48 Mei aloa nadii pagi'augaa fei lala a'a ro'ou ale'ei ba, “Mei una hatofaa
manufina, simei; hamonei panarofia.”
49 Judas na nofawanewanelao a'a Jesus ma na ware, “Poi, mena Rabbi!” ma
ina hatofaa manufina.
50 Jesus na ware, “Otafi, bigi'aa fena ba o'aa bigi'ia.”‡
Ma ei rama'a, rona'aa ulao, panarofaa Jesus ba ro'aa nodugia.
51 Ma hemea ei maroaa Jesus na rapuwenu'aa fei waduna ma lafigifamo-
suaa fei adiaa mei nafii mei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa.
52 Jesus na warefania, “Auhadiwe'inia a'a fei udeana fei wadumu, uaa hini
i rapuwenu'aa waduna ana i ma'e a'a fei wadu.
53 Lomi hamona aida ba nabaa a harofaa mei Amau, i alofanamiau ale'ena
oloromfua pa'ania pufaba'a alo'alo?
54 Ma'uaa, nabaa ale'ei, batanai ba i fa'uai ei ne'ia laloo fei Bu'u Apuna ba
nei ale'ei e'eni?”
55 A'a fei au fei, Jesus na warenaa a'a fei gupuu rama'a, “Haa, una fasibaiaa
ei rama'a a'a fei gavaman ma si'ei hamona notonamiaa ei wadu ma ei
hafuhafu ba hamomii panarofau? Minaa ei arewaa na guta i malalaa fei
humuu mei Haidaa ma feferoi ma lomi hamona panarofau.
56 Ma'uaa minaa ei manumanu ei, ina nomai ba nei fafa'uainaa ei ne'iaa ei
mamama'a.” Ma minaa ei otalai nenerana, rona ponidi'ininia.

‡ **26:50: 26:50** O, *“Otafi, tani o nomai?”*

I Ma'aa ei Sanhedrin
(Mark 14:53-65; Luke 22:54, 55, 63-71; John 18:13, 14, 19-24)

57 Ei rama'a rona panarofaa Jesus, rona noduginaa hia a'a Caiaphas, mei
pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa, yei fawelei rona figupui ei feroiaa fei
law mawe ei bauaniaa gufu.
58 Ma'uaa Peter na nenegifarauamai ma'ida a'ana, nopa'aloo fei malalaa fei
humuu mei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa. Ina wadu'ai ma gutafipui a'a
ei oanananaa ba i fanunu ba ro'aa bigi'aa tamanu.
59 Ei famamoaa humuu mei Haidaa mawe minaa ei Sanhedrin, rona
lalabaginaa ei sifisifi warea a'a ei rama'a ba Jesus na bigifatata ma ro'aa
fo'afama'eia.
60 Watauda rama'aa sifisifi, rona nomai ma'uaa, lomi rona labagipa'aa
hepalo tatana.
I dii, lagunawe nomai helagui rama'a
61 ma laguna ware ba, "Meni rama'a meni, ina ware ba 'A birosiaa fei
humuu mei Haidaa ma fadudinia laloo oduai arewaa.' "
62 Nawe ufalarai mei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa ma warenaa a'a
Jesus, "Haa, lomi o'aa ware? Tamanu fei u'uga laguna wareia ba ona bigi'ia?"
63 Ma'uaa Jesus na ufamadumu.
Mei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa na warenaa a'ana, "A warenaa
a'amu ba onei warefa'uai i pudaa mei Haidaa, mei fi oalao: Nabaa yoi, mei
Christ,§ mei Na'uu mei Haidaa, te, warefanaa hai'ou."
64 Jesus na ware, "Hi'i. Ana ale'ei ona wareia. Ma'uaa a warefanaa minaa
hamu'ou ba nefarani, hamopowe ma'apa'aa mei Na'uu Rama'a i guta i ma'au
Hemei Faufaua na nomai i pafoo ei papalei pafea."
65 Ma mei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa na rapunini'aa ei lawalawaa
anaia ma ware, "Ina warefafeloaa mei Haidaa! Tani o labagidinaa nemea ba
i u'ugia? Ma'aia, hamona guaidigia ba ina warefafeloaa mei Haidaa.
66 Tamanu naraa hamu'ou?"
Rona ware ba, "Pono'ana ba inei ma'e."
67 Si'ei, rona huwiaa pudana ma la'ugia. Hefi'adiai, rona lapagia
68 ma ware, "Di warefa'aiaa hai'ou, mena Christ. La'ugaa hini yoi?"

Peter na Ware ba Lomi na Apa'aa Jesus
(Mark 14:66-72; Luke 22:56-62; John 18:15-18, 25-27)

69 Peter na guta i malalaa fei ro'ei fadududu ma hemea nafi nanao na
nomai a'ana. Ina ware, "Yoi, ana hemea maroaa Jesus, mei Galilee."
70 Ma'uaa ina ware ba lomi. Ina ware, "Lomi una aida ba oi wareaa
tamanu."
71 Ma ina aunulao a'a fei baua gigei fei gufu ma hemeadiai nanao na
ma'apa'ia ma warenaa a'a ei rama'a yei, "Mena rama'a mena, ina gutafipui
a'a Jesus, mei Nazareth."
72 Ina warediai ba lomi ma na fa'unai ba, "Lomi una apa'aa mei rama'a
mei!"
73 Lomi namina madii ma ei ro'aa ufalarai yei, rona nolao a'a Peter ma
ware, "Pa'aa fa'ua ba yoi hemea ro'ou, uaa hai'ouna guai'apa'aa paolaa
wareamu."
74 Ma inawe umuaa anaia ma fa'unai a'a ro'ou, "Pa'aa lomi una apa'aa mei
rama'a mei!"
Ana ei ua, hepalo a'aroo na ai.

§ **26:63: 26:63** O, *Messiah*; v. 68 anaa

75 Ma Peter nawe nonomipa'aa ei wareaa Jesus: “Nene iwe ai fei a'aroo,
o'aa wareaa fei fa'odupoaa wareamu ba lomi ona apa'au.” Ma ina dinaa ano
ma namina aifafelo.

27

Rona Noduginaa Jesus a'a Pilate
(Mark 15:1; Luke 23:1, 2; John 18:28-32)

1 Mafufuo badu minaa ei famamoaa humuu mei Haidaa mawe ei bauaniaa
gufu ronawe ware ba ronei aunaa Jesus ma'ea.
2 Rona faroro'inia, taudugia ma aunaa hia panii Pilate, mei gavanaa.

Judas na Fahabe
(Acts 1:18, 19)

3 I'a fanunupa'ia Judas, mei na aloia, ba rona ware ba nei ma'e Jesus,
inamina faloloa'i ma na auhadiwe'inaa ei odufua pa'ania mugoo po'i silver
a'a ei famamoaa humuu mei Haidaa mawe ei bauaniaa gufu.
4 Ina ware ba, “Yau, una bigifafelo, uaa una aloaa hemea ma'ea ma lomi
hafelo'ana.”
Rona ware, “Abaa manumanuu hai'odu! Uaa manumanumu.”
5 Si'ei, Judas na siminaa ei mugoo po'i laloo fei humuu mei Haidaa ma
aunu. I dii, ina nolao ma re fahabe.
6 Ei famamoaa humuu mei Haidaa, rona hau'aa ei mugoo po'i ma ware,
“Lomi na rawani a'a fei law nabaa o'aa augia laloo fei ude'udee ei mugoo
po'i, uaa na udia raraa mei ma'ea.”
7 Si'ei, ronawe ware ba ei mugoo po'i ei nei pono'aa hepalo malagufu
fawelei rona'o bigi'aa ei babagii ma ipowe oanaa huapuu ei rama'aa hepapa
gufu.
8 Sifei, fei pa'afina ba nopa'amii wagieni rona'o ware ba Malagufu Raraa.
9 Ma fei diwareaa Jeremiah, mei mamama'a nawe fa'uai: “Rona tonaa ei
odufua pa'ania mugoo po'i silver, ei rona augia ei Israel ba pono'ana
10 ma a'a fei, rona pono'aa fei malagufu, fawelei rona'o bigi'aa ei babagii,
ana ale'ei tamanu mei Fasu na ware ba unei bigi'ia.”

Jesus i Ma'aa Pilate
(Mark 15:2-5; Luke 23:3-5; John 18:33-38)

11 Ma ei, Jesus na u i ma'aa mei gavanaa ma mei gavanaa na i'igainia, “Haa,
yoi, mei haparaa ei Jew?”
Jesus na ware, “Hi'i, ana ale'ei ona wareia.”
12 Ro'aa ware ei famamoaa humuu mei Haidaa mawe ei bauaniaa gufu ba
ina bigifata, lomi ina wareware.
13 Ma Pilate na i'iginia, “Ona guainia ei u'ufafeloaa ro'ou yoi?”
14 Ma'uaa Jesus lomi na wareware, pa'aa lomi na ware a'a hepalo hafelo'a
wareaa ro'ou—ma namina maduofo wagina mei gavanaa.

Rona Ware ba Jesus Nei Ma'e
(Mark 15:6-15; Luke 23:13-25; John 18:39—19:16)

15 Ma wagii fei au Hananaa, fei maumau mei gavanaa ba i alafalele'anaa
nemea i laloo humuu bobo'aia, nemea rona nunuminia ei gupuu rama'a.
16 A'a fei au fei, rona pa'i hemea pa'aa hafelo'a i laloo humuu bobo'aia,
harana Barabbas.
17 Si'ei, ro'aa figupuidigimai ei rama'a, Pilate na i'iginaa ro'ou, “Hini lagua
ba a alafalele'ania a'a hamu'ou: Barabbas, o Jesus, mei rona roroinia ba
Christ?”
18 Uaa ina aidadii ba ei ro'aa fifaninaa Jesus panina, si'ei ba rona punepune.

19 Ei i guta pafoo fei gutanaa mei fadududua Pilate, mei harona na alonaa
a'ana feni ne'ia feni: “Apuna bigi'aa hepalo manumanu a'a mei wanewanea,
uaa laloo fei mefiu wagieni, namina fi'i tabau uaa hia.”
20 Ma'uaa ei famamoaa humuu mei Haidaa mawe ei bauaniaa gufu, rona
u'ugainaa ei gupuu rama'a ba Barabbas nei lele'aa ma Jesus nei ma'e.
21 Na i'igai mei gavanaa, “Hini lagua hamona nunuminia ba a
alafalele'afanaa hamu'ou?”
Rona ware, “Barabbas.”
22 Pilate na i'igai, “Ma a bigi'aa tamanu a'a Jesus, mei rona roroinia ba
Christ?”
Minaa ro'ou, rona ware ba, “Fatawaia!”
23 Pilate na i'igai, “Hamatani? Tamanu fei bigifatatana?”
Ma'uaa, rona haropararai'apoi, “Fatawaia!”
24 I'a fanunupa'ia Pilate ba lomidiai ma'atalana ma fei gupuu rama'a
fipowe asi'aa fei sibaa ro'ou, ina tonaa fei ranu ma na fesuaa panina i pudaa
ro'ou. Ma na ware, “Lomi na pa'i tatau a'a ei raraa meni wanewanea.
Manumanuu hamu'ou!”
25 Minaa ei rama'a, rona ware, “Ei rarana, na udenaa pafoo hai'ou mawe
ei na'uu hai'ou!”
26 Ma ina alafalele'anaa Barabbas a'a ro'ou. Ma'uaa ina ware ba ei
maroana, ronei babuinaa Jesus ma ina fifaninaa panii ro'ou ba ronei fa-
tawaia.

Ei Fo'aa na Hararasinaa Jesus
(Mark 15:16-20; John 19:2, 3)

27 Ma ei rama'aa fo'aa mei gavanaa, rona tauduginaa Jesus i laloo fei
Praetorium ma minaa ei rama'aa fo'aa, rona ufaweloinia.
28 Rona dudufa'ala'alaia ma hawainia a'a hepalo hawaa ugu ina ro
29 ma rona fifigifipuinaa ei wowo'ii na hogia ale'ei tao hapara ma rona
aunaa tabana. Rona augaa hepalo o i panina pepei ma'au, fa'unaa du'uu
ro'ou ma'ana ma hararasinia. Rona ware, “Hagu'u, mena haparaa ei Jew!”
30 Rona huwia, tonaa fei o ma hafuhafugaa tabana.
31 Ro'aa hararasidigia, rona dudumaa fei hawaa ugu ma farafehadiwe'inaa
hia ana ei susuna. Ma rona aunudugia ba ro'aa fatawaia.

Fei Fatawana
(Mark 15:21-32; Luke 23:26-43; John 19:17-27)

32 Ei ro'ei asi'alao, rona nobapa'aloo hemea Cyrene, harana Simon ma rona
augaa fei hawafolo foreforena ba nei harenia.
33 Rona nomai fawelei, Golgotha (hanuna ba Na'ana'a Guitaba).
34 Fawelei, ba ro'aa fahunumaa Jesus fei wine, fei rona fihafuinia a'a fei
ranuu ei para'aa fua; ma'uaa, i'a hunuma'aia, lomi na nunuminia.
35 Ro'aa fatawadigia, rona fi'alaginaa ei susuna a'a hepalo uni'uni fifigaia.*
36 Rona guta'oma'aia yei.
37 I palalaa fei tabana rona ne'i'augaa feni ba tatana:

HEMENI, JESUS. MEI HAPARAA EI JEW.

38 Laguei fafanao, laguna fatawafipui a'ana, hemea i ma'auna ma hemea
mauwina.
39 Ei rama'a, ei rona talailao nana'ana, rona warefafeloia, bi'oreinaa tabaa
ro'ou

* **27:35: 27:35** Hefi'a ne'ia ba: *uni'uni fifigaia ba fei wareaa mei mamama'a nei fa'uai: “Rona fi'alaginaa fei susuu a'a hememea ro'ou ma rona bigi'aa fei uni'uni fifigaia a'a ei hawaa uguu”* (Psalm 22:18)

40 ma ware, “Yoi, mena ba o birosiaa fei humuu mei Haidaa ma fadudinia
laloo oduai arewaa, onei fatela'anio! Upumai a'a fena hawafolo nabaa yoi
mena Na'uu mei Haidaa!”
41 Ana ale'ei, ei famamoaa humuu mei Haidaa, ei feroiaa law mawe ei
bauaniaa gufu, rona hararasinia.
42 Rona ware, “Ina fatela'anaa hefi'a, ma'uaa, lomi ba i fatelapa'aa anaia!
Hia Haparaa Israel! Inei upumai a'a fei hawafolo ma o'awe nara ba fa'ua
wareana.
43 Ina narafawe'i a'a mei Haidaa. Na rawani ba mei Haidaa nei fatela'ania
e'eni nabaa ina nunuminia, uaa ina ware, ‘Yau Na'uu mei Haidaa.’ ”
44 Ana ale'ei, laguei fafanao, laguei laguna fatawafipui a'ana, laguna
warefafeloia.

Fei Ma'eaa Jesus
(Mark 15:33-41; Luke 23:44-49; John 19:28-30)

45 Haloaina nopa'aloo fei fa'oduaiaa ido'o, minaa ei gufu tadiwe'ai na
roroma.
46 Ale'ena fei fa'oduaiaa ido'o, Jesus na aipararai, “Eloi, Eloi,† lama
sabachthani?”—hanuna ba, “Mena Haidaniau, mena Haidaniau, tani o
ofadugau?”
47 Hefi'a ei ro'aa ufalarai yei, ro'aa guainaa fei, rona ware, “Ifi harofaa
Elijah.”
48 Ana ei ua, hemea na ponilao ba i tonaa fei fahununu, fei i fahununaa fei
wine a'a fei ranuu ei para'aa fua, na fasuia a'a hepalo haihai ma roainalao a'a
Jesus ba nei hunumia.
49 Ma ei ro'ou, rona ware, “Di'ininia ma o fanunu ba i nomai Elijah mi
hadumana.”
50 Ma i'a aipararararaidiai Jesus, ina fanaa fei spiritina.
51 Ana a'a fei au fei, fei rapirapi i laloo fei humuu mei Haidaa na aninirai
pafea ma dinaa pu. Fei malagufu na rere ma ei mugoo, rona afala.
52 Ei nopaa ei ma'ea na ba'agigi ma ei unuu watauda ma'ea, ei rona apunai,
rona asi'atodiai harenuaa ro'ou.
53 Rona asi'amai a'a ei nopaa ei ma'ea ma nenee fei asi'anaa Jesus, rona
aununaa a'a fei gufu na apunai ma ina fa'arewa a'a watauda rama'a.
54 Mei centurion mawe ei ro'ei oma'afipuinaa Jesus a'ana, ro'aa fanunuaa
fei rereaa malagufu mawe minaa ei manumanu, ronamina ma'au ma rona
ware, “Pa'aa fa'ua ba hia, Na'uu‡ mei Haidaa!”
55 Watauda pifine yei, ro'ei fanunumai raua ma'ida. Rona neneraa Jesus ei
i norai Galilee ba ro'aa hadumia a'a ei nunumiana.
56 Dupuaa ro'ou, Mary Magdalene, Mary mei inaa James ma Joses ma mei
inaa ei na'uu Zebedee.

Fei Agifaiaa Jesus
(Mark 15:42-47; Luke 23:50-56; John 19:38-42)

57 I nopoilao, ina nomai hemea rama'a watauda mugoo po'ina, gufuna
Arimathea, harana Joseph, mei ana hia, nawe neneraa Jesus e'eni.
58 Ina aunu ma i'iginaa Pilate ba nei fania fei unuu Jesus ma Pilate na ware
ba ei maroana, ronei fania.
59 Joseph na tonaa fei unu, fahawainia a'a hepalo lawalawa linen lomi na
loloa
60 ma naree fahainopia laloo fei manufau nopaa ma'ea fei bigi'augana a'a ei
na'ana'a. Ina pigu'augaa hepalo baua mugoo i ma'aa fei wawadu'ii fei nopaa
na'ana'a ma ina aunu.

† **27:46: 27:46** Hefi'a ne'ia ba *Eli, Eli* ‡ **27:54: 27:54** O, *hemea na'u*

61 Mary Magdalene mawe hemeadiai Mary, laguna guta oma'anaa fei
nopaa ma'ea.

Mei Oanananaa fei Nopaa Ma'ea

62 I'a nofidunaranilao, hefei arewaa nenee fei Sabbath, ei famamoaa
humuu mei Haidaa mawe ei Pharisee, rona aunu ba ro'aa ma'a Pilate.
63 Rona ware, "Hagu'u, hai'ouna nonominia ba ei fi guta mei rama'aa
sifisifi, ina ware ba, 'Nenee oduai arewaa, awe asi'adiai.'
64 Hee, onei warefanaa ei maroamu ba ronei oma'afarawaninaa fei nopaa
ma'ea hawina fei fa'oduaiaa arewaa. Nabaa lomi, woro naraa hai'ou ba
ei otalai nenerana, rowe nomai ma topa'ainaa fei ununa ma warefanaa
ei rama'a ba na ma'elele'aa a'a ei ma'ea. Ma ei sifisifii ro'ou, ipowemina
apoidiai laraa ei sifisifii ro'ou fama'a."
65 Pilate na ware, "Dugaa hefi'a oanananaa. Wi lawagifarawaninaa fei
nopaa ma'ea ale'ei apa'aa hamu'ou."
66 Si'ei, ronaree lawaraa fei nopaa ma'ea a'a hepalo tamatama pafoo fei
mugoo ma fa'ugaa ei oanananaa.

28

Fei Asi'ana
(Mark 16:1-10; Luke 24:1-12; John 20:1-10)

1 Nenee fei Sabbath, i ba'apanii fei rawarawa arewaa wagii fei hefapagi-
pagia, Mary Magdalene mawe mei ana hemeadiai Mary, laguna aunu ba
lagu'aree ma'a fei nopaa ma'ea.
2 Inamina rerere fei malagufu, uaa hemea alo'aloo mei Fasu na upugio i
pafea, na dinaa a'a fei nopaa ma'ea, piguaa fei mugoo ma guta pafona.
3 Fei maumauna ale'ei usida ma ei susuna namina po'imalewa.
4 Ei oanananaa, ronamina ma'aufunurere a'ana ma ro'ou ale'ei ma'ea
rama'a.
5 Mei alo'alo na warenaa a'a laguei pifine, "Apuna ma'au, uaa una aida ba
hamu'ei labaginaa Jesus, mei rona fatawaia.
6 Hia, lomi yeni; ina asi'adii, ana ale'ei ei wareana. Mido'o ma'a feni
nopana.
7 Ma aunubatafa ma re warefanaa ei otalai nenerana ba: 'Ina asi'adii a'a
fei ma'ea ma fi aunulao i ma'aa hamu'ou yei Galilee. Hamowe ma'aia yena.'
Te, una warefanidigaa hamugua."
8 Si'ei, laguei pifine, laguna di'inibatafainaa fei nopaa ma'ea; laguna ma'au,
ma'uaa, ana lagunamina ni'eni'e ma poni ba lagu'aa warefanaa ei otalai
nenerana.
9 Ana ei ua, Jesus na bapa'aa lagua. Ina ware, "Mafufuo." Laguna nomai
a'ana, panarofaa pinena ma laguna losuinia.
10 Ma Jesus na warenaa a'a lagua, "Apuna ma'au. Wi warefanaa ena lofuu
ba ronei dinaa Galilee; rowe fanunuau yena.

Ei Wareaa ei Oanananaa

11 Ei lagu'ei tatalailao laguei pifine, hefi'a ei oanananaa, rona wadu'ainaa
fei baua gufu ma u'ufanaa ei famamoaa humuu mei Haidaa minaa ei
manumanu rona fanunuia.
12 Ro'aa fiwarewareidii ei bauaniaa gufu ma ei famamoaa humuu mei
Haidaa, rona pa'apa'ainaa hepalo naranara ma fanaa ei fo'aa watauda
mugoo po'i.
13 Ma rona warefanaa ro'ou, "Hamonei ware ba, 'Ei otalai nenerana, rona
nomai poi ei hamo'ei ma'igu ma poropa'ainia.'

14 Nabaa i guainaa fei u'ugaa fei mei gavanaa, ipowe rawani a'ana ma lomi
ba hamo'aa tonaa dududua wagina."
15 Si'ei, ei rama'aa fo'aa, rona tonaa ei mugoo po'i ma bigi'ia ale'ei rona
guainia. Ma fei u'uga fei, na talenaa a'a watauda gufu dupuaa ei Jew a'a fei
au fei nopa'amii wagieni.

Ronei Bigi'aa fei Baua Bigi'a
(Mark 16:14-18; Luke 24:36-49; John 20:19-23; Acts 1:6-8)

16 Ma ei hefua ma hemea otalai nenerana, rona aununaa Galilee a'a fei
maugeni, fei na ware Jesus ba ronei dinaa wagina.
17 Ro'aa ma'apa'ia, rona losuinia; ma'uaa, hefi'a, rona hamamagua.
18 Ma Jesus na nomai a'a ro'ou ma ware, "Minaa ei faufau i pafea ma yeni
malagufu ina fanidigau.
19 Si'ei, hamonei aununaa a'a minaa ei gufu ma feroinaa ei rama'a ba ronei
nenerau ma hamonei pudugufinaa ro'ou a'a* fei haraa mei Ama ma mei Na'u
ma fei Spiriti Apuna
20 ma feroinaa ro'ou ba ronei neneraa minaa ei warefanau hamu'ou. Ma
apowe oafipui a'a hamu'ou ranimai, nopa'aloo fei pedupeduu feni ano."

* **28:19: 28:19** O, *laloo;* ma'a Acts 8:16; 19:5; Romans 6:3; 1 Corinthians 1:13; 10:2 ma Galatians 3:27

MARK

Warefa'aia

Feni Bu'uu Mark na rapu ale'eni, "Feni, fafasuii feni rawani'a wareaa Jesus Christ, mei Na'uu mei Haidaa." Mark na fama'aia ba Jesus pa'aa weweaa rama'a ma ana na pa'i foraforana. Fei foraforana na fama'aia a'a ei feroiana, fei faufauna, fei ba ina muainaa ei pigea ma fei ba i futoaa hafelo'aa ei rama'a.

Watauda ne'iaa Mark fi warewareaa ei bigi'aa Jesus. Ina u'ugaa fei pudugufaiana, fei manimaniana, ei feroiana ma farawaniana funua. I dii, ei nenerana ronawe apa'ia, ma'uaa na apoi'ualao fei sibaa ei bidibidii ununa.

Na fapo'inaa fei bu'una a'a ei a'apoo tatalaiaa Jesus yeni malagufu, fei fatawana ma fei asi'anana. Guapaloei fapopo'ina, woro ne'iaa hefi'a.

John, mei Pudugufaia na Ra'a'augaa fei Tala
(Matthew 3:1-12; Luke 3:1-18; John 1:19-28)

1 Feni, fafasuii feni rawani'a wareaa Jesus Christ, mei Na'uu mei Haidaa.*
2 Ale'ei i ne'inia mei mamama'a Isaiah:
"A aloaa mena otalai tonaa wareau i ma'amu
ma i ra'a'augaa fena talamu"—
3 "Na haroharo fei lao i podu.
'Ra'a'augaa fena talaa mena Fasu,
ma fawanewane'augaa fena talana.' "
4 Si'ei, John na nomai ma pudugufinaa ei rama'a i podu. Ina warefanaa ei rama'a ba ronei filoginaa naranaraa ro'ou ma pudugufai ma i futoaa ei hafelo'aa ro'ou, mei Fasu.
5 Minaa ei rama'a tadiwe'aiaa Judea ma Jerusalem, rona dinaa a'a John. Ei rona warefania ei hafelo'aa ro'ou, John na pudugufinaa ro'ou i laloo fei Ranu Jordan.
6 John na susuinaa fei susu, bigi'aa ro'odu hugo camel ma fei adina, hudii manulelele. Ma hanana, ena teraupu ma musilao podu.
7 Ma sifeni, feni wareana: "I pa'i hemea rama'a i nomai neneu, na faufaudiai ma na muainau. Yau ana lomi na rawani ba a fabalou ma alaraa fei hafenaa pinena.
8 Yau na pudugufinaa hamu'ou ranu† ma hia, i pudugufinaa hamu'ou fei Spiriti Apuna."

Fei Pudugufaia ma Manimaniaa Jesus
(Matthew 3:13—4:11; Luke 3:21, 22; 4:1-13)

9 Ma fei au fei, Jesus noranamai Nazareth, yei Galilee. Ma John na pudugufinia laloo fei Ranu Jordan.
10 Ei fi asi'aa laloo fei ranu Jesus, na fanunuaa fei gufu pafea na ba'agigi ma fei Spiriti fi falorogio pafona maumauna ale'ei pune.
11 Ma fei haroharofa norai yei gufu pafea, na ware ale'ei: "Yoi, mena na'uu, mena una haguio ma namina ni'eni'e a'amu."
12 Si'ei, fei Spiriti na alonaa Jesus i tau podu.
13 Jesus na guta laloo podu gunaroa pa'ania arewaa ma Satan ana fi manimania yei laloo podu. Jesus na guta hugiaa ei manulelele laloo podu ma ei alo'alo, rona oma'ama'aia yei.

---

* **1:1: 1:1** Hefi'a ne'ia lomi na pa'i *mei Na'uu mei Haidaa.* † **1:8: 1:8** O, *laloo ranu*

Na Dugaa ei Rawarawa Otalai Nenera
(Matthew 4:12-22; Luke 4:14, 15; 5:1-11)

14 Nenee fei ro aunaa John humuu bobo'aia, Jesus na dinaa Galilee, wareaa
fei rawani'a warea noranarai a'a mei Haidaa.
15 Ina ware ba "Pa'aa feni auna feni. Fei haparaiaa mei Haidaa na rafi'i.
Filoginaa naranaraa hamu'odu ma neneraa eni rawani'a warea!"
16 Ei fi tatalai adii fei Agii Galilee Jesus, ina fanunupa'aa Simon ma mei
lofuna, Andrew. Lagu'ei sumai lepo agi, uaa lagua dia'agi.
17 Jesus na warenaa a'a lagua, "Nomai ma nenerau. Ma a feroinaa
hamugua tonaa rama'a ale'ena hamuna'o to nia."
18 Ana ei ua, laguna di'augaa ei lepoo lagua ma neneraa Jesus.
19 Ei fi tatalaidilao ma'idadiai adii fei Agii Galilee, na fanunupa'aa laguei
filofui James ma John, laguei na'uu Zebedee. Lagu'ei hinu'aa ei lepoo lagua
laloo fei wa.
20 Si'ei, na haro fawanewaneinaa lagua. Ma laguna di'ininaa mei amaa
lagua, Zebedee mawe ei tameloi ro'ou laloo fei wa ma laguna nenegia.

Jesus na Fawala'anaa Hepalo Spiriti Hafelo
(Luke 4:31-37)

21 Rona aununaa Capernaum ma i nomai fei Sabbath, Jesus na dinaa laloo
fei synagogue ma feroinaa ro'odu.
22 Ei rama'a, ronamina ba'arofo a'a ei feroiana, uaa na feroi ale'ei hemea
na pa'i faufauna, abaa ale'ei ei feroiaa Law.
23 Ana ei ua, hemea rama'a laloo fei synagogue, mei na wadu'ia spiriti
hafelo,‡ na mewaiware,
24 "Tamanu ei nunumiamu a'a hai'odu, Jesus, mena Nazareth? Ei o nomai
ba o fo'afama'eaa hai'odu? Una apa'ia ba yoi hini. Yoi, mena Apunaiaa mei
Haidaa!"
25 Jesus na ware, "Babanini ma wala'amai a'ana!"
26 Fei hafelo'a spiriti na nuenueinia ma memewai ma wala'aa a'ana.
27 Ei rama'a, ronamina naranara watauda ma fi'i'igai, "Tamanu feni?
Hefeni manufau feroia na pa'i faufauna ma ei hafelo'a spiriti ana ronamina
guaipa'aa wareana!"
28 Fei u'ugana namina talemaduarenaa ei gufu pedu yei Galilee.

Jesus na Farawaninaa Funuaa Watauda
(Matthew 8:14-17; Luke 4:38-41)

29 Ei ro'aa di'ininaa fei synagogue, rona aunuhugiaa James ma John ma
dinaa a'a fei gufuu Simon ma Andrew.
30 Mei inaa mei haroo Simon na funuhaino pafoo tawa. Ei rama'a yei, rona
warefanaa Jesus ba na babai unuu mei rama'aa Simon.
31 Si'ei, Jesus na dinaa a'ana, tauaa panina ma fa'asi'ania. Fei funuana na
pedu ma i dii, ina hasumaa ei hanaa ro'odu.
32 Fei fafi fei, i lolo fei halo, ei rama'a rona duginamii a'a Jesus ei rama'a
rona pa'i funuaa ro'ou fipui a'a ei na wadu'aa ro'odu pigea.
33 Minaa ei rama'a yei, ronamina oma'a ua papaa fei gigei.
34 Jesus na farawaninaa funuaa watauda ma alofatatalainaa watauda
pigea, ei rona wadu'aa ei rama'a. Ma ina apunainaa ei pigea ba ronei'aa
wareware; uatani, rona aida ba hia hini.

Jesus na Lafulafu Fawelei Lomi Rama'a
(Luke 4:42-44)

‡ **1:23: 1:23** Warea Greek ba *spiriti loloaa*; vv. 26 ma 27 anaa

35 Mafufuo badu, atawe arewafarawani, Jesus na asi'a'aununaa fawelei
lomi rama'a ba i lafulafu.
36 Simon ma ei ro'ei tatalaifipui a'ana, rona aunu ma labaginia.
37 Ma ro'aa nobapa'alao, rona ware a'ana ba, "Minaa ei rama'a, roi lal-
abaginio!"
38 Jesus na ware a'a ro'odu, "O dii. O aununaa ena gufu opa'anawau ma ana
a u'u yena. Si'ena, ena a nogio."
39 Ma namina tatalai yei Galilee. Ina u'u laloo ei synagogue ro'ou ma
alofatalainaa ei pigea.

Hemea Rama'a na Watawatai Ununa
(Matthew 8:1-4; Luke 5:12-16)

40 Hemea watawatai§ na nomai a'ana, fa'unaa du'una ma i'iginia, "Na'aa
inapo'o rawani a'amu, farawaninau."
41 Namina bauanai fei faloloa'iaa Jesus. Si'ei, na roainaa panina, idoaa
ununa ma ware, "Na rawani a'au. Ena unumu, i fafa'arai."
42 Ana ei ua, na pedu ei watawatana ma na fafa'arai ei ununa.
43 Jesus na alofawanewaneinia ma warefawe'i a'ana,
44 "Ma'aia. Apuna warefanaa nemea ma'uaa onei dinaa a'a mena bauaniaa
humuu mei Haidaa ma fanaa ena fanamu wagina ale'ei i warefanio Moses,
ale'ei uni'unina a'a ro'ou ba ona fafa'araidii."
45 Agia, i nolao, fimina u'u'u ma fatalainaa fei rawani'aa Jesus a'ana. Si'ei
ba ina u'u'u, fai lo'e ba Jesus i wadu'aifalelefo a'a hepalo gufu ma na guta
u'ugai ua fawelei lo'e rama'a. Ma'uaa ei rama'aa ena tadiwe'aiaa gufu, ana
roimina'u no'ualao a'ana.

2

Jesus na Fatalainaa mei i Ma'e Ununa
(Matthew 9:1-8; Luke 5:17-26)

1 Nenee hefi'adiai arewaa, ei i hadiwe'idinaa Capernaum Jesus, ei rama'a,
rona guainia ba Jesus na nodigimai gufu.
2 Watauda, rona papa'ifigupuimai ma pa'aa lomi na hawiaa ro'odu fei
laloo humu; namina pepesu. Auguu fei gigei, ana ronamina fihoroi. Ma ifi
warefanaa ro'odu fei rawani'a warea.
3 Hefi'a, rona dugamii hemea rama'a na ma'e ununa. Gunaroa rama'a, rona
notabeiamai.
4 Si'ei ba ronamina fihoroi, lomi rona noporopa'aloo mei rama'a a'a Jesus.
Ro'adii, rona bigigiaa fei ha'oo fei humu, fawelei nana'aa Jesus. Mei rama'a
i ma'e ununa, na haino pafoo fei hafenaa ununa ma rona fataularaiarai a'a
Jesus.
5 I ma'aia Jesus ba napa'aa we'i naranaraa ro'odu, na warenaa a'a mei i ma'e
ununa, "Mena na'uu, ena hafelo'amu, una futoia."
6 Fei au fei, hefi'a ei feroiaa law, ana rona guta hugiaa ro'odu. Ronamina
naranara watauda.
7 "Tani i ware ale'ei mei rama'a mei? Ina warefafeloaa mei Haidaa. Lomi
hemea i futoaa ei hafelo'a. Ana unaa mei Haidaa."
8 Ana ei ua, Jesus na aidadii ei naranaraa ro'odu. Ma ina warenaa a'a
ro'odu, "Tani hamomina naranara ale'ei?
9 Afaia na maduta—fei una warenaa a'a mei i ma'e ununa ba, 'Ei hafelo'amu
na futoia,' o fei una ware ba, 'Asi'aa, tonaa fei hafenaa unumu ma talai'?
10 Ma'uaa si'ei ba hamonei aida ba mei Na'uu Rama'a, na pa'i faufauna yeni
malagufu ba i futoaa ena hafelo'a . . ." Ina warenaa a'a mei i ma'e ununa,

§ **1:40: 1:40** Warea Greek ba hefi'a mau funuaa hudi unu—aba unaa watawata ua.

11 “A ware a'amu, asi'aa, tonaa fei hafenaa unumu ma dinaa gufumu.”
12 Na asi'aa, tonaa fei hafenaa ununa ma talai i pudaa ro'ou ma di'ininaa ro'odu. Namina nanawala pudaa minaa ei rama'a ma rona uduginaa mei Haidaa. Rona ware ba, “Lomi ona ona'u fanunupa'i he'a manumanu ale'eni feni!”

Na Dugaa Levi
(Matthew 9:9-13; Luke 5:27-32)

13 Jesus na aunudinaa piye. Hefaa baua gupuu rama'a, rona nomai a'ana ma ina feroinaa ro'odu.
14 Ei fi talailao, na fanunupa'aa Levi, mei na'uu Alphaeus na guta a'a fei palee ei otonaa mugoo po'ii gavaman. Jesus na warenaa a'ana, “Nenerau.” Levi na asi'aa ma nenegia.
15 Ifi hanana gufuu Levi Jesus, wataudadiai ei otonaa mugoo po'ii gavaman ma ei hafelo'a rama'a, rona hananafipui a'ana mawe ei otalai nenerana, uaa watauda na nenegia.
16 Ro'aa fanunuia ale'ei ei feroiaa law, ei ro'ou Pharisee, rona i'igainaa ei otalai nenerana ba, “Tani i hananafipui a'a ei otonaa mugoo po'ii gavaman ma ei rama'a hafelo?”
17 I'a guainaa fei, Jesus na warefanaa ro'odu ale'ei, “Abaa ena rona rawani ena ronei pa'i hemea lo'otaa, uaa ena rona pa'i funua. Eni a norai, abaa ei re labaginaa ena wanewanea, uaa ena hafelo'a rama'a.”

Rona Haninaa Jesus a'a fei Fabaoa
(Matthew 9:14-17; Luke 5:33-39)

18 Ei otalai neneraa John ma ei Pharisee, rona fabao. Hefi'a rama'a, rona nomai ma i'iginaa Jesus ba, “Tani ipo'o biyei ba, ei otalai neneraa John ma ei otalai neneraa ei Pharisee, rona fabao ma'uaa ei otalai neneramu, lomi.”
19 Jesus na ware, “Nabaa hemea ba i lalai ma i bigi'aa hefaa hananaa, batanai ba ro'aa fabao ei i guta a'a ro'ou?
20 Ma'uaa iwe nomai fei au ba mei lalaia, lomi i guta a'a ro'ou, uaa hefi'adiai, rowe dugia. Ma a'a fena arewaa fena, rowe fabao.
21 “Lo'e hemea ba i tawi'aa ei maninii ena manufau lawalawa ma waro'aa ei wara'aa watanai lawalawa. Nabaa i bigi'ia ale'ei, fei manufau maninii lawalawa, i rapudigeaa fei watanai lawalawa ma imina forafawara'a'apoidinia.
22 Ana lomi hemea rama'a i igiaa ei manufau wine a'a ei watanai pe'ii wine. Nabaa i bigi'ia ale'ei, fei manufau wine i fawara'aa fei pe'ii wine ma fei wine ma fei pe'ina, lagu'amina fai hafelo. Si'ei ba fei manufau wine, ana ronei iginaa laloo ei manufau pe'ii wine.”

Mei Fasuu fei Sabbath
(Matthew 12:1-8; Luke 6:1-5)

23 Jesus ma ei otalai nenerana, ro'ei tatalai dupuaa fei pe'ii corn hefaa Sabbath ma rona hufu'aa ei corn.
24 Rona warenaa a'a Jesus ei Pharisee, “Ma'aia, ei otalai neneramu, rona barafeaa fei law laloo fei Sabbath.”
25 Ina warefanaa ro'odu, “Haa, lomi hamona igoaa tamanu David na bigi'ia ei hia ma ei maroana ro'aa bao ma rona pa'i nunumiaa ro'ou?
26 A'a fei au Abiathar, mei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa, David na wadu'ainaa fei humuu mei Haidaa ma na hanaiaa ei faraa pidaua, ei rona apunainaa a'a mei Haidaa ma lomi na rawani a'a fei law ba nemeadiai i tonia. Ma ana ina fanaa ei faraa pidaua a'a ei maroana.

27 Ma na ware Jesus, “Fei Sabbath, bigi'aa mei Fasu ba fararawanii rama'a
ma a'a ba rama'a manumanuu fei Sabbath.
28 Uaa, mei Na'uu Rama'a, hia Fasu, ana Fasuu fei Sabbath.”

3

Mei Rama'a na Ma'e Hepapa Panina
(Matthew 12:9-14; Luke 6:6-11)

1 Hefaranidiai Jesus na wadu'ainaa fei synagogue ma na pa'i hemea na
ma'e hepapa panina.
2 Hefi'a ei ro'eifane lalabaginaa ei tataa Jesus, ro'ou yei. Ronamina
pupudainaa Jesus, ba i farawaninia laloo fei Sabbath, o?
3 Jesus na warenaa a'a mei rama'a, “Mi ufalarai i ma'aa ro'ou.”
4 Ma na i'iginaa ei rama'a Jesus ba, “Fei law na ware ba tamanu na rawani
a'a fei Sabbath? Fei ba o bigi'aa ei rawani'a, o ei hafelo'a? Ba o hadumaa
rama'a, o fafeloaa rama'a?” Ma'uaa lomi rona'u ware.
5 I fanunuaa ei maumau ro'ou ale'ei Jesus, namina sibafafelo ma'uaa ana
namina faloloa'inaa ro'odu, uatani, namina waiwai tabaa ro'odu ma ana
ronamina tata. Si'ei na warenaa a'a mei rama'a, “Roainamai panimu.” Na
roainaa panina mei rama'a ma fei panina na rawanidiai.
6 I dii, ei Pharisee, rona asi'aa a'a fei synagogue ma re gutafipui a'a ei
maroaa Herod ma pagipagiaa hefi'a tala ba ro'aa fo'afama'eaa Jesus.

Ei Gupuu Rama'a, Rona Neneraa Jesus

7 Jesus ma ei otalai nenerana, rona aununaa agi. Ma hefaa baua gupuu
rama'a, noramiaa ro'ou Galilee, rona talaineneraa Jesus.
8 Ro'aa guainaa minaa ei bigi'aa Jesus, rona nomai a'ana. Gufuu hefi'a,
Judea, Jerusalem ma Idumea; ma gufuu hefi'a, yei pepei anaa halo i Jordan
ma hefi'a, fawelei Tyre ma Sidon. Minaa eni rama'a eni, rona nomai a'a Jesus,
uatani ronamina guainaa tamanu ina bigi'ia.
9 Ei rama'a, ronamina watauda. Si'ei ba namina rata fei gupuu rama'a, ina
ware a'a ei otalai nenerana ba ronei rapu'augamiaa hepalo wa, ba ronei'aa
puroroinia ei rama'a.
10 Uaa namina farawanidigaa watauda rama'a a'a ei funuaa ro'odu. Ei
funua, ro'ei nigo talaa ro'odu ba ro'aa dinaa a'a Jesus ma idoia.
11 Ei rona'o fanunupa'aa Jesus ei spiriti hafelo,* rona'o fapasinaa pu i
ma'ana ma aiharoharo, “Yoi, mena Na'uu mei Haidaa.”
12 Ma'uaa Jesus na warefawe'i a'a ei spiriti hafelo ba apuna warefanaa
nemea ba hia hini.

Fei Rafeiana ei Hefua ma Helagui Apostle
(Matthew 10:1-4; Luke 6:12-16)

13 Jesus na dinaa papaa hepalo maugeni ma harofaa ei nunumiana ma
rona dinaa a'ana.
14 Ina rafeinaa hefua ma helagui—ma roroinaa ro'odu apostle† — ba ronei
oafipui a'ana. Ma ba i aloaa ro'odu ba ronei wareaa fei rawani'a warea
15 ma ro'aa pa'i faufau ba ro'aa fa'asi'anaa ei pigea.
16 Si'eni, eni rafeiaa Jesus: Simon (Jesus na roroinia Peter);
17 James ma mei lofuna John, laguei na'uu Zebedee (Jesus na roroinaa
lagua Boanerges, hanuna ba laguei Na'uu Parara);
18 Andrew, Philip, Bartholomew, Matthew, Thomas, James mei na'uu
Alphaeus, Thaddaeus, Simon mei Zealot (hanuna ba na haguaa gufuna),

* **3:11: 3:11** Warea Greek *spiriti loloaa*; v. 30 anaa

† **3:14: 3:14** Hefi'a ne'ia lomi na pa'i *roroinaa ro'odu apostle.*

19 ma Judas Iscariot, mei i aloaa Jesus.

Jesus ma Beelzebub
(Matthew 12:22-32; Luke 11:14-23; 12:10)

20 I dii, Jesus na wadu'ainaa hepalo humu ma wataudadiai, rona figupui
yei. Si'ei Jesus ma ei otalai nenerana, lo'e rona hawia ba ro'aa hanana.
21 Ro'aa guainia ei maroana, rona aunu ba ro'aa dugia, uaa rona ware ba,
"Ina poapoai tabana."
22 Ma ei feroiaa law, ei noramiaa ro'odu Jerusalem, rona ware ba, "Ina
wadu'ia Beelzebub.‡ A'a fei faufau mei fafasui ei pigea, inafane fa'asi'anaa
ei pigea."
23 Si'ei na harofaa ro'odu Jesus ma warehanunuinia ba, "Batanai Satan i
fa'asi'anaa Satan?
24 Nabaa hepalo gufu i fifalagii, fei gufu fei, lo'e i ufalarai.
25 Nabaa hepalo humu i fifalagii, fei humu fei, lo'e i ufalarai.
26 Nabaa Satan na ofadugaa anaia ma hia i fifalagii, lomi i ufalarai ma fei
auna na pedudii.
27 Pa'aa fa'ua, lomi hemea i wadu'inaa humuu hemea faufau rama'a ma
topa'ainaa ei manumanuna. Ineido'o roro'inaa mei faufaua ma hinene iwe
topa'ainaa ei manumanu humuna.
28 Apa'aa warefa'uai a'a hamu'odu ba minaa ena hafelo'a ma ei rona
warefafeloaa mei Haidaa, hia, i futoia.
29 Ma'uaa hini i warefafeloaa fei Spiriti Apuna, fei hafelo'ana lomi i futo.
Ina bigi'aa hefaa hafelo'a lomi i pedutoo."
30 Ina wareaa feni, uaa roimina wareware ba, "Ina taoia hefaa hafelo'a
spiriti."

Mei Ina Mawe ei Lofuu Jesus
(Matthew 12:46-50; Luke 8:19-21)

31 Si'ei rona nomai, mei inaa Jesus ma ei lofuna. Rona u yei ano ma aloaa
hemea ba neiree dugamii Jesus.
32 Watauda ronamina guta hoaninaa Jesus ma warefania ba, "Mei inamu
ma ei lofumu, ro'ou i ano ma roi lalabaginio."
33 Na i'igai Jesus ba, "Hini mei inau ma ei lofuu?"
34 I dii, ina fanunuaa ei rama'a, ei rona guta hoaninia ma na ware, "Si'eni,
eni inau ma lofuu!
35 Hini ena rona bigi'aa ei nunumiaa mei Haidaa, si'ena, ena lofuu, agiu ma
inau."

4

Fei Warea Hanunuu mei Faroaa ei Lau
(Matthew 13:1-9; Luke 8:4-8)

1 Jesus fi feroidinaa ei rama'a yei piye ma abaa po'o ma'ida ei rama'a. Si'ei,
Jesus na hugi pafoo wa ma na guta pafona laloo agi. Ma ei rama'a, rona guta
piye.
2 Jesus na warehanunuinaa watauda manumanu ei fi feroinaa ro'odu.
3 "Hamu'ou guai! Na pa'i hemea rama'a ba i sumai lau i pe'ihape.
4 Ma ei fi suminaa ei lau, hefi'a rona pasi papaa tala ma rona fidumai ei
manufidufidu ma rafahanaia.
5 Ma hefi'a na pasi pafoo fawelei na pa'i na'ana'a ma lo'e namina pi'odua
fei piye, si'ei ronamina habe maduare ei lau.

‡ **3:22: 3:22** Greek *Beezeboul* o *Beelzeboul*

6 Ma i notautarerai fei halo, na babai ma na faholeaa ro'odu ma rona ma'e,
uatani lo'e na pa'i waraa ro'odu.
7 Ma hefi'a lau, rona pasi dupuaa ei wowo'ii, ei rona hogia ma ei wowo'ii
na fifigaa ro'odu ma si'ei, lomi rona fuaa.
8 Ma hefi'adiai lau na pasi fawelei na pa'i farawani piye ma ronamina habe
mamaugi ma ronamina fuaa farawani. Hefi'a, fuaa ro'odu, odufua pa'ania;
hefi'a, fuaa ro'odu oloroa pa'ania; ma hefi'a, hefa pu'u."
9 Na warefanaa ro'odu Jesus, "Hini na pa'i adiana nei guainia."

Tani i Warehanunui Jesus
(Matthew 13:10-17; Luke 8:9, 10)

10 Ma ei do'o uniaa Jesus, ei Hefua ma Helagui mawe hefi'adiai, rona
i'igainaa Jesus hanuu fei warehanunuiana.
11 Jesus na warefanaa ro'odu, "Na unifanidigaa hamu'ou ei manumanu na
ude'opa'ai a'a fei haparaiaa mei Haidaa. Ma minaa ei abaa maroaa o'odu,
rona guai'uaia ale'ena warea hanunu.
12 Si'ei ba i ale'ei,
" 'Ro fanunu ma fanunu ma'uaa, lomi ro'aa fanunupa'i,
ma ro guguai ma'uaa lo'e ro'aa apa'ia.
Ma nabaa rona aida, ro'aa filoginaa ei naranaraa ro'odu
ma hadiwe'inaa a'a mei Haidaa ma mei Haidaa, i futoaa ei hafelo'aa
ro'odu.' "

Ina Piguaa Hanuu fei Warea Hanunuu mei Faroa
(Matthew 13:18-23; Luke 8:11-15)

13 I dii, Jesus na warenaa a'a ro'odu, "Haa, lomi hamona aida fei warea
hanunu? Batanai ba hamo'aa apa'aa hefi'adiai warea hanunu?
14 Mei faroa na fafufugu'aa fei warea.
15 Hefi'a rama'a, ale'ena ei lau na pasi ma'aa tala, fawelei na faro fei warea.
Ana ei ro'aa guainia na nomai Satan ma tosiminaa ei rawani'a warea laloo
iaa ro'odu.
16 Hefi'a ale'ena ei lau na pasi pafoo ei na'ana'a. Rona tonaa fei rawani'a
warea ma ronamina ni'eni'e.
17 Ma'uaa si'ei ba lomi na gugu waraa ro'odu, lo'e na madii ma i bapa'aa
ro'odu ei hafelo'a o ei haperararaia wagii fei wareaa mei Haidaa, rona
rawa'a'afai batafa.
18 Hefi'adiai, ale'ena ei lau na pasi dupuaa ei wowo'ii, ei rona hogia. Rona
guainaa fei warea,
19 ma'uaa ronamina naranara watauanaa fei gutanaa ro'odu ma naranara
watauda ba ronei pa'i watauda manumanu ma nanamainaa watauda manu-
manu ma ei manumanu ei, na hawai'onaa fei rawani'a warea ma lomi rona
fuapa'i.
20 Ma'uaa hefi'a rama'a, ale'ena ei lau, ei ro'aa pasi pafoo fei rawani'a
piye. Rona guainaa fei warea ma rona tonia. Rona habe ma fuaa. Hefi'a,
fuaa ro'odu, odufua pa'ania; hefi'a, oloroa pa'ania; hefi'a, hefa pu'u—ei fuaa
ro'odu."

Fa'arewaiaa fei Rawani'a Warea
(Luke 8:16-18)

21 Na warenaa a'a ro'odu Jesus, "Ei hamona'o tonaa fei we'ai, hamona augia
haroo hepalo hagi, o haroo tawa? Lo'e, hamona'o augia pafoo tawa.
22 Ma'uaa, tamanu manumanu na opa'ai, hinene iwe udelelefo. Minaa ena
manumanu rona aupa'ainia ena rama'a, iwe ude'arewa'ua.
23 Hini na pa'i adiana nei guania."

24 Na waredilao Jesus, “Narama'aiaa tamanu ei guaiaa hamu'odu. Hefiga
ei fanamu, ana ale'ena ona tonia ma wataudadiai.
25 Hini i pa'i manumanuna, iwe to hefi'adiai. Ma mei lomi manumanuna,
tamanu ma'idei na pa'i, mei Haidaa iwe tonia a'ana.”

Fei Warea Hanunuu fei Habeaa fei Lau

26 Ma ana ina ware, “Ale'eni maumau fei haparaiaa mei Haidaa. Hemea
rama'a fi sumaitalaneneneinaa ei lau i pe'ihapena.
27 Minaa ei poi ma arewaa, na'aa ina ma'igu o lo'e, ei lau, rona nusu ma
habe ana ro'ou; ma mei rama'a mei, lomi na aida batanai ro'ei nusu.
28 Fei piye ua, fei i fahabeia—rawarawa fei pa'apa'a na sunai; nene, fei
obana; ma laloo fei oba, ei launa.
29 Ma i we'idii ei fuana, mei rama'a na balainia ma hufu'aa ei fuana, uaa
napa'aa fei au hufu'a.”

Fei Warea Hanunuu fei Lau Mustard
(Matthew 13:31, 32, 34; Luke 13:18, 19)

30 Jesus na warediai, “O ware ba tawi'aa fei haparaiaa mei Haidaa ale'ei
tamanu? O hanunuinia a'a tamanu?
31 Tawi'ana ale'ena fei lau mustard, fei na pa'aa pusu'oroi laraa ei lau yeni
malagufu.
32 Ma'uaa, ei ro'aa faroia, na habe bauanai. Namina bauanaidi'ininaa
minaa ei haihai laloo pe'ihape. Ei rarana namina bauanai. Si'ei, ei manu-
fidufidu na'aida guta a'a fei giogiona.”
33 Watauda ei mau warea hanunu Jesus nafane hawawagifanaa ei rama'a,
ei na hawia ba ro'aa apa'ia.
34 Ma lo'e ina wareaa hepalo manumanu a'a ro'odu ba lo'e na hanunuinia.
Ei unaa ro'ou ei otalai nenerana, Jesus na ware'italalafuinaa minaa ei
manumanu.

Jesus na Famadinoaa fei Lama
(Matthew 8:23-27; Luke 8:22-25)

35 Fei arewaa fei, i nofafilao, na ware a'a ei otalai nenerana ba, “O dii, o
dinaa pepei.”
36 Rona di'ininaa ei watauda rama'a ma fatalenodugaa Jesus pafoo fei wa,
fei na hugidii pafona ma aunu. Ma ana na pa'i hefi'adiai wa rona aunufipui
a'ana.
37 Ma ina una'aa fei baua lalarena ma fei agi na fuama'i'i ma na rata fei
lama ma na fuama'i'inaa laloo fei wa ma anaa i lolo.
38 Jesus na ma'igu i mugi pafoo hepalo duduna. Ma rona funifunia ei otalai
nenerana. “Feroia, lomi ona narapa'aa o'odu ba o'aa wawau'u?”
39 Na asi'aa ma warenaa a'a fei lalarena ma fei lama ba “O famadumu.” Fei
lalarena na rere ma fei lama namina madino.
40 Si'ei na warenaa a'a ei otalai nenerana ba, “Tani hamo'amina ma'au
ale'ei? Haa, atapo'o we'i naranaraa hamu'odu?”
41 Ronamina ma'au ma fi'i'igai ba, “Rama'a bata meni ba fei lalarena ma fei
lama, ana na guaipa'aa wareana?”

5

Fei Farawaniana mei Rama'a na Wadu'ia Pigea
(Matthew 8:28-34; Luke 8:26-39)

1 Rona fatete pepei a'a fei gufu Gadara.*
2 Ma i'a upudi'ininaa fei

* **5:1: 5:1** Hefi'a ne'ia *Gadarenes*; hefi'adiai *Gergesenes*

wa Jesus, na dinamii a'ana hemea rama'a na wadu'ia hefaa spiriti hafelo,† noranamai a'a ei huapu.
3 Ma inafane guta i a'a ei huapu. Lomi na hawia ba hemea i roro'ipa'ia. Ana lomi na hawia ei alatai pidaua.
4 Ronamina bobo'inaa pinena ma panina wataua au ma'uaa namina ba'amoro'aa ei alatai pidaua ma ei wao. Pa'aa lomi hemea rama'a ba i panarofitanipa'ia.
5 Poi ma arewaa, i dupuaa ei huapu ma ei maugeni, imina aiharoharo ma hawihawi'aa ununa a'a ei mugoo.
6 I fanunupa'aa Jesus rauaa, na ponifa'unaa du'una i ma'ana.
7 Namina aiharoharopararai ba, “Tamanu ei nunumiamu a'au, Jesus, mena Na'uu mei Haidaa, mei napa'aa Pafeai? A'a fei haraa mei Haidaa oneipa'aa warefa'uai ba lomi o fagianainau!”
8 Uatani, Jesus na waredii a'ana ba, “Wala'amai a'a mena rama'a mena, yoi, fena spiriti hafelo!”
9 Si'ei, na i'iginia Jesus ba, “Hini haramu?”
Na ware ba, “Harau, Watauda, uaa hai'odu watauda.”
10 Ma na i'igai watauda a'a Jesus ba apuna alofatatalainaa ro'odu fawelei.
11 Abaa po'o ma'ida moimoi ro'ei hanana papaa fei maugeni.
12 Ma ei spiriti hafelo, rona i'iginaa Jesus, “Onei alonaa hai'odu dupuaa ei moimoi; uga ba hai'ou wadu'aa ro'ou.”
13 Si'ei, Jesus na ugainaa ei hafelo'a spiriti ma rona asi'adi'ininaa mei rama'a ma wadu'inaa ei moimoi. Puduu ei moimoi, ale'ena heguai pufaba'a. Rona poni'u'upu papaa fei maugeni, pepei imina faro'ai ma pasinaa laloo fei ranu ma wawau'uma'e.
14 Ei oma'ama'aa ei moimoi, rona ponibagua ma warefanaa ei rama'aa gufu ma ei gufu sugatata'aia ma ei rama'a, rona aunu ba ro'aa ma'a.
15 Ro'aa nomai a'a Jesus, rona fanunupa'aa mei na wadu'ia watauda pigea na guta lalawai ma namina rawanidiai; ma ronamina ma'au.
16 Ei rona fanunuia, rona u'ufanaa ei rama'a tamanu bigi'aa Jesus a'a mei i wadu'ia pigea ma ana rona u'ufanaa ro'odu tamanu na pa'aa ei moimoi.
17 Si'ei, ei rama'a rona i'igaifawe'i a'a Jesus ba inei di'ininaa fei gufuu ro'odu.
18 Ma ei ba i hugi pafoo fei wa Jesus, mei rama'a, mei ro'aa wadu'ia ei pigea, na i'iginaa Jesus ba ana i aunuhugia.
19 Lomi na ugainia Jesus, ma'uaa na ware ba, “Baguanaa gufu ma warefanaa ena gufumu ena bigi'aa mei Fasu a'amu ma fei faloloa'iana yoi.”
20 Si'ei, mei rama'a mei, na aunu ma u'u yei Decapolis‡ tamanu na bigi'ia a'ana Jesus. Ma minaa ei rama'a, rona ba'arofo.

Mei Nanaoo Ma'ea ma mei Pifine na Funu
(Matthew 9:18-26; Luke 8:40-56)

21 I hugidiai pafoo wa Jesus ma fatetediai pepei, abaa po'o ma'ida ei rona hoaninia piye.
22 Hemea ei bauaniaa fei synagogue, harana Jairus na nomai yei, fanunupa'aa Jesus ma fapasi o'igoana.
23 Ina i'igifininaa minaa ei naranarana a'a Jesus ba, “Mei na'uu, baduu pifine, anaa i ma'e. Oneipo'o nomai ma augaa fei panimu pafona ba nei pedu fei funuana ma i gutadiai.”
24 Si'ei, na aunuhugia Jesus.

† **5:2: 5:2** Greek *spiriti loloaa*; vv. 8 ma 13 anaa ‡ **5:20: 5:20** Hanuna fei warea Greek ba *Hefua Gufu*

Abaa po'o rama'a, ei ro'aa nenegia ma puroroinia.
25 Ma hemea pifine yei nafane'o wigiwigii namona, ale'ena hefua ma
heguai igisimasi.
26 Watauda lo'otaa, rona roinia ma'uaa, ei fi'ina na ude'ualao. Namina
pedu ei mugoo po'ina, ma'uaa fei funuana lomi na u pedu. Namina apoi ua.
27 I guainaa ei u'ugaa Jesus a'a hefi'a, na talaimai nenee Jesus dupuaa ei
watauda rama'a ma na idoaa fei hawaa uguu Jesus.
28 Uatani na nara ale'ei ba, "Nabaa a ido'uaiaa fei hawaa uguna, awe
rawani."
29 Ana ei ua, lomi na fai wigiwigidiai fei namona ma na nanamuinia ba
nawe pedu fi'ina.

30 Ana ei ma na nanamuinia Jesus ba ma'ida faufauna na di'ininia ma na
momo'ai dupuaa ei rama'a ma i'igai ba, "Hini na idoaa fei hawaa uguu?"

31 Rona ware ei otalai nenerana, "Ona fanunuia eni watauda rama'a, rona
puroroinio. Batanai ei o i'igai ba, 'Hini na idoau?' "

32 Ma'uaa Jesus fimina fanunula-barainia ba hini na bigi'aa fei.
33 Si'ei, mei pifine na aida ba na hoto fei namo, na nomai ma fapasi i fasuu
hunana ma namina ma'aufunurere ma warefa'uai a'ana.
34 Ina warenaa a'ana ba, "Mena na'uu, fei we'iaa naranaramu na
farawaninio. Aunufarawani ua. Ona ala a'a fena fi'iamu."
35 Ana fi wareware ua Jesus, hefi'a noramiaa ro'ou humuu Jairus, mei
famamoaa fei synagogue, rona warenaa a'a Jairus ba, "Mei na'umu baduu
pifine na ma'edii. Tani o fa'udeguguaa unuu mei feroia?"

36 Na guai'au'uaialao ei wareaa ro'odu Jesus ma na ware a'a mei famamoaa
fei synagogue, "Apuna ma'au; onei narafawe'i ua."

37 Lomi na ugainaa hemea ba i nenegia; uniaa Peter ma laguei filofui,
James ma John.
38 Ma ei ro'aa nosufudailao humuu Jairus, mei bauaniaa fei synagogue,
Jesus na guaipa'aa ei rama'a, ronamina waigi ma aimemewai.
39 Na wadu'ai ma i'igainaa ro'odu ba, "Tani hamomina waigi ma aimeme-
wai? Mei baduu, lomi na ma'e. Na ma'igu ua."
40 Ma'uaa rona fadinia.

I fa'asi'adigaa ei rama'a, na dugaa mei ama ma inaa mei baduu ma ei otalai
nenerana, ei ro'ou a'ana ma rona wadu'ainaa laloo humu a'a mei baduu.
41 Na tauaa panina ma na warenaa a'ana, "Talitha koum!" (hanuna ba,
"Mena baduu pifine, a warenaa a'amu, asi'aa!").
42 Ana ei ua, mei baduu na ufalarai ma tatalai (igisimasina, hefua ma
heguai). A'a fei, ronamina ba'arofo.
43 Ina warefawe'i a'a ro'odu ba ronei'aa warewareaa feni a'a nemea ma
ronei fani hanaa mei baduu.

6

Mei Mamama'a Lomi Ro'aa Ma'auia
(Matthew 13:53-58; Luke 4:16-30)

1 Jesus na di'ininaa yei ma hadiwe'inaa gufuna, ro'ou ei otalai nenerana.
2 I nopa'aloo fei Sabbath, na una'aa ma feroinaa ei rama'a laloo fei
synagogue. Ma watauda ei rona guainia, namina nanawala pudaa ro'ou.

Ma rona i'igai "Po'o tonana hitani eni manumanu eni, meni rama'a meni?
Tamanu fei apa'a, ina tonia ba ana imina bigi'aa ei foigia!

3 Haa hemeni, fadufadua ua! Ana meni na'uu Mary ua, mei lofuu James,
Joseph,* Judas ma Simon! Ma eni agina ana a'a o'odu yeni!" Ma namina
mamanunu unuu ro'odu a'ana.
4 Jesus na warenaa a'a ro'odu, "Ana a'a fei gufu'uana, dupuaa ei gufuna ma
laloo fei humuna, hemea mamama'a, lomi ro'aa ma'auia."
5 Lo'e na hawia ba i bigi'aa ne'aa foigia yei ma'uaa na augaa panina pafoo
hefi'a ei funua ma farawaninaa ro'odu.
6 Ma na ba'arofo a'a ro'odu ba lo'e na we'i naranaraa ro'odu.

Jesus na Aloaa ei Hefua ma Helagui
(Matthew 10:5-15; Luke 9:1-6)

Jesus na tatalai ma feroinaa ei rama'a a'a hepapalo gufu.
7 Na haronaa a'ana ei Hefua ma Helagui ma alofahelalaguinaa ro'odu ma
fani forafora a'a ro'ou ba ronei muainaa ei spiriti hafelo.†
8 Si'eni, eni wareana: "Apuna notonaa hefi'a manumanu a'a fena tatalaiaa
hamu'odu—lomi du'ua, raba o mugoo po'i laloo ena adii hamu'ou—ma'uaa,
heina o ua.
9 Hamonei rafe supinai, ma'uaa lomi pafuaa susu.
10 Ma ena hamona wadu'ainaa hepalo humu, hamonei guta yena,
nopa'awii fena ba hamo'aa di'ininaa fena gufu fena.
11 Ma na'aa hefi'a gufu, lo'e ro'aa fagutanaa hamu'ou o guaipa'aa wareaa
hamu'ou, foifoiaa piyee pinee hamu'ou, ale'ena fama'ama'aa ro'ou ba rona
tata."
12 Rona aunu ma u'ufanaa ei rama'a ba ronei filoginaa naranaraa ro'odu.
13 Rona fawala'anaa watauda pigea, igi pao pafoo watauda ei rona funu ma
farawaninaa ro'odu.

Na Waoro Huaa John, mei Pudugufaia
(Matthew 14:1-12; Luke 9:7-9)

14 Mei Hapara Herod na guainaa fei, uaa fei haraa Jesus, nawemina
bauanai. Hefi'a, rona ware‡ ba, "John, mei Pudugufaia na ma'elele'aa ma si'ei
na pa'i faufauna ba i bigi'aa ei foigia."
15 Hefi'a, rona ware ba, "Hia Elijah."
Ma hefi'adiai, rona ware ba, "Hia hemea mamama'a, ale'ei hemea mina
mina."
16 Ma'uaa mei Hapara Herod, i guainaa fei, na ware "John, mei una moro'aa
huana, na ma'elele'aa!"
17 Uaa Herod na ware ba ronei panarofaa John ma roro'inia ma aunaa hia
bobo'aia. Ina bigi'aa fei, uaa mei haroo mei lofuna Philip, harana Herodias,
na lalainia.
18 Hamatee John nafane wareware a'a Herod ba, "Lomi na wanewane ba
o tonaa mei haroo mei lofumu."
19 Si'ei, namina bidi unuu Herodias a'a John ma ba i fo'afama'eia, ma'uaa
lomi na hawia,
20 uatani Herod na ma'auaa John ma na'o lawagia, uaa ina aida ba John
napa'aa wanewane ma na apunai. Herod, ei ina'aida guta a'a John ma
guainaa ei u'ugana, namina hamamagua,§ ma'uaa na pa'i nunumiana ba i
guainaa ei u'ugana.
21 Inawe pa'aa fei rawani'a au. A'a fei arewaa waniniana, Herod na bigi'aa
fei baua hananaa a'a ei bauaniaa gufu, ei bauaniaa ei fo'aa mawe ei bauaniaa
Galilee.

---

* **6:3: 6:3** Warea Greek *Joses*, ana fei hara *Joseph* † **6:7: 6:7** Warea Greek *spiriti loloaa* ‡ **6:14: 6:14** Hefi'a ne'ia mina ba *Ifi warelao* § **6:20: 6:20** Hefi'a ne'ia mina ba *ei u'ugana, ina bigi'aa watauda manumanu*

22 I wadu'aimai mei baduu pifine na'uu Herodias, na ufa'ufa. Namina
fani'eni'eaa Herod mawe ei ro guta hananafipui a'ana.
Mei hapara na warenaa a'a mei baduu pifine: "I'iginau tamanu nunumi-
amu ma a fanio."
23 Ma ina fa'unai a'a mei baduu pifine ba "Tamanu o i'iginia, a pa'aa fanio
nopa'awii hesuwi feni haparaiau."
24 Ina asi'aa ma warenaa a'a mei inana, "Yau a i'iginaa tamanu?"
Na ware mei inana, "Fena tabaa John, mei Pudugufaia."
25 Ana ei, mei baduu pifine na wadu'aifanaa fei i'igaia a'a Herod: "Na
nunuminio ba onei fanau e'eni ua fena tabaa John, mei Pudugufaia pafoo
hepalo tabetabe."
26 Mei hapara, namina bauana fei faloloa'iana, ma'uaa si'ei ba inapo'o
fa'unaidii ma lomi na nunuminia ba i mamafa pudaa ei roifi guta hanana
a'ana, lomi ba i filoginaa wareana a'a mei baduu pifine.
27 Si'ei, na alomaduareinaa hemea moro'aa hua ba neiree morotonamii fei
tabaa John. Na aunu mei, dinaa humuu bobo'aia ma lafigifamosuaa fei huaa
John
28 ma na notabeamai fei tabana pafoo fei tabetabe. Ina fanaa mei baduu
pifine ma hia, na fanaa mei inana.
29 Ro'aa guainia ei otalai neneraa John, rona nomai, tonaa fei hudi ununa
ma augia laloo huapu.

Jesus na Faguaa Haipani Pufaba'a
(Matthew 14:13-21; Luke 9:10-17; John 6:1-14)

30 Ei apostle, rona figupuimai a'a Jesus ma warefania minaa ei bigi'a ma
feroiaa ro'odu.
31 Si'ei ba abaa po'o ma'ida ei ro'ei'u nomai ma nolao, pa'aa lomi na
pa'i au ro'odu ba ro'aa hanana. Na warenaa a'a ro'odu Jesus ba, "Uniaa
hamu'odu, hamonei nomai a'au ma o dinaa hefawala lomi wawaigia ba
hamo'aa gutafawenai."
32 Si'ei, rona aunu uniaa ro'odu pafoo wa ma aununaa fawelei lomi rama'a.
33 Ma'uaa wataudaa, rona fanunu'apa'aa ro'odu ma ei rama'a gufu pedu,
rona poni'uanaa pinee ro'odu. Ronare'o susufudai ma nene, Jesus ma ei
otalai nenerana.
34 I fatete Jesus, na fanunuia ba abaa po'o rama'a rona oma'adii. Namina
faloloa'inaa ro'odu, uatani ro'ou ale'ei ei sipsipi lo'e oma'ama'aa ro'odu. Si'ei,
na feroinaa ro'odu watauda manumanu.
35 Ma eni, anaa i lolo fei halo. Si'ei, rona dinaa a'ana ei otalai nenerana ma
ware ba "Namina raua faweleni ma namina fafidii.
36 Aloaa eni rama'a ba ronei aunulalabarai hanaa ro'ou a'a hefi'a ena gufu
ma pono hanaa ro'odu."
37 Ma'uaa ina ware, "Hamonei fani hanaa ro'odu."
Rona warenaa a'ana, "Nabaa ale'ei, i tonaa pono'aa hemea bigi'a ale'ena
fainaroa puda!* Pa'aa wareamu ba hai'ou'aa suminaa mugoo po'i ale'ei ma
pono faraa pidaua ma fani hanaa ro'ou?"
38 Ina i'igai, "Hefiga faraa pidaua hamona pa'i? Wi ma'a."
Ro'aa apa'idigia, rona ware ba, "Haipani faraa pidaua ma guapalo nia."
39 Si'ei, Jesus na warenaa a'a ro'ou ba ronei fagutanaa ei rama'a ma
figupuinaa ro'ou pafoo ei guana mamarawii.
40 Si'ei, rona guta. Hefi'a gupu, hefa pu'u ma hefi'a gupu, haipani pa'ania.

---

* **6:37: 6:37** Greek *i tonaa enu pu'u denarius*

41 Na tonaa haipaniei faraa pidaua ma guapaloei nia, aranaa pafea, ware
‘ta’, digedigeaa ei faraa pidaua ma fanaa ei otalai nenerana ba ronei fanaa ei
rama'a. Ana na alaginaa guapaloei nia a'a minaa ei rama'a.
42 Minaa ro'ou, rona hananamagu
43 ma ei otalai nenerana, rona tonaa hefua ma guapalo pa. Ma ei pa,
ronamina pepesu a'a ei masii faraa pidaua ma nia.
44 Puduu ei wawane rona hanana, haipani pufaba'a.

Jesus na Talai Pafoo Agi
(Matthew 14:22-33; John 6:15-21)

45 Ana ei, Jesus na ware a'a ei otalai nenerana ba ronei hugi a'a fei wa ma
ronei'o a'aunudinaa Bethsaida. Ma hia, fido'odii aloaa fei gupuu rama'a.
46 I di'inidigaa ro'ou, na aununaa papaa hepalo maugeni ba i lafulafu.
47 I nofafilao, fei wa na pa'idigaa memewaa fei agi ma unaiana piye.
48 Na fanunuaa ei otalai nenerana ro'eimina poreifawe'i, uaa fei lalarena
na agisuafaa ro'odu. Ale'ena watolaa oduai ma oloroa ido'o mafufuo, Jesus
nawe aununaa a'a ro'odu. Na tatalai ua pafoo agi ba i falogiaa ro'ou.
49 Ma'uaa, ei ro'aa fanunupa'ia fi tatalai pafoo agi, ronamina aimemewai,
uaa ei naraa ro'odu ba hia, hani'u.
50 Si'ei ba minaa ro'ou pedu na fanunupa'ia ronamina ma'au.
Ana ei ua, ina warenaa a'a ro'odu ba, “Gutafarawani ua! Yau meni. Apuna
ma'au.”
51 Ma na hugilao a'a ro'ou pafoo wa ma fei lalarena na rere. Ronamina
ba'arofo,
52 uaa lomi rona'u apa'ima'aiaa ei bigi'aa Jesus a'a fei faraa pidaua; namina
waiwai tabaa ro'odu.

Jesus na Farawaninaa ei Funua i Gennesaret
(Matthew 14:34-36)

53 Ro'aa sualao, rona fatete yei Gennesaret ma pe'i yei.
54 Ana ei ro'aa rofo'upu pafoo fei wa, ei rama'a, rona fanunu'apa'aa Jesus.
55 Ei rama'a ei, ronamina poni ua yei tadiwe'aia ma noporoporo'aa ei funua
pafoo ei hafenaa unuu ro'ou aununaa hitani rona guainia ba Jesus yei.
56 Ma nabaa i aununaa hitani—a'a ei pusu'o gufu, baua gufu, o sugatata'aia,
rona fahainopaa ei funua papaa ei humuu alo'alo. Ma ronamina i'igifawe'i
a'ana ba nei ugainaa ro'odu ba ro'aa idoaa fei supuu susuna. Ma minaa ei
rona idoia, na pedu ei funuaa ro'odu.

7

Ei Feroia Noranamai a'a ei Upu Mina
(Matthew 15:1-9)

1 Ei Pharisee mawe hefi'a feroiaa law, ei noramiaa ro'odu Jerusalem, rona
figupui a'a Jesus ma
2 fanunupa'aa hefi'a ei otalai nenerana, ro'ei hanana ma na loloa panii
ro'odu. Lomi ronado'o huwe panii ro'odu.
3 (Ei Pharisee ma minaa ei Jew, lomi ro'aa hanana na'aa lomi ronado'o
huwe panii ro'odu ale'ei maumau ei upuu ro'odu.
4 Ma ena rona hadiwe'imai a'a ena humuu alo'alo, lomi ro'aa hanana
nabaa rotawe huwe. Ronamina neneraa watauda maumau ei upuu ro'odu.
Ale'ena fesuaa ena bara, ena pe'i ranu ma ena babagii.)*

* **7:4: 7:4** Hefi'a ne'ia mina ba *pe'i ranu, pe'i ranu babai ma tawaa hananaa*

5 Si'ei, ei Pharisee ma ei feroiaa law, rona i'igainaa Jesus ba, “Tani ei otalai
neneramu, lomi rona neneraa maumau ei upuu o'odu ma rona hanafininaa
lolo panii ro'odu?”
6 Ina ware ba, “Naminapa'aa balawia ei wareaa mamama'a Isaiah ei idii
wareaa hamu'ou ena ware'oni, ale'ei fei ne'ia ba:
“ ‘Eni rama'a eni, pa'aa ware ua umuu ro'odu ba rona ma'auau,
ma'uaa ei naranaraa ro'odu namina raua a'au.
7 Lomi hanuu losuiaa ro'ou yau;
ena mau feroiaa ro'odu, rona feroinaa ena law ena pagipagiaa rama'a.’
8 Hamonadii rawa'a'afinaa ei wareaa mei Haidaa ma panaro'uaiaa maumau
ei upuu hamu'odu.”
9 Ma na warenaa a'a ro'ou: “Rafee hamu'ou autadidiaa ei wareaa mei
Haidaa ba hamo'aa neneraa† maumau ei upuu hamu'odu!
10 Moses na ware ba, ‘Ma'auaa amamu ma inamu,’ ma ‘Hini i warefafeloaa
amana o inana, ronei fo'afama'eia.’‡
11 Ma'uaa hamona ware ba nabaa hemea na warenaa a'a mei amana o
inana: ‘Tamanu ei manumanu ba o tonia a'au, Corban’, (hanuna ba lomi i
fani a'a amana ma inana, uaa manumanuu mei Haidaa)
12 ma hamona apunainia ba inei'aa fai bigi'aa ne'a manumanuu amana o
inana.
13 Si'ei, hamona suminaa ei wareaa mei Haidaa a'a ena maumau ena upuu
hamu'ou, ena hamonamina'o totonamai. Hamonamina bigi'aa watauda
manumanu ale'ena.”

Ei Manumanu i Faloloaa Rama'a (Matthew 15:10-20)

14 Jesus na harodinaa a'ana fei gupuu rama'a ma ware, “Guainau minaa
hamu'odu. Hamonei apa'aa feni.
15 Lomi hepalo manumanu i aunaa poana hemea ba i faloloaia ma'uaa, fei
i norai laloo iana i ‘faloloaia.’ ”§
17 I di'inidigaa fei gupuu rama'a ma i wadu'ainaa fei humu, rona i'iginia ei
otalai nenerana fei warea hanunu.
18 Na i'igai, “Haa, namina loto adiaa hamu'ou? Lomi hamona aida ba
na'aa hepalo manumanu na wadu'ainaa laloo hemea, noranalao augu, lomi
i faloloaia?
19 Uaa lomi na dinaa laloo fei naranarana ma'uaa, na dinaa laloo fei
pahanana ma hinene, na lele'aa.” (Ei i wareaa fei, Jesus na ufugia ba minaa
ei du'ua, na rawani.)
20 Ma ina warelao ba, “Ena na lele'amai laloo iaa hemea, si'ena, ena na
faloloaia,
21 uaa, i lalona, na lele'amai ena hafelo'a naranara, ena fitatafipa'aia,
fafanaoa, fo'afama'e, fiharoharoipa'aia,
22 wawa'ai poa, fafeloaa rama'a, sifisifi'a, unara'uaiaa ei hafelo'a, nana-
maia, ena sifisifi warea ba i fafeloaa nemea, mamagugua ma ena bigi'aa
a'afoloia.
23 Minaa eni hafelo'a eni, noranamai laloo iaa hemea ma na faloloaia.”

Fei Narafawe'iaa mei Pifinee Syrophoenicia (Matthew 15:21-28)

24 Jesus na di'ininaa fei gufu fei ma aununaa fawelei na rafi'inaa Tyre.*
Na wadu'ainaa hepalo humu. Lomi na nunuminia ba nemea i aida ma'uaa,
pa'aa lomi na opa'aipa'ia ba hia yei.

---

† **7:9: 7:9** Hefi'a ne'ia ba *fa'asi'anaa* ‡ **7:10: 7:10** Leviticus 20:9 § **7:15: 7:15-16** *‘faloloaia.’* 16 *Hini na pa'i adiana ba i guai, inei guai.* * **7:24: 7:24** Watauda ne'ia mina ba *Tyre ma Sidon*

25 Ina pa'i hemea pifine yei ma mei pifine mei, na pa'i na'una, pusu'o baduu
pifine, mei na wadu'ia hefaa spiriti hafelo.† Mei pifine mei, ana ei i guainia
ba Jesus yei, ina nomai ma fapasi fasuu hunaa Jesus.
26 Mei pifine, hia Greece. Waniniana Syrian Phoenicia. Namina i'igifawe'i
a'a Jesus ba neipo'o fawala'anaa fei pigea a'a mei na'una.
27 Na warefania, “Ei pa'aa baduu (ale'ei, ei na'uu Israel), roneido'omina
hanaiaa ei rona nunuminia, uaa lomi na wanewane ba o'aa tonaa ei hanaa
ei pa'aa baduu ma fanaa ei hapee ro'odu ponoto.”
28 Ina ware ba, “Pa'aa fa'ua, mena Fasu ma'uaa ei ponoto haroo tawa, rona
hanaiaa ei masii du'ua, ei lomi rona hanaia ei baduu.”
29 Ma ina warenaa a'ana ba, “Hamatee ona ware ale'ena, te, onei nowau.
Fena pigea na di'inidigaa mena na'umu.”
30 Ina aununaa gufuna ma fanunupa'aa mei na'una na haino pafoo tawa
ma fei pigea na di'inidigia.

Na Pedu Lotoaa Adia ma na Ba'atawara Umuu mei Rama'a

31 Jesus na di'ininaa malalaa Tyre, aunu'ailao Sidon, upu'ailao a'a fei Agii
Galilee ma aununaa fawelei Decapolis.‡
32 Yei, hefi'a rona duginamii a'a Jesus hemea na loto adiana ma pa'aa
lomi na warewarepa'i. Ma ronamina warefawe'i a'ana ba ineipo'o augaa fei
panina pafoo mei.
33 Nenee fei, ina dugi'u'uginia ma laguna raua a'a fei gupuu rama'a, Jesus
na augaa ei ana'anana laloo adiaa mei rama'a. Ma ina huwi ma idoaa fei
rawerawee mei rama'a.
34 Na aranaa pafea, fawenaifatemu ma warenaa a'ana, “Ephphatha!”
(hanuna ba “Ma'awawa”).
35 A'a fei, guapaloei adiana nawe ma'awawa ma fei rawerawena nawe
tatawei ma warewarepa'i.
36 Jesus na warefawe'i a'a ro'odu ba ronei'awe warefanaa nemea, ma'uaa
ena na'aida ware ale'ei, ana ro'eimina'u fiwarei'uaia.
37 Ei rama'a, ronamina ba'arofo. Rona ware, “Namina bigifarawaninaa
minaa ei manumanu. Ana na farawaninaa ei lotoo adia ma ei lomi rona
warewarepa'i.”

8

Jesus na Faguaa Gunaroa Pufaba'a
(Matthew 15:32-39)

1 A'a ei arewaa ei, hepalodiai baua gupuu rama'a, rona figupui. Si'ei ba
pa'aa lomi hanaa ro'ou, Jesus na haronaa a'a ei otalai nenerana ma ware,
2 “Na pa'i faloloa'iau a'a eni rama'a rona oafipuidii a'au oduai arewaa ma
lomi du'ua ba ro'aa hanana.
3 Nabaa a alonaa ro'odu gufuu ro'ou ma ro'aa notonaa baoaa ro'odu, ro'aa
nomaralelelao tala, uaa gufuu hefi'a ro'odu, rauaa.”
4 Rona ware ei otalai nenerana, “Feni rauaa gufu ale'eni, i to hitani faraa
pidaua hemea ba i faguaa ro'odu?”
5 Na i'igai Jesus, “Hamona pa'i hefiga faraa pidaua?”
Rona ware, “Olorompalo.”
6 Ina ware a'a ei rama'a ba ronei guta pafoo malagufu. I todigaa ei
olorompalo faraa pidaua ma waredii ba ‘ta’, na bidigedigeia ma fanaa ei
otalai nenerana ba ronei augia i ma'aa ei rama'a ma rona bigi'ia ale'ei.

† **7:25: 7:25** Warea Greek *spiriti loloaa*
‡ **7:31: 7:31** Hanuna fei warea Greek ba *Hefua Gufu*

7 Ana rona pa'i ma'ida pusu'o nia; ma ana ina ware ba ‘ta’ ma warenaa a'a
ei otalai nenerana ba ronei alaginia.
8 Ei rama'a, rona hanana ma ronamina magu. Hinene, ei otalai nenerana,
rona paiaa olorompalo pa, na pepesu ei dufuu du'ua.
9 Ina pa'i ale'ei gunaroa pufaba'a wawane yei. I alodigaa ro'ou,
10 na hugi pafoo wa a'a ei otalai nenerana ma dinaa fawelei Dalmanutha.

Ei Pharisee, Rona I'igainaa Hepalo Foigia (Matthew 16:1-4)

11 Ei Pharisee, rona nomai ma rona'aa fiharei a'a Jesus. Si'ei ba ro'aa mania,
rona i'igainia ba nei fama'aa ro'odu hepalo foigia i norai pafea.
12 Inamina fawenaitemu ma ware, “Tani taweni ro i'igainaa hepalo hilalaa
foigia ba unei fama'aa ro'ou? A warefa'uai a'a hamu'ou, lomi ba awe fama'aa
ro'ou.”
13 Na di'ininaa ro'ou, na hugidiai pafoo wa ma aununaa pepei.

Fei Fafuafuaa ei Pharisee ma Herod (Matthew 16:5-12)

14 Ei otalai nenerana, rona madi'inia ba ro'aa notoo faraa pidaua ma'uaa,
rona pa'i hepalo faraa pidaua a'a ro'ou pafoo wa.
15 Jesus na aweinaa ro'ou, “Oma'ama'a. Hamonei oma'ama'aa hamu'ou a'a
fei fafuafuaa ei Pharisee ma Herod.”
16 Rona fiwareinaa fei ma ware, “Woro ei i ware ale'ei uaa ba lomi ona pa'i
faraa pidaua.”
17 Na apa'idigaa ei fiwareiaa ro'ou, na i'igainaa ro'ou Jesus, “Tani hamu'ou
fiwarei ba lomi hamona pa'i faraa pidaua? Ana hamotapo'o fanunu'apa'ia?
Na waiwai tabaa hamu'ou?
18 Hamona pa'i pudaa hamu'ou ma ana lomi hamona'u fanunupa'i ma na
pa'i adiaa hamu'ou ma ana lomi hamona'u guaipa'i? Ma ana lomi hamona'u
nonominia?
19 Ei a bidigedigeaa haipaniei faraa pidaua a'a ei haipani pufaba'a, hefiga
pa na pepesu a'a ei masii faraa pidaua hamona tonia?”
Rona ware, “Hefua ma guapalo.”
20 “Ma ei a bidigedigeaa ei olorompalo faraa pidaua a'a ei gunaroa pu-
faba'a, hefiga pa na pepesu a'a ei masii faraa pidaua hamona tonia?”
Rona ware ba, “Olorompalo.”
21 Ina warenaa a'a ro'odu ba, “Ana hamotapo'o apa'ia?”

Hemea Pudawerai Yei Bethsaida nawe Fanunupa'i

22 Rona sufudai Bethsaida ma hefi'a rama'a, rona dugamii hemea pudaw-
erai a'a Jesus ma i'igifawe'i a'ana ba inei idoia.
23 Na tauaa panii mei pudawerai ma noduginaa hia auguu fei gufu. I
huwidigaa pudaa mei rama'a ma audigaa panina pafona, Jesus na i'igai,
“Ona fanunupa'i hepalo manumanu?”
24 Na aranaa pa'udu ma ware, “Na fanunupa'i rama'a; rona fafanunu ale'ei
haihai, rona tatalai.”
25 Jesus na augaa panina hepoadiai pudaa mei rama'a. Si'ei, fei pudana na
wera ma na fanunupa'i ma fanunufarawanipa'aa minaa ei manumanu.
26 Ba i alohadiwe'idinia humuna, Jesus na ware, “Apuna famaua gufu.”*

Peter na Ware ba Jesus, Hia Mei Christ (Matthew 16:13-20; Luke 9:18-21)

---

* **8:26: 8:26** Hefi'a ne'ia ba *Apuna wi warefanaa hemea i gufu*

27 Jesus ma ei otalai nenerana, rona aununaa ei gufu papaa Caesarea
Philippi. I ma'aa tala, ina i'iginaa ro'odu, “Ei rama'a, rona ware ba yau hini?”
28 Rona ware, “Hefi'a, rona ware ba yoi John, mei Pudugufaia; hefi'a ba
Elijah; ma hefi'adiai ba hemea ei mamama'a.”
29 Ina i'igai, “Ma hamu'ou? Hamona ware ba yau hini?”
Na ware Peter ba, “Yoi, mei Christ.”†
30 Jesus na aweinaa ro'odu ba ronei'aa warefanaa nemea ba hia hini.

Jesus na Ware'augaa fei Ma'eana
(Matthew 16:21-28; Luke 9:22-27)

31 I dii, na feroinaa ro'odu ba mei Na'uu Rama'a, neipa'aa tonaa fi'ina
a'a watauda manumanu ma ro'aa ofadugia ei bauaniaa gufu, ei famamoaa
humuu mei Haidaa mawe ei feroiaa law. Ma hefi'a, rowe fo'afama'eia ma
nenee oduai arewaa, i asi'adiai.
32 Ina fa'arewaiaa feni ma Peter na dugitata'ainia ma warehota'ia.
33 Ma'uaa i momo'ai ma fanununaa ei otalai nenerana, na hota'aa Peter,
“Dinaa neneu, Satan! Lomi ona pa'i naranaramu a'a ei manumanuu mei
Haidaa, ma'uaa ei manumanuu rama'a.”
34 Ma ina haronaa a'ana fei gupuu rama'a mawe ei otalai nenerana ma
ware ba, “Hini ba i nenerau, inei rawa'a'afai a'a ei nunumiana, tonaa fei
hawafolona ma nenerau.
35 Uaa hini ba i panarofaa fei harenuana,‡ iwe pa'ai ma'uaa, hini i
fapa'ainaa fei harenuana a'au ma a'a fei rawani'a warea, i tela.
36 Tamanu rawani'ana nabaa hemea i tonaa minaa feni malagufu ma'uaa
na fapa'ainaa fei harenuana?
37 O, tamanu i fania hemea ba i filoginia a'a fei harenuana?
38 Nabaa nemea na mamafa a'au ma ei wareau laloo feni au taweni, feni
rona fiharoharoipa'ai ma pepesu a'a ei maumau hafelo, te, ana iwe mamafa
a'ana mei Na'uu Rama'a ena na nomai wagii fei haweraa mei Amana fipui a'a
ei apunaia alo'alo.”

9

1 Ma ina warenaa a'a ro'ou ale'ei ba, “A warefa'uai a'a hamu'ou. Hefi'a eni
ro ufalarai yeni, ro'ado'o fanunuaa fei haparaiaa mei Haidaa na nofininaree
fei faufau, nene rowe ma'e.”

Fei Hudi Unuu Jesus na Filogii
(Matthew 17:1-13; Luke 9:28-36)

2 Nenee oloroa arewaa Jesus na nodugaa Peter, James ma John. Ma uniaa
ro'ou, rona faneaa hepalo tarea maugeni. Yei, i ma'aa ro'odu, na filogii fei
maumauna.
3 Fei lawalawana namina po'i agime. Fei po'iana, lomi na fipupuduinaa eni
fesuaa hemea yeni malagufu.
4 Laguna fa'arewa pudaa ro'odu Elijah ma Moses ma laguna fiwarewarei
a'a Jesus.
5 Peter na warenaa a'a Jesus, “Rabbi, na rawani ba o'ou yeni. Ina rawani ba
hai'odu bigi'aa odumanu pale. Hepalo yoi, hepalo Moses ma hepalo Elijah.”
6 (Lomi ina aida ba i wareaa tamanu. Ronamina ma'aufafelo).
7 Ma, hepalo papalei na sufudaimai ma hawaipa'ainaa ro'odu ma hepalo
lao na warerai a'a fei papalei: “Simeni, meni Na'uu, meni yau na haguia.
Guainia!”

---

† **8:29: 8:29** O, *Messiah*. “Mei Christ” (Greek) ma “mei Messiah” (Hebrew) hanuu guapaloei ba “Mei rona ipinaa tabana pao.” ‡ **8:35: 8:35** Hanuna warea Greek ba *faweweni*, o *laloo naranara*; v. 36 anaa.

8 Ana ei ua ma ro'aa fifanunui, lomi hemeadiai rama'a a'a ro'ou, uniaa
Jesus.
9 Ei roi upugio a'a fei maugeni, Jesus na warefawe'i a'a ro'odu ba ronei'aa
warefanaa nemea ei rona fanunuia hawina na asi'adii a'a fei ma'ea mei
Na'uu Rama'a.
10 Rona'o to'uaia a'a ro'odu ma fiwarewarei ba tamanu hanuu fei asi'ana
a'a fei ma'ea.
11 Ma rona i'iginia ba, "Tani ei feroiaa Law, ro'aa ware ba rawarawa nei
nomai, Elijah?"
12 Jesus na ware, "Pa'aa fa'ua ba neido'o nomai Elijah ma pagihadiwe'inaa
minaa ei manumanu. Tani ro'aa ne'inia ba mei Na'uu Rama'a neimina tonaa
fi'ina ma hararasia?
13 Ma'uaa a warefanaa hamu'ou ba na nodigimai Elijah ma rona bigi'ia
a'ana minaa ei manumanu ale'ei nunumiaa ro'ou, ana ale'ei ro ne'inia."

Fei Wala'anaa fei Spiriti Hafelo a'a mei Baduu Wawane (Matthew 17:14-21; Luke 9:37-43a)

14 Ro'aa nomai, rona fanunupa'aa ei feroiaa Law, roi fiharenii a'a hefi'adiai
otalai nenera ma hefa baua gupuu rama'a.
15 Ana ei ro'aa fanunupa'aa Jesus minaa ei rama'a, rona ba'arofofafelo ma
ponisuafinia.
16 Ina i'igai, "Tamanu ei fihareniaa hamu'ou a'a ro'ou?"
17 Na ware hemea dupuaa ro'odu, "Mena feroia, una dugamii meni na'uu,
baduu wawane, meni na wadu'ia pigea. Ma fei pigea, na fafanaonaa laona
ma lomi na wareware.
18 Ena inafane'o guafia, na bainafa'inia malagufu. Ina pugapugaa poana,
fi'u'uinaa difona ma na waiwai ununa. Una i'igainaa ei otalai neneramu ba
ronei fawala'ania ma'uaa lomi rona hawia."
19 Jesus na ware, "Hamu'ou ena rama'aa taweni, lomi na we'i naranaraa
hamu'ou. Ipo'o pedu nahaiga fena maumau hamu'ou ale'ena? Dugi-
fanamiau mena baduu."
20 Si'ei, rona dugialao ma i fanunupa'aa Jesus fei pigea, maduare ua na
fa'a'erapurapuaa unuu mei baduu. Ina pasinaa malagufu, weloweloi ma na
pugapugaa poana.
21 Jesus na i'igainaa mei amaa mei baduu, "Figa malaa gutanana ale'eni?"
Ina ware, "Ena ifi badui
22 nopa'amii wagieni, ina'o suminia hafi o ranu ba i fo'afama'eia. Ma'uaa
nabaa ona hawia ba o bigi'aa he'a manumanu, te, faloloa'inaa hai'ou ma
hadumaa hai'ou."
23 Jesus na ware, "Ei wareamu ba, 'Nabaa una hawia'? Minaa ena manu-
manu na ma'atalaa a'a hini na we'i naranarana."
24 Ana ei ua, mei amaa mei baduu na haroharo ba, "Na we'i naranarau.
Hadumau a'a feni naranarau, fena lomi na we'i!"
25 Ma i fanunuia Jesus ba roi ponimai fawelei a'ana, ei watauda rama'a, na
warehota'aa fei spiriti hafelo,* "Mena pigea, mena lotoo adia ma umuloo, a
warefanio, wala'amai a'ana ma onei'awe wadu'aidinia."
26 Fei pigea na aimemewai, na fa'a'erapurapuaa ununa ma wala'aa. Mei
baduu na fafanunu ale'ena hemea ma'ea. Si'ei, watauda, rona ware ba, "Ina
ma'e."
27 Ma'uaa Jesus na tauaa panina, fa'ufalaginia ma ina ufalarai.
28 I wadu'aidiginaa fei humu Jesus, ei otalai nenerana, rona i'iginia ei uniaa
ro'odu, "Tani lomi hai'ouna fawala'apa'ia?"
29 Ina ware, "Fena maumau ale'ena, i no'uamai a'a fei lafulafua."†

---

* **9:25: 9:25** Warea Greek *spiriti loloaa* † **9:29: 9:29** Hefi'a ne'ia ba *lafulafua ma fabaoa*

Jesus na Waredinaa fei Ma'eana
(Matthew 17:22, 23; Luke 9:43b-45)

30 Rona di'ininaa fawelei ma talaifaloginaa Galilee. Jesus lomi na nunuminaa nemea ba nei aida ba ro'ou hitani,
31 uaa fi feroinaa ei otalai nenerana. Na warenaa a'a ro'odu, "Mei Na'uu Rama'a, rowe aloia a'a rama'a. Rowe fo'afama'eia ma nenee oduai arewaa iwe asi'aa."
32 Ma'uaa lomi na arewa a'a ro'odu ei hanuiana ma rona ma'au ba ro'aa i'iginia hefei.

Hini na Bauanai?
(Matthew 18:1-5; Luke 9:46-48)

33 Rona dinamii Capernaum ma laloo fei humu, ina i'iginaa ro'odu, "Tamanu fei fihareniaa hamu'odu i ma'aa tala?"
34 Ma'uaa ronamina babanini. Uatani, yei ma'aa tala rona fiharenii ba hini i bauanai.
35 Jesus na guta ma harofaa ei hefua ma helagui ma na ware ba, "Hini i nunuminia ba hia rawarawa, neipa'aa oanaa mugi ma nafii a'a minaa ei rama'a."
36 Ina dugaa hemea baduu pusu'o ma fa'ufalaginia dupuaa ro'ou. Ma a'a guapaloei panina na poro'aa mei baduu ma warenaa a'a ro'ou,
37 "A'a fei harau, hini i taufagutanaa hemea baduu pusu'o ale'eni meni, ina taufagutanau. Ma hini i taufagutanau, abaa fi taufagutanau, ma'uaa mei na aloagiau."

Mei Lomi na Fadugeaa O'ou, Hia a'a O'odu
(Luke 9:49, 50)

38 Na ware John, "Feroia, hai'ouna fanunupa'aa hemea na fawala'anaa ei pigea wagii fei haramu ma hai'ouna ware a'ana ba nei pedu, uaa hia, abaa hemea o'odu."
39 Na ware Jesus, "Apuna pauniana. Lomi hemea i bigi'aa hepalo foigia a'a fei harau ma hinene, i warefafeloau a'a hepalo manumanu.
40 Uaa hini lo'e na fadugeaa o'odu, hia a'a o'ou.
41 A warefa'uai a'a hamu'odu ba hini i fanio hepalo baraa ranu wagii fei harau, uaa yoi a'a Christ, pa'aa lomi ba iwe pa'ai fei pono'ana.

Ona Fapasiaa Hemeadiai a'a fei Hafelo'a
(Matthew 18:6-9; Luke 17:1, 2)

42 "Hini i susuaninaa nemea eni baduu pusu'o, nemea na we'i naranarana a'au, na rawani ba ro'aa habe'aa huaa mei rama'a mei a'a hepalo baua mugoo ma famomoguia agi.
43 Na'aa fei panimu i fafeloio, lafigifamosuia. Na rawaninio ba onei pa'i hepalo ua pani ma pa'i harenuamu laraa fei ba o pa'i guapalo pani ma dinaa a'a fei hafi lomi i peretoo.‡
45 Ma na'aa fei pinemu na fafeloio, lafigifamosuia. Na rawaninio ba o wadu'aitonaa fei harenua lomi i pedutoo fininaa afetoaa pinemu a'a fei gufu pafea laraa fei ba o pa'i guapalo pinai ma i gu'aio fei hafi lomi i peretoo.§
47 Ma na'aa fei pudamu na fafeloio, wenu'ia. Na rawaninio ba o wadu'ainaa fei haparaiaa mei Haidaa a'a hepalo ua puda laraa fei ba ona pa'i guapalo puda ma dinaa fei hafi lomi i peretoo.
48 Yei,
" 'ei wa'awa'aa ro'odu, lomi ro'aa ma'etoo,

‡ **9:43: 9:43** Hefi'a ne'ia ba *peretoo, 44 yei / " 'wa'awa'aa ro'ou, lomi na ma'e, / ma fei hafi lomi i peretoo.'*
§ **9:45: 9:45** Hefi'a ne'ia ba *peretoo, 46 yei / " 'wa'awa'aa ro'ou, lomi na ma'e, / ma fei hafi lomi i peretoo.'*

ma fei hafi, lomi i peretoo.'
49 Minaa ei rama'a, ro'aa agi'agia a'a fei hafi.
50 "Fei agi na rawani ma'uaa, nabaa i pa'ai fei agi'agiana, o fa'agi'agi
batanaidinia? Nei pa'i agi laloo iaa hamu'ou ma hamonei gutafirawanii ua."

10

Fi'alagia
(Matthew 19:1-12; Luke 16:18)

1 Jesus na di'ininaa fei gufu fei ma na dinaa fawelei malalaa Judea ta-
lawa'aa fei Jordan. Ma rona nodimai a'ana hefi'a gupuu rama'a ma ale'ei
maumauna ranimai, na feroinaa ro'odu.
2 Ro'aa nomai hefi'a Pharisee ba ro'aa mania, rona i'igai, "Na rawani a'a fei
law ba nemea wawane i disuminaa mei harona?"
3 Ina ware, "Tamanu ei di warefawe'iaa Moses a'a hamu'odu?"
4 Rona ware, "Moses na ugainia ba nemea i ne'inaa hepalo ne'ia ma
alofatatalainaa mei harona."
5 Jesus na ware, "Si'ei ba na waiwai tabaa hamu'ou, Moses na ne'ifanaa
hamu'ou feni law feni.
6 Ma'uaa eni i mamara feni malagufu, mei Haidaa 'na bigi'aa lagua—
wawane ma pifine.'
7 Si'eni pa'afina ba hemea wawane, i di'ininaa amana ma inana ma
fihupu'ai a'a harona*
8 ma lagu'awe pigioinaa hepalo. Si'ei, fai lomi ba lagua helagui ma'uaa
hemea.
9 Hee, tamanu mei Haidaa na fihupu'inia, nemea nei'aa alagia."
10 Ma ro'aa gutadiai laloo humu, ei otalai nenerana, rona i'igainaa Jesus a'a
fei.
11 Ina ware, "Na'aa hemea wawane i suminaa harona ma lalainaa nemea-
diai pifine, ina fiharoharoipa'ai a'ana.
12 Ma nabaa mei pifine i disuminaa mei harona ma lalaidinaa nemea
wawane, ina fiharoharoipa'ai."

Ei Baduu mawe Jesus
(Matthew 19:13-15; Luke 18:15-17)

13 Ei rama'a, roi dugalao ei baduu a'a Jesus ba nei idoaa ro'odu, ma'uaa ei
otalai nenerana, rona pauninaa ro'odu.
14 I fanunuia ale'ei Jesus, lomi napo'o ni'eni'e. Na warenaa a'a ro'odu,
"Fanoramii ro'odu a'au ma apuna pauninaa ro'odu, uaa fei haparaiaa mei
Haidaa, gufuu ena mau rama'a ale'eni eni baduu.
15 A warefa'uainia a'a hamu'odu ba hini lomi i tonaa fei haparaiaa mei
Haidaa ale'ei hemea pusu'o baduu, lomi ba iwe wadu'ai."
16 Ma ina poro'aa ei baduu, augaa panina pafoo ro'odu ma haweginaa
ro'odu.

Mei Baubara na Pa'i Watauda Manumanu
(Matthew 19:16-30; Luke 18:18-30)

17 Ma ba i aunu Jesus, na ponimai a'ana hemea, na fapasi'unaa du'una i
ma'ana ma i'igai, "Mena rawani'a feroia, apa'aa bigi'aa tamanu ba a tonaa
fei harenua lomi i pedutoo?"
18 Na ware Jesus, "Tani o ware ba yau rawani'a? Lomi hemea rawani'a,
uniaa mei Haidaa.

---

* **10:7: 10:7** Hefi'a ne'ia mina lomi na pa'i *ma fihupu'ai a'a harona.*

19 Ona aida fei Law: Apuna fo'afama'e, apuna fiharoharoipa'ai, apuna
fafanao, apuna u'usifi, apuna susuani ma onei guainaa wareaa amamu ma
inamu."
20 Ina ware, "Mena feroia, minaa ena, namina fanima'aia ena ui badui
nopa'amii wagieni."
21 Jesus na fanununaa a'ana ma na haguia. Ina ware, "Hepalo manumanu
otaa pa'i. Nowau, aloaa minaa ena manumanu ona pa'i ma fanaa ena
lomi rona pa'i ma owe pa'i fananamaiaa manumanu i gufu pafea. Ma ona
bigidigia, nomai ma nenerau."
22 A'a ei, na nafa'aa paruna. Na aunutonaa faloloa'iana uaa na pa'i watauda
manumanuna.
23 Jesus na diarai ma warenaa a'a ei otalai nenerana, "Na pa'aa waiwai
a'a ei rona pa'i watauda manumanu ba ro'aa wadu'ai a'a fei haparaiaa mei
Haidaa!"
24 Ei otalai nenerana, rona ba'arofo a'a ei wareana. Ma'uaa Jesus na
warediai, "Ena na'uu, a warefanaa hamu'odu ba napa'aa waiwai wadu'aiaa
fei haparaiaa mei Haidaa!†
25 Na maduta a'a fei camel ba i wadu'aipa'i laloo fei ma'ahi'u laraa mei i pa'i
watauda manumanu ba i wadu'ainaa fei haparaiaa mei Haidaa."
26 Ei otalai nenerana, rona ba'arofo'apoidiai ma fiwarewarei, "Na'aa ale'ei,
hini i tela?"
27 Jesus na fanununaa a'a ro'ou ma ware, "A'a rama'a, lomi na ma'atalaa
ma'uaa, abaa ale'ei a'a mei Haidaa, uaa minaa ena manumanu, rona
ma'atalaa a'ana."
28 Peter na warenaa a'ana, "Hai'ounamina rawa'a'afinaa minaa ei manu-
manu ba hai'ou nenegio."
29 Jesus na ware, "A warefa'uai a'a hamu'odu, hini i di'ininaa humuna, o
lofuna, o agina, o inana, o amana, o na'una, o ei poduna, uaa ba i nenerau
ma fei rawani'a warea,
30 i tonaa ale'ena hefa pu'udiai a'a feni au feni (ei humu, lofu, agi, ina,
na'u ma podu-ma'uaa ei haperararaia ro nofinimai a'a e'ei) ma wagii fei au i
nomai ro'aa tonaa fei harenua lomi i pedutoo.
31 Ma'uaa watauda, ena ro'ou rawarawa, ro'awe dinaa nene ma ena mugi,
ro'awe oanaa ma'a."

Jesus na Waredinaa fei Ma'eana
(Matthew 20:17-19; Luke 18:31-34)

32 Ro'ei talainaa Jerusalem, Jesus na aima'a ma ei otalai nenerana, rona
maduofo ma'uaa ei rama'a, ei ro'aa nenegia, rona ma'au. Na dugi'u'uginaa ei
hefua ma helagui ma na warefanaa ro'odu tamanu rowe bigi'ia a'ana.
33 Ina ware, "O'aa dinaa Jerusalem ma mei Na'uu Rama'a, rowe fifaninia
panii ei famamoaa humuu mei Haidaa ma ei feroiaa law. Rowe dududuia ba
nei ma'e ma fifaninia a'a ei Gentile
34 ma rowe hararasinia, huwia, hafugia ma fo'afama'eia. Nenee odu'ai
arewaa iwe asi'aa."

Fei I'igaiaa James ma John
(Matthew 20:20-28)

35 Si'ei James ma John, laguei na'uu Zebedee, laguna dinamii a'ana. Laguna
ware, "Mena feroia, haiguna nunuminio ba onei bigi'ia a'a haigua fei i'igaiaa
haigua yoi."
36 Ina i'igai, "Tamanu fei ba a bigi'ia a'a hamugua?"

---

† **10:24: 10:24** Hefi'a ne'ia ba *napa'aa waiwai a'a ena rona au naranaraa ro'ou a'a ei mugoo po'i!*

37 Laguna ware, “Onei fagutanaa hemea haigua i pepei ma'aumu ma
hemea, i pepei mauwimu a'a fei haweramu.”
38 Na ware Jesus, “Lomi hamuna apa'aa tamanu ena hamu'ei i'igainia. Haa,
hamu'aa hunupa'ia fei bara, fei una hunumia ma hamu'aa pudugufaipa'i a'a
fei pudugufaiaa fi'ia, fei una pudugufai wagina?”
39 Laguna ware, “Haiguna hawia.”
Na ware Jesus, “Hamu'aa hunupa'ia fei bara, fei ba a hunumia ma pudug-
ufaipa'i wagii fei pudugufaia yau na pudugufai wagina,
40 ma'uaa fei ba hamu'aa guta pepei ma'au o mauwiu, abaa manumanuu
ba a ugainia. Ei gutana ei, na udediginaa gutaa ei rama'a ei rowe tonia.”
41 Ro'aa guainia ei hefua, rona siba a'a James ma John.
42 Na harofipuinaa ro'ou Jesus ma ware, “Hamona aida ba ei pa'aa
famamoaa ei Gentile, rona fasuinaa ei maroaa ro'ou ma ei paniaa panii ro'ou,
ana rona fasuinaa ro'ou.
43 Abaa ale'ei a'a hamu'odu ma'uaa, hini ba i bauanai a'a hamu'ou, inei nafii
a'a hamu'ou
44 ma hini ba i rawarawai, inei humuwai minaa ei rama'a.
45 Uaa ena i nomai mei Na'uu Rama'a, ana abaa ronei nafii a'ana ma'uaa ba
hia, nafi ma ba i fanaa fei harenuana ale'ena ponoponoo watauda.”

Bartimaeus, mei Pudawerai na Fafanunupa'i
(Matthew 20:29-34; Luke 18:35-43)

46 Rona dinamii Jericho ma ba ro'aa di'ininaa fei gufu Jesus ma ei otalai
nenerana fipuinaa fei baua gupuu rama'a, hemea pudawerai, harana Barti-
maeus (mei na'uu Timaeus, baduu wawane) na gutanoinoi papaa fei tala.
47 Ma i guainia ba fi nomai Jesus, mei Nazareth, na una'aa ma haroharo,
“Jesus, mena Na'uu David, faloloa'inau!”
48 Watauda na hota'ia ma ware ba nei babanini ma'uaa na haroharo'a-
poidiai, “Mena Na'uu David, faloloa'inau!”
49 Jesus na u ma ware, “Harofia.”
Si'ei, rona haronaa a'a mei pudawerai ba, “Onei ni'eni'e! Ufalarai! Ifi
harofio!”
50 Na suminaa fei hawana, na pala'arofonaa pinena ma dinamii a'a Jesus.
51 Na i'iginia Jesus, “Tamanu nunumiamu ba a bigi'ia a'amu?”
Mei pudawerai na ware, “Rabbi, nunumiau ba a fanunupa'i.”
52 Na ware Jesus, “Nowau. Fena we'iaa naranaramu na farawaninio.” Ana
ei ua, na fafanunupa'i ma na talaineneraa Jesus wagii fei tala.

11

Fei Baua Ni'eni'ea a'a fei Wadu'aiana
(Matthew 21:1-11; Luke 19:28-40; John 12:12-19)

1 Ro'aa rafi'inaa Jerusalem ma dinamii Bethphage ma Bethany yei Maugeni
Olive, Jesus na aloaa helagui otalai nenerana
2 ma na ware a'a lagua, “Dinawii a'a fena gufu i ma'aa hamugua ma
ena hamuna wadu'ai, hamu'awe fanunupa'aa hepalo baubara donkey, rona
habe'ia yena, fei lomi hemea na u poni pafona. Alagia ma foraiamai yeni.
3 Ma na'aa nemea i i'igainaa hamugua ba, ‘Tani hamu'aa bigi'aa
feni?’, warefania, ‘Mei Fasu na nunuminia ma lomi i madii iwe
alohadiwe'inamai.’ ”
4 Laguna aunu ma laguna pa'aa fei baubara donkey yei ano, i ma'aa tala,
rona habe'ia a'a fei talaa wawadu'i. Lagu'aa alagia,
5 hefi'a rona ufalarai yei, rona i'igai, “Tani hamu'aa alaraa fena baubara
donkey?”

6 Laguna ware ana ale'ei ei wareaa Jesus a'a lagua. Ma lomi rona papa'aa
lagua.
7 Ma lagu'aa foraialoo fei baubara donkey a'a Jesus ma suminaa ei hawaa
lagua pafona, ina guta pafona.
8 Watauda, rona hafeninaa ei hawaa ro'odu i tala ma hefi'a, rona hafeninaa
ei raraa haihai, ei balaiaa ro'ou podu.
9 Ei rona aima'a ma ei rona nenegia, rona haroharo,
"Hosanna!"*
"Haweginaa mei i nomai a'a fei haraa Mei Fasu!"
10 "Haweginaa fei haparaiaa mei amaa o'ou David, fei fi nomai!"
"Hosanna i pafea!"
11 Jesus na wadu'ainaa Jerusalem, dinaa a'a fei humuu mei Haidaa ma
didiarainaa minaa ei manumanu. Ma si'ei ba namina fafidii, na asi'aa ma
aunufipui a'a ei hefua ma helagui, dinaa Bethany.

Ina Umuaa fei Haihai Figi
(Matthew 21:18, 19)

12 Fei arewaa augu ei roi di'ininaa Bethany, na bao Jesus.
13 Ina fanunupa'aa hepalo haihai figi, na raua ma'ida, namina habe
mamaugi. Si'ei, na aunu ba i ma'a ba na pa'i fuana, o lomi. I nopa'alao, na
ma'apa'ia ba lomi fuana, uaa abaa au fuaiaa ei figi.
14 Si'ei, ina warenaa a'a fei haihai, "Lomi nemea ba i hananadinaa fuamu."
Ma ei otalai nenerana, rona guainia ei fi ware.

Jesus na Famama'aa fei Humuu mei Haidaa
(Matthew 21:12-17; Luke 19:45-48; John 2:13-22)

15 Ro'aa pa'aa Jerusalem, Jesus na wadu'ainaa malalaa fei humuu mei
Haidaa. Ma na una'ateteaa ei ponopono'a ma ei alo'aloa yei. Ina hadupo-
ponainaa ei tawaa ei filogia mugoo po'i ma ei gutanaa ei roi alo pune,
16 ma na apunainia ba nemeadiai nei'aa talai'ailao i malalaa fei humuu mei
Haidaa ma notonaa ei manumanuu aloa.
17 Ma ei fi feroinaa ro'ou, ina ware, "Haa, lomi rona ne'inia ba:
" 'Fei humuu, ro'awe roroinia ba
hepalo humuu lafulafua a'a minaa ei gufu pedu'?
Ma'uaa hamu'ou, hamona fafaia ale'ena 'o'opa'ai ena fafanao.' "
18 Ei famamoaa humuu mei Haidaa ma ei feroiaa law, rona guainaa fei ma
una'aa ma labaginaa hepalo tala ba ro'aa fo'afama'eia, uaa rona mama'au
a'ana, hamatee minaa fei gupuu rama'a, ronamina malefa a'a ei feroiana.
19 I nofafilao, rona† asi'aa a'a fei baua gufu.

Na Hole fei Haihai Figi
(Matthew 21:20-22)

20 Mafufuo, ei roi talailao, rona fanunupa'aa fei haihai figi namina
ma'epa'ai, ei warana ama'anaa no'una.
21 Na nonominia Peter ma na warenaa a'a Jesus, "Rabbi, ma'aia! Fei haihai
figi, fei ona umuia, na ma'e!"
22 Jesus na ware, "Narafawe'i‡ a'a mei Haidaa.
23 A warefa'uai a'a hamu'ou, nabaa nemea i warenaa a'a fei maugeni ale'ei
ba, 'Aunu, wi siminaa ana yoi agi,' ma lomi na hamamagua fei naranarana
ma'uaa napa'aa we'i naranarana ba fei wareana i bigipa'i, iwe bigipa'i a'ana.

---

* **11:9: 11:9** Warea Hebrew. Hanuna do'o fama'a ba "tela!" I dii, nawe oanaa hepalo warea udugia; v. 10 anaa † **11:19: 11:19** Hefi'a ne'ia mina ba *hia* ‡ **11:22: 11:22** Hefi'a ne'ia mina ba *Nabaa ona narafawe'i*

24 Si'ei, a warefanaa hamu'ou ba tamanu i'igiaa hamu'ou wagii fei lafulafua, narafawe'i ua ba hamona todigia ma iwe oanaa manumanuu hamu'ou.
25 Ena hamona ulafulafu ma na'aa hamona pa'i pidawaiaa hamu'ou a'a nemeadiai, futoaa hafelo'ana ba mei Amaa hamu'ou pafea ana i futoaa ei hafelo'aa hamu'ou."§

Rona I'igainaa fei Foraforaa Jesus
(Matthew 21:23-27; Luke 20:1-8)

27 Rona hadiwe'idimai Jerusalem ma ei fi tatalai Jesus i malalaa fei humuu mei Haidaa, ei famamoaa humuu mei Haidaa, ei feroiaa law ma ei bauaniaa gufu, rona nomai a'ana.
28 Rona i'igai, "A'a tamanu forafora ba o bigi'aa eni manumanu eni? Ma fanaa hini yoi feni forafora ba o'aa bigi'ia?"
29 Jesus na ware, "Ana a i'igainaa hamu'ou hepalo i'igaia. Do'o warefanau ma awe warefanaa hamu'ou ba a'a tamanu forafora ba a bigi'aa eni manumanu.
30 Fei pudugufaiaa John—norai pafea, o nomai a'a rama'a? Ware fanau!"
31 Rona fiwareinia dupuaa ro'odu ale'ei ba, "Nabaa o ware ba, 'Norai pafea,' iwe i'igai, 'Ma tani lomi hamona nara ba fa'ua ei wareana?'
32 Ma'uaa nabaa o ware ba, 'Nomai a'a rama'a'...." (Rona ma'auaa ei rama'a, uaa minaa ei rama'a, rona nara ba John, pa'aa mamama'a.)
33 Si'ei, rona warefanaa Jesus, "Lomi hai'ouna aida."
Na ware Jesus, "Ana lomi a warefanaa hamu'ou ba foraforaa hini fei a biginaa eni manumanu eni."

12

Fei Warea Hanunuu ei Rona Bigi laloo fei Pe'ihapee Hemeadiai
(Matthew 21:33-46; Luke 20:9-19)

1 Si'ei, na warehanunuinaa ei wareana a'a ro'odu: "Hemea na faroaa hefaa pe'ihape. Na nonoifaweloinia ma agifaa hepalo huapu ba i hapi'inaa ei wine ma faduaa hepalo tarea humuu fafanunu. Si'ei, na fifaninaa a'a hefi'a ba ro'awe pono'ia ma na aununaa a'a hepalo tatalaia.
2 I pa'aa fei au hufu'a, na aloaa hemea nafi a'a ei oma'ama'aa fei pe'ihape ba neiree to hefi'a fuaa pe'ihape a'a ro'odu.
3 Ma'uaa rona panarofia, hafugia ma alo'uaia pani ua.
4 Si'ei, na alodinaa hemeadiai nafi a'a ro'odu; ma mei rama'a mei, rona hafugaa tabana ma fafeloia.
5 Ina alodinaa hemeadiai ma mei rama'a mei, rona fo'afama'eia. Ina aloaa wataudadiai; hefi'a ro'odu, rona hafugaa ro'ou ma hefi'a, rona fo'afama'eaa ro'ou.
6 "Na pa'i hemea dufu ba i aloia, hemei na'una, baduu wawane; mei pa'aa haguna. Na aloia nenee minaa ro'odu. Na ware ale'ei ba, 'Ro'awe ma'auaa mei na'uu.'
7 "Ma'uaa rona fiwarewarei ei oma'ama'aa fei pe'ihape ba, 'Simeni, meni i tonaa feni pe'ihapee amana nabaa i ma'e mei amana. O dii, o fo'afama'eia ma fei pe'ihape, i udenaa pe'ihapee o'odu.'
8 Si'ei, rona panarofia, fo'afama'eia ma suminia auguu fei pe'ihape.
9 "Tamanu naraa hamu'odu ba i bigi'ia mei amaa fei pe'ihape? I nomai ma fo'afama'eaa ei oma'ama'aa fei pe'ihape ma i fanaa fei pe'ihape a'a hefi'adiai.
10 Haa, lo'e hamona igoaa feni ne'ia laloo fei Bu'u Apuna ba:

§ **11:25: 11:25** Hefi'a ne'ia ba *ei hafelo'aa hamu'ou. 26 Ma'uaa naba lomi hamona futoaa hafelo'aa nemeadiai, ana lomi ba mei Amaa hamu'ou pafea i futoaa ei hafelo'aa hamu'ou.*

“ ‘Fei mugoo, fei rona suminia ei fadufadua,
ana sifei, i oanaa fasu'ufufugoi.*
11 Mei Fasu na bigidigaa feni,
ma namina fafanunufarawani pudaa o'odu’?”
12 Si'ei, rona lalabaginaa hepalo tala ba ro'aa panarobobo'inia, uaa rona aida ba ifi warehanunuinaa ro'odu, ma'uaa rona mama'au a'a fei gupuu rama'a. Si'ei, rona di'ininia ma aunu.

Fani Mugoo Po'ii Gavaman a'a Caesar (Matthew 22:15-22; Luke 20:20-26)

13 Hinene, rona aloaa hefi'a Pharisee ma ei maroaa Herod a'a Jesus ba ronei labaginaa tataa wareana.
14 Rona dinamii a'ana ma ware, “Mena feroia, hai'ouna aida ba yoi hemea wanewanea. Lomi ona fafefenaa wareaa ei rama'a, uatani, lomi ona nara ba ro'ou, rama'a bata; ma'uaa ona feroinaa fei talaa mei Haidaa a'a tamanu na fa'uai. Na rawani ba o fani mugoo po'ii gavaman a'a Caesar, o lomi?
15 O fani, o, onei'aa fani?”
Ma'uaa Jesus na apa'idigaa ei ware'oniaa ro'odu. Ina i'igai, “Tani hamu'ou mania ba hamo'aa fa'alabe'au? Tofanamiau hepalo denarius ma a ma'aia.”
16 Rona tonamai fei mugoo po'i ma na i'igainaa ro'odu, “Hanunuu hini feni? Ma feni ne'ia, haraa hini?”
Rona ware, “Caesar.”
17 Si'ei, Jesus na warenaa a'a ro'odu, “Fanaa Caesar ei manumanuna ma fanaa mei Haidaa ei manumanuna.”
Ma rona madu'ofo a'ana.

Lalaia wagii fei Au Asi'ana (Matthew 22:23-33; Luke 20:27-40)

18 Si'ei, ei Sadducee, ei rona ware ba lomi ro'aa asi'aa ei ma'ea, rona nomai ma i'igainia hepalo i'igaia.
19 Rona ware, “Mena feroia, Moses na ne'ifanaa o'odu ba nabaa nemea lofuu hemea i ma'edi'ininaa mei harona ma'uaa lomi na'una, mei lofuu mei ma'ea nei lalainaa mei haroo mei ma'ea ma nei fuaifani na'uu mei lofuna.
20 Te, na pa'i oloromea filofui. Mei uma'ua na lalai ma na ma'e ma lomi na'una.
21 Mei umugina na lalainaa mei pifine, mei ma'esuabea ma mei umugina, ana na ma'e, lomi na'una. Ana ale'ei a'a mei fa'o'oduiaa ro'odu.
22 Minaa ei oloromea, rona ma'e ma lomi rona difuai baduu ma nene, ana nawe ma'e mei pifine.
23 A'a fei au asi'anab haroo hini ro'odu mei pifine? Te, minaa ei oloromea, rona lalainia?”
24 Jesus na ware, “Tani, hamo'aa poapoai? Haa, lomi hamona apa'aa fei Bu'u Apuna, o fei faufau mei Haidaa?
25 Ena rona asi'aa ei ma'ea, lomi ro'aa lalai o falalai; rowe ale'ena ei alo'alo pafea.
26 Ma a'a fei ba ro'aa asi'aa ei ma'ea—haa, lomi hamona igoia a'a fei Bu'uu Moses, ei i gu'agu'a fei haihai, na warefania mei Haidaa, ‘Yau, mei Haidaniaa Abraham, mei Haidaniaa Isaac ma mei Haidaniaa Jacob’?
27 Abaa hia Haidaniaa ei ma'ea, uaa Haidaniaa ei rona werawera. Hamonamina tatafafelo!”

Tamanu na Bauanai a'a fei Law (Matthew 22:34-40; Luke 10:25-28)

---

* **12:10: 12:10** O, *i oanaa fafasuii fei fasu'ufufugoi*

28 Na nomai hemea feroiaa law ma na guainaa ro'odu, roi fiharenii.
Na fanunupa'ia ba Jesus na fanifarawani warea a'a ei i'igaiaa ro'odu ma
i'igainia, "A'a minaa ei law, afaia na pafeainaa ro'ou?"
29 Na ware Jesus, "Fei namina pafeai, sifeni: 'Ena Israel, hamonei guainia,
mei Fasu, mei Haidaniaa o'odu, hia hemea ua.†
30 Haguaa mei Fasu, mei Haidaniamu a'a minaa ei naranaramu ma a'a
minaa ei fawewenimu ma a'a minaa ei apa'amu ma a'a minaa ei faufaumu.'
31 Fei faguapaloana, sifeni: 'Haguaa mei gufumu ana ale'ei ona haguio.'
Lomi hepalodiai law na muainaa guapaloeni."
32 Na ware mei rama'a mei, "Mena feroia, ona warepa'ia. Na wanewane ei
wareamu ba hemea ua Haidaa ma lomi hemeadiai ma'uaa hia ua.
33 Fei ba onei haguia a'a minaa ei naranaramu ma minaa ei apa'amu ma
minaa ei faufaumu ma fei ba onei haguaa mei gufumu ana ale'ei ona haguio
na mua laraa fei fagu'amu minaa ei manulelele ma minaa ei fana a'a Mei
Haidaa."
34 I fanunuia Jesus ba mei rama'a mei, na warepa'ia ale'ei ei i'igaiana, ina
ware a'ana, "Lomi ona raua a'a fei haparaiaa mei Haidaa." Ma nenee fei, lomi
nemea na laugu'ai ba i i'iginia hefi'adiai i'igaia.

Pa'aa Na'uu Hini mei Christ?
(Matthew 22:41-46; Luke 20:41-44)

35 Ei fi wareware Jesus yei malalaa fei humuu mei Haidaa, na i'igainaa
ro'ou ba, "Tani ro'aa ware ei feroiaa law ba Christ,‡ na'uu David?
36 David, a'a fei faufau fei Spiriti Apuna, ana na ware:
" 'Mei Fasu na ware a'a mei Fasuu:
"Guta pepei ma'auu
hawina una aunaa ena bidibidii unumu
haroo pinemu." '
37 David, ana na ware ba mei rama'a mei, hia 'Fasu.' Tani ei ba hia na'uu
David?"
Fei baua gupuu rama'a, rona guainia ma rona ni'eni'e.

Jesus na Aweinaa Ro'ou a'a ei Feroiaa Law
(Matthew 23:1-36; Luke 20:45-47)

38 Ei fi feroinaa ro'odu Jesus na ware ba "Oma'aa hamu'odu a'a ena feroiaa
law. Ronafane'aida fareaa ena maleaa susu ma tatalai fawelei rona'o alo'alo
manumanu ba ronei fafanununaa ro'ou ei rama'a.
39 Ma tonaa ena gutaa ena bauana laloo ei synagogue ma a'a ena baua
hananaa rona'o guta a'a ei gutaa ena baua rama'a.
40 Rona fa'amoaa humuu ei pifine ma'esuabea ma ronamina lafulafu
famalaa ba ei rama'a, ronei fanunuaa ro'odu. Ei rama'a ale'ei, ro'awemina
pa'i fagianaa ro'odu."

Fei Fanaa mei Pifine Ma'esuabea
(Luke 21:1-4)

41 Jesus na guta'oma'alao a'a fei bao mugoo po'i, fei rona'o augaa ei fana
lalona ma ina'o pupudainaa ei ro'ei au mugoo po'i a'a fei bao mugoo po'i
i humuu mei Haidaa. Watauda, ei rona pa'i watauda mugoo po'i, rona
aufawatauda.
42 Ma hemea pifine ma'esuabea na nomai, lomi na pa'i watauda mugoo
po'ina. Ina nomai ma augaa guapalo pusu'oro mugoo po'i,§ puduna ale'ena
guapalo toea.*

---

† **12:29: 12:29** O, *mei Fasu, mei Haidaniaa o'ou, hia hemea ua Fasu.* ‡ **12:35: 12:35** O, *Messiah*
§ **12:42: 12:42** Warea Greek *guapalo lepta* * **12:42: 12:42** Warea Greek *guapalo kodrantes*

43 Jesus na harofamii ei otalai nenerana ma ware ba, “A warefa'uai a'a
hamu'odu ba mei pifine mei, na watauda ei augana laraa ei augaa minaa ei
rama'a.
44 Minaa ei rama'a ei, rona fani a'a ei watauda manumanu rona pa'i. Ma
hia na aupedugaa ma'idei hodihodiana.”

13

Jesus na Wareaa fei Wata'o'oaa fei Humuu mei Haidaa
(Matthew 24:1, 2; Luke 21:5, 6)

1 Ei i asi'adi'ininaa fei humuu mei Haidaa Jesus, hemea ei otalai nenerana
na warenaa a'ana, “Mena feroia, fanunulao! Po'o baua mugoo bata ei! Ana
ronamina fananamai ei humu!”
2 Jesus na ware, “Ma'a, ena baua humu ena, pa'aa lomi i ufalarai hepalo
mugoo pafoo hepalodiai. Minaa ena mugoo ena, hefi'a rama'a, ro'awe
fawata'o'onaa ro'ou pu.”

Ei Hafelo'a Manumanu ma ei Haperaraia
(Matthew 24:3-14; Luke 21:7-19)

3 Ma i guta pafoo fei Maugeni Olive Jesus, i oma'analoo fei humuu mei
Haidaa, Peter, James, John ma Andrew, rona i'igifagiginia,
4 “Warefanaa hai'odu ba i nomai nahaiga ei manumanu ei ma tamanu
lalana ba na rafi'i fei au ba ei manumanu ei, ana i sufudaimai.”
5 Jesus na warenaa a'a ro'odu, “Oma'ama'a ba lomi nemea i sifi'aa hamu'ou.
6 Watauda, ro'aa nomai a'a fei harau ma ware ba, ‘Yau hia,’ ma ro'aa sifi'aa
watauda.
7 Ena hamona guainia ba i pa'i fifo'aia ma ena u'uga ba ro'ei fifo'ai, apuna
ma'aua. Ei manumanu ale'ei nei pa'aa nomai, ma'uaa fei ia'iana ataa nomai.
8 Ei baua gufu ro'aa fifadugei ma hefi'a hapara anaa. I rerere feni malagufu
ma i pa'i mouabiabia a'a watauda gufu. Ena manumanu ena, ale'ei ei
rawarawa fi'iaa waninia.
9 “Hamonei ofawe'i. Ro'awe fifaninaa hamu'ou a'a ei bauaniaa gufu
ma ro'aa hafugaa hamu'ou laloo ei synagogue. Si'ei ba hamona nenerau,
hamowe ufalarai pudaa ena bauana ma ena hapara ale'ena u'ugaa hamu'ou
a'a ro'odu.
10 Fei rawani'a warea ido'omina dipedunaa ena gufu.
11 Ma ena rona panarofaa hamu'odu ma notonaa hamu'odu dududua,
apuna naranara watauda ba hamo'aa wareaa tamanu. Ware'uaiaa tamanu
na nomai naranaraa hamu'odu a'a fena au fena. Uaa, abaa hamu'odu ena
hamona wareware, uaa fena Spiriti Apuna.
12 “Hemea i aloaa mei lofuna a'a hefi'a ba ronei fo'afama'eia. Mei ama ana
i bigi'ia ale'ei a'a mei na'una. Ei baduu, ro'aa una'aa ma fadugeaa ei ama ma
inaa ro'odu ma aunaa ro'ou ma'ea.
13 Minaa ei rama'a, i bidibidi unuu ro'odu a'a hamu'odu uaa yau ma hini i
narafawe'i a'au nopa'aloo fei ia'iana, i tela.

Mei Hafelo'a
(Matthew 24:15-28; Luke 21:20-24)

14 “Ma ena hamona fanunupa'aa mei ‘hafelo'a, mei ba i fafeloaa fei humuu
mei Haidaa’ ba* na oa laloo fei humu apuna—mei igoa nei apa'ia—ena ro'ou
yena Judea, ronei ponipa'ainaa a'a ei maugeni.
15 Nabaa nemea i pafoo humuna, inei'aa u'upuwadu'ai ba i to manumanu.
16 Na'aa nemea yei laloo pe'ihape, inei'awe bagua ba i tonaa fei hawaa
uguna.

* **13:14: 13:14** *ba hia*, v. 29 anaa

17 A'a ena arewaa ena, pa'aa famama'au a'a ena wareu ma ena roi fasusu
baduu!
18 Lafulafu ba fei au ponipa'aia nei'awe nomai laloo fei au baua maunu o
lalarena,
19 uaa laloo ena arewaa ena, i pa'i baua hafelo'a. Ena baua hafelo'a ena,
lomi na u pa'i ei i famamaraa feni malagufu mei Haidaa nopa'amii wagieni
ma lo'e i fai pa'idiai.
20 Nabaa lomi i faweleguinaa ei arewaa ei mei Fasu, lomi nemea i tela
ma'uaa, si'ei ba rona guta ei rafeiana, mei Fasu i faweleguinaa ei arewaa.
21 A'a fena au fena, nabaa i nomai nemea ma i ware a'amu ba, 'Ma'a, Christ,†
hia yeni,' o 'Hia simei' apuna guainia.
22 Uaa ena sifisifi Christ ma sifisifi mamama'a, ro'awe nomai ma bigi'aa ei
hilala ma foigia ba ro'aa sifi'aa ei apunaia na'aa na ma'atalaa.
23 Hamonei ofafaufau, uaa na warefanidigaa hamu'odu ei manumanu
rotawe nomai.

Fei Noramiaa mei Na'uu Rama'a
(Matthew 24:29-31; Luke 21:25-28)

24 "Nenee fei hafelo'a a'a ena arewaa ena,
" 'fei halo i roroma,
fei puda, lomi i fanaa fei we'aina;
25 ei pi'u, ro'aa pasigai pumanugawe,
ei manumanuu haroo pafea, ro'aa rerere.'‡
26 "A'a fena au fena, ei rama'a, ro'awe fanunupa'aa mei Na'uu Rama'a i
norai pafoo ei papalei fininaa baua faufau ma hawera.
27 Ma iwe aloaa ei alo'alona ma ro'awe dugifipuipuinaa ena rafeiana a'a
feni tadiwe'aiaa feni malagufu, Rai, Hafaa, Oala ma Hara'uu a'a fena ia'iaa
feni malagufu ma ena haroo pafea.

To Feroia a'a fei Haihai Figi
(Matthew 24:32-35; Luke 21:29-33)

28 "Hamonei to feroia a'a fei maumau fei haihai figi: ena na sunaimai ei
nusuna ma na pa'i rauna hamona aidadii ba fei rai na rafi'i.
29 Ana ale'ena, hamona fanunupa'aa ena manumanu ena na sufudai,
hamonei aida ba, na rafi'i, ana pa'aa papaa fei gigei.
30 A warefa'uai a'a hamu'ou ba eni rama'aa taweni§ pa'aa lomi ro'aa
ma'epedu, ro'aa ma'a minaa eni manumanu eni rona sufudai.
31 Fei haroo pafea ma feni malagufu, lagu'awe pa'ai, ma'uaa fei wareau,
pa'aa lomi iwe pa'aitoo.

Lomi Ona Aida fei Arewaa ma fei Au Noramiana
(Matthew 24:36-44)

32 "Lomi hemea na apa'aa fei arewaa ma fei au. Ei alo'alo yei pafea ma mei
Na'u, ana lomi rona aida, ma'uaa uniaa mei Ama.
33 Ofafaufau ma oma'ama'a.* Lomi hamona aida ba fei au fei, i nomai
nahaiga.
34 Ale'ei hemea ba i tatalai rauaa. Na augaa ei nafina oma'ama'aa fei
humuna. Na fani bigi'aa hememea ei nafina. Na warenaa a'a mei oma'aa
fei gigei ba nei ofafaufau.
35 "Si'ei ba hamonei oma'ama'a, uaa lomi hamona aida ba nahaiga na
hadiwe'imai mei amaa fei humu, i nomai na fafi, o difa'u'u, na a'aroi fena
a'aroo, o ba'apanii arewaa.

---

† **13:21: 13:21** O, *Messiah* ‡ **13:25: 13:25** Isaiah 34:4 § **13:30: 13:30** O, *ba eni mau rama'a ale'eni, pa'aa* * **13:33: 13:33** Hefi'a ne'ia ba *ofafaufau ma lafulafu*

36 Nabaa i no'amai, lomi na rawani ba i nopoponinamii hamu'ou fi ma'igu.
37 Tamanu ena na wareia a'a hamu'odu, ana fi warenaa a'a ro'odu: 'Ofafa-
ufau!' "

14

Rona Fiwarei ba Ro'aa Panarofaa Jesus
(Matthew 26:1-5; Luke 22:1, 2; John 11:45-53)

1 Eni, dufu guai arewaa ba i nomai fei Talai Falogia ma fei Hananaa fei
Faraa Pidaua Lomi Fafuafua. Ma ei famamoaa humuu mei Haidaa ma ei
feroiaa law, rona lalabaginaa hefi'a manitoai ba ro'aa panarofaa Jesus ma
fo'afama'eia.
2 Rona ware, "Ma'uaa, onei'aa bigi'ia wagii fei au Hananaa, uaa ei rama'a,
ro'amina fisisibai."

Fei Dufaa Pao Tabaa Jesus i Bethany
(Matthew 26:6-13; John 12:1-8)

3 Ma yei Bethany, ei i gutafapalagi a'a fei tawa laloo fei humuu hemea,
harana Simon mei Watawatai, ina nomai hemea pifine na notonamii hepalo
pe'ii fei pa'aa pao dufa, bauana pono'ana ma fei pao fei, hepalo pa'aa guana
pe'ihape. Ina bagu'uia ma na iginaa fei pao dufa tabaa Jesus.
4 Hefi'a yei, rona siba ma fiwarewarei ba, "Tani i pedu'uaiaa feni pao dufa?
5 Nabaa o aloia, pono'ana i puduaa pono'aa hemea laloo he'ai igisimasi* ma
ei mugoo po'i, i dinaa a'a ei lomi manumanuu ro'ou." Ma rona sibahota'ia.
6 Na ware Jesus, "Apuna papa'ana. Tani hamo'aa fa'uduguguaa ununa? Ina
bigi'aa hepalo pa'aa rawani'a manumanu a'au.
7 Ena lomi manumanuu ro'ou, hamo'aa oa a'a ro'odu ranimai ma hamo'aa
hadumaa ro'ou a'a tamanu au hamona nunuminia ma'uaa yau, lomi a oa a'a
hamu'ou ranimai.
8 Mei pifine na bigi'aa tamanu na hawia. Na igiaa fei pao dufa unuu ba i
pagipagi'augau a'a fei i'ifaia.
9 A warefa'uai a'a hamu'odu ba ro'amina wareaa fei rawani'a warea hitani
tadiwe'aiaa malagufu, tamanu na bigi'ia, ana rowe u'ugia ale'ei hanununa."

Judas na Uga ba i Aloaa Jesus
(Matthew 26:14-16; Luke 22:3-6)

10 Judas Iscariot, hemea ei hefua ma helagui na dinaa a'a ei famamoaa
humuu mei Haidaa ba i aloaa Jesus a'a ro'odu.
11 Ronamina ni'eni'e ei ro'aa guainia ma rona fa'unai a'ana ba ro'aa fani
mugoo po'i a'ana. Si'ei, ifi farerefai rawani'a au ba i fifaninia panii ro'ou.

Fei Hananaa fei Talai Falogia
(Matthew 26:17-25; Luke 22:7-14, 21-23; John 13:21-30)

12 A'a fei rawarawa arewaa fei Hananaa fei Faraa Pidaua Lomi Fafuafua,
fei maumau ro'ou ba ro'aa apamoro'aa fei sipsipii fei Talai Falogia. Ma a'a
fei arewaa fei, rona i'iginaa Jesus ei otalai nenerana, "Nunumiamu ba hai'ou
re pagi'augaa gutanamu hitani ba o'aa hanana a'a fei Hananaa fei Talai
Falogia?"
13 Si'ei na aloaa helagui otalai nenerana ma na ware, "Wadu'ainaa a'a fena
gufu ma hemea na poroporo'aa hepalo baraa ranu, iwe suafinaa hamugua.
Nenegia.
14 Ware a'a mena amaa fena humu, fena hia i wadu'ia ba, 'Mei Feroia na
i'igai, "Hitani fei gutanau ba a hanana hugiaa ei otalai nenerau wagii fei
Hananaa fei Talai Falogia?" '

---

* **14:5: 14:5** Warea Greek *pono'ana i muainaa odufua pu'u denarius*

15 Iwe fama'aa hamugua hepalo baua humu tare, na ude'audii ena manu-
manu. Pagi'au gutanaa o'ou yena."
16 Laguei otalai nenera na aunu, wadu'ainaa fei gufu ma fanunupa'aa ei
manumanu ana ale'ei wareaa Jesus a'a lagua. Si'ei, laguna pagiaa minaa ei
manumanuu fei Hananaa fei Talai Falogia.
17 I fafilao, Jesus na sufudaifipuimai a'a ei hefua ma helagui.
18 Ro'aa gutafapalagi a'a fei tawa, ina ware, "A warefa'uai a'a hamu'odu ba
hemea hamu'ou i aloau, hemea fi hanana a'au."
19 Ronamina faloloa'i ma hememea na ware a'ana, "A'a ba yau?"
20 Ina ware, "Hia, hemea ei hefua ma helagui. Hemeni i pudigaa feni faraa
pidaua laloo feni lopi i a'au.
21 Mei Na'uu Rama'a i aunu ana ale'ei rona ne'inaa u'ugana ma'uaa,
napa'aa fagiana mena i aloaa mei Na'uu Rama'a! Na rawaninia nabaa lomi
na wanini."

Fei Finei mei Fasu
(Matthew 26:26-30; Luke 22:14-20; 1 Corinthians 11:23-25)

22 Ro'ei hanana, Jesus na tonaa fei faraa pidaua, ware 'ta', bidigeia, fanaa
ei otalai nenerana ma ware, "Tonia; feni, hudi unuu."
23 Ma na tonaa fei bara, ware 'ta', fanaa ro'odu ma minaa ro'ou, rona hunu
wagina.
24 Na warenaa a'a ro'odu, "Feni, namou, feni i hupu'inaa feni† fi'ugaia, feni
i wigii a'a watauda.
25 A warefa'uai a'a hamu'odu ba lomi a hunudinaa fei ranuu grape hawina
fena arewaa na hunumanufaudinia wagii fei haparaiaa mei Haidaa."
26 Ro'aa laugidigaa hepalo lauga, rona asi'aa ma aununaa fei Maugeni
Olive.

Jesus na Ware'augaa fei Waresuabaduaa Peter
(Matthew 26:31-35; Luke 22:31-34; John 13:36-38)

27 Jesus na warefanaa ro'ou, "Minaa hamu'ou, hamo'aa ofadugau, uaa na
ne'idii ba:
" 'U'a fo'afama'eaa mei oma'ama'aa sipsipi,
ma ei sipsipi, ro'aa talanenei.'
28 Ma'uaa nenee fei una asi'adii, awe o'a'aununaa ma'aa hamu'odu dinaa
Galilee."
29 Peter na ware, "Na'aa minaa ei ro'aa ofadugio, yau, pa'aa lomi."
30 Jesus na ware, "A warefa'uai a'amu ba wagieni, hi'i, poi wagieni, atawe
faguapoai‡ aigaa fei a'aroo, ido'o odupoai waresuabaduamu yau a'a hefi'a."
31 Ma'uaa Peter namina warefawe'i ba, "Nabaa ana a ma'efipui a'amu,
pa'aa lomi awe ofadugio." Ma ana ale'ei wareaa minaa ro'ou.

Yei Gethsemane
(Matthew 26:36-46; Luke 22:39-46)

32 Rona dinaa a'a hepalo pe'ihape, harana Gethsemane ma Jesus na ware-
naa a'a ei otalai nenerana, "Guta yeni ena na lafulafu."
33 Ina dugi'uaiaa Peter, James ma John ma nawemina awata ununa.
34 Ma na warenaa a'a ro'ou, "Namina muainau fei faloloa'iau ma ba apo'o
bima'e ua. Oa yeni ma oma'ama'a."
35 I nofaraualao ma'ida, na fapasinaa malagufu ma lafulafu ba na'aa na
hawia, fei au neipo'o falogii a'ana.

† **14:24: 14:24** Hefi'a ne'ia ba *feni manufau* ‡ **14:30: 14:30** Hefi'a ne'ia mina lomi na pa'i *faguapoai*

36 Ina ware, “Abba,§ O'ama. Minaa ei manumanu na ma'atalaa a'amu.
Tonaa feni bara a'au ma'uaa onei'aa bigi'aa nunumiau, uaa nunumiamu.”
37 Na hadiwe'inamii a'a ei otalai nenerana ma bapa'aa ro'odu, rona ma'igu.
Na warenaa a'a Peter, “Simon. Haa, ona ma'igu? Ana lomi ba opo'o
oma'ama'a ale'ena heai hour?
38 Oma'ama'a ma lafulafu ba lomi o'aa pasinaa laloo ei manimania. Fei
spiriti na nunuminia ma'uaa fei hudi unu na rafilele.”
39 Na aunudiai ma lafulafunaa ana fei.
40 I hadiwe'idimai, na bapa'idinaa ro'ou, rona ma'igu, uaa ei pudaa ro'ou
na awata. Lomi rona aida ba ro'aa wareaa tamanu a'ana.
41 I hadiwe'idimai fei fa'odupoana, na warenaa a'a ro'odu, “Ana hamo'ei
ma'igu ma fawenai ua? Na ha'iai! Fei auu nawe nomai. Ma'a, mei Na'uu
Rama'a, rona alodigia panii ei hafelo'a.
42 Asi'aa! Odii! Simena fi nomai mena i aloau!”

Rona Patarofaa Jesus
(Matthew 26:47-56; Luke 22:47-53; John 18:3-12)

43 Ana fi wareware, Judas, hemea ei hefua ma helagui na sufudaimai.
Rona nofipuimai a'ana hefaa baua gupuu rama'a, notonamii ei wadu ma ei
hafuhafu. E'ei, aloamii ei famamoaa humuu mei Haidaa, ei feroiaa law ma
ei bauaniaa gufu.
44 Ma mei i aloia nadii ware a'a ro'odu ba ale'ei uni'unina, “Mena una
hatofaa pudana, simena; patarofia, nodugia ma oma'afarawaninia.”
45 Ana ei i nolao a'a Jesus, Judas na ware, “Rabbi!” ma na hatofaa pudana.
46 Ei rama'a, rona patarofaa Jesus ma panarofia.
47 Ma hemea a'a ei rona ufalarai na rapu'aa waduna ma lafigifamosu'aa
adiaa mei nafii mei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa.
48 Na ware Jesus, “Haa, una famamoaa ei hafelo'a rama'a, te hamo'aa
notomai wadu ma hafuhafu ba hamo'amii panarofau?
49 Minaa ei arewaa, yau i a'a hamu'odu, feferoi malalaa fei humuu mei
Haidaa ma lomi hamona panarofau ma'uaa fei Bu'u Apuna neipa'aa fa'uai.”
50 Ma minaa ei a'ana, rona ponipa'aidi'ininia.
51 Ma'uaa hemea baubara na papai ua lawalawa, na neneraa Jesus. Ro'aa
patarofia,
52 na poni'alawata ua, na ponidi'ininaa fei lawalawana.

I Pudaa ei Bauaniaa ei Jew
(Matthew 26:57-68; Luke 22:54, 55, 63-71; John 18:13, 14, 19-24)

53 Rona nodugaa Jesus i ma'aa mei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa.
Ma minaa ei famamoaa humuu mei Haidaa ma ei bauaniaa gufu mawe ei
feroiaa law, rona figupuimai.
54 Peter na nenegia, ma'uaa na raua ma'ida a'ana. Namina
wadu'ai'aunulao malalaa fei humuu mei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa.
Na guta yei a'a ei oma'ama'aa ma fi fana'a a'a fei hafi.
55 Ei famamoaa humuu mei Haidaa ma minaa ei bauaniaa ei Jew, ro'ei lal-
abarainaa ei tataa Jesus ba ro'aa fo'afama'eia ma'uaa, lomi rona labagipa'aa
hepalo.
56 Watauda na u'ufasifi ba hia ale'ei, ma'uaa ei u'ugaa ro'ou lomi na fibo'ii.
57 Ma hefi'a, rona ufalarai ma fanaa eni sifisifi u'ugaa ro'ou hia:
58 “Hai'ouna guainaa wareana ba, ‘Awe fawata'o'oaa feni humuu mei
Haidaa feni faduaa rama'a ma laloo oduai arewaa a faduaa hepalodiai, abaa
faduaa rama'a.’ ”

§ **14:36: 14:36** Warea Aramea ba *O'ama*

59 Ma'uaa, ana lomi na fibo'ii ei u'ugaa ro'odu.
60 Si'ei, mei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa na ufalarai ma'aa ro'odu
ma na i'iginaa Jesus, “Haa, lomi ba o wareware? Tamanu feni u'ugaa eni
rama'a eni, rona u'ugio?”
61 Ma'uaa Jesus na ufamadumu ua, lomi na wareware.
Na i'igaidinia mei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa, “Haa, yoi mei
Christ,* mei Na'uu mei Hawegia?”
62 Na ware Jesus, “Yau ua. Ma owe fanunuaa mena Na'uu Rama'a na guta
pepei ma'au Mei Faufaua, ena na nogio pafoo ei papalei pafea.”
63 Mei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa na foradigeaa ana fei susuna ma
ware, “Tani o nunumidinaa hemeadiai i u'u?
64 Hamona guaidigia ba na warefafeloaa mei Haidaa. Tamanu naraa
hamu'odu?”
Minaa ro'ou na ware ba na rawani ba inei ma'e.
65 Ma hefi'a, rona una'aa ma huwia; rona sumaa pudana, du'umaa panii
ro'odu, fo'aia ma ware ba, “Ware unia!” Ma ei oma'ama'aa na dugia ma
lapagia.

Peter na Ofadugaa Jesus
(Matthew 26:69-75; Luke 22:56-62; John 18:15-18, 25-27)

66 Peter yei fawelei pu ma hemea ei nanao nafii mei pa'aa bauaniaa humuu
mei Haidaa na nomai.
67 I fanunupa'aa Peter fi fana'ana'aiaa ununa, na fanunufa'u'uia. Ina ware,
“Yoi ana a'a Jesus, mei Nazareth.”
68 Ma'uaa ina waresuabadunia ba, “Lomi na apa'aa ena oi wareia,” ma na
dinaa poaa humu.†
69 I fanunupa'ia yei mei nanao nafi, na warediai a'a ei ro'aa ufalarai yei,
“Hia, hemea ro'odu.”
70 Na suabadui-diai.
Madilao ma'ida, ei ro'aa ufalarai papaa Peter, rona ware, “Pa'aa fa'ua. Yoi
hemea ro'odu, uaa yoi hemea Galilee.”
71 Inawe umuaa anaia ma warefa'unai a'a ro'odu ba, “Lomi na apa'aa mena
hamo'ei warewareia.”
72 Ana ei, fei a'aroo na a'aroi faguapoai.‡ Si'ei, Peter na nonominaa fei
wareaa Jesus a'ana: “Nenee fei fa'odupoaa ofadugamu yau, i guapoai§
a'aroiaa fei a'aroo.” Ina narahadiwe'inia ma na ai.

15

Jesus na U i Pudaa Pilate, mei Gavanaa Rome
(Matthew 27:1, 2, 11-14; Luke 23:1-5; John 18:28-38)

1 Mafufuo badu ei famamoaa humuu mei Haidaa fipuinaa ei bauaniaa
gufu, ei feroiaa law mawe minaa ei bauaniaa ei Jew, ronawe pa'apa'ainaa
hepalo naranara. Rona fauroro'inaa Jesus, nodugia ma fifaninia a'a Pilate.
2 Na i'igai Pilate, “Haa, yoi mei haparaa ei Jew?”
Na ware Jesus, “Hi'i. Ana ale'ena wareamu.”
3 Ei famamoaa humuu mei Haidaa, rona uni'unia a'a watauda manumanu.
4 Si'ei, na i'igidinia Pilate, “Lomi o wareware? Ma'aia. Rona ware ba ona
bigifatataiaa watauda manumanu.”
5 Ma'uaa lomi na wareware Jesus ma Pilate na hawai'uaiaa poana.

---

* **14:61: 14:61** O, *Messiah* † **14:68: 14:68** Hefi'a ne'ia mina ba *poaa humu ma na ai fei a'aroo.*
‡ **14:72: 14:72** Hefi'a ne'ia mina lomi na pa'i *faguapoai.* § **14:72: 14:72** Hefi'a ne'ia mina lomi na pa'i *guapoai.*

Rona Ware ba Jesus nei Ma'e
(Matthew 27:15-26; Luke 23:13-25; John 18:39—19:16)

6 Hepalo maumau wagii fei Hananaa ba i ala hemea bobo'aia, mei rona
nunuminia ei rama'a.
7 Hemea, harana Barabbas, hia laloo humuu bobo'aia. Hia hemea na
fo'afama'e a'a fei au hefi'a na fadugedugeaa ei bauaniaa gufu.
8 Ei rama'a, rona nomai a'a Pilate ma i'iginia ba nei bigi'ia a'a ro'odu ale'ei
ina'o bigi'ia.
9 Na i'igai Pilate, "Hamona nunuminau ba a alafanaa hamu'odu mei
haparaa ei Jew?"
10 Na aidadii ba ei famamoaa humuu mei Haidaa, rona fifaninaa Jesus
a'ana uaa fei punepuneaa ro'odu.
11 Ma'uaa ei famamoaa humuu mei Haidaa, rona fa'una'anaa ei rama'a ba
Pilate nei alafanaa ro'odu Barabbas.
12 Pilate na i'iginaa ro'odu, "A bigi'aa tamanu a'a mei hamona ware ba
haparaa ei Jew?"
13 Rona memewai, "Fatawaia!"
14 Na i'igai Pilate, "Hamatani? Tamanu ei bigifatatana?"
Ma ronamina memewai'apoidiai, "Fatawaia!"
15 Si'ei ba i fawaneneaa ei rama'a, Pilate na alafanaa ro'odu Barabbas. Na
uga ba Jesus nei to hafuhafu ma fifaninia ba nei fatawa.

Ei Fo'aa na Hararasinaa Jesus
(Matthew 27:27-31; John 19:2, 3)

16 Ei fo'aa, rona noduginaa Jesus laloo fei baua humuu mei bauaniaa fo'aa
(harana 'Praetorium') ma harofipuinaa minaa ei fo'aa.
17 Rona farafenaa hia fei susu, pomana watolaa marawi ma roa ma rona
fifigaa hepalo hogiaa tao ma fataonaa tabana.
18 Ma ronawe haronaa a'ana, "Uu, mena haparaa ei Jew!"
19 Rona hafuhafugaa tabana a'a hepalo o ma huwia. Rona fa'unaa du'uu
ro'ou ma losuinia.
20 Ei ro'aa hapehapeidigia, rona dudumaa fei susu ma farafedinaa hia ana
fei susuna. Si'ei, rona nodugia ba ro'aa fatawaia.

Rona Fatawaia
(Matthew 27:32-44; Luke 23:26-43; John 19:17-27)

21 Hemea Cyrene, harana Simon, mei amaa Alexander ma Rufus, hia
noranarai sugutata'aia ma fi talaifaloginaa ro'odu ma rona ware ba inei
harenaa fei hawafolo.
22 Rona nodugaa Jesus fawelei rona ware ba Golgotha (hanuna Fawelei
Guitaba).
23 Si'ei, rona fani numana wine na fihafuinaa myrrh ma'uaa lomi na
hunumia.
24 Rona fatawaia ma alaginaa ei susuna. Ma hememea ro'ou na tonaa ei
susuna a'a fei uni'uni fifigaia.
25 A'a fei oduai hour (ale'ei 9 ido'o mafufuo), rona fatawaia.
26 Fei ne'ia ba fei tatana ale'ei:
MEI HAPARAA EI JEW.
27 Rona fatawaiaa laguei fafanao a'ana. Hemea, ma'auna ma hemea
mauwina.*

---

* **15:27: 15:27** Hefi'a ne'ia ba *mauwina, 28 ma nawe nofa'uaimai fei ne'ia ba, "Hia a'a ei barafea"* (Isaiah 53:12)

29 Ei rona talaifalogilao, rona hararasinia. Rona oro'oreinaa tabaa ro'odu ma
ware ba, “Yoi, mena ba o fawata'o'oaa fei humuu mei Haidaa ma faduia laloo
odu'ai arewaa,
30 nadii, upugio a'a fena hawafolo ma hadumaa ana yoi!”
31 Ana ale'ei, ei famamoaa humuu mei Haidaa ma ei feroiaa law, rona
hararasinia dupuaa ro'odu. Rona ware ba, “Na hadumaa hefi'a, ma'uaa lomi
i hadupa'aa anaia!
32 Mena Christ,† mena haparaa Israel, upugio eni a'a fena hawafolo ma
hai'ou fanunuia ma nara ba fa'ua.” Laguei, lagu'aa fatawa a'ana, ana
lagunamina hararasinia.

Fei Ma'eaa Jesus
(Matthew 27:45-56; Luke 23:44-49; John 19:28-30)

33 A'a fei fa'oloroaa hour fei roromaa na hawa'onaa minaa feni malagufu
nopa'aloo fei fafaimpaloaa hour.
34 Ma a'a fei fafaimpaloaa hour, Jesus na aimemewai, “*Eloi, Eloi, lama
sabachthani?*”—hanuna ba, “Mena Haidaniau, Mena Haidaniau, tani o
ofadugau?”
35 Hefi'a ei ro'aa ufalaraifarafi'i, rona guainia ma ware, “Guainia, ifi
harofaa Elijah.”
36 Hemea na poni ma fahinumaa fei waraguaa wine a'a fei hinu ma augia
a'a hepalo raramanu ma fanaa Jesus ba nei hunumia ma na ware, “Apuna
papa'ana. Odo'o ma'a ba i nomai Elijah ma fa'u'upuia.”
37 Jesus nawemina aimemewai ei fidii fawenai'apoi.
38 Fei rapirapii fei humuu mei Haidaa na ba'a'anininaa guapapa, fa'ugio
pa'udu ma aununaa pu.
39 Ma na ufalarai ma'aa Jesus hemea centurion. I guainaa fei aigana ma‡
fanunuia batanai fi ma'e, na ware, “Pa'aa fa'ua ba meni rama'a meni, pa'aa
Na'uu§ mei Haidaa!”
40 Hefi'a pifine, rona ufanunumai rauaa. Dupuaa ro'odu, Mary Magdalene,
Salome, Mary, mei inaa James mei baubara ma ana inaa Joses.
41 Yei Galilee eni pifine eni, ronafane nenegia ma hadumia a'a ei nunumi-
ana. Wataudadiai pifine, ei rona nofipuimai a'ana dinaa Jerusalem, ro'ou yei
anaa.

Fei I'ifaiaa Jesus
(Matthew 27:57-61; Luke 23:50-56; John 19:38-42)

42 Ma fei, arewaa Pagipagia (hanuna ba, nenee fei arewaa fei, Sabbath).
Ma fi fafimai,
43 Joseph, mei Arimathea, hemea bauaniaa ei Jew, hemea rona ma'auia,
mei ana fi guta'oma'aa fei haparaiaa mei Haidaa, na aunufarawaninaa a'a
Pilate ma i'igainaa fei hudi unuu Jesus.
44 Pilate na ba'arofo ei i guainia ba na ma'edii. Na harofaa mei centurion
ma i'iginia ba napa'aa ma'edii Jesus.
45 I guaidigia a'a mei centurion ba pa'aa fa'ua, na fanaa Joseph fei hudi
ununa.
46 Si'ei Joseph na pono'aa hepalo hawa linen, na fa'upuaa fei hudi unu,
guasumia a'a fei linen ma augia laloo hepalo huapu, ei waduaa ro'odu a'a
ei na'a. Ma na piguaa hepalo mugoo poaa fei wawadu'ii fei huapu.
47 Mary Magdalene ma Mary mei inaa Joses, laguna fanunu'u'umaa
fawelei rona fahainopia.

---

† **15:32: 15:32** O, *Messiah* ‡ **15:39: 15:39** Hefi'a ne'ia lomi na pa'i: *guainaa fei aigana ma* § **15:39: 15:39** O, *meni, pa'aa hemea Na'uu*

16

Fei Asi'ana
(Matthew 28:1-8; Luke 24:1-12; John 20:1-10)

1 I pedu fei Sabbath, Mary Magdalene, Mary mei inaa James mawe Salome,
rona pono'aa ei pao dufa ba ro'aa hapigaa fei unuu Jesus.
2 Pa'aa mafufuo a'a fei rawarawa arewaa fei hefapagipagia, nene ua fei
anaa halo, ro'ei talai'ama'anaa fei huapu
3 ma rona fi'i'igai, "Hini i piguaa fei mugoo a'a fei wawadu'ii fei huapu?"
4 Ma'uaa ro'aa aralao, rona fanunupa'aa fei baua mugoo na pigudii.
5 Ro'ei wadu'ailao a'a fei huapu, rona fanunupa'aa hemea baubara, susuna
po'ia, na guta i pepei ma'au ma rona ma'au.
6 Ina ware, "Apuna ma'au. Hamo'ei lalabaginaa Jesus mei Nazareth, mei
na fatawa. Ina asi'adii! Hia lomi yeni. Ma'a, fawelei ro'aa fudigia yei.
7 Ma'uaa aunu ma warefanaa ena otalai nenerana mawe Peter ba ina
aunudiginaa Galilee i ma'aa hamu'odu. Yena hamo'aa fanunupa'ia, ana
ale'ei idii wareia Jesus a'a hamu'odu."
8 Ei pifine, rona ma'aufunurere ma poni'asi'aa a'a fei huapu. Lomi rona
wareaa hepalo manumanu a'a hemea, uaa ronamina ma'au.

Jesus na Fa'arewa a'a Mary Magdalene
(Matthew 28:9, 10; John 20:11-18)

9 Jesus, i asi'aa foi a'a fei rawarawa arewaa fei hefapagipagia nado'o
fa'arewa a'a Mary Magdalene, mei hia na fawala'anaa olorompalo pigea
a'ana.
10 Ina aunu ma warefanaa ei rona oa a'a Jesus fama'a, ei roi faloloa'i ma
ai'ai.
11 Ro'aa guainia ba Jesus na mama'adii ma Mary na fanunupa'ia, lomi
ronapo'o nara ba fa'ua.

Jesus na Fa'arewa a'a Helagui Otalai Nenerana
(Luke 24:13-35)

12 Hinene, na u'ugaidiai fei maumau Jesus, ei i fa'arewa a'a helagui ro'ou,
ei lagu'ei tatalai yei sugatata'aia.
13 Laguna hadiwe'ai ma warefanaa ro'odu; ma'uaa ana lomi ronapo'o nara
ba fa'ua.

Jesus na Fa'arewa a'a ei Hefua ma Hemea
(Matthew 28:16-20; Luke 24:36-49; John 20:19-23; Acts 1:6-8)

14 Hinene, ei roi hanana, Jesus na fa'arewa a'a ei hefua ma hemea ma
na hota'aa ro'odu, uaa lomi na we'i naranaraa ro'odu ma na waiwai tabaa
ro'odu ma lomi ronapo'o nara ba fa'ua ei wareaa ei rona fanunuia nenee fei
asi'anana.
15 Na ware a'a ro'odu, "Hamonei aununaa a'a minaa ena gufuu feni ano ma
wareaa fei rawani'a warea a'a minaa ena rama'a.
16 Hini na we'i naranarana ma i pudugufai, iwe tela; ma'uaa hini lomi na
we'i naranarana, iwe to lagina.
17 Ma a'a ena rona narafawe'i wagii fei harau, i bigipa'i eni hilala eni:
ro'awe fawala'anaa ena pigea, wareaa manufau wareagufu,
18 panarofaa ei wa'a hafelo ma ena rona hunumaa ei numa, ei na pa'i siafa
wagina, lomi i fagianapa'aa ro'odu; ro'aa augaa panii ro'ou pafoo ei funua
ma farawaninaa ro'ou."

Mei Haidaa na Duginaa Jesus Pafea
(Luke 24:50-53; Acts 1:9-11)

19 I warewaredii a'a ro'odu mei Fasu Jesus, mei Haidaa na duginaa hia
pafea ma fagutania pepei ma'auna.
20 Ei otalai nenerana, rona aunu ma wareaa fei rawani'a warea a'a minaa
ei gufu tadiwe'aia. Ma mei Fasu na bigifipui a'a ro'odu ma fa'arewaiaa ei
wareana wagii ei hilala.

LUKE

Warefa'aia

Feni Bu'uu Luke fi warewareaa mei Fatela'anaa ei Israel ma minaa ei rama'a. Luke na ne'i ba fei Spiritii mei Fasu na harofaa Jesus ba nei fanaa fei rawani'a warea a'a ei lomi na pa'i manumanu.

Feni bu'u feni, fimina dinaa a'a ei rama'a rona pa'i watauda mau awataa ma ana fi warewareaa fei baua ni'eni'ea wagii fei toroamiana ma fei hadiwe'iana pafea.

Feni Bu'uu Luke fi warewareaa fei lafulafua, fei Spiriti Apuna, fei bigi'aa ei pifine wagii fei bigi'aa Jesus ma fei futoaa mei Haidaa ei hafelo'aa ei rama'a.

Ma'ida Warea

1 Watauda, rona u'ulafuinaa tamanu ei bigi'a na oadii a'a o'ou*
2 ana ale'ei ro fifaninamai a'a o'odu ei rawarawa fanunuana, ei ro'ou nafii fei warea.
3 Ma yau ana hemea. Uaa, una labaginaa minaa ei manumanu fama'a nopa'amii wagieni ma una nara ba unei ne'ifarawaninaa hepalo u'uga, hepalo na arewa ma ponifarawani a'amu mena rawani'a Theophilus
4 ba onei aida ba naminapa'aa fa'ua tamanu rona feroinio.

Ronadii Wareaa fei Waniniaa John, mei Pudugufaia

5 I a'a fei au Herod, mei haparaa Judea, na pa'i hemea bauaniaa humuu mei Haidaa, harana, Zechariah, hemea maroaa Abijah. Ma harona, Elizabeth, ana hia hemea upuu Aaron.
6 Minaa lagua, laguna rawani i pudaa mei Haidaa. Ma lomi hepalo tataa lagua a'a minaa ei warea laloo fei law mei Fasu.
7 Ma'uaa lomi laguna pa'i na'uu lagua, uaa Elizabeth, hia pa'abeu ma laguna sisigidiginaa raudei.
8 Hefarani, i pa'aa fei au Zechariah ma ei maroana ba ro'aa bigi ale'ei mei bauaniaa humuu mei Haidaa i inamoana,
9 hia na unia fei uni'unii fifigaia ba nei wadu'ainaa fei humuu mei Haidaa ma fagu'aa fei dufaa hagu ale'ei maumau ei bauaniaa humuu mei Haidaa.
10 I nopa'amii fei au fagu'aa fei dufaa hagu, rona figupui ano ei losuia ma lafulafu.
11 Ma hemea alo'aloo mei Fasu na ufalarai pepei ma'au fei tawaa dufaa hagu ma fa'arewa a'ana.
12 I fanunupa'ia Zechariah, na ba'arofo ma namina ma'aufafelo.
13 Ma'uaa na ware a'ana mei alo'alo, “Apuna ma'au, Zechariah. Fei i'igiamu, ina guaidigia. Mei haromu Elizabeth i waninifani na'umu, baduu wawane ma onei roroinia John.
14 Owe ni'eni'e a'ana ma i fa'unuwenuweo ma watauda, rowe ni'eni'e a'a fei waniniana,
15 uaa iwe oa ale'ei hemea bauanai rama'a i pudaa mei Fasu. Inei'awe hunu wine o hefi'a numa na waragu ba i fapoapoainia ma fei Spiriti Apuna iwemina didifaa laloo iana a'a fei waniniana† ma nolao.
16 Iwe fahadiwe'idinamii watauda Israel a'a mei Fasu, mei Haidaniaa ro'odu.
17 Ma iwe aununaa ma'aa mei Fasu fininaa fei spiriti ma fei faufau Elijah ba i fahadiwe'inaa naranaraa ei ama a'a ei na'uu ro'ou ma ei barafea a'a fei

* **1:1: 1:1** O, *ei bigi'a o'ouna naradii ba fa'ua* † **1:15: 1:15** O, *a'a fei au ina toro*

apa'aa ei wanewanea rama'a—ba i ra'a'augaa ei rama'a ba ronei oma'aa mei
Fasu."
18 Zechariah na i'iginaa mei alo'alo, "Batanai a apa'ia ba fa'ua fei? Yau
hemea bau ma mei harou na sisigidiginaa raudei."
19 Na ware mei alo'alo, "Yau Gabriel. Una'aida u inamoaa mei Haidaa ma
na aloamiau ba nei warefanio fei rawani'a warea.
20 Ma'aia! Eni owe famadumu ma lomi owe warewarepa'i hawina na
nomai fei arewaa fei manumanu fei, uaa lomi ona nara ba fa'ua ei wareau
ba i we fa'uai a'a fei pa'aa auna."
21 Ma fei au fei, ei rama'a roi oma'aa Zechariah ma naranara ba tani imina
madii laloo fei humuu mei Haidaa.
22 I asi'amai, lomi na warepa'i a'a ro'odu. Ronawe apa'ia ba na tonaa hefaa
fanunua laloo fei humuu mei Haidaa, uaa ina biginaa panina a'a ro'odu,
ma'uaa lomi na wareware.
23 I pedulao fei au bigi'ana na hadiwe'inaa humuna.
24 Nenee fei, mei harona Elizabeth na wareu ma laloo haipani puda na guta
ua humuna.
25 Ina ware, "Mei Fasu na bigi'aa feni a'au. A'a eni arewaa eni, ina
farawaninau ma fapedugaa fei mamafau i pudaa rama'a."

Ronadii Wareaa fei Waniniaa Jesus

26 A'a fei fa'oloroaa pudaa Elizabeth, mei Haidaa na aloaa mei alo'alo
Gabriel dinaa Nazareth laloo fei baua gufu Galilee.
27 Na dinaa a'a hemea nanao a'u'uana, hemea ba i lalainaa hemea wawane,
harana Joseph, hemea upuu David. Mei pifine mei, harana Mary.
28 Mei alo'alo na dinaa a'ana ma na ware, "Hagu'u, yoi mena o tonaa fei
baua rawani'ana. Mei Fasu na oa i a'amu."
29 Mary namina naranara watauda a'a ei wareana ma nara ba warea
batanai fei.
30 Ma'uaa mei alo'alo na warenaa a'ana, "Apuna ma'au, Mary, mei Haidaa
na farawaninio.
31 Guainau! Owe pa'i iamu ma o wanininaa hemea baduu wawane ma onei
roroinia Jesus.
32 Hia bauana ma hepalo harana Na'uu mei Pafeai. Mei Fasu, mei hia
Haidaa, i fania fei haparaiaa mei upuna, David.
33 Ma hia, i haparainaa fei maroaa Jacob ranimai. Lomi i pedutoo fei
haparaiana."
34 Mary na i'iginaa mei alo'alo, "Ma i batanai fei, te, lomi una hainofipui a'a
hemea wawane?"
35 Na ware mei alo'alo, "Fei Spiriti Apuna i nomai a'amu ma fei faufau mei
Pafeai i hawainio. Si'ei, mei na apunai, mei ba i waninimai,‡ hepalo harana,
Na'uu mei Haidaa.
36 Elizabeth, mei tafimu, fa'ua ba hia hopi ma'uaa, ana na pa'i iana. Mei
rona ware ba pa'abeu, fa'oloroaa pudana eni.
37 Uaa lomi hepalo manumanu na waiwai a'a mei Haidaa."
38 Mary na ware, "Yau nafii mei Fasu. Fena wareamu na rawani ua a'au."
Ma mei alo'alo nawe di'ininia.

Mary na Dinaa a'a Elizabeth

39 A'a fei au fei, Mary na aunubatafanaa a'a hepalo gufu papaa ei maugeni
yei Judea.
40 Ma na wadu'ainaa fei humuu Zechariah ma famafufuoinaa Elizabeth.

‡ **1:35: 1:35** O, *Si'ei mei baduu ba i waninimai, rowe ware ba hia na apunai*

41 I guainaa fei wareaa Mary, Elizabeth, mei baduu laloo iana na tawei ma
fei Spiriti Apuna namina didifaa Elizabeth.
42 Ma Elizabeth na warefabauana a'ana, “I tapuu ei pifine, fei hawegia na
oa i a'amu ma ana na pa'i hawegiana mena baduu ona waninia!”
43 Ma'uaa tamanu fei rawani'au ba na nomai a'au, mei inaa mei Fasuu?
44 Ana ei a guainaa fei laomu, meni baduu laloo iau na tatawei fininaa
ni'eni'ea.
45 Ona pa'i hawegiamu, uaa ona nara ba ipa'aa nomai fei na wareia mei
Fasu i a'amu.

Fei Laugaa Mary

46 Ma na ware Mary:
“Unamina uduginaa mei Fasu laloo fei naranarau
47 ma fei spiritiu namina ni'eni'e a'a mei Haidaa, mei na fatela'anau,
48 uaa ina narapa'au,
ma yau hemea nafi ua.
E'eni ma nolao, minaa ei ro'aa fafoforaimai,
rowe ware ba na pa'i hawegiau,
49 uaa mei Faufaua na bigi'aa hefi'a baua manumanu a'au—
fei harana na apunai.
50 Fei faloloa'iana na pasinaa pafoo ei rona ma'auia,
a'a ei rama'aa mina ma ei ro'aa fafoforaimai.
51 Ina bigi'aa hefi'a baua manumanu a'a fei panina;
ina faba'autorainaa ei na mamagugu laloo naranaraa ro'ou.
52 Ina hafududumaa ei hapara a'a ei gutanaa ro'ou
ma poronaa pafea ei rona fafafaunaa pu.
53 Ina faguaa ei rona bao a'a ei rawani'a du'ua,
ma'uaa ei rona pa'i watauda mugoo po'i na alofatatalainaa ro'ou, pani
ua.
54 Ina hadumaa mei nafina Israel,
ma lomi na madi'inia ba i faloloa'inaa
55 Abraham ma ei upuna ranimai ranimai,
ana ale'ei i ware a'a ei amaa o'odu.”
56 Mary, i gutafipuidii a'a Elizabeth ale'ei oduai puda, nawe hadiwe'ainaa
gufuna.

Fei Waniniaa John, mei Pudugufaia

57 I nodigimai fei au Elizabeth ba i wanini, na wanininaa hemei na'una,
baduu wawane.
58 Ei gufuna ma ei maroana, rona guainia ba mei Fasu namina faloloa'inia
ma rona ni'eni'efipui a'ana.
59 A'a fei fafainaroaa aweraa rona nomai ba ro'aa moro'aa hudii wawanei
mei baduu ma roroinia udiaa mei amana Zechariah,
60 ma'uaa mei inana na ware, “Lomi! Harana John.”
61 Rona warenaa a'ana, “Lomi hemea maroamu na pa'i fena hara fena.”
62 Ma ronawe pi'inaa panii ro'ou a'a mei amana ba ro'aa apa'ima'aia ba i
roroinaa hini mei baduu.
63 Ina uninaa panina ba ronei tomai nene'i ma na famaduofoinaa minaa ei
rama'a, uaa na ne'i ba, “Harana, John.”
64 Ana ei ua fei poana na hawai, fei rawerawena na tatawei, na warewa-
diai ma uduginaa mei Haidaa.
65 Ei gufuna ma minaa ro'ou, ronamina ma'au ma minaa ei rama'a fawelei
papaa ei maugeni Judea, ronamina fiwarewareinaa minaa ei manumanu ei.

66 Minaa ei rona guainia, rona naranara ma fi'i'igai, “I gipenaa hini meni
baduu meni?” Uaa fei panii mei Fasu na oa a'ana.

Fei Laugaa Zechariah

67 Mei amana Zechariah namina didifia fei Spiriti Apuna ma nadii
ware'augia:
68 “Uduginaa mei Fasu, mei Haidaniaa Israel,
uaa na nomai ma ponohadiwe'inaa ei gufuna.
69 Ina fa'asi'anaa hemea faufau fatela'anaa o'ou
wagii fei gufuu mei nafina David
70 (ale'ei i wareia a'a ei apunai mamama'a mina mina),
71 i fatelaiaa o'odu a'a ei ba ro'aa fo'afama'eaa o'ou
ma a'a ei na bidibidi unuu ro'odu a'a o'ou—
72 ba i fama'aiaa ei amaa o'ou fei faloloa'iana
ma ba i nonominaa fei fi'ugaiana, fei na apunai,
73 fei warefa'uaiana a'a mei amaa o'ou Abraham:
74 ba i fa'asi'anaa o'ou panii e'ei ba ro'aa fo'afama'eaa o'ou
ba i hadumaa o'ou ba o bigi'aa fei bigi'ana ma onei'awe ma'au,
75 ma onei fafa'arai ma wanewane i pudana wagii minaa ei arewaa
gutanaa o'ou.
76 Ma yoi, mena na'uu, ro'aa ware ba yoi hemea mamama'aa mei Pafeai;
uaa owe aununaa ma'aa mei Fasu ba o'aa ra'afanaa fei talana
77 ba i fanaa ei gufuna fei apa'a ba ro'aa tela wagii fei futoaa ei hafelo'aa ro'ou,
78 hamatee fei faloloa'iaa mei Haidaniaa o'ou.
Ma iwe aloamii hemei i nogio pafea ba i we'ainaa o'ou ana ale'ei fei anaa
halo,
79 ma ba i we'ainaa ei rona oa a'a fei roromaa,
ma haroo fei hanunuu fei ma'ea,
ba i taunoduginaa o'ou wagii fei talaa gutafarawania.”

80 Ma nawe gipelao mei baduu ma na nofaufaulao fei spiritina ma na guta
yei fawelei lomi haihai o guana nopa'aloo fei ba na talaifalelefo a'a ei Israel.

2

Fei Waniniaa Jesus
(Matthew 1:18-25)

1 I a'a ei arewaa ei, Caesar Augustus na fatalainaa fei wareana ba ronei
wareinaa puduu ei rama'aa minaa ei gufu i Rome.
2 (Fei, fei rawarawa wawarei rama'a rona utonia a'a fei au Quirinius mei
gavanaa yei Syria.)
3 Ma hememea na hadiwe'idinaa gufuna ba i augaa fei harana.
4 Ma Joseph na di'ininaa Nazareth i Galilee ma dinaa Bethlehem, fei gufuu
David i Judea, uaa hia noranamai a'a fei gufuu David ma hia hemea upuna.
5 Ina dinaa yei ba i au haraa lagua Mary, mei na ugainia ba i lalainia ma na
pa'i iana.
6 Ei lagua yei, na fi'i uguna
7 ma na wanininaa mei uma'ua na'una, baduu wawane. Na fahawainia a'a
ei lawalawa ma fudugia laloo hepalo ude'udee hanaa ei manulelele uaa fei
humuu ma'igua na pepesu.

Ei Oma'ama'aa ei Sipsipi ma ei Alo'alo

8 Ma na pa'i hefi'a oma'ama'aa sipsipi i podu bamai, roi oma'ama'aa ei
hapee ro'ou poi.
9 Hemea alo'aloo mei Fasu na fa'arewa a'a ro'ou ma fei haweraa mei Fasu
namina we'ainaa ro'ou ma ronamina ma'aufafelo.

10 Ma'uaa na ware mei alo'alo, “Apuna ma'au. Guainau! Yau na notonamii
fei rawani'a warea, fei i fani baua ni'eni'ea a'a minaa ei rama'a.
11 Wagieni i a'a fei gufuu David, hemei Fatela'ana na wanini a'a hamu'odu;
hia Christ,* mei Fasu.
12 Sifei, fei lalana a'a hamu'ou: hamowe bapa'aa hemea baduu na hawai
a'a hefi'a lawalawa ma na haino a'a fei ude'udee hanaa ei manulelele.”
13 Ana ei ua fei baua gupuu alo'alo pafea, rona fa'arewafipuimai a'a mei
alo'alo ma rona uduginaa mei Haidaa. Rona ware,
14 “Uduginaa mei Haidaa, mei na pafeai,
ma yeni malagufu i fani gutafarawania a'a ei rama'a, ei ina ni'eni'e a'a
ro'ou.”
15 Ro'aa di'ininaa ro'ou ei alo'alo ma dinaa pafea, ei oma'ama'aa, rona
fiwarewarei, “O dii. O dinaa Bethlehem ma re ma'a fei manumanu fei, fei
na warefanaa o'ou mei Fasu.”
16 Si'ei rona aunubatafalao ma ma'apa'aa Mary, Joseph ma mei baduu, mei
i haino a'a fei ude'udee hanaa manulelele.
17 Ro'aa ma'adigia, rona fatalainaa fei u'ugaa mei baduu, fei rona guainia
a'a ei alo'alo.
18 Ma minaa ei rona guainia, namina nanawala pudaa ro'ou a'a ei u'ugaa
ei oma'ama'aa ei sipsipi.
19 Ma'uaa Mary na aunaa naranarana ei manumanu ei ma gutafiloginia
iana.
20 Ei oma'ama'aa, rona hadiwe'ai ma laugi'uduginaa mei Haidaa uaa
minaa ei manumanu rona guainia ma fanunuia, ana ale'ei ro'aa warefanaa
ro'ou.

Rona Poronaa Jesus i Humuu mei Haidaa

21 A'a fei fafainaroaa arewaa, a'a fei au ba ro'aa moro'aa fei hudii
wawaneina, rona roroinia Jesus, fei hara mei alo'alo na fania ei atawe toro.
22 I pedu fei nunufa'araiaa ro'ou ale'ei fei wareaa fei Law Moses, Joseph ma
Mary, laguna noduginaa hia Jerusalem ba lagu'aa fania panii mei Fasu
23 (ale'ei fei ne'iaa fei Law mei Fasu, “Minaa ei uma'ua wawane hamonei
apunainaa ro'ou a'a mei Fasu”),
24 ma ana laguna dii ba lagu'aa fani fanaa lagua ba i neneraa fei Law mei
Fasu ba lagunei fani: “guapalo pune, o guapalo na'uu padu.”
25 Ma na pa'i hemea yei Jerusalem, harana Simeon. Na wanewane fei
maumauna ma na ma'auaa mei Haidaa. Ifi guta'oma'aa fei au ba i pedu fei
faloloa'iaa Israel. Ma fei Spiriti Apuna na oa i pafona.
26 Hefei Spiriti Apuna nadii fa'arewaia a'ana ba lo'e i ma'e hawina na
fanunuaa mei Christ, mei apunaiaa mei Fasu.
27 Na fani naranarana fei Spiriti ma ina dinaa malalaa fei humuu mei
Haidaa. Amana ma inana, lagu'aa poro'amii mei baduu Jesus ba lagu'aa
bigi'aa tamanu na wareia fei Law,
28 Simeon na poro'ia ma uduginaa mei Haidaa ma ware:
29 “Mena Bauana, mena Fasu, ana ale'ei onadii fa'unainia,
oneipowe alofatatalainaa mei nafimu uaa nawe rawani fei naranarau.
30 Uaa gueini pudau na fanunudigaa fei talaa tela'ana,
31 fei ona ra'a'augia i pudaa minaa ei rama'a,
32 hepalo we'ai ba i fa'arewainaa fei naranaraa ei Gentile
ma i fani hawera a'a ei gufumu Israel.”
33 Laguei amana ma inana, laguna maduofo a'a ei warewareana hia.

---

* **2:11: 2:11** O, *Messiah*. “Mei Christ” (Greek) ma “mei Messiah” (Hebrew) hanuu guapaloei ba “Mei rona ipinaa tabana pao.”

34 Ma Simeon na haweginaa ro'ou ma warenaa a'a Mary, mei inana, “Meni
baduu meni, ipowe fapasiaa watauda ma fa'asi'anaa watauda yeni Israel ma
iwe ale'ei hepalo lala a'a ro'ou ma rowe warefafeloia
35 ba ei naranaraa watauda ipowe arewa. Ma hepalo wadu iwe paugaa fei
naranaramu anaa.”
36 Ana na pa'i hemea pifine mamama'a, harana Anna, mei na'uu Phanuel
a'a fei maroaa Asher. Hia pa'aa hopi; fama'a na gutafipui a'a mei harona
oloromeai igisimasi nenee fei lalaiana
37 ma na guta unaia nopa'aloo fei ba na pa'i fainaroa pa'ania ma obao
igisimasina.† Lomi ba ina u di'ininaa fei humuu mei Haidaa, ma'uaa na'aida
lolosui arewaa ma poi, na'o fabao ma lafulafu.
38 Ma i no'ulao a'a ro'ou, na ware ‘ta’ a'a mei Haidaa ma u'ugaa mei baduu
a'a minaa ei roi guta'oma'oma'aiaa fei ponohadiwe'aiaa Jerusalem.
39 Joseph ma Mary, lagu'aa bigidigaa minaa ei wareaa fei Law mei Fasu,
laguna hadiwe'inaa Galilee, dinaa gufuu lagua Nazareth.
40 Ma mei baduu fi gipelao, na noma'ualao raraa ununa. Namina bauana
apa'ana ma fei rawani'aa mei Haidaa na oa i a'ana.

Mei Baubara Jesus i Humuu mei Haidaa

41 Minaa ei igisimasi laguei amana ma inana, laguna'aida dinaa Jerusalem
a'a fei Hananaa fei Talai Falogia.
42 I nopa'aloo hefua ma guai igisimasina, rona tafanelao a'a fei Hananaa,
ale'ei fei maumau ro'ou.
43 I pedu fei hananaa, lagu'ei hadiwe'inaa gufu amana ma inana, mei
baubara Jesus na guta ua yei Jerusalem, ma'uaa lo'e laguna aida.
44 Laguna nara ba hia a'a lagua ma laguna talailao ale'ei heai arewaa. Ma
lagunawe labaginia dupuaa ei maroa ma tafii lagua.
45 Lo'e laguna labagipa'ia, laguna hadiwe'inaa Jerusalem ba lagu'aa
labaginia.
46 Nenee odu'ai arewaa laguna pa'ia malalaa fei humuu mei Haidaa. Ina
guta dupuaa ei feroia. Ina guguainaa ro'ou ma i'iginaa ei i'igiana.
47 Ma minaa ei rona guainia, namina nanawala pudaa ro'odu a'a fei
apa'ana ma ei wareana.
48 Amana ma inana, lagu'aa ma'apa'ia, laguna ba'arofo. Mei inana na
warenaa a'ana, “Ona'uu, tani o bigi'ia ale'ei a'a haigua? Haigua mei amamu,
haiguna narafatemu ei haigua labaginio.”
49 Ina i'igai, “Tani hamugua lalabaginau? Lomi hamuna aida ba yau nei
guta i humuu mei Amau?”
50 Ma'uaa lomi laguna apa'ia tamanu fi wareia a'a lagua.
51 Ma nawe upunogiaa lagua dinaa Nazareth ma na'aida guainaa wareaa
lagua. Ma'uaa mei inana na aunaa naranarana minaa ei manumanu ei.
52 Ma Jesus na gipe fininaa apa'ana ma nawe a'u ma rona fafanunu-
farawani a'ana mei Haidaa mawe ei rama'a.

3

John, mei Pudugufaia na Ra'aa fei Tala
(Matthew 3:1-12; Mark 1:1-8; John 1:19-28)

1 I laloo fei hefua ma fahaipaniaa igisimasi haparaiaa Tiberius Caesar—
a'a fei au Pontius Pilate mei gavanaa Judea, Herod, hia haparaa obao gufu
yei Galilee ma mei lofuna Philip, hia haparaa obao gufu fawelei Iturea ma
Traconitis. Ma Lysanias, hia haparaa obao gufu yei Abilene.

† **2:37: 2:37** O, *na guta mei pifine ma'esuabea laloo fainaroa pa'ania ma obao igisimasi.*

2 A'a fei au laguei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa, Annas ma Caiaphas,
fei wareaa mei Haidaa na nomai a'a John mei na'uu Zechariah, yei fawelei
lomi haihai o guana.
3 Ina aunupedunaa a'a minaa ei gufu yei Jordan ma u'u ba ronei filoginaa
naranaraa ro'ou ma pudugufai ba i futo ei hafelo'aa ro'ou.
4 Ana ale'ei fei ne'iaa mei mamama'a Isaiah laloo fei bu'u:
"Fei lao hemea na haroharo yei fawelei lo'e haihai o guana,
'Ra'afanaa fei talaa mei Fasu,
fawanewaneaa ei talana.
5 Minaa ei walefoa hamonei raupaduia,
minaa ei maugeni hamonei agifamatalaia.
Ei tala na wawadi hamonei fawanewaneia,
ei tala na era'eraa, hamonei famare'aia.
6 Ma minaa ei rama'aa ano rowe fanunuaa fei talaa tela'anaa mei Haidaa.' "
7 John na warenaa a'a fei gupuu rama'a rona nomai a'ana ba ro'aa pudug-
ufai, "Hamu'ou ena na'uu wa'a hafelo! Hini na fa'aiaa hamu'ou ba hamonei
ponipa'ai a'a fei sibana, fei fi nomai?
8 Ei maumau hamu'ou nei fama'aia ba na filogidii ei naranaraa hamu'ou.
Hamonei'awe nara ba, 'Hamatee hai'ouna pa'aa Abraham, amaa hai'ou. Uaa
a warefanaa hamu'odu ba nabaa i nunumiai mei Haidaa, i fa'asi'anaa eni
mugoo ba na'uu Abraham.
9 Fei poa na udedii a'a ei waraa ei haihai ma hepapalo haihai lomi na pa'i
rawani'a fuana, i rereia ma siminaa hafi."
10 Fei gupuu rama'a, rona i'igai, "Nabaa ale'ei, hai'ou bigi'aa tamanu?"
11 John na ware, "Mei na pa'i guapalo susuna nei alaginia a'a mei lomi na
pa'i ma mei na pa'i du'ua ana nei bigi'ia ale'ei."
12 Ei otonaa mugoo po'ii gavaman, ana rona nomai ba ro'aa pudugufai.
Rona i'igai, "Feroia, hai'odu batanai?"
13 "Hamonei'awe to hefi'adiai mugoo po'i na muainaa puduu fei ba
hamo'aa tonia."
14 Ma hefi'a fo'aa, rona i'iginia, "Ma hai'odu batanai?"
"Apuna fo'aa rama'a ba hamo'aa tonaa mugoo po'ii ro'ou ma apuna
warefasifi ba mei na tata ma hamonei wawanene ua a'a ei pono'aa hamu'ou."
15 Ei rama'a, rona u oma'a ua ma naranara laloo iaa ro'ou ba woro John mei
Christ.*
16 John na warefanaa ro'odu, "Yau na pudugufainaa hamu'ou ranu.†
Ma'uaa hemea na faufaudiai a'au iwe nomai, hemea yau lomi na rawani ba
a fabalou'alaraa wao hafena pinena. Iwe pudugufainaa hamu'ou wagii fei
Spiriti Apuna ma fei hafi.
17 Ina pa'i waduu panina ba i nueitonaa ei rawani'a wheat a'a ei meme.
Iwe augaa ei wheat laloo palena, ma'uaa ei meme, i siminaa fei hafi lomi i
peretoo."
18 A'a wataudadiai warea, John na warefawe'i a'a ei rama'a ma u'ugaa fei
rawani'a warea a'a ro'odu.
19 Ma'uaa, John na hota'aa Herod mei haparaa obao gufu, uaa na tafitafiaa
Herodias, mei haroo lofuna ma na pa'idiai watauda hafelo'a bigi'ana.
20 Si'ei, Herod na fahonodiai hepalo hafelo'ana: Ina fawi'aa John humuu
bobo'aia.

Fei Pudugufaiaa Jesus
(Matthew 3:13-17; Mark 1:9-11)

---

* **3:15: 3:15** O, *Messiah* † **3:16: 3:16** O, *laloo ranu*

21 Ei roi pudugufai minaa ei rama'a, Jesus ana na pudugufai. Ma ei fi
lafulafu, na gigi fei gufu pafea
22 ma fei Spiriti Apuna, maumauna ale'ei pune, na pasigio pafona. Ma
hepalo lao na warerai gufu pafea: "Yoi mena Na'uu, mena una haguio;
Unamina ni'eni'e a'amu."

Ei Upuu Jesus
(Matthew 1:1-17)

23 Ma Jesus na pa'i ale'ei odufua pa'ania igisimasina ei i fa'asi'anaa fei
bigi'ana. Ei rama'a na nara ba hia mei na'uu Joseph,
mei na'uu Heli,
24 mei na'uu Matthat,
mei na'uu Levi, mei na'uu Melki,
mei na'uu Jannai, mei na'uu Joseph,
25 mei na'uu Mattathias, mei na'uu Amos,
mei na'uu Nahum, mei na'uu Esli,
mei na'uu Naggai,
26 mei na'uu Maath,
mei na'uu Mattathias, mei na'uu Semein,
mei na'uu Josech, mei na'uu Joda,
27 mei na'uu Joanan, mei na'uu Rhesa,
mei na'uu Zerubbabel, mei na'uu Shealtiel,
mei na'uu Neri,
28 mei na'uu Melki,
mei na'uu Addi, mei na'uu Cosam,
mei na'uu Elmadam, mei na'uu Er,
29 mei na'uu Joshua, mei na'uu Eliezer,
mei na'uu Jorim, mei na'uu Matthat,
mei na'uu Levi,
30 mei na'uu Simeon,
mei na'uu Judah, mei na'uu Joseph,
mei na'uu Jonam, mei na'uu Eliakim,
31 mei na'uu Melea, mei na'uu Menna,
mei na'uu Mattatha, mei na'uu Nathan,
mei na'uu David,
32 mei na'uu Jesse,
mei na'uu Obed, mei na'uu Boaz,
mei na'uu Salmon,‡ mei na'uu Nahshon,
33 mei na'uu Amminadab, mei na'uu Ram,§
mei na'uu Hezron, mei na'uu Perez,
mei na'uu Judah,
34 mei na'uu Jacob,
mei na'uu Isaac, mei na'uu Abraham,
mei na'uu Terah, mei na'uu Nahor,
35 mei na'uu Serug, mei na'uu Reu,
mei na'uu Peleg, mei na'uu Eber,
mei na'uu Shelah,
36 mei na'uu Cainan,
mei na'uu Arphaxad, mei na'uu Shem,
mei na'uu Noah, mei na'uu Lamech,
37 mei na'uu Methuselah, mei na'uu Enoch,
mei na'uu Jared, mei na'uu Mahalalel,

‡ **3:32: 3:32** Hefi'a ne'ia mina ba *Sala*

§ **3:33: 3:33** Hefi'a ne'ia ba *Amminadab, mei na'uu Admin, mei na'uu Arni*; hefi'adiai ne'ia na u'ugai.

mei na'uu Kenan,
38 mei na'uu Enosh,
mei na'uu Seth, mei na'uu Adam,
mei na'uu mei Haidaa.

4

Fei Manimaniaa Jesus
(Matthew 4:1-11; Mark 1:12, 13)

1 Fei Spiriti Apuna na didifaa Jesus ma ina hadiwe'imai yei Jordan. Ma fei Spiriti na noduginaa hia fawelei lomi haihai o guana
2 ma laloo gunaroa pa'ania arewaa mei hani'u na manimania. A'a ei arewaa ei, lomi na hanana ma i nopa'aloo a'apoo ei, ina bao.
3 Mei hani'u na warenaa a'ana, "Nabaa yoi Na'uu mei Haidaa, warenaa a'a feni mugoo feni ba nei filoginaa faraa pidaua."
4 Jesus na ware, "Na udedii fei ne'ia ba: 'Ei rama'a lomi ba ro'aa gutalao a'a fei faraa pidaua ua.' "
5 Mei hani'u na noduginaa hia fawelei na tare ma ana ei ua, na fama'aia minaa ei gufuu ei haparaa feni ano.
6 Ma ina warenaa a'ana, "A fanio minaa ei forafora ma ei hawera wagina, uaa una tonia ba manumanuu ma a fanaa hini a nunuminia.
7 Si'ei, nabaa o losuinau, a fanio ba manumanumu."
8 Jesus na ware, "Na udedii fei ne'ia ba: 'Losuinaa mei Fasu, mei Haidaniaa hamu'ou ma hia ua hamonei nenegia.' "
9 Mei hani'u na noduginaa hia Jerusalem ma fa'ufalarainia pafoo fei sidesidee fei humuu mei Haidaa. Ma na ware, "Nabaa yoi Na'uu mei Haidaa, fapasilao yeni,
10 uaa na udedii fei ne'ia:
" 'Iwe warenaa a'a ei alo'alona ba yoi,
roneimina oma'afarawaninio;
11 ma rowe usumaio,
ba lomi o'aa bi'a'ainaa pinemu a'a ei mugoo.' "
12 Jesus na ware, "Na ne'idii: 'Apuna maniaa mei Fasu, mei Haidaniaa hamu'odu.' "
13 Mei hani'u, i pedudigaa ei maniana, na di'ininia ba i opanidinaa ne-farani.

Jesus na Fa'asi'anaa fei Bigi'ana Yei Galilee
(Matthew 4:12-17; Mark 1:14, 15)

14 Jesus na hadiwe'inaa Galilee a'a fei faufau fei Spiriti ma fei u'ugana namina talaipedunaa minaa fei gufu.
15 Ina feferoi i laloo ei synagogue ro'ou ma minaa ro'ou, rona uduginia.

Rona Ofadugaa Jesus Yei Nazareth
(Matthew 13:53-58; Mark 6:1-6)

16 Ina dinaa Nazareth, fawelei i giperai wagina ma laloo fei Sabbath na wadu'ainaa fei synagogue, ale'ei maumauna ma na ufalarai ba i igo'igo.
17 Hemea na fania fei ne'iaa mei mamama'a Isaiah ale'ei maumau fei holobenaa ma na fama'alaia ma labagipa'aa feni ne'ia feni:
18 "Fei Spiritii mei Fasu na oa pafou,
uaa ina ipia i pafoo tabau
ba unei u'ugaa fei rawani'a warea a'a ei lomi rona pa'i.
Ina aloamiau ba nei wareia ba ei bobo'aia, ronei ala,
ei pudawerai, ronei fanunupa'i,
ei rona gutafafelo, ronei asi'aa

19 ma unei wareia ba fei au ba mei Fasu i farawaninaa ei rama'a.”
20 I weloidinaa fei ale'ei holobenaa, na fanihadiwe'inia a'a mei bigibigi'a
ma guta. Minaa ei rama'a laloo fei synagogue, rona fanunufa'u'uia
21 ma ina'aa warenaa a'a ro'odu, “Wagieni fei ne'ia na pa'aa nomai eni
hamo'ei guainau fi igoia.”
22 Minaa ro'ou, rona u'ufarawaninia ma hawainaa poaa ro'ou a'a ei
rawani'a wareana. Rona i'igai, “Anaa simeni, meni na'uu Joseph?”
23 Jesus na warefanaa ro'ou, “Una aidadii ba hamowe wareaa feni proverb
a'au: ‘Mena lo'otaa, farawaninaa ana yoi! Bigi'ia yeni gufumu ei guaiaa
hai'ou ba ona bigi'ia yei Capernaum.’ ”
24 Ina warelao, “A warefa'uai a'a hamu'ou ba lomi ro'aa taufa'ugaa hemea
mamama'a ana a'a fei gufuna.
25 Apa'aa warefanaa hamu'ou ba na pa'i watauda pifine ma'esuabea yeni
Israel a'a fei au Elijah, fei lomi na pa'i maunu laloo oduai ma hesuwi igisimasi
ma namina moubiabia laloo minaa ei gufu.
26 Ma lomi na alonaa Elijah a'a ro'ou, ma'uaa hemea pifine ma'esuabea yei
Zarephath fawelei Sidon.
27 Ma na pa'i watauda na watawatai unuu ro'odu* yei Israel a'a fei au
Elisha mei mamama'a, ma'uaa lomi hemea ro'ou na fafa'arai ununa—unaiaa
Naaman mei Syria.”
28 Minaa ei rama'a laloo fei synagogue, ronamina siba ei ro'aa guainaa fei.
29 Rona asi'aa ma tetefa'asi'ania a'a fei gufu fei ba ro'aa siminia pu, rona
nodugia dinaa pafoo fei maugeni, fei na pa'idii humu pafona.
30 Ma'uaa ina talai'ualao tapuu ro'ou ma aunu.

Jesus na Fawala'anaa fei Spiriti Hafelo (Mark 1:21-28)

31 Ina upu'aunulao yei Capernaum, hepalo gufu yei Galilee ma laloo fei
Sabbath fipowe feroinaa ei rama'a.
32 Ma rona hawainaa poaa ro'ou a'a fei feferoiana, uaa fei u'ugana na pa'i
faufauna.
33 Laloo fei synagogue na pa'i hemea na wadu'ia pigea, hepalo spiriti
hafelo.† Namina aimemewai,
34 “Haa! Tamanu nunumiamu a'a hai'ou, Jesus, mena Nazareth? Eni
o nomai ba o fo'afama'eaa hai'odu? Una aida ba yoi mei Apunaiaa mei
Haidaa!”
35 Jesus na warefawe'i, “Babanini! Wala'amai a'ana!” Ma fei pigea na
hubifapasia i ma'aa minaa ro'ou ma wala'amai a'ana ma lomi na fafeloaa
ununa.
36 Minaa ei rama'a, ronamina hawainaa poaa ro'ou ma fiwarewarei,
“Tamanu eni feferoi eni? Fininaa forafora ma faufau ina warenaa a'a ei
spiriti hafelo ma rona wala'amai!”
37 Ma fei u'ugana namina talaipedunaa ei gufu yei.

Jesus na Farawaninaa Watauda (Matthew 8:14-17; Mark 1:29-34)

38 Jesus na di'ininaa fei synagogue ma dinaa humuu Simon. Ma mei
inaa haroo Simon namina babaifafelo ununa ma rona i'iginaa Jesus ba nei
hadumia.
39 Si'ei, ina fabalonaa a'ana ma warefawe'i a'a fei funua ma na pedu
funuana. Ina asi'aa ma hasufani hanaa ro'ou.

---

* **4:27: 4:27** Warea Greek ba hefi'a mau funuaa hudi unu—aba unaa watawata ua. † **4:33: 4:33** Warea Greek *spiriti loloaa*; v. 36 anaa

40 Fi lolo fei halo, minaa ei na pa'i watauda mau funua, hefi'a rona
dugamiaa ro'ou a'a Jesus ma ina augaa panina pafoo hememea ro'ou ma
fapedugaa funuaa ro'odu.
41 Ma ei pigea, rona wala'aa a'a watauda ma memewai ba, “Yoi, Na'uu
mei Haidaa!” Ma'uaa ina hota'aa ro'ou ma apunainaa ro'ou ba ronei'aa
wareware, uaa rona aida ba hia, mei Christ.‡

Jesus na U'u Laloo ei Synagogue
(Mark 1:35-39)

42 I ba'a fei panii fei arewaa Jesus na dinaa fawelei abaa wawawau
rama'a. Ei rama'a roimina lalabaginia ma ro'aa bapa'ia, rona ware ba inei'aa
di'ininaa ro'ou.
43 Ma'uaa ina ware, “A'a hefi'adiai gufu unei u'ugaa fei rawani'a wareaa fei
haparaiaa mei Haidaa, uaa sifeni feni pa'afina i aloagiau.”
44 Ma ina u'u'u laloo ei synagogue Judea.§

5

Ei Rawarawa Otalai Nenera
(Matthew 4:18-22; Mark 1:16-20)

1 Heai arewaa, na u adii fei ranuu Gennesaret* ma ronamina hoaninia ei
rama'a ba ro'aa guainaa ei wareaa mei Haidaa.
2 Ina fanunupa'aa guapaloei wa didipisii dii augaa ei dia'agi, ei roi fesuaa
ei lepoo ro'ou.
3 Ina hugi a'a hepalo wa, fei waa Simon ma i'iginia ba nei faraualao ma'ida
a'a fei didipisii. Ma na gutaferoimai pafoo wa a'a ei rama'a.
4 I pedudii wareana, na warenaa a'a Simon, “Suanaa fawelei na walalo ma
siminaa ei lepoo hamu'ou ba o'aa udii nia.”
5 Simon na ware, “Mena Fasu, hai'ounamina bigifawe'i fei poi ma lomi
hepalo, ma'uaa, hamatee ona ware ale'ei, nadii, a siminaa ei lepo.”
6 Ro'aa bigi'ia ale'ei, rona udiaa watauda nia ma na'aa i wara'a ei lepoo
ro'ou.
7 Ma rona alofamai ei tafii ro'ou a'a hepalodiai wa ba ronei nomai mi
hadumaa ro'odu ma rona nomai ma guapaloei wa namina pepesufafelo,
anaa ro'aa lolo.
8 I fanunuaa fei, Simon Peter na fapasi i ma'aa Jesus. Ma na ware,
“Aunufaraua a'au mena Fasu; yau pa'aa hafelo'a rama'a!”
9 Uaa hia mawe ei maroana na nanawala pudaa ro'ou a'a ei udiaa ro'ou nia.
10 Ma ana na nanawala pudaa James ma John, laguei na'uu Zebedee, laguei
rarafii Simon.
Ma Jesus na warenaa a'a Simon, “Apuna ma'au. E'eni opowe udilao
rama'a.”
11 Si'ei, rona rapi'aunaa piye ei waa ro'ou, di'ininaa minaa ei manumanuu
ro'ou ma nenegia.

Mei na Watawatai
(Matthew 8:1-4; Mark 1:40-45)

12 I guta a'a hepalo gufu Jesus, hemea watawatai† na nomai. I fanunupa'aa
Jesus, na fapasi'o'o'uinaa pu ma ware, “Mena Fasu nabaa o nunuminia,
fafafa'arainau.”
13 Jesus na roainaa panina ma idoia. Ina ware, “Una nunuminia.
Fafa'arai!” Ana ei, na mafo ei watawatana.

---

‡ **4:41: 4:41** O, *Messiah* § **4:44: 4:44** O, *laloo fei gufuu ei Jew*; Hefi'a ne'ia ba *Galilee* * **5:1: 5:1** fei Agii Galilee † **5:12: 5:12** Warea Greek ba hefi'a mau funuaa hudi unu—aba unaa watawata ua.

14 Ma Jesus na warefawe'i a'ana, “Onei'aa warefanaa nemea, ma'uaa wi
famaua a'a mei bauaniaa humuu mei Haidaa ma fanaa tamanu Moses na
ware ba onei fani nabaa na mafo unumu, ale'ei fama'ama'amu a'a ro'ou ba
ona rawani.”
15 Ma'uaa fei u'ugana namina talaidiai. Si'ei, ei gupuu rama'a, rona nomai
ba ro'aa guainia ma ba nei fapedugaa funuaa ro'ou.
16 Ma'uaa ina'o aununaa yei fawelei lomi rama'a ba i lafulafu.

Jesus na Fawanewaneaa mei na Ma'e Ununa
(Matthew 9:1-8; Mark 2:1-12)

17 Heai arewaa ei fi feferoi, rona gutaguainia ei Pharisee ma ei feroiaa law,
ei noramiaa ro'ou a'a minaa ei gufu i Galilee ma hefi'a noramiaa ro'ou, Judea
ma Jerusalem. Ma fei faufau mei Fasu na ude i a'ana ba i fapedugaa ei funua.
18 Na pa'i hemea na ma'e ununa. Hefi'a wawane, rona notabeiamai pafoo
fei hafenaa ununa ba ro'aa wadu'ainaa fei humu ma fahainopia i ma'aa
Jesus.
19 Si'ei ba namina watauda ei rama'a, lomi rona labagipa'i talaa ro'ou. Rona
tafane'uanaa pupuaa fei humu ma fa'asisiarai pu pafoo fei hafena ununa i
dupuaa ei rama'a, i ma'aa Jesus.
20 Jesus, i fanunupa'ia ba rona narafawe'i, na ware ba, “Otafi, ena
hafelo'amu na futo.”
21 Ei Pharisee ma ei feroiaa law, rona naranara ale'ei ba, “Hia hini ba i
warefafeloaa mei Haidaa? Hinidiai ba i futoaa ei hafelo'a? Mei Haidaa ua.”
22 Jesus na apa'idigaa ei naranaraa ro'ou ma na i'igai, “Tani hamu'ou nara
ale'ei laloo iaa hamu'odu?
23 Tamanu na maduta—fei wareau ba: ‘Ena hafelo'amu na futo,’ o ‘Asi'aa
ma talai’?
24 Ma'uaa ba hamonei aida ba mei Na'uu Rama'a na pa'i forafora yeni
malagufu ba i futoaa ei hafelo'a. . .” Ina ware a'a mei na ma'e ununa, “A
warenawii a'amu, asi'aa, tonaa fei hafena unumu ma dinaa gufumu.”
25 Ana ei ua, ina ufalarai i ma'aa ro'ou, tonaa fei hafena ununa, fei na
hainona ma dinaa gufuna ma uduginaa mei Haidaa.
26 Namina nanawala pudaa minaa ei rama'a ma rona uduginaa mei
Haidaa. Minaa ro'ou na ma'aiaa fei ma fiwarewarei, “O'ouna fanunuaa hefi'a
manumanu na fananawalaiaa pudaa o'ou wagieni.”

Na Dugaa Levi
(Matthew 9:9-13; Mark 2:13-17)

27 Nenee fei, Jesus na asi'anaa ano ma fanunupa'aa hemea otonaa mugoo
po'ii gavaman, harana Levi, na guta a'a fei palena toto mugoo po'i. Jesus na
warenaa a'ana, “Nenerau.”
28 Levi na asi'adi'ininaa minaa ei manumanu ma nenegia.
29 I a'a fei humuna, Levi na bigi'aa hepalo baua hananaa a'a Jesus
ma hepalo baua gupuu otonaa mugoo po'ii gavaman ma hefi'adiai, rona
hananafipui a'a lagua.
30 Ma'uaa ei Pharisee mawe ei feroiaa law, ei ana maroaa ei Pharisee, rona
ware watauda a'a ei otalai nenerana, “Tani hamu'ou hanana ma hunufipui
a'a ei otonaa mugoo po'ii gavaman ma ei hafelo'a rama'a?”
31 Jesus na warefanaa ro'ou, “Abaa ei rona rawani ba ronei pa'i hemea
lo'otaa, ma'uaa ei rona funu.
32 Pa'afii fei noramiau, abaa a lala'aa ei rona wanewane, ma'uaa ei hafelo'a
ba ronei filoginaa naranaraa ro'ou.”

Rona Haninaa Jesus wagii fei Fabaoa
(Matthew 9:14-17; Mark 2:18-22)

33 Rona warenaa a'ana, “Ei otalai neneraa John, rona'aida fabao ma
lafulafu ma ei otalai neneraa ei Pharisee anaa, ma'uaa ei maroamu rona
hanana ma hunu ua.
34 Jesus na ware, “Hamona nunuminia ba ei tafii mei wawane lalaia, ronei
fabao ei roi gutafipui a'ana?
35 Ma'uaa iwe nomai fei au ba mei wawane lalaia, rowe rapunodugia a'a
ro'ou ma laloo ei arewaa ei, rowe fabao.”
36 Ina u'ufanaa ro'odu feni warea hanunu: “Lomi nemea ba i tonaa fei
maninii manufau lawalawa ma tawi'ia a'a fei watanai lawalawa. Nabaa
i bigi'ia ale'ei, i fawara'a'apoinaa fei manufau lawalawa ma fei manufau
maninii lawalawa lomi i fipupuduinaa fei watanai.
37 Ma lomi nemea i ipiaa fei manufau wine laloo fei watanai pe'ii wine,
fei bigi'aa ro'ou hudii manulelele. Nabaa i bigi'ia ale'ei, fei manufau wine, i
fawara'aiaa fei pe'i ma fei wine i wigii ma fei watanai pe'ii wine i hafelo.
38 Agia, ei manufau wine, ronei ipinaa fei manufau pe'i.
39 Ma lomi hemea na hunudigaa fei watanai wine i nunuminaa fei manu-
fau wine, uaa na ware ale'ei, ‘Fei watanai na muainaa fei manufau.’ ”

6

Mei Fasuu fei Sabbath
(Matthew 12:1-8; Mark 2:23-28)

1 Heai Sabbath Jesus fi talailao pe'ii ei lau guana ma ei otalai nenerana,
rona hufu'aa hefi'a holoo guana ma fudosinia panii ro'ou ma hanaiaa ei lau.
2 Hefi'a Pharisee, rona i'igai, “Tani hamu'ou bigi'aa fei na barafeaa fei law
laloo fei Sabbath?”
3 Jesus na warenaa a'a ro'ou, “Ana hamona'u igoia tamanu na bigi'ia David
ma ei tafina, ei ro'aa bao?
4 Ina wadu'ainaa fei humuu mei Haidaa, tonaa fei faraa pidaua na apunai
ma hanaia. Ma'uaa fei law na ware ba unaiaa mei bauaniaa humuu mei
Haidaa, i hanaia. Ma ana na fanaa hefi'a a'a ei tafina.”
5 Ma Jesus na warenaa a'a ro'ou, “Mei Na'uu Rama'a, hia Fasuu fei Sabbath.”

Mei i Ma'e Hepapa Panina
(Matthew 12:9-14; Mark 3:1-6)

6 Ma a'a hepalodiai Sabbath, ina wadu'ainaa fei synagogue ma fi feroi ma
hemea yei, fei panina ma'au na ma'e.
7 Ei Pharisee mawe ei feroiaa law, ro'ei labarai tala ba ro ware ba Jesus na
bigifatata. Si'ei, rona pupudainia ba i farawaninia laloo fei Sabbath.
8 Ma'uaa Jesus na apa'idigaa ei naranaraa ro'ou ma na warenaa a'a mei na
ma'e panina, “Asi'aa ma mi ufalarai i ma'aa ro'odu.” Si'ei, ina asi'aa ma na
ufalarai yei.
9 Ma Jesus na warenaa a'a ro'ou, “A i'iginaa hamu'ou, afaia na neneraa fei
law laloo fei Sabbath: fei ba onei bigifarawani, o ba onei bigifafelo, fei ba
onei fani harenua, o ba onei fo'afama'e?”
10 Ina fanununaa a'a minaa ro'odu ma warenaa a'a mei rama'a mei,
“Roainalao fei panimu.” Ina bigi'ia ma fei panina namina rawani.
11 Ma'uaa ronamina sibafafelo ma fiwarewarei ba ro'aa bigi'aa tamanu a'a
Jesus.

Ei Hefua ma Helagui Apostle
(Matthew 10:1-4; Mark 3:13-19)

12 Wagii ei arewaa ei, Jesus na aununaa papaa hepalo maugeni ba i lafulafu
ma na guta yei fei poi fi lafulafunaa a'a mei Haidaa.

13 I ba'amai fei arewaa, na harofamii ei otalai nenerana ma rafeinaa hefua
ma helagui ba apostle:
14 Simon (mei ina roronia ba Peter), mei lofuna Andrew, James, John,
Philip, Bartholomew,
15 Matthew, Thomas, James mei na'uu Alphaeus, Simon mei rona roroinia
ba mei Zealot (mei na haguaa gufuna),
16 Judas mei na'uu James mawe Judas Iscariot—mei na aloia.

Na Feroi ma Fapedugaa ei Funua
(Matthew 4:23-25)

17 Ina upunogiaa ro'ou ma ufalarai pafoo fei mare'aa malagufu. Hepalo
baua gupuu otalai nenerana, ro'ou yei mawe watauda pa'aniaa rama'a,
noramiaa ro'ou, Judea, Jerusalem ma ei gufu piye na rafi'inaa Tyre ma Sidon.
18 Rona nomai ba ro'aa guainia ma ba inei fapedugaa funuaa ro'ou. Ma ina
fawanewaneaa ei na wadu'aa ro'ou ei spiriti hafelo*
19 ma minaa ei rama'a ba ro'aa idoia, uaa na pa'i faufau i a'ana. Ma ina
fapedugaa funuaa minaa ro'ou.

Ei Hawegia ma ei Faloloa'ia
(Matthew 5:1-12)

20 I fanununaa a'a ei otalai nenerana, na ware:
"I pa'i hawegiaa hamu'ou ena lomi mugoo po'i,
uaa hamowe oa wagii fei haparaiaa mei Haidaa.
21 I pa'i hawegiaa hamu'ou ena hamona bao e'eni,
uaa hamowe magu.
I pa'i hawegiaa hamu'ou ena hamona ai'ai e'eni,
uaa hamowe fafadi.
22 I pa'i hawegiaa hamu'ou ena rona bidi unuu ro'ou a'a hamu'ou,
ofadugaa hamu'ou, warefafeloaa hamu'ou
ma fafeloaa haraa hamu'ou ba hamona hafelo
uaa mei Na'uu Rama'a.
23 "A'a fei arewaa fei, hamoneimina ni'eni'e ma palapala uaa na bauana fei
pono'aa hamu'ou yei gufu pafea. Hamatee ana ale'ei bigi'aa ei amaa ro'ou a'a
ei mamama'a.
24 "Ma'uaa hamo'aa pa'aa fagiana hamu'ou ena na pa'i mugoo po'i,
uaa hamona todigaa fei rawani'a gutanaa hamu'odu.
25 Hamo'aa pa'aa fagiana hamu'ou ena na magu e'eni,
uaa hamowe bao.
Hamo'aa pa'aa fagiana hamu'ou ena na fafadi e'eni,
uaa hamowe gutafaloloa'i ma ai'ai.
26 Hamo'aa pa'aa fagiana hamu'ou ena na warefarawaninaa hamu'ou minaa
ei rama'a,
uaa ana ale'ei bigi'aa ei amaa ro'ou a'a ei mamama'a sifisifi.

Haguaa ena na Bidibidi Unuu Ro'ou a'a Hamu'ou
(Matthew 5:38-48; 7:12a)

27 "Ma'uaa a warefanaa hamu'ou ena hamofi guainau: Haguaa ena na
bidibidi unuu ro'ou a'a hamu'ou, farawani a'a ena rona siba a'a hamu'ou,
28 haweginaa ena rona umuaa hamu'ou ma lafulafunaa ena rona fafeloaa
hamu'ou.
29 Nabaa nemea na laparaa afuu hamu'ou, fania pepei anaa. Nabaa nemea
na topa'ainaa hawaa uguu hamu'ou, fania fei susu anaa.

---

* **6:18: 6:18** Warea Greek *spiriti loloaa*

30 Fani a'a minaa ei rona i'iginaa hamu'ou ma hini i tonaa manumanuu
hamu'ou, apuna i'igihadiwe'inia.
31 Tamanu nunumiaa hamu'ou ba ronei bigi'ia a'a hamu'ou, bigi'ia ana
ale'ei a'a ro'ou.
32 "Nabaa hamo'aa haguaa ei rona haguaa hamu'ou, tamanu rawani'ana
fei a'a hamu'ou? Ena hafelo'a ana rona haguaa ei rona haguaa ro'ou.
33 Ma nabaa hamo'aa farawani a'a ei rona farawani a'a hamu'ou, tamanu
rawani'ana fei a'a hamu'ou? Ei hafelo'a ana rona bigi'ia ale'ei.
34 Ma nabaa hamo'aa fani a'a hefi'a, ei hamona nara ba ronei hodi'ia,
tamanu rawani'ana fei a'a hamu'ou? Ei hafelo'a ana rona fani a'a hefi'adiai
hafelo'a ma rona nara ba hefi'adiai, ronei hodipedugia.
35 Ma'uaa hamonei haguaa ena na bidibidi unuu ro'ou a'a hamu'ou,
hamonei farawani ma fani a'a ro'ou ma ronei'aa hodi'ia. Ma nabaa ale'ei,
fei pono'aa hamu'ou imina bauanai ma hamowe oanaa na'uu mei Pafeai,
uaa ina farawani a'a ei rona hafelo mawe ei lomi na ware 'ta' wagii fei
rawani'ana.
36 Hamonei faloloa'inaa ro'ou, ana ale'ei na faloloa'inaa hamu'ou mei
Amaa hamu'ou.

Fei Naranara ba Nemeadiai na Tata
(Matthew 7:1-5)

37 "Apuna nara ba na tata nemea. Ma nabaa hamona nara ale'ei, ro'aa nara
ba hamona tata. Apuna ware ba nemeadiai na tata ma nei to fagianaa. Ma
nabaa ale'ei, ana hamo'aa to fagianaa wagii ei tataa hamu'ou. Futoaa ei tataa
nemeadiai; nabaa ale'ei, ana i futoaa ei tataa hamu'ou mei Haidaa.
38 Fani ma hamowe pa'idiai. Hamo'aa todiai manumanu i pafoinaa fei
fanaa hamu'ou. Hamowe to ana ale'ei puduu fanaa hamu'ou."
39 Ma ana ina u'ufanaa ro'ou feni warea hanunu: "Hemei pudawerai, ana
i taupa'aa hemeadiai pudawerai? Naraa hamu'ou ba lomi lagu'aa pasinaa
laloo huapu?
40 Mei i to feferoiana, lomi i muainaa mei feroiana, ma'uaa, nabaa i
fapedugaa fei feferoiana, hia ale'ei mei feroiana.
41 "Tani omina labaginaa memee pudaa mei lofumu ma lomi ona apa'ia ba
na pa'i hewagu haihai pudamu?
42 Tani o ware a'a mei lofumu ba, 'Olofu, ya a do'o siminaa fei memee
pudamu,' ma lomi ona fanunupa'aa fei hewagu haihai pudamu? Yoi pa'aa
ware'oni. Oneido'o siminaa fei hewagu haihai pudamu. Ma opowe fanunu-
farawani ba o'aa siminaa fei memee pudaa mei lofumu.

Hepalo Haihai ma ei Fuana
(Matthew 7:16-20; 12:33-35)

43 "Lomi hepalo rawani'a haihai ba i hafelo fuana ma ana lomi hepalo
hafelo'a haihai ba i rawani fuana.
44 Hepapalo haihai, o'ou apa'ia a'a ei fuana. Ei rama'a, lomi ro'aa hufu'aa
ei fuaa ha'oloo a'a fei haihai na hogia, o ei fuaa nasi a'a fei haihai na hogia.
45 Mei rawani'a i falele'anamii ei rawani'a bigi'ana a'a fei rawani'a nara-
narana. Ma mei hafelo'a i falele'anamii ei hafelo'a bigi'ana a'a fei hafelo'a
naranarana. Uaa tamanu noranamai laloo iana, i lele'aa umuna.

Mei Fadufadua na Pa'i Apa'a ma mei Lomi
(Matthew 7:24-27)

46 "Tani o harofau ba 'Mena Fasu, mena Fasu,' ma lomi ona bigi'aa ei
wareau?
47 A ware fama'aio batanai maumau mei na nomai a'au ma guainaa
wareau ma bigi'ia.

48 Hia ale'ei hemea fadufaduaa humu, hemea na agifawalalonaa pu ei u
pafoo na'a. Ma nawe nomai fei baua mamaua ma hapunai'onaa fei humuna,
ma'uaa lomi na nueipa'ia, uaa na fadufawe'ia.
49 Ma'uaa mei na guainaa wareau ma lomi na bigi'ia, hia ale'ei mei na
fa'ugaa ei u humuna pafoo piye, lomi na'a harona. I nomai fei baua mamaua,
na nueinaa fei humuna ma na pasi wata'o'o."

7

Fei Narafawe'iaa mei Centurion
(Matthew 8:5-13)

1 I pedu minaa ei u'ugaa Jesus a'a ei rama'a, na wadu'ainaa Capernaum.
2 Na pa'i hemea na funu ma anaa i ma'e. Hia nafii mei centurion, hemea na
ha'einia mei pidauana.
3 Mei centurion na guainaa fei u'ugaa Jesus ma na aloaa hefi'a bauaniaa ei
Jew a'ana ba ronei i'iginia ba nei nomai ma fapedugaa funuaa mei nafina.
4 Ro'aa dinaa a'a Jesus, rona warefa'ai'ai a'ana. "Na rawani ba o bigi'ia a'a
meni rama'a meni,
5 uaa ina haguaa gufuu o'odu ma fa'ufalarainaa fei synagogue o'ou."
6 Si'ei, Jesus na aunuhugiaa ro'ou.
I rafi'idiginaa fei humu, mei centurion na aloaa hefi'a tafina a'ana ma
rona wareaa ei wareana ba: "Mena Fasu, apuna naranara watauda ba o
wadu'ainaa humuu, uaa yau hafelo'a rama'a.
7 Sifei, fei pa'afina ba lomi na nunumai ba a nomai a'amu. Ma'uaa ware ua
ma i pedu funuaa mei nafiu.
8 Uaa yau hemea na bigi haroo hemea na bauanadiai ma ana na pa'i hefi'a
fo'aa rona bigi harou. A warenaa a'a mei, 'Aunu,' ma i aunu ma hemeadiai ba,
'Nomai,' ma i nomai. A warenaa a'a hemea nafiu, 'Bigi'aa feni,' ma i bigi'ia."
9 I guainaa fei Jesus, na ba'arofo a'ana ma momo'inaa a'a ei rona nenegia
ma ware, "Apa'aa warefanaa hamu'ou ba lomi na fanunupa'aa hemea na pa'i
narafawe'iana ale'ei ma ana lomi na fanunupa'ia ale'ei a'a ei Israel."
10 Ma ei talaitonaa warea, ronawe hadiwe'idinaa fei humu ma fanunupa'ia
ba na pedu funuaa mei nafi.

Jesus na Fa'asi'anaa mei Na'uu mei Pifine Ma'esuabea

11 Nenee ei ma ataa madii, Jesus fipui a'a ei otalai nenerana ma fei baua
gupuu rama'a, rona dinaa hepalo gufu, harana Nain.
12 Anaa i rafi'inaa fei poaa fanefanee fei gufu, hefi'a rona tabenaa ano
hemea baduu wawane ma'ea, na'uu hemea pifine ma'esuabea. Ma fei baua
gupuu rama'aa fei gufu, ana ro'ou i a'a mei pifine.
13 I fanunupa'ia mei Fasu, na faloloa'inia ma warenaa a'ana, "Apuna ai'ai."
14 Ina aunulao ma idoaa fei bao ma'ea. Ma ei ro'aa poro'ia, rona ufamad-
umu. Ina ware, "Mena baubara, a warenaa a'amu, asi'aa!"
15 Mei ma'ea na asi'aguta ma wareware. Ma Jesus na duginaa hia a'a inana.
16 Minaa ro'ou, ronamina ma'au ma uduginaa mei Haidaa ma ware,
"Hemea baua mamama'a na fa'arewa a'a o'odu. Mei Haidaa na nomai ba i
hadumaa ei gufuna."
17 Fei u'ugaa Jesus fei, namina talaipedunaa ei gufu i Judea* mawe minaa
ei gufu i sugatata'aia.

Jesus ma John mei Pudugufaia
(Matthew 11:2-19)

---

* **7:17: 7:17** O, *talaipedunaa fei gufuu ei Jew*

18 Ei otalai neneraa John, rona u'ufania eni manumanu eni. Ina haro-
famiaa helagui
19 ma alonaa lagua a'a mei Fasu ba lagunei i'iginia ale'ei, “Yoi hemei ba i
nomai, o hai'ounei do'o oma'aa nemeadiai?”
20 Lagu'aa dinaloo a'a Jesus, laguna ware, “John, mei pudugufaia na
aloamiaa haigua ba haigunei i'iginio, ‘Yoi hemei ba i nomai, o hai'ounei do'o
oma'aa nemeadiai?’ ”
21 A'a fei au fei, Jesus na farawaninaa watauda na mala'u'u unuu ro'ou, ei
funuaa, ei na wadu'aa ro'ou spiriti hafelo ma ei pudawerai.
22 Si'ei, ina warenaa a'a laguei talaitonaa warea, “Hadiwe'ai ma u'ufanaa
John ei fanunuguaiaa hamugua: ba ei pudawerai nawe fafanunu, ei afetoo
nawe talai, ei watawatai† nawe mafo, ei lotoo adia nawe guaipa'i, ei ma'ea na
asi'aa ma ei lo'e mugoo po'i, rona guainaa fei rawani'a warea.
23 Baua ni'eni'ea a'a mei lomi na pasipa'ai uaa yau.”
24 Lagu'aa didii laguei talaitonaa wareaa John, Jesus nawe u'ugaa John
a'a fei gupuu rama'a: “Ei hamona dinaa fawelei lomi haihai o guana, ba
hamoree ma'a fei guana, fei na gugufainia fei lalarena?
25 Nabaa abaa sifei, pa'aa tamanu fei hamo'aree ma'aia—hemea na mau-
rawani haweraa? Lomi. Ena rama'a na maurawani haweraa ro'ou, ei na
pa'ipedu manumanu, rona guta laloo ei baua humuu hapara.
26 Ma'uaa hamona aunu ba hamo'aa ma'a tamanu? Hemea mamama'a?
Hi'i, ma'uaa a warefanaa hamu'ou ba hia, abaa mamama'a ua.
27 Simei, mei rona u'ugia laloo ei ne'ia:
“ ‘Guainau! A we aloamai mei talaitonaa wareau ma'amu,
mei i ra'afanaa fei talamu.’
28 A warefanaa hamu'odu ba lomi hemea dupuaa ei waniniaa ei pifine
i muainaa John; ma'uaa mei pa'aa lomi harana haroo fei haparaiaa mei
Haidaa i muainia.”
29 (Minaa ei rama'a ma ei otonaa mugoo po'ii gavaman anaa, ro'aa guainaa
ei wareaa Jesus, ronawe ware ba fei talaa mei Haidaa na wanewane, uaa
rona pudugufai a'a John.
30 Ma'uaa ei Pharisee ma ei rona pa'i apa'aa ro'ou a'a fei law, rona ofadugaa
fei bigi'a, fei na fanaa ro'odu mei Haidaa, uaa lomi rona pudugufai a'a John.)
31 “Yau, a hawawaginaa eni rama'aa feni au feni a'a tamanu? Batanai
maumau ro'ou?
32 Ro'ou ale'ei ei baduu na guta yei humuu alo'alo ma fiharoharofii:
“ ‘Hai'ouna hafugaa fei ha'ifa
ma lomi hamona palapala;
hai'ouna laugaa hepalo laugaa ma'ea,
ma'uaa lomi hamona ai'ai.’
33 Uaa, John, mei pudugufaia lomi na nohanamai faraa pidaua ma hunu wine
ma hamona ware, ‘Na wadu'ia pigea.’
34 Ma Mei Na'uu Rama'a na nohanamai ma hunu ma hamona ware, ‘Hia
pugua ma na hunu poapoai; hia tafii ei otonaa mugoo po'ii gavaman mawe
“ei hafelo'a”.’
35 Ma'uaa ei rona biginaa fei apa'aa mei Haidaa, rona fa'arewaia ba na
wanewane.”

Mei Hafelo'a Pifine na Ipinaa Jesus fei Dufaa Pao.

36 Ma hemea Pharisee na i'iginaa Jesus ba nei hananafipui a'ana. Si'ei, na
dinaa humuu mei Pharisee ma gutafapalagi ditataa fei tawa.

† **7:22: 7:22** Warea Greek ba hefi'a mau funuaa hudi unu—aba unaa watawata ua.

37 Na pa'i hemea pifine na hafelo bigi'ana a'a fei gufu fei. Ma i guainia ba
Jesus i hanana humuu mei Pharisee, ina tonamai hepalo pusu'oro pe'i dufaa
pao
38 ma ei fi uwawasusu mugina na farorofanaa pinena fei ranuu pudana.
Ma nawe huguaa pinena a'a fei loaa tabana. Na hatofaa pinena ma ipiaa fei
dufaa pao pafoo pinena.
39 I fanunuia mei Pharisee, mei na fagutanaa Jesus, na bababau'u nara-
narana, "Nabaa meni rama'a meni, hia mamama'a, i apa'idigia hini i idoia
ma hia pifine bata—ba hafelo'a pifine."
40 Jesus na warenaa a'ana, "Simon, na pa'i wareau a'amu."
Ma na ware, "Nadii, warefanau, mena feroia."
41 "Helagui rama'a, laguna to mugoo po'i a'a hemea na'o fani mugoo po'i.
Hemea lagua na tonaa haipani pu'u denarius‡ a'ana ma hemea lagua na
tonaa haipani pa'ania.
42 Minaa lagua, lomi na hodipa'ia, si'ei na fama'e'uaiaa ei tonaa lagua.
Amaia lagua na bauana haguana a'a mei i fani mugoo po'i?"
43 Simon na ware, "Narau ba mei i to watauda mugoo po'i ma na
fama'e'uaiaa ei tonana mei na fani."
Jesus na ware, "Ona narapa'ia."
44 Si'ei, na momo'inaa a'a mei pifine ma warenaa a'a Simon, "Ona ma'aia
meni pifine meni? Una wadu'aimai humumu ma lomi ona gufifani fesufesuu
pineu, ma'uaa ina fesunaa pineu ranuu pudana ma hugunaa loaa tabana.
45 Lomi ona hatofaa pudau, ma'uaa, meni pifine meni, ana fi
wadu'ai'uamai lomi na fafaa hatofaa pineu.
46 Lomi ona ipi pao tabau, ma'uaa, hia na ipinaa tabau fei dufaa pao.
47 Si'ei a warefanio, ena watauda hafelo'ana na futo, uaa na bauana fei
haguana. Ma'uaa hini na futo ma'ida ua hafelo'ana, ana ma'ida ua haguana."
48 Si'ei, Jesus na warenaa a'ana, "Ei hafelo'amu, na futo."
49 Hefi'adiai rona guta yei, rona fiwarewarei, "Hia hini ba i futoaa ei
hafelo'aa ei rama'a?"
50 Jesus na warenaa a'a mei pifine, "Fei narafawe'iamu na fatelaio; aun-
ufa'a'a ua."

8

Ei Pifine na Talaihugiaa Jesus

1 Nenee fei, Jesus na tatalai a'a hepapalo gufu ma u'ugaa fei rawani'a
wareaa fei haparaiaa mei Haidaa. Ei hefua ma helagui, ro'ou a'ana
2 ma hefi'a pifine anaa, ei ina fawala'anaa ei spiriti hafelo a'a ro'ou ma
fapedugaa funuaa ro'ou: Mary (hepalo harana Magdalene), mei na wala'aa
oloromeai pigea a'ana;
3 Joanna mei haroo Cuza mei oma'ama'aa humuu Herod; Susanna; ma
wataudadiai. Eni pifine eni, rona hadumaa ro'ou ana a'a ei pa'aa manu-
manuu ro'ou.

Fei Warea Hanunuu mei Faroa
(Matthew 13:1-9; Mark 4:1-9)

4 Ro'aa figupuimai a'a Jesus ei rama'a noramiaa ro'ou a'a hepapalo gufu,
ina u'ufanaa ro'ou feni warea hanunu:
5 "Hemea diapodu na aunu ba i faroaa ei lau. I larosiminaa ei lau, hefi'a
na pasi papaa tala ma rona talai'apuninia ma ei manufidufidu pafea, rona
hanaia.
6 Hefi'a na pasi pafoo ei mugoo ma i nusu, rona hole ua, uaa lomi ranu.

‡ **7:41: 7:41** denarius—hepalo mugoo po'i, hawii pono'aa bigi'aa heai arewaa.

7 Hefi'a lau na pasi dupuaa ei wowo'ii na hogia, rona nusufipui a'a ei
wowo'ii, ei na fifigifama'eaa ro'ou.
8 Ma'uaa hefi'a na pasi a'a fei rawani'a piye. Ma namina habefarawani ma
ei fuaa ro'ou na ona'onaidiai ale'ei hefa pu'udiai a'a ei faroana lau."
I waredigaa fei, na warefabauana, "Hini na pa'i adiana, nei guainia."

Tani i Warehanunui Jesus
(Matthew 13:10-17; Mark 4:10-12)

9 Ei otalai nenerana na i'iginia fei hanuu fei warea hanunu.
10 Ina ware, "Fei apa'a wagii ei manumanu i ude'opa'ai a'a fei haparaiaa
mei Haidaa, hamona todigia, ma'uaa, a'a hefi'a una warehanunuinia, ba,
" 'Rona fafanunu ma lomi ro'aa fanunupa'i;
rona guguai ma lomi ro'aa apa'ia.'

Ina Piguaa Hanuu fei Warea Hanunuu mei Faroa
(Matthew 13:18-23; Mark 4:13-20)

11 "Sifeni, feni hanuu feni warea hanunu: ei lau, ale'ei fei wareaa mei
Haidaa.
12 Ei lau na pasi papaa tala, ale'ei ei rona guguai ma mei hani'u na nomai
ma fufusiminaa fei wareaa mei Haidaa a'a ei naranaraa ro'ou ba ronei'aa
narafawe'i ma lomi ro'aa tela.
13 Ei lau na pasi pafoo mugoo, ale'ei ei ronado'o ni'eni'e ei ro'aa guainia,
ma'uaa, lomi na gugu waraa ro'ou. Ronado'o narafawe'i ma'ida, ma'uaa, i
nomai fei au nueia, rona wata'adudu.
14 Ei lau na pasi dupuaa ei wowo'ii na hogia, ale'ei ei ronado'o guguai,
ma'uaa, na fifigifatemuaa fei naranaraa ro'ou wagii eni manumanuu feni
ano, ei mugoo po'i ma ei ro'oo feni ano, si'ei lomi rona habepa'i.
15 Ma'uaa ei lau na pasi a'a fei rawani'a piye ale'ei ei na pa'i rawani'a
maumau ro'ou, ei rona guainaa fei warea, panarofia ma ufawe'i, si'ei rona
fuaa.

Fei We'ai a'a fei Ude'udena
(Mark 4:21-25)

16 "Lomi hemea ba i fagu'aa fei we'ai ma opa'ainia haroo hepalo hagi, o
augia haroo tawa, ma'uaa, i augia pafoo fei ude'udena ba ei rona wadu'ai,
ronei fanunupa'i a'a fei we'ai.
17 Uaa lomi hepalo manumanu na ude'opa'ai ba i opa'ai'ualao. Ma ei
manumanu rona opa'ainia iwe lelefo ma ude'are'are.
18 Si'ei, onei narama'aia ba batanai fei mau guguaiamu. Uaa hini na pa'i,
iwe pa'i hefi'adiai; hini lomi na pa'i, tamanu fei ina nara ba na pa'i, iwe pa'ai
a'ana."

Ei Lofu ma mei Inaa Jesus
(Matthew 12:46-50; Mark 3:31-35)

19 Ei lofu ma mei inaa Jesus, rona nomai ba ro'aa ma'aia, ma'uaa lomi rona
nitopa'ilao a'ana uaa fei gupuu rama'a.
20 Hemea na warefania, "Mei inamu ma ei lofumu, rona ufalarai ano ba
ro'aa ma'a yoi."
21 Ina ware, "Si'eni eni inau ma eni lofuu, eni rona guainaa fei wareaa mei
Haidaa ma bigi'ia."

Jesus na Famadinoaa fei Lama
(Matthew 8:23-27; Mark 4:35-41)

22 Heai arewaa, Jesus na warenaa a'a ei otalai nenerana, "O dii. O'adinaa
fipepei adii fei ranu." Si'ei, rona hugi a'a fei wa ma sua.

23 Ro'aa sualao, na ma'igu Jesus. Fei lalarena na asi'aa ma fei lama na
tomesunaa laloo fei wa ma ronawemina fagiana.
24 Ei otalai nenerana, rona nolao ma funia. Rona ware, “Mena Fasu, mena
Fasu. O'apa'aa wawau'u!”
Ina asi'aa ma warefawe'i a'a fei lalare ma fei agi; ina pedu towetana ma
namina madino.
25 Ina i'iginaa ei otalai nenerana, “Hitani fei we'iaa naranaraa hamu'ou?”
A'a fei ma'auaa ro'ou ma fei nanawalaa pudaa ro'ou, rona fi'i'igii, “Rama'a
bata meni? Te, namina warefawe'i a'a fei lalarena ma fei lama ma lagunam-
ina guainaa wareana.”

Fei Wala'anaa ei Pigea a'a Hemea (Matthew 8:28-34; Mark 5:1-20)

26 Rona tamanaa suwidei i Gerasene,* opa'aloo fei ranu Galilee.
27 I wanomai Jesus, na nomai a'ana hemea rama'aa fei gufu, mei na wadu'ia
pigea. Namina madimai fei guta'ala'alana ma lomi na u guta laloo humu,
ma'uaa na guta a'a ei huapuu ei ma'ea.
28 I fanunupa'aa Jesus, ina aimemewai ma fapasi igoaa Jesus ma haro-
fabauana, “Tamanu nunumiamu a'au Jesus mena Na'uu mei Haidaa, mei na
Pafeai? U'amina i'iginio, onei'aa haperaraiau!”
29 Uaa Jesus na warefawe'i ba fei hafelo'a† spiriti nei wala'aa a'a mei. Uaa,
ina'aida panarofia. Ma rona'aida roro'inaa panina ma pinena a'a ei alatai ma
hefi'a, rona oma'ama'aia, ma'uaa, inafane bimoro'aa ei alatai ma ei pigea na
faponinaa hia fawelei lomi rama'a.
30 Jesus na i'iginia, “Hini haramu?”
Ina ware, “Legion,” uaa watauda pigea na wadu'ia.
31 Ma rona i'igai ma i'igaidiai ba nei'aa aloaa ro'ou a'a fei walaloa lomi
ia'iana.
32 Hepalo baua gupuu moimoi roi hanana papaa fei maugeni. Ei pigea na
i'igifawe'i a'a Jesus ba nei uga ba ro'aa wadu'aa ei moimoi ma ina ugainaa
ro'ou.
33 Ro wala'amai a'a mei rama'a ei pigea, rona wadu'aa ei moimoi ma
poni'upulao pepei na faro'ai adii fei ranu, rofonaa lalona ma wawa'uma'e.
34 Ro fanunuia ale'ei ei oma'ama'aa ei moimoi, rona ponibagua ma u'ugia
yei a'a fei baua gufu mawe ei gufu sugatata'aia.
35 Ma ei rama'a na nolao ba ro'aa ma'a tamanu ina bigi'ia. Ro'aa nopa'aloo
Jesus, rona fanunupa'aa mei na wala'aa ei pigea a'ana, na guta igoaa Jesus,
na pa'i lawalawana ma fei naranarana na rawani ma rona ma'au.
36 Ei rona fanunupa'ia, rona u'ufanaa ei rama'aa gufu batanai i rawanidiai
mei na wadu'ia pigea.
37 Ma minaa ei rama'a fawelei Gadara na i'iginaa Jesus ba nei fa'adi'ininaa
ro'ou, uaa ronamina ma'aufafelo. Si'ei, ina hugi a'a fei wa ma sua'aunu.
38 Mei rama'a, mei na wala'aa ei pigea a'ana na i'iginia ba i nogia, ma'uaa
Jesus na aloia ma ware,
39 “Hadiwe'inaa gufumu ma u'ugaa fei baua bigi'aa mei Haidaa a'amu.”
Si'ei, na hadiwe'ai ma u'ufanaa minaa ei rama'aa gufu ei baua bigi'aa Jesus
a'ana.

Mei Nanao Ma'ea ma Mei Pifine na Funu (Matthew 9:18-26; Mark 5:21-43)

---

* **8:26: 8:26** Hefi'a ne'ia ba *Gadarenes*; hefi'adiai ba *Gergesenes*; v. 37 anaa † **8:29: 8:29** Warea Greek *loloaa*

40 I hadiwe'imai Jesus, fei gupuu rama'a na taufa'ugia, uaa rona aida ba i nomai.
41 Ma hemea, harana Jairus, hemea bauaniaa fei synagogue na nomai ma fapasi igoaa Jesus ma i'igifawe'i a'ana ba nei nomai a'a fei humuna
42 uaa mei na'una, baduu pifine, ale'ei hefua ma heguai igisimasina, ifi ma'e.
Fi talailao Jesus, ei rama'a na fihoroi a'ana.
43 Ma na pa'i hemea pifine yei na tomesumesu namoo ununa ale'ei hefua ma heguai igisimasi,‡ ma'uaa lomi hemea ba i fapedupa'aa funuana.
44 Na aunumai mugina ma idoaa supuu fei hawaa uguna. Ma ana ei, na pedu fei tomesuaa fei namo.
45 Jesus na i'igai, “Hini na idoau?”
Minaa ro'ou, rona ware ba lomi ma nawe ware Peter, “Mena Fasu, ei rama'a rona fihoroi a'amu.”
46 Ma'uaa Jesus na ware, “Na pa'i hemea na idoau. Una aida ba na tonaa ma'ida faufau.”
47 Ma mei pifine nawe aida ba ro'aa apa'ia ba hia, si'ei na noma'aumai ma fapasi igoana. I pudaa minaa ei rama'a, na warefanaa ro'ou ba na pedu funuana ana ei i idoia.
48 Ma ina warenaa a'ana, “Mena na'uu, fei we'iaa naranaramu na farawaninio. Aunufa'a'a ua.”
49 Ana fi wareware ua Jesus, na nomai hemea noramiana humuu Jairus, mei bauaniaa fei synagogue. Ma na ware, “Mei na'umu na ma'e. Onei'aa fahaudinaa unuu mei feroia.”
50 I guainaa fei Jesus, na warenaa a'a Jairus, “Onei'aa ma'au, narafawe'i ua ma iwe mama'a.”
51 I nopa'aloo fei humuu Jairus, na ware ba lomi hemea i wadu'ai uniaa ro'ou Peter, John, James mawe laguei ama ma inaa mei baduu.
52 Ma a'a fei, minaa ei rama'a rona ai'ai ma wawasusu a'ana. Jesus na ware, “Hamonei'aa ai'ai. Lomi na ma'e. Na ma'igu ua.”
53 Rona fadinia uaa rona aida ba ina ma'e.
54 Ma'uaa ina tauaa panina ma ware, “Mena na'uu, asi'aa!”
55 Fei spiritina na hadiwe'imai ma ana ei, ina ufalarai. Ma Jesus na warenaa a'a ro'ou ba ronei fani hanaa mei baduu.
56 Ma mei amana ma inana namina nanawala pudaa lagua, ma'uaa ina warefawe'i a'a ro'ou ba ronei'aa u'ufanaa nemea tamanu na bigi'ia.

9

Jesus na Aloaa Hefua ma Helagui
(Matthew 10:5-15; Mark 6:7-13)

1 I harofamiaa ei Hefua ma helagui Jesus, na fani faufau a'a ro'ou ma forafora ba ronei fawala'anaa ei pigea ma fapedugaa ei funua
2 ma na aloaa ro'ou ba ronei u'ugaa fei haparaiaa mei Haidaa ma fapedugaa funuaa ei rama'a.
3 Ina warenaa a'a ro'ou: “Hamonei'aa notoo manumanuu fei tatalaia—lo'e o, raba, du'ua, mugoo po'i, o pafua susu.
4 Tamanu humu hamona wadu'ia, hamonei guta yena nopa'aloo fei ba hamona di'ininaa fei gufu.
5 Nabaa lomi rona taufa'ugaa hamu'ou, hamonei foifoiaa piyee pinee hamu'ou ena hamona di'ininaa fena gufu fena, ale'ena hepalo manumanu i fama'aa ro'ou ba rowe tonaa aree ro'ou wagii fei dududua.”

‡ **8:43: 8:43** Watauda ne'ia ba *igisimasi, ma na fapedugaa minaa ei mugoo po'ina a'a ei lo'otaa*

6 Si'ei, rona aunu ma dinaa hepapalo gufu ma u'ugaa fei rawani'a warea
ma fapedugaa funuaa ei rama'a a'a ei gufu tadiwe'aia.

Herod na Hununumasuna
(Matthew 14:1-12; Mark 6:14-29)

7 Herod, mei haparaa obao gufu na guainaa minaa ei manumanu rona
bigi'ia. Ma namina naranara watauda uaa hefi'a na ware ba John na asi'aa
a'a fei ma'ea
8 ma hefi'a na ware ba Elijah na fa'arewamai ma hefi'adiai na ware ba
hemea ei mamama'a mina mina na asi'adiai.
9 Ma'uaa Herod na ware, "Una morodigaa huaa John. Si'ei, pa'aa hini mei
a guguainaa u'ugana?" Ma ba iree ma'aia.

Jesus na Faguaa Haipani Pufaba'a
(Matthew 14:13-21; Mark 6:30-44; John 6:1-14)

10 Ro'aa hadiwe'imai ei apostle, rona warefanaa Jesus tamanu rona bigi'ia.
Si'ei na nodugaa ro'ou ma uniaa ro'ou, rona dinaa a'a fei gufu, harana
Bethsaida.
11 Ma'uaa ro'aa no'apa'alao fei gupuu rama'a, rona nenegia. Ina taufa'ugaa
ro'ou ma u'ufanaa ro'ou fei haparaiaa mei Haidaa ma fawanewaneaa ei
funua.
12 I nofafilao, ei hefua ma helagui rona nomai ma ware a'ana, "Aloaa fei
gupuu rama'a ba ronei aununaa a'a ei gufu rafi'ii ma labarai hana ma nopaa
ro'ou, uaa faweleni ona guta, namina raua."
13 Ina ware, "Hamonei fani hanaa ro'ou."
Rona ware, "Ona pa'i haipani ua faraa pidaua ma guapalo nia—nabaa lomi,
ona aunuponofani du'ua a'a fei gupuu rama'a."
14 (Puduu ei wawane yei, ale'ei haipani pufaba'a.)
Ma'uaa ina warenaa a'a ei otalai nenerana, "Fafigupuinaa ro'odu ale'ei
haipani pa'ania laloo hepapalo gupu."
15 Ei otalai nenera, rona bigi'ia ma minaa ei rama'a na guta.
16 Ina tonaa haipaniei faraa pidaua ma guapaloei nia, aranaa pafea, ware
'ta' ma itafia. Ma na fanaa ei otalai nenera ba ronei alaginia a'a ei rama'a.
17 Minaa ro'ou, rona hananamagu ma ei otalai nenera, rona paiaa ei masii
du'ua ma na pepesu hefua ma guapalo pa.

Peter na Ware ba Jesus, Hia Christ
(Matthew 16:13-19; Mark 8:27-29)

18 Hefarani, fi lafulafu Jesus, uniaa ei otalai nenera i a'ana ma na i'iginaa
ro'ou, "Ei gupuu rama'a, rona ware ba yau hini?"
19 Rona ware, "Hefi'a na ware ba John mei pudugufaia; hefi'a ba Elijah ma;
hefi'adiai ba hemea mamama'a mina mina na asi'amai a'a fei ma'ea."
20 Ina i'igai, "Ma'uaa hamu'ou? Hamona ware ba yau hini?"
Peter na ware, "Mei Christ,* mei aloagiaa mei Haidaa."

Jesus na Warewareaa fei Fi'ina ma Ma'eana
(Matthew 16:20-28; Mark 8:30—9:1)

21 Jesus na apunainaa ro'ou ba ronei'aa warefanaa nemeadiai.
22 Ma na ware, "Mei Na'uu Rama'a nei to fi'ina a'a watauda manumanu ma
ei bauaniaa gufu, ei famamoaa humuu mei Haidaa ma ei feroiaa law, ro'aa
ofadugia, fo'afama'eia ma a'a fei fa'oduaiaa arewaa iwe asi'aa a'a fei ma'ea."
23 Ma ina warenaa a'a minaa ro'ou, "Hini i nenerau nei madi'inaa ei nun-
umiana ma a'a hepapalo arewaa nei poro'aa fei hawafolona ma nenerau.

---

* **9:20: 9:20** O, *Messiah*

24 Uaa hini ba i fatelaiaa fei fawewenina i pa'ai a'ana, ma'uaa hini ba i
fapa'ainaa fei fawewenina a'au, i tohadiwe'idinia.
25 Tamanu rawani'ana nabaa nemea na tonaa minaa ei manumanuu feni
ano ma fapa'ainaa fei fawewenina?
26 Ma hini i mamafa a'au ma ei wareau, mei Na'uu Rama'a ana i mamafa
a'ana ena na nomai fininaa fei hawerana ma fei haweraa mei Ama mawe ei
apunai alo'alo.
27 A pa'aa warefa'uai a'a hamu'ou ba hamu'ou hefi'a na ufalarai yeni,
hamodo'o fanunuaa fei haparaiaa mei Haidaa ma nene hamowe ma'e."

Fei Hudi Unuu Jesus na Filogii (Matthew 17:1-8; Mark 9:2-8)

28 Ale'ei fainaroa arewaa nenee i wareaa fei Jesus, ina dugaa Peter, John
mawe James ma rona tafanenaa pafoo maugeni ba ro'aa lafulafu.
29 Ifi lafulafulao, fei maumauna na filogii ma fei susuna namina we'a ale'ei
we'aa usida.
30 Helagui rama'a, Moses ma Elijah, laguna fiwarewarei a'ana.
31 Laguna fa'arewamai a'a ei mau rawani'a haweraa lagua ma fiware-
wareinaa fei aunuana, fei lomi i madii ba i bigi'ia yei Jerusalem.
32 Namina mama'igu pudaa Peter ma ei tafina, ma'uaa ro'awe wera-
farawani, rona fanunupa'aa fei hawerana ma helagui rama'a na ufipui
a'ana.
33 Ba lagu'aa aunudi'ininaa Jesus, na warenaa a'ana Peter, "Mena fasu,
na rawani ba o'ou yeni. O'ounei faduaa odumanu pale—hepalo yoi, hepalo
Moses ma hepalo Elijah." (Lomi ina aida ba i wareaa tamanu.)
34 Ifi warewarelao, hepalo papalei na nomai mi hawaipa'ainaa ro'odu ma
rona ma'au ei ro'aa wadu'ainaa tapuu fei papalei.
35 Hepalo lao na waregio a'a fei papalei, "Hemeni, meni Na'uu, meni una
rafeinia; guainaa wareana."
36 I waredii fei lao, rona fanunuia ba uniaa Jesus. Ei otalai nenera, rona
au'uaia a'a ro'ou. Lomi rona warefanaa hemea tamanu rona fanunuia a'a fei
au fei.

Fei Wala'anaa fei Spiriti Hafelo a'a Hemea Baduu Wawane (Matthew 17:14-18; Mark 9:14-27)

37 Iree arewadiai, ei ro'aa upudi'ininaa fei maugeni, hepalo gupuu rama'a
na nomai a'ana.
38 Hemea ro'ou na harofia, "Mena feroia, ba a i'iginio ba onei ma'a mei
na'uu baduu wawane, uaa hia ua na'uu.
39 Hepalo spiriti na'aida panarofia ma mei baduu na iwa'iwa; ina'aida
famemeroinia, na'aida nomai pugapugaa poana. Lomi na u fafaa a'ana ma
nawemina fafeloia.
40 Una i'igifawe'i a'a ei otalai neneramu ba ronei fawala'ania, ma'uaa, lomi
rona fawala'apa'ia."
41 Jesus na ware, "Haa, hamu'ou eni rama'a wagii feni au feni, eni lomi na
narafawe'i ma suauga a'a ei hafelo'a. Amina gutabatanaidilao a'a hamu'ou?
Yau na tamafoidii. Dugamai mei na'umu."
42 Ei fi nomai mei baduu, fei pigea† na fapasimemeroinia. Ma'uaa Jesus na
warefawe'i a'a fei hafelo'a spiriti, na farawaninaa mei baduu ma dugifanaa
mei amana.
43 Ma namina nanawala pudaa ro'odu a'a fei baua faufau mei Haidaa.
Ro'ei malefalao a'a ei bigi'aa Jesus, ina warenaa a'a ei otalai nenerana,

† **9:42: 9:42** Warea Greek *loloaa spiriti*

Jesus na Waredinaa fei Ma'eana
(Matthew 17:22, 23; Mark 9:30-32)

44 "Guaifarawaninaa tamanu a warefanaa hamu'ou: Mei Na'uu Rama'a,
rowe aloia i panii rama'a."
45 Ma'uaa lomi rona aida hanuna. Ina ude'opa'ai a'a ro'ou, si'ei, lomi rona
apa'aa hanuna ma rona ma'au i'igiana wagina.

Hini i Pafeai?
(Matthew 18:1-5; Mark 9:33-37)

46 Rona fiharei ei otalai nenera ba hini ro'ou i pafeai hinene.
47 Jesus na apa'idigaa ei naranaraa ro'ou ma na dugaa hemea baduu ma
fa'ugia papana.
48 I dii, na warenaa a'a ro'ou, "Hini i taufa'ugaa meni baduu meni a'a fei
harau, na taufa'ugau; ma hini i taufa'ugau, ana na taufa'ugaa mei i aloagiau.
Uaa hini lomi na awata dupuaa hamu'ou na pafeai."

Mei Lomi na Ofadugaa Hamu'ou, Maroaa Hamu'ou
(Mark 9:38-40)

49 Na ware John, "Mena Fasu, hai'ouna fanunupa'aa hemea fi fawala'anaa
ei pigea a'a fei haramu ma hai'ouna apunainia ba inei'aa bigi'ia uaa hia abaa
hemea hai'ou."
50 Jesus na ware, "Hamonei'aa apunainia a'a fei, uaa hini lomi na ofadugaa
hamu'ou, hia hemea hamu'odu."

Ei Samaria, Rona Ofadugia

51 I rarafi'imai fei auna ba i dinaa gufu pafea, Jesus namina nara ba i pa'aa
dinaa Jerusalem.
52 Ma na aloaa hefi'a talaitonaa wareana ba roneido'o nonoo ma
wadu'ainaa hepalo gufu i Samaria ma pagi'aufania ei manumanu;
53 ma'uaa ei rama'a yei, lomi rona taufa'ugia, uaa ifi aununaa Jerusalem.
54 Lagu'aa fanununaa fei laguei otalai nenerana, James ma John, laguna
i'igai, "Mena fasu, ona nunuminia ba haigunei ware ba fei hafi nei pasigio
pafea ma gu'aiaa ro'odu"?‡
55 Ma'uaa Jesus na momo'ilao ma hota'aa lagua
56 ma§ rona dinaa a'a hepalodiai gufu.

Fei Pono'aa fei Neneramu Jesus
(Matthew 8:19-22)

57 Ei roi tatalailao tala, hemea na warenaa a'ana, "Omina dinaa hitani, yau
a nenegio."
58 Jesus na ware, "Ei manulelele na pa'i waduu ro'ou ma ei manufidufiduu
pafea na pa'i hofaa ro'ou, ma'uaa, mei Na'uu Rama'a, lomi hefawala ba i
haino wagina."
59 Ina warenaa a'a hemeadiai, "Nenerau."
Ma'uaa na ware mei rama'a, "Mena Fasu, ado'o i'ifinaa amau."
60 Jesus na warenaa a'ana, "Ei ma'ea, ana ronei fi'i'ifii ana ro'ou, ma'uaa,
yoi nei aunu ma warefanaa ro'ou fei u'ugaa fei haparaiaa mei Haidaa."
61 Ma hemeadiai na ware, "A nenegio mena Fasu; ma'uaa, ado'o dinaa
gufuu ma rapu paniu a'a ei maroau."
62 Jesus na ware, "Lomi nemea i panarofaa fei agi'agii pe'ihape ma di-
arainaa nene ba iwe bigipa'i wagii fei bigi'aa fei haparaiaa mei Haidaa."

---

‡ **9:54: 9:54** Hefi'a ne'ia ba *ro'odu, ana ale'ei bigi'aa Elijah?* § **9:56: 9:55-56** Hefi'a ne'ia ba *lagua. Ma ina ware, "Lomi ona aida ba batanai fei spiriti ona pa'i, uaa mei Na'uu Rama'a, abaa ei i nomai ba i fagianainaa ei rama'a, ma'uaa ba i fatela'anaa ro'ou." 56 Ma*

10

Jesus na Aloaa Oloromfua ma Helagui

1 Nenee fei, mei Fasu na rafeinaa oloromfua ma helaguidiai* ma alofahe-
lalaguinaa ro'ou ba roneido'o nonoo dinaa a'a minaa ei gufu ba i wadu'ai.
2 Ina warefanaa ro'ou, "Namina watauda ei fua, ma'uaa, ma'ida ua hufu'a.
Si'ei, hamonei i'iginaa mei Fasuu ei hufu'a ba nei alo bigibigi'a a'a fei
pe'ihapena.
3 Aunu! A aloaa hamu'ou ale'ei na'uu sipsipi dupuaa ena ponotoo podu.
4 Hamonei'aa notoo mugoo po'i, raba, hafena pine o warewarenaa a'a
nemea i tala.
5 "Ena hamona wadu'aa hepalo humu, hamoneido'o ware, 'Fei gutafarawa-
nia a'a hamu'ou ena laloo feni humu feni.'
6 Nabaa nemea rawani'a rama'a yei, fei rawani'aa hamu'ou i pasinaa
pafona; nabaa lomi, i hadiwe'inaa a'a hamu'ou.
7 Guta laloo fei humu fei. Hanana ma hunumaa tamanu rona fanaa
hamu'ou uaa na rawani ba mei bigibigi'a i to pono'ana. Apuna guta a'a
watauda humu.
8 "Ena hamona dinaa a'a hepalo gufu ma rona taufa'ugaa hamu'ou, ha-
monei hanaiaa tamanu rona fanaa hamu'ou.
9 Fapedugaa funuaa ei rama'a yei ma warefanaa ro'ou, 'Fei haparaiaa mei
Haidaa na rafi'inaa hamu'ou.'
10 Ma'uaa ena hamona dinaa hepalo gufu ma lomi rona taufa'ugaa
hamu'ou, dinaa a'a ei talaa ro'ou ma ware,
11 'Hai'ouna foifoiaa ei piyee gufuu hamu'ou a'a ei pinee hai'ou uaa
hamona bigifatata. Ma hamonei aida ba fei haparaiaa mei Haidaa na rafi'i.'
12 A warefanaa hamu'ou ba na siagigii fagianaa Sodom laraa fei gufu fei.

Ei Gufu Lomi na Pa'i Narafawe'ia
(Matthew 11:20-24)

13 "Hamona fagiana hamu'ou ena Korazin! Hamona fagiana hamu'ou
ena Bethsaida! Uaa, nabaa Tyre ma Sidon na ma'a ei foigia mina, ei foigia
hamona ma'aia e'eni, ei rama'aa guapaloei gufu guapaloei, ro'aa filogidigaa
naranaraa ro'ou ma gutarafeaa ei madigedigeaa lawalawa ma haguguinaa
tabaa ro'ou maduhafi.
14 Ma'uaa a'a fei dududua na siagigii fagianaa Tyre ma Sidon laraa
hamu'ou.
15 Ma hamu'ou ena Capernaum, naraa hamu'ou ba hamo'aa di'uanaa gufu
pafea? Pa'aa lomi. Hamowe di'uanawii fena walaloa.†
16 "Hini i guainaa hamu'ou na guainau; hini i ofadugaa hamu'ou na
ofadugau; ma'uaa, hini i ofadugau na ofadugaa mei i aloagiau."
17 Ei oloromfua ma helagui, ronawe hadiwe'aimai ma wareni'eni'e, "Mena
Fasu, ei pigea ana na neneraa wareaa hai'ou a'a fei haramu."
18 Ina ware, "Una fanunupa'aa Satan na pasirai yei pafea ale'ei usida.
19 Una fanidii faufau hamu'ou ba hamonei hapuninaa ei hafelo'a wa'a, ei
difowai ma muainaa minaa ei faufau mei ba i fo'afama'eaa hamu'ou.
20 Hamonei'aa ni'eni'e ba rona neneraa wareaa hamu'odu ei spiriti hafelo.
Ma'uaa hamonei ni'eni'e a'a fei ba ei haraa hamu'ou na pana i gufu pafea."

Jesus na Ni'eni'e
(Matthew 11:25-27; 13:16, 17)

21 A'a fei au fei, si'ei ba fei Spiriti Apuna namina fani'eni'eaa ununa, Jesus
na ware, "Una uduginio, O'ama, mena Fasu, mena ona pafeainaa fei haroo

* **10:1: 10:1** Hefi'a ne'ia ba *oloromfua pa'ania*; v. 17 anaa † **10:15: 10:15** Warea Greek *Hades*

pafea ma feni ano, uaa ona opa'ainaa eni manumanu eni a'a ena rona pa'i
apa'a ma feroiaa ro'ou ma ona fa'arewaia a'a ei baduu pusu'o. Hi'i, O'ama,
uaa ona ni'eni'e ba na ale'ei.
22 "Minaa ei manumanu nadii fifaninaa paniu mei Amau. Lomi hemea na
aida ba mei Na'u, hia hini, ma'uaa, uniaa mei Ama. Ma lomi hemea na aida
ba mei Ama, hia hini, ma'uaa, uniaa mei Na'u mawe ei hia na nunumiai ba i
fama'aia a'a ro'ou."
23 Si'ei, ina momo'inaa a'a ei otalai nenerana ma na warefagigii a'a ro'ou,
"Na pa'i hawegia a'a ena puda na fanunuaa tamanu hamona fanunuia.
24 Uaa a warefanaa hamu'ou ba watauda mamama'a ma hapara, nun-
umiaa ro'ou ba ro'aa fanunuaa tamanu hamona fanunuia, ma'uaa lomi rona
fanunupa'ia ma ba ro'aa guainaa tamanu hamona guainia, ma'uaa lomi rona
guaipa'ia.

Fei Warea Hanunuu mei Rawani'a Samaria

25 Heai arewaa hemea na apa'ifarawaninaa fei law, na ufalarai ba i maniaa
Jesus. Ina i'igai, "Feroia, a bigi'aa tamanu ba a to harenua lomi i pedutoo?"
26 Ina ware, "Tamanu ne'ia wagii fei Law? Ma ona igobatanainia?"
27 Ina ware: " 'Haguaa mei Haidaa, mei Fasumu a'a minaa fei ha'emu ma
minaa fei fawewenimu ma minaa fei faufaumu ma minaa ei naranaramu';
ma 'Haguaa mei gufumu ana ale'ei ona haguio.' "
28 Jesus na ware, "Ona warepa'ia. Bigi'ia ma o'aa gutalao."
29 Ma'uaa ba i fawanewaneaa anaia, na i'igai ale'ei, "Ma, hini mei gufuu?"
30 Jesus na ware: "Hemea fi talailao di'ininaa Jerusalem ba i dinaa Jericho
ma rona panarofia ei fafanao. Rona forabainini'aa susuna, fo'aia ma anaa i
ma'e ma rona di'ininia.
31 Hemea bauaniaa humuu mei Haidaa ana fi aunulao a'a fei tala fei ma na
fanunupa'aa mei rama'a mei, na farapa ma aunudi'ininia.
32 Hemea Levi ana ale'ei, i nopa'amii fawelei ma fanunupa'ia, na talai
fipepei ma aunudi'ininia.
33 Ma'uaa hemea Samaria fi tatalailao na nopa'amii fawelei na haino mei.
I fanunupa'ia, na faloloa'inia.
34 Ina nolao a'ana ma bobo'inaa ei loralorana. Na ipinaa ununa pao ma
wine. Ma fahuginia pafoo fei hapena donkey ma noduginaa hia a'a hepalo
humuu ma'igua ma roiroinia.
35 Iree arewadiai, ina fanaa mei oma'ama'aa fei humuu ma'igua guapalo
mugoo po'i‡ ma warenaa a'ana, 'Roinia ma ena una hadiwe'aimai, awe
pono'aa tamanudiai ona bigi'ia a'ana.'
36 "A'a o'oduei, hini ale'ei gufuu mei rona fo'aia ei fafanao?"
37 Mei na pa'i baua apa'ana a'a fei law na ware, "Mei na faloloa'inia."
Jesus na warenaa a'ana, "Onei aunu ma bigi ana ale'ena."

I a'a fei Humuu Martha ma Mary

38 Ei roi tatalailao Jesus ma ei otalai nenerana, ina nopa'amiaa hepalo gufu
i guta wagina hemea pifine harana Martha, mei na fagutania humuna.
39 Na pa'i hemea tafina, harana Mary, ma na guta igoaa mei Fasu ma
guainaa u'ugana.
40 Ma'uaa Martha, namina nifi rawana uaa ifi bigi'aa ei du'ua. Ina nomai
a'ana ma i'igai, "Mena Fasu, haa, lomi ona fanunupa'ia ba unaa yau fimina
bigi'aa ei bigi'a ma mei tafiu, na aida ma fi guta ua? Ware a'ana ba inei
hadumau!"

‡ **10:35: 10:35** Warea Greek *guapalo denarius*

41 Mei Fasu na ware, “Martha, Martha, yoi, omina fafi'i'uanaa tabamu a'a
watauda manumanu,
42 ma'uaa hepalo ua manumanu onei bigi'ia.§ Mary na bigi'aa fei i pa'i
hanuna ma lomi hemea i tarafia a'ana.”

11

Fei Feroiaa Jesus Wagii fei Lafulafua
(Matthew 6:9-13; 7:7-11)

1 Heai arewaa, Jesus fi lafulafu hefawala. I lafulafudii, hemea otalai
nenerana na warenaa a'ana, “Mena Fasu, feroinaa hai'odu lafulafua ana
ale'ei John na feroinaa ei otalai nenerana.”
2 Ina warenaa a'a ro'ou, “Ena hamona lafulafu, hamonei ware ale'ei:
“ ‘O'ama,*
fei haramu na apunai
ma fei haparaiamu nei nomai.†
3 Fani hanaa hai'ou a'a hepapalo arewaa.
4 Futoaa ei hafelo'aa hai'ou,
uaa hai'ouna futoaa hafelo'aa ei rona fafeloaa hai'ou.‡
Ma onei'aa fa'aunuaa hai'ou a'a ei manimania.’ ”§
5 Ma ina warenaa a'a ro'ou, “Nabaa nemea hamu'ou na pa'i tafina ma ona
dinaa a'ana poi difa'u'u ma warenaa a'ana, ‘Otafi, fanau odumanu faraa
pidaua,
6 uaa hemea tafiu noramiana rauaa ma na nomai a'au ma'uaa, lomi na pa'i
du'ua ba a fania.’
7 “Ma mei laloo humuna i ware, ‘Apuna funiau hamatee na fawidii fei
gigei. Ma rona ma'igudii a'au ei na'uu. Lomi a asi'adiai ba a fanio hepalo
manumanu.’
8 A warefanaa hamu'ou ba fa'ua hia pa'aa tafina, ma'uaa abaa ei i fani
hanana uaa ba hia tafina, hamatee si'ei ba lomi ina noma'aulao* i'igiana,
ipowe asi'afania tamanu nunumiana.
9 “Si'ena, a warefanaa hamu'ou: I'igai ma o'aa tonia; labarai ma o'aa pa'ia;
faba'aba'a ma fei gigei i gigi.
10 Uaa hini i i'igai, i tonia; hini i labarai, i pa'ia; hini i faba'aba'a, i gigi fei
gigei a'ana.
11 “Ena ama, hini hamu'ou, nabaa mei na'umu i i'iginio ba fani hanana† nia,
o fania hepalo wa'a?
12 O, nabaa i i'igai ba hanana ha'odu, o fani ua hanana difowai?
13 Fa'ua ba hamu'ou hafelo'a, ma'uaa, ana hamona'aida fani rawani'a
manumanu a'a ei na'uu hamu'ou. Ma nabaa ale'ei, hamonei aida ba mei
Amaa hamu'ou pafea, iwe aloarai fei Spiriti Apuna a'a ei rona i'iginia!”

Jesus ma Beelzebub
(Matthew 12:22-30; Mark 3:20-27)

14 Jesus na fawala'anaa hepalo pigea umuloo. Ei i wala'aa fei pigea, mei
umuloo na wareware ma namina nanawala pudaa fei gupuu rama'a.

---

§ **10:42: 10:42** Hefi'a ne'ia ba *ma'uaa nei pa'i hefi'a ua manumanu—o, hepalo ua* * **11:2: 11:2** Hefi'a ne'ia ba *Mena Amaa hai'ou pafea* † **11:2: 11:2** Hefi'a ne'ia ba *nomai. Fei nunumiamu nei bigi yeni malagufu ana ale'ei i pafea.* ‡ **11:4: 11:4** Warea Greek *hafelo'aa minaa ei rona do'o to a'a hai'ou.* § **11:4: 11:4** Hefi'a ne'ia ba *manimania, ma'uaa rafetata'ainaa hai'ou a'a mei hafelo'a.* * **11:8: 11:8** O, *si'ei ba na ofasisia* † **11:11: 11:11** Hefi'a ne'ia *ba fani faraa pidaua, o'aa fania hepalo mugoo; o nabaa i i'iginio ba fani hanana*

15 Ma'uaa hefi'a ro'ou, rona ware, “A'a fei faufau Beelzebub,‡ mei haparaa
ei pigea na fawala'anaa ei pigea.”
16 Hefi'adiai, ba ro manimania, rona i'iginia ba nei fama'aiaa ro'ou hepalo
hilala i norai pafea.
17 Jesus na apa'idigaa ei naranaraa ro'ou ma na warenaa a'a ro'ou, “Nabaa
ei rama'a wagii hefaa baua gufuu hapara ro fifalagii, fei gufu fei i fagiana. Ma
ei rama'aa hepalo humu, nabaa lomi rona firawanii, fei humu fei, i pasilogu.
18 Nabaa Satan na figitataa anaia, batanai ba fei haparaiana i udemai?
Una ware ale'ei uaa hamona ware ba una fawala'anaa ei pigea a'a fei faufau
Beelzebub.
19 Nabaa fa'ua ba una fawala'anaa ei pigea a'a fei faufau Belzebub, ei rona
neneraa hamu'ou, rona fawala'anaa ei a'a fei faufau hini? Ma si'ei ana ei
neneraa hamu'ou, ro'awe wareia ba afaia fa'ua.
20 Ma'uaa nabaa una fawala'anaa ei pigea a'a fei faufau mei Haidaa, fei
haparaiaa mei Haidaa na nodigimai a'a hamu'ou.
21 “Nabaa mei faufau rama'a, mei na oma'aa fei humuna na pa'ipedu
waduna, ei manumanu laloo humuna i udefarawani ua.
22 Ma'uaa nabaa hemea na faufaudiai a'ana, i panarofaa mei amaa fei
humu, fugoinia ma tarafaa ei wadu, ei na nara mei amaa fei humu ba i
hadupa'ia, te, hemei na faufaudiai, i fi'alaginaa ei manumanu a'a ei tafina.
23 “Mei lomi na oa a'au na ofadugau ma hini lomi na hadumau
fawadu'ainaa ei sipsipi, ina faba'autorainaa ro'ou.

Fei Hadiwe'iaa fei Spiriti Hafelo
(Matthew 12:43-45)

24 “Ei na wala'aa a'a hemea hepalo hafelo'a§ spiriti, i talainaa fawelei lomi
rama'a ma labarai gutafaweniana, ma'uaa lomi iwe labagipa'ia. Hee, i powe
naranara, ‘Unei hadiwe'ainaa fei humu una fa'aa wagina.’
25 Ma i hadiwe'ailao, na fanunupa'aa fei humu ba na rodii ma ei manu-
manu na udelafui.
26 Ma si'ei na dugamii olorompalodiai hafelo'a spiriti, hafelo'aa ro'ou na
muainia ma rona wadu'aiguta yei. Ma laloo iaa mei, nawemina hafelo
apoidiai.”
27 Ei fi warewareaa fei Jesus, hemea pifine dupuaa ei rama'a, na haroharo,
“Hawegia a'a mei pifine, mei i waninio ma fagipeio.”
28 Ina ware, “Hi'i, ma'uaa bauanadiai fei hawegia a'a ei rona guainaa fei
wareaa mei Haidaa ma nenegia.”

Fei Hilalaa Jonah
(Matthew 12:38-42)

29 Ei fimina wataudalao fei gupuu rama'a, Jesus na ware, “Ei rama'a a'a feni
au feni, ronamina hafelo. Rona i'igai ba unei fama'aa ro'ou hepalo hilalaa
foigia noranarai pafea ma'uaa, lomi a fama'aa hepalo, ana fei hilalaa Jonah
ua.
30 Jonah, hia ale'ei hilala a'a ei Nineveh. Ana ale'ei ba mei Na'uu Rama'a,
hia hilala a'a feni tawe feni.
31 A'a fei au dududua, mei Hapara Pifine, mei noramiana hara'uu, iwe
asi'afipui a'a ei rama'aa feni au feni ma ware ba rona tata, uaa namina
di'ininaa gufuna i susuwe'i ba i guainaa fei apa'aa Solomon ma'uaa hemea*
na muainaa Solomon, hia yeni eni.

---

‡ **11:15: 11:15** Warea Greek *Beezeboul o Beelzeboul*; vv. 18 ma 19 anaa § **11:24: 11:24** Warea Greek *loloaa* * **11:31: 11:31** O, *hefaa manumanu*; v. 32 anaa

32 A'a fei au dududua, ei Nineveh rowe asi'afipui a'a ei rama'aa feni au
e'eni ma ware ba rona tata. Uaa rona filoginaa naranaraa ro'ou a'a fei u'ugaa
Jonah, ma'uaa hemea na muainaa Jonah, hia yeni eni.

Fei We'ai fei Unu
(Matthew 5:15; 6:22, 23)

33 "Lomi hemea i fagu'aa fei we'ai ba i au'opa'ainia haroo hepalo hagi.
Ma'uaa i augia a'a fei ude'udena ba ei rona nomai ro'aa fanunupa'aa fei
we'ai.
34 Fei pudamu ale'ei we'ai unumu. Nabaa na rawani pudamu, minaa
fei unumu, ana i we'apedu. Ma'uaa, nabaa na hafelo pudamu, ana i
rorobadubadu unumu.
35 Oma'ama'a ba fei we'ai laloo iamu lomi na roromapa'ai.
36 Si'ei, nabaa minaa fei unumu na we'apedu ma lomi ma'ida dufuu
roromaa, imina we'afa'arai, ana ale'ei we'aa fei ramai na we'ainio."

Oloroa Warea Fagianaa
(Matthew 23:1-36; Mark 12:38-40)

37 I waredii Jesus, hemea Pharisee na ware a'ana ba lagu'aa hananafipui;
si'ei, ina wadu'ai ma fapalagi ditataa fei tawa.
38 Ma'uaa mei Pharisee na ba'arofo i fanunuia ba Jesus, lomi nado'o huwe
ma na hanana ua.
39 Ma mei Fasu na warenaa a'ana, "Hamu'ou ena Pharisee, hamona
fesu'uaiaa auguu fei bara ma fei lopi, ma'uaa laloo iaa hamu'ou, namina
pepesu ei bagito ma hafelo'a.
40 Hamu'ou poapoa rama'a! Haa! Abaa mei i bigi'aa fei augu ana mei i
bigi'aa fei lalona?
41 Ma'uaa hamonei fanaa ei lomi rona pa'i tamanu na ude laloo fei lopi,†
ma minaa ei manumanu i fafa'arai a'amu.
42 "Hamona fagiana hamu'ou ena Pharisee, uaa hamona fanaa mei Haidaa
hepalo a'a hefua mint, rue ma minaa ei mau manumanu pe'ihapee hamu'ou,
ma'uaa hamona madi'inaa fei na wanewane ma fei haguaa mei Haidaa.
Hamonei bigi'aa guapaloeni ma ana hamonei fani fanaa hamu'ou.
43 "Hamona fagiana hamu'ou ena Pharisee, uaa hamona nunuminaa ei
gutanaa ei baua rama'a laloo fei synagogue ma ba ronei famafufuoi ma
fanunu'apa'aa hamu'ou yei fawelei rona'o alo manumanu ei rama'a.
44 "Hamona fagiana hamu'ou, uaa tawi'aa hamu'ou ale'ei fei huapu lo'e
lalana, fei lomi rona apa'ia rama'a ma rona tatalai pafona."
45 Hemea na pa'i baua apa'ana a'a fei law na warenaa a'ana, "Feroia, ena
ona wareaa ena manumanu ena, ana oi warefafeloaa hai'ou."
46 Jesus na ware, "Ma hamu'ou ena na pa'i baua apa'a a'a fei law, hamona
fagiana anaa, uaa hamona fani rarabaa ei rama'a, ei namina rataiaa ro'ou
ma ana lomi hamona fani ma'ida pani a'a ro'odu.
47 "Hamona fagiana, uaa hamona fadufani humuu ma'eaa ei mamama'a,
ma'uaa ana ena upuu hamu'ou, ena rona fo'afama'eaa ro'odu.
48 Ma hamona ware ba na rawani fei bigi'aa ei upuu hamu'ou; fei
fo'afama'eaa ro'ou ei mamama'a ma hamona faduaa ei humuu ro'ou, humuu
ma'ea.
49 A'a fei, mei Haidaa wagii fei apa'ana na ware, 'A aloawii ei mamama'a
ma apostle a'a ro'ou. Hefi'a ro'aa fo'afama'eaa ro'ou ma hefi'adiai ro'aa
haperararaiaa ro'ou.'
50 Si'ei, i udenaa a'a eni rama'aa feni au feni fei namoo minaa ei mamama'a,
fei wigianamai a'a fei mamaraiamii feni ano nopa'amii wagieni.

† **11:41: 11:41** O, *tamanu ona pa'i*

51 I a'a fei namoo Abel dinamii a'a fei namoo Zechariah, mei rona
fo'afama'eia watolaa fei tawahafi na apunai ma fei humuu mei Haidaa. Hi'i,
a warefanaa hamu'odu ba ei rama'aa feni au feni ro'aa tonaa fagianaa wagii
minaa e'ei.
52 "Hamona fagiana, ena hamona pa'i baua apa'a a'a fei law, uaa hamona
opa'ainaa fei gigigii fei apa'a. Lomi hamona wadu'ai ma hamona lawaraa ei
ba ro'aa wadu'ai anaa."
53 I di'ininaa fawelei Jesus, ei Pharisee mawe ei feroiaa law, ronamina
fiharenii a'ana ma i'igai watauda
54 ba ro'aa fa'alabe'ia ma panarofia na'aa i warefatata.

12

Fei Aweia a'a fei Mau Ware'onia
(Matthew 10:26, 27)

1 Ma a'a fei au fei, rona figupuimai watauda pufaba'a rama'a ma finitonitoi,
Jesus nado'o warenaa a'a ei otalai nenerana, "Oma'aa hamu'odu a'a fena
fafuafuaa ena Pharisee. Uaa fei fafuafua, pa'aa ware'oni.
2 Lomi hepalo manumanu opa'aia ba lomi i lelefo, o hepalo manumanu na
ude'opa'ai ba lomi ro'aa apa'ia.
3 Tamanu ona wareia a'a fei roromaa, o'aa guainia na arewaa. Ma tamanu
ona baba'ufagiginia adiaa hemea laloo humu, fei manumanu fei, ro'aa
mewainia pupuaa humu.

Ma'auaa mei Haidaa
(Matthew 10:28-31)

4 "A pa'aa warefanaa hamu'ou ena tafiu, apuna ma'auaa ena rona
fo'afama'epa'aa fei hudi unu ma nene, lomi ro'aa bigidinaa hepalo manu-
manu.
5 Ma'uaa a fa'aiaa hamu'ou mei ba hamonei ma'auia. Ma'auaa mei nabaa
i fo'afama'edigaa fei hudi unu, na pa'i faufauna ba i siminaa hamu'ou wagii
fei hafi lomi i peretoo. Hi'i, a warefanaa hamu'ou ba hamonei ma'auia.
6 Hamona aidadii ba haipani sumara, rona alonaa guai pusu'o mugoo po'i.*
Ma'uaa lomi hepalo ro'odu ba mei Haidaa na madi'inia.
7 Hamonei aida ba ei hugoo tabaa hamu'ou, na aidadii puduna. Apuna
ma'au; na awatanaa hamu'ou laraa ei watauda sumara.

Mei i Ware ba Lomi na Apa'aa Christ
(Matthew 10:32, 33; 12:32; 10:19, 20)

8 "A warefanaa hamu'ou ba hini i u a'au i pudaa rama'a, mei Na'uu Rama'a
ana i u a'ana i pudaa ei alo'aloo mei Haidaa.
9 Ma'uaa hini i ofadugau i pudaa rama'a, ana a ofadugia i pudaa ei alo'aloo
mei Haidaa.
10 Ma hini i warefafeloaa mei Na'uu Rama'a, mei Haidaa i futoia, ma'uaa
hini i warefafeloaa fei Spiriti Apuna, mei Haidaa lomi ba iwe futoia.
11 "Ma ena rona fa'ugaa hamu'ou a'a ei synagogue ma pudaa ei bauana ma
ei forafora, apuna naranara watauda ba batanai hamona wareaa fipepei a'a
hamu'ou ma hamu'ou ware bata,
12 uaa fei Spiriti Apuna, iwe feroinaa hamu'ou tamanu hamo'aa wareia a'a
fei au fei."

Fei Warea Hanunuu mei Poapoa Watauda Mugoo Po'ina

13 Hemea i dupuaa ei rama'a na warenaa a'ana, "Feroia, warenaa a'a mei
lofuu ba nei alaginaa ei manumanu haiguna tonia a'a mei amaa haigua."

---

* **12:6: 12:6** Warea Greek *guapalo assaria*

14 Jesus na ware, “Otafi, hini na rafeinau ba fawanewaneaa hamugua?”
15 Ma ina warenaa a'a ro'ou, “Wagi'inaa hamu'ou! Oma'aa hamu'ou a'a
fei maumau bagito; fei fawewenii hemea abaa i nomai a'a ei watauda
manumanuna.”
16 Ma na u'ufanaa ro'ou feni warea hanunu: “Fei pe'ihapee hemea
watauda mugoo po'ina, na pa'i watauda du'ua.
17 Ma ina naranara, ‘A bigi'aa tamanu? Lomi baua pale ba a augaa ei du'ua.’
18 Ma nawe ware, ‘Sifeni feni unei bigi'ia. Unei rosiaa ei pusu'o pale ma
bigi'aa hefi'adiai baua pale ma a aufarawaninaa ei du'ua ma ei manumanuu.
19 Ma apowe warenaa ana a'au, “Yoi na pa'i watauda manumanu i udelao
watauda igisimasi. Gutafamamadi'ai ua; hananafarawani, hunufarawani
ma gutani'eni'elao.” ’
20 “Ma'uaa mei Haidaa na warenaa a'ana, ‘Yoi pa'aa poapoa! Feni poi feni,
fena fawewenimu a tonia a'amu. Ma hini ba i tonaa ei manumanu, ei ona
to'augia ba manumanumu?’
21 “Ana ale'ei a'a hini na to'au manumanu ba manumanuna, ma'uaa lomi
na bigi'aa hefi'a manumanu a'a mei Haidaa.”

Apuna Naranara Watauda (Matthew 6:25-34)

22 Ma Jesus na warenaa a'a ei otalai nenerana, “Apa'aa warefanaa
hamu'ou, apuna naranara watauda a'a fei gutanaa hamu'ou ba hamo'aa
hanaiaa tamanu, o fei hudi unuu hamu'ou ba hamo'aa lawainaa tamanu.
23 Wagii fei gutanaa hamu'ou na pa'i hefi'a manumanu na muainaa ei
du'ua ma fei hudi unu na muainaa ei lawalawa.
24 Fanunuma'aiaa fei maumau ei sigo. Lomi rona faro ma hufu. Ana lomi
rona pa'i pale ude'udee manumanu ma'uaa, mei Haidaa na faguaa ro'ou. Ma
hamu'ouna rarabadiai laraa ei manufidufidu!
25 Hini hamu'ou nabaa i naranara watauda ba i famaladinaa fei
gutanana?†
26 Nabaa lomi hamo'aa bigipa'aa fei pusu'o manumanu fei, tani hamo'aa
naranara watauda a'a hefi'adiai manumanu?
27 “Fanunuma'aiaa fei mau habeaa ei lily. Lomi rona bigimaguhagu ma
tawitawi. Ma'uaa a warefanaa hamu'ou ba Solomon wagii ei watauda
hawerana lomi na hawawaraa ei fota ei.
28 Si'ei ba mei Haidaa na haweginaa ei guanaa fei pe'ihape, ei yeni wagieni
ma narani i simainaa hafi, po'o batanai fei hawegiana, hamu'ou ena lomi
namina we'i naranara hamu'ou!
29 Ma apuna naranara watauda a'a tamanu hamo'aa hanaia ma hunumia.
30 Uaa, ei rama'aa roromaa feni ano, rona ponineneraa ei manumanu ei
ma mei Amaa hamu'ou na apa'idigia ba hamu'ounapa'aa nunuminia.
31 Ma'uaa labaginaa fei haparaiana ma ei manumanu ei, ana i fanaa
hamu'ou.

Ei Rawani'a Manumanu i Pafea (Matthew 6:19-21)

32 “Apuna ma'au, hamu'ou ena na'uu sipsipi, uaa mei Amaa hamu'ou na
ni'eni'e ba i fanaa hamu'ou fei haparaia pafea.
33 Aloaa ena manumanuu hamu'ou ma fanaa ei lomi rona pa'i. Hamonei
tonaa ei raba, ei lomi i wara'atoo ma augaa ei rawani'a manumanu i pafea,
ei lomi i pedutoo, fawelei lomi na pa'i fafanao ma pugo'a.
34 Uaa hitani na ude ei rawani'a manumanuu hamu'ou, fei naranaraa
hamu'ou ana yei.

---

† **12:25: 12:25** O, *watauda ba i fatareaa anaia hepalodiai cubit*

Ofafaufau

35 “Hamonei hawegi ma ofafaufau a'a fei bigi'a ma fa'udewe'a'uaiaa fei
we'ai hamu'ou
36 ale'ei ei rona oma'aa fei hadiwe'iamii mei fasuu ro'ou a'a fei hananaa fei
lalaia, uaa ena na nomai ma faba'aba'a, ro'aa ponigigifania fei gigei.
37 Na rawaninaa ei nafi, nabaa i nopa'amii ro'ou mei fasu roi
oma'afafaufau. A warefa'uai a'a hamu'ou ba ana hia i hawegi ale'ei hemea
nafi ma ware a'a ro'ou ba ronei gutafapalagi ditataa fei tawa ma i hasufani
hanaa ro'ou.
38 Ina rawaninaa ei nafi nabaa mei fasu i nopa'amiaa ro'ou, roi
oma'afafaufau laloo poi difa'u'u nopa'aloo mafufuo badu.
39 Ma'uaa hamonei apa'ifarawaninia feni: nabaa mei amaa fei humu nadii
aida ba nahaiga i nomai mei fafanao, lomi ba i gutamamadi'ai ua ba i
wadu'aimai mei fafanao.
40 Ma hamu'ou, ana hamonei ofafaufau, uaa mei Na'uu Rama'a i nomai a'a
fei au lomi hamona nara ba i nomai.”

Rawani'a ma Hafelo'a Nafi
(Matthew 24:45-51)

41 Peter na i'igai, “Mena Fasu, ena o u'ugaa feni warea hanunu, oi u'ufanaa
hai'odu, o minaa ei rama'a?”
42 Na ware mei Fasu, “Ale'ei ba hini i oafagugu ma na pa'i apa'ana ba mei
fasu i faninaa panina oma'aa ei tameloina ma fani pono'aa hanaa ro'ou a'a
fei pa'aa au?
43 Na rawaninaa mei nafi nabaa i hadiwe'ipa'amai mei fasu fi bigi'aa e'ei.
44 A warefa'uai a'a hamu'odu, mei fasuna i faninaa panina oma'aa minaa
ei manumanuna.
45 Ma'uaa nabaa mei nafina na naranara, ‘Haa, mei fasuu, namina madii
noranamai’ ma si'ei, ina babuinaa ei nafi wawane ma pifine ma hanana ma
hunu ma hunufapoapoai.
46 Mei fasuu mei nafi, iwe nomai a'a fei arewaa ma fei au lomi na nara ba
mei fasuna i nomai. Iwe walawalainia ma ware ba nei oafipui a'a ei abaa
narafawe'ia.
47 “Mei nafi, mei na apa'aa ei nunumiaa mei fasuna, ma'uaa lomi na
ofafaufau, o bigi'aa ei nunumiana iwe tonaa watauda babu.
48 Ma'uaa mei lomi na aida ma na bigifatata ba inei to babu, iwe to ma'ida
babu. Uaa minaa ei rona to watauda, ana ronei bigi'aa watauda; ma a'a mei
na udenaa panina watauda, mei fasuna ana i nara ba inei bigi'aa watauda.

Abaa Gutafarawania Uaa Fi'alagia
(Matthew 10:34-36)

49 “Ena a nomai ba a fagu'anaa hafi feni malagufu ma nunumiau ba
gu'adigana mina!
50 Ma'uaa na pa'i hepalo ale'ei pudugufaia ba unei pudugufai wagina ma
na fafi'iaa niniwaiu hawina na nopa'aloo fei pedugana.
51 Ei naraa hamu'ou ba eni a nomai ba a fagutafarawaninaa ei rama'a yeni
pu? A warefanaa hamu'ou ba pa'aa lomi, uaa a fafi'alaginaa ei rama'a.
52 E'eni ma nolao iwe pa'i ale'ei haipani rama'a laloo hepalo humu ma
ro'aa fi'alagii, o'odui hepapa ma helagui hepapa, o helagui hepapa ma o'odui
hepapa.
53 Rowe fi'alagii. Mei ama i fadugeaa mei na'una baduu wawane, o mei
na'u baduu wawane i fadugeaa mei amana, mei ina i fadugeaa mei na'una
baduu pifine, o mei na'u baduu pifine i fadugeaa mei inana, mei inaa baduu

i fadugeaa mei haroo mei na'una wawane, o mei haroo na'una wawane i fadugeaa mei rama'ana."

Fanunu'apa'aa fei Au
(Matthew 16:2, 3)

54 Ina warenaa a'a fei gupuu rama'a, "Nabaa hamona fanunupa'aa ei papalei na asi'amai Hafaa, hamona poniware ba, 'Ooo, i pa'i maunu,' ma napa'aa ropa.
55 Ma nabaa i agimai fei lalarena Rai, hamona ware ba, 'Pa'aa baua halo wagieni,' ma pa'aa fa'ua.
56 Hamu'ou ena ware'oni! Hamona fanunu'apa'aa ei manumanu wagii feni malagufu ma fei pumanugawe. Ma tani lomi hamona fanunu'apa'aa ei manumanu a'a feni au feni?

Fawanewaneia a'a mei ba i Dududuio
(Matthew 5:25, 26)

57 "Tani lomi hamona nara'apa'ia ba afaia na wanewane?
58 Ena ona aunufipui a'a mei ba i dududuio a'a mei fadududua, oneimina fawanewaneia a'ana. Nabaa lomi, i duginaa yoi a'a mei fadududua ma i fifaninio panii mei bobo'aia ma i augio bobo'aia.
59 A warefanio, pa'aa lomi o lele'aa hawina ona hodipedugaa fei dududu-amu."‡

13

Filoginaa Naranara o Tonaa Fagianaa

1 A'a fei au fei, na pa'i hefi'a yei rona u'ufanaa Jesus ba Pilate na fo'afama'eaa ei Galilee ei ro'ei moro'aa huaa ei manulelele wagii fei losuu ro'ou.
2 Jesus na ware, "Ei naraa hamu'ou ba ei Galilee ei, ronapa'aa hafelo laraa hefi'adiai Galilee uaa rona tonaa hafelo'aa ro'odu ale'ei?
3 A warefanaa hamu'odu ba pa'aa lomi! Ma'uaa nabaa lomi hamona filoginaa naranaraa hamu'ou, minaa hamu'ou anaa, hamo'aa fagiana.
4 O, ei naraa hamu'ou ba ei hefua ma fainaroa rama'a, ei rona ma'e ei i pasi'onaa ro'ou fei pa'aa tarea humu yei Siloam, ba ronapa'aa tata laraa ei hefi'adiai yei Jerusalem?
5 A warefanaa hamu'odu ba pa'aa lomi! Ma'uaa nabaa lomi hamona filoginaa naranaraa hamu'ou, minaa hamu'ou anaa, hamo'aa fagiana."
6 Si'ei, na u'ufanaa ro'ou feni warea hanunu: "Hemea rama'a na faroaa hepalo hapena haihai figi i pe'ihapena. Ma na aunu ba i hufu fuana, ma'uaa lomi na pa'i.
7 Si'ei, na warenaa a'a mei oma'aa fei pe'ihapena, 'Laloo oduai igisimasi una'aida nomai ba a hufu'aa fuaa feni figi ma lomi na pa'i. Rerefapasia! Lomi hanuna ba i udemai!'
8 "Mei oma'ama'aa na ware, 'Mena bauana, fido'o augalao heaidiai igisimasi ma awe agifaweloinaa fasuna ma penuia.
9 Nabaa na fuaa fena igisimasi i nomai, te, na rawani! Nabaa lomi, te, rereia.' "

Mei Pifine na Hawi Uguna nawe Rawanidiai laloo Sabbath

10 Heai Sabbath Jesus fi feroi laloo hepalo synagogue,
11 hemea pifine yei na fabauwiaa uguna hepalo spiriti laloo hefua ma fainaroa igisimasi. Namina bauwi ma pa'aa lomi i fawanewanepa'i.

‡ **12:59: 12:59** Warea Greek *lepton*

12 I fanunupa'ia Jesus, na harofamai ma warenaa a'ana, “Mena pifine,
onawe ma'ala a'a fei funuamu.”
13 Ma na augaa guapaloei panina pafona ma ana ei ua na ha'uifawanewane
ma na uduginaa mei Haidaa.
14 Si'ei ba Jesus na fawanewaneia laloo Sabbath, mei bauaniaa fei syna-
gogue na siba ma warenaa a'a ei rama'a, “Na pa'i oloroa arewaa bigi'a. Si'ei,
hamonei nomai ma fapedugaa ei funuaa hamu'ou a'a ei arewaa ei, abaa laloo
fei Sabbath.”
15 Mei Fasu na warenaa a'ana, “Hamu'ou pa'aa ware'oni! Haa, laloo fei
Sabbath lomi ba hememea hamu'ou na alaraa fei hapena manulelele a'a fei
palena, foranaa ano ma fani numana ranu?
16 Ma meni pifine meni, meni na'uu Abraham, meni na panarofia laloo
hefua ma fainaroa igisimasi Satan, lomi ba laloo fei Sabbath i ma'ala a'a ei
na panarofia?”
17 I wareaa fei, minaa ei na bidibidi unuu ro'ou a'ana, ronamina
mafafafelo, ma'uaa, ei rama'a, ronamina ni'eni'e a'a minaa ei rawani'a
bigi'ana.

Fei Warea Hanunuu fei Lau Mustard
(Matthew 13:31, 32; Mark 4:30-32)

18 Jesus na i'igai, “Batanai maumau fei haparaiaa mei Haidaa? A fi-
hawawaginia a'a tamanu?
19 Ina ale'ei fei lau mustard hemea na faroia i pe'ihapena. Na habenaa
haihai ma ei manufidufidu, rona guta a'a ei rarana.”

Fei Warea Hanunuu fei Fafuafua
(Matthew 13:33)

20 Ina i'igidiai, “A fihawawaginaa fei haparaiaa mei Haidaa a'a tamanu?
21 Ina ale'ei fei fafuafuaa hemea pifine na tonia ma fihafuinia a'a watauda
palaua,* bigi'alao nopa'aloo fei ba namina fafuapedugaa minaa ei palaua.”

Fei Migigii Gigei
(Matthew 7:13, 14, 21-23)

22 Jesus na aunupedunaa ei pusu'o ma baua gufu nofeferoilao dinaa
Jerusalem.
23 Hemea na i'iginia, “Mena Fasu, pa'aa hefi'a ua rama'a ro'aa tela?”
Ina warenaa a'a ro'ou,
24 “Hamoneimina nigofawe'i wagii fei migigia gigei, uaa a warefanaa
hamu'ou ba watauda ro'aa wadu'ai, ma'uaa lomi ro'aa wadu'aipa'i.
25 Ma ena na fare'idigaa fei gigei mei amaa fei humu, hamowe ufaba'aba'a
ua ano ma ware'ai'ai ba, ‘Mena bauana, gigifanaa hai'odu fei gigei.’
“Ma'uaa i ware, ‘Lomi na apa'aa hamu'ou ma ana lomi na aida ba noramiaa
hamu'odu hitani.’
26 “Ma hamopowe ware, ‘Hai'ouna hanana ma hunufipui a'amu ma ona
feferoi i malalaa gufuu hai'ou.’
27 “Ma'uaa i ware ua, ‘Lomi una apa'aa hamu'ou ma ana lomi una aida ba
noramiaa hamu'odu hitani. Faraua a'au, hamu'ou ena rama'a hafelo!’
28 “Ma yei, iwe pa'i ai'aiga ma roiroiaa difo ena hamona fanunupa'aa
Abraham, Isaac, Jacob mawe ei mamama'a yei a'a fei haparaiaa mei Haidaa,
ma'uaa ro'aa poronafa'ainaa hamu'ou ano.
29 Ei rama'a rowe norai yei rai ma hafaa ma oala ma hara'uu ma tonaa ei
gutanaa ro'ou a'a fei baua hananaa wagii fei haparaiaa mei Haidaa.

---

* **13:21: 13:21** Warea Greek *odumanu satas* (ale'ena 22 litres)

30 Hi'i, pa'aa fa'ua ba na pa'i rama'a, ei mugi, ro'aa oanaa ma'a ma ei ma'a,
ro'aa oanaa mugi."

Jesus na Faloloa'inaa Jerusalem
(Matthew 23:37-39)

31 A'a fei au fei, hefi'a Pharisee, rona nomai a'a Jesus ma warenaa a'ana,
"Di'ininaa feni gufu feni ma aununaa hefawala. Ba i fo'afama'eio Herod."
32 Ina ware, "Wi warefanaa fena ponoto fena, 'A fawala'anaa ei pigea ma
farawaninaa ei funua wagieni ma narani ma a'a fei fa'oduaiaa arewaa, awe
fapedugaa fei bigi'au'—
33 uaa pa'aa lomi ba hemea mamama'a i ma'e auguu Jerusalem!
34 "Oo Jerusalem, Jerusalem, yoi mena, ona fo'afama'eaa ei mamama'a
ma nafanaa mugoo ena aloamiana a'amu. Pa'aa nunumiau ba a
gumi'ifigupuinaa ena na'umu ale'ei fei inaa a'aroo na hawainaa ei na'una
haroo pauna, ma'uaa lomi ona nunumiai!
35 Ma'aia, fei humumu na halohaloa. A warefanaa hamu'ou, lomi o
fanunudinaa pudau nopa'aloo fei ba opowe ware, 'Na pa'i hawegiana mei
na nomai wagii fei haraa mei Fasu.' "

14

Jesus a'a fei Humuu Hemea Pharisee

1 Hepalo Sabbath, ei i aunu Jesus ba i hanana humuu hemea bauana, mei
ana Pharisee, ronamina pupudainia.
2 Na pa'i hemea i ma'ana, mei namina popopola ununa.
3 Jesus na i'iginaa ei Pharisee ma ei rona pa'i baua apa'a wagii fei law, "Na
rawani a'a fei law ba o'ou farawaninaa ei funua a'a fei Sabbath, o lo'e?"
4 Ma'uaa rona babanini ua. Si'ei, na tauaa mei rama'a, na fapedugaa
funuana ma aloia.
5 Ma na i'iginaa ro'odu, "Nabaa hemea hamu'ou na pa'i na'una,* o hapena
manulelele ma a'a fei Sabbath na pasi laloo fei ranu agi'agi, fei namina
walalo, lomi ba o batafa rafefa'asi'anana?"
6 Ma lomi rona pa'i warewareaa ro'ou.
7 I fanunuaa ei rama'a, ei rona nomai a'a fei hananaa ba batanai rona tonaa
ei gutaa ei baua rama'a a'a fei tawa, ina u'ufanaa ro'ou feni warea hanunu:
8 "Nabaa hemea i lala'io ba onei nomai a'a fei hananaa lalaia, onei'aa tonaa
ei gutaa ei baua rama'a, uaa woro i nomai hemea na bauanaidiai a'amu.
9 Nabaa ale'ei, mei i lala'aa hamugua i nomai ma ware a'amu, 'Fanaa meni
feni gutanamu.' Yoi opowe mamafa ma oree guta a'a ei lomi haraa ro'ou.
10 Ma'uaa ena rona lala'io, tonaa fei gutaa ei lomi na pa'i haraa ro'ou, uaa
na nomai mei i lala'io i ware a'amu, 'Otafi, guta a'a ei baua rama'a.' Ma nabaa
ale'ei, omina raraba i pudaa minaa ei rona nomai a'a fei hananaa.
11 Uaa hini i poronaa hia pafea, i oanaa pu ma hini i fafafaunaa pu, i oanaa
pafea."
12 Ma nawe warenaa a'a mei i lala'ia, "Nabaa o bigi'aa hepalo hananaa,
onei'aa lala'aa ena tafimu, lofumu, gufumu o ena na pa'i watauda mugoo
po'i. Nabaa o bigi'ia ale'ei, ana ro'aa lala'io ma owe tohadiwe'idinaa ei
fanamu.
13 Ma'uaa nabaa o panarofaa hefaa baua hananaa, onei lala'aa ei lomi
mugoo po'ii ro'ou, ei hawii ugu, ei afetoo ma ei pudawerai
14 ma o to hawegiamu. Fa'ua ba lomi ro'aa fanihadiwe'inaa ei fanamu,
ma'uaa owe tohadiwe'inaa ei fanamu a'a fei au asi'anaa ei wanewanea."

---

* **14:5: 14:5** Hefi'a ne'ia ba *donkey*

Fei Warea Hanunuu fei Baua Hananaa
(Matthew 22:1-10)

15 I guainaa fei hemea papana a'a fei tawa, na warenaa a'a Jesus, “Baua
ni'eni'ea a'a mei i hanana a'a fei baua hananaa wagii fei haparaiaa mei
Haidaa.”
16 Jesus na ware, “Hemea na bigi'aa hepalo baua hananaa ma lala'aa
watauda.
17 I nopa'aloo fei baua hananaa, na aloaa mei nafina ba nei warefa'aiaa ei
na lala'aa ro'ou, ‘Nomai, uaa minaa ei manumanu na udedii.’
18 “Ma'uaa minaa ro'ou, rona ware ba lomi ro'aa nomai uaa na pa'i bigi'aa
ro'ou. Mei rawarawa na ware, ‘Ana eni ua na pono'aa fei pe'ihape ma aree
ma'aia. Pa'aa hagu'u.’
19 “Hemeadiai na ware, ‘Ana eni ua na pono'aa reia buduma'ao ma
ado'oree maniaa ro'ou. Pa'aa hagu'u.’
20 “Hemeadiai na ware, ‘We lalai'uau eni ma lomi ba a nomai.’
21 “Na hadiwe'imai mei nafi ma na warefanaa mei fasuna. Si'ei, na siba
mei amaa fei humu ma na warefawe'i a'a mei nafina, ‘Aunubatafanaa ei tala
ma ei iaraa fei baua gufu ma dugamii e'ei lomi rona pa'i, ei hawii ugu, ei
pudawerai mawe ei afetoo.’
22 “Na ware mei nafi a'ana, ‘Mena bauana, tamanu wareamu na bigidigia,
ma'uaa atawe pepesu fei humu.’
23 “Si'ei, mei fasu na warenaa a'a mei nafina, ‘Aununaa a'a minaa ena tala
ma ena gufu tadiwe'ai ma ware a'a ro'ou ba ronei nomai ba nei pa'aa pepesu
feni humuu.
24 Apa'aa warefanio ba lomi hemea ena una lala'aa ro'ou iwe hanana a'a
feni bigi'au baua hananaa.’ ”

Fei Pono'a ba O'aa Oanaa Otalai Nenera
(Matthew 10:37, 38)

25 Hefi'a baua gupuu rama'a, na aunuhugiaa Jesus ma i momo'inaa a'a
ro'ou na ware,
26 “Nabaa hemea hamu'ou i nomai a'au ma lomi na fabidinaa ununa
amana ma inana, mei harona ma ei na'una, ei lofuna ma agina o ana fei
fawewenina, lomi iwe oanaa otalai nenerau.
27 Ma hini lomi i harenaa fei hawafolona ma nenerau, hia ana abaa otalai
nenerau.
28 “Nabaa hemea hamu'ou i faduaa hepalo humu tare, haa lomi ido'o
gutawareinaa puduu pono'aa ei finefine ma fanunuia ba na pa'aa hawiaa
ei mugoo po'ina fapedugana?
29 Uaa, nabaa i fa'u'uaiaa ei u ma lomi na fapedupa'ia, ro'amina fafadinia
ei rama'a.
30 Ma ro'aa ware, ‘Meni rama'a meni ba i fadu; na fa'ugaa ei u ma lomi na
fapedupa'ia.’
31 “O, nabaa hemea hapara, ba i fifo'ai a'a hemeadiai hapara, haa lo'e ido'o
gutanarama'aia ba hia ma ei maroana puduu ro'ou hefua pa'ania pufaba'a,
rona hawia ba ro'aa muainaa mei hapara mei na pa'i maroana puduu ro'ou
enu pa'ania pufaba'a?
32 Ma nabaa lo'e na hawia, te i aloaa hefi'a maroana ba ronei nolao ma
i'iginaa ro'ou ba ro'aa fafiwanewanei, ei ana roi fi nomai rauaa.
33 Ana ale'ei hamu'ou, hini lomi i fanaa minaa ei hia na pa'i, lomi i oanaa
otalai nenerau.

Fei Agi na Hafelo
(Matthew 5:13; Mark 9:50)

34 “Ina rawani fei agi, ma'uaa nabaa na pa'ai fei agi'agiana, batanai ba i
fa'agi'agidinia?
35 Ana lomi na rawaninaa fei malagufu, o fei dupudupuu meme, ro'aa
simi'uaia.
“Hini na pa'i adiana nei guai.”

15

Fei Warea Hanunuu fei Pa'aiaa Sipsipi
(Matthew 18:12-14)

1 Ei otonaa mugoo po'ii gavaman mawe ei “hafelo'a rama'a”, ronamina
hoaninia ba ro'aa guai wareana.
2 Ma'uaa ei Pharisee ma ei feroiaa law, rona bababau'u, “Meni rama'a
meni, na taufa'ugaa ei hafelo'a ma hananafipui a'a ro'ou.”
3 Si'ei, Jesus na u'ufanaa ro'ou feni warea hanunu:
4 “Nabaa hemea hamu'ou, na pa'i hapena sipsipi, puduu ro'ou ale'ena hefa
pu'u ma na pa'ai hepalo, haa lomi i di'ininaa ei faimfua pa'ania ma faimpalo
fawelei na mama'a ma re labaginaa fei pa'aiaa sipsipi hawina na pa'ia?
5 Ma i nopa'alao, na ni'efuharenia
6 ma baguanaa gufu. Ma nawe harofamai ei tafina mawe ei gufuna ma
ware, ‘Hamonei ni'eni'efipui a'au, uaa na pa'idigia fei pa'aiaa hapeu sipsipi.’
7 A warefanaa hamu'ou ba ana ale'ei, i pa'i baua ni'eni'ea yei gufu pafea
a'a hemea hafelo'a na filoginaa naranarana laraa ei faimfua pa'ania ma
faimpalo, ei ba rona wanewane ma ba lomi ro'aa filoginaa naranaraa ro'ou.

Fei Warea Hanunuu fei Pa'aiaa Mugoo Po'i

8 “O, nabaa hemea pifine na pa'i hefua mugoo po'i* ma ina fapa'ainaa hep-
alo, haa lomi ido'o ha'inaa fei we'ai, rofaa fei humu ma lalabagifarawaninia
hawina na pa'ia?
9 Ma ena na pa'ia, i harofamai ei tafina mawe ei gufuna ma ware, ‘Me'o,
ni'eni'efipui a'au. Uaa, na pa'idigia fei pa'aiaa mugoo po'iu.’
10 Ana ale'ei, a warefanaa hamu'ou, i pa'i baua ni'eni'ea inamoaa ei alo'aloo
mei Haidaa a'a hemea hafelo'a na filoginaa naranarana.”

Fei Warea Hanunuu mei Pa'aiaa Na'u Wawane

11 Jesus na waredilao: “Hemea rama'a na pa'i helagui na'una baduu
wawane.
12 Mei umugi na warenaa a'a mei amana, ‘O'ama, fanau ei manumanu ba
a tonia a'amu.’ Si'ei, mei ama na alaginaa ei manumanuna a'a laguei na'una.
13 “Ataa madii ma mei umugi, na paiaa minaa ei manumanuna ma au-
nunaa gufu raua ma yei ina neneneinaa ei manumanuna a'a ei maumau
hafelo'a.
14 I'a neneneipedugaa ei manumanuna na moubiabia a'a fei tadiwe'aiaa
fei gufu fei ma nawe nanamuinia.
15 Si'ei, na aunulabarai bigi'ana a'a hemea rama'aa fei gufu fei, mei ina
alonaa hia pe'ihapena ba nei faguaa ei hapena moimoi.
16 Ina naranara ba i famagunaa iana ei hudii bean, ei roi hanaia ei moimoi
ma'uaa, lomi hemea na fani manumanu a'ana.
17 “Ipowe gutanarapa'ia, ina ware, ‘Figa tameloi mei amau rona pa'i dufu
du'ua ma yau yeni, namina baofafelo!
18 Unei hadiwe'ai ma dinaa a'a mei amau ma ware a'ana: O'ama, unamina
hafelo i pudaa fei gufu pafea ma i pudamu.

---

* **15:8: 15:8** Warea Greek *hefua drachmas,* hepapalo hawii pono'aa bigi'aa heai arewaa

19 Lomi una rawani ba o ware ba yau na'umu; augau ale'ei hemea
tameloimu.'
20 Si'ei, na asi'aa ma aununaa a'a mei amana.
"Ma'uaa ei fi nomai rauaa, mei amana na fanunupa'ia ma namina
faloloa'inia. Ina ponilao a'a mei na'una, hapiroro'ia ma hatofaa pudana.
21 "Ma mei na'u na warenaa a'ana, 'O'ama, namina hafelo i pudaa fei gufu
pafea ma i pudamu. Lomi na rawani ba o ware ba yau na'umu.'†
22 "Ma'uaa mei ama na warenaa a'a ei nafina, 'Batafa! Tonamai fei pa'aa
rawani'a lawalawa ma falawainia. Augaa hepalo alatai ana'anana ma
farafefani supinena.
23 Foraiamii fei baua na'uu buduma'ao ma fo'afama'eia. O'aa bigi'aa hefaa
baua du'ua ma hanana wiwiwidi.
24 Uaa meni na'uu na ma'edii ma na mama'adiai; ina pa'aidii ma ona
pa'idinia.' Si'ei, ronawe hanana wiwiwidi.
25 "Ma ei, mei uma'ua, hia laloo pe'ihape. I'a nofarafi'imai a'a fei humu, ina
guainaa ei lauga ma ei roi palapala.
26 Si'ei, ina harofaa hemea nafi ma i'iginia ba roi fetanai ei.
27 Ina ware, 'Mei lofumu na nodigimai ma mei amamu na fo'afama'eaa fei
na'uu buduma'ao, uaa na hadiwe'imai ma lomi manumanu na fafeloia.'
28 "Mei uma'ua namina sibafafelo ma lomi na wadu'ai. Si'ei, mei amana na
asi'alao ma ware'ai'ai a'ana.
29 Ma'uaa na warefanaa mei amana, 'Ma'aia! Minaa ei igisimasi yau na bigi
ale'ei nafimu ma lomi na barafeaa wareamu. Ma'uaa ana pa'aa lomi hepalo
fanamu na'uu memee ba a hanana wiwiwidifipui a'a ei tafiu.
30 I'a nomai meni na'umu, meni na neneneinaa ei manumanumu a'a ei
pifinee tala, ona fo'afama'eaa fei baua na'uu buduma'ao a'ana!'
31 "Na ware amana, 'Mena na'uu, yoi mina a'au ranimai ma minaa eni
manumanuu, manumanumu.
32 Ma'uaa agunei wiwiwidi ma ni'eni'e, uaa mei lofumu na ma'edii ma na
mama'adiai. Na pa'aidii ma o'ouna pa'idinia.' "

16

Fei Warea Hanunuu mei Poahafeloi Oma'ama'aa

1 Jesus na warenaa a'a ei otalai nenerana, "Na pa'i hemea rama'a na
watauda mugoo po'ina ma na pa'i hemea oma'ama'aa ei manumanuna ma
hefi'a, rona ware ba mei oma'ama'aa na babibiyeinaa ei manumanuu mei
fasuna.
2 Si'ei, na harofamai ma i'iginia, 'Tamanu eni guguaiau wagii fei
oma'ama'amu? Onei warefarawaninaa fei bigi'amu, uaa lomi ba o bigidiai.'
3 "Mei oma'ama'aa na naranara, 'A bigi'aa tamanu eni? Mei fasuu ba i
fapedugaa bigi'au. Lomi na pa'i faufau ba a agi ma una mamafa noinoia.
4 Haa, una aida ba a bigi'aa tamanu, uaa nabaa i pedu bigi'au yeni, ei
rama'a ro'aa taufagutanau humuu ro'ou.'
5 "Si'ei, na harofahememeanaa ei rona to mugoo po'i mina a'a mei fasuna
ma rotawe hodi'ia. Na i'iginaa mei rawarawa, 'Hefiga puduu ei ba onei
hodi'ia a'a mei fasuu?'
6 "Ina ware, 'Odufua pufaba'a litre* pao olive.'
"Mei oma'ama'aa na warenaa a'ana, 'Tonaa fei ne'ia, gutabatafa ma filogi-
naa fei puduna, ale'ei hefa pufaba'a ma haipani pu'u.'
7 "Ma na i'iginaa mei fahelaguiana, 'Ma yoi nei hodi'aa hefiga?'

---

† **15:21: 15:21** Hefi'a ne'ia mina ba *rawani ba yau na'umu. Augau ale'ei hemea bigibigi'a a'amu.*

* **16:6: 16:6** Warea Greek ba *hefa pu'u batous* (ale'ena 3 kilolitres)

"Ina ware, 'Hefa pufaba'a ba'ale† wheat.'
"Ina warenaa a'ana, 'Tonaa fei ne'ia ma filoginaa puduna ale'ei fainaroa pu'u.'
8 "Si'ei ba mei oma'ama'aa na bigi'ia ale'ei, na wareaa fei sifisifina mei fasuna. Hamatee ei rama'a feni ano, rona pa'i baua apa'aa ro'ou ba ro'aa bigi'aa tamanu a'a ei na fimina'ei maumau ro'ou laraa ei rama'a a'a fei we'ai.
9 A warefanaa hamu'ou, talainaa eni watauda manumanu feni ano ba hamonei pa'i tafii hamu'ou ma ena na pedu i pa'i rama'a taufagutanaa hamu'ou a'a fei gufu lomi i pedutoo.
10 "Mei i oma'afarawaninaa ma'ida ua, ana i oma'afarawaninaa watauda manumanu ma mei lo'e i oma'apa'aa ma'ida ua, ana lomi i oma'apa'aa watauda manumanu.
11 Si'ei, nabaa lomi hamona oma'afarawaninaa ei mugoo po'i wagii feni ano, hini ba i fifaninaa panii hamu'ou oma'aa tamanu napa'aa pa'i rarabana?
12 Ma nabaa lomi hamona oma'afarawaninaa manumanuu hemea, hini ba i fani manumanu a'a hamu'ou?
13 "Lomi hemea nafi i bigi a'a helagui fasu. Uaa i bidi ununa a'a mei ma i haguaa mei. O, imina oafagugu a'a mei ma narafafelo a'a mei. Lomi na hawia ba hamu'ou nafii a'a mei Haidaa ma a'a fei mugoo po'i anaa."

Hefi'a ei Wareaa Jesus
(Matthew 11:12, 13; 5:31, 32; Mark 10:11, 12)

14 Ei Pharisee, ei rona haguaa mugoo po'i, ro'aa guainaa fei, rona falalasiaa Jesus.
15 Ina warenaa a'a ro'ou, "Hamona fa'upe'upei ba hamona rawani i pudaa rama'a, ma'uaa mei Haidaa na apa'idigaa ei naranaraa hamu'ou. Tamanu fei ei rama'a rona nara ba na rawani, na hafelo i pudaa mei Haidaa.

Fahononoo ei Feroia

16 "Ei ne'ia wagii fei Law ma ei mamama'a, ronamina u'ugamai nopa'amii fei au John. Nenee fei au fei, fei rawani'a wareaa fei haparaiaa mei Haidaa, rona u'ugamai. Ma minaa ei rama'a ronamina nigo ba ro'aa wadu'ai wagina.
17 Na maduta ua pa'aiaa fei pumanugawe ma feni malagufu laraa fei ba ma'ida ne'ia wagii fei Law i pa'ai.
18 "Hini wawane i fi'alagii a'a mei harona ma lalainaa hemeadiai pifine, ina bigi'aa fei fiharoharoipa'aia. Ma mei wawane i lalainaa mei pifine na fi'alagii a'a harona ana na bigi'aa fei fiharoharoipa'aia.

Mei Watauda Mugoo Po'ina ma Lazarus

19 "Na pa'i hemea na watauda mugoo po'ina, mei na hawegi a'a ei manumanu namina rata pono'ana ma na'aida guta hanana ma'igufarawani ua.
20 Yei poaa fei gigeina, rona fahainopaa hemea noinoi, harana Lazarus. Ei ununa, namina loralorai
21 ma napa'aa nunumiai ba i hana tamanu na pasimai a'a fei tawaa mei watauda mugoo po'ina. Ma ei ponoto, ana rona nomai mi rawe'aa ei loralorana.
22 "Nawe nomai fei arewaa ba na ma'e mei noinoi ma ei alo'alo, rona noporonaa hia a'a Abraham. Mei watauda mugoo po'i, ana na ma'e ma rona i'ifinia.
23 Hia na tonaa fi'ina i a'a ei ma'ea,‡ ma'uaa na fanunupa'aa Abraham rauaa ma i papana, Lazarus.

---

† **16:7: 16:7** Warea Greek *hefa pu'u korous* (ale'ena 35 kilolitres) ‡ **16:23: 16:23** Warea Greek *Hades*

24 Si'ei, na haroharonaa a'ana, ‘O'ama Abraham, faloloa'inau ma aloamii
Lazarus ba nei pudinaa ranu umuu ana'anana ma mi falolomaa raweraweu
uaa yau eni na tonaa fi'iu a'a feni hafi.
25 “Ma na ware Abraham, ‘Ona'uu, nonominia ba ei odo'o guta ona tonaa ei
rawani'a manumanu, ma'uaa Lazarus namina hafelo gutana. Ma e'eni, ina
gutafarawani yeni ma yoi na tonaa fi'imu.
26 Ma hepalodiai, na mina walalo wara'afalaa watolaa haigua ma yoi ma
hini i di'ininaa yeni ma dinaa a'amu, pa'aa lomi talana ma ana lomi ba hemea
a'amu i nopa'imai a'a haigua.’
27 “Ina ware, ‘Na ale'ena o'ama, aloaa Lazarus ba nei dinaa humuu amau
28 uaa na pa'i hapaini lofuu. Ware a'ana ba neidii warefa'aiaa ro'ou ba
ronei'aa nomai a'a feni gufuu fi'ia.’
29 “Abraham na ware, ‘Moses ma ei mamama'a, ro'ou yei a'a ro'ou ma ei
lofumu ronei guainaa ro'ou.’
30 “Ina ware, ‘Lomi, o'ama Abraham, ma'uaa, nabaa hemea a'a ei ma'ea i
dinaa a'a ro'ou, rowe filoginaa naranaraa ro'ou.’
31 “Ina warenaa a'ana, ‘Nabaa lomi rona guainaa Moses ma ei mamama'a,
ana lomi ba ro'aa nara ba pa'aa fa'ua nabaa hemea i asi'aa a'a ei ma'ea.’ ”

17

Fei Hafelo'a, fei Narafawe'ia ma fei Bigi'a
(Matthew 18:6, 7, 21, 22; Mark 9:42)

1 Jesus na warenaa a'a ei otalai nenerana, “Iwe nomai ei manumanu ba i
fapasiaa ei rama'a, ma'uaa ipa'aa fagiana mei na fapasiaa hemeadiai.
2 Na rawani ba ro'aa faunaa huana hepalo baua mugoo ma famomogia agi
laraa fei ba i fapasiaa hemea e'eni pusu'o baduu a'a fei hafelo'a.
3 Si'ei, oma'aa hamu'ou.
“Nabaa na pasi a'a ei hafelo'a mei lofumu, warefawe'i a'ana ma nabaa i
filoginaa naranara, onei futoaa ei hafelo'ana.”
4 Nabaa i bigi'aa olorompalo tata a'amu laloo heai arewaa ma na
hadiwe'imai olorompalopoa a'amu ma ware, ‘Na filoginaa naranarau,’ onei
futoaa ei hafelo'ana.”
5 Ei apostle, rona warenaa a'a mei Fasu, “Fagipeaa fei we'iaa naranaraa
hai'ou!”
6 Ina ware, “Nabaa namina pusu'o ale'ei lau mustard ei we'iaa naranaraa
hamu'ou, hamo'aa warenaa a'a feni baua haihai mulberry, ‘Onei afue ma wi
pasi agi,’ ma i guainaa hamu'ou.
7 “Nabaa hemea hamu'ou na pa'i nafina, mei fi bigi pe'ihape, o oma'aa
ei sipsipi, ana i ware a'a mei nafi ei na baguamai podu ba, ‘Nomai, mi
gutahanana’.
8 O i ware a'ana ba, ‘Babagifani hanau, wi nunuu, mi hasufani hanau ma
tofanimai numau ma nenee fei, wi hanana ma hunu’.
9 Ana lomi i ware ‘ta’ a'a mei nafi uaa ina bigi'aa tamanu wareana ba nei
bigi'ia.
10 Ma hamu'ou ana ale'ei. Ena hamona bigi'aa minaa ei manumanu, ei
hamona guainia ba hamonei bigi'ia, hamonei ware, ‘Hai'ou, nafi ua. Hai'ou
bigi'uaiaa ei bigi'aa hai'ou.’ ”

Na Fapedugaa Watawataa Hefua Rama'a

11 Ifi tatalailao dinaa Jerusalem, Jesus na neneraa fei tala watolaa Samaria
ma Galilee.

12 Ifi aunulao a'a hepalo gufu, hefua watawatai* na u'oma'aia. Rona ufaraua
13 ma harofabauanamai, “Jesus, mena Fasu, faloloa'inaa hai'ou!”
14 I fanunupa'aa ro'ou na ware, “Nowau, wi famaua a'a ena bauaniaa humuu mei Haidaa.” Ma ei roi talailao nawe fafa'arai hudi unuu ro'ou.
15 Hemea ro'ou, i fanunuia ba fei hudi ununa na fafa'arai, na hadiwe'ilao ma warefabauana ma uduginaa mei Haidaa.
16 Ina fapasi igoaa Jesus ma ware ‘ta’ ma hia, hemea Samaria.
17 Jesus na i'igai, “Abaa ro'ou hefua namina fafa'arai? Ma ro'ou hitani, ei faimemea?
18 Lomi hemea ro'ou i hadiwe'imai ma uduginaa mei Haidaa? Ana simeni ua, meni hepapa gufu?”
19 Si'ei, na warenaa a'ana, “Asi'a'aunu; fena we'iaa naranaramu na farawaninio.”

Fei Noramiaa fei Haparaiaa mei Haidaa
(Matthew 24:23-28, 37-41)

20 Hefarani, ei Pharisee na i'iginia ba nahaiga i nomai fei haparaiaa mei Haidaa. Jesus na ware, “Fei haparaiaa mei Haidaa, lo'e ba hamu'ou fanunupa'ia ba na nodigimai
21 ma ana lomi ro ware ei rama'a ba ‘Oo sifeni, na ude yeni,’ o ‘Sifei yei,’ uaa fei haparaiaa mei Haidaa na ude i laloo iaa† hamu'ou.”
22 Ma na warenaa a'a ei otalai nenerana, “I nomai fei au ba hamowe nunuminaa hepalo ei arewaa mei Na'uu Rama'a, ma'uaa lomi hamowe fanunupa'ia.
23 Ro'aa warefanaa hamu'odu ei rama'a ba ‘Simei. Hia, yei!’ o ‘Simeni. Hia, yeni!’ Apuna ponineneraa ro'ou.
24 Uaa mei Na'uu Rama'a a'a fei arewana,‡ hia ale'ei fei usida, fei na usidai ma fawe'ainaa fei pumanugawe fipepei ama'anaa fipepei.
25 Ma'uaa neido'o tonaa watauda fi'ina ma ei rama'aa feni au feni ro ofadugia.
26 “Fei au Noah ana ale'ei fei au mei Na'uu Rama'a.
27 Ei rama'a, rona hanana, hununu, lalai ma falalai nopa'aloo fei arewaa ba Noah na wadu'ainaa fei baua wa. Ma fei mamaua suwela nawe nomai ma fawawau'uma'eaa minaa ro'odu.
28 “Ana ale'ei a'a fei au Lot. Ei rama'a, rona hanana, hununu, ponopono, alo'alo, farofaro du'ua ma fadufadu.
29 Ma'uaa fei arewaa i di'ininaa Sodom Lot, fei hafi ma ei babaiaa mugoo na pasirai pumanugawe ma sidafama'eaa minaa ro'odu.
30 “Ana i ale'ei a'a fei arewaa na fa'arewa mei Na'uu Rama'a.
31 A'a fei arewaa fei, nabaa nemea i pafoo humuna, inei'aa upu ba i wadu'ainaa humuna ba i to manumanuna. Ana ale'ei, nabaa nemea yei pe'ihapena, inei'aa bagua ba i to hepalo manumanu.
32 Hamonei nonominaa mei haroo Lot!
33 Uaa hini ba i fatelaiaa fei fawewenina, i pa'ai a'ana, ma'uaa hini i fapa'ainaa fei fawewenina a'au, i tohadiwe'idinia.
34 A warefanaa hamu'odu ba i a'a fei poi fei, helagui rama'a, lagu'awe haino pafoo tawa. Hemea i apa'ai ma hemea ana yei.
35 Helagui pifine, lagu'aa u'ufipui grain; hemea i apa'ai ma hemea ana yei.”§

---

* **17:12: 17:12** Warea Greek ba hefi'a mau funuaa hudi unu—aba unaa watawata ua. † **17:21: 17:21** O, *mei Haidaa na oa i dupuaa* ‡ **17:24: 17:24** Hefi'a ne'ia lomi na pa'i *a'a fei arewana.* § **17:35: 17:35** Hefi'a ne'ia *ana yei. 36 Helagui wawane, lagua pe'ihape; hemea i apa'ai ma hemea ana yei.*

37 Rona i'igai, “Yei hitani, mena Fasu?”
Ina ware, “Hitani na pa'i ma'ea, yei ei ro'udo, ro'aa hoania.”

18

Fei Warea Hanunuu mei Pifine na Ofasisia

1 Ma Jesus na u'ufanaa ei otalai nenerana hepalo warea hanunu i fama'aiaa
ro'ou ba ranimai ronei lafulafu ma ronei'aa rawa'a'afai.
2 Ina ware: “I a'a hepalo gufu na pa'i hemea fadududua lomi na ma'auaa
mei Haidaa o rama'a.
3 Ma na pa'i hemea pifine ma'esuabea, mei na u no'ualao ma ware'ai'ai
a'a mei fadududua ba, ‘Fawanewaneaa pafoo haigua mei na bidibidi ununa
a'au.’
4 “Mina figa i'igiana ma lomi na ugainia. Ma'uaa inawe nara, ‘Fa'ua ba lomi
una ma'auaa mei Haidaa o ei rama'a,
5 ma'uaa si'ei ba meni pifine meni, namina fahauaa unuu, hee, unei pa'aa
fawanewaneia ma lomi i fai famatapuaa unuu!’ ”
6 Ma na ware mei Fasu ba, “Hamonei guainaraiaa ei wareaa mei
fadududua, mei lomi na wanewane.
7 Ma nabaa ale'ei, naraa hamu'ou ba lomi i fawanewaneaa ei manumanu
wagii e'ei rafeiana mei Haidaa, e'ei rona ai'ainaa a'ana arewaa ma poi? Ana
hamona nara ba i ofadugi'uaiaa ro'ou?
8 A warefanaa hamu'ou, iwe fawanewane batafainaa ei pidawaiaa ro'ou.
Ma'uaa ena na nomai mei Na'uu Rama'a, ana i ma'apa'i rama'a na narafawe'i
yeni malagufu?”

Fei Warea Hanunuu mei Pharisee ma mei Otonaa Mugoo Po'ii Gavaman

9 Ma a'a feni warea hanunu feni, Jesus na u'ugaa hefi'a rona o'ugaa fei
wanewaneaa ana ro'ou ma ba hefi'adiai, rona hafelo:
10 “Helagui rama'a, laguna tafanewadu'ainaa humuu mei Haidaa ba
lagu'aa lafulafu. Hemea lagua, hia Pharisee ma hemea, otonaa mugoo po'ii
gavaman.
11 Mei Pharisee na ufalarai ma lafulafu ba hia batanai,* ‘Mena Haidaa, a
ware ‘ta’ a'amu ba yau, abaa ale'ei hefi'a rama'a—ei fafanao, ei na bigi'aa ei
hafelo'a, ei fiharoharoipa'aia, o ale'eni meni otonaa mugoo po'ii gavaman.
12 Una'o fabao ale'ei guapoa laloo heai hafapagipagia ma na'aida au hepalo
a'a hefua wagii minaa ei finefineu.’
13 “Ma'uaa mei otonaa mugoo po'ii gavaman na ufaraua. Ana lomi
na aranaa pafea, ma'uaa na warehafugaa niniwaina, ‘Mena Haidaa,
faloloa'inau, yau meni hafelo'a.’
14 “A warefanaa hamu'odu ba mei rama'a mei, na hadiwe'inaa humuna ma
na wanewane i pudaa mei Haidaa laraa mei Pharisee. Uaa hini i poronaa hia
pafea, i oanaa pu ma hini i fafafaunaa hia pu, i oanaa pafea.”

Ei Pusu'o Baduu ma Jesus
(Matthew 19:13-15; Mark 10:13-16)

15 Ei rama'a roi dugaloo ei pusu'o baduu a'a Jesus ba nei idoaa ro'ou. Ro'aa
fanunuia ei otalai nenera, rona hota'aa ro'ou.
16 Ma'uaa Jesus na harofamii ei baduu a'ana ma ware, “Fa'aunuamii ena
baduu a'au ma apuna pauniaa ro'ou, uaa fei haparaiaa mei Haidaa, pa'aa
manumanuu eni baduu ale'eni.
17 A warefa'uai a'a hamu'odu ba hini lomi i tonaa fei haparaiaa mei Haidaa
ale'ei ei baduu, pa'aa lomi iwe wadu'ai lalona.”

---

* **18:11: 18:11** O, *na ufalarai ma lafulafunaa anaia*

Mei Bauana na Watauda Mugoo Po'ina
(Matthew 19:16-30; Mark 10:17-31)

18 Na pa'i hemea bauana na i'iginia, “Mena rawani'a feroia, a bigi'aa tamanu ba a to harenua lomi i pedutoo?”
19 Jesus na ware, “Tani o ware ba yau rawani'a? Lomi hemea na rawani. Pa'aa unaiaa mei Haidaa ua.
20 Yoi na apa'idigaa fei law: ‘Onei'aa fiharoharoipa'ai, fo'afama'e, fafanao, fanaa fei sifisifi u'uga a'a nemea ma onei ma'auaa amamu ma inamu.’ ”
21 Ina ware, “Minaa ena na fanima'aia ei ui badui nopa'amii wagieni.”
22 I guainaa fei Jesus, na warenaa a'ana, “Dufudiamu hepalo manumanu. Aloaa minaa ena ona pa'i ma fanaa ei lomi rona pa'i. Ma owe pa'i manumanumu i pafea. Nenee fei, mi nenerau.”
23 I guainaa fei, namina faloloa'i, uaa na watauda manumanuna.
24 Jesus na fanununaa a'ana ma ware, “Na mina waiwai a'a ei na pa'i watauda manumanu ba ro'aa wadu'ainaa fei haparaiaa mei Haidaa!
25 Hi'i, na madutainaa fei camel ba i wadu'ainaa fei walawalaa fei tawi laraa mei na pa'i watauda manumanu ba i wadu'ainaa fei haparaiaa mei Haidaa.”
26 E'ei ro'aa guainaa fei, rona i'igai, “Hama pa'aa hini i tela?”
27 Jesus na ware, “Tamanu lomi na ma'atalaa a'a rama'a na ma'atalaa a'a mei Haidaa.”
28 Peter na warenaa a'ana, “Hai'ouna di'ininaa minaa ei hai'ouna pa'i ba hai'ou nenegio!”
29 Jesus na warenaa a'a ro'odu, “Apa'aa warefa'uai a'a hamu'odu. Hini i di'ininaa gufuna, o harona, o lofuna, o amana ma inana, o na'una uaa fei haparaiaa mei Haidaa,
30 i tonaa wataudadiai wagii feni au feni ma wagii fei au i nomai, i tonaa fei harenua lomi i pedutoo.”

Jesus Nadii Ware'augaa fei Ma'eana
(Matthew 20:17-19; Mark 10:32-34)

31 Jesus na dugitata'ainaa ei hefua ma helagui ma warefanaa ro'ou, “O'ou, o aununawii Jerusalem ma minaa ei ne'iaa ei mamama'a mei Na'uu Rama'a, ipowe fa'uai.
32 Ro'aa fifaninia panii ei Gentile. Ma ro'aa warefafeifeinia, warefafeloia, huwia, babuinia ma fo'afama'eia.
33 Ma a'a fei fa'oduiaa arewaa, iwe asi'adiai.”
34 Ei otalai nenera, lomi rona apa'ifarawaninaa fei. Fei hanuna na ude'opa'ai a'a ro'odu. Ma lomi rona apa'aa tamanu fi wareia.

Mei Noinoi Pudawerai na Fanunupa'i
(Matthew 20:29-34; Mark 10:46-52)

35 I nofarafi'inaa Jericho Jesus, hemea pudawerai na guta noinoi papaa tala.
36 I guainaa fei gupuu rama'a roi nolao, na i'igai ba tamanu fei.
37 Rona warefania, “Jesus, mei Nazareth fi nolao.”
38 Ina haroharo, “Jesus, mena Na'uu David, po'o faloloa'inau!”
39 Ei rona talailao ma'a, rona hota'ia ma ware a'ana ba nei babanini. Ma'uaa, namina haropararai ua, “Mena Na'uu David, po'o faloloa'inau!”
40 Jesus na u ma ware ba ronei dugiamai a'ana. I nofarafi'imai, Jesus na i'iginia,
41 “Tamanu nunumiamu ba a bigi'ia a'amu?”
Ina ware, “Mena Fasu, nunumiau ba a fanunupa'i.”

42 Jesus na warenaa a'ana, “Onei fanunupa'i! Fei narafawe'iamu na
farawaninio.”
43 Ana ei na fanunupa'i ma neneraa Jesus ma na uduginaa mei Haidaa.
Ro'aa fanunuia minaa ei rama'a, ana rona uduginaa mei Haidaa.

19

Zacchaeus, mei Otonaa Mugoo Po'ii Gavaman

1 Jesus na dinaa Jericho ma talailao.
2 Na pa'i hemea yei, harana Zacchaeus, hia famomoaa ei otonaa mugoo
po'ii gavaman ma na pa'i watauda mugoo po'ina.
3 Hia ba i fanunu ba Jesus rama'a bata, ma'uaa si'ei ba namina welegui, lo'e
na fanunupa'i uaa fei gupuu rama'a.
4 Si'ei, na poninaa ma'a ma faneaa hepalo figi sycamore ba i fanunuia, uaa
Jesus fi talailao yei.
5 I nopa'aloo fawelei Jesus, na arenaa pafea ma warenaa a'ana, “Zacchaeus,
upubatafagio. A guta humumu wagieni.”
6 Si'ei, na poni'upu ma taufa'ugia.
7 Minaa ei rama'a, rona fanunuaa fei ma bababau'u, “Hia, ba iree gutafipui
a'a hemea ‘hafelo'a.’ ”
8 Ma'uaa, Zacchaeus na ufalarai ma warenaa a'a mei Fasu, “Mena Fasu,
fanunu! Yeni ma e'eni a fani hesuwi wagii minaa ei manumanuu a'a ei lomi
rona pa'i. Ma nabaa una fafanaonaa hemea a'a hepalo manumanu, te, a
hodi'ia ma pafoinaa obaodiai.”
9 Jesus na warenaa a'ana, “Wagieni, fei talaa tela'ana na nomai a'a feni
humu feni, uaa meni rama'a meni, ana hemea na'uu Abraham.
10 Uaa mei Na'uu Rama'a na nomai ba i labaginaa ei rona pa'ai ma
fatela'anaa ro'ou.”

Fei Warea Hanunuu Hefua Mugoo Po'i
(Matthew 25:14-30)

11 Ei roi guguainaa fei, ina waredilao ma u'ufanaa ro'odu hepalo warea
hanunu, uaa hia, na rafi'inaa Jerusalem ma ei rama'a, rona naranara ba fei
haparaiaa mei Haidaa ipa'aa sufudai e'eni.
12 Ina ware: “Na pa'i hemea rama'a, waninianamai a'a fei maroaa ei
hapara. Ma na aununaa a'a hepalo gufu rauaa ba ro'aa fania fei hapara ma
nene, iwe hadiwe'imai.
13 Si'ei, ina lala'aa hefua ei tameloina ma fanaa ro'ou hefua mugoo
po'i.* Ina ware, ‘Hamonei bigifani fahononoo eni mugoo po'i hawina una
hadiwe'imai.’
14 “Ma'uaa ei paniaa panina na bidi unuu ro'ou a'ana ma rona aloaa hefi'a
nenena ba ronei ware, ‘Lomi hai'ouna nunuminaa meni rama'a meni ba
haparaa hai'odu.’
15 “Ma'uaa inawe tonaa fei hapara ma hadiwe'inaa gufuna. Ma na lala'amii
ei tameloina, ei i fani mugoo po'i a'a ro'ou ba i pa'aa apa'ia ba rona bigifani
fahononona.
16 “Mei rawarawa na nomai ma ware ba, ‘Mena bauana, una bigipa'aa
hefuadiai a'a fei mugoo po'imu.’
17 “Mei fasuna na ware, ‘Na rawani bigi'amu mena rawani'a tameloiu! Ma
si'ei ba ona bigifarawani a'a ei pusu'o manumanu, o'aa oma'aa hefua baua
gufu.’

---

* **19:13: 19:13** Fei mugoo po'i fei, harana “mina” (Greek). Hepalo “mina” ale'ena pono'aa bigi'aa hemea laloo oduai puda.

18 “Na nomai mei fahelaguiaa tameloina ma ware, ‘Mena bauana, una
bigipa'aa haipanidiai a'a fei mugoo po'imu.’
19 “Mei fasuna na ware, ‘Yoi oma'aa haipani baua gufu.’
20 “Ma i dii, na nomai hemeadiai tameloina ma ware, ‘Mena bauana, sifeni,
feni mugoo po'imu; una sumia laloo hepalo pusu'o lawalawa.
21 Una mama'auio, uaa yoi, hemea sibasiba rama'a. Ona tonaa ei abaa
augamu ma hufu'aa ei abaa faroamu.’
22 “Mei fasuna na ware, ‘A dududunaa yoi a'a ei wareamu, mena hafelo'a
tameloiu! Yoi na aida ba yau hemea sibasiba rama'a ba una tonaa ei abaa
augau ma hufu'aa ei abaa faroau, na?
23 Nabaa ona aida, tani lomi ona aunaa humuu mugoo po'i ma una
hadiwe'imai i pa'i fahononona?’
24 “Ma ina warenaa a'a ei rona ufalarai yei, ‘Tonaa fei mugoo po'ina ma
fanaa mei na pa'i hefua mugoo po'i.’
25 “Rona ware, ‘Mena bauana, na pa'idii hefua a'ana!’
26 “Ina ware, ‘A warefanaa hamu'odu ba hini na pa'i, mei fasuna i fani
hefi'adiai a'ana, ma'uaa hemei lomi na pa'i, tamanu ma'idei hodihodiana,
mei fasuna i tohadiwe'inia a'ana.
27 Ma'uaa ei rama'a na bidi unuu ro'ou a'au, ei lomi rona nunumiai ba unei
haparainaa ro'ou—dugamii ro'ou yeni ma fo'afama'eaa ro'ou i pudau.’ ”

Fei Baua Ni'eni'ea a'a fei Wadu'aiana
(Matthew 21:1-11; Mark 11:1-11; John 12:12-19)

28 I waredigaa fei Jesus, nado'o nono'aununaa pafea, yei Jerusalem.
29 Ei fi nofarafi'inaa Bethphage ma Bethany a'a fei maugeni, harana
Maugeni Olive, na aloaa helagui otalai nenerana ma warenaa a'a lagua,
30 “Aununaa a'a fei gufu i ma'aa hamugua ma ena hamuna nowau,
hamu'aa fanunupa'aa hepalo baubara hosi na fau yena, fena rotawe hugi
pafona. Alagia ma foraiamai yeni.
31 Nabaa nemea na i'iginaa hamugua, ‘Tani hamu'aa alagia?’ warefania,
‘Mei Fasu na nunuminia.’ ”
32 Laguei, lagu'ado'o nolao ma'a, laguna pa'ia ana ale'ei i wareia a'a lagua.
33 Lagu'aa alaraa fei hosi, ei amaa fei, rona i'iginaa lagua, “Tani hamu'aa
alaraa fei hosi?”
34 Laguna ware, “Mei Fasu na nunuminia.”
35 Laguna foranaa a'a Jesus ma augaa ei hawaa uguu lagua pafoo fei hosi
ma fahuginaa Jesus pafona.
36 Ei fi ponilao, ei rama'a, rona hafeninaa fei tala a'a ei hawaa uguu ro'odu.
37 I nofarafi'imai a'a fei tala i upunaa fei Maugeni Olive, minaa fei gupuu
ei otalai nenerana, namina ni'eni'e ma laugifabauana uduginaa mei Haidaa
a'a tamanu foigia rona fanunuia:
38 “Hawegia a'a mei hapara, mei i nomai wagii fei haraa mei Fasu!”
“Fei gutafarawania i pafea ma fei hawera a'a mei na Pafeai!”
39 Hefi'a ei Pharisee a'a fei gupuu rama'a na warenaa a'a Jesus, “Feroia,
sibaiaa ei otalai neneramu!”
40 Ina ware, “A warefanaa hamu'ou, nabaa rona babanini, ei mugoo, ro'aa
lalaugi.”
41 I nofarafi'inaa Jerusalem ma fanunupa'aa fei gufu, na pasi u'ugu ranuu
pudana wagina
42 ma na ware, “Nunumiau ba hamonei aida tamanu i fagutafarawaninaa
hamu'ou wagieni—ma'uaa eni, na opa'ai pudaa hamu'ou.

43 I nomai ei arewaa ba ena na bidi unuu ro'ou a'a hamu'ou, ro'aa
ufaweloinaa gufuu hamu'ou ma afi e'ee pinee ro'ou ba ro tafanewadu'ainaa
gufuu hamu'ou ma fifo'ai a'a hamu'ou.
44 Ro'aa fo'afapasinaa hamu'ou pu, hamu'ou ma ena na'uu hamu'ou a'a ei
humuu hamu'ou. Lomi rowedii augaa ne'aa mugoo pafoo hepalodiai, uaa
lomi hamona fanunu'apa'aa fei noramiaa mei Haidaa a'a hamu'ou."

Jesus a'a Fei Humuu mei Haidaa
(Matthew 21:12-17; Mark 11:15-19; John 2:13-22)

45 I dii, na dinaa malalaa fei humuu mei Haidaa ma teteaa ei roi alo'alo.
46 Ina warenaa a'a ro'odu, "Na udedii fei ne'ia 'Fei humuu, humuu lafula-
fua'; ma'uaa hamona fafaia ale'ei 'waduu ei fafanao.' "
47 Minaa ei arewaa na feferoi laloo fei humuu mei Haidaa. Ma'uaa ei
famamoaa humuu mei Haidaa, ei feroiaa law ma ei bauaniaa gufu ba ro'aa
fo'afama'eia.
48 Ma'uaa lomi rona labagipa'i tala ba ro'aa batanainia, uaa minaa ei
rama'a namina guaimalefa a'a ei wareana.

20

Rona Haninaa fei Foraforaa Jesus
(Matthew 21:23-27; Mark 11:27-33)

1 Heai arewaa, ei fi feroinaa ei rama'a i malalaa fei humuu mei Haidaa ma
u'ugaa fei rawani'a warea, ei famamoaa humuu mei Haidaa, ei feroiaa law
mawe ei bauaniaa gufu, rona nomai a'ana.
2 Rona i'igai, "Warefanaa hai'ou, foraforaa hini feni o bigi'aa eni manu-
manu eni. Ma hini na fanio fei forafora?"
3 Ina ware, "Ana na pa'i i'igiau. Warefanau,
4 Hefei pudugufaiaa John—noranamai gufuu pafea, o a'a rama'a?"
5 Rona fiwarewarei wagina ma ware, "Nabaa ona ware ba, 'Noramiana
pafea,' i i'igai, 'Hamatani lo'e hamona nara ba fa'ua ei wareana?'
6 Ma'uaa nabaa o ware ba, 'A'a rama'a,' minaa ei rama'a ro'aa nafanaa o'ou
mugoo, uaa rona nara ba John, hemea mamama'a."
7 Si'ei, rona ware, "Lomi hai'ouna aida ba fei pudugufaiana noramiana
hitani."
8 Jesus na ware, "Ana lo'e a warefanaa hamu'ou ba hini na fanau fei
forafora, fei na biginaa eni manumanu eni."

Fei Warea Hanunuu ei Oma'ama'aa Pe'ihape
(Matthew 21:33-46; Mark 12:1-12)

9 Ina u'ulao ma na u'ufanaa ei rama'a feni warea hanunu feni: "Hemea
rama'a na bigi'aa hepalo pe'ihape fuaa wine ma hefi'a faroa, rona fania
ma'ida mugoo po'i ba rodo'o bigibigi wagina. Ma mei amaa fei pe'ihape na
aununaa gufu rauaa ma guta famadii ma'ida.
10 I nopa'aloo fei au hufu'a, ina aloaa hemea nafina a'a ei faroa ba ronei
fania ma'ida fua a'a fei pe'ihape. Ma'uaa ei faroa, rona babuinia ma
alofatatalainia, pani ua.
11 Ina aloaa hemeadiai nafi, ma'uaa ana ale'ei, rona babuinia, famamafaia
ma rona alofatatalainia, pani ua.
12 Ina alodinaa mei fa'o'oduiaa ro'ou ma rona hafufararaiaa ununa ma
bainafa'ainia ano.
13 "Idii, mei amaa fei pe'ihape nawe ware, 'A fetanainia feni? Unei aloaa
mei na'uu, baduu wawane, mei una haguia; woro ro'aa ma'auia.'

14 “Ma'uaa ro'aa fanunupa'ia e'ei faroa, rona fiwarewarei, ‘Simeni, meni
ipowe amainaa feni pe'ihape. O dii, o'aa fo'afama'eia ma fei pe'ihape, o'aa
tonia.’
15 Si'ei, rona bainafa'ainia auguu fei pe'ihape ma fo'afama'eia.
“Ei naraa hamu'ou ba mei amaa fei pe'ihape i fetanainaa ro'odu?
16 I nomai, fo'afama'eaa ei faroa ma fanaa fei pe'ihape a'a hefi'adiai.”
Ro'aa guainaa fei ei rama'a, rona ware, “Pa'aa lomi na rawani ba fei nei
nomai!”
17 Jesus na fanunufa'u'uaa ro'odu ma na i'igai, “Ana? Hama tamanu feni
ne'ia:
“ ‘Fei mugoo, fei rona suminia ei fadufadua,
i oanaa fafasuii* fei humu’?†
18 Minaa ei rona pasi pafoo fei mugoo, ro'amina matalatala, ma'uaa, hini i
pasi'onia fei mugoo imina marafita.”

Fani Mugoo Po'i a'a Caesar
(Matthew 22:15-22; Mark 12:13-17)

19 Ei feroiaa law ma ei famamoaa humuu mei Haidaa, roi labaginaa hefaa
tala ba ro'aa panarofia e'eni ua, uaa rona apa'ia ba ifi hanunuinaa ro'ou.
Ma'uaa rona ma'auaa ei rama'a.
20 Rona opapaninia ma aloaa hefi'a farerefaia ba ronei nosifilao ma
susuaninia ba inei warefatata ma ba ro'aa fifaninia panii ei forafora, ei rona
pa'i faufau ro'ou a'a mei gavanaa.
21 Si'ei, ei farerefaia, rona i'iginia, “Mena feroia, Hai'ouna aida ba ona ware
ma feroinaa ei na wanewane ma lomi omina fafefenaa hemea, ma'uaa ona
feroinaa fei talaa mei Haidaa wagii fei na fa'uai.
22 Ina wanewane nabaa o'ou fani mugoo po'i a'a Caesar, o lo'e?”
23 Ina fanunu'apa'idigaa fei waresuabaduiaa ro'ou ma warenaa a'a ro'ou,
24 “Fama'aiau hepalo denarius. Hanunuu hini ma ne'iaa hini wagina?”
25 Rona ware, “Caesar.”
Ina warenaa a'a ro'ou, “Nadii, fanaa Caesar ei manumanuna ma fanaa mei
Haidaa ei manumanuna.”
26 Lomi rona guainaa ma'ida tataa ei wareana i pudaa rama'a. Ma rona
maduofo a'a ei wareana, si'ei, rona babanini ua.

Fei Asi'ana ma Fei Lalaia
(Matthew 22:23-33; Mark 12:18-27)

27 Hefi'a ei Sadducee, ei rona ware ba lomi asi'ana, rona nomai a'a Jesus a'a
hepalo i'igaia.
28 Rona ware, “Mena Feroia, Moses na ne'ifanaa o'ou ba nabaa hemea
wawane haro lalai na pa'i lofuna ma na ma'edi'ininaa harona ma lomi na'uu
lagua, mei lofuna nei lalainaa mei pifine ma fuaifani na'uu mei lofuna.
29 Ma na pa'i oloromeai filofui. Mei uma'ua na lalainaa hemea pifine ma
na ma'e, lomi na'una.
30 Mei umugina na lalainia.
31 I ma'edii mei umugina, na lalainia mei umugidiai. Ana ale'ei a'a ei
oloromeai. Rona ma'e ma lomi fuaa ro'ou.
32 Ma ana nawe ma'e mei pifine.
33 Si'ei, wagii fei asi'ana, pa'aa haroo hini mei pifine, uaa ei oloromeai
filofui rona lalainia?”
34 Jesus na ware, “Eni rama'a a'a feni au feni, ronafane lalai ma falalai.
35 Ma'uaa ei rona pa'i haraa ro'ou ba ro'aa guta wagii fei au na nomai ma
a'a fei asi'anaa ei ma'ea, lomi ba ro'aa lalai o falalai

---

* **20:17: 20:17** O, *i oanaa fafasuii fei fasu'ufufugoi* † **20:17: 20:17** Psalm 118:22

36 ma lomi ba ro'aa ma'ediai, uaa ro'ou ale'ei ei alo'alo. Ro'ou, na'uu mei
Haidaa, uaa rona asi'aa a'a fei ma'ea.
37 Ma'uaa ale'ei fei u'ugaa fei haihai, fei lomi na gu'a wagii fei hafi, Moses
na fama'aia ba ei ma'ea, rona asi'aa, uaa ina harofaa mei Fasu ba, 'Haidaniaa
Abraham ma Haidaniaa Isaac ma Haidaniaa Jacob.'
38 Abaa hia Haidaniaa ei ma'ea, uaa ei rona gutaguta, uaa i a'ana minaa ei,
rona gutaguta."
39 Hefi'a feroiaa law, rona ware, "Ona warefarawaninia, mena feroia!"
40 Ma lomi hemea na i'igidinia hefi'a i'igaia.

Mei Christ Na'uu Hini?
(Matthew 22:41-46; Mark 12:35-37)

41 I dii, Jesus na warenaa a'a ro'ou, "Tani ro'aa ware ba mei Christ,‡ hia
na'uu David?
42 Te, David anaia na ware a'a fei Bu'uu Lauga:
" 'Mei Fasu na warenaa a'a mei Fasuu:
"Guta raudei ma'au
43 nopa'aloo fei ba una augaa ei bidibidii unumu
labenaa pinemu." '
44 David na harofia 'Fasu.' Batanai ba hia, na'una?"

Jesus na Aweinaa Ro'ou a'a ei Feroiaa Law
(Matthew 23:1-36; Mark 12:38-40)

45 Ei roi guguailao ei rama'a, Jesus na warenaa a'a ei otalai nenerana,
46 "Oma'aiaa hamu'ou a'a ena feroiaa law. Nunumiaa ro'ou ba ro'aa tatalai
fininaa ei maleaa hawaa uguu ro'ou ma ba ei rama'a, ronei fanunu'apa'aa
ro'odu fawelei rona alo'alo manumanu ma tonaa ei gutanaa ei baua rama'a
laloo ei synagogue ma a'a ei baua hananaa.
47 Rona fa'amoaa ei humuu ei pifine ma'esuabea ma lafulafu famalaa i
pudaa rama'a. Ma ei rama'a ale'ei, ro'aa pa'aa fagiana."

21

Fei Fanaa mei Pifine Ma'esuabea
(Mark 12:41-44)

1 I aranaa pafea, Jesus na fanunupa'aa ei rona pa'i watauda mugoo po'i, roi
augaa ei fanaa ro'ou laloo fei bao mugoo po'ii humuu mei Haidaa.
2 Ana na fanunupa'aa hemea pifine ma'esuabea, mei lomi na pa'i mugoo
po'ina na augaa guapaloei pa'aa pusu'o mugoo po'i.*
3 Ina ware, "A warefa'uai a'a hamu'ou, fei fanaa mei pifine mei, na muainaa
ei fanaa minaa ei rama'a.
4 Minaa eni rama'a eni, rona fani a'a ei watauda manumanuu ro'ou, ma'uaa
hia na fani a'a ma'idei hia na pa'i a'a fei gutana."

Jesus na Wareaa fei Wata'o'oaa fei Humuu mei Haidaa
(Matthew 24:1, 2; Mark 13:1, 2)

5 Hefi'a ei otalai nenerana na fiwarewareinaa ei fananamaiaa mugoo
haweraa fei humuu mei Haidaa ma ei fana a'a mei Haidaa. Ma'uaa Jesus na
ware,
6 "Tamanu eni fanunupa'aa hamu'ou yeni, iwe nomai fei au ba lomi nepalo
mugoo i ude pafoo hepalodiai. Minaa ro'ou i wata'o'onaa pu."

Ei Hafelo'a Manumanu ma ei Haperaraia
(Matthew 24:3-14; Mark 13:3-13)

‡ **20:41: 20:41** O, *Messiah* * **21:2: 21:2** Warea Greek *guapalo lepta*

7 Rona i'igai, “Feroia, nahaiga ro'aa nomai ei manumanu ei? Ma tamanu
lalana ba ro'aa nomai?”
8 Ina ware, “Oma'aa hamu'ou ba lomi ro'aa sifi'aa hamu'ou. Uaa watauda
ro'aa nomai a'a fei harau ma ware, ‘Yau, hia,’ ma ‘Na rafi'i fei au.’ Ha-
monei'awe neneraa ro'ou.
9 Ena hamona guainia ba na pa'i baua fifo'aia ma hefi'a gufu na pa'i ei
hafelo'a na fo'afipui a'a ei bauaniaa gufu, hamonei'aa ma'au. Ei manumanu
ei, ido'o nomai ma'uaa, fei a'apoo arewaa lo'e i nobatafamai.”
10 I dii, ina warenaa a'a ro'ou: “Hefaa baua gufu i fifo'ai a'a hepalodiai baua
gufu ma hefi'a hapara ro'aa fifo'ai a'a hefi'adiai hapara.
11 I pa'i baua rererea a'a feni malagufu, mouabiabia ma hafelo'a funua a'a
hefi'a gufu ma hefi'a manumanu na famama'au ma hefi'a baua hilala i haroo
pumanugawe.
12 “Ma'uaa atawe nomai ei manumanu ei ma ro'ado'o panarofaa hamu'ou
ma haperaraiaa hamu'ou. Ro'aa noduginaa hamu'ou a'a ei synagogue ma
humuu bobo'aia, ana ro'aa fa'ugaa hamu'ou pudaa ei hapara ma gavaman,
uaa fei harau.
13 Ma wagii ei manumanu ei, hamo'aa u'ufanaa ro'ou.
14 Ma'uaa hamoneido'o narafarawani ba lomi hamo'aa naranara watauda
ba batanai hamona wareaa pepei a'a hamu'ou.
15 Uaa awe fani warea ma apa'aa hamu'ou ba lomi ro'aa fadugeia, o
fapidawainia.
16 Ana pa'aa ena ama ma ina ma lofu ma maroa mawe ena tafii hamu'odu,
ena rowe aloaa hamu'ou panii ei fadududua ma ro'aa fo'afama'eaa hefi'a
hamu'odu.
17 I bidi unuu minaa ei rama'a a'a hamu'ou, uaa yau.
18 Ma'uaa lo'e hepalo loaa tabaa hamu'odu i pa'ai.
19 Nabaa hamona ofawe'i hamo'aa to faweweni.

Jesus na Wareaa fei Pasiaa Jerusalem
(Matthew 24:15-21; Mark 13:14-19)

20 “Ena hamona fanununaa Jerusalem ba rona faweloinia ei fo'aa, hamowe
aida ba na rafi'i fei ude halohaloana.
21 A'a fei au fei, ei yei Judea, ronei ponipa'ainaa a'a ei maugeni ma ei a'a
ei baua gufu, ronei wala'aa ma ei yei sugatata'aia ronei'aa dinaa a'a fei baua
gufu.
22 Uaa sifei fei au ba i fani lagii ei hafelo'a ba nei pa'aa fa'uai minaa ei
ronadii ne'inia.
23 Ma a'a fei au fei, napa'aa famama'au a'a ei wareu ma ei roi fasususuu
baduu! Iwemina pa'i baua awataa a'a fei gufu ma fei baua sibana i dinaa a'a
ei rama'a wagina.
24 Ro'aa ma'e a'a ei wadu ma hefi'a ro bobo'ainaa ro'ou a'a minaa ei baua
gufu. Ei Gentile, ro'aa hapuni'onaa Jerusalem nopa'aloo fei au na fapedugaa
ro'ou mei Haidaa.

Fei Noramiaa mei Na'uu Rama'a
(Matthew 24:29-31; Mark 13:24-27)

25 “I pa'i lala a'a fei halo, puda mawe ei pi'u. Yeni ano, ei baua gufu ro'aa
fatemu ma hamamagua wagii fei waniwanina ma meme'ii unuu fei agi.
26 Ei rama'a ro'aa ma'aumemeroi ma naranara watauda a'a tamanu fi
nomai a'a feni ano, uaa ei manumanuu haroo pafea, i taletatata.
27 A'a fei au fei, ropowe fanunupa'aa mei Na'uu Rama'a fi nomai memewaa
hepalo papalei fininaa faufau ma baua hawera.
28 Ena na nomai ei manumanu ei, ufalarai ma aranaa pafea, uaa fei
ponohadiwe'iaa hamu'ou na rafi'i.”

To Feroia a'a fei Haihai Figi
(Matthew 24:32-35; Mark 13:28-31)

29 Ina u'ufanaa ro'ou feni warea hanunu feni: "Fanununaa fei haihai figi
ma hefi'adiai haihai.
30 Ena na sunaimai rau ro'ou, hamona fanunu'apa'ia ba fei augai na rafi'i.
31 Ana ale'ei, ena hamona fanunupa'aa ei manumanu ei, hamonei aida ba
fei au haparaiaa mei Haidaa na rafi'i.
32 "A warefa'uai a'a hamu'ou ba ei rama'aa feni au feni,† pa'aa lomi ba ro'aa
ma'e hawina ba minaa ei manumanu ei na nodigimai.
33 Fei haroo pafea ma feni malagufu i pa'ai, ma'uaa ei wareau lomi i we
pa'ai.
34 "Oma'afarawaninaa hamu'ou. Nabaa lo'e, ei naranaraa hamu'ou i
fa'awataia, ei babareia, hunu poapoai ma naranara watauda a'a ei manu-
manuu feni ano ma fei arewaa i nopoponamiaa hamu'ou.
35 Uaa, i nomai a'a ei rona guta a'a minaa ei gufu tadiwe'aia.
36 Ranimai hamonei oma'ama'a ma lafulafu ba hamo'aa telapa'i a'a tamanu
i nomai, ba hamo'aa upa'i i pudaa mei Na'uu Rama'a."
37 Minaa ei arewaa Jesus na feferoi yei humuu mei Haidaa ma minaa ei fafi
na aunu ba i gutafa'arewaia i pafoo fei maugeni, harana Maugeni Olive,
38 ma minaa ei rama'a, rona o nofoimai na mafufuo ba ro'aa guainaa
u'ugana i humuu mei Haidaa.

22

Rona Fiwarei ba Ro'aa Panarofaa Jesus
(Matthew 26:1-5; Mark 14:1, 2; John 11:45-53)

1 Hefei baua Hananaa fei Faraa Pidaua Lomi Fafuafua, harana fei Talai
Falogia, fi norafi'imai
2 ma ei famamoaa humuu mei Haidaa mawe ei feroiaa law, roi labarai tala
ba ro'aa fapa'ainaa Jesus, uaa rona ma'au a'a ei rama'a.

Judas na Uga ba i Aloaa Jesus
(Matthew 26:14-16; Mark 14:10, 11)

3 Ma Satan na wadu'aa Judas, hepalo harana Iscariot, hemea ei Hefua ma
Helagui.
4 Judas na dinaa a'a ei famamoaa humuu mei Haidaa mawe ei bauaniaa ei
oanananaa fei humuu mei Haidaa ma wareware a'a ro'ou ba batanai i aloaa
Jesus.
5 Ronamina ni'eni'e ma uga ba ro'aa fani mugoo po'i a'ana.
6 Ina ugainaa ro'ou ma opaninaa hefaa au ba i fifaninaa Jesus panii ro'ou
nabaa lomi watauda rama'a.

Fei Hananaa fei Talai Falogia
(Matthew 26:17-25; Mark 14:12-21; John 13:21-30)

7 Inawe nomai fei arewaa fei Faraa Pidaua Lomi Fafuafua, fei arewaa ro'aa
moro'aa huaa fei sipsipii fei Talai Falogia ba fana a'a mei Haidaa.
8 Jesus na aloaa Peter ma John ma ware, "Hamunei pagi'augaa ena ba o
hanaia a'a fei Talai Falogia."
9 Laguna i'igai, "Ma haigua pagi'augia hitani."
10 Ina ware, "Ena hamuna nowau a'a fena gufu, hamu'aa bapa'aa hemea fi
talaiporo'aa fena baraa ranu. Nenerawau a'a fena humu i dinaa wagina

† **21:32: 21:32** O, *hamu'ou ba eni mau rama'a ale'eni*

11 ma warefanaa mei amaa fei humu, ‘Mei Feroia na i'igai: hitani fei nopaa
ei gufu raua ona'o fanaa ro'ou, fei ba a hananafipui a'a ei otalai nenerau wagii
fei Talai Falogia?’
12 Iwe fama'aa hamugua hefaa baua nopa pafea na ude'audii. Pagiaa ei
manumanu yena.”
13 Laguna dii ma fanunupa'aa ei manumanu ana ale'ei i warefanaa lagua
Jesus. Si'ei, laguna pagi'augaa ei manumanuu fei Hananaa fei Talai Falogia.

Fei Finei mei Fasu
(Matthew 26:26-30; Mark 14:22-26; 1 Corinthians 11:23-25)

14 I nopa'aloo fei au, Jesus mawe ei apostle, rona gutafapalagi ditataa fei
tawa.
15 Ma na warenaa a'a ro'ou, “Pa'aa nunumiau ba a hananafipui a'a hamu'ou
feni Hananaa fei Talai Falogia ma hinene a tonaa fi'iu.
16 Uaa, a warefanaa hamu'ou, lomi a hananadinia nopa'aloo fei ba na
arewa fei hanuna wagii fei haparaiaa mei Haidaa.”
17 I todigaa fei bara, na ware ‘ta’ ma warenaa a'a ro'ou, “Tonaa feni ma
hunufima'ainia.
18 Uaa, a warefanaa hamu'ou ba lomi a hunudinaa fei ranuu grape
nopa'aloo fei noramiaa fei au haparaiaa mei Haidaa.”
19 Ma ina tonaa fei faraa pidaua, ware ‘ta’, itafia, fanaa ro'ou ma ware,
“Feni, pigiou, fanau a'a hamu'ou; bigi'ia ale'ei ba fanonomii hamu'ou yau.”
20 Ana ale'ei, ro'aa hananadii, na tonaa fei bara ma ware, “Sifeni feni baraa
fei manufau fi'ugaia wagii fei namou, fei i wigii a'a hamu'ou.
21 Ma'uaa fei panii mei ba i aloau, yeni pafoo tawa a'au.
22 Mei Na'uu Rama'a i aunu ana ale'ei fei ne'ia, ma'uaa, ipa'aa fagiana mei
ba i aloia.
23 Ma ronawe fi'i'igai ba hini ro'ou na bigi'aa fei.
24 Ana na pa'i fihareia dupuaa ro'ou ba hini i pafeai.
25 Jesus na warenaa a'a ro'ou, “Ei haparaa Gentile rona fasuinaa ei rama'a
ma ei paniaa panii ro'ou, rona ware ba ro'ou ana Haduma.
26 Ma'uaa maumau hamu'ou, nei'aa ale'ei. Agia, mei pa'aa bauana dupuaa
hamu'ou nei ale'ei hemea baduu ma mei na tonaa fei hapara nei ale'ei hemea
nafi.
27 Uaa amaia na pafeai, mei i guta tawa, o mei hasumaa du'ua? A'a ba mei
i guta tawa? Ma'uaa yau ale'ei hemea nafi i dupuaa hamu'ou.
28 Hamu'ou, ena hamona palarau wagii ei manimaniau.
29 Ma a fanaa hamu'ou hefaa gufuu hapara, ana ale'ei mei Amau na fanau
hepalo
30 ba hamo'aa hana ma hunu a'a fei tawau wagii fei haparaiau ma guta
pafoo ei gutanaa hapara ma dududuaa ei hefua ma guapaloei pai Israel.

Jesus na Ware'augaa fei Sifisifii Peter
(Matthew 26:31-35; Mark 14:27-31; John 13:36-38)

31 “Simon, Simon, Satan na i'igai ba i nuenueinaa hamu'ou ale'ei baranafi.
32 Ma'uaa una lafulafunio, Simon, ba fei we'iaa naranaramu nei'aa
wata'adudu. Ma ena ona momo'aimai, onei fawe'iaa naranaraa ei lofumu.”
33 Ma'uaa ina ware, “Mena Fasu, yau a aunuhugio a'a fei bobo'aia ma fei
ma'ea.”
34 Jesus na ware, “A warefanio, Peter, hinene i ai fei a'aroo na wagieni i
odupoai wareamu ba lomi ona apa'au.”
35 Jesus na i'iginaa ro'ou, “Ei a aloaa hamu'ou pani ua, lomi mugoo po'i,
raba, o supinai, hamona nunuminaa hefi'adiai?”
Rona ware, “Lomi.”

36 Na warenaa a'a ro'ou, “Ma'uaa e'eni, nabaa na pa'i mugoo po'i, tonia ma
hepalo raba anaa. Ma nabaa lomi hamona pa'i wadu, aloaa ei hawaa uguu
hamu'ou ma pono'aa hepalo.
37 Na udedii feni ne'ia: ‘Hia, i wareifini a'a ei barafeaa law’; ma u'ei
warefanaa hamu'ou ba feni, neipa'aa fa'uai a'au. Fa'ua, tamanu rona ne'inaa
a'au, fi nopa'amii fei fafa'uaiana eni.”
38 Ei otalai nenera, rona ware, “Ma'aia, mena Fasu, siguapaloeni, gua-
paloeni wadu.”
Na ware, “Na hawidigia.”

Jesus na Lafulafu Pafoo fei Maugeni Olive
(Matthew 26:36-46; Mark 14:32-42)

39 Ana ale'ei maumauna, Jesus na dinaa fei Maugeni Olive ma ei otalai
nenerana, rona nenegia.
40 Ro'aa nopa'aloo yei, na warenaa a'a ro'ou, “Hamonei lafulafu ba lomi
hamo'aa pasi wagii ei manimania.”
41 Ina di'ininaa ro'ou, rauana ale'ei pasiaa nafa'aa ro'ou hefaa mugoo,
fa'unaa du'una ma lafulafu,
42 “O'ama, nabaa ona nunumiai, tonaa feni bara a'au, ma'uaa bigi'aa fei
nunumiamu, abaa fei nununumiau.”
43 Hemea alo'alo i pafea na fa'arewa a'ana ma na fawe'ia.
44 Namina awata naranarana ma namina lafulafu fawe'i ma fei mapuna
ale'ei namo na pasi'u'ugunaa pu.*
45 I asi'aa a'a fei lafulafuana ma hadiwe'inaa a'a ei otalai nenera, na
fanunupa'aa ro'ou rona ma'igu, na madugu unuu ro'ou uaa na fua'onaa ro'ou
fei faloloa'ia.
46 Na i'iginaa ro'ou, “Tani hamu'ou ma'igu? Asi'aa ma lafulafu ba lomi
hamo'aa pasi wagii ei manimania.”

Rona Panarofaa Jesus
(Matthew 26:47-56; Mark 14:43-50; John 18:3-11)

47 Ana fi wareware ua, hefaa gupuu rama'a na nomai ma mei harana Judas,
hemea ei Hefua ma Helagui, na talaidugamii ro'ou. Na nolao a'a Jesus ba i
hatofaa pudana,
48 ma'uaa Jesus na i'iginia, “Judas, yoi ba o'aa aloaa mei Na'uu Rama'a a'a
fei hatofaa puda?”
49 Ro'aa fanunuia ba tamanu fi nomai ei ro'aa neneraa Jesus, rona ware,
“Mena Fasu, hai'ou fo'anaa eni waduu hai'ou?”
50 Hemea ro'ou na lafigipa'aa adiaa mei nafii mei pa'aa bauaniaa humuu
mei Haidaa, raudei ma'au.
51 Ma'uaa Jesus na ware, “Nei pedu feni!” Ma na idoaa adiaa mei rama'a
mei ma farawaninia.
52 Jesus na warenaa a'a ei famamoaa humuu mei Haidaa, ei bauaniaa
ei oanananaa fei humuu mei Haidaa mawe ei bauaniaa gufu, ei ba ro'aa
panarofia, “Tani hamu'ou notomai wadu ma babu—ei naraa hamu'ou ba a
fo'afiloginaa ei bauaniaa gufu?
53 Minaa ei arewaa yau a'a hamu'ou i malalaa humuu mei Haidaa ma lomi
hamona panarofau. Ma'uaa feni, au hamu'ou, au haparaiaa fei roromaa.”

Peter na Ware ba Lomi na Apa'aa Jesus
(Matthew 26:57, 58, 69-75; Mark 14:53, 54, 66-72; John 18:12-18, 25-27)

---

* **22:44: 22:44** Hefi'a ne'ia mina lomi na pa'i vv. 43 ma 44.

54 Si'ei, rona panarofo'aia ma noduginaa hia humuu mei pa'aa bauaniaa
humuu mei Haidaa. Peter na talaifa'ude'udemai nene.
55 Ma'uaa ro'aa pa'aiaa fei hafi i memewaa fei malalaa humu ma gutafipui,
Peter na guta hugiaa ro'ou.
56 Hemea nafi nanao na fanunupa'ia na guta yei a'a fei we'aa fei hafi. Ina
fanunufa'u'uia ma ware, "Meni rama'a meni, hia hemea a'ana."
57 Ma'uaa na ware'opa'ainia, "Mena pifine, lomi una apa'ia."
58 Lomi namina madii ma hemeadiai na fanunupa'ia ma na ware, "Yoi ana
hemea ro'ou."
Na ware Peter, "Otafi, abaa yau!"
59 I didii ale'ei heai hour, hemeadiai na ware, "Meni rama'a meni napa'aa
guta a'ana uaa hia hemea Galilee."
60 Peter na ware, "Otafi, lomi na apa'aa ena mau wareamu!" Ana fi
wareware ua, na ai fei a'aroo.
61 Mei Fasu na diarai ma fanunufa'u'uaa Peter. Ma Peter nawe naraiaa
tamanu na warefania mei Fasu: "Hinene i ai fei a'aroo, i odupoai wareamu
ba lomi ona apa'au."
62 Ma ina asi'anaa ano ma namina aimatogutogu.

Ei Fo'aa na Warefafeifeinia
(Matthew 26:67, 68; Mark 14:65)

63 Ei rona oma'aa Jesus, rona warefalalasia ma hafugia.
64 Rona sumaa pudana ma warefawe'i a'ana, "Dii unifanaa hai'ou ba hini
fi hafugio?"
65 Ma ronamina wareaa watauda hafelo'a a'ana.

Jesus i Pudaa ei Bauaniaa Jew
(Matthew 26:59-66; Mark 14:55-64; John 18:19-24)

66 I ba'amai fei panii arewaa, ei bauaniaa gufu—ei famamoaa humuu mei
Haidaa mawe ei feroiaa law, rona gutafipui ma hefi'a na nodugaloo Jesus i
a'a ro'ou.
67 Rona ware, "Nabaa yoi mei Christ,† warefanaa hai'ou."
Jesus na ware, "Nabaa na warefanaa hamu'ou, hamo'aa nara ba abaa fa'ua
68 ma nabaa a i'iginaa hamu'ou, lomi ba hamo'aa ware.
69 Ma'uaa e'eni ma nolao, mei Na'uu Rama'a i guta raudei ma'au mei
Haidaa, mei na faufau."
70 Minaa ro'ou na i'igai, "Hama yoi Na'uu mei Haidaa?"
Na ware, "Na wanewane ena wareaa hamu'ou ba yau hia."
71 Ma rona ware, "Tamanu hanuna ba o'aa todiai u'uga a'a feni dududua?
Ona guaidigaa ei warea lele'amiana ana a'a fei haba'umuna."

23

Jesus i Pudaa Pilate ma Herod
(Matthew 27:1, 2, 11-14; Mark 15:1-5; John 18:28-38)

1 Minaa ei a'a fei gupu na asi'aa ma noduginaa hia a'a Pilate.
2 Ma rona ware ba ina bigifatata, "Hai'ouna aida ba meni rama'a meni,
na fafeloaa feni gufuu hai'ou. Lomi na nunuminia ba ei rama'a ronei fani
mugoo po'i a'a Caesar ma ware ba hia Christ,* hemea hapara."
3 Si'ei, Pilate na i'iginaa Jesus, "Haa, yoi mei haparaa ei Jew?"
Jesus na ware, "Hi'i, ana ale'ena wareamu."
4 I dii, Pilate na warenaa a'a ei famamoaa humuu mei Haidaa ma fei gupuu
rama'a, "Lomi una labagipa'i tataa meni rama'a meni."

---

† **22:67: 22:67** O, *Messiah* * **23:2: 23:2** O, *Messiah*; vv. 35 ma 39 anaa

5 Ma'uaa ronamina'u ware'ualao, “Ina fa'una'anaa ei rama'a tadiwe'aiaa
Judea† a'a ei feroiana. Rawarawa na bigi'ia Galilee ma nawe nopa'amii yeni.”
6 I guainaa fei, Pilate na i'igai ba hia Galilee.
7 I apa'alao ba Jesus na guta wagii fei haparaiaa Herod, ina alonaa hia a'a
Herod, mei ana hia yei Jerusalem a'a fei au fei.
8 I fanunupa'aa Jesus Herod, namina ni'efafelo uaa minaa nunumianamai
mina ba i fanunuia. Ma wagii ei guaiana u'ugana na nara ba i fanunu na
bigi'aa hefi'adiai foigia.
9 Ina i'igainia watauda i'igaia, ma'uaa Jesus, lomi na u wareware a'ana.
10 Ei famamoaa humuu mei Haidaa mawe ei feroiaa law, rona ufalarai yei
ma warefi'u'uinaa difoo ro'ou ba hia napa'aa tata.
11 Ma Herod mawe ei maroana fo'aa, rona hapehapeia ma warefafeifeinia.
Rona farafenaa hia fei maurawani hawaa ugu ma alohadiwe'inia a'a Pilate.
12 A'a fei arewaa fei, Herod ma Pilate, lagunawe fitafii—do'o fama'a na pa'i
watolaa lagua.

Rona Ware ba Jesus nei Ma'e
(Matthew 27:15-26; Mark 15:6-15; John 18:39—19:16)

13 Pilate na harofipuinamii ei famamoaa humuu mei Haidaa ma ei baua-
niaa gufu mawe ei rama'a
14 ma warenaa a'a ro'ou, “Hamona dugamii meni ba hia mei i fa'una'anaa
ei rama'a ba ronei fo'afipui a'a fei gavaman. Una i'iginia i pudaa hamu'ou ma
lomi na labagipa'i pa'afii fei tatana, fei hamona ware ba ina bigi'ia.
15 Ma Herod, ana lomi na labagipa'aa tatana, uaa ina alohadiwe'inamai a'a
o'ou ma hamona fanunupa'idigia ba hia, lomi na bigi'aa hepalo manumanu
ba nei ma'e.
16 Si'ei, ado'o babuinia ma awe alagia.”‡
18 Ma ronamina fai harofa, “Dugifarauaninia mena rama'a mena. Ma
alafanamiaa hai'ou Barabbas!”
19 (Rona bobo'ainaa Barabbas uaa ina ba'ananarai a'a fei gufu ma ana na
fo'afama'e rama'a).
20 Si'ei ba Pilate na naranara ba i alaraa Jesus, na i'igidinaa ro'ou,
21 ma'uaa rona haroharo memewai ua, “Fatawaia! Fatawaia!”
22 Ina warefa'odupoai a'a ro'ou, “Tani ei? Tamanu bigifatatana? Lomi una
labagipa'aa hepalo tatana ba nei ma'e. Si'ei, ado'o babuinia ma awe alagia.”
23 Ma'uaa ronamina harofawe'i ba i nei fatawa ma fei harofaa ro'ou nawe
nopa'ilao.
24 Si'ei, Pilate nawe nara ba ipowe ugainaa fei i'igaiaa ro'ou.
25 Ina alaraa mei bobo'aia wagii fei ba'ananaraiana ma fo'afama'eana
rama'a, mei rona nunuminia ma na rawanaa panii ro'ou Jesus.

Fei Fatawana
(Matthew 27:32-44; Mark 15:21-32; John 19:17-27)

26 Roi nodugalao, rona panarofaa Simon, mei Cyrene fi baguamai sug-
atata'aia ma rona fafuharenaa hia fei hawafolo ba nei talaifuharenalao
nenee Jesus.
27 Abaa po'o rama'a, ei ro'ei nenegia; hefi'a ro'ou, ei pifine, ei rona
aimemewai ma ai'aigia.
28 Jesus na oma'anaa a'a ro'ou ma ware, “Ena pifine, na'uu Jerusalem,
apuna aigau; hamonei aigaa ana hamu'ou ma ena na'uu hamu'ou.

---

† **23:5: 23:5** O, *tadiwe'aiaa fei gufuu ei Jew*

‡ **23:16: 23:16** Hefi'a ne'ia ba *alagia.” 17 Ba i pa'aa alaraa hemea a'a ro'ou wagii fei Hananaa.*

29 Uaa iwe nomai fei arewaa hamopowe ware, ‘Rona pa'i hawegiaa ro'ou
ei pa'abeu pifine, ei watau lomi na wanini baduu ma ei susu lomi na fasusu
baduu!’
30 Ma
“ ‘ropowe ware a'a ei baua maugeni, “pasi'onaa hai'ou!”
Ma a'a ei pusu'o maugeni, “Hawainaa hai'ou!” ’
31 Uaa nabaa rona bigi'ia a'a fei mamarawii haihai, po'o batanaidiai a'a fei na
manunu?”
32 Helaguidiai, rama'a hafelo, ana rona nodugifipuinaloo lagua a'ana ba
ro'aa fatawaa lagua.
33 Ro'aa nopa'amii fawelei harana Guitaba, rona fatawaia yei watolaa
lagua, hemea ma'auna ma hemea mauwina.
34 Jesus na ware, “O'ama, futoaa ei hafelo'aa ro'ou, uaa lomi rona apa'aa
tamanu roi bigi'ia.”§ Ma ei susuna rona fi'alaginia wagii fei uni'uni fifigaiaa
ro'ou.
35 Ei rama'a, roi ufanunu ma ei bauaniaa ei Jew na faba'efoinia. Rona ware,
“Ina fatelaiaa hefi'a ma e'eni nei fatelaiaa anaia nabaa hia mei Christ, Hemei
Rafeiana, mei aloagii mei Haidaa.”
36 Ei fo'aa, ana rona nomai a'ana ma warefafeifeinia. Rona fani numana,
fei para'aa wine
37 ma ware, “Nabaa yoi haparaa ei Jew, onei fatelaio.”
38 Ina pa'i hefaa ne'ia palalana ba, “SIMENI, MENI HAPARAA EI JEW.”
39 Hemea laguei hafelo'a, laguei lagu'aa fatawa yei na warefafeloia: “Abaa
yoi mei Christ? Fatelaio ma haigua!”
40 Ma'uaa hemea lagua na hota'ia. Ina ware, “Lomi ona ma'auaa mei
Haidaa? Abaa yoi ana o ma'e ale'ei hia?
41 Ina wanewane ba agu'aa ma'e uaa lagii ei hafelo'aa agua. Ma'uaa meni
rama'a meni, lomi na bigi'aa hepalo tata.”
42 Ma ina ware, “Jesus, nonominau ena ona panarofaa fena haparaiamu.”*
43 Jesus na warefania, “A warefa'uai a'amu ba wagieni, yoi o oafipui a'au
wagii fei fananamaiaa gufu.”

Fei Ma'eaa Jesus
(Matthew 27:45-56; Mark 15:33-41; John 19:28-30)

44 Inawe nopa'amii fei fa'oloroaiaa hour ma fei roromaa namina hawainaa
minaa fei gufu nopa'aloo fei fafaimeiaiaa hour,
45 uaa fei halo lomi na we'a. Ma fei lawalawaa fei rapirapii fei humuu mei
Haidaa na anininaa guapapa.
46 Jesus namina harofabauana, “O'ama, fei spiritiu, i panimu.” I waredigaa
fei, na fawenai apoinaa fei fawewenina.
47 I fanununaa fei mei centurion, na uduginaa mei Haidaa ma ware, “Pa'aa
fa'ua ba meni, pa'aa wanewanea.
48 Ro'aa nofipuimai ei rama'a ba ro'aa fanunu fei, rona fanunuia ma
aunuhafuhafugaa niniwai ro'ou.
49 Ma'uaa minaa ei rona apa'ia mawe ei pifine ro'aa nenegia ei i norai
Galilee, rona ufaraua ma fafanununaa ei manumanu ei.

Fei I'ifaiaa Jesus
(Matthew 27:57-61; Mark 15:42-47; John 19:38-42)

50 Ina pa'i hemea rama'a, harana Joseph, hemea bauaniaa ei Sanhedrin ma
hia hemea rawani'a rama'a ma fei maumauna na wanewane,

§ **23:34: 23:34** Hefi'a ne'ia mina lomi na pa'i feni wareaa Jesus feni. * **23:42: 23:42** Hefi'a ne'ia ba *ena ona nofininamii fei faufau fei haparaiamu.*

51 mei lomi na ugainaa fei naranara ma bigi'aa ro'ou. Hia hemea Judea
noramiana Arimathea ma ifi oma'oma'aiaa fei haparaiaa mei Haidaa, fei ba
i nomai.
52 Ina dinaa a'a Pilate ma i'iginaa fei hudi unuu Jesus.
53 Ma na porofa'u'upuia, hawainia a'a hefaa lawalawa linen ma fahainopia
laloo huapu, fei waduaa ro'ou wagii ei na'a, fei atawe pa'i ma'ea na hainopia.
54 Feni, Arewaa Pagipagia ma fei Sabbath anaa i nomai.
55 Ei pifine, ei ro nofipuimai a'a Jesus i Galilee, rona neneraa Joseph ma
fanunuaa fei huapu ma batanai hainopaa fei hudi ununa.
56 Rona dinaa gufu ma pagiaa ei manumanu dufaa. Ma'uaa rona gutafawe-
nai a'a fei Sabbath ba ro'aa neneraa fei law.

24

Fei Asi'ana
(Matthew 28:1-10; Mark 16:1-8; John 20:1-10)

1 A'a fei rawarawa arewaa fei hefapagipagia, ale'ena mafufuo badu, ei
pifine rona notonaa ei pagiaa ro'ou manumanu dufaa ma dinaa a'a fei
huapu.
2 Rona fanunupa'ia ba fei baua mugoo gigei fei na'a, na pigudii a'a fei
huapu,
3 ma'uaa, ro'aa wadu'ai, lomi rona fanunupa'aa fei hudi unuu mei Fasu,
Jesus.
4 Ro'ei naranara wagina ma helaguei wawane, lawalawaa lagua namina
we'a ale'ei usida, laguna u papaa ro'ou.
5 Uaa fei ma'auaa ro'ou, ei pifine, rona fapasi'o'o'uinaa pu, ma'uaa laguei
wawane, laguna warenaa a'a ro'ou, “Tani hamu'ou lalabarainaa mei fi
gutaguta dupuaa ei ma'ea?
6 Hia lomi yeni. Na asi'adii! Hamonei nonominaa ei warefanana hamu'ou
ei i oafipui a'a hamu'ou i Galilee:
7 ‘Mei Na'uu Rama'a ro'aa fifaninia panii ei hafelo'a ba ronei fatawaia ma
a'a fei fa'oduaiaa arewaa i asi'adiai.’ ”
8 Ma ronawe nonominaa ei wareana.
9 Ro'aa nodigimai a'a fei huapu, rona u'ugaa minaa e'ei a'a ei Hefua ma
Hemea mawe hefi'adiai.
10 Mary Magdalene, Joanna, Mary mei inaa James mawe hefi'a a'a ro'ou,
rona u'ugaa e'ei a'a ei apostle.
11 Ma'uaa rona nara ba abaa fa'ua fei u'ugaa ei pifine, uaa ei wareaa ro'ou
ale'ei mau wareaa poapoa.
12 Ma'uaa Peter na asi'aponinaa a'a fei huapu. Ina fabalou ma fanunupa'aa
ei mininii linen na ude u'ugai ma na aunulao ma naranara ba tani ipo'o biyei.

Fei Tala i Dinaa Emmaus
(Mark 16:12, 13)

13 Ana a'a fei arewaa fei, helagui ro'ou, laguna dinaa a'a fei gufu, harana
Emmaus ale'ei hefua ma heai kilometre,* rauana a'a Jerusalem.
14 Lagu'ei fiwarewareinaa minaa ei manumanu na nodigimai.
15 Lagu'aa fiwarewareinaa ei manumanu ei, Jesus na nomai ma talai-
hugiaa lagua;
16 Ma'uaa lomi na fa'arewa ba lagu'aa fanunu'apa'ia.
17 Ina i'iginaa lagua, “Tamanu ei talaifiwarewareiaa hamugua?”
Laguna u'o'o'uinaa pu.

* **24:13: 24:13** Warea Greek *oloroa pa'ania stadia* (ale'ena 11 kilometres)

18 Hemea lagua, harana Cleopas na i'iginia, “Yoi hemea tatalaia ua i
Jerusalem ma lomi ona aida ei manumanu na nodigimai a'a eni arewaa eni?”
19 Ina i'igai, “Manumanu bata?”
Laguna ware, “Ei na nomai a'a Jesus mei Nazareth. Hia hemea mamama'a.
Na faufau ei wareana ma bigi'ana i pudaa mei Haidaa ma minaa ei rama'a.
20 Ei famamoaa humuu mei Haidaa ma ei bauaniaa hai'ou, rona fifaninia
panii hefi'a ba ronei fo'afama'eia ma rona fatawaia;
21 ma'uaa, na o'onai unuu hai'ou ba hia mei ba i ponohadiwe'inaa Israel.
Ma hepalodiai, wagieni, fa'oduaiaa arewaa ei i nomai ei manumanu ei.
22 Ma hepalodiai, hefi'a pifinee hai'odu, rona famaduofoaa hai'odu. Rona
dinaa a'a fei huapu mafufuo badu wagieni
23 ma'uaa lomi rona fanunupa'aa fei hudi ununa. Rona nomai ma ware-
fanaa hai'ou ba rona fanunupa'aa laguei ale'ei alo'alo, laguna ware ba ina
mama'a.
24 Ma hefi'a tafii haigua, rona dinaa a'a fei huapu ma fanunuia ana ale'ei ei
wareaa ei pifine. Ma'uaa lomi rona ma'apa'ia.
25 Ma ina warenaa a'a lagua, “Hamunapa'aa poapoai ma na polai tabaa
hamugua ma lomi hamuna nara ba fa'ua minaa ei ronadii wareia ei ma-
mama'a!
26 Haa, lomi ba mei Christ† neido'o tonaa fi'ina wagii ei manumanu ei ma
nene i tonaa fei hawerana?”
27 Ma ina ware itailalafuifanaa lagua minaa ei u'ugaa fei Bu'u Apuna, fei
na u'ugia i a'a fei ne'iaa Moses ama'anaa ei ne'iaa minaa ei mamama'a.
28 Ro nofarafi'inaa fei gufu ba ro'aa dinaa wagina, Jesus ba i talaidilao.
29 Ma'uaa laguna warefawe'i a'ana, “Gutafipui a'a haigua, uaa anaa i roro;
fei arewaa anaa i pedu.” Si'ei, ina wadu'ai ba i gutafipui a'a lagua.
30 Ro'aa guta wagii fei tawa, ina tonaa fei faraa pidaua, ware ‘ta’, itafia ma
fanaa lagua.
31 Ma ei pudaa lagua, nawe arewa ma lagunawe fanunu'apa'ia ma ina
fa'apa'ai pudaa lagua.
32 Ma laguna fi'i'igai, “Haa, lomi bibiyeiaa naranaraa agua ei i fiwarewarei
a'a agua i tala ma fa'arewainaa fei Bu'u Apuna a'a agua?”
33 Laguna asi'aa ma hadiwe'ibatafanaa Jerusalem. Ma yei, laguna bapa'aa
ei Hefua ma Hemea mawe hefi'adiai a'a ro'ou, rona oafipui
34 ma laguna ware, “Pa'aa fa'ua! Mei Fasu na asi'aa ma fa'arewa a'a Simon.”
35 Ma laguna u'ufanaa ro'ou tamanu na nomai a'a lagua i tala ma batanai
lagua fanunu'apa'aa Jesus ei fi itafaa fei faraa pidaua.

Jesus na Fa'arewa a'a ei Otalai Nenera
(Matthew 28:16-20; Mark 16:14-18; John 20:19-23; Acts 1:6-8)

36 Roi fiwarewareinaa fei, Jesus na fa'arewa dupuaa ro'ou ma warenaa a'a
ro'ou, “Me'o, gutafarawani ua.”
37 Rona ba'arofo ma ma'au. Ei naraa ro'ou ba rona fanunupa'i hani'u.
38 Ina warenaa a'a ro'ou, “Tani hamo'aa naranara watauda ma hamam-
agua?
39 Fanunuamii paniu ma pineu. Ana yau ua! Panarofau ma fanunu; hani'u
lomi pigiona ma guina, ale'ei hamona fanunupa'ia ba yau una pa'i.”
40 I waredigaa fei, na fama'aa ro'ou guei panina ma pinena.
41 Ma'uaa lomi rona nara ba fa'ua uaa rona ni'eni'e fininaa nanawala
pudaa ro'ou ma ina i'iginaa ro'ou, “Hamona pa'i du'ua yeni ba a hanana?”
42 Rona fania hepalo unumaa ro'ou nia

† **24:26: 24:26** O, *Messiah*; v. 46 anaa

43 ma ina tonia ma hanaia i pudaa ro'ou.
44 Ina warenaa a'a ro'ou, “Sifeni, feni adii warefanaa hamu'ou ei ado'o guta
a'a hamu'ou: Minaa ei ne'ia na u'ugau a'a fei Law Moses, ei Mamama'a mawe
fei Bu'uu Lauga, roneipa'aa nomai.”
45 Ma inawe fa'arewainaa tabaa ro'ou ba ronei apa'ifarawaninaa fei Bu'u
Apuna.
46 Ina warefanaa ro'ou, “Sifeni feni ne'ia: Mei Christ nei tonaa fi'ina ma
asi'aa wagii fei ma'ea a'a fei fa'oduaiaa arewaa
47 ma wagii fei harana, do'o fama'a i Jerusalem, rowe u'ufanaa minaa
ei gufu ba ei rama'a, ronei filoginaa naranaraa ro'odu ma iwe futoaa ei
hafelo'aa ro'ou.
48 Hamona fanunudigaa ei manumanu ei.
49 Yau, a alofanamiaa hamu'ou fei fa'unaiaa mei Amau; ma'uaa ha-
moneido'o guta a'a feni gufu feni hawina hamona tonaa fei faufau noranarai
pafea.”

Mei Haidaa na Duginaa Jesus Pafea
(Mark 16:19, 20; Acts 1:9-11)

50 I noduginaa ro'ou malalaa Bethany, na roainaa panina ma haweginaa
ro'ou.
51 Ei fi haweginaa ro'ou, na duginaa hia pafea mei Haidaa.
52 Ma rona losuinia ma hadiwe'inaa Jerusalem fininaa ni'eni'ea.
53 Ma ronamina gutalao a'a fei humuu mei Haidaa ma uduginaa mei
Haidaa.

JOHN

Warefa'aia

Feni Bu'uu John na fama'aia ba Jesus ana fei wareaa mei Haidaa, fei fi oalao, fei na pigioa ma guta a'a o'ou.

Ei rawarawaa lamii feni bu'u fi wareaa Jesus ba hia mei Tela'ana, mei fa'unaia ma ana Na'uu mei Haidaa. Ma ba i a'ana wagii fei narafawe'ia na pa'i harenua.

Fei Warea nawe Pigioa

1 Pa'aa rawarawa na ude fei Warea ma fei Warea na oafipui a'a mei Haidaa.
Ma fei Warea, ana mei Haidaa.
2 Ina oafipui a'a mei Haidaa fama'a.
3 I a'ana minaa ei manumanu na mamaramai. Lomi hepalo manumanu na
mamaramai ba abaa famamarana.
4 I a'ana na pa'i harenua ma fei harenua fei, we'ai rama'a.
5 Fei we'ai na we'a laloo fei roromaa, ma'uaa fei roromaa lomi na apa'ia.*
6 Ina nomai hemea rama'a, aloamiaa mei Haidaa; harana, John.
7 Fei pa'afina ba i nomai, sifei ba i u'ugaa fei we'ai ba minaa ei rama'a, ronei
narafawe'i.
8 Ana hia, abaa fei we'ai; na no'uamai ba i u'ugaa fei we'ai.
9 Fei pa'aa we'ai, fei ba i we'ainaa minaa ei rama'a fi nomai yeni malagufu.†
10 Ina guta i malagufu ma ana hia na famamaraiaa feni malagufu ma'uaa,
feni malagufu, lomi na fanunu'apa'ia.
11 Ina dinamii a'a ei gufuna ma'uaa, lomi rona taufagutania.
12 Ma'uaa minaa ei rona taufagutania, ei rona narafawe'i a'a fei harana,
ina uga ba ro'ou, na'uu mei Haidaa—
13 ma'uaa abaa na'u ale'ei pai rama'a,‡ o nunumiaa helagui fiharoi, uaa
waniniaa mei Haidaa.
14 Fei Warea nawe pigioa ma na pagi gutanana i dupuaa o'ou. Ona
ma'adigaa fei hawerana, fei haweraa mei Hemea Ua,§ mei noramiana a'a
mei Ama, nofininamii fei rawani'a ma fei fa'uaia.
15 John fi u'ugia. Ina haroharo ma ware, "Simeni, meni unadii u'ugia ba,
'Mei i nomai neneu na muainau, uaa hia, rawarawaa haigua.' "
16 A'a fei baua rawani'ana, minaa o'ou na todigaa watauda hawegia.
17 Uaa, ina fanamiaa Moses fei law. Fei rawani'a ma fei fa'uaia noranamai
a'a Jesus Christ.
18 Lomi hemea na fanunupa'aa mei Haidaa ma'uaa, mei Na'uu mei Haidaa,
mei Hemea Ua,* mei na oafipui a'a mei Ama, hia na fama'aia.

John, mei Pudugufaia na Ware ba Abaa Hia Christ
(Matthew 3:1-12; Mark 1:1-8; Luke 3:1-18)

19 Ei Jew, rona aloaa ei bauaniaa humuu mei Haidaa ma ei Levi ba ronei
i'iginaa John ba hia hini. Sifeni, feni u'ugana a'a ro'ou yei Jerusalem.
20 Lomi na ufamadumu ua, ma'uaa namina u'u ua ba, "Yau, abaa Christ."†

---

* **1:5: 1:5** O, *laloo fei roromaa, ma fei roromaa lomi na muainia* † **1:9: 1:9** O, *Feni, fei pa'aa we'ai, fei na we'ainaa minaa ei rama'a, ei ro nomai yeni malagufu* ‡ **1:13: 1:13** Warea Greek *abaa na'u wagii raraa* § **1:14: 1:14** O, *mei Hodihodiaa Waninia* * **1:18: 1:18** O, *mei Hodihodiaa Waniniana.* Hefi'a ne'ia ba *ma'uaa mei hemea ua (o hodihodiaa) Na'una* † **1:20: 1:20** *Messiah.* "Mei Christ" (Greek) ma "mei Messiah" (Hebrew) hanuu guapaloei ba "Mei rona ipinaa tabana pao."

21 Rona i'iginia, “Haa, ma yoi hini? Yoi Elijah?”
Ina ware, “Abaa yau.”
“Yoi mei Mamama'a?”
Ina ware, “Lomi.”
22 Ronawe ware, “Yoi hini? Onei warefanaa hai'ou ma hai'ou'aree warefanaa ei rona aloamii hai'ou. O ware ba yoi hini ma rama'a bata?”
23 John na wareaa ei wareaa Isaiah, mei mamama'a, “Yau fei lao na haroharo fawelei lomi haihai o guana, ‘Ra'a'augaa fei talaa mei Fasu.’ ”
24 Ma hefi'a ei aloamii ro'ou, Pharisee,
25 rona i'iginia, “Nabaa fa'ua, hamatani o pudugufinaa ei rama'a nabaa yoi abaa mei Christ, o Elijah, o mei Mamama'a?”
26 John na ware, “Una pudugufinaa rama'a ranu‡ ma'uaa hemea na u dupuaa hamu'ou, hemea lomi hamona apa'ia.
27 Hia mena i nomai neneu, mena lomi na rawani ba a alaraa fei supinena.”
28 Ei manumanu ei, rona bigi'ia yei Bethany pepei adii fei Ranu Jordan, fawelei fi pudugufai wagina John.

Jesus, fei Na'uu Sipsipii mei Haidaa

29 I no'arewadilao, John na fanunupa'aa Jesus fi nomai a'ana ma na ware, “Ma'alao, fei Na'uu Sipsipii mei Haidaa, fei na tonaa ei hafelo'aa feni malagufu!
30 Simeni, meni una u'ugia ba, ‘Mei i nomai neneu, na muainau, uaa hia rawarawaa haigua.’
31 Yau ana lomi na apa'ia, ma'uaa ena a nomai ma pudugufinaa rama'a ranu, sifei ba inei arewa a'a ei Israel.”
32 John na u'u ba, “Una fanunupa'aa fei Spiriti na falorogio pafea. Fei maumauna ale'ei pune ma na faloro pafona.
33 Lomi ba a apa'ia ma'uaa, mei na aloau ba nei pudugufinaa rama'a ranu, na warefanau ba, ‘Mei ona fanunupa'ia ba na faloronaa pafona fei Spiriti, simena, mena i pudugufinaa rama'a Spiriti Apuna.’
34 Una fanunudigia ma u'ufanaa hamu'ou ba hia, Na'uu mei Haidaa.”

Ei Rawarawa Otalai Neneraa Jesus

35 I no'arewadilao, John na gutadiai a'a helagui otalai nenerana.
36 I fanunupa'aa Jesus fi talailao, ina ware, “Ma'alao, fei Na'uu Sipsipii mei Haidaa!”
37 Lagu'aa guainaa fei wareana fei laguei otalai nenerana, laguna neneraa Jesus.
38 Jesus na diarai, ma'apa'aa lagua ma na i'iginaa lagua, “Tamanu nunumiaa hamugua?”
Laguna ware, “Rabbi” (hanuna ba Feroia), “Ona ma'igu hitani?”
39 Ina ware, “Nomai ma hamuwe aida.”
Si'ei, lagunaree ma'a fei nopana ma laguna gutafipui a'ana fei arewaa fei. Fei au fei, obao ido'o fafi.
40 Andrew, mei lofuu Simon Peter, hia hemea laguei na guainaa ei wareaa John ma na neneraa Jesus.
41 Fei rawarawa bigi'aa Andrew, sifei ba nado'o labaginaa mei lofuna Simon ma warefania, “Hai'ouna bapa'aa mei Messiah” (hanuna ba mei Christ).
42 Ma ina duginaa hia a'a Jesus.

‡ **1:26: 1:26** O, *laloo ranu*; vv. 31 ma 33 anaa

Jesus na fanununaa a'ana ma ware, “Yoi Simon, mei na'uu John. Rowe
roroinio Cephas” (hanuu fei ba Peter).§

Jesus na Harofaa Philip ma Nathanael

43 I no'arewadilao, Jesus na nara ba i dinaa Galilee. I bapa'aa Philip, na
warenaa a'ana, “Nenerau.”
44 Philip, ana ale'ei Andrew ma Peter; gufuna Bethsaida.
45 Philip na bapa'aa Nathanael ma na warefania, “Hai'ouna bapa'aa mei
na ne'inia Moses a'a fei Law, mei ana rona ne'inia ei mamama'a—Jesus, mei
Nazareth, mei na'uu Joseph.”
46 Nathanael na i'igai, “Nazareth! Ana i pa'i hepalo rawani'a manumanu i
norai yei?”
Philip na ware, “Mi ma'aia.”
47 I fanunupa'aa Nathanael fi nomai, Jesus na wareia, “Simeni, hemea
pa'aa Israel, lomi hepalo sifi'a a'ana.”
48 Nathanael na i'igai, “Tani o apa'au?”
Jesus na ware, “Una ma'apa'io oifi guta haroo fei haihai figi ma nenee fei,
na harofio Philip.”
49 Nawe ware Nathanael ba, “Rabbi, yoi Na'uu mei Haidaa; yoi mei
Haparaa Israel.”
50 Jesus na ware,* “Ona nara ale'ei uaa una warefanio ba na ma'apa'io oifi
guta haroo fei haihai figi. Owe fanunuaa hefi'adiai manumanu i muainaa
fei.”
51 Ma na waredilao, “A warefa'uai a'amu† ba owe‡ fanunuaa fei gigei pafea
iwe gigi ma ei alo'aloo mei Haidaa, roifi nogio a'a mei Na'uu Rama'a ma
hadiwe'idinaa pafea, minaa ale'ei bigi'aa ro'ou.”

2

Jesus na Filoginaa Wine fei Ranu

1 Laloo fei fa'oduaiaa arewaa na pa'i hepalo lalaia yei Cana i Galilee. Ma
mei inaa Jesus, hia yei.
2 Ma rona lala'aa Jesus mawe ei otalai nenerana ba nei nomai a'a fei lalaia.
3 I beu ei wine, mei inaa Jesus na warefania, “Nawe beu ei numaa ro'ou
wine.”
4 Jesus na ware, “Mena rawani'a pifine, tani o fihupu'inau a'a feni? Atawe
nomai fei auu.”
5 Mei inana na warenaa a'a ei nafi, “Bigi'aa tamanu i wareia a'a hamu'ou.”
6 Na ude farafi'i oloroa pe'ii ranu, bigi'aa ro'ou mugoo. Ma wagii fei mau
losuia ro'ou, rona'o fesufesu a'a e'ei ei Jew. Hepapalo pe'i na hawia ale'ei
watolaa fainaroa pa'ania ama'anaa hefa pu'u ma enu pa'ania litre.*
7 Jesus na warefanaa ei nafi, “Igi ranu laloo ei pe'ii ranu”; si'ei, rona
igifamereaa ro'ou.
8 Ma na warenaa a'a ro'ou, “Nadii, gufi ma'ida ma re fanaa mei bauaniaa
feni hananaa.”
Rona bigi'ia
9 ma mei bauaniaa fei hananaa na hunuma'aiaa fei ranu, fei na filoginaa
wine. Lomi ina aida ba noramiana hitani ma'uaa, ei nafi, ei ro'aa gufinamai,
rona aida. Ma ina haro'u'ugainaa mei wawanee lalaia

§ **1:42: 1:42** Guapaloei hara *Cephas* (Aramaic) ma *Peter* (Greek) hanuna ba *na'a.* * **1:50: 1:50** O, *Jesus na i'igai, “Ona nara ale'ei ... ?* † **1:51: 1:51** Fei Warea Greek ba *hamu'ou.* ‡ **1:51: 1:51** Fei Warea Greek ba *hamowe.* * **2:6: 2:6** Warea Greek *guapalo o odumanu metretes* (ale'ena 75 ama'anaa 115 litres)

10 ma ware, “Ei rama'a, rona'aida augaa ei rawani'a wine fama'a ma ro'aa
hunudigaa watauda ei, ronawe augaa ei lomi namina rawani; ma'uaa, yoi
onadii auma'aiaa ei rawani'a.”
11 Hefei, fei rawarawa hilalaa foigia bigi'aa Jesus yei Cana i Galilee. A'a fei,
ina fama'aiaa fei hawerana ma ei otalai nenerana na narafawe'i a'ana.
12 Nenee fei, ina upunaloo Capernaum fipuinaa mei inana ma ei lofuna
mawe ei otalai nenerana. Ma rona guta yei hefi'a arewaa.

Jesus na Dinaa a'a fei Humuu mei Haidaa
(Matthew 21:12, 13; Mark 11:15-17; Luke 19:45, 46)

13 Ei ana i pa'aa fei au fei Talai Falogiaa ei Jew, Jesus na fanenaloo
Jerusalem.
14 I malalaa fei humuu mei Haidaa na ma'apa'aa ei rama'a roi aloaa ei
buduma'ao, sipsipi mawe ei pune ma hefi'a, rona guta a'a ei tawa, roi
filoginaa ei mugoo po'i.
15 Si'ei, na fifigaa ei wao ba babu ma na teteaa minaa ro'ou fipuinaa ei
sipsipi ma buduma'ao ba ronei di'ininaa malalaa fei humuu mei Haidaa. Ina
bailarofinaa ei mugoo po'i, ei rona filoginia ma hadupeduaa ei tawaa ro'ou.
16 A'a ei roi alo pune, ina ware, “Tofa'asi'anaa ano e'eni! Tani hamo'aa
filoginaa humuu mei Amau ba humuu alo'aloo manumanu?”
17 Ei otalai nenerana, rona nonominaa fei ne'ia ba: “Namina fua'onau fei
ni'eni'eau a'a fei humumu.”
18 I dii, ei Jew rona ware, “O bigi'aa tamanu hilalaa foigia i pudaa hai'ou
ale'ei fama'ama'aa hai'ou ba na pa'i foraforamu ba o bigi'aa e'ei?”
19 Jesus na warenaa a'a ro'ou, “Birosiaa feni humuu mei Haidaa ma awe
fa'ufalaraidinia laloo oduai arewaa.”
20 Ei Jew, rona ware, “Feni humuu mei Haidaa feni, faduaa ro'ou laloo
gunaroa pa'ania ma oloroa igisimasi. Ma yoi, ba o fadudinia laloo oduai
arewaa?”
21 Ma'uaa fei humuu mei Haidaa, fei hia fi warewareia, ana fei hudi ununa.
22 Nenee fei asi'anana a'a ei ma'ea, ei otalai nenerana na nonominaa
tamanu inadii wareia. Ma ronawe aida ba pa'aa fa'ua ei wareaa fei Bu'u
Apuna ma Jesus.
23 Ifi guta yei Jerusalem a'a fei Hananaa fei Talai Falogia, watauda na
fanunuaa ei hilalaa foigia na bigi'ia ma narafawe'i a'a fei harana.†
24 Ma'uaa Jesus, lomi ba i fa'arewafarawani a'a ro'ou, uaa ina apa'aa minaa
ei rama'a.
25 Lomi na nunuminia ba hemea i u'ugaa hemeadiai, uaa na aida ei
naranaraa rama'a.

3

Jesus na Feroinaa Nicodemus

1 Na pa'i hemea Pharisee harana Nicodemus, hemea maroaa ei bauaniaa
ei Jew.
2 Ina nomai a'a Jesus hefaa poi ma ware, “Rabbi, hai'ouna aida ba yoi
hemea feroia, noramiamu a'a mei Haidaa. Uaa, lomi nemea i bigi'aa e'ei
hilalaa foigia, e'ei oi bigi'ia nabaa mei Haidaa lomi a'ana.”
3 Jesus na warenaa a'ana, “A warefa'uai a'amu ba lomi nemea i ma'a fei
haparaiaa mei Haidaa nabaa lomi i waninidiai.*
4 Nicodemus na i'igai, “Batanai ba i waninidiai nemea nabaa na wawanei-
dii? Pa'aa lomi ba i hadiwe'idinaa laloo iaa inana ba i waninidiai!”

† **2:23: 2:23** O, *ma narafawe'i a'ana* * **3:3: 3:3** O, *nabaa lomi i waninirai pafea*; v. 7 anaa

5 Jesus na ware, “A warefa'uai a'amu, lomi nemea ba i wadu'ainaa fei
haparaiaa mei Haidaa nabaa lomi i waninidiai a'a fei ranu ma fei Spiriti.
6 Waniniaa fei pigio, i nomai a'a fei pigio. Waniniaa fei spiriti, i nomai a'a
fei Spiriti.†
7 Apuna ba'arofoa a'a fei wareau ba, ‘Onei‡ waninidiai.’
8 Fei lalarena na aginaa fawelei nunumiana. Ona guainia ma'uaa, lomi ona
aida ba noramiana hitani o i dinaia. Ana ale'ei a'a minaa ei rona wanini a'a
fei Spiriti.”
9 Nicodemus na i'igai, “I batanai fei?”
10 Jesus na ware, “Haa, yoi hemea feroiaa Israel ma lomi ona aida ei
manumanu ei?
11 A warefa'uai a'amu, hai'ouna wareaa tamanu hai'ouna aida ma u'ugaa
tamanu hai'ouna fanunuia ma'uaa, ana lomi hamona tonaa ei u'ugaa hai'ou.
12 Una u'ufanio ei manumanuu malagufu ma lomi ona nara ba fa'ua;
batanai o nara ba fa'ua nabaa a u'ufanio ei manumanuu fei gufu pafea?
13 Lomi nemea na aunudiginaa pafea ma'uaa, ana unaiaa mei na norai
gufu pafea—mei Na'uu Rama'a.§
14 Ana ale'ei Moses na uduginaa fei wa'a a'a fei hawafolo fawelei lomi
haihai o guana, mei Na'uu Rama'a, ana ronei uduginia pafea
15 ba hini i narafawe'i a'ana i tonaa fei harenua lomi i pedutoo.*
16 “Uaa, hamatee mei Haidaa namina haguaa feni malagufu, ina aloagii
mei hodihodiaa† Na'una baduu wawane ba hini i narafawe'i a'ana, lomi i
ma'e ma'uaa, iwe pa'i fei harenua lomi i pedutoo.
17 Uaa, fei pa'afina ba mei Haidaa na aloagii mei Na'una yeni malagufu, a'a
ba inei dududuaa feni malagufu, ma'uaa ba nei fatela'anaa feni malagufu.
18 Hini i narafawe'i a'ana, lomi i tonaa fei dududuana, ma'uaa mei lomi na
narafawe'i, na todigaa dududuana, uaa lomi ina narafawe'i a'a fei haraa mei
hodihodiaa‡ Na'uu mei Haidaa.
19 Sifeni, feni pa'aa warea: fei We'ai na nodigimai yeni malagufu ma'uaa,
ei rama'a, rona nunuminaa fei roromaa laraa fei we'ai, uaa ei bigi'aa ro'ou
na hafelo.
20 Hini i bigi'aa ei hafelo'a, na bidibidi ununa a'a fei we'ai ma lomi ba i
wadu'ainaa fei we'ai, uaa ina ma'au ba ei bigi'ana iwe arewa.
21 Ma'uaa hini na bigifipui a'a fei fa'uaia, i wadu'ainaa fei we'ai ba i
fa'arewaia ba ei bigi'ana, bigi'aa mei Haidaa.”§

John, mei Pudugufaia fi U'ugaa Jesus

22 Nenee fei, Jesus mawe ei otalai nenerana, rona aununaa sugatata'aiaa
Judea ma ina gutafipui a'a ro'ou yei ma pudugufinaa ei rama'a.
23 John ana na pudugufinaa ei rama'a yei Aenon rafi'inaa Salim, uaa na pa'i
watauda ranu ma ei rama'a, rona'u no'uamai a'ana ba nei pudugufinaa ro'ou.
24 (Ei, rotawe bobo'ainaa John.)
25 Hefi'a ei otalai neneraa John, rona fiharenii a'a hemea Jew* wagii fei
maumau fesufesu wagii fei losuu ro'ou.
26 Rona nopa'amii John ma warenaa a'ana, “Rabbi, mei rama'a a'amu yei
pepei adii fei Ranu Jordan—mei ona u'ugia—hia fi pudugufai ma minaa ei
rama'a, roi dinaa a'ana.”

---

† **3:6: 3:6** O, *a'a spiriti* ‡ **3:7: 3:7** Warea Greek ba *Hamonei* § **3:13: 3:13** Hefi'a ne'ia ba *Rama'a, mei na oa pafea* * **3:15: 3:15** O, *narafawe'i ba i pa'i a'ana fei harenua lomi i pedutoo* † **3:16: 3:16** O, *mei hodihodiaa fuana* ‡ **3:18: 3:18** O, *mei hodihodiaa fuana* § **3:21: 3:21** Hefi'a na fapedugaa fei wareaa Jesus a'a v. 15. * **3:25: 3:25** Hefi'a ne'ia *a'a hefi'a ei Jew*

27 A'a fei, John na ware, “Lomi hemea ba i tonaa hepalo manumanu nabaa
abaa noranarai pafea.
28 Ana uniaa hamu'ou na aida ba una waredii ba, ‘Yau, abaa mei Christ,†
ma'uaa yau mei neido'o nomai ma'ana.’
29 Mei pifinee lalaia, manumanuu mei wawane lalaia. Mei tafii mei
wawanee lalaia, i gutaguai'oma'aia ma imina ni'eni'e na guainaa fei laona.
Fei ni'eni'ea fei, manumanuu ma unawe todigia.
30 Fei harana nei nobauanailao ma fei harau nei pusu'oroilao.
31 “Mei i norai pafea na pafeainaa minaa ei; mei noramiana malagufu,
rama'aa malagufu ua ma ei wareana ale'ei ei wareaa feni malagufu. Mei
noramiana pafea, na pafeainaa minaa ei.
32 I u'ugaa ei fanunuana ma guaiana ma'uaa, lomi nemea i guaitonaa ei
u'ugana.
33 Mei i guaitodigia na fama'aia ba mei Haidaa napa'aa fa'uai.
34 Uaa mei aloamii mei Haidaa, i wareaa ei wareaa mei Haidaa, uaa lomi
pedupeduu fei fanaa mei Haidaa‡ ei i fanaa fei Spiriti.
35 Mei Ama na haguaa mei Na'u ma na fifanidigaa minaa ei manumanu
panina.
36 Hini i narafawe'i a'a mei Na'u, i pa'i harenua lomi i pedutoo, ma'uaa hini i
fadugeaa mei Na'u, lomi ba i fanunuaa fei harenua, uaa fei sibaa mei Haidaa
na oa a'ana.”§

4

Jesus na Fiwarewarei a'a mei Pifinee Samaria

1 Ei Pharisee, rona guainia ba i fimina watauda ua ei otalai neneraa Jesus
ma ei pudugufaiana laraa John,
2 ma'uaa abaa Jesus mei na pudugufai, uaa ei otalai nenerana.
3 I guainaa fei mei Fasu, na di'ininaa Judea ma hadiwe'idinaa Galilee.
4 Ma ina talai'ailao Samaria.
5 Si'ei, ina wadu'ainaa hepalo gufu laloo Samaria, harana Sychar na
rafi'inaa fei malagufuu Jacob, fei na fanaa mei na'una Joseph.
6 Fei agifaa Jacob ranu yei ma na madugu unuu Jesus uaa fei tatalaiana,
si'ei, na guta adii fei ranu. Ei, ale'ei haloaina.
7 I nomai hemea pifinee Samaria ba i bai ranu, Jesus na warenaa a'ana, “Na
rawani ba odo'o fani numau?”
8 (Ei otalai nenerana, rona aunudiginaa a'a fei gufu ba ro pono du'ua.)
9 Mei pifinee Samaria na warefania, “Yoi Jew ma yau Samaria. Tani o
i'iginau ba nei fani numamu?” (Uaa ei Jew, lomi rona'o fiwarewarei a'a ei
Samaria.)*
10 Jesus na warenaa a'ana, “Nabaa ona aida fei fanaa mei Haidaa ma hini
fi i'iginio ba fani numana, woro o i'iginia ma i fanio fei ranuu loloma.”
11 Mei pifine na ware, “Hagu'u. Lomi ona pa'i iba ma fei ranu na walalo. O
to hitani fei ranuu loloma?
12 Haa, ona muainaa mei Amaa o'ou Jacob, mei na fanaa o'ou feni agifana
ranu, mei ana hia ma ei na'una mawe ei hapena manulelele, rona hunu
wagina?”
13 Jesus na ware, “Hini i hunumaa feni ranu feni, iwe sigigidiai
14 ma'uaa hini i hunumaa fei ranu fanau, lomi ifai sigigidiai. Hi'i, fei ranu
a fania iwe ale'ei ranuu wediwedi fei i fani harenua lomi i pedutoo.”

---

† **3:28: 3:28** O, *Messiah* ‡ **3:34: 3:34** Warea Greek *pedupeduu fei fanana* § **3:36: 3:36** Hefi'a na fapedugaa fei wareaa John a'a v. 30. * **4:9: 4:9** O, *rona'o hunu a'a ei baraa ei Samaritan*

15 Mei pifine na warefania, “Mena bauana, fanau fei ranu fei lomi a fai
sigigi ba a u hadiwe'idimai mi bai ranu.”
16 Ina warefania, “Wi dugamii mei haromu ma hadiwe'imai.”
17 Ina ware, “Lomi harou.”
Jesus na warenaa a'ana, “Pa'aa fa'ua wareamu ba lomi haromu.
18 Ma'uaa, ana pa'aa fa'ua ba onado'o pa'i haipani haromu ma mei wawane
a'amu e'eni, abaa haromu. Pa'aa fa'ua fei do'o wareamu.”
19 Mei pifine na ware, “Mena bauana, una fanunu'apa'ia ba yoi hemea
mamama'a.
20 Ei amaa hai'ou, rona losui pafoo feni maugeni, ma'uaa hamu'ou Jew na
ware ba o'ounei losui yei Jerusalem.”
21 Jesus na ware, “Mena pifine, onei guainau. Fi nomai fei au ba lomi o
losuinaa mei Ama i pafoo feni maugeni, o yei Jerusalem.
22 Hamu'ou ena Samaria na losuinaa tamanu lomi hamona aida; hai'ouna
losuinaa tamanu hai'ouna aida, uaa fei talaa tela'ana, noramiana a'a ei Jew.
23 Ma'uaa fi nomai ma na nodigimai fei au ba ei pa'aa losuia, rowe losuinaa
mei Ama wagii fei spiriti ma fei fa'uaia, uaa mei Ama na nunuminaa ei mau
losuia ale'ei.
24 Mei Haidaa, hia spiriti ma ei ba ro'aa losuinia, ronei losuinia wagii fei
spiriti ma fei fa'uaia.”
25 Mei pifine na ware, “Una aida ba mei Messiah” (mei rona ware ba Christ)
“fi nomai ma ena na nomai, iwe warefa'arewaiaa minaa ei manumanu a'a
o'ou.”
26 Jesus na ware, “Yau, meni u'ei wareware a'amu, ana simena.”

Ei Otalai Nenerana, Rona Hadiwe'idinaa a'a Jesus

27 Ana ei ua, ei otalai nenerana, rona hadiwe'imai ma ba'arofo ba na
fiwarewarei a'a hemea pifine. Ma'uaa lomi hemea na i'iginia ba, “Tamanu
nunumiamu?”, o “Tani o fiwarewarei a'a mei pifine mei.”
28 I dii, mei pifine mei, na au'uaiaa fei ibaa ranu, hadiwe'inaa gufuna ma
warefanaa ei rama'a,
29 “Mi ma'a mei na u'ufanau minaa ei una bigi'ia. Woro simei, mei Christ?”†
30 Rona asi'aa a'a fei gufu ma talainaloo a'ana.
31 Ma ei, ei otalai nenerana, roi warenaa a'ana ba, “Rabbi, onei hanana.”
32 Ma'uaa ina warenaa a'a ro'ou, “Na pa'idii du'ua ba a hanaia, fei lomi
hamona aida.”
33 Ma ei otalai nenerana na fiwarewarei ba, “Haa, na pa'i rama'a naree fani
hanana?”
34 Na ware Jesus, “Fei hanau, sifei ba unei bigi'aa ei nunumiaa mei na
aloagiau ma fapedugaa fei bigi'ana.
35 Haa, lomi hamona'o ware ba, ‘Obaodiai puda ma i nomai fei au hufu'a’?
A ware ba hamonei werainaa pudaa hamu'ou ma ma'aiaa ei pe'ihape! Ina
we'idii ei du'ua ba o hufu'ia.
36 Ana e'eni ua mei hufu'a fi tonaa fei pono'ana. Ana e'eni ua ifi hufu'aa
ei fuaa fei harenua lomi i pedutoo ba mei faroa ma mei hufu'a, lagunei
ni'eni'efipui.
37 Ma si'ei, fei warea ba ‘Hemea i faro ma hemea i hufu’, napa'aa fa'uai.
38 Una aloaa hamu'ou ba hamonei hufu'aa tamanu lomi hamona bigi
wagina. Hefi'adiai, rona bigifawe'i ma hamonaree to'uaiaa ei rawani'a wagii
ei bigi'aa ro'ou.”

Watauda Samaria na Narafawe'i

† **4:29: 4:29** O, *Messiah*

39 Watauda Samaria a'a fei gufu fei, rona narafawe'i a'ana uaa na u'u mei
pifine ba, “Ina u'ufanau minaa ei bigi'au.”
40 Si'ei, ro'aa nomai a'ana ei Samaria ma i'iginia ba nei gutafipui a'a ro'ou,
ina guta heguai arewaa.
41 Ma si'ei ba ei wareana, wataudadiai nawe narafawe'i.
42 Rona warenaa a'a mei pifine ba, “Abaa wagii ei u'uga'uamu ba hai'ouna
narafawe'i. Ma'uaa hai'ounawe guai'araia ma hai'ounawe aida ba pa'aa
fa'ua ba meni rama'a meni, pa'aa mei ba i fatela'anaa feni malagufu.”

Jesus na Fapedugaa Funuaa mei Na'uu mei Bauana

43 Nenee guai arewaa ina asi'aa ba i dinaa Galilee.
44 (Ana Jesus nadii wareia ba hemea mamama'a, lomi ro'aa ma'auia ei
gufuna.)
45 I no'umai i Galilee, ei rama'a yei, rona taufagutania. Rona ma'adigaa
minaa ei bigi'ana yei Jerusalem a'a fei Hananaa fei Talai Falogia uaa ro'ou,
ana yei.
46 I didiai, na hadiwe'inaa Cana i Galilee, fei gufu ina filoginaa wine
fei ranu. Ma na pa'i hemea bauana yei ma mei na'una na funuhaino i
Capernaum.
47 I guainia mei rama'a mei ba Jesus na gutadii Galilee, noramiana Judea,
ina dinaa a'ana ma i'igifawe'i a'ana ba neimii fapedugaa funuaa na'una, mei
anaa i ma'e.
48 Jesus na warenaa a'ana, “Nabaa lomi hamona fanunuaa hefi'a hilalaa
foigia ma fananawalaa puda, pa'aa lomi hamo'aa narafawe'i.”
49 Mei bauana na ware, “Hagu'u. Upumai ba nei'aa ma'e mei na'uu.”
50 Jesus na ware, “Nowau. Lomi ba i ma'e mei na'umu.”
Mei rama'a na nara ba fa'ua ei wareaa Jesus ma na asi'aa.
51 Ei fi talailao, ei nafina, ronamii bapa'ia ma u'ufania ba na rawanidii mei
na'una.
52 I i'igai ba rawani'ana haiga mei na'una, rona warefania, “Na asisi
babaiaa ununa minoa ale'ei heai ido'o.”
53 A'a fei, mei ama nawe narapa'ia ba sifei fei pa'aa au Jesus na warefania
ba, “Mei na'umu, lomi ba i ma'e.” Si'ei, hia ma minaa ei maroana, rona
narafawe'i.
54 Sifei fei faguaiaa hilalaa foigia bigi'aa Jesus ei i di'ininaa Judea ma
ama'anaa Galilee.

5

Na Fawanewaneaa Unuu Hemea Adii fei Ranu

1 Nenee e'ei, Jesus na fanedinaa Jerusalem ba i dinaa hepalo hananaa ei
Jew.
2 Ma yei Jerusalem papaa fei Gigei ei Sipsipi, na pa'i hepalo ranu, harana
warea Aramea, Bethesdaa ma na pa'i haipani pale yei.
3 Watauda hafelo'a unu na haino yei—ei pudawerai, ei afetoo mawe ei na
ma'e hepapa unuu ro'ou.*
5 Hemea yei, lomi na tatalai laloo odufua pa'ania ma fainaroa igisimasi.
6 I fanunuia Jesus ba na haino yei ma guainia ba fei gutanana ale'ei namina
madii, ina i'iginia, “Nunumiamu ba o rawani?”
7 Mei lomi na talaipa'i na ware, “Mena bauana, lomi hemea ba i pudigau
laloo fei ranu nabaa i tatawei. Nabaa a upunaa lalona, na upudii hemea.”

---

* **5:3: 5:3** Hefi'a ne'ia (lomi awataa ro'ou) na ne'i ba *unuu ro'ou—ma rona oma'aia ba i tatawei fei ranu. 4 Hepapalo au hemea alo'aloo mei Fasu na nogio ma fataweinaa fei ranu. Mei rawarawa pe'ia lalona nenee fei, i pedu funuana.*

8 Ma Jesus na warenaa a'ana, “Asi'aa! Tonaa fei hafenaa unumu ma talai.”
9 Ana ei ua, ina rawani ma na tonaa fei hafenaa ununa ma talai.
Fei arewaa i bigi'aa fei, Sabbath
10 ma si'ei, ei Jew, rona warenaa a'a mei na pedu fei iba'ibana ba, “Sabbath wagieni; fei law na ware ba onei'aa poro'aa hafenaa unumu.”
11 Ma'uaa ina ware, “Mei i farawaninau na ware ba, ‘Tonaa fei hafenaa unumu ma talai.’ ”
12 Si'ei rona i'iginia, “Hini mei na warefanio ba onei tonaa fei hafenaa unumu ma talai?”
13 Mei na pedu iba'ibana, pa'aa lomi na aida ba hini, uaa Jesus na fahela dupuaa fei gupuu rama'a yei.
14 Hinene, Jesus na bapa'ia a'a fei humuu mei Haidaa ma warefania, “Ma'aia, na rawani unumu. Apuna bigidinaa ei hafelo'a o iwe tonio manumanu na hafelodiai.”
15 Mei rama'a na aunu ma warefanaa ei Jew ba Jesus mei i farawaninia.

Fei Harenua a'a mei Na'u

16 Hamatee si'ei ba Jesus na bigi'aa e'ei laloo fei Sabbath, ei Jew, rona haperararaia.
17 Jesus na warenaa a'a ro'ou, “Mei Amau, ranimai imina bigibigi nopa'amii wagieni ma yau ana fi bigi e'eni.”
18 A'a fei, ei Jew roimina labarai tala ba ro'aa fo'afama'eia uaa ina barafeaa fei Sabbath ma ana na ware ba mei Haidaa, Amana. Hanuna ba hia na fimina'ei a'a mei Haidaa.
19 Jesus na warenaa a'a ro'ou ba: “A warefa'uai a'a hamu'ou ba mei Na'u, lomi i bigi'aa hepalo manumanu unaia; i bigi'uaiaa tamanu na fanunuia ba mei Amana na bigi'ia; uaa tamanu na bigi'ia mei Ama, mei Na'u ana i bigi'ia.
20 Uaa mei Ama na haguaa mei Na'u ma na'aida fama'aiaa tamanu ina bigi'ia. Hi'i, hamo'aa ba'arofo ma'uaa, iwe fama'aia hefi'adiai manumanu na muainaa e'ei.
21 Uaa ale'ei ba mei Ama, i famama'aiaa ei ma'ea ma fani harenuaa ro'ou ana ale'ei mei Na'u i fani harenua a'a mei nunumiana.
22 Ma hepalodiai, mei Ama, lomi i dududuaa nemea, ma'uaa na fanidigaa fei dududua i panii mei Na'u
23 ba minaa ei rama'a, ronei ma'auaa mei Na'u ana ale'ei rona ma'auaa mei Ama. Mei lomi na ma'auaa mei Na'u, lomi na ma'auaa mei Ama, mei i aloiarai.
24 “A warefa'uai a'a hamu'ou ba hini i guainaa ei wareau ma narafawe'i a'a mei na aloagiau, i pa'i harenua lomi i pedutoo ma lomi ba i tonaa fei dududua; ina talawa'ainaa fei ma'ea ma na nodigimai a'a fei harenua.
25 A warefa'uai a'a hamu'ou ba fei au iwe nomai ba ei ma'ea rowe guainaa fei lao mei Na'uu mei Haidaa ma ei rona guainia, ro'aa mama'a.
26 Uaa, si'ei ba mei Ama na pa'i harenua i a'ana, ana na ugainaa mei Na'u ba nei pa'i harenua a'ana.
27 Ma na fania fei forafora ba nei fadududu, uaa hia mei Na'uu Rama'a.
28 “Hamonei'aa ba'arofo a'a fei, uaa fi nomai fei au ba minaa ei laloo huapu, rowe guainaa fei laona
29 ma mama'adiai—ei rona bigi'aa ei rawani'a, ro'aa asi'aa ma to harenua ma ei rona bigi'aa ei hafelo'a, ro'aa asi'aa ma to dududua.
30 Ana unaiau, lomi a bigi'aa hepalo manumanu; una dududu'uaiaa tamanu una guainia ma fei dududuau na wanewane, uaa abaa una bigi'aa fei nunumiau ma'uaa nunumiaa mei na aloagiau.

Hefi'a, Rona U'ugaa Jesus

31 “Nabaa una u'ugaa ana yau, fei u'ugau lomi i awata.
32 Na pa'i hemea na u'ugau ma una aida ba fei u'ugana yau, na awata.
33 “Hamona alodigaa hefi'a a'a John ma ina u'ufanidigaa hamu'ou fei fa'uaia.
34 A'a ba una tonaa ei u'ugaa rama'a; ma'uaa una wareaa fei ba hamo'aa tela.
35 John ale'ei fei ramai na gu'afani we'ai ma do'ofama'a hamona ni'eni'e a'ana.
36 “Una pa'i hefaa u'uga na awatadiai laraa fei u'ugaa John. Uaa fei bigi'a na fanau mei Ama ba unei fapedugia, fei u'ei bigi'ia eni, ana na fa'arewaia ba yau, aloagii mei Ama.
37 Ma mei Ama, mei na aloagiau, ana hia na u'ugau. Hamotawe guai laona o fanunu maumauna.
38 Ma ana lomi na oa laloo iaa hamu'ou fei wareana, uaa lomi hamona narafawe'i a'a mei aloanarai.
39 Hamona'aida igo'igofawe'i† wagii fei Bu'u Apuna, uaa hamona nara ba wagii fei, hamo'aa pa'i harenua lomi i pedutoo. Ma fei Bu'u Apuna na u'ugau,
40 ma'uaa pa'aa lomi hamona nomai a'au ba hamo'aa to harenua.
41 “Lomi una nunuminaa ei udugiaa rama'a,
42 ma'uaa una apa'aa hamu'ou. Una aida ba fei haguaa mei Haidaa, lomi laloo iaa hamu'ou.
43 Una nomai a'a fei haraa mei Amau ma lomi hamona nunuminau; ma'uaa, nabaa nemeadiai i nomai ana a'a fei harana, hamo'aa tonaa mei rama'a mei.
44 Hamo'aa narafawe'i batanai nabaa nunumiaa hamu'ou ba hamo'aa uduginaa ana hamu'ou, ma'uaa lomi hamona nunuminaa fei udugia norana-mai a'a mei hemea ua Haidaa?‡
45 “Ma'uaa apuna nara ba yau a uni'uniaa hamu'ou i pudaa mei Ama. Moses, mei na o'onai unuu hamu'ou a'ana, hia mei i uniaa hamu'ou.
46 Nabaa hamona nara ba fa'ua ei wareaa Moses, ana hamo'aa nara ba fa'ua ei wareau.
47 Ma'uaa, si'ei ba lomi hamona nara ba fa'ua ei ne'iana, batanai ba hamo'aa nara ba fa'ua ei wareau?”

6

Jesus na Faguaa Haipani Pufaba'a
(Matthew 14:13-21; Mark 6:30-44; Luke 9:10-17)

1 Nenee fei, Jesus na suafatetenaa piye na raua yei Agii Galilee (ana harana Agii Tiberias)
2 ma hepalo baua gupuu rama'a na nenegia, uaa rona ma'adigaa ei hilalaa foigia, ei bigi'ana a'a ei rona funu.
3 Jesus na faneaa hepalo maugeni ma gutafipui a'a ei otalai nenerana.
4 Fei Hananaa fei Talai Falogiaa ei Jew fi rafi'imai.
5 I fanunupa'ia ba fi nomai fei baua gupuu rama'a Jesus, na warenaa a'a Philip, “O pono hitani faraa pidaua hanaa eni rama'a eni?”
6 Na i'iginaa fei ba i mani'uaia, hamatee nadii aida ba i bigi'aa tamanu.
7 Philip na warenaa a'ana, “Pono'aa hemea bigi'a laloo fainaroa puda,* lomi i hawiaa pono'aa faraa pidaua ba hememea i hanana!”
8 Hemeadiai ei otalai nenerana, Andrew, mei lofuu Simon Peter na ware,
9 “Meni baduu wawane meni na pa'i haipani pusu'o faraa pidaua barley ma guapalo pusu'o nia ma'uaa, ana ipo'o hawiaa eni watauda rama'a eni?”

---

† **5:39: 5:39** O, *Hamonei igo'igofawe'i* ‡ **5:44: 5:44** Hefi'a ne'ia mina *mei Hemea Ua* * **6:7: 6:7** Warea Greek *enu pu'u denarius*

10 Jesus na ware, “Fagutanaa ena rama'a.” Na pa'i watauda guana yei ma
ale'ei haipani pufaba'a wawane, rona guta.
11 Jesus na tonaa ei faraa pidaua, na ware ‘ta’ ma alaginia a'a ei rona guta
ale'ei nunumiaa ro'ou. Ana na bigi'ia ale'ei a'a gupaloei nia.
12 Ro'aa hananamagudii, ina warenaa a'a ei otalai nenerana, “Paiaa ei
masii du'ua. Lomi ba o simi'uaiaa ma'ida.”
13 Si'ei, rona paifapepesuaa hefua ma guapalo pa a'a ei masii ei haipani
faraa pidaua barley, ei magu'arawaa ei rama'a.
14 Ro'aa fanunudigaa fei hilalaa foigia bigi'aa Jesus, ronawe ware, “Pa'aa
fa'ua ba hia mei Mamama'a, mei ba i nomai yeni malagufu.”
15 Jesus na aidadii ba ropowe panarofagutania ba hia hapara ma si'ei, ina
di'ininaa ro'ou ma fanedinaa hepalo maugeni ana unaia.

Jesus na Talai Pafoo Agi
(Matthew 14:22-33; Mark 6:45-52)

16 I nopoilao, ei otalai nenerana, rona upunaloo agi
17 ma hugi pafoo wa ma suanaloo Capernaum. Ina roromadii ma Jesus
atawe nomai a'a ro'ou.
18 Fei lalarena na agifawe'i ma namina weta fei agi.
19 Ro'aa suadii ale'ei haipani o oloroa kilometre,† ronawe fanunupa'aa
Jesus fi nofarafi'imai a'a fei wa ma talai pafoo agi ma ronamina ma'au.
20 Ma'uaa na warenaa a'a ro'ou, “Ana yau ua, apuna ma'au.”
21 Ma nawe rawani naranaraa ro'ou ba ro'aa fahuginia ma ana ei ua, fei wa
na fatetenaa piyee fawelei ba ro dinaa wagina.
22 I no'arewadilao, fei gupuu rama'a, fei rona guta pafoo piye oma'analoo
fipepei, rona fanunupa'ia ba hepalo ua wa nado'o pe'i yei ma ba Jesus, lomi
na hugi pafona, uniaa ei otalai nenerana na sua'aunu.
23 I dii, hefi'a wa, noramiaa ro'ou Tiberias na fatete papaa fawelei ro'aa
hanaiaa ei faraa pidaua nenee i ware ‘ta’ mei Fasu.
24 Ro'awe apa'ia fei gupuu rama'a ba Jesus ma ei otalai nenerana lomi yei,
rona hugi pafoo ei wa ma suanaa Capernaum ba ro'aa labaginaa Jesus.

Jesus, fei Faraa Pidaua i Fani Harenua

25 Ro'aa nobapa'alao fipepei oma'aloo ro'ou, rona i'iginia, “Rabbi,
fateteamu haiga yeni?”
26 Jesus na ware, “A warefa'uai a'a hamu'ou ba fei pa'afii labagiaa hamu'ou
yau a'a ba fei fanunuaa hamu'ou ei hilalaa foigia ma'uaa, ba hamona
hanafamagu a'a ei faraa pidaua.
27 Apuna bigibigi ba o tonaa ei du'ua, ei i waragu ua, ma'uaa ei du'ua i
ude nopa'aloo fei harenua lomi i pedutoo, fei ba i fanaa hamu'ou mei Na'uu
Rama'a. Mei Haidaa, mei Ama na ugainia ma audigaa fei lalana a'ana.”
28 Ma rona i'iginia, “Batanai ba hai'ou'aa bigi'aa ei bigi'aa mei Haidaa?”
29 Jesus na ware, “Fei bigi'aa mei Haidaa, sifei ba hamonei narafawe'i a'a
mei aloamiana.”
30 Si'ei, rona i'iginia, “O bigi'aa tamanu hilalaa foigia ba hai'ou ma'aia ma
narafawe'i a'amu? O bigi'aa tamanu?
31 Ei upuu hai'ou, rona hanaiaa ei manna fawelei lomi haihai o guana; ana
ale'ei fei ne'ia: ‘Ina fani hanaa ro'ou faraa pidaua noramiana pafea.’ ”‡
32 Jesus na warenaa a'a ro'ou, “A warefa'uai ba abaa Moses mei i fani hanaa
hamu'ou faraa pidaua noramiana pafea, ma'uaa mei Amau, mei i fanaa
hamu'ou fei pa'aa faraa pidaua noramiana pafea.

---

† **6:19: 6:19** Warea Greek ba *sua ale'ena 25 o 30 stadia* (ale'ena 5 o 6 kilometres) ‡ **6:31: 6:31** Nehemiah 9:15

33 Uaa fei faraa pidauaa mei Haidaa, ana simei, mei na nogio pafea ma fani
harenua yeni malagufu."

34 Rona ware, "Mena bauana, e'eni ma nolao, fanaa hai'ou fei faraa pidaua
fei."

35 Jesus na ware, "Yau, fei faraa pidaua i fani harenua. Hini i nomai a'au,
lomi iwe baodiai ma mei i narafawe'i a'au, lomi iwe sigigidiai.
36 Ma'uaa ana ale'ei adii wareia ba hamona fanunudigau ma lomi hamona
narafawe'i.
37 Minaa ei na fanau mei Ama, rowe nomai a'au ma hini i nomai a'au, pa'aa
lomi ba a alofatatalainia.
38 Uaa ei a nogio pafea, a'a ba a bigi'aa ei nunumiau, ma'uaa ei nunumiaa
mei na aloagiau.
39 Ma fei nunumiaa mei na aloagiau sifei ba unei'aa fapa'ainaa minaa ei
fanana yau ma'uaa, nei fa'asi'anaa ro'ou wagii fei a'apoo arewaa.
40 Uaa fei nunumiaa mei Amau sifei ba hini i fanununaa a'a mei Na'u ma
narafawe'i a'ana, iwe pa'i harenua lomi i pedutoo ma awe fa'asi'ania wagii
fei a'apoo arewaa."

41 A'a fei, ei Jew, rona bababau'unia uaa ina ware, "Yau, fei faraa pidaua
noramiana pafea."
42 Rona ware ba, "Haa, abaa hia Jesus, mei na'uu Joseph, mei ona apa'aa
amana ma inana? Batanai i ware ba 'Noramiau pafea'?"

43 Jesus na ware, "Apuna bababau'u dupuaa hamu'ou.
44 Lomi nemea i nomai a'au nabaa lomi i taudugia mei Ama, mei na
aloagiau ma a fa'asi'ania a'a fei a'apoo arewaa.
45 Na ude a'a ei ne'iaa ei Mamama'a ba: 'Mei Haidaa, iwe feroinaa minaa
ro'ou.' Hini i guainaa mei Ama ma tonaa ei feroiana, iwe nomai a'au.
46 Lomi hemea na ma'a mei Ama ma'uaa, mei noramiana a'a mei Haidaa;
ana unaia na ma'a mei Ama.
47 A warefa'uai a'a hamu'ou ba hini i narafawe'i, i pa'i harenua lomi i
pedutoo.
48 Yau, fei faraa pidaua i fani harenua.
49 Ei upuu hamu'ou, rona hanaiaa ei manna yei fawelei lomi haihai o
guana ma'uaa, rona ma'e.
50 Ma'uaa yeni, na pa'i fei faraa pidaua noranarai pafea, fei nabaa nemea i
hanaia lomi ba i ma'e.
51 Yau, fei faraa pidaua na pa'i harenua, fei noramiana pafea. Nabaa
nemea i hanaiaa feni faraa pidaua, iwe guta ranimai ranimai. Feni faraa
pidaua feni, feni pigiou, feni ba a fani ba harenuaa feni malagufu."

52 Ma ei Jew, rona'aa fiharenii ana ro'ou ba, "Batanai ba mei rama'a mei i
fanaa o'ou fei pigiona ba o hanaia?"

53 Jesus na warenaa a'a ro'ou, "A warefa'uai a'a hamu'ou ba nabaa lomi
hamo'aa hanaiaa fei pigioo mei Na'uu Rama'a ma hunumaa fei rarana, lomi
hamo'aa pa'i harenua.
54 Hini i hanaiaa fei pigiou ma hunumaa fei rarau, i pa'i harenua lomi i
pedutoo ma awe fa'asi'ania a'a fei a'apoo arewaa.
55 Uaa, fei pigiou, pa'aa du'ua ma fei rarau, pa'aa hunuma.
56 Hini i hanaiaa fei pigiou ma hunumaa fei rarau, i oafipui a'au ma yau
a'ana.
57 Mei Ama, mei i oalao na aloamiau ma una pa'i harenuau uaa hia. Ma
ana ale'ei, hini i hanaiau, iwe pa'i harenuana uaa yau.

58 Sifei, fei faraa pidaua noramiana pafea. Ei upuu hamu'ou, rona hanana
manna ma rona ma'e ma'uaa, hini i hanaiaa feni faraa pidaua feni, iwe guta
ranimai ranimai."
59 Ina wareaa fei ei fi feroi laloo fei synagogue yei Capernaum.

Watauda Otalai Nenerana na Di'ininaa Jesus

60 Ro'aa guainaa fei, watauda ei otalai nenerana na ware, "Fei feroia fei,
namina hafafala'ai. Hini ba i tonia?"
61 Jesus na aida ba ei otalai nenerana, rona bababau'u wagina ma na
warenaa a'a ro'ou, "Na fafeloaa naranaraa hamu'ou fei?
62 Tamanu naraa hamu'ou nabaa hamo'aa fanunuaa mei Na'uu Rama'a i
hadiwe'inaa pafea a'a fei gutanana mina?
63 Fei Spiriti i fani harenua; fei pigioo rama'a, lomi hanuna. Ei wareau a'a
hamu'ou ale'ei spiriti§ ma na pa'i harenua.
64 Ma'uaa hefi'a hamu'ou lomi na narafawe'i." Hamatee Jesus na aidadii
ba hini ro'ou lomi na we'i naranarana ma hini i aloia panii hefi'a.
65 Ina waredilao ba, "Sifei fei pa'afina a warenaa a'a hamu'ou ba lomi
nemea i nomai a'au nabaa lomi i hadumia mei Ama."
66 A'a fei au fei, watauda ei otalai nenerana, rona ofadugia ma lomi rona
nenegidinia.
67 Jesus na i'iginaa ei Hefua ma Helagui, "Haa, ana ba hamo'aa di'ininau?"
68 Simon Peter na warenaa a'ana, "Mena Fasu, hai'ou dinaa a'a hini? Ei
wareamu na pa'i harenua lomi i pedutoo.
69 Ina we'i ei naranaraa hai'ou ma hai'ouna aida ba yoi, mei Apunaiaa mei
Haidaa."
70 Ma Jesus na ware, "Abaa una rafeidigaa hamu'ou ena Hefua ma Helagui?
Ma'uaa hemea hamu'ou, hia hani'u!"
71 (Ifi hanuinaa Judas, mei na'uu Simon Iscariot, hemea ei Hefua ma
Helagui, mei ba i aloia.)

7

Jesus na Dinaa a'a fei Hananaa ei Pale

1 Nenee fei, Jesus na tatalai yei Galilee ma na nara ba lomi i dinaa Judea
uaa ei Jew yei ba ro'aa fo'afama'eia.
2 Ma'uaa i norafi'imai fei hananaa ei Jew, fei Hananaa ei Pale,
3 ei lofuu Jesus, rona ware a'ana ba, "Onei aunu yeni ma dinaa Judea ba ei
otalai neneramu, ronei ma'aiaa ei foigia ona'aida bigi'ia.
4 Nabaa nemea na nunuminia ba hia bauana, lomi ba i opa'ainaa ei
bigi'ana. Si'ei ba yoi, oi bigi'aa ei manumanu ei, onei fama'aio a'a feni ano."
5 Uaa ei lofuna, ana lomi rona narafawe'i a'ana.
6 Si'ei, Jesus na warenaa a'a ro'ou, "Atawe nomai fei pa'aa auu.
7 Feni ano, lomi ba i bidibidi ununa a'a hamu'ou, ma'uaa na bidibidi ununa
a'au uaa una'o u'ugia ba ei bigi'ana na hafelo.
8 Hamonei dinaa a'a fei Hananaa. Lomi ado'o dinaa a'a fei Hananaa, uaa
atawe nomai fei pa'aa auu."
9 I waredigaa fei, na gutadiai i Galilee.
10 Ma'uaa ro'aa aunudiginaa fei Hananaa ei lofuna, ana ina aunupa'ailao.
11 Ma yei a'a fei Hananaa ei Jew, rona lalabaginia ma i'igai ba, "Amaia mei
rama'a mei?"
12 I dupuaa ei gupuu rama'a rona fileleleinia. Hefi'a na ware, "Hia,
rawani'a rama'a."
Hefi'adiai na ware, "Lo'e, ina sifi'aa ei rama'a."

§ **6:63: 6:63** O, *Spiriti*

13 Ma'uaa lomi hemea na ware i pudaa rama'a, uaa rona ma'auaa ei Jew.

Jesus na Feroi a'a fei Hananaa

14 I nohesuwilao fei Hananaa, Jesus na dinaa malalaa fei humuu mei
Haidaa ma na'aa feroi.
15 Ei Jew na ba'arofo ma i'igai, “Ina tobatanainia ei apa'ana ma lomi na to
feroiana wagina?”
16 Jesus na ware, “Fei feroiau abaa manumanuu. Noramiana a'a mei i
aloagiau.
17 Hini ba i bigi'aa ei nunumiaa mei Haidaa neido'o narama'aiaa fei feroiau
ba noramiana a'a mei Haidaa, o u'u'uau.
18 Mei i u'ugaa anaia, fi bigi'ia ba i pa'i rawani'a harana ma'uaa, mei i bigi
ba i farawaninaa fei haraa mei na aloia, hia hemea na fa'uai; lomi hepalo
sifi'ana.
19 Haa, abaa na fanaa hamu'ou fei Law Moses? Ma'uaa lomi hemea
hamu'ou na nenegia. Tani ei ba hamo'aa fo'afama'eau?”
20 Fei gupuu rama'a na ware, “Woroo na wadu'io pigea. Hini ba i
fo'afama'eio?”
21 Jesus na warenaa a'a ro'ou, “Una bigi'aa hepalo foigia ma hamona
ba'arofo.
22 Ma'uaa, si'ei ba na fanaa hamu'ou fei mau moro'aa hudii wawanei
(ma'uaa abaa pa'aa noramiana a'a Moses, uaa ei ama mina), hamona'o
moro'aa hudii wawanei ei baduu laloo fei Sabbath.
23 Ma nabaa na rawani a'a hamu'ou ba nemea baduu i moro laloo fei
Sabbath ba lomi hamo'aa barafeaa fei law Moses, tani hamo'aa siba a'au ba
na farawaninaa minaa ei unuu hemea rama'a wagii fei Sabbath?
24 Apuna fafi'i'uanaa naranaraa hamu'ou a'a tamanu hamona fanunuia.
Hamonei narama'aia.”

Jesus, Hia Christ?

25 A'a fei, hefi'a ei rama'aa Jerusalem, rona i'igai, “Haa, simeni, meni ba
ro'aa fo'afama'eia?
26 Hia simeni fi wareware i pudaa ei rama'a ma lomi rona wareaa hepalo
warea a'ana. Haa, ei bauana, ronapa'aa nara ba hia Christ?*
27 Ma'uaa, o'ouna aida ba gufuna hitani; nabaa i nomai mei Christ, lomi
nemea i aida ba gufuna hitani.”
28 Jesus ana fi feroi i malalaa fei humuu mei Haidaa, ei i warefabauana ba,
“Hi'i, hamona apa'au ma aida ba hitani gufuu. Abaa no'uamiau ma'uaa, mei
na aloagiau napa'aa fa'uai. Lomi hamona apa'ia,
29 ma'uaa una apa'ia, uaa noramiau i a'ana ma ina aloagiau.”
30 A'a fei, ba ro'aa panarofia, ma'uaa lomi hemea na panarofia, uaa atawe
nomai fei auna.
31 Ma'uaa watauda i dupuaa ei rama'a, rona narafawe'i a'ana. Rona ware
ba, “Nabaa i nomai mei Christ, ana i bigi'aa wataudadiai hilalaa foigia laraa
meni?”
32 Ei Pharisee na guainaa fei gupuu rama'a ba rona fiwareifagiginia ale'ei.
Ma ei famamoaa humuu mei Haidaa mawe ei Pharisee, rona aloaa ei
oanananaa fei humuu mei Haidaa ba ronei panarofia.
33 Jesus na ware, “Lomi i madii gutanau a'a hamu'ou ma a dinaa a'a mei i
aloagiau.
34 Hamo'aa lalabaginau, ma'uaa lomi ba hamowe labagipa'au; ma yei una
dinaa wagina, lomi ba hamo'aa nopa'ilao.”

---

* **7:26: 7:26** O, *Messiah*; vv. 27, 31, 41 ma 42 anaa

35 Ei Jew, rona fiwarewarei, “Mei rama'a mei ba i dinaia, te ba lomi o
labagipa'ia? Ba i dinaa fawelei ma feroinaa ei Greece ma guta a'a ei gufuu
o'ou, ei rona fawawadidi dupuaa ei rama'a yei.
36 Tamanu hanuu ei wareana ba, ‘Hamo'aa lalabaginau ma'uaa, lomi
hamowe labagipa'au ma hitani a dinaa wagina, lomi hamowe nopa'ilao’?”
37 A'a fei a'apoo arewaa fei Hananaa fei na bauanaidiai laraa ei arewaa
fama'a, Jesus na ufalarai ma warefabauana, “Hini na sigigi neimii hunu a'au.
38 Hini na narafawe'i a'au, ale'ei† fei wareaa fei Bu'u Apuna, iwe pa'i ale'ei
ranuu loloma laloo iana.”
39 A'a fei, fi hanuinaa fei Spiriti, fei rowe tonia ei rona narafawe'i a'ana.
Nopa'aloo fei au fei, itawe fanaa ro'ou fei Spiriti, uaa atawe tonaa fei
hawerana Jesus.
40 Ro'aa guainaa fei, hefi'a na ware, “Pa'aa fa'ua ba mei rama'a mei, hia mei
Mamama'a.”
41 Hefi'a na ware, “Hia mei Christ.”
Ma hefi'adiai na i'igai, “Haa, mei Christ, ba i nomai Galilee?”
42 Haa, lomi na ware fei Bu'u Apuna ba mei Christ, hia a'a fei pai‡ David ma
ba i nomai Bethlehem, fei gufu na guta wagina mina David?”
43 Si'ei, namina hamamaguaa naranaraa ei rama'a a'a Jesus.
44 Hefi'a, ba ro'aa panarofia; ma'uaa lomi hemea na aunaa panina a'ana.

Ei Bauaniaa Jew, Lomi Rona Narafawe'i

45 Ei famamoaa humuu mei Haidaa ma ei Pharisee, rona i'igainaa ei
oanananaa fei humuu mei Haidaa, ei ro'aa hadiwe'imai a'a ro'ou ba, “Tani
lomi hamona nodugamai?”
46 Ei oanananaa na ware, “Lomi nemea i wareware ale'ei ei mau wareaa
mei.”
47 Ei Pharisee na ware, “Ei hanuiaa hamu'ou ba ana ina sifipa'aa hamu'ou?
48 Na pa'i hemea bauana o Pharisee na narafawe'i a'ana?
49 Pa'aa lomi! Ma'uaa fei gupuu rama'a, lomi rona apa'aa hepalo manu-
manu a'a fei law—ronei tonaa umua.”
50 Nicodemus, mei nado'o dinaa a'a Jesus, mei ana hemea ro'ou na i'igai,
51 “Haa, fei law o'ou, i rataware ua ba na tata hemea ma lomi i do'o guainia
ba tamanu ei bigi'ana?”
52 Rona ware, “Haa, ana gufumu Galilee? Fanunufarawaninia uaa lomi ba
hemea mamama'a,§ noramiana Galilee.”
53 Si'ei, hememea na dinaa humuna.

8

1 Ma'uaa Jesus na dinaa a'a fei Maugeni Olive.
2 Mafufuo badu, na udiai i malalaa fei humuu mei Haidaa ma minaa ei
rama'a, rona puroroinia ma na guta ba i feroinaa ro'ou.
3 Ei feroiaa law mawe ei Pharisee, rona duginamii a'ana hemea pifine rona
ma'apa'ia ei i fiharoharoipa'ai. Rona fa'ufalarainia i pudaa rama'a
4 ma warenaa a'a Jesus, “Mena feroia, meni pifine meni, hai'ouna pa-
narofia ei i fiharoharoipa'ai.
5 Fei Law Moses na ware ba onei nafanaa mugoo ei mau pifine ale'ei. Si'ei,
o ware batanai wagina?”
6 Rona i'iginia ba ro fa'alabe'ia ma ro ware ba ina warefatata.
Ma'uaa Jesus na fabalonaa pu ma ne'inaa ana'anana malagufu.

---

† **7:38: 7:38** O, / *Hini mei i sigigi, nei nomai a'au. / Ma mi hunu, 38 mei i narafawe'i a'au. / Ale'ei* ‡ **7:42: 7:42** Warea Greek *lau* § **7:52: 7:52** Guapalo ne'ia mina ba *lomi ba mei Mamama'a*

7 Rona mina'u i'igi'uaia, hee inawe ufalarai ma warenaa a'a ro'ou, “Hini
hamu'ou lomi hafelo'ana, te, hia do'o rawarawa nafa'a.”
8 Ina fabalodiai ma ne'ine'i pafoo malagufu.
9 Hememea ei rona guainia, ronawe fididi'inii, do'ofama'a ei rona siginaa
raudei. La'o uniaa mei pifine a'a Jesus.
10 Jesus na ufalarai ma i'iginia, “Mena pifine, ro'ou hitani? Lomi hemea na
wareio ba ona tata?”
11 Ina ware, “Lomi hemea, mena bauana.”
Jesus na ware, “Hi'ei, ana lomi a wareio ba ona tata. Nowau ma onei'aa fai
bigidinaa ena hafelo'a.”

Ei U'ugaa Jesus, na Fa'uai

12 Jesus na warediai a'a ei rama'a ba, “Yau, we'ai feni ano. Hini i nenerau,
lomi ba iwe talai laloo fei roromaa, ma'uaa i pa'i fei we'ai, fei i fani harenua.”
13 Ei Pharisee, rona mania, “E'eni, ona u'ugio; si'ei ba oi u'ugaa anaio, lomi
na wanewane ei u'ugamu.”
14 Jesus na ware, “Nabaa na u'ugaa ana yau, fei u'ugau na wanewane, uaa
una aida ba noramiau hitani ma a dinaia. Ma'uaa pa'aa lomi hamona aida
ba noramiau hitani o a dinaia.
15 Hamona'u nara'uaiaa ei manumanu ale'ei mau naranaraa rama'a; yau
lomi na narafani maumau hemea.
16 Ma'uaa nabaa una nara ale'ei, fei naranarau na wanewane, uaa abaa
unaa yau. Una ufipui a'a mei Ama, mei na aloagiau.
17 Laloo fei Law hamu'ou na ude fei ne'ia ba nabaa i fibo'ii u'ugaa helagui,
ina wanewane.
18 Yau, hemea ana fi u'ugau; ma hemeadiai ana na u'ugau, mei Ama, mei
na aloagiau.”
19 Ma i dii, rona i'iginia, “Amaia mei amamu?”
Jesus na ware, “Lomi hamona apa'au, o mei Amau. Nabaa hamona apa'au,
ana hamo'aa apa'aa mei Amau.”
20 Ina wareaa fei ei fi feroi i malalaa fei humuu mei Haidaa papaa fei bao
fana mugoo po'i. Ma'uaa lomi hemea na panarofia, uaa atapa'aa fei auna.
21 Jesus na warediai a'a ro'ou ba, “Yau, a dii ma hamo'aa labaginau, ma'uaa
hamo'aa ma'ehugiaa ei hafelo'aa hamu'ou. Fawelei ba a dinaa wagina, lomi
ba hamowe nopa'ilao.
22 A'a fei, ei Jew, rona i'igai, “Haa, ba ana i fo'afama'eaa anaia? Sifei, fei
hanuu wareana ba, “Fawelei ba a dinaa wagina, lomi hamowe nopa'ilao”?
23 Ma'uaa ina warelao, “Noramiaa hamu'ou pu, ma'uaa noramiau pafea.
Hamu'ou, rama'aa feni ano. Yau abaa rama'aa feni ano.
24 Una warefanidigaa hamu'ou ba hamo'aa ma'ehugiaa ei hafelo'aa
hamu'ou; nabaa lomi hamona nara ba fa'ua fei wareau ba yau hini,*
hamowepa'aa ma'ehugiaa ei hafelo'aa hamu'ou.”
25 Rona i'igai, “Yoi hini?”
Jesus na ware, “Ana ale'ei una waredigamai.
26 Na pa'i watauda wareau ba hamu'ou rama'a bata wagii ei maumau
hamu'ou. Ma'uaa, mei na aloagiau, hia napa'aa fa'uai ma tamanu una
guainia a'ana, una u'ugia yeni malagufu.”
27 Lomi rona apa'ia ba fi u'ugaa mei Amana a'a ro'ou.
28 Si'ei, Jesus na ware, “Ena hamona fatawadigaa mei Na'uu Rama'a,
hamowe aida ba fa'ua fei warau ba yau hini ma lomi ba una bigi'aa hepalo
manumanu unaa yau, ma'uaa una wareaa tamanu na feroinau mei Ama.

---

* **8:24: 8:24** O, *yau hia*; v. 28 anaa

29 Mei na aloagiau, hia a'au; lomi ba i di'ininau uaa, una'aida bigi'aa ei
nunumiana."
30 Ei fi u'u, watauda, rona narafawe'i a'ana.

Ei Na'uu Abraham

31 A'a ei Jew rona narafawe'i a'ana, Jesus na ware, "Nabaa hamo'aa urofaa
ei feroiau, hamu'ou pa'aa otalai nenerau.
32 Ma hamowe aida fei fa'uaia ma fei fa'uaia i alafatalainaa hamu'ou."
33 Rona warefania, "Hai'ou, na'uu† Abraham ma nopa'amii wagieni, lomi
hemea na humuwainaa hai'ou. Tani o ware ba hepalo manumanu i alafata-
lainaa hai'ou?"
34 Jesus na ware, "A warefa'uai a'a hamu'ou ba hini na bigi'aa ei hafelo'a,
hia humuwa a'a ei hafelo'a.
35 Mei humuwa, abaa hia pa'aa pai hepalo maroa ma'uaa, mei na'u, hia pai
fei maroana ranimai ranimai.
36 Si'ei, nabaa mei Na'u na alafatalainaa hamu'ou, hamopowe talaifa'a'a.
37 Una aida ba hamu'ou na'uu Abraham. Ma'uaa hamo'ei oma'a ua ba
hamo'aa fo'afama'eau, uaa pa'aa lomi pe'i ei wareau a'a hamu'ou.
38 A warefanaa hamu'ou tamanu na ma'apa'ia inamoaa mei Amau ma
hamu'oufi bigi'aa tamanu hamona guainia a'a ei amaa hamu'ou."‡
39 Rona ware, "Abraham, amaa hai'ou."
Jesus na ware, "Nabaa hamu'ou na'uu Abraham, te, hamo'aa bigi'aa§
tamanu Abraham na'o bigi'ia.
40 Ma'uaa hamu'ou, ba hamo'aa fo'afama'eau, yau meni na warefanaa
hamu'ou fei fa'uaia, fei na guainia a'a mei Haidaa. Abraham, lomi na bigi'aa
ei manumanu ale'ei.
41 Hamona'o bigi'aa ei na bigi'ia mei amaa hamu'ou."
Rona fiharei a'ana ba, "Abaa hai'ou na'uu tala. Hai'ouna pa'i hemea ua
ama, ana unaa mei Haidaa."

Ei Na'uu mei Hani'u

42 Jesus na warenaa a'a ro'ou, "Nabaa mei Haidaa Amaa hamu'ou, hamo'aa
haguau, uaa noramiau a'a mei Haidaa ma e'eni yau yeni. Abaa no'uamiau;
ma'uaa aloagiana.
43 Tani lomi na arewa a'a hamu'ou ei wareau? Hamatee, na loto adiaa
hamu'ou.
44 Hamu'ou, na'uu mei amaa hamu'ou, mei hani'u ma ba hamo'aa bigi'aa
ei nunumiaa mei amaa hamu'ou. A'a fei rawarawa ma nolao hia rama'aa
fo'afama'ea. Lomi na urofaa fei fa'uaia uaa, pa'aa lomi ma'ida fa'uaia a'ana.
Ena na warefasifi, fipa'aa wareaa fei wareagufuna, uaa hia sifisifi ma amaa
ei sifisifi.
45 Ma'uaa si'ei ba una warefa'uai a'a hamu'ou, lomi hamona nara ba fa'ua
ei wareau!
46 Na pa'i hemea hamu'ou ba ipa'aa ware'uniaa fei hafelo'au? Nabaa na
warefa'uai, tani hamo'aa nara ba abaa fa'ua ei wareau?
47 Hini i oafipui a'a mei Haidaa, i guainaa tamanu na wareia mei Haidaa.
Fei pa'afina ba lomi hamo'aa guai, sifei ba lomi hamona oafipui a'a mei
Haidaa."

Ei Wareaa Jesus ba Hia Hini

48 Ei Jew, rona warenaa a'ana, "Haa, lomi na wanewane ei wareaa hai'ou
ba yoi hemea Samaria ma na wadu'io pigea?"

---

† **8:33: 8:33** Warea Greek ba *lau*; v. 37 anaa ‡ **8:38: 8:38** O, *inamoaa mei Amau. Si'ei bigi'aa tamanu ona guainia a'a mei Ama.* § **8:39: 8:39** Hefi'a ne'ia mina *"Nabaa hamu'ou na'uu Abraham, te, bigi'aa"*

49 Jesus na ware, “Lomi na wadu'au pigea, ma'uaa una fani honua a'a mei
Amau ma lomi hamona fani honua a'au.
50 Abaa a labarai haweraa ana yau; ma'uaa na pa'i hemea ba i lalabaginia
ma hia mei fadududua.
51 A warefa'uai a'a hamu'ou ba hini i aunaa naranarana ei wareau, lomi ba
iwe ma'a fei ma'ea.”
52 A'a fei, ei Jew, rona ware, “Hai'ounawe aida ba napa'aa wadu'io pigea!
Abraham na ma'e ma ei mamama'a anaa, ma'uaa ona ware ba nabaa nemea
i aunaa naranarana ei wareamu, lomi ba i nanamuinaa fei ma'ea.
53 Haa, ona muainaa mei amaa hai'ou Abraham? Ina ma'e ma ei ma-
mama'a anaa. Ei naramu ba yoi hini?”
54 Jesus na ware, “Nabaa una uduginaa ana yau, lomi hanuu fei udugiau.
Mei Amau, mei hamona ware ba Haidaniaa hamu'ou, ana simei na fani
hawerau.
55 Lomi hamona apa'ia ma'uaa, una apa'ia. Nabaa una ware ba lomi na
apa'ia, una warefasifi ale'ei hamu'ou ma'uaa, unapa'aa apa'ia ma neneraa ei
wareana.
56 Mei amaa hamu'ou Abraham, fei naranarana na refu ba i ma'a fei au
noramiau; ina ma'adigia ma na ni'eni'e.”
57 Ei Jew, rona warenaa a'ana, “Otawe pa'i haipani pa'ania igisimasi—haa,
ona ma'apa'aa Abraham!”
58 Jesus na ware, “A warefa'uai a'a hamu'ou ba itawe wanini Abraham, na
Oa Yau!”
59 A'a fei, rona hau'aa ei mugoo ba ro'aa nafa'ia ma'uaa, Jesus na fa'opa'ai
ma lele'apa'aidi'ininaa malalaa fei humuu mei Haidaa.

9

Jesus na Fawanewaneaa Hemea na Torotonamii fei Pudaweraiana

1 Ei fi talailao na ma'apa'aa hemea na wanini pudawerai.
2 Ei otalai nenerana na i'iginia, “Rabbi, hini na bigifafelo, meni rama'a
meni, o amana ma inana ma si'ei i wanini pudawerai?”
3 Jesus na ware, “Abaa hia o amana ma inana, rona bigifafelo ma'uaa, na
nomai fei ba fei bigi'aa mei Haidaa nei ale'ei fama'ama'a wagii fei gutanana.
4 Eni fi arewa, onei bigi'aa ei bigi'aa mei na aloagiau. I mai fei poi ba lomi
nemea i bigi.
5 Ena una guta yeni malagufu, yau meni we'ai feni malagufu.”
6 I waredigaa fei, na huwiaa fei malagufu, faheduia ma augia i pudaa mei
rama'a mei.
7 Ina warenaa a'ana, “Nowau. Nunuu a'a fei Pe'i Ranu Siloam” (hanuu
fei hara ba na alodigia). Si'ei, naree nunuu ma na nofafanunulao dinaa
humuna.
8 Ei gufuna mawe ei ronado'o fanunuia ba hia na'o gutanoinoi ma'aa tala,
rona i'igai, “Haa, ana simei mei na'o gutanoinoi?”
9 Hefi'a, rona ware ba hi'i, ma'uaa hefi'a ba, “Lo'e, sifei ua ba na fimina'ei
fafanunuaa lagua.”
Ma'uaa mei rama'a na ware, “Ana yau simeni.”
10 Ma rona i'igifawe'i a'ana, “Hamatani o fanunupa'i?”
11 Ina ware, “Mei rona roroinia Jesus na faheduaa fei malagufu ma augia
pudau. Ina warefanau ba nei dinaa Siloam ma nunuu. Si'ei, naree nunuu ma
nawe fanunupa'i.”
12 Rona i'iginia, “Amaia mei rama'a mei?”
Ina ware, “Lomi una aida.”

Ei Pharisee, roi Labaginaa fei ba Tani i Fafanunupa'i

13 Rona duginaa a'a ei Pharisee mei na wanini pudawerai.
14 Ma fei arewaa, fei i faheduaa fei malagufu ma fawanewaneaa mei
pudawerai Jesus, Sabbath.
15 Si'ei, ei Pharisee, ana rona i'iginia ba tani i fafanunupa'i. Ina ware, “Ina
au hedu i pudau, una nunuu ma eni na fanunupa'i.”
16 Hefi'a ei Pharisee, rona ware, “Mei rama'a mei, abaa noramiana a'a mei
Haidaa, uaa lomi na neneraa fei Sabbath.”
Ma'uaa, hefi'adiai rona i'igai, “Batanai ba hemea hafelo'a i bigi'aa ei hilalaa
foigia ale'ei?” Si'ei, rona fifalagii.
17 Ma ronawe momo'idinaa a'a mei pudawerai, “O ware bata a'a mei
rama'a mei? Hamatee hia na fawanewaneaa pudamu.”
Mei rama'a na ware ba, “Hia hemea mamama'a.”
18 Ei Jew, rona falala'aa amana ma inana uaa, ana lomi rona nara ba
inado'o pudawerai ma nawe fanunupa'i.
19 Rona i'igai, “Na'uu hamugua meni? Simeni, meni hamu'aa ware ba ina
wanini pudawerai? Tani i fanunupa'i eni?”
20 Amana ma inana, laguna ware, “Haiguna aida ba na'uu haigua ma
haiguna aida ba na wanini pudawerai.
21 Ma'uaa, tani i fanunupa'i eni o hini na fawanewaneia, lomi haiguna aida.
I'iginia. Ina wawaneidii; ana hia i u'u.”
22 Amana ma inana, laguna ware ale'ei uaa, laguna ma'au a'a ei Jew
hamatee rona waredii ba hini i ware ba Jesus, hia Christ,* ro'aa fa'asi'ania
a'a fei synagogue.
23 Sifei fei pa'afina lagu'aa ware amana ma inana ba, “Ina wawaneidii;
i'iginia.”
24 Rona lala'idinaa mei na wanini pudawerai. Rona ware, “Uduginaa mei
Haidaa.† Hai'ouna aida ba mei rama'a mei, hia hafelo'a.”
25 Ina ware, “Lomi una aida ba hia hafelo'a, o lo'e. Hepalo ua manumanu
una aida, ba unado'o pudawerai ma nawe fanunupa'i eni!”
26 Ma rona i'iginia, “Ina bigi'aa tamanu a'amu? Ina fawanewane
batanainia fei pudamu?”
27 Ina ware, “Hei, una warefanidigaa hamu'ou ma lomi hamona guai. Tani
ei ba hamo'aa guaidinia? Ba ana hamo'aa talainenegia?”
28 Ma rona warefafeloia ma ware, “Yoi hemea otalai nenerana! Hai'ou,
otalai neneraa Moses!
29 Hai'ouna aida ba mei Haidaa na wareware a'a Moses ma'uaa, mei rama'a
mei, ana lomi hai'ouna aida ba noramiana hitani.”
30 Mei rama'a na ware, “Fei, pa'aa poapoa manumanu! Lomi hamona aida
ba noramiana hitani ma'uaa, ina fawanewaneaa pudau.
31 O'ouna aida ba mei Haidaa, lomi i guainaa wareaa ei hafelo'a. I
guai'uaiaa ei maroana, ei rona bigi'aa nunumiana.
32 Lomi hemea na u guainia ba na pa'i rama'a na fawanewaneaa hemea na
wanini pudawerai.
33 Nabaa mei rama'a mei, abaa noramiana a'a mei Haidaa, lomi ba i
bigipa'aa hepalo manumanu.”
34 A'a fei, rona ware, “Yoi, ona pepesudii a'a ei hafelo'a ei oi wanini; yoi hini
ba o feroinaa hai'ou!” Ma rona porosiminia ano.

Na Pudawerai Naranaraa Rama'a

35 Jesus na guainia ba rona porosiminia ano ma i nobapa'alao, ina ware,
“Ona narafawe'i a'a mei Na'uu Rama'a?”

---

* **9:22: 9:22** O, *Messiah* † **9:24: 9:24** Hepalo pa'aa warea ba nei warefa'uai (ma'a Joshua 7:19)

36 Mei rama'a na i'igai, “Hia hini? Warefanau ba a narafawe'i a'ana.”
37 Jesus na ware, “Ona ma'adigia ma ana meni fi warewarefipui a'amu.”
38 Mei rama'a na ware, “Mena Fasu, na we'i fei naranarau.” Ma na losuinia.
39 Jesus na ware, “Pa'afii fei noramiau yeni malagufu ba yau ale'ei fadududua, ba ei pudawerai, ronei fanunupa'i ma ei rona fanunupa'i, rowe pudawerai.”
40 Hefi'a Pharisee i a'ana, rona guainaa fei wareana fei ma i'igai, “Tamanu? Ana hai'ouna pudawerai?”
41 Jesus na ware, “Nabaa hamona pudawerai lomi ba i marapu unuu hamu'ou a'a ei hafelo'a; ma'uaa, hamatee hamona ware ba hamona fanunupa'i, ana fi marapu unuu hamu'ou.

10

Mei Oma'ama'aa mawe ei Hapena Sipsipi

1 “A warefa'uai a'a hamu'ou. Mei lomi na wadu'ai wagii fei gigei, fei papa'ii ei sipsipi ma fanewadu'ai wagii hepalodiai tala, hia fafanao ma rama'aa topa'aia.
2 Mei na wadu'ai wagii fei gigei, hia oma'ama'aa ei hapena sipsipi.
3 Mei oanananaa i gigiaa fei gigei a'ana ma ei sipsipi, rona guaipa'aa laona. I harofaa haraa ei hapena ma talaiduginaa ro'ou ano.
4 Ina'aa talaiduginaa minaa ei hapena i ano, i talailao i ma'aa ro'ou ma ei hapena sipsipi, ro'aa nenegia uaa rona guai'apa'aa fei laona.
5 Ma'uaa, pa'aa lomi ba ro'aa neneraa mei lomi rona apa'ia; hi'i, ro'aa ponipa'ai a'ana uaa lomi rona guai'apa'aa fei u'ugai lao ale'ei.”
6 Jesus na warehanunuinia ale'ei ma'uaa, lomi rona tonaa fei hanuu ei wareana.
7 Si'ei, na waredilao ba, “A warefa'uai a'a hamu'ou ba yau ale'ei fei gigei wagii ei sipsipi.
8 Minaa ei ronado'o nomai i ma'au, ro'ou fafanao ma rama'aa topa'aia, ma'uaa, ei sipsipi, lomi ro'aa guainaa ro'ou.
9 Yau, ale'ei fei gigei; hini i wadu'aimai a'au, i tela.* I wadu'ai ma asi'aa ma iwe labagipa'i guana.
10 Mei fafanao, i nomai ba i topa'ai ma fo'afama'e ma bigosigosiaa ei manumanu; yau, a nomai ba ei sipsipi nei pa'i harenua ma neimina rawani ua harenuaa ro'ou.
11 “Yau mei rawani'a oma'ama'aa ei sipsipi. Mei rawani'a oma'ama'aa ei sipsipi i fanaa fei harenuana a'a ei sipsipi.
12 Mei tamelo, mei i bigitoo pono'ana, abaa oma'ama'aa ma abaa pa'aa hapena ei sipsipi. Si'ei, i ma'apa'aa fei ponotoo podu ba fi nomai i ponidi'ininaa ei sipsipi. Ma fei ponotoo podu na tetetaduaa ei sipsipi ma rona poniba'autorai.
13 Mei rama'a mei, na poni ua hamatee rona pono'uaia ma lomi na narapa'aa ei sipsipi.
14 “Yau mei rawani'a oma'ama'aa ei sipsipi; una apa'aa ei hapeu ma ana rona apa'au—
15 ana ale'ei ba mei Ama na apa'au ma una apa'aia—ma una fanaa fei harenuau a'a ei sipsipi.
16 Una pa'idiai hefi'a sipsipi abaa laloo feni papa'ii eni sipsipi. Unei dugamii ro'ou anaa. Ana rowe guainaa fei laou ma iwe pa'i hepalo ua gupuu ei sipsipi ma hemea ua oma'ama'aa.

---

* **10:9: 10:9** O, *wadu'aimai a'au, awe oma'afarawaninalao*

17 Pa'afii fei ba mei Amau na haguau sifei ba awe fanaa fei harenuau—ma
ana awe tohadiwe'idinia.
18 Lomi nemea i tonia a'au, ana unaa yau a fania. Una pa'i forafora ba a
fania ma tohadiwe'idinia. Fei warea fei, na tonia a'a mei Ama."
19 Wagii e'ei warea e'ei, ei Jew, rona fifalagidiai.
20 Watauda ro'ou na ware, "Ina wadu'ia pigea ma namina poapoai. Tani o
guainia?"
21 Ma'uaa, hefi'adiai, rona ware, "Ei warea ale'ei, abaa wareaa hemea na
wadu'ia pigea. Haa, fei pigea ana i fawanewanepa'aa hemea pudawerai?"

Na Waiwai Tabaa ei Jew

22 Yei Jerusalem inawe nopa'aloo fei au Hananaa wagii fei humuu mei
Haidaa.† Fei au fei, au waiwana ma lalarena
23 ma Jesus yei malalaa fei humuu mei Haidaa fi tatalai papaa ei Palee
Solomon.
24 Ei Jew, rona hoaninia ma ware, "Namina madii fei fawansufaiamu
naranaraa hai'ou? Nabaa yoi mei Christ,‡ fa'arewaia a'a hai'ou."
25 Jesus na ware, "Una warefanadigaa hamu'ou ma'uaa, lomi hamona nara
ba fa'ua. Ei foigia una bigi'ia a'a fei haraa mei Amau, na u'ufanaa hamu'ou
ba yau hini
26 ma'uaa, lomi hamona narafawe'i uaa, hamu'ou, abaa hapeu sipsipi.
27 Ei hapeu sipsipi, rona guainaa fei laou; una apa'aa ro'ou ma rona
nenerau.
28 A'a ro'ou, una fani harenua lomi i pedutoo ma pa'aa lomi ro'aa pa'ai; lomi
nemea i raputarapa'aa ro'ou i paniu.
29 Mei Amau, mei na fanaa ro'ou a'au, na muainaa minaa ei manumanu,§
lomi nemea i raputarapa'aa ro'ou i panii mei Amau.
30 Yau ma mei Ama, haigua hemea ua."
31 Ei Jew, rona'aa haudinaa ei mugoo ba ro'aa nafa'ia
32 ma'uaa, Jesus na warefanaa ro'ou, "Una bigidigaa watauda rawani'a
foigia noramiaa ro'ou a'a mei Ama. Afaia a'a ei foigia ba hamo'aa nafa'au
wagina?"
33 Rona ware ei Jew ba, "Lomi hai'ou'aa nafa'io wagii hepalo ei, ma'uaa,
si'ei ba ona warefafeloaa mei Haidaa. Uaa yoi, rama'a ua ma'uaa, ona ware
ba yoi mei Haidaa."
34 Jesus na warefanaa ro'ou, "Rona ne'inia laloo fei Law hamu'ou ba mei
Haidaa na ware ale'ei ba, 'Una ware ba hamu'ou haidaa'.
35 Hamona aida ba lomi hepalo tata laloo fei Bu'u Apuna. Ma nabaa ei rona
tonaa fei Bu'u Apuna, ina ware ba ro'ou ale'ei 'haidaa',
36 lo'e manumanu nabaa mei Ama na ware ale'ei a'a mei au'u'ugaiana
ba pa'aa manumanuna, mei aloagiana yeni malagufu. Si'ei, tani hamu'ou
ware ba una warefafeloaa mei Haidaa si'ei ba una ware ba, 'Yau Na'uu mei
Haidaa'?
37 Apuna nara ba fa'ua ei wareau nabaa lomi una bigi'aa tamanu ana na
bigi'ia mei Amau.
38 Una bigi'aa e'ei ma lomi hamona narafawe'i a'au. Ma'uaa, ei bigi'au
foigia uni'unina ba hamonei aida ma apa'ia ba mei Ama, hia laloo iau ma
yau a'ana."
39 Rona manidinia ba ro'aa panarofia, ma'uaa ina bi'a'afaa ro'ou ma
ponidi'ininaa ro'ou.

---

† **10:22: 10:22** Hanukkah ‡ **10:24: 10:24** O, *Messiah* § **10:29: 10:29** Watauda ne'ia mina ba *Tamanu na fanau mei Amau na muainaa minaa ei*

40 Ma i dii, Jesus na hadiwe'idinaa pepei Jordan fawelei i pudugufinaa ei
rama'a wagina mina John. Ma ina guta yei
41 ma watauda rama'a, rona nomai a'ana. Rona ware, “John, lomi na
bigi'aa hepalo hilalaa foigia, ma'uaa minaa ei u'ugana meni rama'a meni,
pa'aa fa'ua.”
42 Ma yei fawelei, watauda, rona narafawe'i a'a Jesus.

11

Fei Ma'eaa Lazarus

1 Ma hemea rama'a na funu, harana Lazarus. Gufuna, Bethany, fei gufuu
Mary ma mei tafina, Martha.
2 Mei agii Lazarus, mei na funuhaino, harana Mary. Ana mei i igiaa fei
dufaa pao tabaa mei Fasu ma hugunaa pinena a'a ei loaa tabana.
3 Si'ei, laguei fitafii, laguna alo wareaa lagua a'a Jesus, “Mena Fasu, mei ona
haguia na funu.”
4 I guainaa fei, Jesus na ware, “Fei funua fei, lomi ba i fama'eia. Agia, fei
pa'afina, sifei ba i tonaa hawerana mei Haidaa ba mei Na'uu mei Haidaa, ana
nei tonaa hawerana wagina.”
5 Jesus na haguaa Martha ma mei tafina mawe Lazarus.
6 Ma'uaa, i guainia ba Lazarus na funu, na guta ua guaidiai arewaa yei.
7 I dii, inawe warenaa a'a ei otalai nenerana, “O dii, o hadiwe'inaa Judea.”
8 Rona ware, “Rabbi, haiga ua ei ba ro'aa nafanaa yoi mugoo yei ei Jew. Ma
ba o hadiwe'idilao?”
9 Jesus na ware, “Haa, a'a ba na we'a ale'ei hefua ma guai hour laloo
hepalo arewaa? Mei na talai laloo fei arewaa, lomi ba i tetei'alabe, uaa ina
fafanunupa'i a'a fei we'ai feni malagufu.
10 Nabaa i talai na poi, iwe tetei'alabe, uaa lomi we'aina.”
11 I waredigaa fei, ina waredilao a'a ro'ou, “Mei tafii o'ou Lazarus, na
ma'igu, ma'uaa yau ba a dinaa a'ana ma funifunia.”
12 Ei otalai nenerana na ware, “Mena Fasu, nabaa ina ma'igu iwe rawani-
diai.”
13 Jesus na hanuinaa fei ma'eana, ma'uaa ei otalai nenerana, rona nara ba
fi ware ba inapa'aa ma'igu.
14 Si'ei, inawe fa'arewaia a'a ro'ou, “Lazarus na ma'e.
15 Ma una ni'e ba yau lomi yei ba hamonei narafawe'i. Ma'uaa, o'aa dinaa
a'ana.”
16 Ma Thomas (ana harana Didymus) na warenaa a'a ei otalai nenera, “Ana
o'aa di ma ma'efipui a'ana.”

Jesus na Warefarawani a'a Laguei Fitafii

17 I nopa'aloo yei, Jesus nawe apa'ia ba Lazarus na hainodii laloo huapu
ale'ei obao arewaa.
18 Hafalaree Bethany a'a Jerusalem ale'ei oduai kilometre.*
19 Ma watauda Jew, rona dinaa a'a Martha ma Mary ba ro'aa faloloa'ifipui
a'a lagua wagii fei pa'aiaa mei agii lagua.
20 I guainia Martha ba fi nomai Jesus, ina asi'alao ba iree ma'aia, ma'uaa
Mary na guta ua humu.
21 Martha na warenaa a'a Jesus ba, “Mena Fasu, nabaa yoi yeni, lomi i ma'e
mei agiu.
22 Ma'uaa, una aida ba ana e'eni, mei Haidaa i fanio tamanu o i'iginia.”
23 Jesus na warenaa a'ana, “Mei agimu iwe mama'adiai.”

* **11:18: 11:18** Warea Greek *15 stadia* (ale'ena 3 kilometres)

24 Martha na ware, “Una aida ba iwe mama'adiai a'a fei au asi'ana wagii fei
a'apoo arewaa.”
25 Jesus na warenaa a'ana, “Yau ana fei asi'ana ma fei harenua. Hini i
narafawe'i a'au, iwe pa'i harenuana nabaa i ma'e;
26 ma hini i guta ma narafawe'i a'au lomi iwe ma'e. Naramu ba fa'ua fei?”
27 Ina warefania ba, “Hi'i, mena Fasu. Una nara ba yoi mei Christ,† mei
Na'uu mei Haidaa, mei ba na nomai a'a feni malagufu.”
28 I waredigaa fei, na hadiwe'ai ma dugi'u'uginaa mei tafina Mary. Ma na
ware, “Mei Feroia, hia yeni ma fi i'iginio.”
29 I guainaa fei Mary, na asi'abatafa ma dinaa a'ana.
30 Ma Jesus, atawe wadu'ainaa fei gufu, ma'uaa hia ana fawelei i di'ininia
Martha.
31 Ei Jew, ei rona gutafaloloa'ifipui a'a Mary laloo fei humu, ro'aa fa-
nunupa'ia ba na asi'abatafa ma dinaa ano, rona nenegia, uaa rona nara ba i
dinaa a'a fei huapu ma ai'ai yei.
32 Mary, i nopa'aloo fawelei wagina Jesus ma ma'apa'ia, na fapasi pinena
ma ware, “Mena Fasu, nabaa yoi yeni, lomi i ma'e mei agiu.”
33 I ma'apa'ia Jesus ba na ai'ai ma ei Jew, ei ro'aa nofipuimai a'ana, ana rona
ai'ai, namina fi'i naranarana ma naranara watauda.
34 Ina i'igai, “Hamona fahainopia hitani?”
Rona ware, “Mi ma'a, mena Fasu.”
35 Jesus na ai.
36 Ma ei Jew, rona ware, “Ma'aia, te inapa'aa haguia!”
37 Ma'uaa, hefi'a ro'ou, rona ware, “Mei i fawanewaneaa mei pudawerai,
tani lomi i bigi'ia ale'ei ba mei rama'a mei nei'aa ma'e?”

Jesus na Fa'asi'anaa Lazarus a'a fei Ma'ea

38 Jesus namina faloloa'idiai ma nomai a'a fei huapu. Fei huapu ale'ei
walawala a'a fei na'a ma na pa'i mugoo i poaa wawadu'ina.
39 Ina ware, “Pigusiminaa fei mugoo.”
Martha, mei agii mei ma'ea na ware, “Ma'uaa, mena Fasu, e'eni namina
wafuu, uaa ina hainodii yei obao arewaa.”
40 Ma Jesus na ware, “Haa, lomi una warefanio ba nabaa ona narafawe'i,
owe ma'a fei haweraa mei Haidaa?”
41 Si'ei, rona pigusiminaa fei mugoo. Ma Jesus na aranaa pafea ma ware,
“O'ama, a ware ‘ta’ a'amu uaa ona guaidigau.
42 Una aidadii ba ona'o guainau, ma'uaa una wareaa fei ba i hadumaa ei
rona ufalarai yeni ba ronei aida ba onapa'aa aloagiau.”
43 I waredigaa fei, Jesus na warefabauanai, “Lazarus, lele'amai!”
44 Mei ma'ea na lele'amai. Panina ma pinena, rona sumia a'a ei lawalawa
ma na pa'i lawalawa pudana.
Jesus na warenaa a'a ro'ou, “Alaraa ei lawalawaa ma'ea ma fatalainia.”

Fei Naranara ba Ro'aa Fo'afama'eaa Jesus
(Matthew 26:1-5; Mark 14:1, 2; Luke 22:1, 2)

45 Si'ei, watauda ei Jew, ei rona nomai a'a Mary ma ma'apa'aa tamanu na
bigi'ia Jesus, rona narafawe'i a'ana.
46 Ma'uaa, hefi'a ro'ou na dinaa a'a ei Pharisee ma u'ufanaa ro'ou tamanu
na bigi'ia Jesus.
47 Ma ei famamoaa humuu mei Haidaa mawe ei Pharisee, rona harofaa
hepalo gutafiwareiaa ei Sanhedrin.

---

† **11:27: 11:27** O, *Messiah*

Rona i'igai, “Otawe bigi'aa hepalo manumanu a'ana. Mei rama'a mei na
bigi'aa watauda hilalaa foigia.
48 Nabaa o ma'a'au'uaia ale'ei, minaa ei rama'a ro narafawe'i a'ana ma ei
rama'aa Rome, ro'aa nomai ma tonaa ei bigi'aa o'ou‡ ma fei gufuu o'ou.”
49 Ma hemea ro'ou, harana Caiaphas, hia mei pa'aa bauaniaa humuu mei
Haidaa laloo fei igisimasi fei ma na ware, “Lomi hamona apa'aa hepalo
manumanu!
50 Lomi hamona aida ba i rawaninaa hamu'ou nabaa hemea ua i ma'e laraa
fei ba minaa ei rama'aa gufu, ro'aa ma'e?”
51 Fei warea fei, abaa pa'aa wareana, hamatee hia mei pa'aa bauaniaa
humuu mei Haidaa fei igisimasi fei ma si'ei nadii wareia ba Jesus, iwe ma'e
uaa fei gufuu ei Jew.
52 Ma abaa unaa fei gufu fei, ma'uaa a'a ei na'uu mei Haidaa, ana ei rona
guta wagii hepapalo gufu ba i papa'ifipuinaa ro'ou ale'ei hepalo.
53 A'a fei arewaa fei ma nolao, rona fiwarei ba ro'aa fo'afama'eia.
54 Si'ei, Jesus, lomidiai ba i tatalai i pudaa ei Jew. Ma'uaa ina di'ininaa
ro'ou ma dinaa fei gufu harana Ephraim, fawelei lomi haihai o guana. Ma
na gutafipui a'a ei otalai nenerana yei.
55 I norafi'imai fei Hananaa fei Talai Falogiaa ei Jew, watauda noramiaa
ro'ou rauaa, rona dinaa Jerusalem ba rodo'o fesufa'arainaa unuu ro'ou ale'ei
fei mau losuiaa ro'ou ma hinene, fei Talai Falogia.
56 Ana ro'ei lalabaginaa Jesus ma ei ro'ei u i malalaa fei humuu mei Haidaa,
rona fi'i'igai ba, “Tamanu naramu? Haa, pa'aa lomi i nomai a'a fei Hananaa?”
57 Ma'uaa ei famamoaa humuu mei Haidaa mawe ei Pharisee, ronadii
wareia ba nabaa nemea i labagipa'aa Jesus, inei warefa'aiaa ro'ou ba ro'aa
panarofia.

12

Fei Pao Tabaa Jesus i Bethany
(Matthew 26:6-13; Mark 14:3-9)

1 Oloroa arewaa dufu ba i pa'aa fei Talai Falogia ma Jesus na dinamii
Bethany, fei gufuu Lazarus, mei na famama'aia wagii fei ma'ea Jesus.
2 Ma rona bigi'aa hepalo hananaa ba ro'aa farawaninaa Jesus. Martha na
hasumaa ei du'ua ma Lazarus, hia hemea ei na gutafapalagi a'a fei tawaa
du'ua.
3 Ma Mary na tonaa ale'ei hesuwi litre* nard, hepalo pa'aa dufaa pao, fei na
rata pono'ana ma na igia pinee Jesus ma huguaa pinena a'a ei loaa tabana.
Ma namina malelefarawani fei humu wagii fei dufaa pao.
4 Ma'uaa hemea ei otalai nenerana, Judas Iscariot, mei ba i aloia, na siba
ba,
5 “Tani lomi ona aloaa fei pao dufa ma ei mugoo po'ina o fanaa ei lomi
manumanu? Pono'ana, ale'ei pono'aa hemea laloo heai igisimasi.”
6 Fei wareana fei, abaa na narapa'aa ei lomi manumanu, hamatee hia,
fafanao; ina'aida oma'aiaa fei ude'udee mugoo po'i ma na'o toto'uaia.
7 Jesus na ware, “Apuna papa'aa mei pifine mei. Fei pao dufa i utofa'ainau
nopa'aloo fei i'ifaiau.
8 Ranimai, ei lomi manumanu, ro'ou a'a hamu'ou, ma'uaa lomi ba a oa a'a
hamu'ou ranimai.

‡ **11:48: 11:48** O, *ma tonaa fei humuu mei Haidaa*
* **12:3: 12:3** Greek *hepalo litra* (ale'ena 0.5 litre)

9 I dii, hepalo baua gupuu ei Jew, ronawe guainia ba Jesus, hia yei ma rona
nomai ba ro'aa ma'aia ma ana ba ro'aa ma'a Lazarus, mei ina fa'asi'ania a'a
fei ma'ea.
10 Si'ei, ei famamoaa humuu mei Haidaa, ronawe nara ba ana ro'aa
fo'afama'eaa Lazarus,
11 uaa hamatee hia, watauda ei Jew rona dinaa a'a Jesus ma narafawe'i
a'ana.

Ina Nomai ale'ei Hemea na Mua
(Matthew 21:1-11; Mark 11:1-11; Luke 19:28-40)

12 I no'arewadilao, fei baua gupuu rama'a na nomai a'a fei Hananaa ma
guainia ba Jesus fi dinaa Jerusalem.
13 Rona tonaa ei ale'ei rau niu ma dinaa a'ana ma harofabauanai,
"Hosanna!"†
"Na pa'i hawegiana mei i nomai a'a fei haraa mei Fasu!"
"Na pa'i hawegiana mei Haparaa ei Israel!"
14 Jesus na bapa'aa hepalo baubara donkey ma na hugi pafona, ale'ei ronadii
ne'inia,
15 "Apuna ma'au, ena baduu pifine Zion;
ma'aia, mei haparaa hamu'ou na guta ma ponimai,
pafoo hepalo baubara donkey."
16 Do'o fama'a ei otalai nenerana, lomi rona aida hanuu e'ei. Nenee fei i
todigaa fei hawerana Jesus, ronawe aida ba na udedii fei ne'ia wagii ei bigi'aa
ro'ou a'ana.
17 Ma fei gupuu rama'a i a'ana ei i fa'asi'anaa Lazarus a'a fei huapu, rona'u
u'ugia.
18 Watauda na dinaa a'ana, uaa rona guainia ba na bigi'aa fei hilalaa foigia
fei.
19 Si'ei, ei Pharisee na fiwarewarei ba, "Do'o naraia. A'a fei, minaa ei
rama'aa feni ano, rona aununaa a'ana!"

Jesus nadii Ware'augaa fei Ma'eana

20 Ma na pa'i hefi'a Greece dupuaa ei ba ro'aa losui wagii fei Hananaa.
21 Rona bapa'aa Philip, mei gufuna Bethsaida yei Galilee ma na pa'i i'igaiaa
ro'ou a'ana. Rona ware, "Hagu'u, ba hai'ou ma'a Jesus."
22 Philip naree warefanaa Andrew; Andrew mawe Philip, lagunaree ware-
fanaa Jesus.
23 Jesus na ware, "Ina nodigimai fei pa'aa au ba i to hawerana mei Na'uu
Rama'a.
24 A warefa'uai a'a hamu'ou ba hepalo lau wheat, nabaa lomi i do'o pasinaa
malagufu ma ma'e, i ude'ualao ale'ei hepalo lau ua. Ma'uaa, nabaa ido'o ma'e,
iwe pa'i wataudadiai lau.
25 Mei rama'a, mei i pa'aa haguaa fei harenuana, iwe pa'ai a'ana, ma'uaa
mei i fabidinaa ununa fei harenuana yeni ano, iwe pa'ia a'a fei harenua lomi
i pedutoo.
26 Hini ba i nafii a'au, inei nenerau; ma na'aa yau hitani, mei nafiu ana hia
yei. Hini mei i nafii a'au, mei Amau iwe fani honua a'ana.
27 "E'eni unamina naranara watauda ma ba a ware batanai? Ale'ei ba
'Mena Amau, hadumau a'a feni au feni'? Lo'e, sifei fei pa'afina ba na
nopa'amii feni au feni.
28 O'ama, uduginaa fei haramu!"
Hepalo lao na norai pafea, "Una udugidigia ma awe udugidinia."

† **12:13: 12:13** Warea Hebrew. Hanuna do'o fama'a ba "tela!" I dii, nawe oanaa hepalo warea udugia

29 Fei gupuu rama'a yei na guainia ba ale'ei ba'aa parara; hefi'adiai, rona
ware ba hemea alo'alo na wareware a'ana.
30 Jesus na ware, “Fei lao fei, fararawanii hamu'ou, a'a ba fararawaniu.
31 E'eni, au dududuaa feni ano; e'eni a tetefa'asi'anaa mei haparaa feni ano.
32 Ma'uaa ena una fatawa yeni malagufu, awe foraiamii minaa ei rama'a
a'au.”
33 Na wareaa fei ba i fa'arewaia batanai fei mau ma'eana.
34 Fei gupuu rama'a, rona ware, “Hai'ouna guainia a'a fei Law ba mei
Christ,‡ iwe oamai ranimai ranimai ma si'ei, tani o ware ba ‘Mei Na'uu
Rama'a nei fatawa’? Hini mei ‘Na'uu Rama'a’ mei?”
35 Ma Jesus na warefanaa ro'ou, “Lomi i madii ma fena we'ai a'a hamu'ou
i aunu. Hamoneido'o tatalai ena ana hamofi pa'i we'ai, ena ataa nomai fei
roromaa. Mei na tatalai wagii fei roromaa, lomi na aida ba i dinaia.
36 Augaa ei naranaraa hamu'ou a'a fei we'ai ei fido'o ude i a'a hamu'ou ba
hamo'aa oanaa na'uu fei we'ai.” I waredigaa e'ei Jesus, ina aunu ma opa'ai
a'a ro'ou.

Fimina Waiwai'ualao Tabaa ei Jew

37 Jesus na bigi'aa ei hilalaa foigia i pudaa ro'ou, ma'uaa ana lomi rona
narafawe'i a'ana.
38 Ina ale'ei, ba ei wareaa mei mamama'a Isaiah nei pa'aa fa'uai:
“Mena Fasu, hini na nara ba fa'ua ei wareaa hai'ou?
Ma a'a hini na fama'aiaa fei panina mei Fasu?”
39 A'a fei, lomi rona narafawe'i, uaa ana ale'ei ei wareaa Isaiah hefawala
ba:
40 “Ina fapudawerainaa ro'ou
ma fama'eaa ei naranaraa ro'ou
ba ronei'aa fanunupa'i,
o narapa'i,
o momo'ai ba a fawanewaneaa ro'ou.”
41 Isaiah na ware ale'ei hamatee ina fanunudii fei haweraa Jesus ma na
u'ugia.
42 Ma'uaa a'a fei au fei, watauda rona narafawe'i a'ana, ana dupuaa ei
bauana. Ma'uaa lomi rona ware ba rona narafawe'i, hamatee rona mama'au
ba ei Pharisee, ro'aa fa'asi'anaa ro'ou a'a fei synagogue;
43 uaa ronamina nunuminaa fei udugiaa ei rama'a laraa fei udugiaa mei
Haidaa.
44 I dii, Jesus na harofabauana, “Nabaa nemea i narafawe'i a'au, abaa ina
narafawe'i ua i a'au, ma'uaa a'a mei na aloagiau anaa.
45 Ena na fanunuau, ina fanunupa'aa mei na aloagiau.
46 Una nomai a'a feni ano ale'ei we'ai ba hini i narafawe'i a'au, lomi ba i oa
a'a fei roromaa.
47 “Mei i guainaa ei wareau ma lomi i nenegia, lomi a dududuia. Uaa fei
noramiau, a'a ba a dududuaa feni ano, ma'uaa ba a fatela'ania.
48 Na pa'i hemea ba i dududuaa mei i ofadugau ma lomi na guainaa
wareau; ei unadii wareia, ana si'ei iwe dududuia a'a fei a'apoo arewaa.
49 Uaa abaa fi wareaa ana yau, ma'uaa mei Ama, mei na aloagiau, nadii
warefanau tamanu nei wareia ma batanai na wareia.
50 Una aida ba ei wareana i fani harenua lomi i pedutoo. Si'ei, tamanu na
wareia, ana fi wareaa ei warefanaa mei Ama yau.”

13

Jesus na Fesuaa Pinee ei Otalai Nenerana

‡ **12:34: 12:34** O, *Messiah*

1 E'eni, anaa i pa'aa fei Hananaa fei Talai Falogia. Jesus na aida ba na
nodigimai fei au ba i di'ininaa feni malagufu ma dinaa a'a mei Ama. Ina
haguaa ei maroana yeni malagufu ma e'eni i fama'aiaa ro'ou ba namina
bauana fei haguana ro'ou.*
2 Roi hasumaa ei finei fei fafi ma mei hani'u na fanidii naranaraa Judas
Iscariot mei na'uu Simon ba nei aloaa Jesus.
3 Jesus na aidadii ba mei Ama na audigaa minaa ei manumanu haroo fei
faufauna ma ba hia, noramiana a'a mei Haidaa ma ba iwe hadiwe'inaa a'a
mei Haidaa;
4 si'ei ina asi'aa a'a fei hananaa, dudumaa fei hawaa uguna ma mo'inaa fei
huguu unu walana.
5 Nenee fei, ina igi ranu laloo hepalo pe'ii ranu, na fesuaa pinee ei otalai
nenerana ma huguaa pinee ro'ou wagii fei mo'iana huguu unu.
6 Ina dinaa a'a Simon Peter ma Peter na ware a'ana ba, “Mena Fasu, ba o
fesuaa pineu?”
7 Jesus na ware, “Lomi ona aida ba a bigi'aa tamanu, ma'uaa hinene owe
aida.”
8 Na ware Peter, “Lo'e. Pa'aa lomi ba owe fesuaa pineu.”
Jesus na ware, “Nabaa lomi a fesuaa pinemu, ana lomi yoi a'au.”
9 Simon Peter na ware, “Nadii, mena Fasu, abaa unaa fei pineu, ma'uaa
paniu ma tabau anaa.”
10 Jesus na ware, “Nabaa nemea na nunudii, inei fesu ua pinena; minaa ei
ununa na fafa'araidii. Hamona fafa'arai, ma'uaa a'a ba minaa hamu'ou.”
11 Uaa, ina aida ba hini iwe aloia ma si'ei i ware ale'ei ba a'a ba minaa ro'ou
na fafa'arai.
12 I fesudigaa pinee ro'ou, na rafeaa fei hawaa uguna ma hadiwe'idinaa
fei gutanana. Ina i'iginaa ro'ou, “Hamona aida ba tamanu fei a bigi'ia a'a
hamu'ou?
13 Hamona harofau ba, ‘Feroia’ ma ‘Fasu’ ma na wanewane fei, uaa yau
ale'ei.
14 Si'ei ba yau Fasu ma Feroiaa hamu'ou, una fesuaa pinee hamu'ou. Ma
hamonei fesuaa pinee ana hamu'ou.
15 Una bigi'aa fei i pudaa hamu'ou ba hamonei bigi'ia a'a ana hamu'ou ana
ale'ei a bigi'ia a'a hamu'ou.
16 A warefa'uai a'a hamu'ou ba mei tamelo, lomi i muainaa mei fasuna ma
mei talaitonaa warea, lomi i muainaa mei na aloia.
17 E'eni hamona aidadii e'ei ma hamowe to hawegia nabaa hamo'aa bigi'ia.
18 “A'a ba u'eimina warenaa minaa hamu'ou; una aida ba hini ei rafeiau.
Ma'uaa hefeni ba i fafa'uainaa fei Bu'u Apuna: ‘Mei i hananafipui a'a fei
hanau faraa pidaua na fadugeau.’
19 “A warefani'augaa hamu'ou eni atawe migimigii uaa ena nawe sufudai,
hamowe apa'ia ba yau Mei.
20 A warefa'uai a'a hamu'ou ba hini i ugainaa mei i aloagiau, ana na
ugainau ma hini i ugainau, ana na ugainaa mei i aloagiau.”

Jesus nadii Ware ba Hemea, i Aloia
(Matthew 26:20-25; Mark 14:17-21; Luke 22:21-23)

21 I waredigaa fei Jesus, namina fi'i laloo spiritina ma na ware ba, “A
warefa'uai a'a hamu'ou ba hemea hamu'ou i fifaninau panii hefi'a.”
22 Ei otalai nenerana, rona fifanunui ma pa'aa lomi rona aida ba fi wareaa
hini ro'ou.
23 Hemea ro'ou, mei na haguia Jesus, ina gutafapalagi papana.

---

* **13:1: 13:1** O, *ma e'eni ina haguaa ro'ou fama'a ma nopa'aloo fei ma'eana*

24 Simon Peter na fabiyeinaa tabana a'a mei ma ware, “I'iginia ba hini.”
25 Ina farafi'idilao a'a Jesus ma i'iginia, “Mena Fasu, hini mei?”
26 Jesus na ware, “Mena una fania feni faraa pidaua ena na pudigia laloo fei pe'i.” Ma i pudidigaa fei faraa pidaua, na fanaa Judas Iscariot, mei na'uu Simon.
27 Ana ei i tonaa fei faraa pidaua Judas, na wadu'ia Satan.
Jesus na warefania, “Fei ba o bigi'ia, bigibatafainia.”
28 Ma'uaa lomi hemea a'a fei hananaa na aida ba tani i ware ale'ei a'ana Jesus.
29 Si'ei ba Judas na'o oma'aiaa ei mugoo po'i, rona nara hefi'a ba Jesus fi warefania tamanu nei pono'ia wagii fei Hananaa, o ba nei fani manumanu a'a ei lomi rona pa'i.
30 I todigaa fei faraa pidaua, na asi'anaa ano. Ma poi ei.

Fei Manufau Law

31 I aunudii, Jesus na ware, “E'eni mei Na'uu Rama'a i tonaa fei hawera ma mei Haidaa ana i to hawera a'ana.
32 Nabaa mei Haidaa na to hawerana uaa hia,† ana iwe haweginaa mei Na'u ma i haweginia e'eni ua.
33 “Ena na'uu, lomi i madii gutanau a'a hamu'ou. Hamowe lalabaginau ma ana ale'ei ei wareau a'a ei Jew, eni a warefanaa hamu'ou: Fei ba a dinaa wagina, lomi hamowe nopa'ilao.
34 “Hepalo manufau warea a fanaa hamu'ou: Hamonei fihagui. Ana ale'ei una haguaa hamu'ou, hamonei fihagui.
35 A'a fei, minaa ei rama'a, rowe aida ba hamu'ou otalai nenerau; nabaa hamona fihagui.”

Jesus nadii Wareaa fei Suabaduaa Peter
(Matthew 26:31-35; Mark 14:27-31; Luke 22:31-34)

36 Simon Peter na i'iginia, “Mena Fasu, o dinaia?”
Jesus na ware, “Fei ba a dinaa wagina, lomi hamo'aa nenerau e'eni, ma'uaa hamowe nomai hinene.”
37 Peter na i'igai, “Mena Fasu, tani lomi a nenegio eni? Lo'e manumanu nabaa a ma'e uaa yoi.”
38 Jesus nawe ware, “Haa, pa'aa fa'ua ba o'aa ma'e uaa yau? A warefa'uai a'amu ba i odupoai wareamu ba lomi ona apa'au ma hinene i ai fei a'aroo!

14

Jesus na Fa'o'onainaa Unuu ei Otalai Nenerana

1 “Apuna naranara watauda. Narafawe'i a'a mei Haidaa;* ana narafawe'i a'au.
2 Laloo fei humuu mei Amau na pa'i watauda nopa; nabaa abaa ale'ei, una warefa'aidigaa hamu'ou. Yau ba a dinaa yei ma pagi'aufani gutanaa hamu'ou.
3 Ma nabaa a aunu ma pagi'aufanidii gutanaa hamu'ou, awe hadiwe'idimai mi dugaa hamu'ou ba hamonei oafipui a'au.
4 Hamona aidadii fei tala i dinaa fawelei ba a dinaa wagina.”

Jesus, Hia fei Tala i Dinaa a'a mei Ama

5 Thomas na warenaa a'ana, “Mena Fasu, lomi hai'ouna aida ba o dinaia ma si'ei, hai'ou apa'ibatanainia fei tala?”

---

† **13:32: 13:32** Watauda ne'ia mina lomi na pa'i *Nabaa mei Haidaa na to hawerana uaa hia.* * **14:1: 14:1** O, *Hamona narafawe'i a'a mei Haidaa*

6 Jesus na ware, “Yau ana fei tala, fei fa'uaia ma fei harenua. Lomi nemea i
talawa'au ma dinaa a'a mei Ama.
7 Nabaa hamona apa'ifarawaninau, ana hamo'aa apa'aa† mei Amau. E'eni
ma nolao, hamona apa'ia ma hamona fanunudigia.”
8 Philip na ware, “Mena Fasu, fama'aiaa hai'ou mei Ama ma sifei ua i
hawiaa hai'ou.”
9 Jesus na ware, “Haa, minaa fei madii gutanau a'a hamu'ou ma ana otaa
apa'au, Philip? Hini na fanunudigau, ana na fanunudigaa mei Ama. Tani o
ware ba, ‘Fama'aiaa hai'ou mei Ama’?
10 Lomi hamona nara ba yau na oafipui a'a mei Ama ma hia i laloo iau? Ei
wareau a'a hamu'ou, abaa warea unaa yau ua. Agia, mei Ama, mei na oafipui
a'au, hia mei fi bigi'aa fei bigi'ana.
11 Hamonei nara ba fa'ua ei wareau ba una oafipui a'a mei Ama ma hia
laloo iau ma nabaa lomi hamona narapa'aa fei, hamonei nara ba fa'ua
hamatee na unifanaa hamu'ou ei foigia.
12 A warefa'uai a'a hamu'ou ba hini i narafawe'i a'au, ana iwe bigi'aa
tamanu una bigi'ia. Ma iwe bigi'aa hefi'a manumanu i muainaa e'ei, uaa yau,
a dinaa a'a mei Ama.
13 Ma awe bigi'aa tamanu ona i'igainia a'a fei harau ba mei Na'u nei fani
hawera a'a mei Ama.
14 Na rawani ba hamo'aa i'igainaa tamanu a'a fei harau ma a bigi'ia.

Jesus na Fa'unai ba i Aloamii fei Spiriti Apuna

15 “Nabaa hamona haguau, bigi'aa tamanu una wareia.
16 Ma awe i'iginaa mei Ama ma iwe fanaa hamu'ou hemeadiai Aweia ba i
oafipui a'a hamu'ou minaa ena ranimai—
17 fei Spiritii fa'uaia. Feni ano, pa'aa lomi i tonia, uaa lomi na fanunupa'ia
ma ana lomi na apa'ia. Ma'uaa hamu'ou, hamona apa'ia uaa ina oafipui a'a
hamu'ou ma ipowe oa‡ laloo iaa hamu'ou.
18 Lomi a di'ininaa hamu'ou ale'ei ei baduu lomi ama ma inaa ro'ou; awe
nomai a'a hamu'ou.
19 Lomi i madii ma feni ano i ma'aguguminau, ma'uaa hamu'ou, hamo'aa
fanunupa'au. Si'ei ba una gutaguta, ana hamo'aa gutaguta.
20 A'a fei arewaa fei, hamopowe aida ba una oafipui a'a mei Ama ma
hamu'ou a'au ma Yau, i laloo iaa hamu'ou.
21 Hini i tonaa ei wareau ma nenegia, simei, mei na haguau. Mei na haguau
ana i haguia mei Amau ma Yau ana a haguia ma fa'arewaiau a'ana.”
22 I dii, Judas (abaa Judas Iscariot), na ware, “Ma'uaa, Mena Fasu, tani o
fa'arewaio a'a hai'ou ma a'a feni ano lomi?”
23 Jesus na ware, “Hini i haguau, nei neneraa ei feroiau. Mei Amau, iwe
haguia ma haigu'aa nomai a'ana ma oafipui a'ana.
24 Hini lomi na haguau, ana lomi ba i neneraa ei feroiau. Eni warea hamo'ei
guainia, abaa wareau; uaa wareaa mei Ama, mei na aloagiau.
25 “Minaa eni, una wareia ei ado'o guta a'a hamu'ou.
26 Ma'uaa mei Aweia, fei Spiriti Apuna, fei iwe aloiamai a'a fei harau mei
Ama, iwe feroinaa hamu'ou minaa ei manumanu ma fanonominaa hamu'ou
minaa ei manumanu, ei unadii warefanidigaa hamu'ou.
27 Fei gutafarawania, una augia a'a hamu'ou; fei gutafarawaniau una
fanaa hamu'ou. Lomi una fani ale'ei fei mau fanaa feni ano. Apuna naranara
watauda ma apuna ma'au.

---

† **14:7: 14:7** Hefi'a ne'ia mina *Nabaa hamona pa'aa apa'au, hamowe apa'aa*

‡ **14:17: 14:17** Hefi'a ne'ia mina *a'a hamu'ou ma ifi oa*

28 “Hamona guaidigau ba, ‘A aunu ma awe hadiwe'idinamii a'a hamu'ou.’
Nabaa hamona haguau, hamonei ni'eni'e ba a aununaa a'a mei Ama, uaa mei
Ama na muainau.
29 Ataa nomai fei, ma'uaa ado'o warefa'aiaa hamu'ou ba ena ina nomai,
hamonei narafawe'i.
30 Lo'e i madii fiwarewareiaa o'ou uaa mei haparaa feni ano fi nomai. Pa'aa
lomi i panarofau,
31 ma'uaa feni ano nei apa'ia ba una haguaa mei Ama ma nei bigi'aa ana ei
ina warefanau.
“Nomai; o aunu.

15

Fei Pa'apa'a ma ei Rara

1 “Yau fei pa'aa pa'apa'a ma mei Amau, hia mei bigi'aa pe'ihape.
2 Ma minaa ei rara lomi fuana, ina'o morosiminaa* ro'ou. Ma a'a ei rona
fuaa, na famama'aia ba nei fuafarawani.
3 Hamona fafa'araidii, uaa una warefanidigaa hamu'ou fei warea.
4 Hamonei oa laloo iau ma awe oa laloo iaa hamu'ou. Lomi hepalo rara ba
i fuaa anaia; inei pana a'a fei pa'apa'a. Ana lomi ba hamo'aa fuapa'i nabaa
lomi hamona oa laloo iau.
5 “Yau, fei pa'apa'a; hamu'ou, ei rara. Nabaa nemea i oa laloo iau ma yau
i laloo iana, iwe pa'i watauda fuana; nabaa lomi na oa a'au, lomi i bigipa'aa
hepalo manumanu.
6 Hini lomi na oa laloo iau, hia, ale'ei fei rara rona siminia ma na ma'e; ei
rara ale'ei, rona'aida pogisiminaa hafi ma rona gu'a.
7 Nabaa hamo'aa oa i laloo iau ma ei wareau i oa laloo iaa hamu'ou, i'iginaa
tamanu nunumiaa hamu'ou ma awe fanaa hamu'ou.
8 Sifei fei haweraa mei Amau, ba hamonei fuaa watauda ma a'a fei, i
fama'aia ba hamu'ou, otalai nenerau.
9 “Mei Ama na haguau, si'ei, una haguaa hamu'ou. Ma e'eni hamonei oa a'a
fei haguau.
10 Nabaa hamo'aa neneraa ei wareau, hamowe oa a'a fei haguau, ana ale'ei
yau na neneraa ei wareaa mei Amau ma oa i a'a fei haguana.
11 Una warefanaa hamu'ou fei ba fei ni'eni'eau nei oa i a'a hamu'ou ma fei
ni'eni'eaa hamu'ou ipowe bauanai.
12 Sifei fei wareau a'a hamu'ou: Hamonei fihagui ana ale'ei una haguaa
hamu'ou.
13 Lomi hepalodiai mau hagua na muainaa fei ba nemea i ma'e, uaa ei
tafina.
14 Hamu'ou tafiu nabaa hamo'aa bigi'aa tamanu una wareia.
15 Lomidiai a ware ba hamu'ou nafi, uaa mei nafi, lomi na aida ei pelee
naraa mei fasuna. Agia. Una ware ba hamu'ou tafiu, uaa minaa ei una
guainia a'a mei Amau, na fa'aiaa hamu'ou.
16 A'a ba hamona rafeinau, uaa yau na rafeinaa hamu'ou ma fanaa
hamu'ou fei bigi'a ba hamoneiwii fuaa fawatauda—ei fua i udefamadii. Ma
mei Ama i fanaa hamu'ou tamanu hamona i'iginia a'a fei harau.
17 Sifei fei wareau a'a hamu'ou: Hamonei fihagui.

Feni Ano na Bidibidi Ununa a'a ei Otalai Nenerana

18 “Nabaa i bidibidi unuu feni ano a'a hamu'ou, hamonei aida ba nado'o
bidibidi ununa a'au.

---

* **15:2: 15:2** Warea Greek *morosimi* ana hanuna ba *fesu*

19 Nabaa hamu'ou neneraa maumau feni ano, feni ano i haguaa hamu'ou
ale'ei manumanuna. Ma'uaa a'a ba hamu'ou a'a feni ano, uaa una
rafeifa'asi'anaa hamu'ou wagina. Si'ei, i bidibidi unuu feni ano a'a hamu'ou.
20 Nonominaa ei wareau a'a hamu'ou: 'Lomi hemea nafi i muainaa mei
fasuna.' Nabaa rona haperararaiau, ana ro'aa haperararaiaa hamu'ou.
Nabaa rona neneraa ei feroiau, ana ro'aa neneraa ei feroiaa hamu'ou.
21 Ro'aa bigi'ia ale'ei a'a hamu'ou uaa fei harau, hamatee lomi rona apa'aa
Mei na aloagiau.
22 Nabaa lomi una nomai ma waredii a'a ro'ou, ana lomi ro nanamuinia ba
rona bigi'aa ei hafelo'a. Ma'uaa e'eni, lomi ro'aa pa'i talaa wareaa ro'ou a'a ei
hafelo'a rona bigi'ia.
23 Hini na bidibidi ununa a'au ana na bidibidi ununa a'a mei Amau.
24 Ei bigi'au i pudaa ro'ou, pa'aa lomi na bigi'ia hemeadiai. Ma'uaa, si'ei
ba una bigi'aa e'ei i dupuaa ro'ou, lomi na pa'i talaa wareaa ro'ou wagii ei
hafelo'aa ro'ou. Rona fanunudigaa ei foigia ma ana roifi bidibidi unuu ro'ou
a'au ma mei Amau.
25 Ma'uaa ina ale'ei ba i fafa'uainaa ei ne'ia laloo fei Law ro'ou: 'Na bidibidi
unuu ro'ou a'au ma lomi pa'afina.'
26 "Iwe nomai mei Aweia, mei awe alofanagiaa hamu'ou. Noramiana a'a
mei Ama ma hia fei Spiritii fa'uaia, ana fei noramiana a'a mei Ama ma iwe
u'ugau.
27 Ma ana hamonei u'u, uaa wagii fei rawarawaa bigi'au nopa'amii eni,
hamu'ou a'au.

16

1 "Unadii warefanaa hamu'ou minaa e'ei ba hamonei'aa talaifatata.
2 Rowe fa'asi'anaa hamu'ou a'a fei synagogue ma ana ipowe nomai fei au ba
nabaa ro'aa fo'ama'eaa hamu'ou, ro'aa nara ba na rawani ua ei bigi'aa ro'ou
pudaa mei Haidaa.
3 Ro'aa bigi'ia ale'ei uaa lomi rona apa'aa mei Ama ma yau.
4 Unadii wareaa e'ei ba ena na nomai fena au hamowe nonominia ba
unadii warefa'aiaa hamu'ou. Lomi unado'o warefanaa hamu'ou fama'a, uaa
Yau i a'a hamu'ou.

Fei Bigi'aa fei Spiriti Apuna

5 "E'eni a aununaa a'a mei na aloagiau, ma'uaa lomi hemea hamu'ou na
i'igainau ba, 'O dinaia?'
6 Hamonamina faloloa'i ba una wareaa e'ei.
7 Ma'uaa a warefa'uai a'a hamu'ou: fei aunuau i farawaninaa hamu'ou.
Nabaa lomi na aunu, ana lomi i nomai mei Aweia; ma'uaa, nabaa a aunu,
awe aloiagio a'a hamu'ou.
8 Ena na nomai, i famarapuaa unuu ei rama'aa feni ano* wagii ei hafelo'a,
o wanewanea, o fei dududua:
9 uaa wagii ei hafelo'a, lomi ro'aa narafawe'i a'au;
10 wagii fei wanewanea, a dinaa a'a mei Ama, yei lomi ba hamo'aa
fanunudinau;
11 ma wagii fei dududua, ipowe to fagianana mei haparaa feni malagufu,
uaa na udedii fei warea ba i ale'ei.
12 "Watauda ei ba a wareia a'a hamu'ou, ma'uaa, e'eni, hamatee ina
watauda, na rataiaa hamu'ou.
13 Ma'uaa ena na nomai fei Spiritii fa'uaia, iwe famamonaa hamu'ou a'a
minaa ei fa'uaia. Lomi i wareaa anaia; i wareaa tamanu na guainia ma
warefanaa hamu'ou tamanu itawe nomai.

---

* **16:8:** *Ena na nomai, i fa'arewaiaa fei marapuaa unuu feni ano*

14 Iwe fani hawera a'au, uaa i to a'au ma fa'aiaa hamu'ou.
15 Minaa ei manumanuu mei Ama, manumanuu. Si'ei, a ware ba fei Spiriti
i to a'au ma fa'aiaa hamu'ou.
16 "Lomi i madii ma hamo'aa ma'a'afoau ma nene ma'ida, hamowe fa-
nunuau."

Fei Faloloa'iaa ei Otalai Nenerana iwe Filoginaa Ni'eni'ea

17 Hefi'aa ei otalai nenerana, rona fiwarei ba, "Tamanu hanuu ei ware-
ana ba, 'Lomi i madii ma hamo'aa ma'a'afoau ma nene ma'ida, hamowe
fanunuau.' ma 'Hamatee a dinaa a'a mei Ama'?"
18 Rona'u i'igai ua, "Tamanu hanuu fei, 'Lomi i madii'? Lomi ona apa'ia ba
ifi wareaa tamanu."
19 Jesus na aida ba ro'aa i'iginia a'a fei, si'ei, na warenaa a'a ro'ou, "Hamo'ei
fi'i'igii ba tamanu hanuu ei wareau ba, 'Lomi i madii ma hamo'aa ma'a'afoau
ma nene ma'ida, hamowe fanunuau'?
20 A warefa'uai a'a hamu'ou ba hamo'aa ai'ai ma faloloa'i ena na ni'eni'e
feni ano. Hamowe faloloa'i, ma'uaa fei faloloa'iaa hamu'ou, i filoginaa
ni'eni'ea.
21 Hemea pifine ba i waniniaa hemea baduu, imina tonaa fi'ina, uaa
nawe nomai fei auna; ma'uaa ena na waninidigaa mei na'una mei pifine,
i madi'inaa ei fi'iana uaa na ni'eni'e ba mei na'una na waninimai a'a feni
malagufu.
22 Ana ale'ei a'a hamu'ou: E'eni, au faloloa'iaa hamu'ou, ma'uaa awe
fanunudinaa hamu'ou ma hamopowe ni'eni'e ma lomi nemea i topa'ainaa
fei ni'eni'eaa hamu'ou.
23 A'a fei arewaa fei, lomi hamo'aa i'igidinau hepalo manumanu. A
warefa'uai a'a hamu'ou ba mei Amau, iwe fanaa hamu'ou tamanu ei i'igaiaa
hamu'ou a'a fei harau.
24 Nopa'amii e'eni, hamotawe i'iginaa hepalo manumanu a'a fei harau.
I'igai ma hamowe to ma fei ni'eni'eaa hamu'ou, ipowe bauanai.
25 "Unadii warehanunuinaa ei manumanu, ma'uaa iwe nomai fei au ba
lomi a fai wareware ale'ei, ma'uaa awe fa'arewaiaa mei Amau a'a hamu'ou.
26 A'a fei arewaa fei, hamowe i'igai a'a fei harau. Lomi una ware ba awe
i'igaifani i'igaiaa hamu'ou a'a mei Ama.
27 Agia, mei Ama ana na haguaa hamu'ou, uaa hamona haguau ma nara ba
pa'aa fa'ua ba noramiau a'a mei Haidaa.
28 Noramiau a'a mei Ama ma una nogio yeni malagufu; e'eni ba a di'ininaa
feni malagufu ma hadiwe'inaa a'a mei Ama."
29 Ma ei otalai neneraa Jesus, rona ware, "E'eni oi warefa'arewai ua, lomi
ona warehanunui.
30 E'eni hai'ounawe fanunu'apa'ia ba ona aida minaa ei manumanu ma
lomi pa'afina ba nemea i i'igidinio hepalo i'igaia. A'a fei, hai'ounawe nara
ba pa'aa fa'ua ba noramiamu a'a mei Haidaa."
31 Jesus na ware, "Hamonawe aida ba fa'ua!†
32 Ma'uaa fi nomai fei au ma ina nodigimai ba hamowe talanenei,
hememea a'a fei humuna. Hamowe farapa di'ininau. Ma'uaa abaa unaa yau,
uaa mei Amau, hia a'au.
33 "Una warefanidigaa hamu'ou ba i a'au hamo'aa tonaa fei gutafarawania.
Yeni malagufu, hamowe tonaa ei hafelo'a. Ma'uaa ofafaufau! Una muaidigaa
feni malagufu."

17

Jesus na Lafulafunaa Anaia

† **16:31: 16:31** O, *"Hamonawe nara ba fa'ua?"*

1 I waredigaa fei Jesus, na aranaa pafea ma lafulafu:

"O'ama, ina nodigimai fei au. Haweginaa mei Na'umu ba mei Na'umu i
fani hawera a'amu.
2 Uaa, ona fanidigia fei forafora a'a minaa ei rama'a ba nei fanaa fei
harenua lomi i pedutoo a'a minaa ei fanamu hia.
3 Sifei fei harenua lomi i pedutoo: ba ronei apa'io, mena yoi hemea ua
Haidaa, mena unaio na fa'uai mawe Jesus Christ, mei ona aloiagio.
4 Yeni malagufu, una fani hawera a'amu uaa una bigidigaa ei ona fanau
ba unei bigi'ia.
5 Ma e'eni, O'ama, haweginau inamoamu wagii fei hawera unado'o pa'i
i a'amu ei atawe mamara feni malagufu.

Jesus na Lafulafunaa ei Otalai Nenerana

6 "Una fa'arewaio* a'a ei rama'a ona fanau wagii feni malagufu. Ro'ou,
maroamu; ona fanaa ro'ou a'au ma rona neneraa fei wareamu.
7 Ronawe aida ba minaa ei fanamu yau, noramiana a'amu.
8 Uaa una fanaa ro'ou ei warea ona fanau ma rona tonia. Ronapa'aa aida
ba noramiau i a'amu ma nara ba pa'aa fa'ua ba aloamiamu yau.
9 Una lafulafunaa ro'ou. A'a ba una lafulafunaa feni malagufu ma'uaa, na
lafulafunaa ei ona fanau, uaa ro'ou, manumanumu.
10 Minaa ei manumanuu, manumanumu ma minaa ei manumanumu,
manumanuu. Ma una to hawerau a'a ro'ou.
11 Lomi ba a gutadiai yeni malagufu, ma'uaa ro'ou ana yeni malagufu ma
yau, a nomai a'amu. Mena Amau, mena ona apunai, wagi'inaa ro'ou a'a fei
faufau wagii fei haramu—fei hara ona fanau—ba ronei hemeai ua ana ale'ei
agua ba hemea ua.
12 Ei a gutafipui a'a ro'ou, una wagi'inaa ro'ou a'a fei hara ona fanau ba
nei'aa tonaa ro'ou ei hafelo'a. Lomi hemea ro'ou na pa'ai, ana uniaa mei na
udedii fei harana ba i pa'ai uaa ba fei ne'ia nei fa'uai.
13 "Yau fi nomai a'amu e'eni, ma'uaa una wareaa e'ei eni fido'o guta yeni
malagufu ba laloo iaa ro'ou nei pa'i fei baua ni'eni'eau.
14 Una fanidigaa fei wareamu a'a ro'ou ma na bidibidi unuu feni ano a'a
ro'ou, uaa ro'ou abaa rama'aa feni ano, ana ale'ei ba yau abaa rama'aa feni
ano.
15 Fei lafulafuau, abaa onei fa'asi'anaa ro'ou a'a feni ano, ma'uaa, onei
wagi'inaa ro'ou uaa mei hafelo'a.
16 Ro'ou, abaa rama'aa feni ano, ana ale'ei ba yau, abaa rama'aa feni ano.
17 Papaditainaa† ro'ou wagii fei fa'uaia; fei wareamu na fa'uai.
18 Ana ale'ei ona aloagiau yeni ano, ana a alonaa ro'ou a'a feni ano.
19 Na papaditainaa ana yau uaa ro'ou ba ana roneipa'aa papaditai.

Jesus na Lafulafunaa Minaa ei Narafawe'ia

20 "Abaa a lafulafunaa ro'ou ua. Ana a lafulafunaa ei rowe narafawe'i
a'au uaa fei u'ugaa ro'ou
21 ba minaa ro'ou, ronei hemeai ua, O'ama, ana ale'ei yoi i laloo iau ma
yau i laloo iamu. Ina rawani ba ro'ou i laloo iaa agua ba feni ano nei aida ba
ona aloagiau.
22 Una fanaa ro'ou fei hawera ona fanau ba ronei hemeai ua ana ale'ei
agua ba hemea ua:

---

* **17:6: 17:6** Warea Greek *Una fa'arewaiaa fei haramu*; v. 26 anaa † **17:17: 17:17** Warea Greek *hagiazo* (au u'ugai ba na apunai); v. 19 anaa

23 Yau i laloo iaa ro'ou ma yoi i laloo iau. Ina rawani ba ronei pa'apa'ainaa
hepalo ua ba feni ano nei aida ba ona aloagiau ma haguaa ro'ou ana ale'ei ona
haguau.
24 "O'ama, nunimiau ba na dinaa hitani, ei rama'a fanamu yau, ronei
oafipui a'au ma fanunuaa fei hawerau, fei ona fanau si'ei ba ona haguau
ei atawe mamaramai feni malagufu.
25 "Mena wanewanea Ama, feni ano, lomi na apa'io, ma'uaa una apa'io
ma rona aida ba aloagiamu yau.
26 Una fama'aio a'a ro'ou. Ma amina u fama'a'uaio a'a ro'ou ba fei
haguamu yau nei oa i laloo iaa ro'ou ma yau ana a oa i laloo iaa ro'ou."

18

Rona Panarofaa Jesus
(Matthew 26:47-56; Mark 14:43-50; Luke 22:47-53)

1 I lafulafudii Jesus, na aunufipui a'a ei otalai nenerana ma na dinaa yei
fawelei a'a fei baua baroaa Kidron. Yei pepei na pa'i hefawala na hala'ai ei
olive ma rona dinaa wagina.
2 Ma Judas, mei i aloia, na apa'aa fawelei, uaa Jesus na'aida gutafipui a'a ei
otalai nenerana yei.
3 Si'ei, Judas na nomai fawelei ma nodugamii hefaa gupuu rama'aa fo'aa
mawe hefi'a bauana maroaa ei famamoaa humuu mei Haidaa mawe ei
Pharisee. Rona notonamiaa ei ramai, ei we'ai ma ei hioo ro'ou.
4 Jesus na aidadii minaa ei manumanu ba ro'aa bigi'ia a'ana ma na asi'alao
ma i'iginaa ro'ou, "Hini nunumiaa hamu'ou?"
5 Rona ware, "Jesus, mei Nazareth."
Jesus na ware, "Yau, hia." (Ma Judas, mei i aloia, na ufipui a'a ro'ou yei.)
6 I ware Jesus ba, "Yau, hia," rona ugusue ma pasinaa malagufu.
7 Ina i'igidinaa ro'ou, "Hini nunumiaa hamu'ou?"
Ma rona ware, "Jesus, mei Nazareth."
8 Jesus na ware, "Na warefanidigaa hamu'ou ba Yau, hia. Nabaa hamo'ei
labaginau, te, fatalainaa eni rama'a eni."
9 Fei pa'afina i wareaa fei, sifei ba nei fa'uai ei diwareana ba: "Lomi una
fapa'ainaa hemea eni ona fanau."*
10 Simon Peter na pa'i waduna ma na rapu'ia ma lafigaa pepei ma'au
adiaa mei nafii mei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa. (Fei haraa mei nafi,
Malchus.)
11 Jesus na warefawe'i a'a Peter, "Auhadiwe'inaa fei wadumu! Haa, lomi ba
a hunu a'a fei bara na fanau mei Ama?"

Rona Duginaa Jesus a'a Annas

12 Fei gupuu rama'aa fo'aa, mei bauaniaa ro'ou ma ei bauaniaa ei Jew, rona
panarofaa Jesus. Rona fauroro'inia
13 ma do'o noduginaa hia a'a Annas, mei amaa haroo Caiaphas, mei pa'aa
bauaniaa humuu mei Haidaa wagii fei igisimasi fei.
14 Caiaphas, hia, mei nadii warefa'aiaa ei Jew ba na rawani hemea ua ma'ea
laraa watauda.

Fei Rawarawaa Waresuabaduaa Peter
(Matthew 26:69, 70; Mark 14:66-68; Luke 22:55-57)

15 Simon Peter ma hemeadiai otalai nenera, laguna neneraa Jesus. Hama-
tee mei otalai nenera mei, na apa'ia mei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa,

* **18:9: 18:9** John 6:39

ina wadu'aihugiaa Jesus i malalaa fei gutanaa mei pa'aa bauaniaa humuu
mei Haidaa,
16 ma'uaa Peter nado'o oma'a poaa humu. Mei hemeadiai otalai nenera,
mei na apa'ia mei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa na hadiwe'imai ma
wareware a'a mei pifine, mei fi bigibigi yei ma dugifawadu'ainaa Peter.
17 Mei pifine i poaa humu na i'iginaa Peter, "Haa, abaa yoi hemea otalai
nenerana?"
Ina ware ba, "Lomi, abaa yau."
18 Na fane fei hau ma ei nafi mawe ei bauana, rona ufarafi'i a'a fei hafi pa'aa
ro'ou ba fana'aa ro'ou. Peter ana na ufipui a'a ro'ou ba i fana'a.

Mei Pa'aa Bauaniaa fei Humuu mei Haidaa na I'iginaa Jesus (Matthew 26:59-66; Mark 14:55-64; Luke 22:66-71)

19 Mei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa fi i'iginaa Jesus ei otalai nener-
ana ma ei feroiana.
20 Jesus na ware, "Una wareware i pudaa minaa ei rama'a. Una'o feroi laloo
ei synagogue ma i humuu mei Haidaa, fawelei rona'o figupui minaa ei Jew.
Lomi na opa'ainaa hepalo wareau.
21 Tani o i'iginau? I'iginaa ei rona guainau. Ronapa'aa aida tamanu ei
wareau."
22 I wareaa fei Jesus, hemea ei bauana, mei na rafi'i na laparaa pudana. Ina
warefasiba a'ana, "Haa, ale'ei mau wareamu a'a mei pa'aa bauaniaa humuu
mei Haidaa?"
23 Jesus na ware, "Nabaa una wareaa hepalo na tata, ware'unia. Ma'uaa
nabaa una warefafa'uai, tani o laparau?"
24 Ana yei ei bobo'ii panina ma Annas nawe alonaa hia a'a Caiaphas, mei
pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa.†

Ei Faguapoa ma Fa'odupoaa Waresuabaduaa Peter (Matthew 26:71-75; Mark 14:69-72; Luke 22:58-62)

25 Ei fi fana'ana'aiaa ununa Simon Peter, hemea na i'iginia, "Haa, abaa yoi
hemea otalai nenerana?"
Ina warefasuabadui ba, "Lomi, abaa yau."
26 Mei i lafigaa adiana Peter, gufuu hemea ei nafii mei pa'aa bauaniaa
humuu mei Haidaa, mei na naroaa Peter, "Haa, abaa una fanunupa'io a'ana
yei fasuu ei haihai olive?"
27 Peter na warefasuabaduidiai ma ana ei, na ai fei a'aroo.

Jesus i Ma'aa Pilate (Matthew 27:1, 2, 11-14; Mark 15:1-5; Luke 23:1-5)

28 I dii, ei Jew rona talaiduginaa Jesus, di'ininaa Caiaphas ma dinaa a'a
fei baua humuu mei gavanaa Rome. Na mafufuoidii eni ma si'ei ba ei Jew,
lomi rona nunumiai ba ro'aa loloa wagii ei mau losuiaa ro'ou, lomi rona
wadu'ainaa fei humuu hapara uaa ba ro'aa guta wagii fei hananaa fei Talai
Falogia.
29 Si'ei, Pilate na asi'anamii a'a ro'ou ma i'igai, "Tamanu ei tataa mei rama'a
mei?"
30 Rona ware, "Nabaa abaa hia hafelo'a, ana lomi hai'ou fifaninia a'amu."
31 Pilate na ware, "Anaa hamu'ou nei dugia ma dududuia wagii fei law
hamu'ou."
Ei Jew, rona ware, "Ma'uaa lomi na rawani ba hai'ou fadududu ma
fo'afama'eaa hemea."
32 Rona bigi'aa fei ba ei diwareaa Jesus ba batanai fei ma'eana nei fa'uai.

---

† **18:24: 18:24** O, *Annas na roro'inia ma alonaa hia a'a Caiaphas, mei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa.*

33 Pilate na wadu'aidinaa fei baua humu, na lala'aa Jesus ma i'iginia, “Haa,
yoi mei haparaa ei Jew?”
34 Na i'igai Jesus, “Pa'aa naranaramu, o hefi'adiai na u'ugau a'amu?”
35 Pilate na ware, “Haa, yau hemea Jew? Ei gufumu mawe ei famamoaa
humuu mei Haidaniaa hamu'ou, ana ro'ou, ei ro'aa fifaninio paniu. Tamanu
ei bigi'amu?”
36 Jesus na ware, “Fei haparaiau, abaa manumanuu feni malagufu. Nabaa
ale'ei, ei nafiu, ro'aa fo'a ma lomi ro'aa panaropa'au ei Jew. Ma'uaa, e'eni, fei
haparaiau, na ude hefawala.”
37 Pilate na ware, “Si'ei ba yoi hapara, na?”
Jesus na ware, “Na wanewane fei wareamu ba yau hapara. Sifei fei
pa'afina a waninimai yeni malagufu ba unei u'ugaa fei fa'uaia. Mei na oa
wagii fei fa'uaia na guainau.”
38 Pilate na i'igai, “Tamanu fei fa'uaia?”

Rona Ware ba Jesus Nei Ma'e
(Matthew 27:15-31; Mark 15:6-20; Luke 23:13-25)

Nenee fei, ina asi'adinaa ano a'a ei Jew ma ware, “Lomi na labagipa'i
pa'afina ba o ware ba hia na bigifata.
39 Ma'uaa wagii fei maumau hamu'ou, unei alaraa hemea bobo'aia a'a fei
au Talai Falogia. Nunumiaa hamu'ou ba a alaraa ‘mei haparaa ei Jew’?”
40 Rona pararararailao, “Lomi. Abaa hia! Fanaa hai'ou Barabbas!” Barabbas,
hemei nado'o fa'asi'anaa fei fisibaia a'a fei gavaman.

19

Rona Ware ba Jesus nei Fatawa

1 I dii, Pilate na dugaa Jesus ba ronei babuinia.
2 Ei rama'aa fo'aa, rona fifigaa fei wowo'ii na hogia ba taona ma fahawaiaa
tabana. Rona farafenaa hia fei hawaa ugu, pomana purple
3 ma rona'u no'ualao a'ana ma ware, “Hai'ou uduginio, mena haparaa ena
Jew!” Ma rona lapagia.
4 Pilate na asi'adimai ma ware a'a ei Jew ba, “Ma'aia, a noduginamii hia a'a
hamu'ou ba a warefa'aiaa hamu'ou ba lomi una labagipa'i pa'afina ba a ware
ba ina bigifata.”
5 I asi'ataonamii fei tao na hogia ma fei baua purple hawaa ugu Jesus, Pilate
na warenaa a'a ro'ou, “Simeni, meni rama'a.”
6 Ana ei ro'aa fanunupa'ia ei famamoaa humuu mei Haidaa mawe ei
bauaniaa ro'ou, rona harofawe'i ba, “Fatawaia, fatawaia!”
Ma'uaa Pilate na ware, “Dugia ma fatawaia. Hamatee yau, lomi na
labagipa'i pa'afina ba o ware ba ina bigifata.”
7 Ei Jew na warefawe'i ba, “Hai'ouna na pa'i law hai'ou ma a'a fei law fei,
inei ma'e, uaa ina ware ba hia, Na'uu mei Haidaa.”
8 I guainaa fei Pilate, na ma'au'apoidiai
9 ma na wadu'aidinaa fei baua humu. Ma na i'igainaa Jesus, “Noramiamu
hitani?”, ma'uaa lomi na wareaa hepalo manumanu Jesus.
10 Pilate na ware, “Haa, lomi o wareware a'au? Lomi ona aida ba na pa'i
faufau ba a alagio, o fatawaio?”
11 Jesus na ware, “Lomi na pa'i faufaumu ba o bigi'aa hepalo manumanu
a'au nabaa abaa noranarai pafea. Si'ei, mei na fifaninau panimu, fei
hafelo'ana na rata laraa fei hafelo'amu.”

12 A'a fei ma nolao, Pilate ba ifane alaraa Jesus, ma'uaa ei Jew, rona'u
haroharo ua, “Nabaa o alaraa mei rama'a mei, abaa yoi tafii Caesar. Mei i
ware ba hia hapara na warefafeloaa Caesar.”
13 I guainaa fei Pilate, na fa'asi'anaa Jesus ano ma hia na guta wagii fei
gutanaa mei fadududua, fei Talaa Mugoo (harana warea Aramea, Gabbatha).
14 Fei au fei, arewaa Pagipagiaa fei Hefapagipagiaa fei Talai Falogia ma
ale'ei haloaina.
Pilate na warenaa a'a ei Jew, “Simeni, meni haparaa hamu'ou.”
15 Ma'uaa rona haropararai, “Nodugawau! Nodugawau! Fatawaia!”
Pilate na i'igai, “Haa, a fatawaia, mei haparaa hamu'ou?”
Ei famamoaa humuu mei Haidaa na ware, “Hemea ua haparaa hai'ou.
Caesar.”
16 Pilate nawe fifaninia panii ro'ou ba ronei fatawaia.

Fei Fatawana
(Matthew 27:32-44; Mark 15:21-32; Luke 23:26-43)

Si'ei, Jesus nawe udenaa panii ei fo'aa.
17 Ina fuharenaa fei hawafolona ma aununaa fawelei, harana Guitaba
(harana warea Aramea, Golgotha).
18 Ma rona fatawaia yei a'a helaguidiai—hemea pepei ma hemea pepei ma
Jesus watolaa lagua.
19 Pilate na fabiginaa ro'ou hepalo ne'ia ma rona faugia a'a fei hawafolo.
Ma fei ne'ia ale'ei: JESUS, MEI NAZARETH, MEI HAPARAA EI JEW.
20 Wataudaa ei Jew na igoaa fei ne'ia, uaa fawelei i fatawa Jesus na rafi'inaa
fei baua gufu ma fei ne'ia, warea Aramea, Latin ma Greek.
21 Lomi na rawani a'a ei famamoaa humuu mei Haidaniaa ei Jew ma rona
warenaa a'a Pilate, “Apuna ne'inia ba, ‘Mei Haparaa ei Jew,’ ma'uaa onei ne'i
ba ina ware ua ba hia mei haparaa ei Jew.”
22 Pilate na ware, “Tamanu una ne'inia nei ude.”
23 Ro'aa fatawadigaa Jesus ei fo'aa, rona tonaa ei susuna ma alaginia a'a
hememea ei gunaroa rama'a, ma'uaa dufuna fei na'uu susuna. Fei susu fei,
lomi u'ugina, rona tawinaa ale'ei hepalo ua, pa'uduna ma dinaa supuna.
24 Rona fiwarei ba, “Onei'aa foranini'ia. O bigi'aa hepalo uni'uni fifigaia ba
hemea ua i muaitonia.”
Fei, na nomai ba i fafa'uainaa fei ne'ia ba,
“Rona fi'alaginaa ei susuu dupuaa ro'ou
ma bigi'aa hepalo fifigaia ba hemea i muaitonaa fei susuu.”
Si'ei, ro'aa bigi'ia ale'ei ei fo'aa.
25 Ei rona ufalarai nana'aa fei hawafoloo Jesus, mei inana, mei tafii inana,
Mary mei haroo Clopas mawe Mary Magdalene.
26 Jesus, i fanunupa'aa mei inana mawe mei otalai nenerana, mei hia na
haguia na ufarafi'i, na warenaa a'a mei inana, “Mena pifine, simena, mena
na'umu,”
27 ma a'a mei otalai nenerana, na ware ba, “Simena, mena inamu.” A'a fei
au fei ma nolao, mei otalai nenera, mei na fagutania i humuna.

Fei Ma'eaa Jesus
(Matthew 27:45-56; Mark 15:33-41; Luke 23:44-49)

28 Nene ma'ida, si'ei ba ina aida ba minaa ei manumanu na nodigimai ma
fei Bu'u Apuna ipowe fa'uai, Jesus na ware, “Una sigigi.”
29 Na ude hepalo pe'ii vinegar wine yei; si'ei, rona pudigaa fei fahununu
lalona ma fasuia wagii fei haihai hyssop ma roainalao umuu Jesus.
30 I todigaa fei numa Jesus, na ware, “Inawe baibaisio.” A'a fei, ina
faba'oduinaa tabana ma rawa'a'afainaa fei spiritina.

31 Fei arewaa fei, arewaa pagipagia, uaa ale'ei narani, hepalo baua u'ugai
Sabbath. Si'ei ba ei Jew, lomi na nunuminia ba ei unuu rama'a nei fatawa ua
pafoo ei hawafolo wagii fei Sabbath, rona i'iginaa Pilate ba nei mero'aa gui
pinee ro'ou ma fa'upuaa ro'ou.
32 Si'ei, ei fo'aa, ronamii mero'aa gui pinee mei rawarawaa fatawafipuiaa
ro'ou a'a Jesus ma ei pinee mei lagua.
33 Ma'uaa ro'aa nomai a'a Jesus ma fanunupa'ia ba na ma'edii, lomi rona
mero'aa gui pinena.
34 Ma'uaa hemea ei fo'aa na moto'aa huwaa Jesus a'a hepalo hio ma na
wigi'uamai raraa ma ranu.
35 Hemea na fanunuaa fei na u'udigia ma pa'aa fa'ua fei u'ugana. Ina
aida ba ei u'ugana pa'aa fa'ua ma na u'ufanaa hamu'ou ba ana hamonei
narafawe'i wagina.
36 Ei manumanu ei na nomai ba fei Bu'u Apuna nei fa'uai: "Lomi hepalo
guina i amero,"
37 ma ana ale'ei hepalodiai ne'ia ba, "Rowe fanunuaa mei rona moto'ia."

Rona Augaa fei Unuu Jesus Huapu
(Matthew 27:57-61; Mark 15:42-47; Luke 23:50-56)

38 Hinene, Joseph, mei Arimathea na i'iginaa Pilate ba i tonaa fei unuu
Jesus. Joseph, hia hemea otalai neneraa Jesus, ma'uaa ina o'opa'ai uaa na
mama'au a'a ei Jew. Si'ei ba na ugainia Pilate, ina nomai ba i tonaa fei hudi
unu.
39 Ina nohugiamai Nicodemus, mei nado'o nomai a'a Jesus hefaa poi.
Nicodemus na notonamii ei fihafuiaa ro'ou myrrh ma aloe, awatana ale'ei
odufua pa'ania ma obao kilogram.*
40 Laguna tonaa fei unuu Jesus ma sumia a'a ei maninii lawalawa fininaa
ei hapipigi. Fei ale'ei ba i neneraa ei maumau ei Jew, ei rona'o agifai ma'ea.
41 Fawelei ro'aa fatawaiaa Jesus na pa'i hepalo pe'ihape ma lalona na pa'i
hepalo manufau huapu waduaa ro'ou na'ana'a, hepalo rotawe fahainopaa
hemea ma'ea lalona.
42 Si'ei ba fei arewaa fei, arewaa ei Jew ba ro'aa Pagi'augaa ei Manumanu
ma fei huapu ana na rafi'i ua, rona fahainopaa Jesus yei.

20

Fei Huapu, Lomi Rama'a
(Matthew 28:1-8; Mark 16:1-8; Luke 24:1-12)

1 Pa'aa mafufuo badu a'a fei rawarawa arewaa fei hefapagipagia, atawe
arewafarawani, Mary Magdalene na aununaa a'a fei huapu ma fanunupa'ia
ba hefi'a, rona pigudigaa fei baua mugoo i poaa wawadu'i.
2 Si'ei, ina poninaa a'a Simon Peter ma hemeadiai otalai nenera, mei na
haguia Jesus ma na ware, "Rona fa'asi'anaa mei Fasu a'a fei huapu ma lomi
ona aida ba rona fahainopia hitani!"
3 Si'ei, Peter mawe mei ana hemea otalai nenera, laguna una'anaa a'a fei
huapu.
4 Minaa lagua, laguna poni, ma'uaa mei hemeadiai otalai nenera na
muainaa Peter ma nado'oree pa'aa fei huapu.
5 Ina fabalou ma farerefilao ma unaa ei maninii lawalawa lalona, ma'uaa,
lomi na wadu'ai.
6 I dii, Simon Peter, mei i nomai mugina nawe nopa'amai ma wadu'ainaa
laloo huapu. Ina fanunupa'ia ba ei maninii lawalawa ua yei

* **19:39: 19:39** Warea Greek *hefa pu'u litrai* (ale'ena 34 kilograms)

7 ma fei lawalawaa agifaia, fei rona hawainaa tabaa Jesus. Fei lawalawa
fei, na du'u ma ude u'ugai a'a ei maninii lawalawa.
8 I dii, mei otalai nenera, mei nado'oree pa'aa fei huapu, ana na wadu'ai.
Ina fanunuia ma na narafawe'i.
9 (Lagutawe narapa'ia ei wareaa fei Bu'u Apuna ba Jesus, iwe asi'aa a'a ei
ma'ea.)
10 Ma laguei otalai nenera, lagunawe hadiwe'inaa humuu lagua.

Jesus na Fa'arewa a'a Mary Magdalene
(Matthew 28:9, 10; Mark 16:9-11)

11 Ma'uaa Mary na u i poaa fei huapu ma ai'ai. Ei fi ai'ai, na fabalou ma
fanununaa laloo fei huapu
12 ma na fanunupa'aa helagui alo'alo. Po'iaa susuu lagua ma laguna
guta fawelei nado'o haino fei unuu Jesus, hemea yei tabana ma hemea yei
balofena.
13 Laguna i'iginia, "Mena pifine, tani o ai'ai?"
Ina ware, "Rona topa'ainaa mei Fasuu ma lomi na aida ba rona augia
hitani."
14 A'a fei, ina momo'ai ma fanunupa'aa Jesus na ufalarai yei, ma'uaa, lomi
na aida ba Jesus.
15 Ina ware, "Mena pifine, tani o ai'ai? Oi labaginaa hini?"
Ina nara ba hia, mei oma'aa fei pe'ihape ma na ware, "Hagu'u, nabaa
poro'amu, warefanau ba ona augia hitani ma awe tonia."
16 Jesus na warenaa a'ana, "Mary."
Ina diarailao a'ana ma warefawe'i a'ana, warea Aramea ba, "Rabboni!"
(hanuna ba Feroia).
17 Jesus na ware, "Onei'aa panarofau, uaa atawe hadiwe'inaa a'a mei
Ama. Ma'uaa dinaa a'a ei lofuu ma warefanaa ro'ou ba, 'A hadiwe'inaa
a'a mei Amau, mei ana amaa hamu'ou, mei Haidaniau, mei ana Haidaniaa
hamu'ou.' "
18 Mary Magdalene na dinaa a'a ei otalai nenera ma u'u ba, "Una fanunudi-
gaa mei Fasu!" Ma na warefanaa ro'ou ba hia na wareaa ei manumanu ei
a'ana.

Jesus na Fa'arewa a'a ei Otalai Nenerana
(Matthew 28:16-20; Mark 16:14-18; Luke 24:36-49)

19 I nofafilao fei rawarawa arewaa fei hafapagipagia, rona gutafipui ei
otalai nenera ma ei gigei na ude fawi, uaa rona ma'au a'a ei Jew, Jesus namii
u dupuaa ro'ou ma ware, "Inei rawani ua ei naranaraa hamu'ou!"
20 I waredigaa fei, na fama'aa ro'ou guei panina ma huwana. Ro'aa
fanunuaa mei fasu, ronamina ni'eni'e ei otalai nenera.
21 Ina warediai Jesus ba, "Inei rawani ua ei naranaraa hamu'ou! Ana ale'ei
ba na aloagiau mei Ama, a aloaa hamu'ou."
22 Ma a'a fei, ina fawenailao a'a ro'ou ma na ware, "Tonaa fei Spiriti Apuna.
23 Nabaa hamo'aa futoaa ei hafelo'aa nemea, i pa'ai ei hafelo'ana; nabaa
lomi hamo'aa futoaa ei hafelo'ana, ana lomi i pa'ai."

Jesus na Fa'arewa a'a Thomas

24 Ma Thomas (ana harana Didymus), hemea ei Hefua ma Helagui, hia,
lomi a'a ei otalai nenera ei i nomai Jesus.
25 Si'ei, rona warefania, "Hai'ouna fanunudigaa mei Fasu!"
Ma'uaa ina warenaa a'a ro'ou, "Nabaa lomi na fanunupa'aa ei dibaa fadua
i panina ma didifinaa fei ana'anau wagina ma didifinaa paniu huwana, ana
lomi a nara ba fa'ua."

26 Nenee heai hafapagipagia, ei otalai nenerana na gutadiai laloo fei humu
ma Thomas a'a ro'ou. Na fawidii ei gigei, ma'uaa Jesus namii u dupuaa ro'ou
ma ware, “Inei rawani ua ei naranaraa hamu'ou!”
27 I dii, ina warenaa a'a Thomas, “Didifinaa fei ana'anamu yeni; ma'aiaa
gueni paniu. Roainamii fei panimu ma didifinia huwau. Fapedugaa ei
hamamaguamu ma narafawe'i.”
28 Thomas na warenaa a'ana, “Mena Fasuu, mena Haidaniau!”
29 Ma Jesus na warenaa a'ana, “Si'ei ba ona fanunupa'au, ona narafawe'i;
rona pa'i hawegiaa ro'ou—ei rona narafawe'i ma'uaa, lomi rona fanunuau.”
30 Jesus na bigi'aa wataudadiai hilalaa foigia i pudaa ei otalai nenerana ma
lomi na ude laloo feni bu'u feni.
31 Ma'uaa eni ne'ia eni, pa'afina ba hamonei nara ba* Jesus, hia Christ,
Na'uu mei Haidaa ma wagii fei narafawe'iaa hamu'ou, hamowe pa'i harenua
a'a fei harana.

21

Jesus ma fei Foigia a'a ei Lepoiaa Ro'ou Nia

1 Nenee e'ei, Jesus na fa'arewadiai a'a ei otalai nenerana papaa fei Agii
Tiberias.* Fei fa'arewana ale'ei ba:
2 Simon Peter, Thomas (ana harana Didymus), Nathanael, mei na norai
Cana i Galilee, laguei na'uu Zebedee mawe helaguidiai otalai nenera, rona
gutafipui.
3 Simon Peter na warefanaa ro'ou, “Yau a dinaa agi.” Ma rona ware,
“Hai'ou'aa aunufipui a'amu.” Si'ei, rona asi'aa ma hugi pafoo wa, ma'uaa a'a
fei poi fei, lomi rona topa'aa hepalo.
4 Mafufuo badu, Jesus na ufalarai piye, ma'uaa ei otalai nenera, lomi rona
aida ba Jesus.
5 Ina haroharonaa a'a ro'ou ba, “Ena tafiu, lomi hamona topa'aa hepalo?”
Rona ware ba, “Lomi.”
6 Ina ware, “Pudigaa ei lepoo hamu'ou pepei haro'aa ma hamo'aa topa'i.”
Ro'aa bigi'ia ale'ei, lomi rona forapa'aa fei lepoo uaa namina wataudа ei nia.
7 Ma mei otalai nenera, mei na haguia Jesus, na warefanaa Peter ba, “Ana
mei Fasu!” I'a guainaa fei Simon Peter ba, “Ana mei Fasu!” na papainaa fei
hawaa uguna (uaa nado'o dudumia) ma na siginaa laloo agi.
8 Mei hemeadiai otalai nenera na suanenegia pafoo wa. Ina suaforaiaa fei
lepo, fei na pepesu ei nia, uaa lomi rona raua piye, ale'ei faimfua pa'ania
metre.†
9 Ro'aa wanonaa piye, rona fanunupa'aa fei bafuroo hafi na pa'i nia pafona
ma ana na pa'i ma'ida faraa pidaua.
10 Jesus na warenaa a'a ro'ou, “Tomai hefi'a nia, ena tonaa hamu'ou e'eni
ua.”
11 Simon Peter na hugi ma adiamii fei lepo piye. Ina pepesu ei baua nia,
hefa pu'u ma haipani pa'ania ma odumanu, ma'uaa, lomi na wara'a fei lepo
a'a ei wataudа nia.
12 Jesus na warenaa a'a ro'ou, “Mi hananafipui a'au.” Minaa ei otalai
nenera na ma'au ba ro'aa i'iginia ba, “Yoi hini?” Rona aida ba hia mei Fasu.
13 Jesus namii tonaa fei faraa pidaua, fanaa ro'ou ma ana ale'ei a'a ei nia.
14 Hefei, fa'odupoaa fa'arewaa Jesus a'a ei otalai nenerana nenee fei
asi'anana a'a ei ma'ea.

Jesus na Fahadiwe'inaa Peter

---

* **20:31: 20:31** Hefi'a ne'ia ba *pa'afina ba hamo'ei naralao ba* * **21:1: 21:1** fei Agii Galilee † **21:8: 21:8** Warea Greek *ale'ena enu pu'u cubit* (ale'ena 90 metres)

15 Ro'aa hananadii, Jesus na warenaa a'a Simon Peter, “Simon, mena na'uu
John, pa'aa fa'ua ba fei haguamu yau na rata laraa fei haguamu ro'ou?”
Ina ware, “Hi'i mena Fasu. Ona aida ba una haguio.”
Jesus na ware, “Faguaa ei hapeu na'uu sipsipi.”
16 Jesus na warediai ba, “Simon, mena na'uu John, pa'aa fa'ua ba ona
haguau?”
Na ware, “Hi'i mena Fasu, ona aida ba una haguio.”
Jesus na ware, “Oma'aiaa ei hapeu sipsipi.”
17 Ina warefa'odupoai ba, “Simon, mena na'uu John, ona haguau?”
Na fi'i naranaraa Peter uaa Jesus na i'igai fa'odupoai a'ana ba, “Ona
haguau?” Ina ware, “Mena Fasu, ona apa'aa minaa ei manumanu; ona aida
ba una haguio.”
Jesus na ware, “Faguaa ei hapeu sipsipi.
18 A warefa'uai a'amu ba ei oi baubarai, ana yoi rafeaa susumu ma
rararapa hitani nunumiamu; ma'uaa onawe bau, opowe roainaa guei
panimu ma hemeadiai i falawalawainio ma talaidugio fawelei lomi ona
nunuminia.”
19 Jesus na wareaa fei ba i fama'aiaa fei mau ma'ea i tonia Peter, fei ba i fani
hawera a'a mei Haidaa wagina. Ma ina warefania, “Nenerau!”
20 Peter na diarai ma fanunupa'aa mei otalai nenera, mei na haguia Jesus
ba na neneraa lagua. (Simei, mei na fapalaginaa a'a Jesus wagii fei hananaa,
mei na ware ba, “Mena Fasu, hini ba i aloio?”)
21 I fanunupa'ia Peter, na i'igai, “Mena Fasu, hia, batanai?”
22 Jesus na ware, “Nabaa a nunuminia ba inei guta nopa'aloo fei noramiau,
abaa manumanumu. Onei nenegi'uaiau.”
23 A'a fei, rona fileleleinia ei filofui ba mei otalai nenera mei, lomi i ma'e.
Ma'uaa Jesus, abaa na ware ba lomi i ma'e; ina ware ua ba, “Nabaa a
nunuminia ba inei guta nopa'aloo fei noramiau, abaa manumanumu.”
24 Simei, mei otalai nenera, mei fi u'ugaa eni manumanu eni ma
ne'ifapana'ia. Ona aida ba ei u'ugana, pa'aa fa'ua.
25 Jesus, ana na bigi'aa wataudadiai manumanu. Nabaa ro ne'inaa bu'u
minaa ei bigi'ana, woro feni malagufu, lomi i hawiaa ude'udee ei bu'u, ei
ne'iaa ro'ou.

ACTS

Warefa'aia

Feni bu'u fi fahono'aa ei bu'u wagii ei bigi'aa fei Spiriti Apuna a'a ei rawarawa otalai neneraa Jesus ma fei batafa taleaa fei rawani'a wareana yei Jerusalem, Judea, Samaria ma tadiwe'aiaa feni ano.

Fei pa'aa baua warea laloo feni bu'u fi wareaa fei bigi'aa fei Spiriti Apuna, fei na falorogio fininaa faufau pafoo ei narafawe'ia yei Jerusalem laloo fei arewaa Pentecost ma hadufawe'iaa ei losuu ma ei bauaniaa ro'ou.

Jesus na Dinaa Pafea

1 Mena Theophilus, a'a fei do'o ne'iau bu'u una ne'inaa minaa ei bigi'aa Jesus ma ei feroiana
2 nopa'aloo fei ba ina warenaa a'a ei apostle, ei rafeiana wagii fei Spiriti Apuna ma nawe duginaa hia pafea mei Haidaa.
3 Nenee fei fi'iana, ina fa'arewa a'a eni rama'a eni ma na fama'aa ro'ou ba hia napa'aa mama'a. Ina fa'arewa a'a ro'ou laloo gunaroa pa'ania arewaa ma u'ufanaa ro'ou fei haparaiaa mei Haidaa.
4 Hefarani, ei fi hananafipui a'a ro'ou, na warefawe'i a'a ro'ou ba: "Apuna di'ininaa Jerusalem, ma'uaa oma'aa fei fana, fei fa'unaiaa mei Amau, fei diwareana a'a hamu'ou.
5 Uaa, John na pudugufinaa hamu'ou ranu,* ma'uaa, ale'ena figa ua arewaa, hamowe pudugufai a'a fei Spiriti Apuna."

Mei Haidaa na Duginaa Jesus Pafea
(Matthew 28:16-20; Mark 16:14-18; Luke 24:36-49; John 20:19-23)

6 Hee, ropowe figupui, rona i'iginia, "Mena Fasu, a'a feni au e'eni ba o fa'asi'adinaa fei haparaia a'a ei Israel?"
7 Ina warenaa a'a ro'ou: "Abaa manumanuu hamu'ou ba hamu'ou aida ena au o ena arewaa, ena nadii augia a'a fei foraforana, mei Ama.
8 Ma'uaa, hamowe to faufau ena na pasi pafoo hamu'ou fei Spiriti Apuna ma u'ugaa tamanu hamona fanunuia a'au yeni Jerusalem ma laloo minaa ei Judea ma Samaria ma minaa ei gufu a'a feni ano."
9 I waredigaa feni, mei Haidaa na duginaa hia pafea i pudaa ro'ou ma hepalo papalei na tapu'aa pudaa ro'ou.
10 Ifi aunulao pafea, ro'eimina araiaa nenena ma ana ei ua, helagui wawane, susuu lagua po'iaa, laguna u papaa ro'ou.
11 Laguna ware, "Ena Galilee, tani hamu'ou ufalarai yeni ma aranaa pafea? Ana mena Jesus mena, mena na duginaa hia pafea mei Haidaa, iwe hadiwe'imai ana ale'ei hamo'aa fanunuia fi dinaa pafea."

Rona Rafeinaa Matthias ba i Tonaa Gutanaa Judas

12 Si'ei, rona hadiwe'inaa Jerusalem noramiaa ro'ou a'a fei maugeni, fei rona roroinia Maugeni Olive. Fei rauana a'a Jerusalem ale'ei ona talai laloo heai Sabbath.†
13 Ro'aa sufudaimai, rona tafanenaa pafea ma wadu'ainaa fei humu rona guta wagina. Ei ro'ou yei, Peter, John, James, Andrew; Philip ma Thomas, Bartholomew ma Matthew; James mei na'uu Alphaeus ma Simon mei Zealot (mei na haguaa gufuna) mawe Judas, mei na'uu James.

---

* **1:5: 1:5** O, *laloo ranu* † **1:12: 1:12** Ale'ena 0.75 mile (ale'ena 1,100 metres)

14 Rona'aida lafulafufipui a'a ei pifine ma Mary, mei inaa Jesus mawe ei lofuna.
15 A'a ei arewaa ei, Peter na ufalarai dupuaa ei narafawe'ia‡ (hefaa gupuu rama'a puduu ro'ou, hefa pu'u ma enu pa'ania)
16 ma ware, “Ena lofuu, fei Bu'u Apuna neipa'aa fa'uai, fei ba mina mina na umuinaa David fei Spiriti Apuna ba batanai Judas, mei famamoaa ei rona panarofaa Jesus—
17 hia hemea maroaa o'ou ma ana na bigi a'a feni bigi'aa mei Haidaa.”
18 (A'a fei pono'aa fei hafelo'ana, na pono'aa hefaa ano ma na pasifaro, fei hudi ununa na ba'atawara ma ei pepeana na lele'aa.
19 Minaa ei yei Jerusalem, rona guainaa fei, si'ei a'a fei wareagufuu ro'ou, rona roroinaa fei ano fei, Akeldama, hanuna ba fei Anoo Raraa.)
20 Peter na ware, “Hamatee, na ne'idii laloo fei Bu'uu Lauga,
“ ‘Fei humuna neimina namonamoa;
nemeadiai nei'aa guta wagina.’
ma,
“ ‘Ma fei bigi'ana ba hia hemea famamoa, nemea nei tonia.’
21 Si'ei, na rawani ba onei rafeinaa hemea na tatalaifipui a'a o'ou ranimai ei fido'o oafipui a'a o'ou Jesus,
22 hemea a'a o'ou wagii fei pudugufaiaa John, nopa'aloo fei au na duginaa Jesus pafea mei Haidaa. Uaa mei, inei rarafiaa o'ou u'ugaa fei asi'anana.”
23 Si'ei, rona uniaa helagui: Joseph, mei rona roroinia Barsabbas (ana harana Justus) mawe Matthias.
24 Ma rona lafulafu ba: “Mena Fasu, fa'arewaia a'a hai'ou ba hini lagua ona rafeidigia
25 ba nei tonaa feni bigi'aa apostle, fei na rawaia Judas ba i retonaa fei arena.”
26 Si'ei, fei mau fifigaiaa ro'ou na uniaa Matthias ba nei rarafiaa e'ei hefua ma hemea apostle.

2

Fei Spiriti Apuna na Nomai wagii fei Au Pentecost

1 I nodigimai fei arewaa Pentecost, rona oafipui hefawala.
2 Ana ei ua, na meme'ai fei ale'ei hefaa baua lalarena noranarai pafea ma namina fapepesuaa fei humu rona guta wagina.
3 Rona ma'apa'aa fei ale'ei mau ale'aleaa hafi na tafola ma faloro pafoo hememea ro'ou.
4 Fei Spiriti Apuna namina didifaa minaa ro'ou ma rona wareaa hefi'adiai wareagufu* ale'ei i fawareaa ro'ou fei Spiriti Apuna.
5 Ma a'a fei au fei, yei Jerusalem na pa'i hefi'a Jew rona ma'auaa mei Haidaa; noramiaa ro'ou a'a minaa ei gufu a'a feni ano.
6 Ro'aa guainaa fei meme'aiaa fei, rona nofigupuimai fininaa tano'uawalai ro'ou, uaa hememea na guainia ba rona warenaa wareagufuna.
7 Ronamina maduofo ma i'igai: “Haa, eni rama'a roi wareware eni, abaa ro'ou Galilee?
8 Na'aa ale'ei, tani hememea o'ou na guaipa'aa ro'ou ale'ei wareagufuu o'ou?
9 Ale'ei wareaa ei Parthia, Media ma Elam; ei ro guta Mesopotamia, Judea ma Cappadocia, Pontus ma Asia,
10 Phrygia ma Pamphylia, Egypt ma ei gufu i Libya na rafi'inaa Cyrene; ei noramiaa ro'ou Rome

‡ **1:15: 1:15** Warea Greek ba *ei lofu*
* **2:4: 2:4** O, *hefi'adiai rawerawe*; v. 11 anaa

11 (minaa eni—ei Jew mawe ei rona filoginaa losuiaa ro'ou ba ro'ou Jew);
ei Crete ma ei Arab—ona guainia ba ro'ei u'ugaa ei fananawalaa puda bigi'aa
mei Haidaa a'a ei wareagufuu o'ou!"
12 Rona maduofo ma poapoai wagina ma fi'i'igai: "Tamanu hanuna fei?"
13 Ma'uaa hefi'a, rona fadinaa ro'ou ba: "Namina rata hunumaa ro'ou,
wine."†

Peter na Warenaa a'a fei Gupuu Rama'a

14 Si'ei Peter na ufalaraifipui a'a ei hefua ma hemea ma warefabauanai a'a
fei gupuu rama'a: "Hamu'ou ena maroau Jew mawe hamu'ou ena hamona
guta Jerusalem, yau ba a u'ugaa feni a'a hamu'ou; guaifarawaninaa tamanu
a wareia.
15 Eni rama'a eni, lomi rona hunu poapoai ale'ei naraa hamu'ou. Faimeiai
ido'o mafufuo ua eni!
16 Agia. Feni, fei nadii wareia mei mamama'a Joel:
17 " 'A'a ei a'apoo arewaa, mei Haidaa na ware,
yau, a aloarai fei Spiritiu pafoo minaa ei rama'a.
Ena na'uu hamu'ou pifine ma wawane, ro'adii wareaa tamanu ba i nomai,
ei baubaraa hamu'ou, ro'aa fanunuaa hefi'a manumanu laloo nara-
naraa ro'ou ale'ei mau foigia
ma ei bau gufuu hamu'ou, ro'aa mefinaa hefi'a manumanu ale'ei mau
foigia.
18 Ma a'a ei paniaa paniu anaa, pafoo minaa lagua, ei wawane ma pifine,
awe ipiaa fei Spiritiu a'a ena arewaa ena,
ma rowedii wareaa tamanu ba i nomai.
19 Awe au fananawalaa puda i pumanugawe
ma hilala yeni malagufu
ale'ei raraa, hafi ma hagu.
20 Fei halo, iwe filoginaa roromaa
ma fei puda, iwe filogii ale'ei raraa
hinene iwe nomai fei baua arewaa fininaa fei haweraa mei Fasu.
21 Ma hini ei rona lala'aa
fei haraa mei Fasu, ro'aa tela.'
22 "Ena Israel, guainaa feni: mei Haidaa na fa'arewaiaa Jesus, mei
Nazareth a'a hamu'ou wagii ei foigia, fananawalaa puda ma hilala, ei na
biginaa hia a'a hamu'ou mei Haidaa, ei hamona apa'idigia.
23 Mei rama'a mei, rona aloia a'a hamu'ou ma mei Haidaa na aida ba i
ale'ei ma nado'o naradigia; ma ei hafelo'a rama'a‡ rona bigi'aa fei nunumiaa
hamu'ou ma hamona fo'afama'eia ei hamo'aa fatawaia pafoo fei hawafolo.
24 Ma'uaa, mei Haidaa na fa'asi'ania a'a fei ma'ea ma alagia a'a fei fi'iaa fei
ma'ea, uaa pa'aa lomi na hawia ba fei ma'ea i panarofia.
25 David na warewareia ba:
" 'Ranimai una fanunupa'aa mei Fasu i ma'au.
Si'ei ba hia i pepei ma'auu, lomi ba a fa'asisi.
26 Si'ei, na ni'eni'e fei naranarau ma fei raweraweu na lalaugi;
fei hudi unuu, ana i ude o'onai
27 uaa, lomi o rawanaa yau a'a fei huapu,
ma ana lomi ba o uga ba nei raia fei hudi unuu mei Apunaiamu.
28 Ona fama'aiau fei talaa faweweni;
owemina fani'eni'eau inamoamu.'
29 "Ena lofu, apa'aa warefa'uai a'a hamu'ou ba mei amaa o'ou David na ma'e
ma na i'ifai ma fei huapuna ana yeni nopa'amii wagieni.

† **2:13: 2:13** O, *hunumaa ro'ou fei ro'oha'u'uaa wine*
‡ **2:23: 2:23** O, *naradigia; ma ei lomi rona pa'i fei law* (ei Gentile)

30 Ma'uaa, hia hemea mamama'a ma na aida ba mei Haidaa na fa'unai
a'ana ba i fagutanaa nemea upuna a'a fei gutanana, guta hapara.
31 Na apa'idigia ba tamanu i nomai ma'a na warewareaa fei asi'anaa mei
Christ§ ba mei Haidaa, lomi i rawafanaa fei huapu ma ana lomi i wafuu fei
hudi ununa.
32 Mei Haidaa na famama'aa meni Jesus. Ma minaa o'ou na fanunupa'ia ba
pa'aa fa'ua fei.
33 Mei Haidaa na poro'aunaa hia i pepei ma'auna ma mei Ama na fania fei
Spiriti Apuna, fei ina fa'unainia ma ipia ale'eni hamona fanunuia ma guainia
e'eni.
34 Uaa, David lomi na dinaa pafea, ma'uaa ana na ware,
" 'Mei Fasu na warenaa a'a mei Fasuu:
"Guta i pepei ma'auu
35 nopa'aloo fei ba unawe aunaa ei bidibidii unumu
lalabenii pinemu." '
36 "Si'ei, minaa ei Israel, roneipa'aa aida feni, ba: mei Haidaa na fa'oanaa
meni Jesus meni, meni hamona fatawaia ba hia Fasu ma Christ."
37 Ro'aa guainaa fei ei rama'a, namina nafa'aa paruu ro'ou ma rona
warenaa a'a Peter ma hefi'adiai apostle, "Ena lofu, o'aa bigi'aa tamanu wagii
fei?"
38 Na ware Peter, "Minaa hamu'ou nei filoginaa naranaraa hamu'ou ma
pudugufai a'a fei haraa Jesus Christ ba i futo ei hafelo'aa hamu'ou. Ma
hamo'aa tonaa fei Spiriti Apuna.
39 Fei fa'unaia, manumanuu hamu'ou ma ei na'uu hamu'ou mawe minaa
ei rona raua—a'a minaa ei na lala'aa ro'ou mei Fasu, mei Haidaniaa o'ou."
40 A'a wataudadiai warea, na aweinaa ro'ou ma i'igifawe'i a'a ro'ou ba,
"Hamonei fawala'anaa hamu'ou a'a eni mau hafelo'aa feni tawe feni."
41 Ei ro'aa guaitonaa u'ugana, rona pudugufai ma ale'ei odufua pufaba'a
na rarafiaa fei puduu ro'ou fei arewaa fei.

Fei Gutafipuiaa ei Narafawe'ia

42 Rona fafefenaa ro'ou a'a ei feroiaa ei apostle, fei gutafipuia, fei
hananafipuia ma lafulafua.
43 Minaa ro'ou na fani ma'aua uaa ei watauda fananawalaa puda ma ei
hilalaa foigia bigi'aa ei apostle.
44 Minaa ei narafawe'ia na gutafipui ma tamanu hememea na pa'i, manu-
manuu minaa ro'ou.
45 Rona aloaa ei hape ma ei finefinee ro'ou ma fanaa hini lomi na pa'i
manumanuna.
46 Minaa ei arewaa rona'aida figupui i malalaa fei humuu mei Haidaa.
Rona hananafipui faraa pidaua laloo humuu ro'ou ma wagii hepalo ua
ni'eni'eaa naranara,
47 rona uduginaa mei Haidaa. Ma minaa ei rama'a, rona ni'eni'e a'a ro'ou.
Ma a'a ei rona tela, mei Fasu na fahono'aa puduu ro'ou laloo hepapalo
arewaa.

3

Peter na Farawaninaa mei Noinoi Iba'iba

1 Heai arewaa Peter ma John, lagu'ei dinaa humuu mei Haidaa a'a fei au
lafulafua ale'ei oduai ido'o fafi.
2 Ma hemea rama'a, hemea na torotonamii fei iba'ibana, rona poronaa hia
poaa fanefanee fei humuu mei Haidaa, fei rona roroinia Fananamai, fawelei

§ **2:31: 2:31** *Messiah.* "Mei Christ" (Greek) ma "mei Messiah" (Hebrew) hanuu guapaloei ba "Mei rona ipinaa tabana pao."

rona fagutania hepapalo arewaa ba i noinoi a'a ei rona wadu'ainaa malalaa
fei humuu mei Haidaa.
3 I fanunupa'aa Peter ma John ba ana lagu'aa wadu'ai, ina i'iginaa lagua ba
fani mugoo po'ina.
4 Peter ma John, laguna fanunufawanewanenaa a'ana. Ma na ware Peter
ba, “Fanununamii a'a haigua!”
5 Si'ei, ina fanununaa a'a lagua hamatee na nara ba lagu'aa fani manuma-
nuna.
6 Ma na ware Peter ba, “Silver o gold lomi una pa'i, ma'uaa tamanu na pa'i
a fanio. Wagii fei haraa Jesus Christ mei Nazareth, talai.”
7 Ina tauaa fei panina pepei ma'au, fa'asi'ania ma ana ei ua, ei pinena na
aloeloe ma nawe pa'i faufauna.
8 Ina'aa ufalarainaa pinena ma talai. Ma na nogiaa lagua dinaa i malalaa
fei humuu mei Haidaa. Na tatalai, palapala ma uduginaa mei Haidaa.
9 Ro'aa fanunupa'ia ei rama'a ba na tatalai ma uduginaa mei Haidaa,
10 rona fanunu'apa'ia ba ana mei na'aida guta noinoi i poaa fanefanee fei
humuu mei Haidaa, fei rona roroinia Fananamai. Ma ronamina naranara
watauda ma maduofo a'a fei rawani'ana.

Peter na Warenaa a'a ei Ofafanunua

11 Ei fi panarofaa Peter ma John mei noinoi, minaa ei, ronamina ba'arofo
ma ponimai a'a ro'ou fawelei rona roroinia ba Palee Solomon.
12 I fanunupa'aa fei Peter, na warenaa a'a ro'ou ba: “Ena Israel, tani i
faba'arofoaa hamu'ou feni? Tani hamo'aa fanunufa'u'uaa haigua bana'aa
ale'ei ei faufau haigua o fei nenegifarawaniaa haigua mei Fasu na fatalainaa
meni rama'a meni?
13 Mei Haidaniaa Abraham, Isaac mawe Jacob, mei Haidaniaa ei amaa
o'ou, hia na fani hawera a'a mei nafina Jesus. Hamona fifaninia panii hefi'a
ba ronei fo'afama'eia ma ware ba lomi hamona nunuminia i pudaa Pilate, ei
i nara ba i alagia.
14 Lomi hamona nunuminaa mei Apunaia, mei Wanewanea ma hamona
i'igai ba ronei alafanaa hamu'ou mei na fo'afama'e rama'a.
15 Hamona fo'afama'eaa mei fafasui fei faweweni, ma'uaa, mei Haidaa na
fa'asi'ania a'a fei ma'ea. Ona fanunudigaa fei manumanu fei.
16 A'a fei narafawe'ia wagii fei haraa Jesus, meni hamona fanunuia ma
apa'ia, hia na to faufau. A'a fei narafawe'ia wagii fei haraa Jesus, meni
rama'a meni namina rawani'apoi ma minaa hamu'ou na fanunuaa fei.
17 Si'ei, ena lofuu, una aida ba lomi hamona apa'aa tamanu hamona bigi'ia,
ana ale'ei ei bauaniaa hamu'ou.
18 Ma'uaa, sifei fei tala ba i bigi'aa tamanu nadii wareia a'a ei mamama'a
mei Haidaa ei i ware ba mei Christ* i to fi'ia.
19 Si'ei, filoginaa naranaraa hamu'ou ma momo'inaa a'a mei Haidaa ba ei
hafelo'aa hamu'ou i futo ma fei au gutafawenaia nei norai a'a mei Fasu
20 ma ba i aloaa Jesus mei Christ, mei na rafeinia uaa hamu'ou.
21 Inei guta pafea nopa'aloo fei au ba mei Haidaa i auhadiwe'inaa minaa ei
manumanu ale'ei fei fa'unaiana mina a'a ei apunai mamama'a.
22 Uaa, Moses na ware ba: ‘Mei Fasu, mei Haidaniaa hamu'ou i fa'asi'anaa
nemea mamama'a ale'ei yau noramiana a'a fei maroaa hamu'ou; hamonei
guainaa minaa ei warefanana hamu'ou.
23 Hini lomi i guainaa wareana ipowemina fi'alagii a'a ei maroana.’
24 “Hi'i. Minaa ei mamama'a a'a fei au Samuel ma nolao, hini ro'ou na
wareware, ronadii wareaa eni arewaa eni.

* **3:18: 3:18** O, *Messiah*; v. 20 anaa

25 Ma hamu'ou pai ei mamama'a ma wagii fei fi'ugaia watolaa mei Haidaa
mawe ei amaa hamu'ou. Ina warenaa a'a Abraham, 'A'a fei paimu, minaa ei
rama'aa feni malagufu, ro'aa to hawegia.'†
26 Mei Haidaa na fa'asi'anaa mei nafina ma nado'o aloiamai a'a hamu'ou
ba i haweginaa hamu'ou wagii fei ba i famomo'ainaa hememea a'a ei
hafelo'ana."

4

Peter ma John i Ma'aa ei Sanhedrin

1 Ei bauaniaa humuu mei Haidaa ma mei bauaniaa ei oanananaa fei
humuu mei Haidaa mawe ei Sadducee, rona dinaa a'a Peter ma John ei
lagu'ei warewarenaa a'a ei rama'a.
2 Ronamina narafafelo hamatee ei apostle, ro'ei feroinaa ei rama'a ma u'u
ba ei ma'ea, ro'aa asi'adiai uaa Jesus.
3 Rona panarofaa Peter ma John ma si'ei ba na fafidii, rona au'uaa lagua
humuu bobo'aia nopa'aloo mafufuo.
4 Ma'uaa, watauda ei rona guainaa fei u'uga nawe narafawe'i wagina ma
puduu ei naweree ale'ei haipani pufaba'a.
5 I no'arewalao, ei hapara, ei bauaniaa gufu mawe ei feroiaa law, rona
figupui i Jerusalem.
6 Annas, mei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa, hia yei ma ana Caiaphas,
John, Alexander mawe ei wawane, maroaa mei pa'aa bauaniaa humuu mei
Haidaa.
7 Rona fa'ugaa Peter ma John i ma'aa ro'ou ma i'iginaa lagua ba: "A'a
tamanu faufau o hara hamuna bigi'aa feni?"
8 I dii, fei Spiriti Apuna na didifaa Peter ma ina warenaa a'a ro'ou:
"Hamu'ou ena hapara ma bauaniaa ei rama'a!
9 Nabaa hamo'aa labaginaa fei pa'afii fei rawani'a bigi'a a'a mei iba'iba ba
batanai i rawanidiai,
10 te, hamu'ou mawe minaa ei Israel, hamonei apa'aa feni: Meni i ufalarai
i ma'aa hamu'ou ina rawani uaa fei haraa Jesus Christ, mei Nazareth, mei
hamona fatawaia ma na fa'asi'ania a'a fei ma'ea mei Haidaa.
11 Hia fei
" 'mugoo, fei rona siminia ei fadufadua
ma nawe oanaa fafasui* fei humu.'
12 Fei tele'ana lomi a'a nemeadiai, uaa lomidiai hepalo hara yeni haroo pafea
ba o'aa tela wagina."
13 Ro'aa fanunupa'aa fei laugu'aa Peter ma John ma apa'ia ba lomi laguna
dinaa feferoia ma lagua ale'ei rama'a ua, rona maduofo ma narapa'ia ba
laguna tatalaifipui a'a Jesus mina.
14 Ma'uaa, si'ei ba rona fanunupa'ia ba na ufalaraifipui a'a lagua mei na
pedu iba'ibana, lomi ba rona wareaa hepalo warea.
15 Si'ei, rona ware ba laguneido'o di'ininaa ei Sanhedrin ba ro'aa fiware-
warei.
16 Rona fi'i'igai: "O bigi'aa tamanu a'a lagua? Minaa ei rama'a Jerusalem,
rona aida ba lagunamina bigi'aa hepalo baua foigia ma lomi owe opa'aipa'aa
fei.
17 Ma'uaa, fapapaunii feni manumanu feni ba nei'aa talaidiai a'a ei rama'a,
o warefawe'i a'a lagua ba lagunei'aa waredinaa feni hara feni a'a nemea."
18 Ma rona lala'idinamii lagua ma warefawe'i a'a lagua ba lagunei'aa fai
u'u o feroinaa fei haraa Jesus.

---

† **3:25: 3:25** Genesis 26:4 * **4:11: 4:11** O, *oanaa fafasuii fei fasu'ufufugoi*

19 Ma'uaa laguna ware Peter ma John ba, “Hamonei narama'aia. I rawani
i pudaa mei Haidaa ba haigu'aa guainaa hamu'ou laraa hia?
20 Uaa, lomi ba haiguwe u'u'aupa'ainaa tamanu haiguna fanunuia ma
guainia.”
21 Ro'aa warefamama'audigaa lagua, ronawe rawaiaa lagua. Lomi rona
narapa'i ba batanai ro'aa fanima'aiaa lagua, uaa, minaa ei rama'a, rona
uduginaa mei Haidaa a'a fei bigi'aa lagua.
22 Uaa, mei na pedu iba'ibana a'a fei foigia na muainaa gunaroa pa'ania
igisimasi.

Fei Lafulafuaa ei Narafawe'ia

23 Lagu'aa aladii Peter ma John, laguna hadiwe'inaa a'a ei maroaa lagua
ma u'ugaa minaa ei rona wareia a'a lagua ei famamoaa humuu mei Haidaa
mawe ei bauaniaa gufu.
24 Ro'aa guainaa fei, a'a hepalo ua naranara, rona lafulafunaa a'a mei
Haidaa. Rona ware ba, “Mena Fasu, mena ona bigi'aa tamanu nunumiamu,
ona famamaraa fei pafea, feni malagufu ma fei agi ma minaa ei manumanu
wagii ro'ou.
25 Wagii fei Spiriti Apuna, mei nafimu David, mei amaa hai'ou, na wareaa
ei wareamu ba:
“ ‘Tani ei baua gufu, ro'aa siba
ma ei rama'a, rona naranara ba ro'aa bigi'aa hefi'a hafelo'a manumanu?
26 Ei haparaa feni ano, rona ufawe'i
ma ei bauana, rona papa'ifipui
ba ro'aa fadugeaa mei Fasu
mawe mei Papaditaiana.’†
27 Herod ma Pontius Pilate, laguna ma'adii ei Gentile mawe ei Israel yeni
a'a feni baua gufu ma fiwarei ba batanai ro'aa fadugeaa Jesus, mei apunai
nafimu, mei papaditaiamu.’
28 Rona bigi'uaiaa tamanu onadii naraia ba ronei bigi'ia uaa fei faufaumu ma
nunumiamu.
29 Si'ei, mena Fasu, narama'aiaa ei warefama'auaa ro'ou hai'ou ma hadumaa
eni nafimu ba hai'ounei wareaa ei wareamu fininaa baua laugu'a.
30 Roainaa panimu, farawaninaa ei funua, bigi'aa ei hilalaa foigia ma
fananawalaa puda a'a fei haraa mei nafimu Jesus, mei na apunai.”
31 Ro'aa lafulafudii, na rerere fawelei ro'aa figupui wagina. Ma fei Spiriti
Apuna na didifaa minaa ro'ou ma rona u'ugaa fei wareaa mei Haidaa fininaa
laugu'a.

Ei Narafawe'ia, Rona Fifaninaa ei Manumanuu Ro'ou

32 Minaa ei narafawe'ia, rona pa'i hepalo ua pa'afi ma naranaraa ro'ou.
Lomi hemea na ware ba ei manumanuna ana pa'aa manumanuna, ma'uaa,
rona fifaninaa ei manumanuu ro'ou.
33 A'a fei baua faufau, ei apostle rona'aida u'ugaa fei asi'anaa mei Fasu Jesus
ma fei baua rawani'aa mei Haidaa na ude pafoo ro'ou.
34 Lomi hemea dupuaa ro'ou ba lomi manumanuna. Uaa, o nefarani,
ei rona pa'i ano ma humuu ro'ou, rona aloaa e'ei, tonamai fei mugoo po'i
wagina
35 ma augia i igoaa ei apostle ma rona fi'alaginia a'a ei lomi rona pa'i.
36 Joseph, mei Levi, noramiana Cyprus, mei rona roroinia ei apostle ba
Barnabas (hanuna ba Fararawanii Naranara),

---

† **4:26: 4:26** *mei Christ* o *mei Messiah*

37 hia, na aloaa hefaa hapena ano ma tonamai fei mugoo po'i ma augia i igoaa ei apostle.

5

Ananias ma Sapphira

1 Hemea rama'a, harana Ananias fipuinaa mei harona, Sapphira, ana laguna aloaa hepalo anoo lagua.
2 Mei wawane na utofe'inaa ma'ida mugoo po'i ma mi augaa ei dufuna igoaa ei apostle ma mei harona na aida fei.
3 Ma na ware Peter ba, “Ananias, tani i forapa'aa naranaramu Satan ma ona warefasifi a'a fei Spiriti Apuna ma ona utofe'inaa ma'ida mugoo po'i a'a fei aloamu anomu?
4 Haa, a'a ba manumanumu ei ana otawe aloia? Ma o alodigia, a'a ba mugoo po'imu? Tamanu na foraa naranaramu ba o bigi'ia ale'ei? Abaa oi sifi'aa ei rama'a, ma'uaa, mei Haidaa.”
5 I guainaa fei Ananias, na pasima'e. Ma minaa ei rona guainaa fei, ronamina ma'aufafelo.
6 Ma si'ei, ei baubara, rona nomai, sumaa fei hudi ununa ma poronaa hia ano ma i'ifinia.
7 Nenee ale'ei oduai hour, mei harona na wadu'aimai ma lomi na aida ba tamanu napa'aa mei harona.
8 Na i'iginia Peter, “Warefanau, sifeni feni pono'aa feni ano hamugua Ananias na tonia?”
Ina ware ba, “Hi'i. Sifena fena pono'ana.”
9 Peter na warenaa a'ana, “Tani hamu'aa fi'u'ugai ba hamu'aa maniaa fei Spiritii mei Fasu? Ma'aia! Ei pinee ei ro'aa i'ifinaa mei haromu na nofarafi'idigimai papaa fei gigei. Ma ana ro'aa notabeio ale'ei.”
10 Ana ei ua, ina pasima'e i igoana. Si'ei, ro'aa wadu'aimai ei baubara ma fanunupa'ia ba ina ma'e, rona tabenaa hia ano ma i'ifinia papaa mei harona.
11 Minaa ei losuia mawe ei rona guainaa fei, ronamina ma'au.

Ei Apostle, Rona Farawaninaa Watauda

12 Ei apostle, rona bigi'aa watauda ei hilalaa foigia ma fananawalaa puda dupuaa ei rama'a. Ma wagii hepalo ua naranara, minaa ei, rona'aida figupui i Palee Solomon.
13 Fa'ua ba ei rama'a yei na nara ba ei apostle ma ei narafawe'ia, rona raraba, ma'uaa, lomi hemeadiai na nomai a'a ro'ou.
14 Ma'uaa, wataudadiai wawane ma pifine, rona narafawe'i a'a mei Fasu ma pafoinaa fei puduu ro'ou.
15 Si'ei, ei rama'a, rona dugamii ei funua i ma'aa tala ma fudigaa ro'ou pafoo tawa ma hafenaa unu ba fei hanunuu Peter nei pasi pafoo ro'ou ena na talaifalogilao.
16 Rona figupuirai ei gupuu rama'a laloo ei pusu'o gufu na rafi'inaa Jerusalem ma nodugaree ei funua mawe ei na wadu'aa ro'ou ei spiriti hafelo* ma minaa ro'ou, na rawani.

Rona Haperararaiaa ei Apostle

17 Ma mei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa mawe minaa ei paniaa panina, ei ro'ou maroaa ei Sadducee, ronamina punepune.
18 Rona panarofaa ei apostle ma augaa ro'ou laloo humuu bobo'aiaa fei gufu.

---

* **5:16: 5:16** Warea Greek *spiriti loloaa*

19 Ma'uaa laloo fei poi, hemea alo'aloo mei Fasu na gigiaa ei gigei fei
bobo'aia ma duginaa ro'ou i ano.
20 Ina ware, “Hamowii ufalarai i malalaa fei humuu mei Haidaa ma
u'ufanaa ei rama'a minaa fei u'uga wagii feni manufau harenua.”
21 I ba'amai panii fei arewaa, rona wadu'ainaa malalaa fei humuu mei
Haidaa ana ale'ei guaiaa ro'ou ma feroinaa ei rama'a.
I nodigimai mei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa mawe ei paniaa
panina, rona lala'ifipuinamii ei Sanhedrin—minaa ei bauaniaa gufuu Israel—
ma aloaa hefi'a ba ronei dugamii ei apostle yei bobo'aia.
22 Ma'uaa ro'aa nosufudailao i bobo'aia, lomi rona labagipa'aa ro'ou yei ei
oma'ama'aa. Si'ei, rona hadiwe'ai ma u'u ba,
23 “Hai'ouna fanunupa'ia ba ei gigei fei bobo'aia napa'aa fawi ma rona
ufalarai a'a ei gigei ei oma'ama'aa; ma'uaa hai'ou'aa gigiaa ei gigei yei, lomi
hemea lalona.”
24 Mei bauaniaa ei oanananaa fei humu mawe ei famamoaa humuu mei
Haidaa, ro'aa guainaa fei u'uga, ronamina poapoai wagina ma naranara ba
tamanudiai ba i nomai a'a feni.
25 Si'ei, na nomai hemea ma ware, “Me'o! Ei hamona aunaa ro'ou bobo'aia,
ro'ou yei malalaa humuu mei Haidaa ma roi ufeferoinaa ei rama'a.”
26 A'a fei, mei bauana fipuinaa ei bauaniaa ei paniaa panina, rona dugamii
ei apostle. Lomi rona foraneneinaa ro'ou, uaa rona ma'au ba ro nafa'aa ro'ou
ei rama'a.
27 Ro'aa dugidigamii ei apostle, rona fa'ufalarainaa ro'ou i ma'aa ei San-
hedrin ba mei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa i i'igainaa ro'ou hefi'a
i'igaia.
28 Ina ware ba, “Hai'ouna apunainaa hamu'ou ba hamonei'aa feroi a'a fei
hara fei. Ma'uaa hamona fatalainaa fei feroiaa hamu'ou yeni Jerusalem ba
hamo'aa guguinaa unuu hai'ou fei raraa mei rama'a mei.”
29 Peter mawe ei apostle, rona ware, “Hai'ounei guainaa wareaa mei
Haidaa laraa ei rama'a!
30 Mei Haidaniaa ei amaa o'ou na fa'asi'anaa Jesus wagii fei ma'ea, mei
hamona fo'afama'eia ei hamo'aa fatawaia a'a fei haihai.
31 Mei Haidaa na poro'aunaa hia i pepei ma'auna ba hia Hapara ma
Fatela'ana ba i fani filogiaa naranara ma futoaa ei hafelo'aa ei Israel.
32 O'ou, ona fanunuaa e'ei manumanu e'ei ma fei Spiriti Apuna ana na
fa'arewaia ba fa'ua. Ma ei rona neneraa mei Haidaa, hia na fanaa fei Spiriti
a'a ro'ou.”
33 Ro'aa guainaa fei, namina fifi'i unuu ro'ou ma na'aa ro fo'afama'eaa
ro'ou.
34 Ma'uaa, hemea Pharisee, harana Gamaliel, hemea feroiaa law, mei rona
ma'auia minaa ei rama'a, hia dupuaa ei Sanhedrin, ina ufalarai ma ware ba
roneido'o fa'asi'anaa ei apostle ano.
35 Ma na warenaa a'a ro'ou: “Ena Israel, narama'aia tamanu hamo'aa
bigi'ia a'a ro'ou.
36 Mina, Theudas na nomai ma ware ba hia hemea baua rama'a ma ale'ei
gunaroa pu'u rama'a na nenegia. Rona fo'afama'eia ma ei nenerana na
matala ma lomidiai manumanu wagina.
37 Nenena, Judas, mei Galilee na nomai a'a fei au wareiaa rama'a ma
famamotonaa hefi'a ma fa'asi'anaa sibaa. Hia anaa, rona fo'afama'eia ma
minaa ei nenerana na ba'autorai.
38 Si'ei, a'a fei manumanu e'eni, a warefanaa hamu'ou ba: Apuna papa'aa
ro'ou! Fa'aunuaa ro'ou! Uaa, nabaa fei bigi'aa ro'ou, bigi'aa rama'a ua, i pa'ai
ua.

39 Ma'uaa, nabaa noranarai a'a mei Haidaa, lomi ba hamowe paunaipa'aa
ro'ou; hamowe nanamui'uaia ba ale'ei hamona fifo'ai a'a mei Haidaa." Na
hafududumaa ro'ou ei warewareana.
40 Rona guainaa wareana ma fawadu'ainamii ei apostle ma babuinaa
ro'ou. Rona apunainaa ro'ou ba ronei'aa u'u a'a fei haraa Jesus ma fa'aunuaa
ro'ou.
41 Ei apostle, rona di'ininaa ei Sanhedrin fininaa ni'eni'ea uaa rona nara ba
rona rawani ma'ida hamatee rona tonaa fi'ia ma mamafaa a'a fei hara.
42 Minaa ei arewaa, i malalaa fei humuu mei Haidaa ma a'a hepapalo
humu, lomi rona fafaa feferoi o u'ugaa fei rawani'a warea ba Jesus, hia mei
Christ.†

6

Rona Rafeinaa ei Oloromeai

1 A'a ei arewaa ei, ei ipowe gipelao fei puduu ei otalai nenera, ei Greece
Jew dupuaa ro'ou, rona bababau'unaa ei Hebrew Jew, uaa, lomi rona
oma'afarawaninaa ei pifine ma'esuabea a'a ro'ou. Lomi rona fafanunuaa
ro'ou wagii fei alagiaa du'ua hepapalo arewaa.
2 Si'ei, ei Hefua ma Helagui, rona apaifigupuinaa ei otalai nenera ma ware,
"Lomi na rawaninaa o'ou ba o'aa ba'ofaa fei bigi'aa fei u'ugaa fei wareaa mei
Haidaa wagii fei alagiaa du'ua.
3 Ena lofuu, hamonei rafeinaa oloromeai i dupuaa hamu'ou, ena rona
pepesu a'a fei Spiriti ma fei apa'a. Ma o'aa fifaninaa feni bigi'a a'a ro'ou
4 ma o'ou, o lafulafu ma u'ugaa fei warea.
5 Fei naranara fei, na rawani ua a'a minaa fei gupuu ro'ou. Rona rafeinaa
Stephen, hemea namina we'i naranarana ma pepesu a'a fei Spiriti Apuna;
ma Philip, Procorus, Nicanor, Timon, Parmenas ma Nicolas, mei Antioch,
hemea na filoginaa losuna ba hia Jew.
6 Rona fa'ugaa ei rama'a i a'a ei apostle. Ma ei apostle, rona augaa panii
ro'ou pafoo ei oloromeai ma lafulafu.
7 Ma fei wareaa mei Haidaa na tale. Ma na apoidiai fei puduu ei otalai
nenera yei Jerusalem ma watauda ei bauaniaa humuu mei Haidaa nawe
neneraa fei mau we'iaa naranara.

Rona Panarofaa Stephen

8 Stephen, hia hemea na pepesu a'a fei rawani'a ma faufau mei Haidaa ma
na bigi'aa hefi'a baua fananawalaa puda ma hilalaa fogia i pudaa rama'a.
9 Ma'uaa, rona fiharei a'ana ei maroaa fei Synagogue ei Rona Ala (hara fei).
Fei maroa fei, ro'ou Jew Cyrene ma Alexandria fipuinaa ei Jew yei laloo guei
baua gufu fawelei Cilicia ma Asia. Rona fiharei a'a Stephen,
10 ma'uaa, lomi rona hawiaa fei apa'ana o fei Spiriti, fei na umuinaa hia.
11 Ma rona fiwarei'opa'ai ma u'ugainaa hefi'a ba ronei ware ale'ei ba,
"Hai'ouna guainaa Stephen na warefafeloaa Moses ma mei Haidaa."
12 Si'ei, rona fababainaa iaa ei rama'a ma ei bauaniaa gufu mawe ei feroiaa
law. Rona panarofaa Stephen ma fa'ugia pudaa ei Sanhedrin.
13 Rona dugamii hefi'a rona u'ufasifi ale'ei ba, "Meni rama'a meni, lomi na
fafaa warefafeloaa feni apunaia humu ma fei law.
14 Uaa, hai'ouna guainia na ware ba Jesus, mei Nazareth i fawata'o'oaa feni
humu feni ma filoginaa ei maumau, ei na fanaa o'ou Moses."
15 Minaa ei rona guta a'a ei Sanhedrin, rona fanunufa'u'uaa Stephen ma
fanunupa'aa fei mau pudana ba ale'ei pudaa hemea alo'alo.

† **5:42: 5:42** O, *Messiah*

7

Fei Wareaa Stephen a'a ei Sanhedrin

1 Si'ei, mei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa na i'iginia, “Fa'ua, e'ei warea
e'ei?”
2 A'a fei ina ware, “Ena lofu ma ena ama, guainau! Mei Haidaniaa fei
hawera na fa'arewa a'a mei amaa o'ou Abraham ei hia yei Mesopotamia ma
atawe guta Haran.
3 Mei Haidaa na ware, ‘Di'ininaa gufumu ma ei rama'aa gufumu ma dinaa
a'a fei gufu yau a fama'aio.’
4 “Si'ei, ina di'ininaa fei gufuu ei Chaldea ma naree guta i Haran. I ma'edii
amana, mei Haidaa na alonaa hia a'a feni gufu hamo'ei guta wagina.
5 Lomi na fania hepalo manumanu yei ana pa'aa lomi ma'ida malagufu.
Ma'uaa, mei Haidaa na fa'unai ba hia mawe ei paina nefarani, ropowe tonaa
fei malagufu, ma'uaa, a'a fei au fa'unaia atawe pa'i na'una Abraham.
6 Mei Haidaa na warenaa a'ana ale'ei: ‘Ena paimu, ro'aa ale'ei rama'a
rauaa laloo hefaa gufu abaa gufuu ro'ou ma oa ale'ei humuwa ma tonaa
haperaraiaa ro'ou laloo gunaroa pu'u igisimasi.
7 Ma'uaa, a fanima'aiaa fena baua gufu, fena ro'aa humuwai wagina. Ma
hinene, ro'aa wala'amai wagina ma losuinau faweleni.’
8 Ma ina fanaa Abraham fei fi'ugaiaa fei moro'aa hudii wawanei. Ma
Abraham nawe oanaa amaa Isaac ma moro'aa hudii wawaneina laloo fei
fafainaroaa arewaa nenee fei waniniana. Hinene, Isaac nawe oanaa amaa
Jacob ma Jacob na oanaa amaa ei hefua ma helagui ama mina.
9 “Si'ei ba ei ama mina, rona punepune a'a Joseph, rona alonaa hia Egypt
ale'ei humuwa. Ma'uaa, mei Haidaa na oafipui a'ana
10 ma hadumia a'a minaa ei hafelo'ana. Ina fani apa'aa Joseph ma
farawaninia i pudaa Pharaoh, mei haparaa Egypt; si'ei, ina fagutania ba hia
haparaa Egypt ma fei humuna, humuu hapara.
11 “I dii, na nomai fei au mouabiabia wagii minaa ei gufu laloo Egypt ma
Canaan, nofininamii baua fi'ia ma ei amaa o'ou, lomi rona pa'i du'ua.
12 I guainia Jacob ba na pa'i lau guana i Egypt, na aloaa ei amaa o'ou a'a fei
rawarawa aunuaa ro'ou.
13 A'a fei faguapoaa aunuaa ro'ou, Joseph na warefanaa ei lofuna ba hia
hini ma Pharaoh nawe apa'aa ei maroaa Joseph.
14 Nenee fei, Joseph na apainamii amana Jacob mawe minaa ei maroana;
puduu ro'ou, oloromfua ma haipani.
15 Si'ei, Jacob na dinaa Egypt ma hia mawe ei amaa o'ou, rona ma'e yei.
16 Ei hudi unuu ro'ou, rona porohadiwe'idinaa Shechem ma na fahainopaa
ro'ou laloo fei huapu na'ana'a, fei i pononaa hefi'a mugoo po'ii Abraham a'a
ei na'uu Hamor yei Shechem.
17 “I nofarafi'imai fei au mei Haidaa ba i bigi'aa fei fa'unaiana a'a Abraham,
fei puduu ei gufuu o'ou yei Egypt nawemina rata.
18 Ma hemeadiai na tonaa fei hapara yei Egypt, hemea lomi na apa'aa
Joseph.
19 Ina haperararaiaa ei maroaa o'ou ma humuwainaa ei upuu o'ou ba ronei
siminaa ei baduu we wanini'uaa ba ronei ma'e.
20 “Ma fei au fei, na wanini Moses ma abaa hia baduu ua.* Laloo oduai
puda rona oma'aia yei humuu mei amana.
21 Ei ropowe poro'aunaa hia ano ma di'ininia, mei pifine, na'uu Pharaoh,
na poro'ia ma oma'aia ba hia pa'aa na'una.

---

* **7:20: 7:20** O, *Moses ma hia maurawani pudaa mei Haidaa.*

22 Rona feroinaa Moses a'a minaa ei apa'aa Egypt. Ei wareana ma bigi'ana
namina honua.
23 “Moses na pa'i gunaroa pa'ania igisimasina ei i nara ba ido'o ma'a ei
gufuna Israel.
24 Ina fanunupa'aa hemea Egypt na fafeloaa hemea gufuna. Si'ei, na nolao
ba i hadumia ma fo'afama'eaa mei Egypt.
25 Naranaraa Moses ba ei gufuna, ro'aa fanunu'apa'ia ba mei Haidaa na
rafeinia ba hia i alaraa ro'ou, ma'uaa, lomi rona fanunu'apa'ia.
26 Ma iree arewadiai, Moses na nobapa'amii helagui Israel, lagu'ei fifo'ai.
Ba i fawanewaneaa lagua ina ware ale'ei, ‘Megu, hamugua filofui. Tani
hamu'aa itainaa raraa unuu hamugua?’
27 “Ma'uaa, mei i fo'a, na susuninaa Moses ma ware ba, ‘Hini na augio ba
bauana ma fawanewaneaa haigua?
28 Haa, ana ba o fo'afama'eau ale'ei o fo'afama'eaa mei Egypt minoa?’
29 I guainaa fei Moses, na ma'au ponipa'ainaa Midian ma naree guta yei
ale'ei rama'aa gufu raua ma na pa'i helagui na'una, baduu wawane.
30 “I nodigilao gunaroa pa'ania igisimasi, hemea alo'alo na fa'arewa a'a
Moses laloo fei haihai na gu'a fawelei lomi guana o hepalodiai manumanu
papaa Maugeni Sinai.
31 I fanunupa'aa fei, na maduofo wagina. I nolao ba i fanunu, na guainaa
fei lao mei Fasu:
32 ‘Yau mei Haidaniaa ena amamu. Mei Haidaniaa Abraham, Isaac ma
Jacob.’ Namina ma'aufunurere Moses ma ba lomi ipo'o fanunu.
33 “Ma mei Fasu na warenaa a'ana, ‘Dudumaa ei hafenaa pinemu, uaa
fawelena o u wagina na apunai.
34 Unapa'aa fanunupa'aa fei gutafafeloaa ei rama'aa gufuu yei Egypt. Na
guaidigaa ei ai'aigaa ro'ou ma na nogio ba a alaraa ro'ou. Nadii, nomai. Yau
a alohadiwe'inio Egypt.’
35 “Ana mei Moses mei, mei lagu'aa fadugeia ma ware ba, ‘Hini na augio
bauana ma fawanewaneaa haigua?’ Ana simei na fa'arewa a'ana mei Haidaa
wagii fei haihai ale'ei alo'alo ma na aloia ba hia bauaniaa ro'ou ma alaraa
ro'ou.
36 Na dugamii ro'ou yei Egypt ma bigi'aa manumanuu fananawalaa puda
ma ei hilalaa foigia yei Egypt a'a fei Roa Agi† ma ana laloo gunaroa pa'ania
igisimasi yei lomi guana ma haihai.
37 “Ana mei Moses, mei i ware a'a ei Israel ba, ‘Mei Haidaa, iwe aloaa hemea
mamama'a ale'ena yau i tapuu ena rama'aa gufuu hamu'ou.’
38 Hia hemea dupuaa fei gupuu ei rama'a fawelei lomi haihai ma guana a'a
mei alo'alo, mei i wareware a'ana pafoo Maugeni Sinai ma a'a ei amaa o'ou.
Ma na tonaa ei warea na udelao ba i fifaninamai a'a o'ou.
39 “Ma'uaa, ei amaa o'ou, rona barafeia. Rona ofadugia ma ei naranaraa
ro'ou na hadiwe'idinaa Egypt.
40 Rona ware a'a Aaron, ‘Bigifani haidaniaa hai'ou ba nei famamoaa hai'ou.
Uaa, meni Moses, meni i dugifalele'anaa hai'ou yei Egypt, lomi hai'ouna aida
ba hia batanai!’
41 Ana fei au fei, rona bigi'aa fei haidaniaa ro'ou, maumauna ale'ei na'uu
buduma'ao. Rona fani fanaa ro'ou a'ana ma hamamani ma bigi baua du'ua
hamatee ba ro teninaa fei bigi'aa panii ro'ou.
42 Ma'uaa, mei Haidaa na ofadugaa ro'ou ma rawaiaa panina a'a ro'ou ba
ro'aa losuinaa ei manumanu haroo pumanugawe. Hefeni ana ale'ei fei ne'ia
laloo fei bu'uu ei mamama'a:

† **7:36: 7:36** O, *a'a fei Agii ei Sipawa*

“ ‘Haa, hamona fani fanaa hamu'ou a'au ma mi au manumanu a'au
i a'a fei talaiaa hamu'ou laloo gunaroa pa'ania igisimasi yei lomi haihai
o guana, hamu'ou ena Israel?
43 Hamona poro'aa fei palee Molech
ma fei pi'uu mei haidaniaa hamu'ou, Rephan,
ma ei bigi'aa hamu'ou ba hamo'aa losuinia.
Si'ei, a alonaa hamu'ou suwidenaa Babylon ale'ena rama'a, lomi gufuu ro'ou.’
44 “Yei lomi haihai o guana, ei amaa o'ou mina, rona pa'i fei humuu mei Haidaa poroporo, fei na pa'i bao fei law lalona. Rona bigi'ia ale'ei tamanu inado'o fanunuia Moses ei i warefania mei Haidaa.
45 Ro'aa todigaa fei humuu mei Haidaa poroporo ei amaa o'ou a'a fei famamoaa Joshua, rona notofininia a'a ro'ou ei ro'aa tonaa fei malalagufu a'a ei rama'aa fei baua gufu, ei na teteaa ro'ou mei Haidaa. Fei humu fei, na oa a'a ro'ou nopa'aloo fei au David,
46 mei na ni'eni'e a'ana mei Haidaa, mei i i'igai ba i bigifani humuu mei Haidaniaa Jacob.‡
47 Ma'uaa, Solomon, hia mei i fadufani humuna.
48 “Ma'uaa, mei na Pa'aa Pafeai, lomi i guta laloo ei humu faduaa rama'a. Ale'ei i wareia mei mamama'a:
49 “ ‘Na ware mei Fasu, fei gufu pafea, gutanau
ma feni malagufu, lalabenii pineu.
Humu bata fei ba o'aa bigifanau?
O i fawelei hitani ba a gutafawenai?
50 Haa, a'a ba eni manumanu eni, bigi'aa paniu?’
51 “Na pa'aa waiwai tabaa hamu'ou. Ei naranara ma adiaa hamu'ou, tawi'ana ale'ei ei lomi na moro hudii wawanei! Hamu'ou pa'aa ale'ena ena amaa hamu'ou: Ranimai hamona'aida fadugeaa fei Spiriti Apuna!
52 Ina pa'i hemea mamama'a mina ba lomi rona haperararaia ei amaa hamu'ou? Ana ronamina fo'afama'eaa ei ronadii wareaa fei noramiaa mei Wanewanea. Ma eni, hamona aloia ma fo'afama'eia—
53 hamu'ou ena na todigaa fei law, fei rona wareia ei alo'alo, ma'uaa, lomi hamona nenegia.”

Rona Nafa'aa Stephen

54 Ro'aa guainaa fei, rona sibafafelo ma fi'u'uinaa difoo ro'ou a'ana.
55 Ma'uaa fei Spiriti Apuna na didifaa Stephen ma ina aranaa gufu pafea, fanunupa'aa fei haweraa mei Haidaa ma Jesus na ufalarai i pepei ma'au mei Haidaa.
56 Ina ware, “Fanunu. Una fanunupa'aa fei gufu pafea na ba'agigi ma mei Na'uu Rama'a fi ufalarai i pepei ma'au mei Haidaa.”
57 A'a fei, rona lotomaa adiaa ro'ou ma tomewai ma minaa ro'ou na ponifafifi'inaa a'ana,
58 foraneneneinia, notonaa hia auguu fei gufu ma nafanaa hia mugoo. Ma ei rama'a, ei ro'aa haperararaia, rona augaa ei susuu ro'ou pinee hemea wawane harana Saul.
59 Ei roi nafa'ia, Stephen na lafulafu, “Mena Fasu Jesus, tonaa fei spiritiu.”
60 Ma na pasi unaa du'una ma haroharo, “Mena Fasu, futoaa eni hafelo'aa ro'ou.” I'a wareia fei, nawe ma'igu.

8

1 Ma Saul, hia yei ma na ugainaa fei ma'eana.

‡ **7:46: 7:46** Hefi'a ne'ia mina *bigifani humuu Jacob*

Rona Haperararaia ma Faba'autorainaa ei Losuia

Ma a'a fei arewaa fei, na pa'i hefaa baua haperararaia a'a ei losuia yei
Jerusalem ma minaa ro'ou, ronamina ba'autorainaa yei Judea ma Samaria
ma ei apostle, lomi.
2 Ei ronapa'aa neneraa mei Haidaa, rona i'ifinaa Stephen ma ronamina
faloloa'inia.
3 Ma'uaa, Saul fipowe fafeloaa fei gutanaa ei losuia. Ina wadu'ainaa
hepapalo humu ma foraneneneinaa ei wawane ma pifine ma aunaa ro'ou
bobo'aia.

Philip Yei Samaria

4 Ei rama'a rona ba'autorai, rona u'ugaa fei rawani'a warea a'a ei gufu rona
dinaa wagina.
5 Philip na dinaa hepalo gufu yei Samaria ma u'ugaa mei Christ* yei.
6 Ro'aa guainaa Philip ei gupuu rama'a ma fanunupa'aa ei hilalaa foigia ina
bigi'ia, minaa ro'ou, rona guaifarawaninaa tamanu ei wareana.
7 Ei spiriti hafelo,† rona iwa ma wala'amai a'a watauda rama'a ma watauda
ma'eaa unu mawe ei iba'iba, hia na farawaninaa ro'ou.
8 Si'ei, na bauana fei ni'eni'ea laloo fei baua gufu fei.

Simon mei Puala

9 Na pa'i hemea rama'a harana Simon nafane bigi'aa fifinesi laloo fei gufu
ma famalefaiaa minaa ei rama'aa Samaria. Ina warefa'agu'agu ba hia baua
rama'a
10 ma minaa ei rama'a, ei bauana mawe ei rama'a ua, rona guainia ma ware
ba, “Meni rama'a meni na pa'i faufau mei Haidaa, fei rona wareia ba fei Baua
Faufau.”
11 Rona nenegia uatani, ranimai na famadi'aa pudaa ro'ou a'a fei fifinesina.
12 Ma'uaa ei pifine ma wawane, ei ro nara ba fa'ua fei u'ugaa Philip, rona
pudugufai ei i u'ugaa fei rawani'a wareaa fei haparaiaa mei Haidaa ma fei
haraa Jesus Christ.
13 Simon, ana na nara ba fa'ua fei ma na pudugufai. Ma ina talai neneraa
Philip na dinaa hitani. Ma na malefa a'a ei baua hilala ma foigia ina fanunuia.
14 Ro'aa guainia ei apostle yei Jerusalem ba ei Samaria rona tonaa fei
wareaa mei Haidaa, rona aloaa Peter ma John a'a ro'ou.
15 Lagu'aa nodigimai, laguna lafulafunaa ro'ou ba ronei tonaa fei Spiriti
Apuna
16 uaa, fei Spiriti Apuna atawe pasiaa hemea ro'ou; rona pudugufai ua a'a‡
fei haraa mei Fasu Jesus.
17 Si'ei, Peter ma John, laguna au panii lagua pafoo ro'ou ma ronawe tonaa
fei Spiriti Apuna.
18 Simon, i fanunuia ba laguei apostle na augaa panii lagua, hefi'adiai na
tonaa fei Spiriti. Ma ba i fani mugoo po'i a'a lagua
19 na ware, “Fanau fena faufau fena, uaa ba minaa ei a augaa paniu pafoo
ro'ou, ronei tonaa fei Spiriti Apuna.”
20 Peter na ware, “Fei mugoo po'imu nei madigefipui a'amu, uaa yoi ona
nara ba o pono'aa fei fanaa mei Haidaa a'a mugoo po'i!
21 Lomi ona pa'i ma'ida bigi'amu a'a feni bigi'a, uaa fena naranaramu, lomi
na rawani i pudaa mei Haidaa.
22 Filoginaa fena hafelo'a naranaramu ma lafulafunaa a'a mei Fasu. Woro
i futoaa ena hafelo'a naranaramu.

---

* **8:5: 8:5** O, *Messiah* † **8:7: 8:7** Warea Greek ba *spiriti loloaa* ‡ **8:16: 8:16** O, *laloo*

23 Uaa una fanunu'apa'ia ba na para'a naranaramu ma na bobo'ainio fei
hafelo'a."
24 Ma Simon na ware, "I'iginaa mei Fasu ba inei'aa pa'au tamanu ona
wareia."
25 Lagu'aa u'udii ma waredigaa fei wareaa mei Fasu, Peter ma John, laguna
hadiwe'inaa Jerusalem, no'u'ugaloo fei rawani'a warea a'a watauda ei gufu
Samaria.

Philip ma mei Ethiopia

26 Ma hemea alo'aloo mei Fasu na warenaa a'a Philip, "Aununaa hara'uu
a'a fei tala lomi guana o haihai, fei na upunaloo Jerusalem aununaa Gaza."
27 Si'ei, ina aunu ma ei fi nolao na nobapa'aloo hemea Ethiopia,§ lomi
wawaneina, hemea nafii mei hapara pifine, mei oma'aa ei mugoo po'ii
Candace. Mei rama'a mei na aununaa Jerusalem ba i losui.
28 Ma ifi hadiwe'inaa gufuna pafoo fei wana, igo'igoaa fei bu'uu mei
mamama'a Isaiah.
29 Fei Spiriti na warenaa a'a Philip, "Dinaa a'a fena wa ma oafarafi'i
papana."
30 Si'ei, Philip na poni nopa'aloo fei wa ma guainaa mei rama'a mei fi
igo'igoaa fei Bu'uu Isaiah, mei mamama'a. Na i'igai Philip, "Ana ona apa'ia
hanuu fena igoamu?"
31 Ma ina ware, "A apa'ibatanainia rabaa na pa'i rama'a ba i
warefa'arewaia a'au?" Si'ei, na i'iginaa Philip ba nei fanegutafipui a'ana.
32 Mei nafii mei hapara pifine fi igoaa feni paolaa wareaa fei Bu'u Apuna:
"Rona talaidugia ale'ei sipsipi ba i dinaa fei ma'ea
ma ale'ei na'uu sipsipi lomi waigiana ei ro'aa fapi'aa hugoo ununa,
ana lomi na gigiaa umuna.
33 Rona famamafaia ma lomi rona fania fei rawani'a dududua.
Hini mei ba i u'ufanaa ei paina?
Uaa, rona fapedugia yeni malagufu."
34 Mei nafi mei na i'igainaa Philip, "Warefanau ba fi warewareaa hini mei
mamama'a, hia o hemeadiai?"
35 Si'ei, Philip na igoaa fei ne'iaa fei Bu'u Apuna ma u'ufania fei rawani'a
wareaa Jesus.
36 Ei lagu'ei nolao a'a fei tala, laguna nopa'aloo fei ranu, na ware mei nafi,
"Fanunu, na pa'i ranu yeni. Na rawani ba a pudugufai?"*
38 Ma ina warenaa a'a ro'ou ba ronei fa'ugaa fei wa. Philip ma mei nafi,
laguna u'upunaa fei ranu ma Philip na pudugufainia.
39 Lagu'aa asi'arai a'a fei ranu, fei Spiritii mei Fasu na notonaa Philip ma
mei nafi, fai lomi na fanunupa'idinia ma na aununi'eni'enaa gufuna.
40 Ma'uaa, Philip na maua yei Azotus ma tatalai yei ma wareaa fei rawani'a
warea a'a minaa ei gufu nopa'aloo Caesarea.

9

Saul na Filoginaa Naranarana
(Acts 22:6-16; 26:12-18)

1 Ma'uaa Saul, ana fi fifi'i ununa ba i fo'afama'eaa ei otalai neneraa mei
Fasu. Na dinaa a'a mei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa

§ **8:27: 8:27** Hefaa gufu fawelei opa'aloo Nile * **8:36: 8:36** Hefi'a we ne'ia ba *pudugufai?" 37 Philip na ware, "Naba onamina narafawe'i a'a minaa ei naranaramu, hi'i." Mei nafi na ware, "Una uga ba Jesus Christ, hia mei Na'uu mei Haidaa."*

2 ma i'iginia ba nei ne'inaa a'a ei synagogue yei Damascus ba nabaa i
labagipa'aa hini maroaa fei Tala—pifine o wawane—nei panarofaa ro'ou ma
bobo'ainaa ro'ou Jerusalem.
3 I norafi'inaloo Damascus a'a fei tatalaiana, ana ei ua, hepalo we'ai
noramiana pafea na we'afaweloinia.
4 Ina pasinaa malagufu ma guainaa hepalo lao na warenaa a'ana ba, "Saul,
Saul, tani o haperararaiau?"
5 Saul na i'igai, "Yoi hini, mena Fasu?"
Ina ware, "Yau Jesus, mei o haperararaia.
6 Nadii. Asi'aa ma aununaa a'a fei baua gufu ma we guainaa tamanu ba nei
bigi'ia."
7 Ei ro talaihugiaa Saul rona u hawainaa poaa ro'ou; rona guainaa fei lao,
ma'uaa, lomi na fanunupa'aa hemea rama'a.
8 Saul na asi'aa a'a fei malagufu, ma'uaa, ba i werainaa pudana, lomi na
fanunupa'i. Si'ei, rona tauaa panina ma duginaa hia Damascus.
9 Laloo oduai arewaa ina wera pudana ma lomi na hanana o hunu.
10 Yei Damascus na pa'i hemea otalai nenera, harana Ananias. Mei Fasu na
harofia a'a fei mefina, "Ananias!"
Ina ware, "Tani, mena Fasu?"
11 Mei Fasu na warenaa a'ana, "Dinaa a'a fei humuu Judas yei Tala
Wanewane ma labaginaa hemea Tarsus harana Saul, uaa, ifi lafulafu eni.
12 I a'a fei mefina na fanunupa'aa hemea rama'a, harana Ananias na nomai
augaa panina pafona ma faweradinaa pudana."
13 Na ware Ananias, "Mena Fasu, yau na guainaa watauda u'ugaa mei
rama'a mei ma minaa ei hafelo'a bigi'ana a'a ei apunaiaa mei Haidaa yei
Jerusalem.
14 Ina nomai yeni uaa ei famamoaa humuu mei Haidaa rona faninaa
panina ba nei panarofaa hini i lala'aa haramu."
15 Ma'uaa, mei Fasu na warenaa a'a Ananias, "Aunu ua! Mei rama'a mei,
una rafeinia ba waduu paniu talaitonaa harau i a'a ei Gentile ma ei haparaa
ro'ou mawe ei Israel.
16 Ba a fama'aia batanai fi'ia i tonia a'a fei harau."
17 Si'ei, Ananias na dinaa a'a fei humu ma wadu'ai. Na augaa panina pafoo
Saul ma ware, "Mena lofuu Saul, mei Fasu—Jesus, mei i fa'arewa a'amu i
ma'aa tala ei oi fi nomai yeni—na aloamiau ba onei fafanunudiai ma fei
Spiriti Apuna neimina didifio."
18 Ana ei ua, hefi'a manumanu ale'ei huna na pasilele'aa pudaa Saul ma na
fanunupa'idiai. Ina asi'aa ma rona pudugufainia
19 ma i hananadii, na faufaudiai.

Saul Yei Damascus ma Jerusalem

Saul na gutafipui a'a ei otalai nenera yei Damascus ale'ei hefi'a arewaa.
20 Ana ei ma na u'u laloo ei synagogue ba Jesus, hia Na'uu mei Haidaa.
21 Minaa ei rona guainia na ba'arofo ma i'igai, "Haa, ana simeni, meni i
fa'agu'agu ma fo'aiaa ei ro'aa lala'aa fei hara yei Jerusalem? Ma abaa eni i
nomai yeni ba i patarobobo'inaa ro'ou ma duginaa ro'ou a'a ei famamoaa
humuu mei Haidaa?"
22 Ma'uaa, Saul na to'apoidiai faufauna ma fapoapoainaa ei Jew ro'aa guta
yei Damascus, uaa, na fa'arewaia ba Jesus, hia mei Christ.*
23 I nodigilao ale'ena hefiga arewaa, ei Jew na fiwarewareipa'ai ba ro'aa
fo'afama'eia.

---

* **9:22: 9:22** O, *Messiah*

24 Ma'uaa Saul na guainia ba ale'ei warewareaa ro'ou. Arewaa ma poi,
ronamina pupudainaa ei poaa fanefanee fei gufu ba ro'aa fo'afama'eia.
25 Ma'uaa, ei neneraa Saul na dugia poi ma fa'u'upuia laloo hepalo pa a'a
fei walawalaa fei nono.
26 I nodigimai Jerusalem ba i bigifipui a'a ei otalai nenera, ma'uaa, minaa
ro'ou na ma'auia ma nara ba hia abaa pa'aa otalai nenera.
27 Ma'uaa, Barnabas na duginaa hia a'a ei apostle. Ina warefanaa ro'ou
batanai Saul ei i talaimai ma'aa tala na fanunupa'aa mei Fasu ma mei Fasu
na warenaa a'ana ma batanai ba yei Damascus ina laugu'ua ei i wareaa fei
haraa Jesus.
28 Si'ei, Saul na gutafipui a'a ro'ou ma tatalai yei Jerusalem ma u'ulaugu'uai
a'a fei haraa mei Fasu.
29 Ina fiwarewarei ma fiharei a'a ei Jew Greece, ma'uaa, ba ro'aa
fo'afama'eia.
30 Ro'aa guainaa fei ei lofu, rona duginaa hia Caesarea ma alonaa hia
Tarsus.
31 Ma ei losuia yei Judea, Galilee ma Samaria, ronawe gutafarawani.
Fei Spiriti Apuna na fawe'ia ma fa'unuwenuweaa naranaraa ro'ou ma na
apoidiai puduu ro'ou ma rona gutama'auaa mei Fasu.

Aeneas ma Dorcas

32 Fi talai a'a ei gufu sugutata'aia Peter, na dinaa Lydda ba i ma'a ei
apunaiaa mei Haidaa yei.
33 Yei ina bapa'aa hemea harana Aeneas, mei na ma'e raraa ununa na haino
pafoo tawa ale'ei fainaroa igisimasi.
34 Peter na warenaa a'ana, “Aeneas, Jesus Christ, i fapedugaa funuamu.
Asi'atonaa fei hafenaa nopamu.” Ana ei, na asi'aa Aeneas.
35 Minaa ei Lydda ma Sharon na fanunupa'aa mei ma neneraa mei Fasu.
36 Yei Joppa na pa'i hemea pifine otalai nenera, harana Tabitha (fei, ana
fei hara Dorcas).† Ma hia nafane bigi'aa ei rawani'a bigi'a ma hadumaa ei
rama'a lomi na pa'i manumanu.
37 A'a fei au fei, hia na funuma'e ma rona nunufia ma fahainopia a'a hepalo
tarea humu.
38 Lydda na rafi'inaa Joppa; si'ei, ro'aa guainia ei otalai nenera ba Peter
yei Lydda, rona aloaa helagui a'ana ma laguna roroninia ba, “Nobatafamai
e'eni!”
39 Na aunuhugiaa lagua Peter ma ro'aa nodigilao, rona duginaa hia a'a
fei tarea humu. Minaa ei pifine ma'esuabea, rona u i a'ana. Rona ai'ai ma
fama'aia ei hawaa ugu ma ei susu, ei tawi'aa Dorcas ei fido'o guta a'a ro'ou.
40 Peter na fa'asi'anaa minaa ro'ou i ano ma na fa'unaa du'una ma lafulafu.
Oma'anaa a'a mei pifine ma'ea ma ware, “Tabitha, asi'aa!” Ina werainaa
pudana ma i fanunupa'aa Peter, na asi'aguta.
41 Ina tauaa panina ma fa'ufalarainia. I dii, na lala'amii ei apunaia mawe
ei ma'esuabea ma fa'ugia fininaa harenuana i pudaa ro'ou.
42 Minaa ei Joppa, rona guainaa fei ma watauda na narafawe'i a'a mei Fasu.
43 Peter na guta yei Joppa ale'ei hefiga arewaa a'a hemea na'aida naraiaa
ei hudii manulelele, harana Simon.

10

Cornelius na Lala'aa Peter

† **9:36: 9:36** Guapaloei hara Tabitha (Aramaic) ma Dorcas (Greek) hanuu guapaloei ba *gazelle* (hepalo mau manulelele).

1 Yei Caesarea na pa'i hemea rama'a, harana Cornelius, hemea centurion
yei Italy.
2 Hia mawe ei e'ei laloo humuna, romina neneraa mei Haidaa ma ma'auia.
Ma ina pani'arerei a'a ei rona pa'i nunumiaa ro'ou ma fane lafulafu a'a mei
Haidaa.
3 Heai arewaa, fafi, ale'ei oduai ido'o, ina to fanunua ale'ei mefi. Ina
fanunupa'aa hemea alo'aloo mei Haidaa na nomai a'ana ma mei alo'alo na
ware, "Cornelius!"
4 Cornelius na fanunufa'u'uia ma na ma'au. Ina i'igai, "Tani mena Fasu?"
Na ware mei alo'alo, "Ei lafulafuamu ma ei fanamu a'a ei lomi manu-
manuu ro'ou na aununaa a'a mei Haidaa pafea ma ina narapa'io.
5 Ma e'eni, aloaa hefi'a dinaa Joppa ba ronei dugamai mei harana Simon,
mei ana harana Peter.
6 Hia na guta humuu Simon, mei na'aida naraiaa hudii manulelele ma fei
humuna, i papaa agi."
7 I aunudii mei alo'alo, mei i wareware a'ana, Cornelius na harofaa helagui
tameloina ma hemeadiai tameloina, hemea rama'aa fo'aa, hemei na ma'auaa
mei Fasu.
8 Ina warefanaa ro'ou minaa ei manumanu na fanunuia ma na alonaa
ro'odu Joppa.

Fei Fanunuaa Peter—ale'ei Mefi

9 Hepalodiai arewaa nenee fei ma i nohaloainalao, ro'ei talaifarafi'inaa fei
gufu, Peter na fanenaa pupuaa fei humu ba i lafulafu a'a mei Fasu.
10 Ina bao ma ba i hanana. Fi babagii ei du'ua, hia na mefi.
11 Ma laloo fei mefina na fanunupa'aa fei pumanugawe na gigi ma hefaa
manumanu ale'ei baua lawalawa na tausisigaigio malagufu a'a obaoei
supuna.
12 Ma lalona na pa'i watauda ei maumau manulelele, ei rona pa'i obao pine
mawe ei mau manulelele ro ata'ata i malagufu ale'ei wa'a mawe wa'i ma ei
manufidufidu haroo pafea.
13 Ma na ware hefaa lao a'ana, "Asi'aa Peter. Fo'afama'eia ma hanana."
14 Na ware Peter ba, "Pa'aa lomi, mena Fasu! Atawepo'o hana ena abaa
du'ua, ena na loloa."
15 Fei lao na ware faguapoaidiai a'ana, "Nabaa hefaa manumanu ma mei
Haidaa na waredii ba na rawani, onei'aa ware ba na loloa."
16 Feni lao guaiana na fa'odupoai ma ana ei ua, fei lawalawa na
hadiwe'ainaa pafea.
17 Fi naranara watauda Peter ba tamanu hanuu fei fanunuana, ei rama'a
aloaa Cornelius, ana rona bapa'aa fei humuu Simon ma u i papaa fei gigei.
18 Rona haro'i'igai ba, "Simon, mei ana harana Peter, hia, yena?"
19 Fi naranara Peter ba tamanu hanuu fei fanunua, fei Spiriti na warenaa
a'ana, "Simon, o'odui rama'a, roi labaginio.*
20 Hee, asi'aa ma upunaa pu. Apuna nara ba o'adii o lomi, uaa, yau meni a
aloawii ro'ou."
21 Peter na upulao ma warenaa a'a ei rama'a, "Yau meni hamo'ei labaginia.
Tani hamu'ou nomai?"
22 Ei rama'a na ware, "Noramiaa hai'odu a'a Cornelius, centurion. Hia
hemea na wanewane ma na ma'auaa mei Haidaa. Ma minaa ei Jew, rona
ma'auaa mei rama'a mei. Hemea alo'alo, mei na apunai, na warefania ba
yoi onei dinaa humuna ba i guainaa tamanu o wareia."
23 Si'ei, Peter na ware ba ronei wadu'ainaa humu ma guta a'ana.

---

* **10:19: 10:19** Hepalo ne'ia mina ba *Simon, helagui rama'a, lagu'ei labaginio*; hefi'adiai ne'ia, lomi na ware ba figa rama'a.

Peter i Humuu Cornelius

Heai arewadiai, Peter na aunuhugiaa ro'odu ma hefi'a rama'aa Joppa, hefi'a narafawe'ia, ana rona aunu.
24 Heai arewadiai, ina sufudai i Caesarea. Cornelius na apa'ia ba i nomai ma ina harofamii ei gufuna mawe ei tafina.
25 I wadu'ainaa fei humu Peter, Cornelius na nomai i ma'ana ma o'o'ui i pinee Peter.
26 Ma'uaa, Peter na fa'asi'ania. Ina ware, "Ufalarai. Yau ana rama'a ua."

27 Laguna fiwarewarei ma Peter na wadu'ai ma fanunupa'aa hefaa baua gupuu rama'a.
28 Ina warenaa a'a ro'ou, "Hamona apa'ifarawaninia ba na apunainaa fei law hai'odu ba hemea Jew i guta o oafipui a'a hemea Gentile. Ma'uaa mei Haidaa na fama'au ba nei'aa ware ba nemea na hafelo o na loloa.
29 Si'ei, ro'aa la'au, una no'uamai lomi na pa'i naranarau. Na rawani ba a i'iginaa hamu'ou ba tani hamu'ou lala'au?"

30 Cornelius na ware, "Obao arewaa ididii, yau laloo humuu ma lafulafu ana ale'eni feni au feni, ale'eni odu'ai ido'o fafi. Ma a'a fei au fei, una maduofo hamatee hemea rama'a, hemea na agime lawalawana na u i ma'au
31 ma na ware 'Cornelius, mei Haidaa na guainaa ei lafulafuamu ma fanunupa'aa ei fanamu a'a ei rama'a lomi manumanuu ro'ou.
32 Alo alo'alomu dinaa Joppa ba ronei dugamii Simon, mei harana Peter. Hia na guta humuu hemeadiai Simon, mei na'aida naraiaa hudii manulele, mei fei humuna i papaa agi.'
33 Si'ei, una ponila'amii yoi ma na rawani ba ona nomai. Ma e'eni, minaa hai'ou yeni inamoaa mei Haidaa ba hai'ou'aa guainaa minaa ei manumanu mei Fasu na warefanio ba onei warefanaa hai'odu."

34 Ma si'ei, Peter na'aa ware, "Yau eni, nawe fanunu'apa'ia ba pa'aa fa'ua ba mei Haidaa, lomi na pa'i papa'aa ununa,
35 ma'uaa na dugi'uaiaa ei rama'a a'a minaa ei gufu, ei rona ma'auia ma neneraa tamanu ei na rawani.
36 Hamona aida fei rawani'a warea, fei mei Haidaa na alonaa a'a ei Israel, warefanaa ro'ou fei rawani'a wareaa fei gutafarawania, uaa Jesus Christ, mei Fasuu minaa ei manumanu.
37 Hamona aida tamanu ei na asi'aa yei Judea, tamanu ei nado'o asi'aa farawarawa yei Galilee, nenee fei pudugufaia, fei John na u'ugia.
38 Hamona aida ba mei Haidaa na papaditainaa Jesus mei Nazareth a'a fei Spiriti Apuna ma wagii fei faufau na talaibigifarawani, farawaninaa ei rona oa wagii fei faufau mei hani'u, uaa mei Haidaa a'ana.

39 "Ona ma'adigaa minaa ei bigi'ana yei gufuu ei Jew ma yei Jerusalem. Rona fatawaia a'a fei haihai ma na ma'e,
40 ma'uaa mei Haidaa na fa'asi'ania a'a fei ma'ea laloo fei fa'oduaiaa arewaa ma ina fa'arewaia a'a ei rama'a.
41 Abaa minaa ei rama'a rona fanunuia. Ma'uaa, mei Haidaa nado'o uniaa hini ei rowe fanunuia, ale'ena hai'odu, hai'ouna hanana ma hunufipui a'ana nenee fei i asi'aa a'a ei ma'ea.
42 Ina ware ba hai'ounei u'ufanaa ei rama'a ma warefa'uai ba unaiaa mei na rafeinia mei Haidaa ba nei dududuaa ei rona guta ma ei rona ma'e.
43 Minaa ei mamama'a, rona warefa'uai wagina ba hini i narafawe'i a'ana, a'a fei harana, mei Fasu i futoaa ei hafelo'ana."

44 Fi wareware Peter, fei Spiriti Apuna fi pasigio pafoo minaa ei rona guainaa fei warea.

45 Ei rona narafawe'i ma moro hudii wawanei, rona nohugiamii Peter.
Rona ba'arofo ba fei fanaa mei Haidaa fei Spiriti Apuna na pasinaa pafoo
ei Gentile anaa.
46 Uaa, ei ro nohugiamiaa Peter rona guainaa e'ei rama'a e'ei, rona ware-
naa wareaa hepapa gufu ma uduginaa mei Haidaa.
Ma na ware Peter,
47 "Na pa'i nemea i nara ba eni rama'a eni, ronei'aa pudugufai a'a fei ranu?
Na rawani ba ro'aa pudugufai, hamatee rona todigaa fei Spiriti Apuna ana
ale'ei o'odu."
48 Si'ei, ina ware ba ronei pudugufai a'a fei haraa Jesus Christ. Ma rona
warefanaa Peter ba nei gutafipui a'a ro'odu hefi'adiai arewaa.

11

Peter na U'ugaa Hanuu ei Bigi'ana

1 Ei apostle ma ei lofu tadiwe'aiaa Judea, rona guainia ba ei Gentile ana
rona tonaa fei wareaa mei Haidaa.
2 Hee, ei i dinaa Jerusalem Peter, ei narafawe'ia, ei na moro hudii wawanei,
rona warefania ba ina tata
3 ma rona ware, "Yoi, ona wadu'ainaa ei humuu ei lomi na moro hudii
wawanei ma ona hananafipui a'a ro'odu."
4 Peter na asi'aa ma warefanaa ro'odu minaa ei manumanu:
5 "Yau yei laloo fei baua gufu Joppa, fi lafulafu ma na mefi. Una fa-
nunupa'aa hefaa manumanu ale'ei baua lawalawa na taularagio pafea a'a
obao ei supuna fi aunugio i a'au.
6 Una fanununaa lalona ma na fanunupa'aa ei manulelele, ei rona talai i
malagufu a'a obao pine, ei manulelelee podu ma ei mau manulelele ale'ei
wa'a ma wa'i mawe ei manufidufidu haroo pafea.
7 Ma una guainaa hefaa lao na warenaa a'au, 'Asi'aa, Peter. Fo'afama'eia
ma hanana.'
8 "Una ware, 'Pa'aa lomi, mena Fasu! Atawe fawadu'ainaa poau hepalo
manumanu na loloa o lomi na fafa'arai.'
9 "Fei lao noranarai pafea na faguapoaidiai, 'Onei'aa ware ba na loloa
hepalo manumanu nabaa mei Haidaa na fafafa'arainia.'
10 Feni na nomai a'au odupoa ma minaa ei manumanu ei, na
hadiwe'aidinaa pafea.
11 "Ana ei ua ma o'oduei rama'a, ei aloamiaa ro'ou yei Caesarea, rona
nomai a'a fei humu yau na guta wagina.
12 Fei Spiriti na warefanau ba unei'aa oa'oai aunuhugiaa ro'odu. Eni oloroa
lofu eni, ana rona aunuhugiau ma hai'ouna wadu'ainaa fei humuu mei
rama'a.
13 Ina warefanaa hai'odu ba hemea alo'alo na fa'arewa a'ana laloo humuna
ma mei alo'alo na ware, 'Alo alo'alomu dinaa Joppa ba ronei dugamii Simon,
mei harana Peter.
14 I we warefanio ena warea, ena ba i fatela'anio ma ena maroamu.'
15 "Ana fi wareware ua, fei Spiriti Apuna na pasinaa pafoo ro'ou ana ale'ei
i upugio pafoo o'ou farawarawa.
16 Ma una nonominaa ei wareaa mei Fasu ba: 'John na pudugufainaa
ranu,* ma'uaa hamowe pudugufai a'a fei Spiriti Apuna.'
17 Ma nabaa mei Haidaa na fanaa ro'ou fei fana, fei na fanaa o'ou, o'ou ena
na narafawe'i a'a mei Fasu Jesus Christ, nabaa ale'ei, yau hini ba a barafeaa
mei Haidaa?"

* **11:16: 11:16** O, *laloo ranu*

18 Ro'aa guainaa fei, lomi rona fai wareware ma rona uduginaa mei Haidaa
ma ware, “Ma'aia, mei Haidaa na fanaa ei Gentile fei ba ro filoginaa naranara
ro'odu ma tonaa fei harenua lomi i pedutoo.”

Ei Losuia yei Antioch

19 Ma e'ei rama'a, e'ei rona ba'autorai a'a fei au hafelo, fei rona haperaraiaa
Stephen wagina, e'ei rama'a e'ei, ana ronamina aununaa Phoenicia, Cyprus
ma Antioch ma warefanaa ei Jew ua fei u'uga.
20 Ma'uaa, hefi'a ro'odu, ei noramiaa ro'ou Cyprus ma Cyrene, rona au-
nunaa Antioch ma wareware a'a ei Greece anaa; rona u'ugaa fei rawani'a
wareaa mei Fasu Jesus.
21 Fei panii mei Fasu na oafipui a'a ro'odu ma watauda, rona narafawe'i ma
momo'ainaa a'a mei Fasu.
22 Ei losuia yei Jerusalem, rona guainaa fei u'uga fei ma rona aloaa
Barnabas dinaa Antioch.
23 I nolao yei ma fanunupa'aa fei rawani'aa mei Haidaa, ina ni'eni'e ma
warehadumaa ro'ou ba a'a minaa ei faufau ro'odu, roneimina ofawe'i a'a mei
Fasu.
24 Hia hemea rawani'a rama'a ma fei Spiriti Apuna na didifia ma namina
we'i fei naranarana ma watauda, rona nomai a'a mei Fasu.
25 I dii, Barnabas na aununaa Tarsus ba iree labaginaa Saul
26 ma i nopa'alao, na duginaa hia Antioch. Ma laloo heai igisimasi,
Barnabas ma Saul, laguna gutafipui a'a ei losuia ma laguna feroinaa watauda
rama'a. Yei Antioch rona roroinaa ei otalai nenera ba ro'odu Christian. Sifei
fei rawarawa rororoia ale'ei.
27 A'a fei au fei, hefi'a mamama'a noramiaa ro'ou Jerusalem, rona dinaa
Antioch.
28 Hemea ro'odu, harana Agabus na ufalarai ma i a'a fei Spiriti na ware ba
neai arewaa fei baua mouabiabia i dinaa tadiwe'aiaa minaa ei gufuu Rome.
(Hefei au mouabiabia na nomai a'a fei au i utonaa fei hapara Claudius.)
29 Ei otalai nenera, a'a ei apa'aa hememea ro'ou, rona narapa'ia ba ronei
hadumaa ei lofu yei Judea.
30 Fei tala rona bigi'ia, sifei ba rona alofanaa ei bauaniaa losuu ei fanaa
ro'odu a'a Barnabas ma Saul.

12

Peter na Tela a'a fei Humuu Bobo'ai

1 I a'a feni au feni, mei hapara Herod na panarofaa hefi'a losuia ba i
haperaraiaa ro'ou.
2 Ei maroana, rona fo'afama'eaa James, mei lofuu John a'a hepalo wadu.
3 I'a fanunupa'ia ba fei na fani'eaa ei Jew, inaree panarofaa Peter anaa. Ina
bigi'aa fei a'a fei au Hananaa fei Faraa Pidaua Lomi Fafuafua.
4 I panarodigia, ina aunaa hia i laloo humuu bobo'aia di aunaa panii ei
oma'ama'aa. E'ei oma'ama'aa e'ei, gunaroa gupu ma hepapalo gupu na pa'i
gunaroa rama'a. Herod na nunuminia ba i dududuia i pudaa minaa ei
rama'a nenee fei Talai Falogia.
5 Hee, Peter rona faroro'inia i laloo humuu bobo'ai, ma'uaa ei losuia,
ronamina lafulafunia a'a mei Haidaa.
6 Fei poi ana i pa'aa fei arewaa ba Herod i aunaa hia dududua, Peter
na ma'igu watolaa helagui fo'aa, rona faroro'ainia a'a guapalo alatai ma ei
oma'ama'aa rona u i poaa fanefanee humu.

7 Ana ei ua, hemea alo'aloo mei Fasu na fa'arewa ma fei we'ai na
we'apapa'arai i lalona. Ina pa'igueinaa haparanonoo Peter ma funia. Ina
ware, “Batafa! Asi'aa!” Ma ei alatai na ma'ala i panii Peter.
8 Mei alo'alo na warenaa a'ana, “Fareaa fena lawalawamu ma ena hafena
pinemu.” Ma Peter na bigi'ia. Mei alo'alo na ware, “Fareaa fena hawaa
ugumu ma nenerau.”
9 Peter na nenegia ma laguna wala'aa a'a fei humuu bobo'aia. Ma'uaa, lomi
ina aida ba mei alo'alo napa'aa bigi'ia; ina nara ale'ei ba mefina.
10 Laguna talaidi'ininaa ei rawarawa ma ei faguaiaa oma'aa ma laguna
nomai a'a fei gigei iron, u'unii fei baua gufu. Fei gigei na gigi'ualao ma laguna
asi'alao wagina. Ei lagu'aa talaifamalalao ma'ida a'a fei tala, mei alo'alo na
di'ininia.
11 Peter nawe aida ma na ware, “E'eni unaminapa'aa aida ba mei Fasu
na aloamii mei alo'alona ma na fatelaiau panii Herod mawe minaa ei
manumanu ei Jew rona nunuminia.”
12 Ipowe arewa a'ana, ina aununaa fei humuu Mary, mei inaa John, mei
ana harana Mark, i fawelei rona figupui watauda rama'a ma roi lafulafu a'a
mei Fasu.
13 Peter na faba'aba'a a'a fei gigei ano ma hemea nafi pifine, harana Rhoda
na nomai ba i gigiaa fei gigei.
14 I guaipa'aa fei lao Peter, namina ni'eni'e ma lomi na gigiaa fei gigei. Na
ponihadiwe'ai ma na warefatemutemu, “Peter, hia a'a fei gigei!”
15 Rona warenaa a'ana, “Onapa'aa poapoai.” Ma'uaa, lomi na babanini;
namina'u wareware ua ma ronawe ware ba, “Woro mena alo'alona.”
16 Ma'uaa Peter na u faba'a ua a'a fei gigei ano ma ro'aa gigiaa fei gigei ma
ro'aa fanunupa'ia, namina nanawala pudaa ro'odu.
17 Peter na pi'inaa panina ba ronei babanini ma na u'ufanaa ro'ou batanai
mei Fasu i fatela'ania humuu bobo'aia. Ina ware, “Warefanaa James ma ei
lofu feni manumanu feni.” Ma na di'ininaa ro'odu dinaa a'a hepalodiai gufu.
18 I nomafufuoilao, ei fo'aa, ronamina hautata a'a fei ba na ba'uanaa hitani
Peter.
19 Herod namina lalabaginia ma'uaa, lomi na labagipa'ia. Ma si'ei, namina
i'iginaa watauda i'igaia a'a ei oma'ama'aa ma nawe ware ba hefi'adiai fo'aa
nei fo'afama'eaa ro'odu.

Fei Ma'eaa Herod

I dii, Herod na di'ininaa Judea dinaa Caesarea ma na guta famadii ma'ida
yei.
20 Fama'a ina fiharenii a'a ei Tyre ma Sidon. E'eni, ei rama'aa guapaloei
gufu, rona fihupu'ii ba ro'aa ma'a hia. Ma hemea rama'a, harana Blastus
na waredii ba iwe hadumaa ro'odu. Blastus, hia hemea rawani'a nafii mei
hapara ma mei hapara na apa'ifarawaninia. Rona i'igai ba mei hapara nei
fapedugaa fei fisisibaia watolaa ro'odu, uaa rona'aida to du'ua a'a fei gufuu
mei hapara.
21 A'a fei arewaa ba ro'aa figupui, Herod na fareaa ei lawalawaa hapara ma
guta pafoo fei gutanaa hapara ma wareaa hepalo wareana a'a ei rama'a.
22 Rona haromemewai ba, “Pa'a sifeni fei lao hemea haidaa, abaa lao
rama'a.”
23 Ana ei ua, hamatee Herod lomi na uduginaa mei Haidaa, hemea alo'aloo
mei Fasu na fo'aia ma na pasinaa pu. Ma ei wa'awa'a na hanaia ma na ma'e.
24 Ma'uaa fei wareaa mei Haidaa fimina gipelao ma aununaa watauda
gufu.

25 Barnabas ma Saul, lagu'aa fapedugaa ei bigi'aa lagua, laguna nodugamii
John, ana harana Mark. Noramiaa ro'odu, Jerusalem.*

13

Rona Aloaa Barnabas ma Saul

1 A'a fei losuu yei Antioch, na pa'i hefi'a mamama'a ma feroia: Barnabas,
Simeon ana harana Niger, Lucius mei Cyrene, Manaen (mei ana roroo Herod
mei hapara) ma Saul.
2 Rona uduginaa mei Fasu ma fabao ma fei Spiriti Apuna na ware,
"Au'u'uginaa Barnabas ma Saul ba lagunei bigi'aa fei bigi'a u'a fanaa lagua."
3 Ro'aa fabaodii ma lafulafudii, rona augaa panii ro'ou pafoo lagua ma
aloaa lagua.

Yei Cyprus

4 Fei Spiriti Apuna na aloaa lagua ma lagunado'o dinaa Seleucia ma laguna
tamadinaa Cyprus.
5 Lagu'aa fatetedii Salamis, laguna u'ugaa ei wareaa mei Haidaa laloo ei
synagogue ei Jew. John i a'a lagua ba i hadumaa lagua.
6 Rona talaifaweloipedugaa fei gufu ma nopa'aloo Paphos. Yei rona
bapa'aa hemea pualaa ei Jew, hemea mamama'a sifisifi, harana Bar-Jesus.
7 Hia hemea na o oa a'a mei gavanaa, mei harana Sergius Paulus. Mei
gavanaa na bauanai fei apa'ana. Ma na lala'aa Barnabas ma Saul uaa na
nunumiai ba i guainaa fei wareaa mei Haidaa.
8 Ma'uaa, Elymas, mei puala (hamatee fei hanuu Elymas, puala), na
fadugeaa ro'odu ba i famomo'inaa fei naranaraa mei gavanaa a'a fei
narafawe'ia.
9 Si'ei, fei Spiriti Apuna na didifaa Saul, ana harana Paul ma na fanun-
ufa'u'uaa Elymas ma ware,
10 "Yoi hemea na'uu hani'u ma ona fadugeaa minaa ei wanewanea manu-
manu! Yoi ona pepesu a'a watauda ei mau sifisifi ma ei maumau hafelo. Tani,
lomi ba o fapedugaa fei barafeamu a'a fei rawani'aa maumau mei Fasu?
11 Si'ei, fei panii mei Fasu na fadugeio. Yoi, owe pudawerai ma iwe pa'i fei
au lomi ba owe fanunupa'aa fei we'aa fei halo."
Ana ei ua, fei tapu ma fei roromaa na weloinia ma itaitatalabaginaa hemea
ba nei tauaa panina ma i nenegia.
12 I fanunuia ale'ei mei gavanaa, na narafawe'i uaa na madu'ofo a'a fei
feroiaa mei Fasu.

Yei Pisidian Antioch

13 Paul ma ei maroana, rona di'ininaa Paphos ma tamanaa Perga, yei
Pamphylia. Ma yei, na di'ininaa ro'ou John ma hadiwe'inaa Jerusalem.
14 Rona asi'aa Perga dinaa Pisidia i Antioch. A'a fei Sabbath rona
wadu'ainaa fei synagogue ma guta.
15 Ro'aa igodigaa fei Bu'uu Law ma ei Mamama'a, ei bauaniaa fei syna-
gogue, rona warenaa a'a ro'ou, "Ena lofu, nabaa hamona pa'i hefaa warea
ba i hadumaa ei rama'a, te hamonei ware."
16 Paul na ufalarai ma pi'inaa panina ma ware, "Hamu'ou ena Israel ma
ena Gentile, ena hamona ma'auaa mei Haidaa, hamonei guainau!
17 Mei Haidaniaa ei Israel, hia na rafeinaa ei amaa hai'ou. Ina fagipeaa
minaa ei manumanuu panii ro'odu ei ro'ou guta yei Egypt. A'a fei bauanai
faufauna na fa'u'unainaa ro'ou di'ininaa fei gufu.

---

* **12:25: 12:25** Hefi'a ne'ia ba *Rona dinaa Jerusalem.*

18 Ina utonaa fi'iaa naranarana a'a ro'odu* ale'ei gunaroa pa'ania igisimasi
yei fawelei lomi haihai o guana.
19 Ina fo'afapasiaa oloromeai gufu yei fawelei Canaan ma fanaa ei gufuu
ro'ou a'a ei rama'aa gufuna ale'ei hemea ama i fani hapee na'una.
20 Minaa ei manumanu ei, ina bigi'ia laloo gunaroa pu'u ma haipani
pa'ania igisimasi.
"Nenee fei, mei Haidaa na fani rama'a fadududua a'a ro'odu nopa'aloo fei
au Samuel, mei mamama'a.
21 Nenee fei, ei rama'a na i'iginia ba ronei pa'i hemea hapara ma ina augaa
Saul, mei na'uu Kish noranamai a'a fei pai Benjamin ma na utonaa fei hapara
gunaroa pa'ania igisimasi.
22 I fapedugaa Saul, na augaa David ba haparaa ro'odu. Ina warewareia,
'Una fanunupa'ia ba David, mei na'uu Jesse, imina neneraa fei naranarau.
Iwe bigi'aa minaa ei manumanu una nunuminia ba inei bigi'ia.'
23 "A'a fei pai mei rama'a mei, mei Haidaa na aloaa mei Fatela'ana Jesus yei
Israel, ana ale'ei ena warefa'uaiana mina.
24 Ei atawe nomai Jesus, John na u'u a'a minaa ei Israel ba ronei filoginaa
naranaraa ro'odu ma pudugufai.
25 Ei i fapedugaa ei bigi'ana John, ina ware, 'Hamona nara ba yau hini?
Abaa yau mena. Agia. Ma'uaa iwe nomai neneu ma lomi na rawani ba a
alaraa wao hafenaa pinena.'
26 "Ena lofuu, ena na'uu Abraham ma hamu'ou ena Gentile, ena hamona
ma'auaa mei Haidaa, fei u'ugaa tela'ana na nodigimai.
27 Ei rama'aa Jerusalem ma ei bauaniaa ro'odu, lomi rona fanunu'apa'aa
Jesus, ma'uaa, ei ro'aa ware ba ro'aa fo'afama'eia, ronapa'aa bigi'aa tamanu
rona wareia ei mamama'a mina, ei warea o'ouna'aida igoia minaa ei Sab-
bath.
28 Fa'ua ba lomi rona labagipa'aa hepalo tatana, ma'uaa rona i'igainaa
Pilate ba nei fo'afama'eia.
29 Ro'aa bigidigaa minaa ei ronadii ne'inia ei mamama'a, rona po-
rofa'upuiamai a'a fei haihai ma fahainopia laloo huapu a'a fei na'a.
30 Ma'uaa mei Haidaa na fa'asi'ania a'a fei ma'ea
31 ma rona fanunupa'ia laloo watauda arewaa, ei rona tatalaifipui a'ana
yei Galilee dinaa Jerusalem. Rona fanunupa'ia ma e'eni rona warefanaa ei
rama'a gufuu o'ou.
32 "Hai'ou warefanaa hamu'ou fei rawani'a warea: Tamanu nadii fa'unai
a'a ei amaa hai'ou mei Haidaa,
33 ina bigidigia a'a hai'odu eni na'uu ro'odu, uaa ina fa'asi'anaa Jesus. Ana
ale'ei fei ne'iaa fei faguaiaa lauga laloo fei Bu'uu Lauga:
" 'Yoi mena na'uu;
wagieni yau nawe oanaa Amamu.'†
34 Fei fa'ua warea ba mei Haidaa na fa'asi'ania a'a fei ma'ea ma lomi ba iwe
raia, na ude a'a eni paolaa warea eni:
" 'Awe fanaa hamu'ou ei hawegia, ei na apunai.
Apowe fanaa hamu'ou eni hawegia, eni una fa'unainia a'a David.'
35 Ma ana na udedii ei ne'ia:
" 'Lomi owe uga ba mei Apunaiamu i raia.'
36 "David, i'a bigidigaa ei nunumiaa mei Haidaa a'a fei au gutanana, ina
ma'igu; rona i'ifinia a'a ei amana ma fei ununa na raia.
37 Ma'uaa mei i fa'asi'ania mei Haidaa, lomi na raia.

---

* **13:18: 13:18** Hefi'a ne'ia ba *Ina roinaa ro'ou* † **13:33: 13:33** O, *nawe tonio ba na'uu*

38 “Si'ei, ena lofuu, nunumiau ba hamonei aida ba i a'a Jesus ei hafelo'aa
hamu'ou, ipowe futo ale'ei yau fi warefa'aiawii hamu'ou.
39 I a'ana hini i narafawe'i, iwe wanewane wagii ei hafelo'ana, ei lomi ba
fei law Moses na hawia ba i fawanewaneia.
40 Hamonei oma'aa hamu'odu ba tamanu ei ronadii wareia ei mamama'a,
lomi i tonaa hamu'odu:
41 “ ‘Ma'a, hamu'ou ena hamona falalasi.
Hamonei naranara watauda ma ma'e,
uaa awe bigi'aa hefaa manumanu a'a fena au hamu'odu
ma nabaa nemea nadii warefa'aiaa hamu'odu ba iwe pa'i fei manumanu
fei,
lomi ba hamu'ou nara ba fa'ua.’ ”
42 Paul ma Barnabas, lagu'ei di'ininaa fei synagogue, ei rama'a rona i'iginaa
lagua ba lagunei u'udinaa ei manumanu ei laloo fei Sabbath na nomai.
43 Ro'aa asi'aa a'a fei synagogue ei rama'a, watauda ei Jew mawe ei
rama'a ro filogitonaa fei losuu ei Jew, rona neneraa Paul ma Barnabas. Ma
laguna warewarefipui a'a ro'ou ma warefanaa ro'odu ba ronei oa ua a'a fei
rawani'aa mei Haidaa.
44 Hepalodiai Sabbath ma ale'ei minaa fei rama'a gufu, rona nomai ba ro'aa
guai fei wareaa mei Fasu.
45 Ro'aa ma'apa'aa ei gupuu rama'a ei Jew, ronamina punepune ma ware-
fafeloaa tamanu na u'ugia Paul.
46 Si'ei, Paul ma Barnabas laguna warefalaugu'ai: “Fama'a, fei baua manu-
manu ba haiguneido'o warefanaa hamu'odu, fei wareaa mei Haidaa. Ma'uaa
hamona ofadugia ma lomi hamona nara ba hamo'aa tonaa fei harenua lomi
i pedutoo. Si'ei, e'eni, haiguna oma'anaa a'a ei Gentile.
47 Uaa mei Fasu na ware ba haigunei bigi'aa feni wareana:
“ ‘Yau na aunaa hamu'ou‡ we'ai a'a ei Gentile
ma ana fatela'anaa ei rama'a minaa feni malagufu.’ ”
48 Ei Gentile, ro'aa guainaa fei, rona ni'eni'e ma fahonuaa fei wareaa mei
Fasu. Ma minaa ei nadii unidigaa ro'odu mei Fasu ba rowe pa'i harenua lomi
i pedutoo, rona narafawe'i.
49 Fei wareaa mei Fasu na talepedunaa feni baua gufu.
50 Ma'uaa ei Jew, rona fani tabaa ei pifine, ei rona ma'auaa mei Haidaa.
Ma ana ei pifine ei, rona pa'i baua haraa ro'odu mawe ei wawane, ei ro'ou
bauaniaa fei gufu. Ma minaa ro'ou, rona fa'asi'anaa fei naranaraa ei rama'a
ba ro'aa haperaraiaa Paul ma Barnabas ma rona teteaa lagua a'a fei gufuu
ro'odu.
51 Si'ei, lagunadii foifoiaa poraporaa pinee lagua, hanuna ba lomi rona
farawaninaa lagua. Ma laguna dinaa Iconium.
52 Ma ei otalai nenera namina ni'eni'e ma fei Spiriti Apuna na didifaa ro'ou.

14

Yei Iconium

1 Yei Iconium, Paul ma Barnabas, laguna wadu'ainaa fei synagogue ei Jew,
minaa ale'ei bigi'aa lagua. Yei, laguna u'u ma naminaa nafa'aa watauda ei
Jew ma Gentile ma rona narafawe'i.
2 Ma'uaa ei Jew, ei rona barafeaa fei rawani'a warea, rona fani tabaa ei
Gentile ba ronei narafafelo a'a ei lofu.
3 Si'ei, Paul ma Barnabas, laguna guta famadii ma'ida yei ma u'ufalaugu'ai
a'a fei wareaa mei Fasu, mei na fa'arewaiaa fei u'ugaa fei rawani'ana wagii
ei bigi'aa lagua ei hilalaa foigia ma fananawalaa puda.

‡ **13:47: 13:47** O, *yoi*

4 Ei rama'aa fei gufu fei, rona fifalagii. Hefi'a, rona oa pepei a'a ei Jew ma
hefi'a a'a ei apostle.
5 Na pa'i fiwarewareipa'aia watolaa ei Jew ma Gentile fipuinaa ei bauaniaa
ro'ou ba ro'aa haperaraiaa lagua ma nafanaa lagua mugoo.
6 Ma'uaa, laguna guaipa'ia ma ponipa'ainaa Lystra ma Derbe—guapaloei
gufu yei Lycaonia mawe hefi'adiai gufu yei fawelei.
7 Ma yei, laguna u'ugaa fei rawani'a warea ale'ei laguna'o bigi'ia.

Yei Lystra ma Derbe

8 Yei Lystra na pa'i hemea afetoo. Ana torotonamiana baduina ma pa'aa
lomi na u talai.
9 Fi wareware Paul, mei rama'a mei, na guainia. Paul na fanunufawanewa-
nenaa a'ana ma na aida ba na we'i naranaraa mei afetoo ba i pedu funuana
10 ma na harolao, "Ufalarai a'a guapaloena pinemu!" Ana ei ua, ina
una'asi'aa ma talai.
11 Ei watauda rama'a, ro'aa fanunupa'aa fei bigi'aa Paul ale'ei, rona haro-
haronaa warea Lycaonia, "Ei haidaa, rona nogio a'a o'ou ale'ei rama'a!"
12 Rona roroinaa Barnabas, Zeus. Ma Paul, rona roroinaa Hermes, uaa hia
mei i wareware.
13 Mei bauaniaa fei humuu mei haidaa Zeus, mei na pa'i humuu mei
haidaniana auguu fei baua gufu, na notonamiaa ei buduma'ao ma ei pataa
ro'ou fota wagii fei gigei fei baua gufu uaa ba hia ma fei gupuu rama'a, ro'aa
fani fanaa ro'ou a'a lagua.
14 Ma'uaa, laguei apostle Barnabas ma Paul, lagu'aa guainia ale'ei, laguna
baira'aa ei susuu lagua ma ponilao a'a fei gupuu rama'a ma haroharo:
15 "Me'o, tani hamo'aa bigi'aa feni? Haigua ana rama'a ua, ale'ena
hamu'ou. Haigua fi u'ufanaa hamu'ou fei rawani'a warea ale'ei warefa'aia
ba hamonei ofadugaa eni manumanu lomi hanuna ma dinaa a'a mei Haidaa,
mei na pa'i harenuana, mei na bigi'aa fei pumanugawe ma feni malagufu ma
fei agi mawe minaa ei manumanu wagii ro'ou.
16 Mina, mei Fasu na rawa'a'afainaa hepapalo gufu ba ronei dinaa pelee
naranaraa ro'odu.
17 Ma'uaa wagii fei bigi'ana fi fa'aiaa ei rama'a: ina fama'aiaa fei
rawani'ana wagii fei fanana fei maunu ma ei du'ua wagii fei au ro'odu. Ina
fani watauda du'ua a'a hamu'ou ma namina fani ni'eni'ea a'a ei naranaraa
hamu'odu."
18 Laguna ware ale'ei, ma'uaa na we'i fei naranaraa ei rama'a ba ro'aa
uduginaa lagua a'a fei lafigifama'eaa ei buduma'ao.
19 Ma idii, hefi'a Jew, noramiaa ro'odu Antioch ma Iconium, rona u'ugainaa
fei gupuu rama'a ma nafanaa Paul mugoo ma foraneneneinia auguu fei gufu
uaa rona nara ba ina ma'e.
20 Ma'uaa, ro'aa faweloinia ei otalai nenera, ina asi'aa ma wadu'ai
hadiwe'idinaa fei gufu. I arewadiai, hia ma Barnabas, laguna aununaa
Derbe.

Laguna Hadiwe'inaa Antioch Yei Syria

21 Laguna u'ugaa fei rawani'a warea a'a fei gufu fei ma watauda na
filoginaa naranaraa ro'odu ba ro'ou, otalai nenera. Ma laguna hadiwe'inaa
Lystra, Iconium ma Antioch
22 ma laguna fawe'inaa ei otalai nenera ma warehadumaa ro'ou ba ronei
oafawe'i a'a fei narafawe'ia. Laguna ware, "O'amina nanamuinaa watauda
fi'ia ba o'aa wadu'ainaa fei haparaiaa mei Haidaa."

23 Paul ma Barnabas, laguna uniaa hefi'a bauaniaa losuu,* ale'ei bauaniaa
hepapalo losuu ma fininaa fei mau fabaoa ma lafulafua, laguna apunainaa
ro'odu a'a mei Fasu, mei rona narafawe'i a'ana.
24 Lagu'aa tatalaidii yei Pisidia, laguna dinaa Pamphylia
25 ma lagu'aa u'udigaa fei warea yei Perga, laguna aununaa Attalia.
26 Idii, laguna di'ininaa Attalia, tamahadiwe'inaa Antioch, fei gufuu ei
rama'a ronadii haweginaa lagua wagii fei rawani'aa mei Haidaa ba lagu'aa
bigi'aa fei bigi'a, fei laguna fapedugia e'eni.
27 Lagu'aa fatete, laguna apainamii ei losuia ma warefanaa ro'ou minaa ei
bigi'aa mei Haidaa i panii lagua ma batanai i gigiaa fei gigei fei narafawe'ia
a'a ei Gentile.
28 Ma lagunamina guta famadii yei a'a ei otalai nenera.

15

Fei Figupuiaa ei Bauaniaa Jerusalem

1 Hefi'a wawane, noramiaa ro'ou Judea na dinaa Antioch ma feroinaa ei
lofu: “Nabaa lomi hamona moro'aa hudii wawanei ale'ei fei mau feroiaa
Moses, lomi hamo'aa tela.”
2 A'a fei, Paul ma Barnabas, laguna fiharenii a'a ro'ou. Si'ei, rona uniaa
Paul ma Barnabas mawe hefi'a ei narafawe'ia ba ronei dinaa Jerusalem ma
re ma'a ei apostle ma ei bauaniaa losuu wagii fei manumanu fei.
3 Ei losuia, rona aloaa ro'ou ma ei roi talailao yei Phoenicia ma Samaria,
rona u'ufanaa ro'ou ba ei Gentile, rona filogii naranaraa ro'odu ma
narafawe'i. Minaa ei lofu, ronamina ni'eni'e a'a feni u'uga feni.
4 Ro'aa nopa'aloo Jerusalem, ei losuia ma ei apostle mawe ei bauaniaa
losuu, rona taufagutanaa ro'ou. Ma ei noramiaa ro'ou Judea, rona u'ufanaa
ro'ou minaa ei na biginaa ro'ou mei Haidaa.
5 Ma hefi'a ei narafawe'ia, hefi'a maroaa ei Pharisee, rona ufalarai ma
ware, “Ei Gentile, ronei moro'aa hudii wawanei ma neneraa fei law Moses.”
6 Ei apostle mawe ei bauaniaa losuu, rona gutafipui ba ro'aa fiware-
wareinaa feni.
7 Ro'aa fiwarewareidii, Peter na asi'aa ma ware, “Ena lofuu, hamona
aida ba ale'ei figa arewaa na didii, mei Haidaa na rafeinaa hemea dupuaa
hamu'ou ba ei Gentile, ronei guainaa fei rawani'a warea a'a feni haba'umuu
ma ronei narafawe'i.
8 Ma a'a ro'ou, mei Haidaa, mei na fanunu'apa'aa ei naranaraa rama'a na
fama'aia ba rona rawani. Ma na fanaa ro'ou fei Spiriti Apuna ana ale'ei i
fanaa o'ou.
9 Lomi ina nara ba rona u'ugai ma o'ou u'ugai, uaa ina fafafa'arainaa fei
naranaraa ro'odu a'a fei narafawe'ia.
10 Si'ei, tani hamo'aa maniaa mei Haidaa ba hamo'aa fani rarabaa a'a ei
Gentile, ei otalai nenera ba ronei harenaa fei manumanu, fei o'ou ma ei amaa
o'ou lomi owe harepa'ia?
11 Agia! Ona aida ba a'a fei rawani'aa mei Fasuu o'ou Jesus, ona tela, ana
ale'ei ro'odu.”
12 Minaa ei rama'a ronamina babanini ei ro'aa guainaa Barnabas ma Paul,
lagu'ei u'ufanaa ro'odu ei fananawalaa puda ma hilalaa foigia laguna bigi'ia
wagii fei faufau mei Haidaa i a'a ei Gentile.
13 Lagu'aa pedu, James, na ware, “Ena lofuu, hamonei guainau.

* **14:23: 14:23** O, *Barnabas na papaditainaa ei bauaniaa losuu*; o, *Barnabas na famamoaa ei rama'a ba ronei uni bauaniaa losuu*

14 Simeon* na u'ufanidigaa o'ou ba mei Haidaa nadii fama'aa o'odu ba hia
na pa'i naranarana a'a ei Gentile uaa ina uniaa hefi'a ei Gentile ba rama'aa
gufuna.
15 Ei ne'iaa ei mamama'a na fimina'ei a'a fei, uaa rona ne'inia ale'ei:
16 " 'Nenee fei, awe hadiwe'imai
ma fadudinaa fei humuu David, fei na worosi.
Ei memena awe fadudinia
ma auhadiwe'idinia
17 ba ei dufudufu rama'a ma minaa ei Gentile,
ei rona pa'i fei harau,
roneimina labaginaa mei Fasu,
ale'ei wareaa mei Fasu, mei i bigi'aa ei manumanu ei,'
18 ei rona guainamai mina.†
19 "Ale'ei fanunuau ba onei'amina fatemuaa ei Gentile, ei rona
momo'ainaa a'a mei Haidaa.
20 Ma'uaa onei ne'ifanaa ro'odu ba ronei'aa hanaiaa ei dufuu du'ua, ei
rona hamamaninaa a'a ei haidaa sifisifi, o fitatafipa'ai, o hanaiaa pigio ei
manulelele rona fifigia, o hunu namo.
21 Uaa mina, nopa'amii e'eni rona u'ugaa ei wareaa Moses a'a minaa ei gufu
laloo minaa ei synagogue, minaa ei Sabbath."

Fei Ne'ia i Dinaa a'a ei Gentile Narafawe'ia

22 Idii, ei apostle ma ei bauaniaa losuu ma minaa ei losuia, rona fiwarei
ba ro'aa alofipuinaa a'a Paul ma Barnabas yei Antioch hefi'a maroaa ro'odu.
Rona rafeinaa Judas (ana harana Barsabbas) ma Silas, laguei bauaniaa ei
lofu ba lagunei aunu.
23 Laguna notonalao fei ne'iaa ro'ou ma fei ne'ia na ware ba:
Hai'ou apostle ma bauaniaa losuu, hai'ou ena lofuu hamu'ou, hai'ou'ei
aloawii feni a'a ei Gentile narafawe'ia yei Antioch, Syria ma Cilicia:
Hamu'ou batanai?
24 Hai'ouna guainia ba hefi'a hai'ou na dinaa a'a hamu'odu, ma'uaa lomi
hai'ouna uga a'a ro'odu ba na rawani ma rona fani awataa hamu'odu a'a ei
wareaa ro'odu.
25 Si'ei, minaa hai'ouna fiwarei ba hai'ou aloawii hini ei rama'a fipui a'a
lagueni pa'aa tafii o'ou, Barnabas ma Paul,
26 laguei rama'a, laguna nigoaa ei manumanu na pa'i ma'ea wagina uaa
fei haraa mei Fasuu o'odu, Jesus Christ.
27 Si'ei, hai'ou aloawii Judas ma Silas ba lagunei warefanaa hamu'odu ba
feni ne'iaa hai'odu pa'aa fa'ua.
28 Ale'ei fanunuaa hai'odu ba wagii fei Spiriti Apuna hai'ounei'aa fate-
muaa hamu'ou a'a hefi'adiai ei maumau hai'ou Jew, ma'uaa si'eni ua:
29 Hamonei'aa hanaiaa ei du'ua hefi'a rona fania a'a ei haidaa sifisifi, o
hunu namo, o hanaiaa pigioo ei manulelele rona guafifigia, o fitatafipa'ai.
Napa'aa rawani nabaa hamo'aa faraua a'a ei manumanu ei.
Ma'adinaa hamu'odu.
30 Rona aloaa ei rama'a ei ma ei aloaa ro'ou, rona aununaa pu dinaa
Antioch ma lala'amii ei losuia ba ro'aa fanaa fei ne'ia a'a ro'ou.
31 Ei rama'a rona igoia ma na ni'eni'e a'a fei ne'ia fei, uaa na farawaninaa
naranaraa ro'ou.
32 Judas ma Silas, lagua mamama'a. Ma a'a watauda ei warea, laguna
warefarawaninaa naranaraa ei lofu ma fawe'inaa ro'ou.

---

* **15:14: 15:14** Warea Greek *Simeon*, ana fei hara *Simon*; ana fei hara *Peter* † **15:18: 15:17-18** Hefi'a ne'ia ba *manumanu* / 18 mei Fasu na apa'idigamai ei bigi'ana

33 Lagu'aa gutafamadii ma'ida, ei lofu yei, rona aloaa lagua wagii fei
hawegiaa fei gutafarawania ba lagunei hadiwe'idinaa a'a ei ro aloamiaa
lagua.‡
35 Ma'uaa Paul ma Barnabas, laguna guta yei Antioch fipui a'a wataudadiai
ma rona feferoi ma u'ugaa fei wareaa mei Fasu.

Fipidawaiaa Paul ma Barnabas

36 Nenee hefi'adiai arewaa, Paul na warenaa a'a Barnabas, “Na rawani ba
agu'aa hadiwe'inaa minaa ei gufu, ei agunadii u'ugaa fei wareaa mei Fasu ba
agua gutafipui a'a ei lofu ma ma'aia ba rona rawani, o lo'e.”
37 Barnabas na nunuminia ba i nodugaa John, mei ana harana Mark ba nei
aunuhugiaa lagua,
38 ma'uaa Paul na nara ba lomi na rawani ba lagu'aa dugia, uaa na di'ininaa
ro'odu yei Pamphylia ma lomi na bigifipui wagii fei bigi'aa ro'odu.
39 Lagunamina fiharenii, si'ei laguna fidi'ininii. Barnabas na nodugaa
Mark ma laguna tamanaa Cyprus,
40 ma'uaa Paul na nodugaa Silas ma aunu ma ei lofu, rona haweginaa lagua
a'a fei rawani'aa mei Fasu.
41 Ina tatalainaa Syria ma Cilicia ma fawe'inaa ei losuia.

16

Timothy na Talaihugiaa Paul ma Silas

1 Ina aununaa Derbe. Ma nene na aununaa Lystra ma hemea otalai nenera
na guta yei, harana Timothy. Mei inana, Jew, hemea narafawe'ia, ma'uaa mei
amana, Greece.
2 Ei lofu yei Lystra ma Iconium, rona ware ba hia, rawani'a rama'a.
3 Paul na nunuminia ba i nodugia wagii fei tatalaiana, si'ei na moro'aa
hudii wawaneina uaa ei Jew yei, ronamina aida ba mei amana, Greece.
4 Lagu'aa tatalailao a'a hepapalo gufu, laguna warefa'aiaa ro'odu fei nara-
naraa ei apostle ma ei bauaniaa losuu yei Jerusalem ba ei rama'a, ronei
guaipa'aa wareana.
5 Ma i nogipelao fei narafawe'iaa ei losuia ma fei puduu ro'ou ana fimina
wataualao minaa ei arewaa.

Yei Troas, Paul na Mefi

6 Paul ma ei maroana, rona tatalai yei malalaa Phrygia ma Galatia, uaa fei
Spiriti Apuna na lawaraa ro'ou ba ronei'aa u'u a'a ei gufu malalaa Asia.
7 Ro'aa nofarafi'inamii Mysia ma ba ro'aa wadu'ainaa Bithynia, ma'uaa fei
Spiritii Jesus, lomi na ugainaa ro'odu.
8 Si'ei, rona farapa Mysia ma aunulao Troas.
9 Ma a'a fei poi, Paul na fanunuaa fei ale'ei mefi ba hemea Macedonia na
ufalarai ma i'igifawe'inia, “Nomai yeni Macedonia ma hadumaa hai'odu.”
10 Paul, i'a fanunudigaa fei, ana ei ua hai'ouna asi'aa ba hai'ou'aa aununaa
Macedonia, uaa hai'ouna nara ba mei Haidaa na lala'aa hai'ou ba hai'ounei
u'ufanaa ro'ou fei rawani'a warea.

Lydia na Filoginaa Naranarana yei Philippi

11 Yei Troas, hai'ouna ala ma tamafawanewanenaa Samothrace ma i
arewadiai, hai'ouna dinaa Neapolis.
12 Hai'ouna ala yei, tamanaa Philippi, hepalo gufu Rome, fei baua gufu yei
laloo Macedonia. Ma hai'ouna guta yei hefi'a arewaa.

‡ **15:33: 15:33** Hefi'a ne'ia ba *lagua, 34 ma'uaa Silas napa'aa nara ba i guta yei.*

13 Hefaa Sabbath, hai'ouna dinaa ano a'a fei gigei fei gufu, dinaa adii fei
ranu ba hai'ou'aa labaginaa fawelei rona'aida lafulafu wagina. Hai'ouna
guta ma wareware a'a ei pifine, ei rona figupui yei.
14 Hemea tapuu ro'ou fi gutaguguai, harana Lydia. Hia na'aida alo
lawalawa, pomana purple na rata pono'ana. Gufuna Thyatira ma hia na'aida
losuinaa mei Haidaa. Ma mei Fasu na gigiaa fei naranarana ba nei tonaa fei
wareaa Paul.
15 Hia ma ei rama'aa humuna, ro'aa pudugufaidii, ina warenaa a'a hai'odu
ba hai'ounei dinaa humuna. Ina ware, "Nabaa hamona nara ba yau hemea
narafawe'ia a'a mei Fasu, te hamoneimii guta yeni humuu." Ma ina ware-
fawe'i a'a hai'odu.

Paul ma Silas i laloo Humuu Bobo'aia

16 Heai arewaa, hai'ou'aa dinaa a'a fei hai'ouna'o lafulafu, na nomai a'a
hai'ou hemea nanao humuwa, hemea na wadu'ia fei mau pigea ba hia ale'ei
mamama'a ba idii wareaa tamanu iwe nomai hinene. Ei fasuna rona'aida to
watauda mugoo po'i a'a ei warewareaa mei nanao mei.
17 Mei nanao mei, na neneraa Paul mawe hai'ou ma memewai, "Eni rama'a
eni, nafii mei Haidaa, mei na Pa'aa Pafeai ma ro'ei warefanaa hamu'odu fei
tala ba hamowe tela."
18 Ina bigi'ia ale'ei laloo watauda arewaa. Paul nawe nifi rawana, foisinaa
a'ana ma warenaa a'a fei pigea, "I a'a fei haraa Jesus Christ a warefanio,
wala'amai a'ana!" Ana ei ua fei pigea na di'ininia.
19 Ro'aa fanunu'apa'ia ei fasuu mei nanao humuwa ba fei talaa totoo
mugoo po'ii ro'ou na pedu, rona panarofaa Paul ma Silas ma foraneneneinaa
lagua fawelei rona aida alo'alo manumanu ba lagunei u i ma'aa ei bauana.
20 Rona duginamii lagua i ma'aa ei fadududua ma ware, "Lagueni rama'a
lagueni, lagua Jew ma laguna fafeloaa feni gufuu o'odu uaa
21 laguna ware ba onei neneraa ei maumau ro'odu ma'uaa nabaa o'aa
ugainia o nenegia, ona barafeaa ei law Rome."
22 Fei gupuu rama'a ana rona haperaraiaa Paul ma Silas ma ei fadududua
rona warefawe'i ba ronei alaraa lalawaa lagua ma hafugaa lagua.
23 Ro'aa hafufanima'adigaa lagua, rona siminaa lagua bobo'aia ma ware-
fawe'i a'a mei oma'ama'aa ba nei oma'afarawaninaa lagua.
24 I guainia ale'ei, ina augaa lagua laloo fei pa'aa lalona ma faunaa pinee
lagua alatai.
25 Ale'ei poi difa'u'u Paul ma Silas, lagu'ei lafulafunaa a'a mei Haidaa ma
laugi'uduginia ma ei rama'a bobo'aia, rona guguainaa lagua.
26 Hai'ouna madu'ofo uaa namina rerefafelo fei malagufu ma fei e'eaa fei
humuu bobo'aia anaa. Ana ei ua minaa ei gigei fei bobo'aia na gigi ma minaa
ei alatai na ma'ala.
27 Mei oma'ama'aa na wera ma i fanunuia ba na gigi ei gigei, na tonaa fei
waduna ba i fo'afama'eaa anaia, uaa ina nara ba rona ponipa'ai ei bobo'aia.
28 Ma'uaa na haroharo Paul, "Apuna apuguio! Minaa hai'ou yeni!"
29 Mei oma'ama'aa na haroharo ba ei maroana, ronei tonamai fei we'ai
ma na poniwadu'ainaa fei pusu'o humuu Paul ma Silas, fei laguna bobo'ai
lalona. Ina pasi i ma'aa lagua ma na funurerere.
30 Ma ina noduginaa lagua ano ma i'igai, "Megu, yau a bigi'aa tamanu ba a
tela?"
31 Laguna ware, "Narafawe'i a'a mei Fasu Jesus ma o'aa tela—yoi ma ena
maroamu i humumu."
32 Ma laguna u'ufanaa fei u'ugaa mei Fasu a'ana ma a'a minaa ei rama'a
laloo fei humuna.

33 I a'a fei poi fei, mei oma'ama'aa na dugaa lagua, fesuaa ei loraloraa lagua;
ana ei ua, hia ma minaa ei gufuna i humuna, rona pudugufai.
34 Mei oma'ama'aa na dugamii lagua laloo humuna ma hasufani hanaa
lagua; hia, namina ni'eni'e uaa hia ma minaa ei maroana i humuna, ronawe
narafawe'i a'a mei Haidaa.
35 Heai arewadiai, ei fadududua, rona aloaa ei wareaa ro'ou a'a ei paniaa
panii ro'ou dinaa a'a mei oma'ama'aa ale'ei, "Hamonei alaraa lagua."
36 Mei oma'ama'aa na warenaa a'a Paul ba, "Ei fadududua na ware ba
hai'ounei alaraa hamugua Silas. E'eni, hamunei dii. Aunufa'a'a ua."
37 Ma'uaa Paul na warenaa a'a ei paniaa pani: "Rona hafugaa haigua
pudaa rama'a, ma'uaa haigua rama'aa Rome. Lomi rona aunaa haigua
dududua ma'uaa rona bobo'ainaa haigua. E'eni rona nunuminia ba ro'aa
fa'asi'afagiginaa haigua ba haigunei babanini. Pa'aa lomi! Ana ro'ou,
roneimii fa'asi'anaa haigua bobo'aia."
38 Ei paniaa panii ro'odu, rona warefanaa fei a'a ei fadududua ma ro'aa
guainia ba Paul ma Silas, lagua rama'aa Rome, rona ma'au.
39 Rona nomai ba ro'aa farawaninaa naranaraa lagua ma fa'asi'anaa lagua
bobo'aia, talaifipui a'a lagua ma i'iginaa lagua ba lagunei di'ininaa fei gufu.
40 Paul ma Silas, lagu'aa asi'adii humuu bobo'ai, laguna dinaa humuu
Lydia ma yei, laguna gutafipui a'a ei lofu ma warefawe'inaa naranaraa ro'ou
ma lagunawe dii.

17

Yei Thessalonica

1 Lagu'aa farapadi'ininaa Amphipolis ma Apollonia, laguna aununamii
Thessalonica. Na pa'i hepalo synagogue Jew yei.
2 Ale'ei fei maumauna, Paul na wadu'ainaa fei synagogue ma laloo oduai
Sabbath na fiwarewarei a'a ro'ou wagii tamanu na ude i laloo fei Bu'u Apuna
3 ma na fa'arewaia ba Christ* nei tonaa fi'ina ma asi'aa a'a fei ma'ea. Ina
ware, "Meni Jesus, meni u'ei u'ugia a'a hamu'odu, hia mei Christ."†
4 Hefi'a ei Jew, rona nara ba fa'ua ma rona oafipui a'a Paul ma Silas ana
ale'ei watauda ei Greece, ei rona ma'auaa mei Haidaa mawe ei pifine, ei rona
pa'i baua haraa ro'odu.
5 Ma'uaa ei Jew, rona punepune; si'ei, rona dugamii hefi'a hafelo'a rama'a
yei fawelei rona alo'alo manumanu. Rona nofipuimai ma fa'asi'anaa hefaa
baua fisibaia yei a'a fei baua gufu. Rona poninaa humuu Jason ba ro'aa
labaginaa Paul ma Silas ba ro'aa foranaa lagua a'a fei gupuu rama'a.‡
6 Ma'uaa lomi rona labigipa'aa lagua, si'ei rona foraiaa Jason ma hefi'adiai
lofu dinaa a'a ei bauaniaa gufu ma haroharo, "Eni rama'a eni, rona bigifafelo
i gufu tadiwe'ai ma e'eni rona nomai yeni.
7 Ma Jason na noduginaa ro'ou humuna. Minaa ro'ou, ronamina barafeaa
ei wareaa Caesar. Rona ware ba na pa'i hemeadiai hapara, harana Jesus."
8 Ro'aa guainia, fei gupuu rama'a mawe ei bauaniaa gufu, rona poapoai ma
rona ra wagina.
9 Ma rona fapono'aa Jason ma ro'ou a'a ei hafelo'aa ro'odu ma alaraa ro'ou.

Yei Berea

10 I poilao, ei lofu, rona fatalainaa Paul ma Silas dinaa Berea. Lagu'aa nolao
yei, laguna dinaa fei synagogue ei Jew.

---

* **17:3: 17:3** O, *Messiah* † **17:3: 17:3** O, *Messiah* ‡ **17:5: 17:5** O, *fei figupuiaa ei rama'a*

11 Ma ei Jew Berea, fei maumau ro'odu na muainaa fei maumau ei Thes-
salonica, uaa ronamina refuguainaa fei warea ma minaa ei arewaa rona
igofarawaninaa fei Bu'u Apuna ma labaginia ba fa'ua wareaa Paul o lomi?
12 Watauda Jew, watauda pifinee Greece, ei rona pa'i baua haraa ro'ou
mawe watauda wawanee Greece, rona narafawe'i.
13 Ro'aa guainia ei Jew yei Thessalonica ba Paul fi u'ugaa fei wareaa mei
Haidaa yei Berea, ana rona aunulao, fani tabaa ei rama'a ma fawesuwesuaa
iaa ro'odu.
14 Ana ei ua, ei lofu, rona aloaa Paul dinaa ei gufu i papaa agi, ma'uaa Silas
ma Timothy, laguna guta yei Berea.
15 Ei ro'aa nodugaa Paul, rona duginaa hia Athens ma aununotonaa
fei i'igiana ba Silas ma Timothy, lagunei'aa gutafamadii, uaa lagunei no-
batafamai a'ana.

Yei Athens

16 Yei Athens Paul, ei fi guta'oma'oma'aa lagua, namina faloloa'i uaa na
fanunupa'ia ba fei gufu i guta wagina na pepesu a'a ei haidaa sifisifi.
17 Si'ei na fiwarewarei a'a ei Jew mawe ei Greece, ei rona ma'auaa mei
Haidaa i laloo fei synagogue ma a'a hini ei ro'ou yei fawelei rona alo'alo
manumanu minaa ei arewaa anaa.
18 Hefaa maroa, rona pa'i baua apa'aa ro'ou (haraa hefi'a ro'ou maroaa
Epicurus ma haraa hefi'adiai Stoic), rona fiharenii a'ana. Hefi'a, rona i'igai,
“Tamanu eni wareana, meni ba'aba'a umu?” Hefi'adiai, rona ware, “Narau
ba ifi u'ugaa ei haidaniaa hepapa gufu.” Rona ware ale'ei uaa Paul na u'ugaa
fei rawani'a warea, fei u'ugaa Jesus mawe fei asi'ana.
19 Rona panarofia ma noduginaa hia a'a fei gupuu ei maroaa Areopagus ma
warenaa a'ana, “Warefanaa hai'odu. Tamanu fei manufau feroia oi feroinia?
20 Hai'ouna guainaa hefi'a manufau manumanu ma ba hai'ou'aa apa'ia ba
tamanu hanuna.”
21 (Minaa ei Athens mawe ei rama'aa hepapa gufu, ei rona guta yei,
lomi rona u bigi'aa hepalodiai manumanu—rona'o gutaguainaa ei manufau
naranara ma fiwarewarei wagina.)
22 Paul nawe ufalarai a'a fei gupuu ei Areopagus ma ware: “Hamu'ou ena
Athens! Una fanunu'apa'ia ba hamu'ou pa'aa losuia.
23 Uaa a tatalai fanunufarawaninaa ei pusu'o manumanu losuu hamu'odu,
ana una ma'apa'aa hepalo tawahafi na apunai ma na pa'i feni ne'ia feni: FENI
I DINAA A'A HEMEA HAIDAA, LOMI HAI'OUNA APA'IA. E'eni a warefa'aiaa
hamu'odu tamanu hamona'aida losuinia ma'uaa lomi hamona apa'ia.
24 “Mei Haidaa, mei na bigi'aa feni ano ma minaa ei manumanu wagina,
hia mei Fasu i pumanugawe ma i malagufu ma lomi ba i oa i laloo ei humuu
ei haidaa, ei faduaa rama'a.
25 Ma ei panii rama'a lomi ba i hadumia, raba na nunuminaa hepalodiai
manumanu, uaa ana hia ua mei na fani harenua a'a minaa ei rama'a ba ronei
fawewenai ma ana na fanaa minaa ei manumanu ro'ou.
26 A'a hemea ua, ina bigi'aa ei rama'aa minaa ei gufu ba ronei guta tadiwe'ai
feni ano ma atado'o bigi'aa ro'ou, nadii nara'augia ba ro guta hitani ma
wanini nahaiga.
27 Mei Haidaa na bigi'ia ale'ei ba ei rama'a ronei labaginia ma labagipa'ia.
Ma hia, abaa ale'ei ba ina raua a'a hememea o'odu.
28 Uaa i a'ana ona fawewenai ma tatawei ma rama'ai. Ana ale'ei fei ne'iaa
hefi'a gufuu hamu'ou, ‘Hai'oudu ana na'una.’
29 “Si'ei ba o'ou na'uu mei Haidaa, hai'ounei'aa nara ba mei Haidaa, hia
ale'ei gold, silver, na'a, o hepalo bigi'aa hemea ano'ano, o tafi'aa hemea na
pa'i apa'ana.

30 Mina, ei rama'a, lomi rona pa'i apa'aa ro'ou ma mei Haidaa na fanunuaa
fei ma na nara ba lomi iwe dududuaa ro'ou a'a fei. Ma'uaa e'eni ina ware ba
minaa ei rama'a i tadiwe'aia, ronei filoginaa naranaraa ro'odu.
31 Uaa inadii augaa neai arewaa, neai ba i dududuaa feni ano a'a mei inadii
apunaidigia ma fei dududuana na wanewane. Mei Haidaa na fa'arewadigia
a'a minaa ei rama'a ei i fa'asi'ania a'a fei ma'ea."
32 Ro'aa guainaa fei asi'ana a'a fei ma'ea, hefi'a ro'ou, rona fatofeaa nugee
ro'ou, ma'uaa hefi'adiai, rona ware, "Hai'ouna nunuminia ba onei u'udinia
fei."
33 Ma Paul na asi'adi'ininaa fei maroa fei.
34 Hefi'a ua, rona neneraa ei feroiaa Paul ma narafawe'i. Hemea ro'ou,
Dionysius, hemea Areopagus ma hemea pifine harana Damaris mawe
hefi'adiai.

18

Yei Corinth

1 Nenee fei, Paul na di'ininaa Athens dinaa Corinth.
2 Yei, ina bapa'aa hemea Jew harana Aquila, gufuna Pontus. Mei we
no'uanamai Italy lagua mei harona Priscilla, uaa Claudius na ware ba minaa
ei Jew, ronei di'ininaa Rome. Paul na aunu ba iree ma'a lagua.
3 Si'ei ba hia na'aida bigi'aa ei pale poroporo ana ale'ei lagua, ina guta ma
bigifipui a'a lagua.
4 Minaa ei Sabbath na wadu'ainaa fei synagogue ma fiwarewarei a'a ei Jew
ma ei Greece ba ronei nara ba fa'ua wareana.
5 Silas ma Timothy, lagu'aa nodigimai yei Macedonia, Paul na u'u ua,
namina u'ufa'arewainia a'a ei Jew ba Jesus, hia Christ.*
6 Ma'uaa ei Jew, ro'aa warefawe'i ma harea ba abaa ale'ei, ina foifoiaa piye
susuna, uaa lomi na nunuminaa fei ma na warenaa a'a ro'ou, "Fei dududuaa
mei Fasu na ude i a'a hamu'odu! Una bigidigaa fei bigi'au a'a hamu'odu. E'eni
apowe dinaa a'a ei Gentile."
7 Ma Paul na asi'adi'ininaa fei synagogue ma dinaa fei humu papana, fei
humuu Titius Justus, hemea na losuinaa mei Haidaa.
8 Crispus, mei bauaniaa fei synagogue ma minaa ei maroana laloo hu-
muna, rona narafawe'i a'a mei Fasu. Ma watauda ei Corinth ro'aa guainia,
rona narafawe'i ma pudugufai.
9 Heai poi, mei Fasu na warenaa a'a Paul wagii fei fanunuana ale'ei mefi,
"Apuna ma'au; onei u'u'uawau, apuna babanini.
10 Uaa yau i a'amu ma lomi nemea ba i fararararaoio uaa una pa'i watauda
rama'a yeni, i a'a feni gufu feni."
11 Si'ei, Paul na guta yei heai ma hesuwi igisimasi ma na feroinaa ro'odu fei
wareaa mei Haidaa.
12 Wagii fei au ba Gallio hia gavanaa Achaia, ei Jew na nofipuimai ma
fadugeaa Paul ma noduginaa hia dududua.
13 Rona ware, "Meni rama'a meni, fi feroinaa ei rama'a ba ronei losuinaa
mei Haidaa, ma'uaa fei mau losuia fei, ina barafeaa fei law."
14 Ma ba i ware Paul, Gallio na warefanaa ei Jew, "Nabaa hamu'ou Jew
hamo'aa ware ba ina barafeaa hefei pa'aa law, hefei pusu'o, o baua law, te, a
guainaa hamu'oudu.
15 Ma'uaa, si'ei ba hamona fawo'aa ei warea, hara ma law hamu'ou
Jew—hamonei fawanewaneaa ana hamu'ou. Lomi a dududuaa eni mau
manumanu ale'eni."
16 Si'ei, ina teteaa ro'odu a'a fei humuu dududua.

* **18:5: 18:5** O, *Messiah*; v. 28 anaa

17 Ma rona'aa guafaa Sosthenes, mei bauaniaa synagogue ma rona hafugia
i poaa fei humuu dududua. Ma'uaa Gallio, lomi ba na falanaa huona fei.

Priscilla, Aquila ma Apollos

18 Paul na guta famadii ma'ida yei Corinth. Ma nawe di'ininaa ei lofu ma
tamanaa Syria. Priscilla ma Aquila, laguna aunuhugia. Ma ei atawe tama, na
fapi'aa hugo tabana yei Cenchrea, uaa fei fa'unaiana a'a mei Fasu.
19 Rona pe'i yei Ephesus ma Paul na di'ininaa Priscilla ma Aquila yei. Ma
hia na wadu'ainaa fei synagogue ma fiwarewarei a'a ei Jew.
20 Rona i'igainia ba neido'o gutadiai a'a ro'ou ma ina ware ba lomi.
21 Ma'uaa, ei ifi nolao nadii fa'unai, “Awe hadiwe'imai nabaa i nunuminia
mei Haidaa.” Idii, nawe tamadi'ininaa Ephesus.
22 Iree pe'i yei Caesarea, na wanolao ma na bapa'aa ei losuia ma nenee fei
na upu'aunulao Antioch.
23 I gutafamadidii yei Antioch, Paul na asi'aa yei ma na tatalai a'a hepapalo
gufu yei malalaa Galatia ma Phrygia ma ina fawe'iaa naranaraa minaa ei
otalai nenera.
24 I bigi'aa ei manumanu ei, hemea Jew harana Apollos, gufuna Alexandria
na aununaa Ephesus. Ina todigaa watauda feroia ma si'ei napa'aa bauana
apa'ana a'a fei Bu'u Apuna.
25 Ina to feroiana wagii fei talaa mei Fasu ma waretofininaa refuaa ununa†
ma u'ufarawaninaa fei u'ugaa Jesus. Ma'uaa apa'i'uana fei pudugufaiaa
John.
26 Idii, inawe warefawe'i i laloo fei synagogue. Lagu'aa guainia Priscilla
ma Aquila, laguna duginaa hia humuu lagua ma fa'arewa'apoinaa fei talaa
mei Haidaa a'ana.
27 Ba i aununaa Achaia Apollos, ei lofu na warefarefuia ma ne'inaa a'a ei
otalai nenera yei ba ronei taufagutania. I nodigimai, namina haweninaa ei
rona narafawe'i wagii fei rawani'aa mei Haidaa.
28 Uaa ina warehota'aa ei Jew pudaa ei rama'a ma fa'arewaia a'a fei Bu'u
Apuna ba pa'aa fa'ua ba Jesus, hia mei Christ.

19

Paul yei Ephesus

1 I guta yei Corinth Apollos, Paul na talai a'a fei talaa podu ma naree sufudai
yei Ephesus. Ma yei, ina bapa'aa hefi'a otalai nenera
2 ma na i'iginaa ro'odu, “Ana hamona to fei Spiriti Apuna ei hamo'aa
narafawe'i?”*
Rona ware, “Lomi. Ana lomi hai'ouna guai ba na pa'i hepalo Spiriti Apuna.”
3 Si'ei, Paul na ware, “Hama tamanu pudugufaia hamona tonia?”
Rona ware, “Fei pudugufaiaa John.”
4 Paul na ware, “Fei pa'afii fena pudugufaiaa John, sifei ba ei rama'a
nei filoginaa naranaraa ro'odu. John na warefanaa ei rama'a ba ronei
narafawe'i a'a mei iwe nomai nenena, Jesus.”
5 Ro'aa guainaa fei, ronawe pudugufai a'a† fei haraa mei Fasu Jesus.
6 Paul, i augaa guei panina pafoo ro'ou, fei Spiriti Apuna na pasi pafoo ro'ou
ma rona warenaa wareagufuu hefi'a gufu ma dii wareaa tamanu i nomai
nene.
7 Puduu ei rama'a, ale'ena hefua ma helagui.

---

† **18:25: 18:25** O, *refuaa ununa wagii fei Spirit*

* **19:2: 19:2** O, *Spiriti Apuna nenee fei hamo'aa narafawe'i*

† **19:5: 19:5** O, *laloo*

8 Paul na wadu'ainaa fei synagogue ma warefawe'i yei laloo oduai puda.
Ma fi warewareaa fei haparaiaa mei Haidaa a'a ro'ou.
9 Ma'uaa namina waiwai tabaa hefi'a ro'odu; lomi rona uga ba fa'ua fei ma
rona warefafeloaa fei Tala i pudaa rama'a. Si'ei, Paul na di'ininaa ro'odu. Ina
nodugaa ei otalai nenera ma minaa ei arewaa na fiwarewarei a'a ei rama'a
yei laloo fei baua humuu feferoi Tyrannus.
10 Ale'ei fei mau bigi'ana laloo heguai igisimasi. Ma si'ei, minaa ei Jew ma
Greece, ei ro'aa guta yei fawelei Asia, rona guainaa fei wareaa mei Fasu.
11 Mei Haidaa na bigi'aa hefi'a baua foigia a'a Paul
12 ale'ei ba nabaa hepalo huguu nuge o lawalawa na idoaa Paul ma rona
tonalao a'a ei rona funu, ei funuaa ro'ou na pedu ma ei hafelo'a spiriti na
di'ininaa ro'ou.
13 Hefi'a Jew na tatalai ma fawala'anaa ei hafelo'a spiriti a'a ei na wadu'aa
ro'ou pigea. Rona lala'aa fei haraa mei Fasu Jesus a'a ei na wadu'aa ro'ou
pigea. Rona ware ale'ei, “A'a fei haraa Jesus, mei na u'ugia Paul, a warefanio
asi'amai.”
14 Hemea rama'a, harana Sceva, hia hemea famamoaa humuu mei Haida-
niaa ei Jew. Ma na pa'i oloromea na'una, baduu wawane. Ma ei na'una ei,
rona'aida bigi'ia ale'ei.
15 Heai arewaa hepalo hafelo'a spiriti na warenaa a'a ro'odu, “Jesus, una
apa'ia. Ma una aida tamanu na bigi'ia Paul, ma'uaa hamu'ou hini?”
16 Ma mei na wadu'ia hefaa hafelo'a spiriti, ina rofonaa a'a ro'ou
ma fugoinaa minaa ro'ou. Namina hafufanima'aa ro'ou ma si'ei rona
poni'ala'ala'asi'aa a'a fei humu fininaa raraa unuu ro'ou.
17 Ro guainia ei Jew ma ei Greece yei Ephesus, ronamina ma'aufafelo ma
fei haraa mei Fasu Jesus na dinaa pafea fininaa honua.
18 Watauda ei narafawe'ia, ronawe nofalelefomai ba ro wareaa tamanu ei
bigifafeloaa ro'odu.
19 Hefi'a, rona'aida bigi'aa ei siafa, rona tonamai ei bu'uu siafaa ro'odu ma
fagu'aa ro'ou i pudaa rama'a. Ma puduu pono'aa ei bu'uu siafa ale'ei haipani
pa'ania pufaba'a drachma.‡
20 Si'ei ba rona fanunuaa ei manumanu ei, fei wareaa mei Fasu namina
talainaa watauda gufu ma gipe fininaa fei faufaua.
21 Nenee minaa e'ei, Paul na nara ba i dinaa Jerusalem ma na aunulao yei
Macedonia ma Achaia. Ina ware, “Nenee fei gutanau yei, unei aunu'ailao
Rome anaa.”
22 Ina aloaa helaguei hadumana, Timothy ma Erastus, dinaa Macedonia
ma hia, nado'o gutadilao yei laloo fei baua gufu Asia.

Hefaa Baua Gupuu Rama'a na Fisibai yei Ephesus

23 A'a fei au fei, na pa'i hefaa baua fisibaia a'a fei Tala.
24 Hemea na'aida bigi'aa silver, harana Demetrius. Hia na'aida bigi'aa
ei pa'aa pusu'o humuu losuu Artemis. Ma a'a fei bigi'aa mei rama'a mei,
hefi'adiai ano'ano, rona'aida to watauda mugoo po'i.
25 Ma ina harofamii ro'ou mawe hefi'a rona pa'i apa'aa ro'ou a'a fei bigi'a
fei ma na warenaa a'a ro'ou, “Me'o, hamona'aidadii ba ona'aida to watauda
mugoo po'i a'a feni bigi'a feni.
26 Ma e'eni hamona fanunuia ma guainia ba hemeni Paul na u'ufadiaginaa
watauda rama'a yeni Ephesus ma minaa ei rama'a yeni faweleni Asia. Ina
ware ba ei haidaniaa ro'ou, ei bigi'aa rama'a, abaa pa'aa haidaa.

‡ **19:19: 19:19** Fei drachma hepalo silver mugoo po'i hawii pono'aa bigi'aa heai arewaa.

27 Hepalo hafelo'a wagina sifei ba i fafeloaa fei haraa fei bigi'aa o'ou, fei
ba o to mugoo po'i wagina ma hepalodiai, fei humuu losuu Artemis, hemei
pifine haidaa, ana ropowe nara ba na hafelo ma mei pifine haidaa, mei
rona'aida losuinia faweleni Asia ma feni ano, ana iwe pasi fei baua harana,
fei ba hia pa'aa rawani'a haidaa."
28 Ro'aa guainia, ronamina siba ma haroharo, "Pa'aa bauana Artemis, mei
haidaniaa ei Ephesus!"
29 Ataa madii ma minaa ei rama'aa fei gufu rona siba. Rona panarofaa
Gaius ma Aristarchus, laguei lagu'aa noneneramii Paul yei Macedonia ma
ponifipui ale'ei hemea rama'a ma duginaa lagua a'a fei rona'aida figupui
wagina.
30 Paul ba i ufalarai i ma'aa ei rama'a ma'uaa ei otalai nenera, rona lawagia.
31 Ma hefi'a bauaniaa fei gufu, hefi'a tafii Paul, ana rona i'igifawe'i a'ana ba
inei'aa dinaa a'a fei rona'aida figupui.
32 Fei gupuu rama'a na hamamagua: Hefi'a rona mewainaa hepalo manu-
manu ma hefi'a rona mewainaa hepalodiai manumanu. Ma watauda ana
lo'e rona aida ba tani ro'aa nolao yei.
33 Ei Jew na susuninaa Alexander i ma'a ma hefi'a na harofani wareana.
Ina pi'inaa panina ba ronei babanini ba i warefa'aiaa ei rama'a tamanu na
fa'ua.
34 Ma'uaa ro'aa fanunu'apa'ia ba hia Jew, rona iwamemewaifipui, laloo
ale'ei guai hour, "Pa'aa bauana Artemis, mei haidaniaa ei Ephesus!"
35 Mei paniaa panii mei bauaniaa gufu na fababaninaa ei rama'a ma ware,
"Hamu'ou ena Ephesus, ei naraa hamu'ou ba minaa ei a'a feni ano lomi rona
apa'ia ba feni gufu Ephesus na oma'aa feni humuu losuu Artemis ma fei
bigi'aa rama'a fei haduona, fei pasianagio pafea?
36 Si'ei ba lomi hemea i nara ba na tata fei, hee hamonei babanini. Apuna
bigire'ere'einaa hepalo manumanu.
37 Hamona duginamii yeni eni rama'a eni, ma'uaa lomi rona topa'ainaa
manumanuu humuu ei haidaa ma ana lomi rona warefafeloaa mei pifine
haidaniaa o'ou.
38 Si'ei, nabaa Demetrius ma ei ano'ano ro bigi a'ana na pa'i bidi'aa unuu
ro'ou a'a hini ro'ou, te na pa'i humuu dududua ma fadududua ma ronei
dududuaa ro'ou.
39 Nabaa hamona pa'i hepalodiai manumanu ba hamona nara ba ina tata,
hamonei fawanewaneia a'a fei dududua.
40 E'eni, na fafanunu ba nabaa ro'aa dududuaa o'ou ei famamoaa fei baua
gufu a'a feni fisibaia ma tamanu ona bigi'ia wagieni, pa'aa lo'e ugaa pinee
o'ou."
41 I waredigaa fei, ina famatalaiaa ei rama'a.

20

Aunu'ailao Macedonia ma Greece

1 I pedu fei fisibaia, Paul na lala'amii ei otalai nenera. I warehadudigaa
ro'ou, na ware ba ma'adinaa hamu'ou ma na di'ininaa ro'ou ba i dinaa
Macedonia.
2 Ina tatalai yei ma wareaa watauda warea, ina nohadumaloo ei rama'a
ma nawe nopa'aloo Greece
3 ma guta yei oduai puda. Paul ba i tale'aununaa Syria, ma'uaa si'ei ba
ei Jew rona fiwarewarei ba ro'aa fafeloia, ina nara ba i hadiwe'ainaloo
Macedonia.
4 Rona aunuhugiaa Sopater, hia na'uu Pyrrhus, baduu wawane, mei
Berea ma Aristarchus ma Secundus noramiaa lagua Thessalonica ma Gaius,

gufuna Derbe ma Timothy mawe Tychicus ma Trophimus noramiaa lagua
fawelei Asia.
5 Ei rama'a ei, ronado'o nonoo ma oma'aa hai'odu yei Troas.
6 Ma'uaa hai'ouna aladi'ininaa Philippi nenee fei Hananaa fei Faraa Pidaua
lo'e Fafuafua. Ma nenee haipanidiai arewaa, hai'ouna bapa'aa ro'odu yei
Troas ma guta yei ale'ei oloromeai arewaa.

Yei Troas Eutychus na Asi'aa a'a fei Ma'ea

7 A'a fei rawarawa arewaa fei hefapagipagia hai'ouna nofipuimai ba
hai'ou'aa hana faraa pidaua. Paul na wareware a'a ei rama'a ma ba i aunu
narani, si'ei ina wareware nopa'aloo poidifa'u'u.
8 Ina watauda ei we'ai laloo fei tarea humu, fei hai'ou'ei gutafiwarewarei
lalona.
9 Hemea baubara harana Eutychus na guta i laloo fei pusu'o ale'ei gigei
lalarena ma na mama'igu pudana ba ipowe sinoro ei fi warewarelao Paul.
I ma'igusinorolao, ina pasinaloo pu a'a fei fa'oduaiaa e'eaa fei tarea humu
ma ro'aa poniporo'ia, na ma'edii.
10 Paul na upulao ma fapasihaino pafoo mei baubara, hapiroro'ia ma ware,
“Hamonei'aa ba'arofo. Ina fawenai!”
11 Ma na tafanedinaa pafea ma na hana faraa pidaua. I wareware
nopa'aloo asi'anaa fei halo, na aunu.
12 Ei rama'a rona noduginaa mei baubara humu, ina fawewenai ma
namina rawani naranaraa ro'ou.

Paul na Di'ininaa ei Bauaniaa Losuu Ephesus

13 Hai'ounado'o nonolao a'a fei baua wa ma tamanaa Assos ba hai'ou
fahuginaa Paul. Ina bigi'ia ale'ei ba i talai'uanaa pinena dinaa yei.
14 I bapa'aa hai'odu yei Assos, hai'ouna fahuginia ma tamanaa Mitylene.
15 I arewadiai, hai'ouna ala yei ma re pe'i yei Kios. I arewadiai hai'ouna
dinaa Samos ma i arewadiai hai'ouna nope'ilao yei Miletus.
16 Paul na nara ba i farapadi'ininaa Ephesus ba lomi i guta yei Asia, uaa ba
i aunubatafanaa Jerusalem nabaa i hawia ba i guta a'a fei rawarawa arewaa
Pentecost.
17 Yei Miletus, Paul na lala'amiaa ei bauaniaa fei losuu yei Ephesus.
18 Ro'amii maua, ina warenaa a'a ro'ou, “Hamona aidadii fei mau gutanau
ranimai a'a hamu'ou, a'a fei rawarawa arewaa a guta fawelei Asia nopa'amii
wagieni.
19 Fa'ua ba ei Jew, ronamina maniau ba ro'aa fafeloau, ma'uaa una fafafau-
nau pu ma pasi ranu pudau ma na bigi'uaiaa fei bigi'aa mei Fasu.
20 Hamona aida ba lomi una fa'oa'oai u'ugaa tamanu i hadumaa hamu'ou,
uaa una feroinaa hamu'odu i pudaa rama'a ma i a'a hepapalo humu.
21 Una warefawe'i a'a ei Jew ma ei Greece ba ronei filoginaa naranaraa
ro'ou ma foisinaa a'a mei Haidaa ma narafawe'i a'a mei Fasuu o'ou, Jesus.
22 “Ma e'eni fei Spiriti Apuna na nunuminia ba unei dinaa Jerusalem,
ma'uaa lomi una aida ba ro'aa bigi'aa tamanu a'au yei.
23 Fei apa'au, fei ba a'a minaa ei gufu, fei Spiriti Apuna na warefa'aiau ba
fei bobo'aia ma ei hafelo'a na oa ma'au.
24 Ma'uaa fei harenuau, lomi rarabana a'au nabaa una fapedupa'aa fei
fiwaleia ma fei bigi'a, fei na fanau mei Fasu Jesus, fei ba unei warefa'uainaa
fei rawani'a wareaa mei Haidaa, fei na fa'arewainaa fei rawani'ana.
25 “Ma e'eni una apa'ia ba hamu'ou ena hamona guainau eni a u'ugaa fei
haparaia, lomi hemea dupuaa hamu'ou i fanunudinau.
26 Si'ei, wagieni a warefawe'i a'a hamu'odu ba lomi a tonaa dududuau
nabaa nemea i pa'ai.

27 Uaa, lomi una tamafoi ei a warefawe'iaa minaa ei nunumiaa mei Haidaa.
28 Oma'aiaa hamu'odu ma minaa ei sipsipi, ei na rafeinaa hamu'ou fei
Spiriti Apuna ba oma'ama'aa* ro'ou. Hamonei ale'ei oma'aa sipsipii ei losuu
mei Haidaa,† ei ina pononaa fei namona.
29 Una'aida ba nenee afadugau ena ponotoo podu rowe nomai i tapuu
hamu'ou ma lomi rowe augaa ne'a sipsipi.
30 A'a hamu'ou anaa, hefi'a rowe asi'aa ma fapidawainaa fei fa'uaia ba ro'aa
fahumanaa hefi'a otalai nenera a'a ro'ou.
31 Si'ei, hamonei ofafaufau! Hamonei nonominia ba laloo oduai igisimasi
minaa ei poi ma arewaa, lomi fafau warewagi'inaa hememea hamu'ou ma
na pasi ranuu pudau.
32 "E'eni una aunaa hamu'odu panii mei Haidaa ma fei wareaa fei
rawani'ana, fei i fagipepa'aa hamu'ou ma fanaa ei manumanu ana ale'ei i
fani a'a ei rona papaditai.
33 Lomi una nanamainaa ei silver, o gold, o lawalawaa hemea.
34 Ana hamona aida ba gueni paniu na bigifanaa tamanu yau ma ei tafiu
na nunuminia.
35 A'a minaa ei bigi'au una fama'aa hamu'ou ba fei mau bigifawe'ia ale'ei
onei bigifawe'i ba o'aa hadumaa ei lomi rona faufau ma nonominaa ei
wareaa mei Fasu Jesus: 'Fei ba o fani i muainaa fei ba o to.' "
36 I waredigaa fei, na fa'unaa du'una fipui a'a minaa ro'ou ma lafulafu.
37 Ronamina ai ei ro'ei hapiroro'ia ma hatofaa manufina.
38 Fei namina fafaloloa'inaa ro'odu, sifei wareana ba pa'aa lomi rowe
fanunudinaa pudana. Ma rona talaisusuninia a'a fei baua wa.

21

Paul na Dinaa Jerusalem

1 Hai'ou'aa di'inidigaa ro'ou, hai'ouna ala ma tamafawanewanenaloo Cos.
I arewadiai, hai'ouna aununaa Rhodes ma yei hai'ouna aununaa Patara.
2 Hai'ouna labagipa'i hepalo baua wa ba i dinaa Phoenicia. Hai'ouna hugi
ma tama'aunu.
3 Hai'ou'aa fanunupa'aa Cyprus, fataledi'ininaloo fipepei ama'analoo puna
ma hai'ouna tamanaloo Syria. Hai'ouna pe'i yei Tyre ba hai'ouree fa'asi'anaa
ei manumanu pafona.
4 Hai'ou'aa labagipa'aa ei otalai nenera yei, hai'ouna gutafipui a'a ro'ou
oloromeai arewaa. Fei Spiriti na bigi naranaraa ro'ou ma rona ware a'a Paul
ba nei'aa dinaa Jerusalem.
5 Ma'uaa i nopa'aloo fei au ba hai'ou aunu, hai'ouna aunu ba hai'ou
tamadilao. Minaa ei otalai nenera ma ei haroo ro'ou mawe ei na'uu ro'odu,
rona talaisusuninaa hai'ou di'ininaa fei baua gufu ma yei piye, hai'ouna
unaa du'uu hai'ou ma lafulafu.
6 Hai'ou'aa rapudigaa panii ro'ou, hai'ouna hugi a'a fei baua wa ma ro'ou,
rona wanonaa gufuu ro'ou.
7 Hai'ouna tamadi'ininaa Tyre ma re pe'i yei Ptolemais. Ma hai'ouna
bapa'aa ei lofu ma gutafipui a'a ro'ou heai arewaa.
8 I arewadiai, hai'ouna dinaa Caesarea ma guta humuu Philip, mei ina'o
wareaa fei rawani'a wareaa mei Fasu ma hia hemea ei Oloromea.
9 Ina pa'i gunaroa na'una pifine rotaa haroa ma rona'aida diware'augaa ei
ba i nomai nene.

---

* **20:28: 20:28** Ei warea pidaua ba *bishop* † **20:28: 20:28** Watauda ne'ia ba *mei Fasu*

10 Hai'ou'aa gutadii hefi'adiai arewaa, hemea mamama'a, harana Agabus,
noranamai Judea.
11 I'a nomai a'a hai'ou, na faugaa panina ma pinena a'a fei adii Paul ma
ware, “Fei Spiriti Apuna na ware, ‘Ana ale'eni, ei Jew yei Jerusalem, rowe
faugaa mei amaa feni adi ma rowe fifaninaa hia panii ei Gentile.’ ”
12 Hai'ou'aa guainia, hai'ou ma ei rama'a yei, hai'ouna ware'ai'ai a'a Paul
ba inei'aa dinaa Jerusalem.
13 Ma Paul na ware, “Tani hamu'ou ai'ai ma fawagu'uaa ha'eu? Lomi
manumanu a'au nabaa ro'aa faugau ma ana na rawani a'au nabaa a ma'e
yei Jerusalem uaa fei haraa mei Fasu Jesus.”
14 Lomi hai'ouna filogipa'aa fei naranarana ma si'ei hai'ouna ware, “Inei
nomai fei nunumiaa mei Fasu.”
15 Nenee fei, hai'ouna paiaa ei manumanuu hai'ou ma aununaa Jerusalem.
16 Hefi'a ei otalai nenera yei Caesarea, rona nohugiaa hai'ou ma noduginaa
hai'ou humuu Mnason ma hai'ouna guta a'ana. Noramiana Cyprus ma hia
hemea rawarawa otalai nenera.

Paul na Maua yei Jerusalem

17 Hai'ou'aa maua yei Jerusalem, ei lofu, rona taufagutanaa hai'ou.
18 Heaidiai arewaa Paul ma minaa hai'ou, hai'ouna aunu ba hai'ouree ma'a
James. Ma minaa ei bauaniaa losuu, ro'ou, yei.
19 Paul na famafufuoinaa ro'ou ma warefa'aiaa ro'ou minaa ei manumanu
na bigi'ia a'a ei Gentile mei Haidaa wagii fei bigi'ana.
20 Ro'aa guainia, rona uduginaa mei Haidaa. Ma rona warenaa a'a Paul,
“Mena lofuu hai'ou, ma'aia watauda pufaba'a Jew rona narafawe'i ma refu
unuu minaa ro'ou a'a fei law.
21 Rona guainia ba yoi, ona feroinaa ei Jew, ei rona guta inamoaa ei
Gentile ba ronei ofadugaa Moses ma ronei'aa moro'aa hudii wawanei ei
na'uu ro'odu, o neneraa ei maumau o'odu.
22 O bigi'aa tamanu? Te, ana rowepa'aa guainia ba yoi na nodigimai.
23 Si'ei, bigi'aa tamanu hai'ouna warefanio. Na pa'i gunaroa wawane a'a
hai'ou, ei ronadii fa'unai a'a mei Fasu ba ropa'aa bigi'aa hepalo manumanu.
24 Dugaa eni rama'a eni ma a'a ro'ou, onei bigi'aa fei maumau ro'ou, fei ba
ro'aa fafafa'arai i pudaa mei Fasu ma onei fani pono'aa ro'ou ba ro'aa sisigaa
hugoo tabaa ro'ou. Ma minaa ei rama'a, rowe aida ba na tata fei u'uga, fei
ro'aa u'ugio ma rowe aida ba yoi na neneraa fei law.
25 Ma hai'ouna ne'idii a'a ei Gentile narafawe'ia ba ronei'aa hana du'ua
hefi'a rona faninaa a'a ei haidaa sifisifi, o hunu namo, o hanaiaa pigio ei
manulelele, ei rona guafifigia, o fitatafipa'ai.”
26 Heaidiai arewaa, Paul na dugaa ei rama'a ma fafafa'arainaa anaia mawe
ro'ou, ale'ei mau losuu ro'ou. Ma ina wadu'ainaa fei humuu mei Haidaa ba i
warefa'aiaa ro'ou tamanu arewaa iwe pedu ei arewaa fafa'araia ma nahaiga
ro'aa fani fanaa hememea ro'ou.

Rona Panarofaa Paul

27 Ba anaa i pedu ei oloromeai arewaa, hefi'a ei Jew noramiaa ro'ou i laloo
Asia, rona fanunupa'aa Paul yei a'a fei humuu mei Haidaa. Rona fawesuaa
iaa minaa ei rama'a ma rona panarofia.
28 Rona pararai, “Ena Israel hamonei hadumaa hai'odu! Meni rama'a
meni, hia mei na feroinaa minaa ei rama'a i tadiwe'aia ma faweleni ba ronei
fadugeaa o'odu, fei law o'ou. Ma ana, ina dugifawadu'ainamii ei Greece
malalaa fei humuu mei Haidaa ma rona faloloaa faweleni na apunai.”

29 (Ronado'o fanunupa'aa Trophimus, mei Ephesus, a'a Paul i a'a fei baua
gufu ma rona nara ba Paul na nodugia ma wadu'ainaa malalaa fei humuu
Haidaa.)
30 Minaa ei rama'aa fei gufu, rona siba'asi'aa ma ponimai a'a minaa ei tala.
Rona panarofaa Paul ma foraneneneinia auguu fei humuu mei Haidaa. Ma
ana ei ua rona fare'aa ei baua gigei.
31 Ei ro'ei panarofia ma nananara ba ro'aa fama'eia, mei bauaniaa ei fo'aa
Rome na guainia ba minaa ei rama'aa Jerusalem, namina bibiyei tabaa ro'ou.
32 Ina dugibatafainaa hefi'a fo'aa ma hefi'a bauaniaa ro'ou ma rona poni-
naa a'a ei rama'a. Ro'aa fanunupa'aa ei fo'aa mawe mei bauaniaa ro'ou, ei
rama'a na fapedugaa fei hafugaa ro'ou Paul.
33 Mei bauaniaa fo'aa na nomai, panarofia ma warenaa a'a ro'ou ba ronei
faugia a'a guapalo alatai. Ma ina i'iginaa ro'ou ba hia hini ma na bigi'aa
tamanu.
34 Hefi'a ei, rona haroharo ba ale'ei ma hefi'a ba ale'ei. Ma mei bauana,
lomi na topa'aa fafasui fei, uaa ronamina waigi. Ma si'ei, ina ware ba ronei
duginaa hia humuu ei fo'aa.
35 Paul, i nopa'aloo fei e'ea, fei gupuu rama'a ronamina sibafafelo ma
ronawe poro'uaia ei fo'aa.
36 Fei gupuu rama'a, rona nenegia ma memewai, “Fo'afama'eia!”

Paul na Warenaa a'a Fei Gupuu Rama'a

37 Ei fo'aa ba ana ro'aa wadu'ainoduginaa Paul a'a fei humu fo'aa, ina
i'iginaa mei bauaniaa fo'aa, “Na rawani ba a i'iginio hepalo manumanu?”
Ina ware, “Ona'aida warea Greece?
38 Woro ba yoi mei Egypt, mei mina ma'ida na fa'asi'anaa fei fisibaia ma
augaa poree gunaroa pufaba'a rama'a hafelo ma dinaa yei fawelei lomi
haihai ma guana.”
39 Ina ware Paul, “Yau hemea Jew noramiau Tarsus yei Cilicia. Yau hemea
rama'aa hepalo baua rawani'a gufu. Na rawani ba a warenaa a'a ei rama'a?”
40 I ugadii mei bauaniaa fo'aa, Paul na ufalarai pafoo fei e'ea ma pi'inaa
panina a'a ei rama'a. Ro'aa babanini, ina warenaa warea Aramea* a'a ro'ou:

22

1 “Ena lofuu ma ena amau, hamonei guainaa fei wareau ba a alarau.”
2 Ro'aa guainia ba ina warenaa warea Aramea a'a ro'ou, ronamina baban-
ini.
Ma na ware Paul,
3 “Yau hemea Jew, waniniau Tarsus yei Cilicia, ma'uaa gipeau yeni a'a feni
baua gufu feni. Gamaliel na feroifarawaninau a'a fei law ei amaa o'ou ma na
pasirefurefu unuu a'a mei Haidaa ana ale'ei minaa hamu'ou wagieni.
4 Una fo'afama'e ma haperaraiaa ei rona neneraa fei Tala. Na panarofaa ei
wawane ma pifine ma bobo'ainaa ro'ou
5 ma mei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa ma minaa ei bauaniaa gufu
ro'aa warefanaa hamu'ou ba pa'aa fa'ua fei. Ma una tonaa ne'iaa ro'odu ba a
fanaa ei lofuu ro'odu yei Damascus ma aununaa yei ba a panarofaa ei rama'a
ma duginamii ro'ou yeni Jerusalem ba hai'ou'aa fanima'aa ro'ou.

Paul na Wareaa fei Filogiaa fei Naranarana
(Acts 9:1-19; 26:12-18)

6 “Ale'ei haloaina una nofarafi'ilao Damascus, ana ei ua, hepalo we'aia
noranarai pafea namina we'afaweloinau.

---

* **21:40: 21:40** Hefi'a na nara ba *warea Hebrew*; Acts 22:2 anaa

7 Una pasinaa pu ma guainaa fei lao na warenaa a'au, ‘Saul! Saul! Tani o
haperaraiau?’
8 “Ma una i'igai, ‘Yoi hini, mena Fasu?’
“Ina ware, ‘Yau Jesus, mei Nazareth, mei ona haperaraia.’
9 Ei ro'ou a'au, rona fanunupa'aa fei we'ai, ma'uaa lomi rona guai'apa'aa
fei lao mei na warenaa a'au.
10 “Una i'igai, ‘Una fetanai e'eni, mena Fasu?’
“Ma ina ware, ‘Asi'aa ma dinaa Damascus. Hefi'a yei, rowe warefanio
minaa ei i fanio mei Haidaa ba onei bigi'ia.’
11 Ei tafiu, rona tauaa paniu ma noduginaa yau Damascus uaa una pudaw-
erai a'a fei we'ai.
12 “Hemea rama'a harana Ananias na nomai a'au. Hia, namina neneraa fei
law ma na rawani i pudaa minaa ei Jew rona guta yei.
13 Inamii u papau ma ware, ‘Mena lofuu Saul, onei fanunudiai!’ Ana ei ma
una fanunupa'ia.
14 “Ma ina ware: ‘Mei Haidaniaa ei amaa o'ou nadii rafeinio ba onei aida ei
nunumiana ma fanunu'apa'aa mei Wanewanea ba onei guainaa ei wareaa
umuna.
15 Yoi o u'ufa'uainaa tamanu ona fanunuia ma guainia a'a minaa ei rama'a.
16 Ma oi oma'aa tamanu eni? Asi'aa. Lala'aa fei harana; pudugufai ma
fesuaa ei hafelo'amu.’
17 “A hadiwe'inaa Jerusalem ma lafulafu i laloo humuu mei Haidaa ma
ale'ei una mefi
18 ma fanunupa'aa mei Fasu na ware ba, ‘Batafa! Di'ininaa Jerusalem e'eni,
uaa lomi ba ro'aa nunuminaa fei u'ugau, fei ba o u'ufanaa ro'ou.’
19 “Una ware, ‘Mena Fasu, eni rama'a eni, rona aida ba yau, na dinaa a'a
hepapalo synagogue ba a bobo'ai ma hafugaa hini ei rona narafawe'i a'amu.
20 Ma ei i wigii namoo Stephen, mei na ma'e a'a fei haramu,* yau yei ma
ana na ugainia ma na oma'aa ei susuu ei rona fo'afama'eia.’
21 “Ma mei Fasu na warenaa a'au, ‘Nowau; Yau a alofarauaninio i a'a ei
Gentile.’ ”

Paul, mei Rama'aa Rome

22 Ei rama'a rona guainaa fei u'ugaa Paul ma'uaa ei i wareaa fei, rona
haropararai, “Farauaninia a'a feni ano! Inei'aa gutadimai!”
23 Ro'ei memewai ma siminaa lawalawaa ro'ou ma fapepe'aiaa ei pora
24 ma mei bauaniaa fo'aa na ware ba ronei noduginaa Paul yei laloo
humuu ei fo'aa. Ina ware ba ronei babuinia ma i'iginia ba tani ro'aa
sibamemewai a'ana ei rama'a.
25 Ro'aa fahainofolaginia ba ro'aa babuinia, Paul na i'iginaa mei centurion
ba, “Na rawani a'a fei law nabaa o babuinaa hemea rama'aa Rome, hemea
rotaa dududuia?”
26 I guainaa fei mei centurion, na dinaa a'a mei bauaniaa ei fo'aa ma na
warefania, “O bigi'aa tamanu a'a feni. Uaa mei rama'a mei, hia rama'aa
Rome.”
27 Mei bauaniaa fo'aa na dinaa a'a Paul ma i'iginia, “Ware fanau, yoi pa'aa
rama'aa Rome?”
Ina ware, “Hi'i. Fa'ua.”
28 Ma mei bauaniaa fo'aa na ware, “Yau, una siminaa watauda mugoo po'i
ba yau hemea rama'aa Rome.”
Paul na ware, “Ma'uaa yau, waniniau Rome.”
29 Ma ei ba ro'aa i'iginia ronawe u'ua. Ma mei bauaniaa fo'aa ana na ma'au
uaa na aida ba ina faugaa Paul a'a ei alatai, hemea rama'aa Rome.

---

* **22:20: 22:20** O, *mei u'ugaa fei haramu*

I Pudaa ei Sanhedrin

30 I arewadiai, si'ei ba mei bauaniaa fo'aa ba ipa'aa labaginia ba tani ro'aa
ware ei Jew ba na tata Paul. Ina alagia ma ware a'a ei famamoaa humuu mei
Haidaa mawe ei bauaniaa gufu ba ronei papa'ifipuimai. Ma ina dugamii Paul
ma fa'ufalarainia pudaa ro'ou.

23

1 Paul na fanunufawanewanenaa a'a ei bauaniaa gufu ma ware, "Ena
lofuu, una bigifarawani ua i pudaa mei Haidaa ma na nanamuinia ba lomi
tatau nopa'amii wagieni."
2 A'a fei wareana fei, mei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa, Ananias na
warenaa a'a ei rona u papaa Paul ba ronei hafugaa umuna.
3 Ma Paul na warenaa a'ana, "Mei Haidaa iwe hafugio, yoi mena ware'oni!
Ona guta yena ba o dududuau a'a fei law, ma'uaa ana yoi na barafeaa fei law
uaa ona ware ba ronei hafugau!"
4 Ei ro'aa u papaa Paul, rona ware, "Haa? Ba o warefafeloaa mei pa'aa
bauaniaa humuu mei Haidaa, mei na rafeinia mei Haidaa?"
5 Paul na ware, "Ena lofuu, lomi una aida ba hia, mei pa'aa bauaniaa
humuu mei Haidaa, uaa na ude fei ne'ia ba, 'Apuna warefafeloaa hemea
bauaniaa gufuu hamu'odu.' "
6 Ma Paul na aida ba hefi'a ro'ou, maroaa ei Sadducee ma hefi'a ro'ou,
maroaa ei Pharisee ma na haronaloo a'a ei bauaniaa gufu, "Ena lofuu, yau
hemea Pharisee, ana yau na'uu ei Pharisee. Ma pa'afii fei ba una ufalarai a'a
feni dududua, sifei ba na o'onai unuu ba ei ma'ea, rowe asi'aa."
7 I wareaa fei, ei Pharisee ma ei Sadducee, rona fiharenii ma na guapaloi
naranaraa ro'ou.
8 (Ei Sadducee rona ware ba ei ma'ea lo'e ba ro'aa asi'aa ma ba ana lomi na
pa'i alo'alo o spiriti, ma'uaa ei Pharisee rona ware ba na pa'i e'ei manumanu
e'ei.)
9 Inawemina bauana fei fisibaiaa ro'ou. Ma hefi'a ei feroiaa law, hefi'a
Pharisee, rona ufalarai ma warefawe'i, "Lomi ba hai'ouna labagipa'aa hep-
alo tataa meni rama'a meni. Tani na'aa po'o hefaa spiriti o alo'alo na
warenaa a'ana?"
10 Fei fiwareiaa ro'ou nawemina babaifafelo ma mei bauaniaa fo'aa na
naranara ba ropowemina fagianainaa Paul. Ina warenaa a'a ei fo'aa ba ronei
upulao ma rapuforaiamii Paul ma wadu'ainodugia laloo fei humuu ei fo'aa.
11 Iree poidiai, mei Fasu na ufalarai papaa Paul ma ware, "Onei laugu'ai!
Ana ale'ei o u'ugau yei Jerusalem, ana onei u'ugau yeni Rome."

Fei Ware'opa'aia ba nei Ma'e Paul

12 I mafufuoilao, ei Jew rona fiwarei ma fa'unai ba pa'aa lomi ba rowe
hanana o hunu hawina rona fo'afama'eaa Paul.
13 Puduu ei rama'a ei, na muainaa gunaroa pa'ania.
14 Rona dinaa a'a ei famamoaa humuu mei Haidaa ma ei bauaniaa gufu
ma ware, "Hai'ouna fa'unaidii ba pa'aa lomi ba hai'ou'aa hanaiaa hepalo
manumanu hawina hai'ouna fo'afama'eaa Paul.
15 Si'ei, hamu'ou ma ei bauaniaa gufu, hamonei i'igifasifi a'a mei bauaniaa
fo'aa ba ronei dugiamai a'a hamu'ou ba hamo'aa tofarawani fafasuii feni
dududuana. Ma hai'ouna ofafaufaudii ba hai'ou'aa fo'afama'eia ena rona
nomai."
16 Ma'uaa i guainia mei na'uu mei agii Paul, ina wadu'ainaa fei humuu ei
fo'aa ma warefanaa Paul.
17 Ma Paul na harofaa mei centurion ma ware, "Dugawii meni baubara a'a
mei bauaniaa fo'aa. Na pa'i hepalo manumanu ba i warefania."

18 Si'ei, ina nodugia dinaa a'a mei bauaniaa fo'aa.
Mei fo'aa na ware, “Paul, mei bobo'aia, na lala'au ma ware a'au ba unei
dugamii meni baubara a'amu, uaa ina pa'i manumanu ba u'ufanio.”
19 Mei bauaniaa fo'aa na tauaa panii mei baubara, dugia ma i'iginia,
“Tamanu fei ba o warefanau?”
20 Ina ware: “Ei Jew na fiwarewarei ba ro'aa sifi'io ma i'iginio ba onei
dugaloo Paul i pudaa ei bauaniaa gufu narani ba ro'aa tofarawani fafasuii
fei dududuana.
21 Onei'aa ugainaa ro'ou, uaa puduu ro'ou na muainaa gunaroa pa'ania ma
ro'ei opa'ai eni ba ro'aa panarofia. Rona fa'unaidii ba pa'aa lomi ba ro hanana
o hunu hawina rona fo'afama'eia. Rona ofafaufaudii ma roi oma'aa fei ba
o'aa ugainaa fei i'igaiaa ro'ou.”
22 Mei bauaniaa fo'aa na aloaa mei baubara ma warefawe'i a'ana, “Apuna
warefanaa nemea ba ona warefanau feni.”

Rona Alonaa Paul Caesarea

23 Ma ina lala'aa helagui centurion ma ware a'a lagua, “Harofaa enu pu'u
fo'aa rona talainaa pinee ro'ou ma oloromfua pa'aniadiai pafoo manulelele
ma enu pu'udiai panarofaa hio* ba ronei dinaa Caesarea poi wagieni ale'ei
faimheai ido'o.
24 Fani tawaa Paul manulelele ma oma'afarawaninia dinaa a'a Gavanaa
Felix.”
25 Ma ina ne'i'aloaa feni:
26 Yau Claudius Lysias.
Ma una ne'inaa feni a'a mei Rawani'a, Gavanaa Felix:
Hagu'u.
27 Meni rama'a meni, ei Jew, rona panarofia ma ana ba ro'aa fo'afama'eia,
ma'uaa una nofipuimai a'a ei maroau fo'aa ma hai'ouna alagia, uaa una
guainia ba hia rama'aa Rome.
28 Una nara ba unei tofarawaninaa fafasuina ba tani ro'aa ware ba ina
bigifatata, si'ei una nodugalao a'a ei bauaniaa gufu.
29 Unawe fanunu'apa'ia ba fei wareaa ro'ou ba ina bigifatata, manu-
manu a'a fei law ro'odu. Ma'uaa lomi ba na bigi'aa hepalo tata ba nei ma'e, o
unei bobo'ainia.
30 Ma a guainia ba rona ware'opa'ai ba ro'aa fo'afama'eia, una alo-
batafanamai a'amu. Ma ana na warefanaa ei rona ware ba hia na tata, ba
ronei u'ufanio tamanu ei tatana.
31 Si'ei, ei fo'aa, rona bigi'aa fei wareaa mei bauaniaa ro'ou ma nodugaa
Paul poi ma aunu nopa'aloo Antipatris.
32 Heaidiai arewaa rona aloia a'a ei fo'aa pafoo manulelele ma ro'ou, rona
hadiwe'idinaa fei humuu fo'aa.
33 Ro'aa nopa'aloo Caesarea ei fo'aa pafoo manulelele, rona fanaa fei ne'ia
a'a mei Gavanaa ma fifaninia panina.
34 Mei Gavanaa na igoaa fei ne'ia ma i'igai ba noranamai hitani gufu. I
guainia ba noranamai Cilicia, ina ware,
35 “Awe guainaa fena dududuamu rona nomai yeni ena ro'aa dududuio.”
Ma ina ware ba ronei augaa Paul laloo fei humuu Herod, fei humuu hapara
ma oma'afarawaninia.

24

Fei Dududua i Pudaa Felix

* **23:23: 23:23** Lomi ronapa'aa apa'aa hanuu fei warea Greek fei *panarofaa hio*.

1 Haipanidiai arewaa mei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa, Ananias
na dinaa Caesarea fipui a'a hefi'a bauaniaa fei gufu ma hemea rama'aa law
harana Tertullus ma rona dududuaa Paul i pudaa mei gavanaa.
2 Rona lala'aa Paul ba nei wadu'aimai ma Tertullus na dududuia a'a Felix:
"Hai'ouna gutafamalaa ma gutafarawani ua i haroo iamu. Ma fei apa'amu
na fawanewaneaa watauda manumanu i laloo feni baua gufu feni.
3 Naranaraa hai'ou ma minaa ei gufu tadiwe'ai, hepalo ua ba yoi hemea
pa'aa rawani'a rama'a Felix ma hai'ounamina ni'eni'e a'amu.
4 Ma'uaa lo'e ba hai'oumina fatarereio, si'ei hai'ou'aa i'iginio ba na rawani
ba odo'o guainaa ma'ida wareaa hai'odu wagii tamanu ei tataa Paul?

5 "Hai'ouna fanunupa'ia ba meni rama'a meni na fa'asi'anaa hefi'a hafelo'a
ma na fawesuaa iaa ei Jew tadiwe'aiaa minaa feni ano. Hia mei bauaniaa fei
maroaa fei losuu ei Nazarene
6 ma ana na mania ba i faloloaa fei humuu mei Haidaa. Si'ei, hai'ouna
panarofia.*
8 Nabaa ana yoi, o'aa i'iginia, o'aa labagipa'aa fei fafasuii ei warea hai'ouna
dududuia wagina."

9 Ei Jew ana rona ware ba ina bigifatata ma ware ba fa'ua ei manumanu ei.

10 I pi'inaa panina mei gavanaa ba nei ware, na ware Paul, "Una aida ba
laloo watauda igisimasi, yoi hemea fadududua a'a feni gufu feni. Si'ei, una
ni'eni'e ba a wareaa pepei a'au.
11 Na maduta ua nabaa o labaginia ba na fa'ua fei wareau, fei ba laloo hefua
ma guai arewaa ididii, una dinaa Jerusalem ba a losui.
12 E'ei rona ware ba una bigifatata, lomi rona guainau una fiharenii a'a
hemea i humuu mei Haidaa, o fawesuaa iaa rama'a laloo ei synagogue, o
hitani laloo fei baua gufu yei.
13 Ma lomi rona fa'arewapa'ia a'amu ba una tata.
14 Ma'uaa fa'ua ba una'aida losuinaa mei Haidaniaa ei amaa hai'ou, uaa
una neneraa fei maroaa fei Tala, fei rona wareia ba na tata. Ma una neneraa
minaa ei manumanu laloo fei Law ma tamanu rona ne'inia ei mamama'a.
15 Ma ana na pa'i o'onaia unuu a'a mei Haidaa ana ale'ei eni rama'a eni ba
iwe fa'asi'anaa ei ma'ea, ei rona wanewane ma ei rona hafelo.
16 Si'ei, ranimai una'o fanima'aia ba i pudaa mei Haidaa mawe ei rama'a,
pa'aa lomi i marapu ei naranarau.

17 "Nene ale'ei hefiga igisimasi, lomi una guta yei Jerusalem, unawe nomai
ba a fani fana a'a ei gufuu ba ronei fanaa ei lomi rona pa'i ma ba a fani fanau
a'a mei Fasu.
18 A bigi'aa fei ma ro'aa fanunupa'au i malalaa fei humuu mei Haidaa, a'a
ba una loloa a'a fei maumau ba hai'ounei fafa'arai. Lomi ba na pa'i watauda
rama'a a'au ma ana lomi ba una bigi'aa manumanu na fafeloaa ei rama'a.
19 Ma'uaa na pa'i hefi'a Jew noramiaa ro'ou Asia ma na rawani ba ronei
nomai yeni i ma'amu ma nabaa una bigifatata, te, ronei wareia.
20 O eni, ro'ou yeni, ronei wareaa tamanu fei tatau rona labagipa'ia ei a u i
ma'aa ei bauaniaa gufu.
21 Narau ba sifeni. Ei a ufalarai i ma'aa ro'ou, una haroharo ba: 'Fei fafasui
fei ba hamo'aa dududuau wagieni, sifei ba una nara ba i pa'i asi'ana a'a fei
ma'ea.' "

---

* **24:6: 24:6-8** Hefi'a ne'ia ba *hai'ouna panarofia ba hai'ou'aa dududuia ale'ei fei mau law hai'ou. 7 Ma'uaa, mei bauaniaa ei fo'aa, Lysias, namii tarafia panii hai'ou 8 ma ware ba ei ro ware ba hia na tata, roneimii u ma'amu. Nabaa ana yoi*

22 Ma Felix, hemei na apa'ifarawaninaa fei Tala, na do'o ba'ofaa fei dududua. Ma na ware, “Ena na nomai Lysias, mei bauaniaa fo'aa, u'apowe dududuio.”
23 Ina ware a'a hemea centurion ba nei oma'afarawaninaa Paul, ma'uaa inei fatalainia ma'ida ma nei'o fanoramiaa ei tafina mi roiana.
24 Hefi'a arewaa ididii Felix na nofipuimai a'a mei harona Drusilla, hemea Jew. Ina lala'amii Paul ma na gutaguainia fi u'ugaa fei we'iaa naranara a'a Christ Jesus.
25 I no'u'upa'aloo tamanu na wanewane, batanai onei apitai ma batanai fei dududua iwe nomai, Felix na ma'au ma ware, “Do'o hi'ei e'eni! Nowau. Nabaa na pa'idiai rawani'a au, te awe lala'idinio.”
26 Ma ana ina nunuminia ba Paul nei fanipa'ai mugoo po'i a'ana, si'ei ina lala'i'uaiamai ranimai ma fiwarewarei a'ana.
27 I didii heguai igisimasi, na tonaa bigi'aa Felix meni Porcius Festus, ma'uaa Felix na nara ba ido'o farawaninaa ei Jew ma si'ei, lomi na alaraa Paul humuu bobo'aia.

25

Fei Dududua i Ma'aa Festus

1 I wadu'ainaa fei baua gufu Festus ma gutadii oduai arewaa, ina di'ininaa Caesarea ma na dinaa Jerusalem.
2 Ma yei, ei famamoaa humuu mei Haidaa mawe ei bauaniaa ei Jew, rona u i ma'ana ma wareaa ei tataa Paul.
3 Ronamina roroninaa Festus ba nei farawaninaa ro'ou ma alonaa Paul Jerusalem, uaa ronadii fiwarewarei ba ro'aa opa'ai ma fo'afama'eia i tala.
4 Festus na ware, “Paul yei humuu bobo'aia Caesarea. Ma lomi i madii ma a dinaa yei.
5 Aloaa hefi'a bauaniaa hamu'ou ba ronei aunufipuimai a'au ma dududuaa mei rama'a mei yei nabaa hia na bigifatataiaa hepalo manumanu.”
6 I gutadii a'a ro'ou ale'ei fainaroa o hefua arewaa, ina upu'aunulao yei Caesarea. Ma heaidiai arewaa na fa'asi'adinaa fei dududua ma warenaa a'a ro'ou ba ronei fa'ugaa Paul i ma'ana.
7 I nodigimai Paul, ei Jew, noramiaa ro'ou Jerusalem, rona ufaweloinia ma wareaa watauda manumanu namina raraba ba hia na bigifatata wagina. Ma lomi na pa'i ugaa pinee ro'ou.
8 Si'ei, Paul na ufalarai ma wareaa fipepei a'ana, “Lomi una bigi'aa he'a tata wagii fei law ei Jew, o a'a fei humuu mei Haidaa, o a'a Caesar.”
9 Nunumiaa Festus ba i farawaninaa ei Jew, si'ei, na i'iginaa Paul, “Na rawani a'amu ba o'aa dinaa pafea yei Jerusalem ma ufalarai ba unei dududuio yei wagii e'ei wareaa ro'ou?”
10 Na ware Paul, “E'eni ufi u a'a hepalo humuu dududuaa Caesar. Ma pa'aa sifeni feni humuu dududua ba hamo'aa dududuau. Yoi, ona aidadii ba lomi una bigi'aa hepalo tata a'a ei Jew.
11 Ma'uaa nabaa hamona labagipa'aa hepalo baua tatau ba fei pono'ana ma'ea, te, hamonei fo'afama'eau. Ma'uaa nabaa lomi na fa'ua ei wareaa ei Jew a'au, pa'aa lomi na wanewane ba hemea i fifaninau a'a ro'ou. Yau na ainaa a'a Caesar!”
12 I warewarefipuidii a'a ei maroana Festus, na ware, “Yoi, ona ainaa a'a Caesar, te owe aununaa a'a Caesar!”

Festus na Fiwarewarei a'a mei Hapara Agrippa

13 Hefi'adiai arewaa i didii, mei Hapara Agrippa ma Bernice, laguna sufudai yei Caesarea ba lagu'aa taufagutanaa Festus.

14 Si'ei ba laguna guta famadii ma'ida yei, Festus na warewareaa fei dududuaa Paul a'a mei hapara. Ina ware, “Na pa'i hemea rama'a yeni, hemea
na bobo'ai uaa Felix.
15 Ei a dinaa Jerusalem, ei famamoaa humuu mei Haidaa ma ei bauaniaa ei
Jew, rona ware ba ina pa'i tatana ma rona i'igainau ba unei ware ba na pa'aa
tata ma unei fanima'aia.
16 “Una warefanaa ro'ou ba abaa ale'ei maumau Rome ba hai'ou fifaninaa
mei rona ware ba na tata nabaa lo'e nado'o uwareaa fipepei a'ana, a'a ei rona
ware ba hia na bigifatata.
17 Ei ro'aa nomai a'au, lomi ba una famadinaa fei dududua. Heaidiai
arewaa ma una fa'asi'anaa fei dududua ma warenaa a'a ro'ou ba ronei
dugamai mei.
18 Ro'aa ufalarai, ei ro'aa ware ba ina bigifatata, lomi rona wareaa tamanu
bigifatatana yau una naraia.
19 Ma'uaa, ro'ou ma hia, rona fiharenii wagii fei mau losuu ro'ou ma hemea
ma'ea harana Jesus, hemea na ware Paul ba ina werawera e'eni.
20 Nawe puloto tabau ma una nara ba, ‘Haa, a fadududubatanainia eni
manumanu ale'eni feni.’ Si'ei una i'iginia ba na rawani a'ana ba i dinaa
Jerusalem ma ufalarai a'a fei dududua yei a'a e'ei wareaa ro'ou.”
21 I'a ware ba fei dududuana nei fifaninaa panii Augustus, una ware ba
roneido'o panarofia hawina na alonaa hia a'a Caesar.”
22 Si'ei, na ware Agrippa a'a Festus ba, “Ba ado'o guai wareaa mei rama'a
mei yau.”
Ina ware, “Nadii, owe guainia.”

Paul na U Ma'aa Agrippa

23 Heaidiai arewaa, Agrippa ma Bernice, laguna nofipuimai a'a ei bauaniaa
fo'aa mawe ei bauaniaa gufu ma ei rama'a rona taufagutanaa lagua. I'a ware
Festus, rona dugamii Paul.
24 Festus na ware, “Mena Hapara Agrippa ma minaa hamu'ou eni yeni
wagieni, hamu'ou fanunuia meni rama'a meni! Minaa ei Jew, ronamina
i'iginau a'ana yei Jerusalem ma yeni Caesarea ma harofafifi'i ba hia nei ma'e.
25 Lomi una labagipa'aa hepalo tatana ba pono'ana ma'ea. Ma'uaa, hama-
tee ina ainaa a'a Augustus una waredii ba a alonaa hia Rome.
26 Ma'uaa lomi na aida ba a ne'inaa tamanu a'a Caesar wagina. Si'ei, una
fa'ufalarainia yeni pudaa hamu'ou ma ana napa'aa rawani ba yoi yeni, mena
Hapara Agrippa, ba wagii feni fiwarewareia, ipowe pa'i paolaa ne'iau a'a
Caesar.
27 Uaa lomi na rawani a'au nabaa o aloaa nemea bobo'aia ma lomi odo'o
warefa'arewainaa fei tatana.”

26

1 Ma Agrippa na warenaa a'a Paul, “Nadii. Onei wareaa pepei a'amu.”
Si'ei, Paul na pi'inaa panina ma wareaa pepei a'ana:
2 “Mena Hapara Agrippa, unamina ni'e wagieni ba una u i pudamu ma
wareaa pepei a'au wagii minaa ei tata ei Jew rona ware ba una bigi'ia.
3 Ma una ni'ediai uaa yoi, ona apa'ifarawaninaa minaa ei maumau ei Jew
ma tamanu rona fiharenii wagina. Si'ei, amina i'iginio ba onei guaifarawan-
inau.
4 “Minaa ei Jew, ronamina apa'ifarawaninaa fei maumau ui badui
nopa'amii wagieni, fei rawarawa maumau yei gufuu mawe yei Jerusalem
anaa.

5 Apa'aa ro'ou yau ana fiwanini'uamai nopa'amii wagieni ma nabaa ro
nunuminia, ro'aa warefa'uai ba na pa'i hepalo maroa laloo fei losuu hai'ou
namina waiwai nenerana ma yau hemea Pharisee wagina.
6 Na o'onai unuu a'a tamanu mei Haidaa nadii fa'unainia a'a ei amaa
hai'odu. Ma si'eni a u ma'aa feni dududua wagieni.
7 Ma fei nadii fa'unainia mei Haidaa a'a ei hefua ma guapaloei pai Israel,
ronamina neneraa mei Haidaa arewaa ma poi ba ro'aa fanunuaa tamanu
mei Haidaa nadii fa'unainia ba i bigi'ia. Mena hapara, wagii feni o'onaia
unuu, ei Jew rona ware ba una bigifatata.
8 Tani hamo'aa hamamagua wagii fei ba mei Haidaa i fa'asi'anaa ei ma'ea?
9 "Yau ana na nara ba uneimina bigi'aa tamanu ba i fadugeaa fei haraa
Jesus, mei Nazareth.
10 Ma sifei fei bigi'au yei Jerusalem. Ei famamoaa humuu mei Haidaa na
ugainau ma una bobo'ainaa watauda ei apunaiaa mei Haidaa ma ana una
uga ba ronei ma'e.
11 Watauda arewaa una dinaa a'a hepapalo synagogue ba a panarofaa
ro'ou ma maniaa ro'ou ba ronei warefafeloaa mei Haidaa. Fei fifi'ii unu'uau
a'a ro'ou ma ana una aununaa hefi'a gufu raua ba a haperaraiaa ro'ou.

Paul na Wareaa fei Filogiaa fei Naranarana
(Acts 9:1-19; 22:6-16)

12 "I a'a hepalo tatalaia ale'ei, ei famamoaa humuu mei Haidaa, rona fani
forafora a'au ma aloau ba nei dinaa Damascus.
13 Mena hapara, ale'ei haloaina, ei fi talailao tala, una fanunupa'aa hepalo
we'ai i pafea na muainaa we'aa fei halo, namina we'afaweloinau ma ei tafiu.
14 Hai'ounamina pasinaa pu ma una guainaa hepalo lao na warenaa a'au
warea Aramea,* 'Saul, Saul, tani o haperaraiau? Napa'aa waiwai a'amu ba
o'aa putotoraa ei nunumiau.'
15 "Unawe i'igai, 'Yoi hini, mena Fasu?'
"Na ware mei Fasu, 'Yau Jesus, mei ona haperaraia.
16 Nadii, asi'a'ufalarai. Una fa'arewa a'amu ba a rafeinio ale'ei nafi ba onei
u'ugaa ei fanunuamu a'au ma tamanu awe fama'aio.
17 U'a fatelaio a'a ena gufumu mawe ena Gentile. A alonaa yoi a'a ro'ou
18 ba onei fa'arewaiaa pudaa ro'ou ma famomo'ainaa ro'ou a'a fei roromaa,
foisinamii ro'ou a'a fei we'ai ma famomo'ainaa ro'ou i a'a fei faufau Satan,
foisinamii ro'ou a'a mei Haidaa ba i futoaa ei hafelo'aa ro'ou ma ropowe
oafipui a'a ei una papaditainaa ro'ou uaa rona narafawe'i a'au.'
19 "Ma si'ei, mena Hapara Agrippa, lomi una barafeaa fei fanunuau no-
ranamai pafea.
20 Fama'a nado'o u'u a'a ei yei Damascus, nenee fei, yei Jerusalem ma
tadiwe'aiaa Judea mawe ei Gentile anaa. Una u'u ba ronei filoginaa nara-
naraa ro'ou ma foisinaa a'a mei Haidaa ma fama'aia ba ronapa'aa filoginaa
naranaraa ro'ou a'a ei bigi'aa ro'ou.
21 Sifei fei pa'afina ba ei Jew, rona panarofau yei malalaa fei humuu mei
Haidaa ba ro'aa fo'afama'eau.
22 Ma'uaa fei hadumaa mei Haidaa na oa i a'au nopa'amii wagieni ma si'ei,
una u yeni ba a u'ufanaa ei lomi haraa ro'ou mawe ei baua rama'a. Ei wareau,
lomi na pafoinaa ei wareaa ei mamama'a ma Moses ba iwe nomai
23 mei Christ† ma tonaa fi'ina ma hia, mei rawarawa asi'ana a'a fei ma'ea
ba i u'ugaa fei we'ai a'a ei gufuna mawe ei Gentile."

---

* **26:14: 26:14** O, *warea Hebrew* † **26:23: 26:23** O, *Messiah*

24 A'a fei, Festus na ba'ofaa wareaa Paul. Ina pararai, “Paul, yoi, ona
poapoai. Fena baua apa'amu na fapoapoainio.”
25 Paul na ware, “Lomi una poapoai, mena rawani'a Festus. Tamanu eni
wareau, pa'aa fa'ua ma na wanewane.
26 Mei hapara na apa'idigaa ena manumanu ena ma a warefa'a'a'ua i a'ana.
Unapa'aa aida ba tamanu ei una wareia, hia na aidadii uaa abaa manumanu
opa'aia.
27 Mena hapara Agrippa, ona nara ba fa'ua ei wareaa ei mamama'a? Una
aidadii ba ona nara ba fa'ua.”
28 Si'ei, Agrippa na warenaa a'a Paul, “Naramu ba ma'ideni au ale'eni o
foranotonaa naranarau ba yau hemea Christian?”
29 Paul na ware, “Na madii, o lo'e, a i'iginaa mei Haidaa ba yoi ma minaa ei
rona guainaa ei warea, ronei ale'ei yau, ma'uaa hamonei'aa pa'i eni alatai.”
30 Mei hapara na asi'aa ma mei gavanaa ma Bernice mawe ei rona
gutafipui a'a ro'odu.
31 Rona asi'adi'ininaa fei laloo humu ma ro'ei fiwarewareilao, rona ware,
“Meni rama'a meni, lomi na bigi'aa hepalo manumanu ba pono'ana ma'ea o
bobo'aia.”
32 Agrippa na warenaa a'a Festus, “Meni rama'a meni, ana ipa'aa ala nabaa
lomi na ainaa a'a Caesar.”

27

Paul na Tamanaa Rome

1 Ro'aa ware ba hai'oupowe tamanaa Italy, Paul ma hefi'adiai bobo'aia,
rona aunaa panii hemea centurion harana Julius, hia hemea maroaa ei fo'aa
Rome.
2 Hai'ouna hugi pafoo hepalo baua wa yei Adramyttium, hepalo ba i talelao
a'a hefi'a gufu yei Asia ma hai'ouna ala. Aristarchus, hemea Macedonia
gufuna Thessalonica ana a'a hai'ou.
3 Heaidiai arewaa, hai'ouna pe'i yei Sidon. Ma Julius ba i farawaninaa
Paul, na ugainia ba neido'o aunu ma tatalai a'a ei tafina ba ro'aa hadumia
a'a tamanu nunumiana.
4 Ma yei, hai'ouna aladiai ma talenaa Cyprus fipepei lomi lalarena uaa fei
lalarena na agisuafaa hai'ou.
5 Hai'ou'aa fatalelao i lama papaa fei rau Cilicia ma Pamphylia, hai'ouna
pe'i Myra yei Lycia.
6 Yei, mei centurion na labagipa'aa hepalo wa Alexandria ba i dinaa Italy
ma na fahuginaa hai'ou pafona.
7 Hai'ouna talefagigilao watauda arewaa ma na waiwai ba hai'ou pe'i yei
Cnidus. Namina rata fei lalarena ma si'ei lomi hai'ouna talefawanewane.
Hai'ouna talenaa fipepei lomi lalarena yei Crete, papaa Salmone.
8 Hai'ounamina oteifagigilao nopa'amii hefawala harana Fair Havens na
rafi'inaa fei gufu Lasea.
9 Hefi'a au namina aunudigilao ma napa'aa fei au hafeloaa fei lama uaa
rona pa'idigaa fei Au Fabaoa.* Si'ei, na warefa'aiaa ro'ou Paul,
10 “Me'o, na fanunupa'ia ba feni taleaa o'ou, i pa'aa o'ou hafelo'a ma i pa'ai
feni baua wa ma ei manumanu pafona mawe o'odu.”
11 Ma'uaa, mei centurion, lomi na guainaa wareaa Paul. Ina neneraa
wareaa mei rapi'a ma mei amaa fei wa.
12 Fei pe'iaa wa yei lomi na rawani ba hai'ou'aa pe'i famadii ale'ei figa
puda. Ma watauda hai'ouna ware ba hai'ounei fatale'ualao ba hai'ou'aa

* **27:9: 27:9** Fei Arewaa Atonement (Yom Kippur)

dinaa Phoenix ma pe'i farereaa fei lalarena yei. Fei, hepalo pe'iaa wa yei
Crete, oma'analoo hafa'ialama ma punenegufu. Ma ba hai'ou'aa pe'i famadii,
ale'ei figa puda yei.

Fei Baua Lalarena

13 I nimanimaimai ma'ida fei lalarena, rona nara ba sifei fei talaa ro'ou.
Si'ei rona fafaneaa fei hipo ma fatale'aunulao Crete.
14 Ataa madii, namina asi'aa fei baua lalarena. Haraa feni lalarena
raihara'uu noranamai i a'a fei gufu.
15 Fei lalarena na fitaninaa ma'aa fei wa ma lomi na talepa'i ma si'ei,
hai'ounawe talenenegi'uaia.
16 Hai'ouna lafelao rafi'inaa hepalo pusu'o gufu harana Cauda ma na
waiwai ba hai'ou'aa faufarawaninaa hepalo pusu'o wa, fei rona taleforaia
a'a fei wa bauana.
17 Ro'aa poro'aupa'idigaa fei pusu'o wa, rona tonaa hefi'a wao ma fau-
faweloinaa puguu fei baua wa ba ro'aa faufawe'ia. Si'ei ba rona ma'au ba
fei lalarena i nafa'isiminaa ro'ou i piyee Syrtis, rona fapasiaa fei hipo ba nei
falaporaa fei wa.
18 Fei agi namina fanima'aiaa hai'ou ma si'ei, iree arewa, rona siminaa agi
ei manumanu pafoo fei wa.
19 A'a fei fa'oduaiaa arewaa, ronawe tonaa ei manumanu unuu fei wa ma
porosiminia.
20 Ale'ei figa arewaa i didii lomi hai'ouna fanunupa'aa fei halo o ei pi'u ma
fei agi namina weta ua. Nawe asisi naranaraa hai'ou ba lomi hai'ou'aa tela.
21 Figa arewaa na didii ma lomi rona hanana ei rama'a. Idii, Paul nawe
u i pudaa ro'ou ma ware, “Ma'aia me'o? Nabaa hamona guainaa wareau
ba onei'aa di'ininaa Crete, lomi hamo'aa pa'aa aree hamu'ou ale'eni ma ei
manumanuu hamu'ou, lomi ba i pa'ai ale'eni.
22 Ma'uaa a warefanaa hamu'ou ba apuna fa'asisiaa naranaraa hamu'ou,
uaa lomi nemea hamu'ou ba i pa'ai; uniaa feni wa.
23 Poi minoa hemea alo'alo na u papau. Mei alo'alo mei, hemea alo'aloo
mei Haidaa, mei una bigi'aa bigi'ana.
24 Mei alo'alo na ware, ‘Apuna ma'au Paul. Yoi, o u i ma'aa Caesar ma mei
Haidaa, i fani'uaio fei harenuaa ei ro'aa tamafipui a'amu.’
25 Si'ei, hamonei fa'o'onainaa unuu hamu'ou me'o, uaa yau na pa'i
narafawe'iau a'a mei Haidaa ba tamanu ei wareana a'au i pa'aa bigi'ia.
26 Ma'uaa o'ou, o'aa tafe a'a hepalo gufu.”

Fei Tafe'aa fei Wa

27 A'a fei fahefua ma gunaroaa poi, fei lalarena ana fi susuni'uamiaa hai'ou
aunulao yei Agii Adriatic.† Ma ale'ei poidifa'u'u, ei bigibigi'a pafoo wa, rona
nanamuinia ba roi fararafi'inaa fei gufu.
28 Rona fa'aunuaa fei wao ma fanunupa'ia ba walalona ale'ei odufua
pa'ania ma oloromeai metre.‡ Madilao ma'ida, rona fa'aunudinia ma fa-
nunupa'ia ba walalona ale'ei enu pa'ania ma oloromeai metre.§
29 Rona ma'au ba fei mamaua i nafa'isiminaa hai'ou pafoo na'a. Si'ei, rona
fapasidinaa obao hipo i mugii fei baua wa ma gutaroni ba nei arewa batafa.
30 Ba ro'aa di'ininaa fei baua wa, hefi'a bigibigi'a na alafapasiaa fei pusu'o
wa. Ma ba ro'aa sifi'aa ei rama'a, rona fapasiaa hefi'adiai hipo i ma'aa fei
baua wa.

† **27:27: 27:27** Mina mina, fei haraa fawelei na ude haroo Italy. ‡ **27:28: 27:28** Warea Greek *20 orguias* (ale'ena 37 metres) § **27:28: 27:28** Warea Greek *15 orguias* (ale'ena 27 metres)

31 Ma Paul na warenaa a'a mei centurion mawe ei fo'aa ba, “Nabaa lomi
ro'aa gutapanarofaa feni baua wa, lomi hamo'aa tela.”
32 Si'ei, ei fo'aa na moro'aa ei wao, ei na panarofaa fei wa pusu'o ma
fapasialao.
33 Anaa i arewa, na ware a'a ro'odu Paul ba ronei hanana. Ina ware, “Laloo
ei hefua ma gunaroa arewaa i didii hamona gutanara watauda ma lomi
hamona hanana. Lomi hamona hanaiaa hepalo manumanu.
34 E'eni a ware ba hamonei hanana ba lomi hamo'aa ma'e. Lomi ba i adudu
hepalo hugo tabaa hemea hamu'ou.”
35 I waredii ale'ei, na tonaa hefi'a faraa pidaua ma i pudaa minaa ro'ou na
ware ‘ta’ a'a mei Haidaa. Ma na itafia ma hanaia.
36 Namina fawe'idinaa naranaraa minaa ro'ou ma ana rona hanaiaa hefi'a
du'ua.
37 Puduu hai'ou pafoo wa ale'ei enu pu'u ma oloromfua ma oloroa.
38 Ro'aa hananafamagudii, ba ro'aa fapapaiaa fei wa, rona siminaa agi ei
du'ua.
39 I no'arewalao, lomi rona fanunu'apa'aa fei gufu ba tamanu, ma'uaa rona
fanunupa'aa hefaa malouna ma na pa'i piye ma rona nara ale'ei ba ro'aa
manima'a ba ro'aa fatafe yei.
40 Rona moro'aa ei hipo, famomogunaa agi ma alaraa ei wao, ei na faugaa
ei poree rapirapi. Ma rona sugainaa pafea fei lawalawa a'a fei tala lalarena
ma fatalenaa piye.
41 Ma'uaa fei wa na tafe a'a fei piye fawelei na parepare. Fei ma'aa wa na
tafe. Lo'ediai ma'atalana ma fei mugii wa na aninimatala a'a fei mamaua.
42 Ei fo'aa, rona fiwarei ba ro'aa fo'afama'eaa ei bobo'aia uaa ba ronei'aa
pai'aunu ma ponipa'ai.
43 Ma'uaa mei centurion lomi na nunumiai ba Paul i ma'e si'ei ina lawaraa
ro'ou a'a fei naranaraa ro'ou. Ina ware a'a ei rona aida paia ba roneido'o rofo
ma painaa piye.
44 Ma ei dufudufu ronei falafe pafoo ei memee haihai fei wa. Rona bigi'ia
ale'ei ma si'ei, minaa ro'ou, rona pa'aa piye.

28

Yei Piyee Malta

1 Hai'ou'aree pa'aa piye, hai'ouna no'apa'alao ba fei gufu, harana Malta.
2 Ei rama'aa fei gufu fei, ronamina farawaninaa hai'ou. Rona pa'aiaa fei
hafi ma taufa'ugaa minaa hai'ou uaa na roparopa fei maunu ma hai'ouna
waiwa.
3 Paul na poro'amai hefi'a taloa, puguminalao a'a fei hafi ma hepalo wa'a
hafelo na teteiamai fei babaia, na taduaa panina ma lomi na rawa.
4 Ro'aa fanunupa'aa fei wa'a ba na tausisigai panina rona fiwarewarei ba,
“Meni rama'a meni, woro hia rama'aa fo'afama'ea. Fa'ua ba ina tela a'a fei
agi ma'uaa fei dududuana ipowe fama'eia.”
5 Ma'uaa Paul na hubisiminaa fei wa'a a'a fei hafi ma lomi na to hafelo'ana
wagina.
6 Ei rama'a, rona nara ba i popola, o ba i pasima'e, ma'uaa ro'aa
guta'oma'oma'a ma lomi rona fanunupa'aa bibiyeiana, ronawe nara ba woro
hia hemea haidaa.
7 Na pa'i hefaa baua humu na rafi'i, humuu Publius, mei bauaniaa fei
gufu fei. Ina taufagutanaa hai'ou i humuna ma laloo oduai arewaa namina
farawaninaa hai'odu.

8 Mei amana na funuhaino pafoo tawa. Na babai ununa ma na pepeaa
raraa. Paul na wadu'ai ba i ma'a hia. I lafulafudii, na augaa panina pafona
ma fapedugaa funuana.
9 Ro fanunuia ale'ei, minaa ei funua a'a fei gufu fei, rona nomai ma ina
fapedugaa funuaa ro'ou.
10 Rona farawaninaa hai'ou a'a watauda manumanu. Ma ei ba ana hai'ou
ala, rona fanaa hai'ou ei manumanu hai'ouna nunuminia.

Pe'i Yei Rome

11 Nenee oduai puda, hai'ouna hugi a'a hepalo wa, hepalo na pe'i opa'ai yei
a'a fei au hafelo. Fei wa fei, wa Alexandria ma i ma'aa fei wa na pa'i baua
hanunuu laguei wata haidaa sifisifi Castor ma Pollux.
12 Hai'ouna pe'i Syracuse ma guta yei oduai arewaa.
13 Ma yei hai'ouna ala ma pe'i yei Rhegium. Heaidiai arewaa, na asi'aa fei
lalarena, noramiana ale'ena hara'uu ma heaidiai arewaa, hai'ounaree pe'i
yei Puteoli.
14 Ma yei hai'ouna bapa'aa hefi'a lofu ma rona dugaa hai'ou ba hai'ounei
gutafipui a'a ro'ou ale'ei heai hefapagipagia. Ma nenee fei ba hai'ouna dinaa
Rome,
15 ei lofu yei fawelei, rona guainia ba hai'oufi talailao, rona nofarauamai
ba ro'aa oma'aa hai'ou yei Forum Appius ma yei Odumanu Tavern. I
fanunupa'aa ei rama'a ei, Paul na ware 'ta' a'a mei Haidaa ma na refurefu
ununa.
16 Hai'ou'aa nopa'aloo Rome, rona uga ba Paul nei guta'u'ugai unaiana,
ma'uaa nei pa'i hemea fo'aa oma'ana.

Paul na U'u Yei Rome ei Ro'aa Oma'aia

17 Nenee oduai arewaa ina lala'aa ei bauaniaa ei Jew. Ro'aa nofipuidigimai,
na ware Paul a'a ro'ou, "Ena lofuu, yau lomi na bigi'aa hepalo tata a'a ei gufuu
o'ou, o a'a ei maumau ei upuu o'ou, ma'uaa, rona panarofau yei Jerusalem ma
fifaninau a'a ei Rome.
18 Rona dududuau ma ba ro'aa alarau uaa lomi rona labagipa'i tatau ba
pono'ana ma'ea.
19 Ma'uaa ei Jew, rona siba wagina, si'ei, una ainaa a'a Caesar. Ma'uaa lomi
ba a dududuaa ei gufuu o'odu.
20 Sifei fei fafasuina a lala'aa hamu'ou ba o'aa fiwarewarei. Fei fafasui fei
ba na bobo'ai, sifei ba na pa'i o'onai unuu o'ou Israel."
21 Rona ware, "Lomi hai'ouna to ne'ia fi warewareio noramiana Judea ma
lomi hemea lofu na nomai yei na u'u o wareaa hepalo hafelo'amu a'a hai'odu.
22 Ma'uaa ba hai'ou'aa guai tamanu naranaramu, uaa hai'ouna aida ba
watauda rama'a, rona warefafeloaa feni maroaa losuu."
23 Rona fiwarewarei ba ro'aa ma'a Paul a'a fei arewaa fei ma nenee
fei, wataudadiai rona nomai a'a fei humu ina guta wagina. Mafufuo ma
ama'analoo poi ina u'ufanaa ro'ou fei haparaiaa mei Haidaa ba i fawe'iaa
naranaraa ro'ou a'a Jesus wagii tamanu na wareia fei Law Moses ma ei
Mamama'a.
24 Hefi'a ro'ou, rona nara ba fa'ua ma hefi'a, lomi.
25 Rona fiharenii ma aunu nenee i wareaa feni Paul ba, "Fei Spiriti Apuna
warefa'uai a'a ei upuu hamu'ou ei i umuinia mei mamama'a Isaiah:
26 " 'Aununaa a'a eni rama'a eni ma ware,
"Hamomina guguai, ma'uaa lomi hamo'aa apa'aa hanuna;
hamomina fafanunu, ma'uaa lomi hamo'aa fanunupa'i."
27 Uaa, fei naranaraa eni rama'a eni, namina waiwai.
Lomi rona guaipa'inaa adiaa ro'ou

ma rona ma'igunaa pudaa ro'ou.
Nabaa abaa ale'ei, ro'aa fanunupa'inaa pudaa ro'ou
ma ro'aa guaipa'inaa adiaa ro'ou,
narapa'i ma foisimai
ma yau a fapedugaa funuaa ro'ou.'
28 "Si'ei, nunumiau ba hamonei aida ba fei tela'ana, mei Haidaa na alodigia
a'a ei Gentile ma ropowe guguai!"*
30 Laloo heguai igisimasi, Paul na guta laloo fei humuna, fei ina'o pono'ia
ma taufagutanaa hini ei ronamii ma'a hia.
31 Lomi na warefamamafa ma lomi hepalo manumanu na lawagia ei i
u'ugaa fei haparaiaa mei Haidaa ma feroifanaa ro'ou mei Fasu Jesus Christ.

* **28:28: 28:28** Hefi'a ne'ia ba *ropowe guguai!" 29 I'a waredigaa fei, rona aunu ei Jew ma fiharenii.*

ROMANS

Warefa'aia

Fei ne'iaa Paul a'a ei Rome fi fa'arewaia batanai mei Haidaa anaia na fawanewaneaa ei rama'a uaa fei narafawe'ia.

Fei narafawe'ia a'a Christ i fawanewaneaa ei rama'a a'a mei Haidaa. Paul ana fi wareaa fei manufau harenua a'a Christ, fei pa'afii fei law mei Haidaa ma fei faufau fei Spiritina a'a mei narafawe'ia ale'ei ba na ala wagii fei faufau fei hafelo'a ma fei ma'ea. Ana ifi wareaa fei fadugeaa ei Jew Christ ma batanai fei mau tatalaiaa ei narafawe'ia.

1 Yau Paul, hemea nafii Christ Jesus, na rafeinau mei Fasu ba yau, apostle
ma na au'u'ugainau ba nei bigi'aa fei rawani'a wareaa mei Haidaa—
2 fei rawani'a warea, fei nado'o fa'unainia a'a ei mamama'a i laloo fei Bu'u
Apuna—
3 fei na u'ufanaa o'ou fei u'ugaa mei Na'una, mei na tonaa fei maumau
rama'a noranamai a'a fei pai David
4 ma wagii fei Spiriti,* fei na apunai, ina tonaa fei faufau mei Haidaa ba
i fama'aia ba hia Na'uu mei Haidaa† wagii fei asi'anana a'a fei ma'ea, Jesus
Christ, mei Fasuu o'ou.
5 I a'ana ma wagii fei ba i farawaninaa fei harana, hai'ouna tofa'a'a'uaiaa
fei rawani'a ma fei bigi'aa apostle ba hai'ou lala'aa minaa ei rama'a dupuaa
ei Gentile ba ronei neneraa tamanu i nomai a'a fei we'iaa naranara.
6 Ma hamu'ou, ana i dupuaa ei rona rafei ba maroaa Jesus Christ.
7 Feni i dinaa a'a minaa hamu'ou ena yena Rome, hamu'ou ena na rafei ma
haguaa hamu'ou mei Haidaa ba hamonei apunai a'ana.

Fei rawani'a ma fei gutafarawania i dinaa a'a hamu'ou noranamai a'a mei Haidaa, mei Amaa o'ou ma mei Fasuu o'ou Jesus Christ.

Fei Ude Nunumiaa Paul ba i Dinaa Rome

8 I a'a Jesus Christ, ado'o ware 'ta' a'a mei Haidaniau uaa minaa hamu'ou,
hamatee fei we'iaa naranaraa hamu'ou, ronamina u'ugia tadiwe'aiaa
malagufu.
9 Una bigifawe'i a'a mei Haidaa fininaa minaa ei faufau ei una u'ugaa fei
rawani'a wareaa mei Na'una. Ma mei Haidaa, hia ugaa neneu ba yau nafane
nonominaa hamu'ou
10 laloo ei lafulafuau ranimai ma ufi lafulafu ba a'a fei nunumiaa mei
Haidaa ba fei talau nei gigi ba awe nowau a'a hamu'ou.
11 Ba apa'aa ma'a hamu'ou, ba a fanaa hamu'ou ei na fanau fei spiriti ba nei
pa'i faufau hamu'odu
12 ba hamu'ou ma yau nei fihaduminaa ei we'iaa naranaraa o'odu.
13 Nunumiau, ena lofuu, ba hamonei aida ba unafane naranara ba amii
ma'a hamu'ou (ma'uaa nafane lawagi talau nopa'amii e'eni) ba a hufu fua i
dupuaa hamu'ou, ana ale'ei na bigidigia a'a hefi'adiai ei Gentile.
14 Uneipa'aa bigifipui a'a ei Greece mawe ei abaa Greece ma a'a e'ei rona
pa'i apa'aa ro'ou mawe ei rona poapoai.
15 Si'ei unamina refurefu ba a u'ugaa fei rawani'a warea a'a hamu'ou ena
yena Rome.

---

* **1:4: 1:4** O, *ma wagii fei spiritina* † **1:4: 1:4** O, *apunai, ina rafei fininaa fei faufau ba hia Na'uu mei Haidaa*

16 Lomi una mamafa a'a fei rawani'a warea, uaa sifei, fei faufau mei Haidaa
ba i fatela'anaa minaa ei rama'a na we'i naranaraa ro'ou, do'o rawarawa ei
Jew ma hinene ei Gentile.
17 Uaa laloo fei rawani'a warea, mei Haidaa na fama'aa fei talaa
wanewanea, fei noranamai a'a fei we'iaa naranara, farawarawa ama'analoo
pedupeduna,‡ ana ale'ei rona ne'inia ba: "Ei wanewanea, rona'aida bigifini-
naa fei we'iaa naranara."

Fei Dududua ma fei Sibaa mei Haidaa a'a Ei Rama'a

18 Mei Haidaa fi fama'aa fei dududua fipuinaa fei sibana i norai pafea dinaa
a'a minaa ena hafelo'a ma ei hafelo'a bigi'aa ei rama'a, ei rona hafudududumaa
fei fa'ua warea a'a ei hafelo'a bigi'aa ro'ou,
19 uaa ei maumau mei Haidaa na arewadii a'a ro'ou, hamatee mei Haidaa
na fa'arewadigia a'a ro'odu.
20 Uaa a'a fei mamaraiamii feni malagufu nopa'amii e'eni, ei maumau mei
Haidaa, ei lomi ona ma'apa'ia, ale'ena fei faufauna, fei na ude ranimai ma fei
maumauna ba hia, mei Haidaniaa ei maumau ei, ona fanunufarawaninia
ma apa'ifarawaninia a'a tamanu ina bigidigia ma si'ei, ei rama'a, pa'aa lo'e
ba ro'aa warefasifipa'i ba lomi rona aida.
21 Fa'ua ba rona apa'aa mei Haidaa ma'uaa, lomi rona uduginia ba hia mei
Haidaa ma ana lomi rona ware 'ta' a'ana, lomi rona narafarawani ma fei
poapoa naranaraa ro'ou, namina roroma.
22 Rona ware ba rona pa'i apa'aa ro'ou ma'uaa, ronapa'aa poapoai
23 ma mei Haidaa, mei lomi i ma'etoo, rona filoginaa fei hawerana a'a
ei manumanu rona bigi'ia ba fafanunuana ale'ena maumau ei rama'a (ei
foraimanunu) mawe ale'ena ei manufidufidu ma ei manulelele ma ei rona
o'ata'ata.
24 Si'ei, mei Haidaa na rawa'a'afinaa ro'ou a'a ei hafelo'a nunumiaa ei
naranaraa ro'ou ba ro'aa fafeloaa ana unuu ro'ou a'a ei fitatafipa'aia.
25 Rona filoginaa fei fa'uai wareaa mei Haidaa a'a ei sifisifi ma losui ma
uduginaa ei bigi'aa mei Haidaa ma a'a ba mei i bigi'aa ei manumanu, mei
onei uduginia ranimai. Amen.
26 A'a fei, mei Haidaa na rawa'afinaa ro'odu a'a ei mamafaa nunumiaa
unuu ro'ou. Ma ei pifinee ro'ou, ana rona filoginaa tamanu na wanewane
a'a ei lomi na wanewane.
27 Ana ale'ei, ei wawane, lomi rona fiharoi a'a ei pifine, uaa namina
bauanai fei ba ro'aa fiharoi ana ro'ou ei wawane. Ei wawane na bigi'aa
tamanu lomi na rawani a'a ana ro'odu. Ma ana ro'ou, rona tonaa fei aree
ro'ou a'a ei hafelo'a bigi'aa ro'ou.
28 Ma hepalodiai, si'ei ba rona nara ba lo'e manumanu nabaa ro'aa siminaa
fei apa'aa mei Haidaa, te, ina rawa'afainaa ro'ou a'a fei poapoa naranaraa
ro'ou ba ro'aa bigi'aa tamanu ronei'aa bigi'ia.
29 Namina pepesu a'a ro'odu minaa ei maumau hafelo'a, wawa'ai poa, fai
lomi naranaraa rawani. Ronamina pepesu a'a fei nanamaia, fo'afama'ea,
fiharenia, sifisifi'a ma fei bidibidii unu. Rona bababau'u,
30 rona warefafeloaa hefi'adiai, na bidi unuu ro'ou a'a mei Haidaa, ware-
fani, agu'agui, mamagugui; rona pagipagiaa hefi'a tala ba ro'aa bigi'aa ei
hafelo'a; rona barafeaa ei ama ma inaa ro'ou;
31 na waiwai tabaa ro'ou ma lomi we'iaa naranara, lomi faloloa'ia ma lomi
rona haguaa hefi'adiai.

‡ **1:17: 1:17** O, *naranara, asi'anana a'a fei narafawe'ia ma fapedunaa ana fei narafawe'ia*

32 Fa'ua ba rona apa'aa fei wanewane wareaa mei Haidaa, fei ba ei
rona bigi'aa ei manumanu ei, aree ro'ou, ma'ea, ma'uaa rona bigi'uaiaa ei
manumanu ei ma ana rona uga ua a'a ei rona bigi'ia.

2

Fei Dududuaa mei Haidaa na Wanewane

1 Si'ei, nabaa ona nara ba hefi'a na hafelo, lomi i pa'i tala ba o ware ba ona
rawani, uaa a'a tamanu ona nara ba rona bigifafelo wagina, ana ona fafeloaa
anaio, uaa ei manumanu ei, ana ona bigi'ia.
2 Ma ona aida ba fei pa'afii fei dududuaa mei Haidaa a'a ei rona bigi'aa ei
manumanu ei, na neneraa tamanu na wanewane.
3 Yoi rama'a ua. Tani o nara ba rona bigifafelo, ma'uaa ei manumanu ei,
ana ona bigi'ia—haa, ei naramu ba o ponipa'ainaa fei dududuaa mei Haidaa?
4 O, ona nara ba aba baua manumanu ei rawani'ana, o fei walaloaa sibana,
o fei ofasi'ana ma lomi ona apa'ia ba fei rawani'aa mei Haidaa fi nodugio a'a
fei filogiaa naranara?
5 Ma'uaa, si'ei ba namina waiwai tabamu ma lomi ona filoginaa ei nara-
naramu, oi fa'apoi'uaiaa fei fagianamu a'a fei arewaa sibaa mei Haidaa ena
na arewamai fama'aiaa fei wanewane dududuana.
6 Mei Haidaa, "iwe fanaa hememea ana ale'ei tamanu ina bigi'ia."
7 A'a ei rona'aida nunumai ba ro'aa labaginaa fei hawera, fei honua ma fei
ba lomi ro ma'etoo, mei Haidaa ipowe fanaa ro'ou fei harenua lomi i pedutoo.
8 Ma'uaa a'a ei rona nara'uaiaa ana ro'ou ma ofadugaa fei fa'uaia ma
neneraa ei hafelo, rowe tonaa fei dududuana ma fei sibana.
9 I pa'i gutafafeloa ma fi'ia naranara a'a hememea rama'a na bigi'aa ei
hafelo'a; do'o rawarawa a'a ei Jew ma hinene, ei Gentile;
10 ma'uaa hini i bigi'aa ei rawani'a, iwe tonaa fei hawerana, honua ma
gutafarawania; do'o rawarawa a'a ei Jew ma hinene, ei Gentile.
11 Uaa mei Haidaa, lo'e na pa'i papa'aa ununa.
12 Minaa ei rona bigi'aa ei hafelo'a ma lomi rona pa'i fei law, fa'ua lomi rona
pa'i fei law, ma'uaa ana rowe ma'e. Ma minaa ei rona pa'i fei law, ana iwe
dududuaa ro'ou fei law.
13 Uaa abaa ena rona guainaa fei law, ena rona wanewane pudaa mei
Haidaa, ma'uaa ena rona neneraa fei law, iwe ware ba rona wanewane.
14 (Hi'i, ei Gentile lomi rona pa'i fei law, ma'uaa nabaa rona bigi'uanaa ei
naranaraa ro'ou ma ei bigi'aa ro'ou na neneraa fei law, fa'ua ba lomi rona
pa'i fei law, ma'uaa rona fanunupa'aa tamanu na rawani ba ro'aa bigi'ia,
15 uaa rona fama'aia ba tamanu fei i neneraa fei law na ne'idii laloo iaa
ro'ou ma ei naranaraa ro'ou, ina fama'aiaa ro'ou ma warefanaa ro'ou ba ei
bigi'aa ro'ou, na tata, o na wanewane.)
16 Ma ei manumanu ei, iwe nomai a'a fei arewaa i umuinaa mei Haidaa
Jesus Christ ei na dududuaa ei opa'aiaa naranaraa ei rama'a. Ma fei, iwe
bigi'ia ana ale'ei fei nafane wareia laloo fei rawani'a wareau.

Ei Jew ma fei Law

17 Ma yoi, nabaa ona ware ba yoi hemea Jew ma nara ba o neneraa fei law
ma ona mamagugu ba ona rawani pudaa mei Haidaa
18 ma nabaa ona apa'aa fei nunumiana ma aida ba tamanu na wanewane,
uaa ina feroinio fei law
19 ma nabaa ona nara ba yoi hemea talaidugaa ei pudawerai, ale'ena ramai
ena ro'ou dupuaa fei roromaa,
20 ba yoi hemea feroiaa ei poapoa, hemea feroiaa ei baduu pusu'o ua,
hamatee ona pa'i fei law ma lalona na pa'i apa'a ma fa'uaia

21 ma yoi, mena ona feroinaa hefi'a—haa, lomi ona feroinaa ana yoi? Ma
yoi mena, ona u'u ba hefi'adiai, ronei'aa fafanao—haa, lomi ona fafanao?
22 Yoi, mena ona ware ba ei rama'a, ronei'aa fiharoharoipa'ai—haa, lomi
ona bigi'ia? Ma yoi, mena ona bidibidi unumu a'a ei haidaa sifisifi—haa, lomi
ona losuinaa hefi'a haidaa sifisifi?
23 Yoi, mena ona mamagugu a'a fei law—haa, lomi ona bigifafelo i pudaa
mei Haidaa ei ona barafeaa fei law?
24 Ale'ei ei ne'aia: "Ei Gentile, rona fafeloaa fei haraa mei Haidaa, uaa
fafaiaa hamu'odu."*
25 Fei moro'aa hudii wawanei na pa'i hanuna nabaa ona neneraa fei law,
ma'uaa nabaa ona barafeaa fei law, yoi, ale'ena lomi ona moro'aa hudii
wawaneimu.
26 Nabaa ena lomi rona moro'aa hudii wawanei ma rona neneraa fei law,
tawi'aa ro'ou ale'ena ena rona moro'aa hudii wawanei?
27 Mei lomi napa'aa moro'aa hudii wawaneina, ma'uaa na neneraa fei law,
fei maumauna na fama'aia ba ona tata. Yoi na pa'i fei ne'aia ma moro'aa
hudii wawanei, ma'uaa ona† hafelo uaa ona barafeaa fei law.
28 Nabaa nemea na moro'aa hudii wawaneina, a'a ba hanuna ba hia Jew.
Ma fei pa'aa moro'aa hudii wawanei, abaa manumanuu augu, hamatee
manumanuu laloo ia.
29 Agia, hemea rama'a, hia Jew i laloo iana; ma fei moro'aa hudii wawanei,
manumanuu laloo iana, bigi'aa fei Spiriti, a'a ba manumanuu fei ne'aia. Ei
rama'a ale'ei, mei Haidaa, i uduginaa ro'ou ma abaa udugiaa rama'a.

3

Fei Oafaguguaa mei Haidaa

1 I pa'i tamanu rawani'ana nabaa hemea, hia Jew, o nabaa hemea na
moro'aa hudii wawaneina?
2 Hi'i, na pa'i baua rawani'ana! Fei rawani'ana sifei ba mei Haidaa na
faninaa panii ro'ou ei wareana.
3 Ma nabaa hefi'a lomi na we'i naranaraa ro'ou—fei ba lomi na we'i
naranaraa ro'ou, hanuna ba mei Haidaa, lomi na oafagugu?
4 Pa'aa lomi! Mei Haidaa, hia fa'ua ma ei rama'a, ro'ou, sifisifi. Ale'ei ei
ne'aia:
Ba ro'aa ma'aia ba tamanu ona wareia,
ina fa'uai ma ona mua ei ona fadududu."
5 Ma'uaa, nabaa fei maumau o'ou, fei lomi na wanewane i fa'arewaia ba fei
maumau mei Haidaa na rawani ua, o'aa ware ba lomi na wanewane ba fei
sibana na dinaa a'a o'ou? (U'ei wareaa ei mau naranaraa ei rama'a e'eni.)
6 Pa'aa lomi! Nabaa ale'ei, batanai ba mei Haidaa i dududuaa feni
malagufu?
7 Woro hemea i ware ba, "Nabaa fei mau sifisifiu na fama'aia ba fei
maumau mei Haidaa napa'aa fa'uai ma si'ei na fagipeaa fei harana, tani ei
ba ana fi hafelo yau?"
8 Hefi'adiai, rona u'ufafeloaa hai'ou ba hai'ounadii wareia ba, "Onei bigi'aa
ei hafelo'a ba nei pa'i rawani'a wagina". Ro'aa pa'aa aree ro'ou.

Lomi Hemea na Wanewane

9 O fapo'ai batanainia fei? Fei maumau o'ou na rawanidiai* a'a fei maumau
ro'ou? Pa'aa lomi! Ona waredii ba ei Jew ma ei Gentile, rona fimina'ei, uaa
minaa ro'ou, rona pa'i hafelo'a.
10 Ale'ei fei ne'aia:

---

* **2:24: 2:24** Ezekiel 36:22 † **2:27: 2:27** O, *wawanei, ma'uaa a'a fei ne'ia ona* * **3:9: 3:9** O, *hafelodiai*

Lomi hemea na wanewane, pa'aa lomi hemea;
11 "lomi hemea na apa'ia,
lomi hemea i labaginaa mei Haidaa.
12 Minaa ei, rona ofadugia,
minaa ro'ou peduga, lomi haraa ro'ou;
lomi hemea i bigifarawani,
pa'aa lomi hemea."†
13 "Ei ono'onoo ro'ou, ale'ena huapu;
rafee ei rawerawee ro'ou, ware sifisifi."
Fei siafaa ei wa'a na ude i bigibigii umuu ro'ou."
14 "Ei umuu ro'ou, namina pepesu a'a fei umua ma ei para'aa."
15 "Ei pinee ro'ou na maduare ba ro'aa fo'afawigii namo;
16 "rona fafeloaa ei rama'a ma fani fi'iaa ro'ou
17 ma fei talaa gutafarawania, lomi rona aida."
18 "Lomi rona ma'auaa mei Haidaa."
19 Ma ona aida ba tamanu na wareia fei law, fi wareia a'a ei rona neneraa fei law ba minaa ei rama'a, ro'aa famadumu ma minaa ei tadiwe'ai, ro'aa ufalarai a'a fei dududuaa mei Haidaa.
20 Si'ei, i pudana, lomi hemea ba i wanewane hamatee ina neneraa fei law; ma'uaa a'a fei law, ona aida ba o'ou, hafelo'a.

Fei Wanewanea wagii fei We'ia Naranara

21 Ma'uaa e'eni nawe arewa fei wanewanea noranarai a'a mei Haidaa ma abaa a'a fei law, fei rona u'ugia ei mamama'a mawe fei law.
22 Feni wanewanea noranarai a'a mei Haidaa, i nomai a'a fei narafawe'ia ma i dinaa a'a minaa ei rona narafawe'i a'a Jesus Christ. Lomi hemea na u'ugai,
23 uaa minaa o'ou, hafelo'a ma ona tauhafo a'a fei haweraa mei Haidaa,
24 ma'uaa ona to'uaiaa fei wanewanea wagii fei rawani'ana fininaa fei ponohadiwe'ia, fei nomai a'a Christ Jesus.
25 Mei Haidaa na fania ale'ena ba a'a fei ma'eana, lomi manumanu watolaa o'ou ma mei Haidaa‡ uaa fei we'iaa naranara wagii fei namona. Ina bigi'aa fei ba i fama'aa ei na wanewane a'ana, uaa a'a fei ofasi'ana, itawe dududuaa ei hafelo'a ona bigi'ia mina—
26 ina bigi'ia ba i fama'aa ei na wanewane a'ana e'eni, uaa hia na wanewane ma ana mei i fawanewaneaa ei na we'i naranaraa ro'ou a'a Jesus.
27 Pa'aa lomi pa'afii fei mamaguguaa o'ou. Uatani? Lomi na hawia ba o'aa wanewane nabaa o'aa neneraa fei law, ma'uaa nabaa i we'i fei naranara, ina hawia.
28 Uaa, ona ware ba hemea rama'a na wanewane a'a fei we'iaa naranarana ma a'a ba i neneraa fei law.
29 Mei Haidaa, hia Haidaniaa ei Jew ua? Haa—abaa hia ana Haidaniaa ei Gentile? Hi'i, ei Gentile anaa,
30 uaa na pa'i hemea ua Haidaa, mei i fawanewaneaa ei rona moro'aa hudii wawanei wagii fei narafawe'ia mawe ei lomi rona moro, wagii ana fei narafawe'ia.
31 Fei warea fei, pa'afina ba lomi hanuna fei law, hamatee fei we'iaa naranara? Pa'aa lomi! Ma'uaa agia, oi neneraa fei law.

4

Abraham na Wanewane wagii fei We'iaa Naranarana

1 A'a fei manumanu fei, o'aa ware batanai a'a Abraham, mei upuu o'ou?

† **3:12: 3:12** Ecclesiastes 7:20 ‡ **3:25: 3:25** O, *ma'eana, i famamo'ainia a'a fei sibana ma tosiminaa ei hafelo'a*

2 Nabaa fa'ua ba Abraham na wanewane a'a ei bigi'ana, ina pa'i pa'afina ba
i mamagugu, ma'uaa a'a ba i pudaa mei Haidaa.
3 Fei Bu'u Apuna na ware batanai? “Abraham na narafawe'i a'a mei Haidaa
ma a'a fei, ina wanewane.”
4 Ma nabaa nemea i bigibigi, fei pono'ana abaa ale'ei fana, uaa nei pa'i
pono'ana.
5 Ma'uaa a'a mei lomi na bigi, ma na narafawe'i a'a mei Haidaa, mei
fawanewanea uaa fei we'iaa naranarana, mei Haidaa na tenia ba hia, na
wanewane.
6 Ana ale'ei ei wareaa David ei i u'ugaa fei hawegiaa ei rama'a lomi rona
bigibigi ma'uaa mei Haidaa na fawanewane'uaiaa ro'ou:
7 “Ni'eni'ea a'a ena
ina futoaa ei hafelo'aa ro'ou,
ena na hawaipa'ai ei hafelo'aa ro'ou.
8 Ni'eni'ea a'a mei
lomi iwe nonominaa ei hafelo'ana mei Fasu.”
9 Fei hawegia fei, na ude a'a ei rona moro'aa hudii wawanei ua, o ei lomi
rona moro anaa? Ona ware ba fei we'iaa naranaraa Abraham, sifei fei na
fawanewaneia.
10 Batanai ba hia na wanewane ale'ei? Ina wanewane nenee fei i moro'aa
hudii wawaneina, o ei atawe moro'ia? A'a ba ina wanewane nenee fei, uaa
do'o rawarawa.
11 Ma ina tonaa fei hilalaa moro'a ba i fama'aia ba ina wanewanedii a'a
fei we'iaa naranarana ma nawe moro'aa hudii wawaneina. Si'ei, hia amaa
minaa ei rona narafawe'i ma'uaa lomi rona moro'aa hudii wawanei ba ronei
tonaa fei wanewanea.
12 Ma hia ana amaa ei rona moro'aa hudii wawanei ma'uaa, ei rama'a ei,
lomi rona moro ua, ana rona narafawe'i ana ale'ei mei amaa o'ou Abraham
ei i narafawe'i ma atawe moro.
13 Abaa wagii fei law ba Abraham ma ei paina, rona tonaa fei fa'unaia ba
hinene, hia, i tonaa feni malagufu, ma'uaa na tonia a'a fei wanewanea, fei i
nofininamii fei we'iaa naranara.
14 Uaa, nabaa ei rona neneraa fei law, ro'aa tonaa feni malagufu, fei we'iaa
naranara, lo'e hanuna ma fei fa'unaia, ana lomi awatana,
15 uaa a'a fei law, i nofininamii fei sibana. Ma nabaa lo'e law, ana lomi
barafea.
16 Si'ei, fei fa'unaia i nofininamii fei we'iaa naranara ba i nomai a'a fei
rawani'a fanaa mei Haidaa ma na hawia ba ro'aa tonia minaa ei pai Abraham
abaa a'a unaa ei rona neneraa fei law, ma'uaa a'a ei rona pa'i fei we'iaa
naranara ale'ei Abraham anaa. Hia mei amaa minaa o'ou.
17 Ana ale'ei fei ne'aia: “Una augio ale'ei amaa watauda baua gufu.” Hia
amaa o'ou i pudaa mei Haidaa, mei hia na narafawe'i, ana mei na fani
harenua a'a ei ma'ea, mei i augaa ei manumanu lomi inado'o ude mina.
18 Lomi pa'afina ba i fa'o'oninaa ununa, ma'uaa Abraham na o'onai ununa
ma narafawe'i ma idii, pawe hia amaa watauda baua gufu ana ale'ei i fa'unai
a'ana ba, “Ana ale'ei, owe pa'i watauda na'umu.”
19 Ina fanunupa'ia ba fei ununa ale'ei unuu ma'ea, uaa ina pa'i hefa pu'u
igisimasina, ma'uaa lomi na adudu fei we'iaa naranarana. Ma ana ina aida
ba fei watau Sarah ana ale'ei ma'ea.
20 Lomi na adudu fei we'iaa naranarana a'a fei fa'unaiaa mei Haidaa,
ma'uaa ina fawe'iaa fei naranarana ma uduginaa mei Haidaa
21 ma namina narafawe'i ba mei Haidaa na pa'i faufauna ba i bigi'aa
tamanu na fa'unainia.
22 Sifei, fei pa'afina ba hia na wanewane.
23 Fei warea ba “hia na wanewane” a'a ba warea a'ana ua,

24 ma'uaa a'a o'ou anaa, mei Haidaa iwe fawanewaneaa hini o'ou na
narafawe'i a'a mei na fa'asi'anaa mei Fasuu o'ou Jesus a'a fei ma'ea.
25 Ina fifaninia wagii fei ma'ea, uaa ei hafelo'aa o'ou ma fa'asi'ania ba o'aa
wanewane.

5

Gutafarawania ma Unuwenuwea

1 Si'ei ba ona wanewanedii wagii fei we'iaa naranara, ona* gutafarawani
a'a mei Haidaa uaa mei Fasuu o'ou Jesus Christ,
2 mei na ugainaa o'ou a'a fei we'iaa naranara ba onei wadu'ainaa a'a fei
rawani'a, fei ona oa i wagina eni. Ma ona† ni'eni'e a'a fei o'onaia unu ba o'aa
oafipui a'a fei haweraa mei Haidaa.
3 Ma'uaa ana ona‡ ni'eni'e a'a ei fi'iaa o'ou, uaa ona aida ba ei fi'ia, ipowe
fanoramii fei ba onei utauai
4 ma fei ba o utauai, i bigi'aa fei rawani'a maumau ma fei rawani'a
maumau, i bigi'aa fei o'onaia unu.
5 Ma fei o'onaia unu, lomi ba o fa'adudu wagina, uaa namina bauana fei
haguaa mei Haidaa, fei na augia i laloo iaa o'ou fei Spiriti Apuna, fei ina fanaa
o'ou.
6 Uaa a'a fei pa'aa au, a'a fei au lomi faufau o'ou, Christ na ma'e ba i
tohadiwe'inaa o'ou, uaa ona hafelo.
7 Pa'aa lomi hememea ba iwe ma'e ba i hadumaa hemea wanewanea
rama'a, ma'uaa woro hemea i ma'e ba i hadumaa hemea rawani'a.
8 Ma'uaa mei Haidaa na fama'aa o'ou fei haguana a'a feni: ei ana oi oa laloo
ei hafelo'a, Christ na todigaa o'ou a'a fei ma'eana.
9 Si'ei ba ona wanewanedii a'a fei namona, ana i a'ana napa'aa fa'ua ba ona
tela a'a fei sibaa mei Haidaa!
10 Uaa, hamatee ina fa'ua ba ei i pa'i watolaa o'ou ma mei Haidaa, mei
na'una, wagii fei ma'eana na fawanewaneaa o'ou a'a mei Amana. Ma si'ei ba
lomi watolaa o'ou ma mei Haidaa napa'aa fa'ua ba ona tela uaa fei harenuaa
mei na'una!
11 Ma hepalodiai, a'a mei Fasuu o'ou Jesus Christ, mei na fawanewaneaa
watolaa o'ou ma mei Haidaa, i a'ana, ona ni'eni'e a'a mei Haidaa.

Ma'ea a'a Adam, Harenua a'a Christ

12 Si'ei, ei hafelo'a na nomai i malagufu a'a hemea rama'a ma fei ma'ea na
nomai wagii ei hafelo'a ma ana ale'ei, fei ma'ea na nomai a'a minaa ei rama'a,
uaa minaa ei, rona bigi'aa ei hafelo'a—
13 uaa, ei atawe pa'i fei law, na udedii ei hafelo'a yeni malagufu. Ma'uaa ei
hafelo'a, lomi na pa'i dududuana nabaa lomi na pa'i law.
14 Ma'uaa fei ma'ea, hepalo baua manumanu a'a fei au Adam ama'anaa fei
au Moses, ana a'a ei lomi rona barafeaa hepalo warea, ale'ei fei bigi'aa Adam,
mei hia, haduoo mei ba i nomai.
15 Ma'uaa fei fana abaa ale'ei fei barafea. Uaa, si'ei ba watauda, rona
ma'e a'a fei barafeaa hemea ua rama'a, ana napa'aa fa'ua ba fei rawani'aa
mei Haidaa ma fei fana, fei na nomai a'a hemea ua rama'a, Jesus Christ, na
hawainaa watauda!
16 A warediai ba fei fanaa mei Haidaa abaa ale'ei fei aree ei hafelo'aa
mei rama'a mei: Fei dududua na neneraa hepalo hafelo'a ma na notomai
fagianaa, ma'uaa fei fana na neneraa watauda barafea ma na notomai
wanewanea.
17 Uaa a'a fei barafeaa hemea ua rama'a, fei ma'ea na nogipelao a'a mei
rama'a mei ma si'ei, ana napa'aa fa'ua ba a'a ena rona tonaa fei baua

* **5:1: 5:1** O, *onei* † **5:2: 5:2** O, *onei* ‡ **5:3: 5:3** O, *onei*

rawani'aa mei Haidaa ma fei fana ba ro'aa wanewane a'a mei Haidaa, rowe
pa'i harenua a'a hemea ua rama'a, Jesus Christ.
18 Si'ei ba hepalo ua barafea na notonamii fei fagianaa minaa ei rama'a,
ana ale'ei, hepalo ua rawani'a bigi'a, fei fawanewanea, na fani harenua a'a
minaa ei rama'a.
19 Uaa a'a fei barafeaa hemea ua rama'a, watauda rama'a rona hafelo, ana
ale'ei, a'a fei rawani'a bigi'aa hemea ua rama'a, watauda, ro'aa wanewane.
20 Fei law na nomai ba ei barafea nei nogipelao. Ma'uaa i nogipelao ei
barafea, fei rawani'aa mei Haidaa, ana fi gipedilao
21 ma ana ale'ei ba ei hafelo'a na nogipelao fininaa fei ma'ea, ana ale'ei, fei
rawani'a fanaa mei Haidaa nei nogipedilao a'a fei wanewanea ba nei fani fei
harenua lomi i pedutoo, fei i nomai a'a Jesus Christ mei Fasuu o'ou.

6

Ona Ma'e a'a ei Hafelo'a ma Werawera a'a Christ

1 O ware batanai—o bigi'uaialao ei hafelo'a ba fei rawani'a nei baua-
naidiai?
2 Pa'aa lo'e! Ona ma'edii a'a ei hafelo'a; hee, o'aa gutabatanaidilao wagina?
3 Haa, lomi hamona aida ba minaa o'ou eni ona pudugufai a'a Christ Jesus,
ona pudugufaifipui a'a fei ma'eana?
4 Si'ei, ona ma'e ma i'ifaifipui a'ana wagii fei pudugufaia ba ana ale'ei Christ
na asi'aa a'a fei ma'ea fininaa fei haweraa mei Ama ma o'ou anaa, o'aa guta
a'a fei manufau harenua.
5 Ma nabaa ona panafipui a'ana a'a fei ma'eana, napa'aa fa'ua ba o'aa
panafipui a'ana wagii fei asi'anana.
6 Uaa, ona aida ba fei maumau o'ou mina na fatawafipui a'ana ba ei
hafelo'aa hudi unu nei pa'ai wagina ba* lomidiai o'aa humuwai a'a ei
hafelo—
7 uaa hini na ma'e na ala a'a ei hafelo'a.
8 Ma nabaa ona ma'efipui a'a Christ, ona aida ba opowe oafipui a'ana.
9 Uaa ona aida ba hamatee Christ na asi'aa a'a fei ma'ea, lomi ba i ma'ediai.
Fei ma'ea, lomi na fai famamoia.
10 Fei ma'ea, fei ina ma'e wagina, ina ma'e ba i fapedugaa ei hafelo'a hepoa
ua ma lomidiai; ma'uaa fei harenua, fei hia na pa'i, na oafipui a'a mei Haidaa.
11 Ana ale'ei, hamonei nara ba hamona ma'edii a'a ei hafelo'a, ma'uaa
hamona pa'i harenua a'a mei Haidaa uaa Christ Jesus.
12 Si'ei, a'a ei hafelo'a, apuna fafeloaa ei unuu hamu'ou, ei hudi unuu ma'ea
ba hamo'aa neneraa ei hafelo'a nunumiaa ei unuu hamu'ou.
13 Apuna fanaa ei hudi unuu hamu'ou a'a ei hafelo'a ba o biginaa ei hafelo'a
wagina, ma'uaa hamonei fanaa ana hamu'ou a'a mei Haidaa, ale'ena ei rona
wala'aa a'a fei ma'ea ma oa a'a ei rona werawera; ma hamonei fanaa ei unuu
hamu'ou a'ana ba i biginaa ei wanewanea.
14 Uaa ei hafelo'a, lomi i famamoaa hamu'ou uaa abaa hamu'ou panii fei
law, uaa hamu'ou panii fei rawani'a.

Humuwaa fei Wanewanea

15 Tamanu naranaraa hamu'ou? O bigi'aa ei hafelo'a uaa abaa o'ou panii
fei law, ma'uaa o'ou panii fei rawani'a? Pa'aa lomi!
16 Haa, lomi hamona apa'ia ba nabaa hamona ugainaa hemea ba hamu'ou
humuwana, hamu'ou humuwaa mena hamona guainia? Nabaa hamu'ou
humuwaa ei hafelo'a, i notonaa hamu'ou a'a fei ma'ea. Nabaa hamu'ou
humuwaa fei guaiawarea, i fani harenua a'a hamu'ou.

* **6:6: 6:6** O, *hudi unu nei peduno'oa ba*

17 Ma'uaa pa'aa ware ‘ta’ a'a mei Haidaa ba hamonado'o humuwai a'a ei
hafelo'a, ma'uaa hamonawemina guaipa'aa fei mau feferoi, fei na ude panii
hamu'ou.
18 Hamona ala a'a ei hafelo'a ma humuwai a'a fei wanewanea.
19 A ware ale'ei mau wareaa rama'a, uaa hamona rafilele a'a ei unuu
hamu'ou, ana ale'ei mina, ei hamona'aida fanaa ei unuu hamu'ou a'a ei lomi
na fafa'arai ba ei hafelo'a i nogipelao, ale'ei ba hamu'ou humuwai wagina.
Si'ei, e'eni hamonei fanaa ei unuu hamu'ou a'a fei wanewanea, fei i notonaa
hamu'ou a'a tamanu ina fafa'arai ba hamu'ou humuwai wagina.
20 Ei hamu'ou humuwai a'a ei hafelo'a, hamona ala a'a fei famamoaa fei
wanewanea.
21 Tamanu rawani'ana hamo'aa tonia e'eni wagii ei bigi'aa hamu'ou na
famamafa mina? Ei manumanu ei, pono'ana, ma'ea.
22 Ma'uaa, si'ei ba hamona ala a'a ei hafelo'a e'eni ma hamonawe humuwai
a'a mei Haidaa, fei fua wagina, fafa'araia ma i dinaa a'a fei harenua lomi i
pedutoo.
23 Uaa pono'aa ei hafelo'a, ma'ea. Ma'uaa fei fanaa mei Haidaa, harenua
lomi i pedutoo, fei i norai a'a† Christ Jesus, mei Fasuu o'ou.

7

Hepalo Warea Hanunu wagii fei Lalaia

1 Ena lofuu, haa—lomi hamona aida ba fei law i famamoaa hemea
nopa'aloo fei ma'eana (uaa, u'ei warenaa a'a ena rona apa'aa fei law)?
2 A fa'arewaia ale'ei ba wagii fei law, nabaa hemea pifine na pa'i harona,
inei gutafipui a'a mei harona nopa'aloo fei ma'eana, ma'uaa nabaa mei haroo
mei pifine na ma'e, ina ala a'a fei law lalaia.
3 Si'ei, nabaa ina lalainaa hemeadiai wawane, ei ana fi werawera harona,
rona ware ba hia, na fiharoharoipa'ai. Ma'uaa nabaa ina ma'e mei harona,
hia na ala a'a fei law lalaia ma a'a ba ina fiharoharoipa'ai nabaa ina lalainaa
hemeadiai wawane.
4 Si'ei, ena lofuu, ana hamona ma'edii a'a fei law uaa fei hudi unuu Christ
ba hamonei oafipui a'a hemeadiai—mei na asi'aa a'a fei ma'ea ba onei fuaa
a'a mei Haidaa.
5 Uaa ei i famamoaa o'ou fei maumau hafelo'a, fei law na fa'asi'anaa fei
hafelo'a maumau o'ou,* hee, ona tonaa fei fuaa fei ma'ea.
6 Ma'uaa e'eni, nabaa o ma'e a'a ei na o panarofaa o'ou mina, ona ala a'a
fei law ba o neneraa fei manufau talaa fei Spiriti ma a'a ba ale'ei fei watanai
talaa fei law.

Ote'otei a'a ei Hafelo'a

7 O ware batanai? Hafelo'a fei law? Pa'aa lomi! Nabaa lomi fei law, lomi
a apa'ia tamanu na hafelo. Uaa lomi ba a apa'aa hanuu fei nanamaia nabaa
lomi na ware fei law ba, “Apuna nanamai.”
8 Ma'uaa a'a fei law, ei hafelo'a na fani tala ba i fanoramiaa watauda mau
nanamaia a'au. Uaa, nabaa lomi law, na ma'e ei hafelo'a.
9 Mina, ei lomi law bana'aa po'o sifei, ma'uaa ipowe nomai fei law, ei
hafelo'a na asi'aa ma yau na ma'e.
10 Una fanunupa'ia ba ana fei law ua, fei ba i fani harenua, pa'aa sifei fei i
fanoramiaa fei ma'ea.
11 Uaa a'a fei law, ei hafelo'a na fani tala ba i sifi'au ma ana fei law na
fama'eau.
12 Si'ei, fei law na apunai ma ei warea wagina. Ina wanewane ma rawani.

---

† **6:23: 6:23** O, *wagii* * **7:5: 7:5** O, *fei nunumiaa unuu o'ou*; v. 25 anaa

13 Nabaa ale'ei, hanuna ba fei na rawani i fani ma'ea a'au? Pa'aa lomi!
Ma'uaa ba unei fanunu'apa'aa ei na hafelo, una to ma'ea wagii fei law, fei
na rawani ba wagina, o aida ba ei hafelo'a napa'aa hafelo.
14 Ona aida ba fei law, manumanuu spiriti; ma'uaa yau, lomi na pa'i fei
maumau spiriti. Yau na oa ua ale'ei humuwa a'a ei hafelo'a.
15 Ei unei'aa bigi'ia, lomi na aida ba tani afane bigi'uaia. Uaa, tamanu a
nunuminia ba a bigi'ia, lomi na bigi'ia. Ma'uaa ei lomi na nunuminia ba a
bigi'ia, una bigi'ia.
16 Ma nabaa a bigi'aa tamanu lomi na nunuminia, una uga ba fei law, ina
rawani.
17 Hee, abaa yau una bigi'ia, ma'uaa ei hafelo'a, ei na oa laloo iau.
18 Una aida ba lomi hepalo rawani'a manumanu na oa laloo fei hafelo'a
naranarau.† Uaa, nunumiau ba a bigi'aa ei rawani'a, ma'uaa lomi na bigi'ia.
19 Uaa, fei bigi'au, abaa fei rawani'a ale'ei nunumiau; agia, ei hafelo'a, ei
lomi na nunuminia—una'aida bigi'uaia.
20 Ma nabaa a bigi'aa ei lomi na nunuminia, a'a ba yau na bigi'ia, uaa,
bigi'aa ei hafelo'a laloo iau.
21 Si'ei, una fanunupa'ia ba fei maumau bigi'a i ale'ei: Ei una nunuminia
ba a bigi'aa ei rawani'a, ei hafelo'a ana na oafipui a'au.
22 Uaa laloo iau, na ni'eni'e a'a fei law mei Haidaa;
23 ma'uaa una fanunupa'aa hefaa maumaudiai fi bigi unuu ma fiforainaa
fei naranarau ma fafaiau ba una bobo'ai a'a fei maumau ei hafelo'a, ei na
biginaa unuu.
24 Yau, namina faloloa'i! Hini i hadumau a'a feni hudi unuu ma'ea?
25 A ware 'ta' a'a mei Haidaa—uaa Jesus Christ, mei Fasuu o'ou!

Si'ei, a'a fei naranarau, yau hemea humuwa a'a fei law mei Haidaa, ma'uaa
a'a fei hafelo'a maumau, yau humuwa a'a fei law ei hafelo'a.

8

Fei Harenua a'a fei Spiriti

1 Si'ei, e'eni, lomi i pa'i fagianaa a'a ei rona oafipui a'a Christ Jesus.*
2 Uaa, a'a Christ Jesus, fei maumau fei Spiriti, fei i fani harenua, na alarau
a'a fei maumau ei hafelo'a ma fei ma'ea.
3 Uaa, tamanu lomi na hawia ba i bigi'ia fei law hamatee na fafafauia
fei maumau ei hafelo'a,† mei Haidaa na bigi'ia a'a fei aloanarai mei Na'una
fininaa hudi unu, ana ale'ei ei hafelo'a rama'a, ei rona pa'i hudi unuu ro'ou.
Ma hia, ale'ei hepalo fana ba i siminaa ei hafelo'a. Ma si'ei, i dududuaa ei
hafelo'a, ei na oa tapuu ei hafelo'a rama'a‡
4 ba i fawanewaneia a'a o'ou tamanu na ware fei law ba onei pono'ia. Ina
bigi'ia a'a ei lomi rona neneraa ei maumau hafelo'a, ma'uaa rona neneraa fei
Spiriti.
5 Ei rona neneraa fei maumau hafelo'a, rona augaa ei naranaraa ro'ou
a'a tamanu na nunuminia fei maumau hafelo'a; ma'uaa ei rona neneraa fei
Spiriti, rona augaa ei naranaraa ro'ou a'a tamanu na nunuminia fei Spiriti.
6 Fei naranaraa ei hafelo'a rama'a,§ ma'ea, ma'uaa fei naranara i famamoia
fei Spiriti na pa'i harenua ma gutafarawania;

---

† **7:18: 7:18** O, *fei nunumiaa unuu*
* **8:1: 8:1** Hefi'a we ne'ia ba *Jesus, mei lomi na tatalai wagii fei hafelo'a maumau ma'uaa wagii fei Spiriti.*
† **8:3: 8:3** O, *fei nunumiaa unu*; vv. 4, 5, 8, 9, 12 ma 13 anaa
‡ **8:3: 8:3** O, *oa tapuu ei nunumiaa unu*
§ **8:6: 8:6** O, *Fei naranaraa wagii ei nunumiaa unu*

7 fei hafelo'a naranara* na siba a'a mei Haidaa. Lomi i guaipa'aa fei law
mei Haidaa ma ana lomi i hawia ba i guaipa'ia.
8 Ei na famamoaa ro'ou fei maumau hafelo, lomi ro'aa fani'eni'eaa mei
Haidaa.
9 Ma'uaa abaa na famamoaa hamu'ou fei maumau hafelo'a, uaa hefei
Spiriti—nabaa fei Spiritii mei Haidaa na oa laloo iaa hamu'odu. Ma mei lomi
na pa'i fei Spiritii Christ, abaa hia maroaa Christ.
10 Ma'uaa nabaa Christ, i laloo iaa hamu'ou, fei hudi unuu hamu'ou na
ma'e wagii ei hafelo'a, ma'uaa ei spiritii hamu'ou na pa'i harenua wagii fei
wanewanea.
11 Ma nabaa fei Spiritii mei i fa'asi'anaa Jesus a'a fei ma'ea na oa laloo iaa
hamu'ou, mei i fa'asi'anaa Christ wagii fei ma'ea ana i fani harenua a'a fei
hudi unuu hamu'ou uaa fei Spiritina, fei na oafipui a'a hamu'ou.
12 Si'ei, ena lofuu, ona pa'i hepalo bigi'a ba onei bigi'ia, ma'uaa a'a ba bigi'a
wagii fei maumau hafelo'a ba onei nenegia.
13 Uaa, nabaa hamo'aa neneraa fei maumau hafelo'a, hamopa'aa ma'e;
ma'uaa nabaa a'a fei Spiriti, hamo'aa fama'eaa ei hafelo'a bigi'aa fei hudi
unu, hamowe pa'i harenua,
14 uaa ena rona neneraa fei Spiritii mei Haidaa, ro'ou, na'una.
15 Uaa fei Spiriti tonaa hamu'ou abaa na fahumuwaidinaa hamu'ou wagii
fei mama'aua, ma'uaa fei spiriti ba hamu'ou na'una.† Ma i a'ana, ona harofia
ba "Abba, O'ama."
16 Fei Spiriti ana unaia na u'ufanaa fei spiritii o'ou ba o'ou, na'uu mei
Haidaa.
17 Ma nabaa o'ou na'u, te, opowe tonaa manumanu ro tonia ei na'uu mei
Haidaa, ana ale'ei fei na tonia Christ ba nabaa o'aa tonaa ei fi'ina, ana o to fei
hawerana.

Fei Hawera i Nomai Hinene

18 Yau na nara ba ei fi'iaa o'ou e'eni, lomi o hawawagipa'ia a'a fei hawera
iwe fama'aiaa o'ou.
19 Minaa ei famamarana, rona oma'a fininaa o'onaia unu nopa'aloo fei ba
i uniaa ei na'uu mei Haidaa.
20 Uaa minaa ei bigi'aa panina, na nanamuinia ba lomi hanuu ro'ou. Ma
a'a ba nunumiaa ro'ou ale'ei, ma'uaa nunumiaa mei i augia ba i fa'o'onainaa
unuu ro'ou
21 ba ro'aa ala a'a fei maroroa ma tonaa fei rawani'a gutanaa ei na'uu mei
Haidaa.
22 Ona aida ba minaa ei bigi'aa panina, rona ai'ai nopa'amii e'eni ana ale'ei
fei fi'iaa hemea pifine ba i wanini.
23 Ma abaa si'ei ua, hamatee ana o'ou, o'ou ena na tonaa fei rawarawa fuaa
fei Spiriti, ana ona ai'ai laloo iaa o'ou, eni oi oma'aia ba i taweaa o'ou ale'ena
na'una a'a fei ponohadiwe'ia ei hudi unuu o'ou.
24 Uaa, wagii feni o'onaia unu ona tela. Ma'uaa fei o'onaia unu ona
fanunupa'ia, abaa pa'aa o'onaia unu. Hini i o'onai ununa a'a tamanu na
pa'idii?
25 Ma'uaa nabaa na o'onai unuu o'ou a'a tamanu otawe pa'i, te, onei oma'a
fininaa ofasi'ia.
26 Ana ale'ei, fei Spiriti na hadumaa o'ou a'a ei rafileleaa o'ou. Lomi ona
aida ba o'aa lafulafunaa tamanu, ma'uaa ba i hadumaa o'ou fei Spiriti, ana
unaia na umuinaa o'ou fininaa ai'aiga, uaa lomi paolaa warea ba o warepa'ia.

---

* **8:7: 8:7** O, *fei naranaraa wagii ei nunumiaa unu* † **8:15: 8:15** O, *taweana*

27 Ma mei na aida ei naranaraa o'ou, na apa'aa fei naranaraa fei Spiriti, uaa
ba i hadumaa o'ou, fei Spiriti na umuinaa ei apunai rama'a ale'ei nunumiaa
mei Haidaa.

Onapa'aa Muadiai

28 Ma ona aida ba a'a minaa ei manumanu, mei Haidaa i bigi'aa ei rawani'a
a'a ei rona haguia,‡ ei§ ina lala'aa ro'ou a'a ei nunumiana.
29 Uaa ei rama'a, ei inadii apa'idigaa ro'ou, ana a'a ro'ou inadii augia ba
ronei neneraa fei maumau mei Na'una ba hia, ale'ei uma'ua dupuaa watauda
filofui.
30 Ma a'a e'ei, inadii bigi'ia ba ro'aa batanai ma ana na lala'aa ro'ou. Ei ina
lala'aa ro'ou, ana ina fawanewaneaa ro'ou; ei ina fawanewaneaa ro'ou, ana
ina fanaa fei hawerana a'a ro'ou.
31 Ma si'ei, o'aa ware batanai a'a fei? Nabaa mei Haidaa, hia a'a o'ou, hini
ba i papa'aa o'ou?
32 Mei lomi na utofe'ainaa mei Na'una, ana simei mei i fani'uaia a'a minaa
o'ou—ana iwepa'aa fanaa o'ou minaa ei manumanu a'ana, lomi pono'ana.
33 Hini i ware ba rona tata ei rafeiaa mei Haidaa? Mei Haidaa, ana hia
fawanewanea.
34 Hini ba i dududuaa o'ou? Christ Jesus, mei na ma'e ma asi'aa, ifi guta
pepei ma'au mei Haidaa ma ana fi umuinaa o'ou.
35 Hini ba i bitaweaa o'ou a'a fei haguaa Christ? Tamanu i bitaweaa o'ou? Ei
hafelo'a? Ei awataa? Ei haperaraia? Fei mouabiabia? Fei ba lomi lawalawa?
Ei manumanu hafelo? Fei wadu?
36 Ana ale'ei fei ne'aia:
Hamatee yoi, hai'ouna oa i ma'aa fei ma'ea minaa ei arewaa;
hai'ou ale'ei ei sipsipi, ei ba ro'aa fo'afama'eaa ro'ou."
37 Lomi. A'a minaa ei manumanu ei, onapa'aa muadiai uaa mei na haguaa
o'ou.
38 Uaa unaminapa'aa aida ba eni manumanu ale'eni ma'ea, harenua, ei
alo'alo, ei pigea,* ei manumanu e'eni, o hinene, o hepalo manumanu na pa'i
forafora,
39 ei tarea manumanu o walaloaa manumanu, o hepalodiai manumanu a'a
minaa ei bigi'aa panina, lomi na hawia ba i bitaweaa o'ou a'a fei haguaa mei
Haidaa, fei a'a Christ Jesus, mei Fasuu o'ou.

9

Fei Nunumiaa mei Haidaa

1 Yau na oafipui a'a Christ ma a warefa'uai—lomi ba a warefasifi ma laloo
fei naranarau fipuinaa fei Spiriti Apuna, ana na uga ba fa'ua—
2 namina faloloa'i ma na fi'i naranarau.
3 Uaa nunumiau ba yau ma ei lofuu, hai'ou'aa filoginaa ei gutanaa hai'ou
ale'ei ba yau, na hafelo i pudaa mei Haidaa ma lomi na pa'i Christ ma ei pa'aa
gufuu, ronei pa'i Christ,
4 ei Israel. Uaa ei rama'a ei, ba ro'ou na'uu mei Haidaa, ba ro tonaa fei
haweraa mei Haidaa, ei fi'ugaia, fei law, fei losuia ma ei difa'unaia.
5 Noramiaa ro'ou a'a ei ama mina ma Christ hia pai ro'ou ma ana hia
Haidaniaa minaa ei manumanu ma o'aa uduginia ranimai ranimai!* Amen.

---

‡ **8:28: 8:28** Hefi'a ne'ia ba, *Ma o'ouna aida ba minaa ei manumanu i farawaninaa ei rona haguaa mei Haidaa* § **8:28: 8:28** O, *ma biginaa ei rona haguia ba fa'a'asi'aa tamanu ina rawani—a'a ei* * **8:38: 8:38** O, *ei forafora i pafea* * **9:5: 9:5** O, *Christ, mei hia na pafeiainaa minaa ei. Uduginaa mei Haidaa ranimai ranimai!* O, *Christ. Mei Haidaa, mei na pafeiainaa minaa ei nei to udugia ranimai ranimai!*

6 Abaa ale'ei ba fei wareaa mei Haidaa na pasi. Uaa minaa ei pai Israel, a'a
ba minaa ro'ou Israel.
7 Ma nabaa ro'ou paina, a'a ba minaa ro'ou, pa'aa na'uu Abraham. Agia,
hamatee na udedii fei ne'ia ba, “A'a Isaac, owe pa'i paimu.”
8 Si'ei, a'a ba ei na'u waniniaa rama'a, ro'ou pa'aa na'uu mei Haidaa, ma'uaa
ei na'uu fei difa'unaiaa mei Haidaa, ro'ou, pai Abraham.
9 Uaa inadii warefa'unai ale'ei: “A'a fei pa'aa au, a hadiwe'imai ma Sarah,
iwe pa'i hemea baduu wawane.”
10 Ma hepalodiai, laguei na'uu Rebekah, mei amaa lagua, hemea ua, Isaac,
mei ana amaa o'ou.
11 Ma'uaa laguei wataa, ei lagutaa wanini, o bigi'aa hepalo rawani'a o
hafelo'a manumanu—si'ei ba mei Haidaa i bigi'aa ei nunumiana
12 ma a'a ba i nofipuimai a'a ei bigi'aa ei rama'a, uaa hia mei rafeia—ina
warenaa a'a mei pifine ba, “Mei uma'ua, hia, nafii mei umugina.”
13 Ana ale'ei fei ne'aia: “Jacob, una haguia, ma'uaa Esau, na bidibidi unuu
a'ana.”
14 Si'ei, o ware batanai wagina? Ba mei Haidaa, lomi na wanewane? Pa'aa
lomi!
15 Uaa ina warenaa a'a Moses ba,
“Yau, a faloloa'inaa hini una nunuminia
ma farawaninaa hini una nunuminia.”
16 Si'ei, mei Haidaa na rafeinaa hemea rama'a uaa fei faloloa'iana ma a'a ba i
rafeinia uaa fei nunumia o bigi'aa mei rama'a mei.
17 Uaa fei Bu'u Apuna na warenaa a'a Pharaoh: “Una fa'ufalarainio a'a fei
bigi'a ba a fama'aiaa fei faufauu a'amu ba fei harau nei ba'a i tadiwe'aiaa feni
malagufu.”
18 Si'ei, mei Haidaa i faloloa'inaa mei nunumiana ma i fawaiwainaa tabaa
mei abaa nunumiana.
19 Narau ba hemea hamu'ou i warenaa a'au ba, “Nabaa ale'ei, tani ei ba mei
Haidaa i aunaa unuu o'ou? Uaa hini o'ou i faharea a'a fei nunumiana?”
20 Ma'uaa yoi hini ba o warefani a'a mei Haidaa? “Mei famamara'uamaia,
ana i warenaa a'a mei i famamaraia ba, ‘Tani o'aa bigi'au ale'eni?’ ”
21 Mei tafitafi'a, lomi ba i tafi'aa ei nunumiana? Hefi'a hapena na pa'i baua
bigi'ana ma hefi'a, lomi.
22 Mei Haidaa na nunuminia ba i fama'aa fei sibana ma faufauna, ma'uaa
ina apitainaa fei sibana a'a tamanu nadii augia ba i biguguia.
23 Ma ina bigi'aa fei ba i fama'aa fei baua rawani'ana a'a ei na faloloa'inaa
ro'ou, ei nadii augia ba ro'aa tonaa fei hawerana.
24 Ma ana ina bigi'aa fei a'a o'ou eni rafeiana ma abaa noramiaa o'ou a'a ei
Jew ua, ma'uaa a'a ei Gentile anaa.
25 Ana ale'ei, ei wareana a'a fei ne'aiaa Hosea:
“Ena abaa gufuu, a ware ba ro'ou, rama'aa gufuu;
ma mei pifine abaa ha'eu, a ware ba ha'eu,”
26 ma,
“Iwe nomai ana yei, fawelei rona guainaa fei warea ba,
‘Hamu'ou, abaa gufuu,’
ropowe guainia ba ro'ou, ‘na'uu mei Haidaa, mei i oalao.’ ”
27 Isaiah na ai'aigaa ei Israel ba:
“Fa'ua ba fei puduu ei Israel ale'ei fei puduu ei piye i didipisii,
ma'uaa hememea ua i tela.
28 Uaa mei Fasu iwepa'aa bigi'aa
fei dududuana a'a feni malagufu ma imina tale ma i ha'iai.”
29 Ale'ei nadii wareia Isaiah:

“Nabaa mei Fasu, mei Faufaua,
lomi i augaa hefi'a dufuu pai o'ou,
ana o'aa ale'ei Sodom ma Gomorrah.”

Lomi na We'i fei Naranaraa ei Israel

30 O ware batanai a'a fei? Ei Gentile lomi rona labaginaa tamanu na
wanewane, ma'uaa rona pa'aa fei wanewanea, fei na nofininamii fei we'iaa
naranara;
31 ma'uaa ei Israel, ei rona neneraa fei law ba ro'aa wanewane, lomi rona
tonia.
32 Tani ipo'o biyei? Hamatee fei lalabagiaa ro'ou, abaa a'a fei we'iaa
naranara, ma'uaa ale'ei manumanu ba ro tonia a'a ei bigi'aa ro'ou. Rona
alabe a'a fei “mugoo alabe'a.”
33 Ale'ei fei ne'aia:
“Ma'aia, yei Zion una augaa hepalo mugoo i fa'alabe'aa ei rama'a,
hepalo na'a i fapasiaa ro'ou,
ma hini i augaa naranarana a'ana, lomi iwe oanaa fei mamafaa.”

10

1 Ena lofuu, fei nunumiau ma fei lafulafuau a'a mei Haidaa sifei ba ei Israel,
ronei tela.
2 Uaa a u'ugaa ro'ou ba rona refurefu a'a mei Haidaa, ma'uaa ei refurefuaa
ro'ou, fei fasuna abaa a'a fei apa'a.
3 Hamatee lomi rona apa'aa fei wanewanea, fei noramiana a'a mei Haidaa
ma si'ei ba roi labagi'uaia a'a ei naranaraa ro'ou, lomi rona fafefenaa a'a fei
wanewaneaa mei Haidaa.
4 Christ, mei na fafa'uainaa fei law ba nei pa'i wanewanea a'a minaa ei rona
narafawe'i.
5 Moses na ne'i ba fei wanewanea a'a fei law ale'ei: “Hini i neneraa eni
manumanu eni, i oa wagina.”
6 Ma'uaa fei wanewanea, fei i nofininamii we'iaa naranara, na ware ba,
“Apuna naranara laloo iamu ba, ‘Hini i dinaa pafea?’ ” (ba i fa'upuaree Christ
pu)
7 “o, ‘Hini i upunaa fei walaloa?’ ” (ba i fa'asi'anamii Christ a'a fei ma'ea).
8 Ma'uaa ina ware batanai? “Fei warea na rafi'i a'amu; ina ude umumu ma
laloo iamu,” fei warea ba onei narafawe'i, fei oi u'ugia:
9 Ba nabaa o warenaa umumu ba “Jesus hia Fasu,” ma na we'i fei nara-
naramu ba mei Haidaa na fa'asi'ania a'a fei ma'ea, te, opowe tela.
10 Uaa wagii fei naranaramu, ona narafawe'i ma wanewane wagina ma a'a
fei umumu ona wareia ma ona tela wagina.
11 Ale'ei i ware fei Bu'u Apuna, “Hini i augaa fei naranarana i a'ana, lomi
iwe oanaa fei mamafaa.”
12 Uaa lomi na u'ugai ei Jew ma ei Gentile—hemea ua Fasuu ro'ou ma hia,
Fasuu minaa ro'ou ma namina haweginaa minaa ei rona lala'ia,
13 uaa, “Hini i lala'aa fei haraa mei Fasu, ipowe tela.”
14 Batanai ba ro'aa lala'aa mei lomi rona narafawe'i a'ana? Ma batanai ba
ro'aa narafawe'i a'a mei rotawe guainaa u'ugana? Ma batanai ei ba ro'aa
guainaa u'ugana nabaa lomi nemea i u'ufanaa ro'ou?
15 Ma batanai ba nemea i u'ugia nabaa hefi'a, lomi rona aloia? Ale'ei fei
ne'aia, “Namina fananamai pinee ei rona talaitonaa fei rawani'a warea!”
16 Ma'uaa abaa minaa ei Israel, rona tonaa fei rawani'a warea. Uaa Isaiah
na ware ba, “Mena Fasu, hini na guaipa'aa fei u'ugaa hai'ou?”
17 Si'ei, fei we'iaa naranara i nomai a'a fei guaipa'aa ro'ou fei u'uga ma fei
u'uga, guaiaa ro'ou a'a fei wareaa Christ.

18 Ma'uaa a i'igai: Lomi rona guainia? Hi'i, rona guainia:
“Ei lao ro'ou, namina aununaa tadiwe'aiaa malagufu,
ei wareaa ro'ou namina talepedunaa feni ano.”
19 A i'igidiai: Lomi na arewa a'a ei Israel? Fama'a, na ware Moses,
“A fapunepuneaa hamu'ou a'a ei gufu lomi rona pa'i haraa ro'ou;
a fasibaiaa hamu'ou a'a hepalo gufu, lomi apa'aa ro'ou.”
20 Ma Isaiah na warefawe'i ba,
“Rona bapa'au, ei abaa roi labaginau;
una fa'arewa a'a ei abaa rona lala'au.”
21 Ma'uaa ina u'ugaa ei Israel ale'ei,
“Mina fei arewaa una arereifanaa gueni paniu a'a ei barafea, ei waiwai tabaa.”

11

Ei Dufuu Israel

1 Si'ei a i'igai ale'ei ba: Haa, mei Haidaa na ofadugaa ei rama'a gufuna? Pa'aa lomi! Yau, ana Israel, hemea pai Abraham, a'a fei maroaa Benjamin.
2 Mei Haidaa lomi na ofadugaa ei rama'aa gufuna, ei nadii rafeinaa ro'ou. Lomi hamona aida tamanu na wareia fei Bu'u Apuna laloo fei u'ugaa Elijah—batanai i i'iginaa mei Haidaa ba nei fafeloaa Israel?
3 Ina ware, “Mena Fasu, rona fo'afama'eaa ei mamama'a ma bi'o'oaa ei tawahafi na apunai; unaa yau dufu; ma ba ro'aa fo'afama'eau.”
4 Ma tamanu ei wareaa mei Haidaa a'ana? “Unadii augaa oloromeai pufaba'a, ei lo'e rona fa'unaa du'uu ro'ou a'a Baal.”
5 Ma, ana ale'ei, a'a fei au e'eni, na pa'i dufuu rama'a, ei na rafeinaa ro'ou fei rawani'ana.
6 Uaa manumanuu fei rawani'ana ma abaa manumanu bigi'aa rama'a. Uaa, nabaa na hawiaa ei bigi'aa rama'a, te, lomi hanuu fei rawani'ana.*
7 Tani ei? Fei ronamina nunuminia ma lalabaginia ei Israel, lomi rona tonia, ma'uaa ei ina rafeinaa ro'ou, rona tonia. Ei rawarawa, namina waiwai tabaa ro'ou,
8 ale'ei fei ne'aia:
“Mei Haidaa na fanaa ro'ou hepalo spiritii poapoa,
ma puda ba lomi ro'aa fanunupa'i
ma adia ba lomi ro'aa guaipa'i
nopa'amii wagieni.”
9 Ma David na ware:
“Fei tawaa ro'ou, i oanaa ale'ei fahumamani,
ale'ei waofahabehabe ma ale'ei alabe'a. Ma fei, aree ro'ou.
10 Ei pudaa ro'ou nei roro ba lomi ro'aa fanunupa'i
ma ei uguu ro'ou nei hawi no'oa.”

Ei Rara, Rona Fabana'ia a'a Hepalodiai Haihai

11 Hepalodiai, a i'igai ba: rona pasi'alabe ale'ei ba lomi ro'aa asi'adiai? Pa'aa lomi! Ma'uaa a'a ei barafeaa ro'ou, fei tala ba ro'aa tela na dinaa a'a ei Gentile ba i fapunepuneaa ei Israel.
12 Ma'uaa nabaa hanuna sifei ba ei barafeaa ro'ou na fani tala a'a minaa ei rama'aa malagufu, ma tamanu ina pa'ai a'a ro'ou, hanuna sifei ba ei Gentile ro'aa pa'i talaa ro'ou, nabaa ale'ei, te fei hawegiaa ei Israel ipowe bauanaidiai ei ropowe tela!

---

* **11:6: 11:6** Hefi'a ne'ia ba, *lomi hanuu fei rawani'aa mei Haidaa. Ma'uaa nabaa a'a fei bigi'a, te abaa a'a fei rawani'aa mei Haidaa. Nabaa ale'ei rawani'a, fei bigi'a abaa fai bigi'a.*

13 A warefanaa hamu'ou ena Gentile. Uaa yau apostle a'a ei Gentile, a
bigifawe'i a'a fei bigi'au,
14 uaa na nara ba a fa'una'anaa punepunea a'a ei rama'aa gufuu ma
fatela'anaa hefi'a ro'ou.
15 Uaa nabaa fei ofadugaa ro'ou i fawanewaneaa feni malagufu, te,
nabaa ro'aa ugainia—haa, naraa hamu'ou ba lomi ro'aa filoginaa fei ma'ea
ama'anaa fei harenua?
16 Ma fei rawarawa faraa pidaua ba ro fanaa mei Fasu, nabaa hesuwi fei
na apunai, minaa fei na apunai; ana ale'ei nabaa ei waraa hepalo haihai na
apunai, ei rarana ana na apunai.
17 Hefi'a ei rara, ina fa'arafepasiaa ro'ou ma hamu'ou, ale'ei hepalo nusuu
ei olive podu rona fabana'ia a'a hepalo haihai dupuaa hefi'a olive na udedii.
Ma e'eni hamu'ou ale'ei ei rara, ei rona hunumaa fei ranu fei waraa fei pa'aa
olive.
18 Si'ei, apuna famamagugua a'a ei rara ei. Nabaa hamo'aa bigi'ia, hamonei
narama'aia ba a'a ba hamu'ou ena hamona urofaa fei wara, ma'uaa fei wara,
fei i urofaa hamu'ou.
19 Hamowe ware ba, "Na fa'arafepasiaa hefi'a rara ba i fabana'au wagina."
20 Fa'ua, ma'uaa ina fa'arafepasiaa ro'ou uaa rona ofadugia ma hamona
u hamatee na we'i naranaraa hamu'ou. Apuna poronaa hamu'ou pafea,
ma'uaa hamonei mama'au.
21 Uaa, nabaa mei Haidaa, lomi na'o panarofaa ei pa'aa rara, ana lomi ba
i'o panarofaa hamu'ou.
22 Si'ei, hamonei narama'aiaa fei rawani'a ma fei sibaa mei Haidaa: fei
sibana a'a ei rona pasi ma'uaa fei rawani'ana a'a hamu'ou, nabaa hamona
oafagugu a'a fei rawani'ana. Nabaa lomi, i balaisiminaa hamu'ou.
23 Ma nabaa lomi rona'u ofadugia, iwe fabana'aa ro'ou, uaa mei Haidaa i
fabanapa'idinaa ro'ou.
24 Uaa nabaa inado'o balaitonaa hamu'ou a'a fei olive podu, fei na waiwai,
ma'uaa ina fabana'aa hamu'ou a'a hepalo olive hape, ina madutadiai nabaa
i fabana'aa ei raraa ei pa'aa haihai olive, ei ronado'o nomai a'ana.

Minaa ei Israel, Ro'awe Tela

25 Ena lofuu nunumiau ba hamonei'aa poapoai a'a feni manumanu na
ude'opa'ai o fa'upe'upei ba hamonamina pa'i apa'aa hamu'ou, uaa na wai-
waidii tabaa ei Israel nopa'aloo fei pa'aa puduu ei Gentile rona tela.
26 Ma si'ei, minaa ei Israel, ro'awe tela, ale'ei na wareia fei ne'aia:
"Mei fa'u'unaia i norai Zion
ma filoginaa ei hafelo'aa Jacob,
ei lomi na neneraa maumau mei Haidaa.
27 Ma sifei, fei fi'ugaiau a'a† ro'ou ei a fapedugaa ei hafelo'aa ro'ou."‡
28 Na bidibidi unuu hamu'ou a'a ro'ou uaa fei rawani'a warea; ma'uaa a'a
fei rafeia, ina haguaa ro'ou uaa ei ama mina,
29 uaa fei fanaa mei Haidaa ma fei rafeiana, lomi ba i filogii.
30 Hamonado'o barafeaa mei Haidaa ma e'eni hamona tonaa fei
faloloa'iana, uaa ei barafeaa ro'ou.
31 Ana ale'ei, e'eni rona barafeia ba ana ronei tonaa fei faloloa'iaa mei
Haidaa a'a fei rawani'ana, fei na fanaa hamu'ou.
32 Uaa mei Haidaa na bobo'ainaa minaa ei barafea ba i faloloa'inaa minaa
ro'ou.

Uduginaa mei Fasu

† **11:27: 11:27** O, *fei fi'ugaiau ba a bigi'ia a'a* ‡ **11:27: 11:27** Isaiah 27:9

33 Oo, naminapa'aa walalo ma bauana fei naranara ma fei apa'aa mei
Haidaa!
Lomi hemea ba i labaraipa'aa fei naranarana.
Ma ei talana, lomi ba o nenegipa'ia!
34 "Hini na apa'aa fei naranaraa mei Fasu?
O, hini na aweinia?"
35 "Hini na fani manumanu a'a mei Haidaa
ba inei hodi'ia?"
36 Uaa minaa ei manumanu, noramiaa ro'ou a'ana
ma minaa ei manumanu i dinaa a'ana
ma minaa ei manumanu i nomai uaa hia.
I a'ana i oa fei hawera ranimai! Amen.

12

Fanaa Ana O'ou a'a fei Bigi'ana

1 Hamatee fei faloloa'iaa mei Haidaa, a i'igifawe'i a'a hamu'ou ena lofuu, ba hamonei fani'uaiaa ei hudi unuu hamu'ou ei hamo'ei guta ba fei fanaa hamu'ou nei apunai a'a mei Haidaa ma fani'eni'eia wagina—sifei, fei bigi'aa fei spiritii hamu'ou* ba hamo'aa losuinia wagina.
2 Apuna nenegidiaa fei maumau feni ano, ma'uaa hamonei filoginaa maumau hamu'ou wagii fei famanufauaa fei naranaraa hamu'ou. Hamo'aa bigidigaa fei, te, na hawia ba hamu'ou fanunupa'aa fei nunumiaa mei Haidaa, fei na rawani ma fafa'arai, fei ina ni'eni'e wagina.
3 Uaa a'a fei rawani'a, fei ina fanau, a warefanaa minaa hamu'ou ba hamonei'aa nara ba hamona pafeai, ma'uaa hamonei narama'aia ba hamu'ou, rama'a batanai, ale'ei na fipupuduinaa fei we'iaa naranara, fei mei Haidaa na fanaa hamu'ou.
4 Ana ale'ei, hememea o'ou, na pa'i hepalo ua pa'afina ma watauda maroana ma ei bigi'aa ei maroana, lomi na fimina'ei
5 ma a'a Christ ana ale'ei—o'ou watauda, ma'uaa hepalo ua pa'afina ma hememea maroana nei oafipui.
6 Ona pa'i u'ugai fana, ana ale'ei na puduaa tamanu ei rawani'a fana a'a o'ou. Nabaa fei fana a'a hemea ba neidii wareaa ei ba i nomai hinene, ana inei puduaa† fei we'iaa naranarana.
7 Nabaa fei tonana ba nei hadumaa ei rama'a, inei hadumaa ro'ou; nabaa hia feroia, inei feroi;
8 nabaa hia, ba i fawe'iaa naranaraa ei rama'a, inei fawe'ia; nabaa hia, ba i fanihaduma a'a ei rama'a, inei fanifa'a'a ua; nabaa hia famamoa, inei bigifawe'i; nabaa hia ba i faloloa'inaa hefi'a, inei bigiwiwiwidi ua.

Fei Hagua

9 Fei haguaa hamu'ou neipa'aa fa'ua. Fabidinaa unuu hamu'ou a'a tamanu na hafelo. Panarofaa tamanu na rawani.
10 Hamonei firawanii ale'ei fei fihaguiaa ei filofui. Aunaa hememeadiai i pa'udu.
11 Hamonei refurefu ma fei spiritii hamu'ou nei unuwenuwe ei hamu'ou neneraa mei Fasu.
12 Hamonei ni'eni'e a'a fei o'onaia unu, ofasi'ia a'a fei au hafelo'a ma hamonei wewea lafulafua.
13 Fani ua a'a ei apunaia, ei lomi rona pa'i manumanu. Hamonei fapala'ai taufagutanaa rama'a.

---

* **12:1: 12:1** O, *sifei, fei na fibo'ii a'a hamu'ou* † **12:6: 12:6** O, *ponineneraa*

14 Haweginaa ei rona haperararaiaa hamu'ou; hawegi'uaiaa ro'ou ma
apuna umuaa ro'ou.
15 Hamonei ni'eni'efipui a'a ei rona ni'eni'e; hamonei ai'aifipui a'a ei rona
ai'ai.
16 Gutafirawanii a'a hememea. Apuna mamagugua, ma'uaa hamonei
gutafipui a'a ei lomi haraa ro'ou.‡ Apuna aunaa hamu'ou pafea.
17 Apuna bigifafelo a'a nemea ba ina fafelo a'a hamu'ou. Hamonei fa-
nunuma'aiaa ei bigi'aa hamu'ou ba nei rawani i pudaa minaa ei rama'a.
18 Nabaa na ma'atalaa, hamonei gutafarawani a'a minaa ei rama'a.
19 Apuna fania ale'ei hia na fafelo a'a hamu'ou, ena tafiu, ma'uaa
rawa'a'afinia a'a fei sibaa mei Haidaa, uaa rona ne'inia ba: mei Fasu na ware,
"Fei ba a fananamuinia, manumanuu; yau, a fawanewaneia."
20 Agia:
"Nabaa na bao mei bidibidii unuu hamu'ou, faguia;
nabaa na sigigi, fani numana.
Nabaa hamo'aa bigi'ia ale'ei,
fei bigi'aa hamu'ou ana ale'ei ba hamona augaa ei bafuu hafi i tabana."
21 Ei hafelo'a, inei'aa muainio, ma'uaa onei muainaa ei hafelo'a.

13

Fafefenaa ei Bauaniaa Gufu

1 Minaa ei, ronei fafefenaa ei bauaniaa gufu, uaa lomi i pa'i hemea bauana
nabaa abaa augaa mei Haidaa. Ei bauana, ei ro'aa guta, augaa mei Haidaa.
2 Si'ei, hini i fadugeaa ei bauana na fadugeaa mei augaa mei Haidaa. Ma ei
ro'aa bigi'ia ale'ei, ana roi to ua aree ro'ou a'a fei dududua.
3 Uaa ei bauana, lomi ro'aa famama'auaa ei rona bigi'aa ei rawani'a,
ma'uaa ei rona bigi'aa ei hafelo'a. Numiamu ba o'aa ala a'a fei famama'auaa
ei bauana? Te, onei bigi'aa tamanu na wanewane ma iwe ware ba yoi,
rawani'a rama'a.
4 Uaa hia, nafii mei Haidaa ba i bigi'aa ei rawani'a a'amu. Ma'uaa, nabaa
o bigifafelo, onei ma'au, uaa lomi i panaro'uaiaa fei wadu. Hia nafii mei
Haidaa, hemea bigi'a a'a fei sibaa mei Haidaa ba i fanima'aiaa mei i bigi'aa
ei hafelo'a.
5 Si'ei, onei fafefenaa ei bauana ba lomi ro'aa fanima'aio ma ona aida ba
fei na wanewane.
6 Sifei, fei pa'afina ba onei fani mugoo po'i a'a gavaman, uaa ei bauana,
nafii mei Haidaa, ei rona fanaa minaa ei au ro'ou ba ro oma'aiaa fei gufu.
7 Onei fanaa minaa ei rama'a tamanu onado'o to'uaia a'a ro'ou: nabaa onei
fani mugoo po'i a'a gavaman, fania; nabaa mugoo po'i a'a tamanu ona aloia,
te fania; nabaa onei ma'auaa nemea, ma'auia; nabaa onei fani honua, fania.

Hamonei Fihagui Uaa fei Arewaa na Rafi'i

8 Nabaa hamona pa'i hepalo manumanu hamonado'o to'uaia, apuna
au'uaia ale'ei—ma'uaa sifei ua nei ude a'a hamu'ou, fei haguaa hememea, uaa
hini i haguaa hemeadiai, na nenegidigaa fei law.
9 Fei law ba, "Apuna fiharoharoipa'ai," "Apuna fo'afama'e," "Apuna
fafanao," "Apuna nanamai," ma tamanudiai na apunai a'a fei law na ude i
laloo hepalo ua law: "Haguaa mei gufumu ana ale'ei ona haguio."
10 Mei i pa'i hagua, lomi i fafeloaa mei gufuna. Si'ei, nabaa hemea na
haguaa hemeadiai, ina nenegidigaa fei law.

‡ **12:16: 12:16** O, *ma'uaa hamonei bigi'aa ei na fawawaroro*

11 Ma hamonei bigi'ia hamatee hamona aida batanai fei au e'eni. Fei au na
nodigimai ba hamonei mama'a a'a fei ma'igua, uaa fei au tela'anaa o'ou na
rafi'idiai laraa fei au hamonado'o tonaa fei narafawe'ia.
12 Fei poi na'aa i pedu ma fei arewaa na'aa i nomai. Si'ei, onei putodinaa ei
bigi'aa fei roromaa ma tonaa ei manumanuu fo'aa a'a fei we'ai.
13 Fei maumau bigi'aa o'ou, nei rawani ale'ei ei bigi'a a'a fei arewaa
ma abaa ei maumau fihalehaleia, hunupoapoaia, fitatafipa'aia, ei maumau
hafelo'a, ei maumau fifo'aia, o punepunea.
14 Agia, hamonei hawegi a'a fei maumau Jesus Christ ma apuna naranara
ba hamo'aa faguaa ei hafelo'a maumau.*

14

Ei Pududuu ma ei Faufaua

1 Fanunufarawani a'a mei lomi napa'aa we'i naranarana ma apuna
hararasinia ma fiharei a'a ei manumanu lomi na arewa.
2 Fei we'iaa naranaraa hemea rama'a, na ugainia ba i hanaiaa minaa ei
manumanu, ma'uaa hemea rama'a, lomi na we'i naranarana, i hanana ua
ei manumanu i habe pe'ihape.
3 Mei i hanaiaa minaa ei manumanu nei'aa fanunufafelo a'a mei lomi i
hanaiaa minaa ei manumanu ma mei lomi i hanaiaa minaa ei manumanu
nei'aa hararasinaa mei i hanaiaa minaa ei manumanu, uaa hia na rawani
pudaa mei Haidaa.
4 Yoi hini ba o'aa fanunufafelo a'a mei nafii hemeadiai? A'a mei fasuna ua,
i ufalarai, o i pasi. Ma iwe ufalarai uaa mei Fasu na hawia ba i fa'ufalarainia.
5 Hemea rama'a i nara ba hepalo arewaa na apunaidiai laraa hefi'adiai
arewaa; hemea na nara ba minaa ei arewaa, fimina'ei ua. Hememea nei'aa
hamamagua fei naranarana.
6 Mei i nara ba hepalo arewaa na ude u'ugai na bigi'ia ba manumanuu mei
Fasu. Mei na hana pigio na bigi'ia ba manumanuu mei Fasu, uaa ina ware
‘ta’ a'a mei Haidaa ma mei lomi i hanaia, na bigi'ia ba manumanuu mei Fasu
ma ina ware ‘ta’ a'a mei Haidaa.
7 Uaa lomi hemea o'ou ba i guta anaia o ma'e anaia.
8 Nabaa o bigi'aa hepalo manumanu, onei bigi'ia ba manumanuu mei Fasu
ma nabaa o ma'e, ana manumanuu mei Fasu. Si'ei, nabaa o'ou gutana o
ma'ea, manumanuu mei Fasu.
9 Sifei, fei hanuna ba Christ na ma'e ma hadiwe'imai ba i tohadiwe'idinaa
fei harenuana. Ba hia, Fasuu ei ma'ea mawe ei rona gutaguta.
10 Ma yoi, tani o fanunufafelo a'a mei lofumu? Ma tani o fafeloaa mei
hamugua ma aunaa hia pu? Uaa, minaa o'ou, owe ufalarai i ma'aa fei
gutanaa mei Haidaa na fadududu.
11 Rona ne'inia ba:
“ ‘Hamona aidafarawani ba una oa ma ana,
hamonei aida ba minaa ei rama'a,
ropowe fa'unaa du'uu ro'ou i igoau;
minaa ei rama'a, ropowe ware ba Yau Haidaa.’ ”
12 Si'ei, hememea o'ou, ipowe u i ma'aa mei Haidaa ma warefania batanai ei
maumauna.
13 Si'ei, onei'aa bigidinaa fei finarafafeloia. Agia, hamonei narafarawani
ba onei'aa augaa ei alabe'a, lawaraa fei talaa mei lofumu.

---

* **13:14: 13:14** O, *faguaa fei nunumiaa unu*

14 Yau hemea na oafipui a'a mei Fasu Jesus ma naminapa'aa aidama'a ba
lomi hepalo du'ua* na hafelo anaia. Ma'uaa, nabaa hemea na nara ba hepalo
manumanu na hafelo, te, a'ana na hafelo.
15 Nabaa mei lofumu i naranara watauda a'a tamanu ona hanaia, fai lomi
ona haguia. A'a tamanu ei hanamu, apuna fafeloaa mei lofumu, mei i ma'e
a'ana Christ.
16 Tamanu ona nara ba na rawani, hefi'adiai ronei'aa warefafeloio wagina.
17 Uaa fei haparaiaa mei Haidaa, abaa a'a ei ona hanaia o hunumia, ma'uaa
fei wanewanea, fei gutafarawania ma fei ni'eni'ea a'a fei Spiriti Apuna,
18 uaa mei i bigi'aa fei bigi'aa Christ ale'ei na fani'eni'eaa mei Haidaa. Ma
ei rama'a, rona aida ba na wanewane.
19 Si'ei, onei bigi'aa ei i noduginaa o'ou a'a fei gutafarawania ma fei na
farawaninaa o'ou.
20 Apuna fafeloaa fei bigi'aa mei Haidaa a'a ei du'ua. Minaa ei du'ua
na rawani, ma'uaa, lomi na rawani ba hemea i hanaiaa ei i fa'alabe'aa
hemeadiai.
21 Na rawani ba onei'aa hana pigio, o hunu wine, o bigi'aa hepalodiai
manumanu i fapasiaa mei lofumu.
22 Si'ei, tamanu naramu a'a ei manumanu ei, oto'uaia a'amu ma mei
Haidaa. Na pa'i hawegiana mei lomi i fafeloaa anaia a'a tamanu na bigi'ia.
23 Ma'uaa mei i hamamagua naranarana a'a ei na hanaia, na todigaa
hafelo'ana, uaa ei hanaiana abaa wagii fei narafawe'ia ma tamanu abaa
noranamai wagii fei narafawe'ia, na hafelo.

15

1 O'ou, eni na we'i naranaraa o'ou nei fawiwi'ainaa ei na adudu ei nara-
naraa ro'ou ma abaa fani'eni'eaa ana o'ou.
2 Hememea o'ou nei fani'eni'eaa mei gufuna ba i farawaninia ma fawe'ia.
3 Uaa Christ ana lomi na fani'eni'eaa anaia, ma'uaa ana ale'ei fei ne'aia: “Ei
warefafeloa, ei rona wareia a'amu, na pasinaa pafou.”
4 Uaa minaa ei manumanu rona ne'inia mina, rona ne'inia ba i feroinaa
o'ou ba wagii fei apitaia ma fei fa'unuwenuweaa fei Bu'u Apuna, o'aa pa'i
o'onaia unu.
5 Ma nunumiau ba mei Haidaa, mei i fa'una'anaa naranaraa hamu'ou ba
fei mau spiritii hamu'ou ale'ei ba hamo'aa apitaifipui, ei hamo'aa neneraa
Christ Jesus
6 ba a'a hepalo ua naranara ma hepalo ua umu, hamo'aa uduginaa mei
Haidaa, mei Amaa mei Fasuu o'ou, Jesus Christ.
7 Hamonei taufagutanaa ana hamu'ou, ana ale'ei Christ na fagutanaa
hamu'ou si'ei ba mei Haidaa i to udugiana wagina.
8 Uaa a warefanaa hamu'ou ba Christ na fanafinaa anaia a'a ei Jew* ba i
bigi'aa tamanu mei Haidaa na fa'unainia a'a ei ama mina
9 ba ei Gentile, ro'aa uduginaa mei Haidaa uaa fei faloloa'iana, ale'ei rona
ne'inia:
“Si'ei, a uduginio dupuaa ei Gentile;
a laugaa ei lauga a'a fei haramu.”
10 Na warediai ba:
“Hamu'ou ena Gentile, hamonei ni'eni'efipui a'a ei rama'aa gufuna.”
11 Ma na warediai,
“Minaa hamu'ou ena Gentile, uduginaa mei Fasu
ma minaa hamu'ou ena rama'a nei laugi'uduginia.”
12 Ma na warediai Isaiah,

* **14:14: 14:14** O, *manumanu* * **15:8: 15:8** Warea Greek ba, *ei moro'a*

“Fei Waraa Jesse, iwe nusu,
hemei i asi'aa ba i famamoaa ei baua gufu;
ei Gentile iwe o'onai unuu ro'ou a'ana.”
13 Nunumiau ba mei Haidaniaa fei o'onaia unu, neimina fani ni'eni'ea ma
gutafarawania a'a hamu'ou, ei hamona aunaa naranaraa hamu'ou a'ana
ba hamu'ou ale'ei hepalo pe'i na mere'esu'esu a'a fei o'onaia unu, fei na
nofininamii fei faufau fei Spiriti Apuna.

Paul mei Bigibigi'a yei a'a ei Gentile

14 Ena lofuu, unapa'aa aida ba ana hamu'ou namina rawani, namina
bauanai apa'aa hamu'ou ma na hawiaa hamu'ou feroiaa ana hamu'ou.
15 Una ne'ifawe'i wagii hefi'a manumanu ba a fanonomidinaa hamu'ou
hamatee na fanau fei rawani'a fanaa mei Haidaa
16 ba unei bigi'aa fei bigi'aa Christ Jesus a'a ei Gentile wagii fei bigi'aa ei
bauaniaa humuu mei Haidaa ba unei u'ugaa fei rawani'a wareaa mei Haidaa
ba ei Gentile, ro'ou ale'ei fana a'a mei Haidaa ba i apunainaa ro'ou fei Spiriti
Apuna.
17 Si'ei ba a'a Christ Jesus, una upe'upei wagii fei bigi'au a'a mei Haidaa.
18 Lomi a wareaa hepalo manumanu, ma'uaa ana ei bigi'aa Christ a'au, fei
a unifanaa ei Gentile ba ronei guainaa mei Haidaa wagii ei una wareia ma
bigi'ia,
19 wagii fei faufau ei hilala ma ei foigia a'a fei faufau fei Spiriti. Si'ei, yei
Jerusalem ma nopa'alao yei Illyricum, unamina warepedugaa fei rawani'a
wareaa Christ.
20 Mina ranimai, nunumiau ba unei u'ugaa fei rawani'a wareaa Christ
fawelei rotaa apa'aa Christ ba lomi a fadufadu pafoo fei bigi'aa hemeadiai.
21 Ma'uaa ana ale'ei fei ne'aia:
“Ei lomi rona guainaa fei u'ugana, rowe ma'apa'ia
ma ei lomi rona u guguai, iwe arewa a'a ro'ou.”
22 Sifei fei pa'afina ba nafane'o lawagi fei talau ba a nomai a'a hamu'ou.

Fei Naranaraa Paul ba i Dinaa Rome

23 Hamatee lomidiai bigi'au faweleni ma hamatee ude nunumiau wataud
igisimasi ba a ma'a hamu'ou,
24 una nara ba a bigi'ia ena una dinaa Spain. Nunumiau ba a ma'a hamu'ou
ena una nowau yena ma ba hamonei hadumau a'a fena tatalaiau yena ma ba
o'ou do'o gutawiwiwidi ma'ida.
25 Ma'uaa e'eni, a dinaa Jerusalem ba ado'o hadumaa ei apunaiaa mei
Haidaa yei.
26 Uaa ei Macedonia ma ei Achaia, rona ni'eni'e hamatee rona fani haduma
a'a ei apunaiaa mei Haidaa yei Jerusalem, ei lomi rona pa'i manumanu.
27 Rona ni'eni'e ba rona bigi'ia ma ana fa'ua ba ronei bigi'ia. Uaa nabaa
ei Gentile, rona to ei hawegiaa fei spiriti a'a ei Jew, ana na rawani ba ronei
hadumaa ei Jew a'a ei manumanuu malagufu.
28 Si'ei, ena na bigidigaa feni bigi'a feni ma na aidadii ba rona todigaa fei
fua fei, yau a dinaa Spain ma ena na tatalailao, awedo'o ma'a hamu'ou.
29 Una aida ba ena na nomai a'a hamu'ou, awe nofininamii minaa ei
hawegiaa Christ.
30 A warefawe'i a'a hamu'ou ena lofuu, a'a mei Fasuu o'ou Jesus Christ ma
wagii fei haguaa fei Spiriti ba hamonei oafipui a'au ma lafulafunaa a'a mei
Haidaa ba nei hadumau wagii fei ote'oteiau.
31 Lafulafu ba unei tela a'a ei abaa narafawe'ia yei Judea ma ba fei bigi'au
i Jerusalem nei rawani i pudaa ei apunaiaa mei Haidaa yei

32 ba a'a fei nunumiaa mei Haidaa, yau a noni'eni'emai ma gutafipui a'a
hamu'ou ma gutafawenai.
33 Mei Haidaniaa fei gutafarawania i oafipui a'a minaa hamu'ou. Amen.

16

Wareaa Paul a'a Hememea

1 I a'a hamu'ou, una tenaa mei agii o'ou Phoebe, hemea nafii* fei losuu yei
Cenchrea.
2 A i'iginaa hamu'ou ba hamonei taufagutania a'a mei Fasu ana ale'ei
hamona taufagutanaa ei apunaiaa mei Haidaa ma fani pani wagii ei nun-
umiana a'a hamu'ou, uaa hia na hadumaa wataua rama'a mawe yau.
3 Famafufuoinaa Priscilla† ma Aquila, laguei rafirafiu bigi'a a'a Christ Jesus.
4 Laguna nigoaa ei manumanu hafelo uaa lagu'ei hadumau. Abaa uniau
na ni'eni'e, ma'uaa minaa ei losuu ei Gentile anaa.
5 Ana famafufuoinaa fei losuu ei rona'o gutafipui a'a fei humuu lagua.
Famafufuoinaa mei pa'aa tafiu Epenetus, mei rawarawa tonaa Christ a'a
fei gufu Asia.
6 Famafufuoinaa Mary, mei na bigifawe'i a'a hamu'odu.
7 Famafufuoinaa laguena maroau, Andronicus ma Junias, laguei laguna
oafipui a'au yei bobo'aia. Lagunamina ude u'ugai dupuaa ei apostle
ma lagua do'o rawarawa tonaa Christ laraa yau.
8 Famafufuoinaa Ampliatus, mei una haguia a'a mei Fasu.
9 Famafufuoinaa Urbanus, mei rafirafii o'ou a'a fei bigi'aa Christ mawe mei
pa'aa tafiu Stachys.
10 Famafufuoinaa Apelles, mei na oadii a'a ei manimania ma na rawani i
pudaa Christ.
Famafufuoinaa ei maroaa fei humuu Aristobulus.
11 Famafufuoinaa mena maroau, Herodion.
Famafufuoinaa ena maroaa fena humuu Narcissus, ena rona neneraa mei
Fasu.
12 Famafufuoinaa laguena pifine, Tryphena ma Tryphosa, laguena laguna
bigifawe'i a'a mei Fasu.
Famafufuoinaa mena pa'aa tafiu Persis, hemeadiai pifine namina bigi-
fawe'i a'a mei Fasu.
13 Famafufuoinaa Rufus, mei na rafeiaa mei Fasu mawe mei inana, mei ana
ale'ei pa'aa inau.
14 Famafufuoinaa Asyncritus, Phlegon, Hermes, Patrobas, Hermas ma ena
lofu a'a ro'ou.
15 Famafufuoinaa Philologus, Julia, Nereus ma mei agina ma Olympas
mawe minaa ei apunaiaa mei Haidaa a'a ro'ou.
16 Hatofaa pudaa hamu'ou fininaa rawani'a naranara ma famafufuoinaa
hememea hamu'ou. Minaa ei losuu Christ, rona aloawii ei famafu-
fuoiaa ro'ou.
17 A warefawe'i a'a hamu'ou, ena lofuu ba hamonei wagi'inaa hamu'ou a'a
ena ro'aa fafifalagii ma au alabe'a i ma'aa hamu'ou, ena rona fa'alawi'inaa
hamu'ou a'a ena apa'aa hamu'ou. Faraua a'a ro'ou.
18 Uaa ena mau rama'a ale'ena, lomi rona neneraa mei Fasuu o'ou Christ,
ma'uaa ei puguaa ro'ou ua. A'a ena ro'oa ma hofeaa warea, ro'aa sifi'aa
naranaraa ei rama'a bibiyei'ualao.

---

* **16:1: 16:1** O, *deaconess* † **16:3: 16:3** Warea Greek ba, *Prisca*, ana fei hara *Priscilla*

19 Minaa ei rama'a, rona guainia ba hamu'ou rama'aa guaiawarea hee,
namina bauana fei ni'eni'eau a'a hamu'ou; ma'uaa, nunumiau ba ha-
moneipa'aa pa'i apa'aa hamu'ou a'a ei rawani'a ma faraua a'a ei hafelo'a.
20 Mei Haidaniaa fei gutafarawania na rarafi'i ba ipowe fudosinaa Satan
haroo pinee hamu'ou.
Fei rawani'aa mei Fasuu o'ou Jesus i oafipui a'a hamu'ou.
21 Timothy, mei rafirafiu a'a fei bigi'a mawe ei maroau, Lucius, Jason ma
Sosipater, rona aloawii fei famafufuoiaa ro'ou a'a hamu'ou.
22 Yau, Tertius, meni i ne'inaa feni ne'ia na famafufuoinaa hamu'ou a'a mei
Fasu.
23 Gaius, mei i fani'eni'eaa fei gutanau ma minaa feni losuu yeni, na aloawii
fena famafufuoiana a'a hamu'odu.
Erastus, mei famamoaa ei bigi'aa wataua rama'a laloo fei baua gufu ma
mei lofuu o'ou Quartus, laguna aloawii fei famafufuoiaa lagua.‡
25 Ma i a'ana, mei na hawia ba i faroaa fei rawani'a warea, fei una u'ugia,
fei u'ugaa Jesus Christ, fei na fibo'ii a'a fei nawe arewa, fei nado'o ude'opa'ai
mina,
26 ma'uaa eni, na ude are'are ma onawe apa'ia a'a ei ne'aiaa ei mamama'a
wagii fei warefawe'iaa mei Haidaa, mei i oalao ma ba minaa ei gufu
tadiwe'aia, ropowe narafawe'i ma nenegia—
27 A'a Jesus Christ, onei uduginaa mei uniana Haidaa, mei na pa'i apa'ana
ranimai ranimai. Amen.

‡ **16:23: 16:23** Hefi'a ne'ia ba, *famafufuoiaa lagua. 24 Fei rawani'aa mei Fasuu o'ou Jesus Christ i oa a'a minaa hamu'ou. Amen.*

1 CORINTHIANS

Warefa'aia

Feni rawarawa ne'iaa Paul a'a ei Corinth ba i fawanewaneaa ei awataa wagii fei mau losuia yei, fei losuu fa'asi'ana Paul.

A'a fei au fei, Corinth, hepalo baua gufuu ei Greece ma fei pa'aa gufuu gavaman yei Achaia. Namina rata ei talaa totoo mugoo po'ii ro'ou, mamaguguaa ro'ou wagii ei maumau gufuu ro'ou ma ei mau fitatafipa'aia.

Paul fi warewareaa ei fi'alagiaa ei fiharoi, fitatafipa'aia, lalaia, famarapuaa unuu hemeadiai, ei mau losuia, ei fanaa fei Spiriti Apuna ma fei asi'ana. Ina fama'aia ba fei rawani'a warea na warewareaa e'ei manumanu e'ei.

1 Yau Paul, a'a fei nunumiaa mei Haidaa, ina rafeinau ba yau hemea apostle
Jesus Christ ma mei lofuu o'odu Sosthenes, hia yeni a'au.
2 Feni ne'ia i dinaa a'a fei losuu mei Haidaa i Corinth, a'a ei rona papaditai
a'a Christ Jesus—ei ina harofaa ro'ou ba ronei apunaifipui a'a minaa ei
rona'aida lala'aa fei haraa mei Fasu Jesus Christ—mei Fasuu ro'ou ma o'odu.
3 Fei rawani'a ma gutafarawaniaa mei Haidaa mei Amaa o'odu ma mei
Fasu Jesus Christ i oa a'a hamu'ou.

Warea 'ta'

4 Una'aida ware 'ta' a'a mei Haidaa uaa hamu'ou. Hamatee a'a Christ Jesus,
ina fanaa hamu'ou fei rawani'ana.
5 Uaa a'ana inamina haweginaa hamu'ou a'a minaa ena manumanu—
minaa ei paolaa warea ma minaa ei apa'aa hamu'ou—
6 uaa fei u'ugaa Christ, fei hai'ouna u'ugia napa'aa fa'uai a'a hamu'ou.
7 Si'ei, lomi i taretare pinee hamu'ou a'a ei fanaa fei Spiriti ena hamofi
oma'a fininaa refurefua ba nei famauamai mei Fasuu o'ou Jesus Christ.
8 Iwe fawe'inaa naranaraa hamu'ou nopa'aloo fei a'apoo ma lomi i
guguinaa unuu hamu'ou hafelo'a a'a fei arewaa mei Fasuu o'ou Jesus Christ.
9 Mei Haidaa na oafagugu ma na rafeinaa hamu'ou ba hamonei oafipui a'a
mei Na'una Jesus Christ, mei Fasuu o'ou.

Fi'alagia laloo fei Losuu

10 Ena lofu, a i'iginaa hamu'ou ba a'a fei haraa mei Fasuu o'ou Jesus Christ,
hamonei'aa fifalaginaa hamu'ou. Ma nei'awe pa'i manumanu watolaa
hamu'ou ma hamonei oafipui a'a hepalo ua pa'apa'a ma heai naranara.
11 Ena lofuu, hefi'a rama'a humuu Chloe, rona warefanau ba na pa'i
fihareia dupuaa hamu'ou.
12 Fei hanuiau ale'ei: Hemea hamu'ou na ware ba, "Yau na neneraa Paul";
hemea na ware, "Yau na neneraa Apollos"; hemea, "Yau na neneraa Cephas*
"; ma hemeadiai, "Yau na neneraa Christ."
13 Haa—Christ, na fifalagii? Ma Paul, rona fatawaia uaa hamu'ou? Ma,
hamu'ou, hamona pudugufai wagii† fei haraa Paul?
14 Naminapa'aa rawani ba laguna pudugufinaa hamu'ou Crispus ma Gaius
ma abaa yau.
15 Si'ei, lomi i ware nemea ba hamona pudugufai wagii fei harau.
16 (Fa'ua ba ana una pudugufinaa ei rama'a humuu Stephanas; ma'uaa
lomi una nonominia ba una pudugufinaa hemeadiai.)

---

* **1:12: 1:12** O, *Peter* † **1:13: 1:13** O, *a'a*; v. 15 anaa

17 Uaa abaa i aloamiau Christ ba nei pudugufai; ma'uaa ba nei u'ugaa fei
rawani'a warea. Abaa una wareaa ei naranaraa rama'a ua. Nabaa ale'ei,
lomi na pa'i faufau fei hawafoloo Christ.

Christ mei Ano'ano, mei Faufau mei Haidaa

18 Uaa fei u'ugaa fei hawafolo, lomi hanuna a'a ei rona fagiana. Ma'uaa a'a
o'ou eni ona tela, na pa'i faufau mei Haidaa wagina.
19 Uaa ina ne'idii:
"Awe fapedugaa fei ano'anoiaa ei rona pa'i baua apa'aa ro'ou;
ma awe pulotomaa naranaraa ei na mua apa'aa ro'ou."
20 Amaia mei na pa'i apa'ana? Amaia mei na tonaa watauda feroiana?
Amaia mei ba namina apa'ifarawaninaa ei u'ugaa minaa ei manumanu a'a
feni au feni? Haa, a'a ba mei Haidaa na fafanunuaa rama'a ale'ei poapoa a'a
fei apa'ifarawaniaa feni ano?
21 Wagii fei ano'anoiaa mei Haidaa na bigi'ia ale'ei ba i a'a fei ano'anoiaa
feni malagufu, lomi ro'aa apa'ia. Ma a'a fei poapoa, fei rona u'ugia, mei
Haidaa na ni'e ba i fatela'anaa ei rona narafawe'i.
22 Ei Jew, rona nunuminaa ei hilalaa foigia ma ei Greece, ro'ei lalabaginaa
fei ano'anoia,
23 ma'uaa o'ou, ona u'ugaa fei fatawaa Christ: fei alabe'a a'a ei Jew ma lomi
hanuna a'a ei Gentile.
24 Ma'uaa a'a ei na lala'aa ro'ou mei Haidaa, minaa laguei, Jew o Greece,
Christ, hia fei faufau mei Haidaa ma fei ano'anoiana.
25 Uaa fei fapoapoaiaa mei Haidaa na muainaa fei apa'aa rama'a ma fei
fapududuiaa mei Haidaa na faufaudiai laraa fei faufau rama'a.
26 Ena lofu, narama'aia ba hamu'ou batanai fama'a ei atawe lala'aa
hamu'ou. A'a ba na bauanai ei apa'aa minaa hamu'ou i pudaa rama'a ma
a'a ba minaa hamu'ou baua rama'a o na'uu hapara.
27 Ma'uaa mei Haidaa na rafeinaa ei a'afoloi feni malagufu ba famamafaa
ei rona pa'i baua apa'aa ro'odu; mei Haidaa na rafeinaa ei pududuu manu-
manuu feni ano ba famamafaa ei rona faufau.
28 Ina rafeinaa ei pusu'o manumanu a'a feni ano ma ei fawawaroro
manumanu—ma ei lomi rona wareifininia—ba fapedupeduu ei na udedii.
29 Uaa ba lomi nemea i famamagugui i ma'aa mei Haidaa.
30 Si'ei ba hia, hamona oafipui a'a Christ Jesus, mei na oa ale'ei ano'anoo
o'ou a'a mei Haidaa, mei i fawanewaneaa o'ou, fafafa'arainaa o'ou ma
pono'aa o'ou.
31 Si'ei, ana ale'ei na ne'idii: "Mei ba i famamagugui, nei famamagugui a'a
mei Fasu."

2

1 Ena a nomai a'a hamu'ou, ena lofu, abaa una nofininamii hofehofea o
famamagugui ba na pa'i baua apa'au ei a u'ufanaa hamu'ou fei u'ugaa mei
Haidaa.*
2 Uaa yau na nara ba unei'aa apa'aa ne'a manumanu ei a gutafipui a'a
hamu'ou ma'uaa ana unaa Jesus Christ ma fei fatawana.
3 Una nofininamii fei pududua ma ma'aua fipuinaa funurerea a'a hamu'ou.
4 Fei paolaa u'ugau abaa na nofininamii baua apa'a o hofea a'a hamu'ou
ma'uaa fi fama'aa hamu'ou fei faufau fei Spiriti.
5 Hee, lomi na rawani ba hamu'ou narafawe'i a'a fei apa'aa rama'a ma'uaa
a'a fei faufau mei Haidaa ua.

Fei Ano'ano Noranarai a'a fei Spiriti

* **2:1: 2:1** Hefi'a ne'ia ba, *u'ufanaa hamu'ou fei opa'aiaa mei Haidaa.*

6 Ma'uaa hai'ou'ei warewareaa fei u'uga, fei na pa'i apa'a i dupuaa ei rona
a'u. Ma'uaa abaa fei mau apa'aa feni au feni, o fei mau apa'aa ei haparaa feni
au feni, ei fi pa'ailao ei faufau ro'ou.
7 Agia, hai'ou fi wareaa fei ano'anoiaa mei Haidaa, fei nado'o ude'opa'ai,
fei ba mei Haidaa na audigia ba i fani hawera a'a o'ou, ei atawe mamara feni
malagufu.
8 Lomi hemea bauaniaa feni malagufu na apa'ia. Nabaa rona aida, lomi
ro'aa fatawaiaa mei Fasuu fei hawera.
9 Ma'uaa, ale'ei fei ne'ia:
"Lomi puda na fanunupa'i,
lomi adia na guaipa'i
ma fei naranara i gu nabaa i naraiaa
tamanu mei Haidaa nadii pagi'aufanaa ei rona haguia"—
10 ma'uaa a'a fei Spiritina, mei Haidaa na foiginia a'a o'odu.
Fei Spiriti i labaginaa minaa ei manumanu ma ana i labaginaa ei manu-
manuu mei Haidaa, ei na ude fawalalo.
11 Uaa hini dupuaa rama'a na apa'aa naranaraa hemea rama'a? Ana fei
spiriti laloo iaa mei rama'a. Ana ale'ei, lomi hemea na apa'aa fei naranaraa
mei Haidaa. Ana fei Spiritii mei Haidaa ua.
12 Lomi ona tonaa fei spiritii feni malagufu ma'uaa fei Spiriti noranarai a'a
mei Haidaa ba onei apa'aa tamanu mei Haidaa na fani'uaia a'a o'ou.
13 Sifeni feni ba onei wareia, abaa paolaa warea rona feroinaa o'ou a'a ei
apa'aa rama'a ma'uaa ei paolaa warea, feroiaa fei Spiriti, ei na warewareaa
ei manumanu na fa'uai a'a fei Spiriti ma a'a ei paolaa wareaa fei Spiriti.†
14 Mei lomi na pa'i fei Spiriti, lomi ba i tonaa ei manumanu noranamai a'a
fei Spiritii mei Haidaa, uaa i a'ana ei manumanu ei, na a'afoloi ma pa'aa lomi
ba i apa'aa ro'odu. Uaa ei, manumanuu fei Spiriti.
15 Mei na pa'i fei Spiriti, ina hawia ba i fanunu'apa'aa minaa ei manumanu
ma'uaa ana hia, lomi ba iwe oanaa hape'umuu rama'a:
16 "Haa—hini i apa'aa fei naranaraa mei Fasu
ba i feroinia?"
Ma'uaa o'odu, ona pa'i fei naranaraa Christ.

3

Fi'alagia laloo fei Losuu

1 Ena lofu, lomi ba a wareware a'a hamu'ou ale'ei ba hamona pa'i fei Spiriti,
ma'uaa ale'ei maumau rama'aa malagufu—ale'ena baduu ua a'a Christ.
2 Una fasusunaa hamu'ou pao susu. Abaa una fagunaa hamu'ou we'ia
du'ua, uaa hamotawe hawia ma ana hamotawepo'o felefele.
3 Hamu'ou, ale'eni rama'aa malagufu ua eni. Uaa na pa'i punepunea ma
fisibaia dupuaa hamu'ou. Ma si'ei, hamu'ou rama'aa malagufu ua, na? Fei
maumau hamu'ou, ale'ena rama'a ua, na?
4 Uaa nabaa nemea i ware ba, "Yau na neneraa Paul" ma nemeadiai ba,
"Yau na neneraa Apollos," hamu'ou ale'ena rama'a ua, na?
5 Rama'a bata Apollos? Ma rama'a bata Paul? Nafi ua ma ana a'a lagua,
hamona guainaa fei u'uga ma si'ei, hamona narafawe'i. Mei Fasu na fani
bigi'a a'a hememea.
6 Yau na faroaa fei lau. Apollos na fani ranuna ma'uaa mei Haidaa na
fahabeia.

† **2:13: 2:13** O, *feroiaa fei Spiriti, fei na fa'arewaiaa ei fafa'uaiaa fei spiriti a'a ei rona pa'i fei maumau fei spiriti.*

7 Si'ei, mei faroa o mei fanaa ranu, lomi na pa'i haraa lagua, unaa mei
Haidaa ua—mei na fahabeaa ei manumanu.
8 Mei faroa ma mei fanaa ranu, laguna pa'i hepalo ua naranara ma
hememea lagua, iwe tonaa pono'ana ana ale'ei ei bigi'ana.
9 Uaa haigua, paniaa panii mei Haidaa ma hamu'ou, pe'ihapee mei Haidaa
ma ana humuu mei Haidaa.
10 Wagii fei rawani'a na fanau mei Haidaa, una augaa fei fasu'ufufugoi,
ale'ei hemea pa'aa fadufadua ma hemeadiai fi fadufadu wagina. Ma'uaa
hememea nei oma'afarawaninaa anaia ba batanai na fadufadu.
11 Uaa lomi ba nemea i fa'udiai hepalo fasu'ufufugoi. Uaa na pa'idii hepalo,
simeni Jesus Christ ua.
12 Nabaa nemea i fadufadu pafoo fei fasu'ufufugoi ma i biginaa gold, o
silver, o ei mugoo na bauana pono'ana, o ei haihai, o ei guana, o pa'apa'aa
ei lau,
13 fei bigi'ana, i unia ba na biginaa tamanu, uaa fei Arewaa i fa'arewaia. Fei
hafi, ipowe fa'arewaia ma maniaa fei bigi'aa hememea ba na we'i, o lomi.
14 Ma nabaa fei faduana na telapa'i, i tonaa fei pono'ana.
15 Ma nabaa fei faduana na gu'a, na pa'ai ei bigitemuana. Ana unaia i tela
ma'uaa ale'ei hemea na ponitela'apa'i a'a fei weguweguna.
16 Haa, lomi hamona aida ba hamu'ou humuu mei Haidaa ma fei Spiritii
mei Haidaa na oa laloo iaa hamu'ou?
17 Nabaa nemea i rosiaa fei humuu mei Haidaa, mei Haidaa, ana i rosia,
uaa fei humuu mei Haidaa na apunai ma hamu'ou fei humu fei.
18 Hamonei'aa sifi'aa ana hamu'ou. Nabaa nemea hamu'ou i nara ba hia na
pa'i apa'ana ale'ei fei apa'aa feni malagufu, ineido'o oa ale'ei hemea poapoa
ma nene, i oa ale'ei hemea na pa'i apa'ana.
19 Uaa fei apa'aa feni malagufu, ale'ena manumanuu fafadia pudaa mei
Haidaa. Ana ale'ei fei ne'ia: “Ina panarofaa ei rona pa'i apa'aa ro'ou a'a ei
manitoai ro'ou.”
20 Ma hepalodiai, “Mei Fasu na aida ba fei naranaraa ei rona pa'i apa'aa
ro'odu, lomi hanuna.”
21 Si'ei, lomi na rawani ba nemea i mamagugu! Minaa ei manumanu,
finefinee hamu'ou;
22 ale'ei Paul, o Apollos, o Cephas*, o feni ano, o fei faweweni, o ma'ea, o
wagieni, o narani—minaa ena, finefinee hamu'ou.
23 Ma hamu'ou manumanuu Christ ma Christ manumanuu mei Haidaa.

4

Ei Apostle Christ

1 Si'ei, ei rama'a, ronei tonaa hai'odu ale'ei nafii Christ ma ale'ei oma'aa ei
manumanuu mei Haidaa, ei na ude'opa'ai.
2 Ma hepalo baua manumanu, fei ba ei rona oma'aa hepalo manumanu
ale'ei, ronei fama'aia ba ronapa'aa wewea.
3 Lomi manumanu a'au nabaa hamo'aa narafafelo a'au o aunaa yau
dududua, uaa ana lomi una narafafelo ana a'au.
4 Fei naranarau na rawani ua ma'uaa lomi na ware ba yau rawani'a rama'a.
Ana mei Fasu ua i dududuau.
5 Si'ei, nabaa atawepa'aa fei auna, apuna dududuaa hepalo manumanu;
hamonei fawiwi'ai nopa'aloo fei ba i nomai mei Fasu. Iwe falelefoaa ei
manumanu na ude'opa'ai laloo fei roromaa ma i fa'arewaiaa fei pa'aa
naranaraa ei rama'a. A'a fei au fei, mei Haidaa iwe fanaa fei udugiana a'a
hememea.

* **3:22: 3:22** O, *Peter*

6 Si'ei, ena lofu, ei manumanu ei, una aunamii pafoo haigua Apollos ba
fararawanii hamu'ou uaa ba a'a haigua, hamonei to apa'aa hamu'ou a'a feni
warea feni, “Apuna au'ualao naranara pafoo tamanu na ne'idii.” Ale'ei, lomi
ba o famamagugui a'a hemea ma fafeloaa hemeadiai.
7 Uaa hini na bigifa'u'ugainaa hamu'ou a'a hefi'adiai? Tamanu manumanu
ba hamona to'uaia? Ma nabaa fa'ua ba hamona to'uaia, tani hamo'aa
mamagugu wagina?
8 Pa'idigaa hamu'ou minaa ei manumanu hamona nunuminia! Hamona
pa'idii watauda manumanu! Hamona oadii ale'ei hapara—ma abaa hai'odu
a'a hamu'ou. Ma una nunuminia ba hamu'ou pa'aa ale'ei hapara, ale'ei
haigu'aa haparaifipui a'a hamu'ou!
9 Fafanunuau ale'ei ba mei Haidaa na aunaa hai'ou eni apostle mugii ei roi
talailao wagii fei humuu fifigaia ba i hanunuinia i haroo pumanugawe ale'ei
ba hai'ou nei tonaa ma'ea wagii fei mau fifigaia. Ba ronei hapeinaa hai'ou,
minaa fei haroo pafea, ei alo'alo ma ei rama'a pu.
10 Hai'ou ale'ena poapoaa Christ ma'uaa na pa'i baua apa'aa hamu'ou a'a
Christ, na? Hai'ou pududuu ma hamu'ou na faufau! Hamona honua, lomi
hai'ouna honua!
11 Ana a'a feni au feni, hai'ouna tonaa baoa ma sigigia, na madigedige
lalawaa hai'odu ma rona fo'afafeloaa hai'odu ma lomi humuu hai'odu.
12 Hai'ouna bigifawe'inaa panii hai'odu. Ena rona umuaa hai'odu,
hai'ouna haweginaa ro'odu. Ena rona haperaraiaa hai'odu, hai'ouna
apisinia.
13 Nabaa hefi'a na u'ufafeloaa hai'odu, hai'ouna warefagigii ua. Nopa'amii
wagieni, hai'ou ale'ena abaguaa agi o memee feni malagufu.
14 Abaa eni a ne'inaa feni ba a famafaiaa hamu'ou ma'uaa a aweinaa
hamu'ou ale'ena rawani'a na'uu.
15 Fa'ua ba hamona pa'i hefua pa'ania pufaba'a oanananaa hamu'ou a'a
Christ ma'uaa lomi hamona pa'i watauda amaa hamu'ou. Uaa, a'a Christ
Jesus, yau na oanaa amaa hamu'ou a'a fei rawani'a warea.
16 Si'ei, a i'iginaa hamu'ou ba fei maumau hamu'ou nei fimina'ei ale'ei fei
maumauu.
17 Sifei fei pa'afina ba a aloawii Timothy, mei na'uu, mei una haguia, mei
na oafagugu a'a mei Fasu. Iwe fanonominaa hamu'ou fei tatalaiau a'a Christ
Jesus, fei na fibo'ii a'a tamanu una feroinia laloo minaa ei losuu.
18 Hefi'a hamu'ou na fafofolaa bana'aa lomi a nomai a'a hamu'ou.
19 Ma'uaa anaa a nomai eni nabaa na nunumiai mei Fasu. Ma awe
lalabaginaa warewareaa ei ro'aa fafofolaa ma batanai faufau rona pa'i.
20 Uaa fei haparaiaa mei Haidaa abaa manumanuu warewarea ma'uaa
manumanuu faufaua.
21 Tamanu naraa hamu'ou? Ba unei notomai babu, o a nofagigimai fininaa
hagua?

Alofatalainaa mei Lofu, mei na Bigifatata

5

1 Yau na guainia ba na pa'i fitatafipa'aia dupuaa hamu'ou ma fei maumau
fei, ana lomi na pa'i dupuaa ei roromaa: Hemea wawane na haroaa mei
haroo mei amana.
2 Ma hamona mamagugu ua, na? Hamona pa'i hepalo baua awataa a'a
hemea ma lomi hamona nanamuipa'ia. Ana lomi hamotawe fa'asi'ania ano.
3 Fa'ua ba yau abaa na oafipui a'a hamu'ou ma'uaa fei naranarau i a'a
hamu'ou. Ma una waredii ba na tata mei na bigi'aa fei, ana ale'ena yau yena.

4 Ena hamona papa'ifipui a'a fei haraa mei Fasuu o'odu Jesus ma fei
naranarau i a'a hamu'ou ma fei faufau mei Fasuu o'odu Jesus anaa,
5 te, hamonei fifaninia panii Satan ba fei hafelo'a maumauna* nei pedu ma
fei spiritina, i tela a'a fei arewaa mei Fasu.
6 Lomi na rawani fei mamaguguaa hamu'ou. Haa, lomi hamona aida ba
ma'ida fafuafua i fafuanaa minaa fei palaua?
7 Siminaa fei waraguu fafuafua. Ma hamowe ale'ei manufau palaua lomi
fafuafuana—ana ale'ei pa'aa hamu'ou. Uaa a'a o'ou, Christ, hia mei Na'uu
Sipsipi wagii fei Talai Falogia ma na fatawadii.
8 Si'ei, onei urofaa fei Hananaa ma'uaa abaa a'a fei waraguaa fafuafuaa ei
manitoai ma hafelo'a, ma'uaa a'a fei faraa pidaua lomi fafuafua fei rawani'a
maumau ma fei fa'uaia.
9 Fei ne'iau na ware ba apuna gutafipui a'a ei rona fitatafipa'ai.
10 Ena una ware ba pa'aa lomi, abaa fi hanuinaa ei rama'aa ano, ei rona pa'i
naranaraa fitatafipa'aia, ei wawa'ai poa, ei balafafanaosifisifi, o ei haguaa
manumanuu ano. Nabaa ale'ei, hamonei pa'aa ofadugaa feni ano.
11 Ma'uaa e'eni a ne'inaa a'a hamu'ou ba apuna gutafipui a'a nemea na
ware ba hia hemea lofu ma'uaa na pa'i fei mau fitatafipa'aia, o wawa'ai poa,
o haguaa ei manumanuu ano, o wiwitoia, o hunu poapoai, o balafafanaosi-
fisifi. Mei rama'a ale'ei, apuna hananafipui a'ana.
12 Abaa manumanuu ba a dududuaa ei rama'aa ano. Haa, lomi ba hamu'ou
sualaparaa ei losuia rona bigifatata?
13 Mei Haidaa, iwe dududuaa ena rama'aa ano. "Alofatatalainaa mei
rama'a hafelo inamoaa hamu'ou."

6

Fei Dududua Dupuaa ei Narafawe'ia

1 Nabaa nemea hamu'ou i pa'i sibana a'a hemea, tamanu naraa hamu'ou—
ba i dinaa a'a mei fadududuaa feni ano laraa ei apunaiaa mei Haidaa?
2 Haa, lomi hamona aida ba ei apunaiaa mei Haidaa rowe dududuaa feni
malagufu? Ma nabaa hamo'aa fadududuaa feni malagufu, ana hamo'aa
dududupa'aa hepalo pusu'o manumanu?
3 Haa, lomi hamona aida ba o'ou ana o dududuaa ei alo'alo? Ma si'ei, ei
manumanu wagieni, lomi na waiwai.
4 Si'ei, nabaa hamona fiharei a'a hepalo manumanu ale'ei, hamonei uniaa
ana ei lomi baua haraa ro'ou laloo fei losuu ba fawanewaneaa fei.
5 Una wareaa feni ba a famamafaa hamu'ou. Haa, pa'aa lomi hemea
hamu'ou na pa'i ma'ida hubee tabana ba i fawanewaneaa ei manumanu
watolaa ei narafawe'ia?
6 Ma'uaa agia, hemea lofu na dududuaa hemeadiai—ma fei, na bigi'ia i
pudaa ei abaa narafawe'ia!
7 Fei ba hamona fidududui, hanuna ba hamona pasidii. Fei manumanu fei,
na hafelodiai laraa fei ba hamona bigifatata ma fafanao.
8 Ma ana hamona fafanao ma bigifafelo a'a ei lofuu hamu'ou.
9 Haa, lomi hamona aida ba ei rama'a hafelo, lomi ro'aa tonaa fei haparaiaa
mei Haidaa? Apuna guaitonaa sifisifi'a hamatee pa'aa lomi ba ro tonaa
fei haparaiaa mei Haidaa—ei fitatafipa'aia, ei na haguaa manumanu feni
ano, ei fiharoharoipa'aia, ei wawanee tala, helagui pifine o helagui wawane
fitatafipa'aia,

* **5:5: 5:5** O, *fei hudi ununa*; o *ba fei nunumiaa unu*

10 ei fafanao, ei wawa'ai poa, ei rona hunu poapoai, ei wiwitoia o ei
balafafanaosifisifi'a. Lomi hemea ro'ou i tonaa fei haparaiaa mei Haidaa.
11 Mina, maumau hefi'a hamu'ou ana ale'ei ei rama'a ei ma'uaa a'a fei
haraa mei Fasu Jesus Christ mawe fei Spiritii mei Haidaniaa o'ou, hamona
didiginaa fei fafa'araia, papaditaia ma fei wanewanea.

Fitatafipa'aia

12 "Minaa ei manumanu, na hawia ba a bigi'ia"—ma'uaa lomi ba minaa
ei manumanu ro'aa farawaninau. "Minaa ei manumanu, na hawia ba a
bigi'ia"—ma'uaa lomi na rawani ba hepalo e'ei i humuwainau.
13 "Ei du'ua manumanuu fei pahanana ma fei pahanana manumanuu ei
du'ua"—ma'uaa mei Haidaa i fapedugaa guapaloei. Fei hudi unu, abaa manu-
manuu fitatafipa'aia, uaa manumanuu mei Fasu ma mei Fasu manumanuu
fei hudi unu.
14 Ana a'a fei faufauna, mei Haidaa na fa'asi'anaa mei Fasu a'a fei ma'ea ma
ana i fa'asi'anaa o'odu.
15 Haa, lomi hamona aida ba ei hudi unuu hamu'ou maroaa Christ ua? Haa,
ana na rawani ba a hupu'ainaa ei maroaa Christ a'a nemea pifinee tala? Pa'aa
lomi!
16 Haa, lomi hamona aida ba mei i hupu'ai a'a hemea pifinee tala na
pigioinaa hepalo a'ana? Uaa ale'ei fei warea, "Lagua, lagu'aa pigioinaa
hepalo."
17 Ma'uaa mei i hupu'ai a'a mei Fasu, fei spiritii lagua ale'ena hemea ua.
18 Faraua a'a fei mau fitatafipa'aia. Wataudadiai hafelo'a bigi'aa hemea
rama'a, rona ude auguu fei hudi ununa. Ma'uaa hini i bigi'aa fei fi-
tatafipa'aia, ana hia na fafeloaa fei hudi ununa.
19 Haa, lomi hamona aida ba ei hudi unuu hamu'ou, humuu fei Spiriti
Apuna, fei i oa laloo iaa hamu'ou, fei hamona tonia a'a mei Haidaa? Hamu'ou
abaa manumanuu ana hamu'ou;
20 ina pa'i pono'aa hamu'ou ma mei Haidaa na ponodigaa hamu'ou. Si'ei,
hamonei fani honua a'a mei Haidaa wagii ei hudi unuu hamu'ou.

7

Lalaia

1 Ma fei i'igaia wagii fei ne'iaa hamu'ou: Na rawani ba nemea wawane lomi
na lalai.*
2 Ma'uaa si'ei ba na pa'i watauda fitatafipa'aia, hememea wawane nei pa'i
ana pa'aa harona ma hememea pifine nei pa'i ana pa'aa harona.
3 Mei wawane nei pa'aa bigi'ia fei bigi'aa ei harolalai a'a mei harona ma
ana ale'ei, mei pifine nei hainofipui a'a mei harona.
4 Fei hudi unuu mei pifine, abaa manumanuu anaia, uaa manumanuu mei
harona anaa. Ma ana ale'ei, fei hudi unuu mei wawane, abaa manumanu
anaia, uaa manumanu mei harona anaa.
5 Ana apuna pauninaa nunumiaa hememea hamugua, nabaa hamuna
pa'apa'ainaa hepalo, ale'ena nefarani, uaa inei pa'i au ba hamu'aa lafulafu.
Ma nene, te, hamunei ma'igufipuidiai. Ma si'ei Satan lomi iwe manipa'aa
hamugua a'a fei ba lomi hamu'aa apisipa'i.
6 Ena a ware ale'ei, abaa fi fani rarabaa warea ma'uaa fi aweinaa hamugua.
7 Oo, nabaa minaa ei wawane ana ale'eni yau, i pa'aa rawani. Ma'uaa
hememea rama'a na pa'i fana, fanaa mei Haidaa a'ana; mei, na pa'i fei ma
mei, fei.

---

* **7:1: 7:1** O, *"Na rawani ba nemea wawane lomi na hainofipui a'a nemea pifine."*

8 I dinaa a'a ei rotaa lalai ma ei ma'esuabea, yau a ware ba na rawani ba
ronei'aa lalai, ana ale'eni yau.
9 Ma'uaa, nabaa lomi ro'aa apisipa'aa ana ro'ou, ronei lalai. Uaa na
rawaninaa fei ba rona lalai laraa fei ba lomi ro'aa gutapa'i ua.
10 I dinaa a'a ei rona lalai, una faniwarea (abaa yau, na? ma'uaa mei Fasu):
hemea pifine harolalai nei'aa di'ininaa mei harona.
11 Ma'uaa nabaa i bigi'ia ale'ei, te, inei'awe lalaidiai, o inei fawanewanedi-
naa watolaa lagua mei harona. Ma hemea wawane harolalai nei'aa fi'alagii
a'a mei harona.
12 Ma feni warea feni i dinaa a'a minaa hamu'ou (abaa mei Fasu, na? uaa
yau.): Nabaa nemea lofu ma i pa'i harona hemea abaa narafawe'ia ma'uaa
mei pifine mei, na nunuminia ba i gutafipui a'ana, mei wawane, inei'aa
fi'alagii a'ana.
13 Ma nabaa nemea pifine ma i pa'i harona, hemea abaa narafawe'ia
ma'uaa mei wawane mei na nunuminia ba i gutafipui a'ana, inei'aa fi'alagii
a'ana.
14 Uaa mei wawane abaa narafawe'ia na apunai, uaa mei harona. Ma mei
pifine, mei abaa narafawe'ia na apunai, uaa mei harona, mei narafawe'ia.
Uaa nabaa lomi, ei na'uu lagua, lomi ro'aa fafa'arai. Ma si'ei ba na ale'ei, rona
apunai.
15 Ma'uaa, nabaa mei abaa narafawe'ia ba i dii, rawaia. Nemea
narafawe'ia, pifine o wawane, lomi na hupu'ai a'a ei manumanu ale'ei; mei
Haidaa na rafeinaa o'ou ba onei gutafirawanii ua.
16 Yoi mena pifine, batanai o aida ba ana o fatelapa'aa mei haromu? O yoi
mena wawane, batanai o aida ba ana o fatelapa'aa mei haromu?
17 Ma'uaa hememea hamu'ou nei guta ale'ena fei mau gutanana fei na
fania mei Haidaa ma a'a fei, mei Haidaa na harofia. Hefeni wareau feni,
minaa ena losuu ronei nenegia.
18 Na pa'i hemea wawane na moro'aa hudii wawaneina ei i tonaa fei
haroharofa? Inei'aa filogii. Ina pa'i hemea wawane lomi na moro ei i tonaa
fei haroharofa? Inei'aa filogii.
19 Fei ba rona moro'aa hudii wawanei o lomi, abaa baua manumanu. Fei
baua manumanu sifei ba onei neneraa ei wareaa mei Haidaa.
20 Hememea nei guta ale'ei fei gutanana mina, ei i harofia mei Haidaa.
21 Haa, yoi hemea humuwa ei o tonaa fei haroharofa? Apuna naranara
watauda wagina; ma'uaa, nabaa o alagio a'a fei humuwa ma ba o ale'ei
hemea rama'a ua, te, bigi'ia.
22 Uaa mei hia humuwa ei i harofia mei Fasu, nawe ala uaa Christ ma hia
ale'ei rama'a ua a'a mei Fasu. Ana ale'ei, mei hia rama'a ua ei i tonaa fei
haroharofa, hia humuwaa Christ.
23 Hamona pa'i pono'aa hamu'ou ma ina ponodigaa hamu'ou. Apuna
oanaa humuwaa rama'a.
24 Ena lofu, hememea hamu'ou a'a mei Haidaa nei guta ale'ei fei mau
gutanana ei i harofia mei Haidaa.
25 Ma hamu'ou ena pifine, ena a'u'uagio, lomi na pa'i warea noranarai a'a
mei Fasu. Ma'uaa, a'a ei faloloa'iaa mei Fasu, a fanaa hamu'ou feni warea
ale'ei hemea na guaifarawaninaa mei Fasu.
26 Si'ei ba na pa'i hafelo'a a'a feni au feni, narau ba na rawani ba hamonei
guta ua ale'ena.
27 Yoi harolalai? Apuna fi'alagii. Yoi abaa harolalai? Apuna labarai hogii
pinemu.

28 Ma'uaa, nabaa ona lalai, lomi na tata; ma nabaa nemea nanao a'u ua i
lalai, lomi na tata. Ma'uaa a'a ei harolalai, ro'aa pa'i watauda awataa ro'ou
a'a fei gutanaa ro'ou ma si'ei a aweinaa hamu'ou a'a fei.
29 Ena lofu, fei hanuiau ba feni au na welegui. Wagieni ma nolao, ei rona
pa'i haroo ro'ou pifine, ronei guta ale'ena lomi haroo ro'odu.
30 Ma ei rama'a, ei rona aiwawasusu, ronei guta ale'ei ba lomi rona
faloloa'i. Ei rama'a, ei rona guta ni'eni'e, ronei guta ale'ei ba lomi ronamina
ni'eni'e. Ma ei rama'a, ei rona pono'aa hepalo manumanu, ronei nara ale'ei
ba abaa ale'ena pa'aa manumanuu ro'odu;
31 ma ei rama'a, ei rona panarofaa ei manumanu yeni malagufu, ronei'aa
naranara watauda a'a ei manumanu ei. Uaa, ei manumanuu feni ano
wagieni, ifi pa'ailao e'eni.
32 Nunumiau ba hamonei ala a'a ei watauda naranara. Hemea wawane
ataa lalai na naranara watauda a'a ei manumanuu mei Fasu—ale'ei ba i
fani'eni'e batanainaa mei Fasu.
33 Ma'uaa mei wawane harolalai na naranara watauda a'a ei manumanuu
feni ano—ale'ei ba i fani'eni'e batanainaa mei harona—
34 ma inawe figitataa naranarana. Hemea pifine ataa lalai o hemea
nanao a'u ua na naranara watauda a'a ei manumanuu mei Fasu. Fei baua
nunumiana ba fei ununa ma fei spiritina nei oa a'a mei Fasu. Ma'uaa mei
pifine harolalai na naranara watauda a'a ei manumanuu feni malagufu—
ale'ei ba i fani'eni'e batanainaa mei harona.
35 Eni a wareaa feni, ba fararawanii hamu'ou, abaa fi apunainaa hamu'ou.
Ma'uaa ba hamonei gutafarawani ua ma nei'aa figitataa naranaraa hamu'ou
a'a mei Fasu.
36 Nabaa nemea wawane na nara ba lomi na rawani ei maumauna a'a
hemea nanao, mei ba hogii pinena ma ba mei pifine namina sisiginaa raudei
ma mei wawane na nara ba ipo'o lalai, te, inei bigi'ia ale'ei nunumiana. Lomi
na hafelo; lagunei lalai.
37 Ma'uaa nabaa mei wawane lomi hepalo manumanu na foraiaa nara-
narana ma na narafawe'i ba lomi i lalainaa mei nanao, mei wawane mei,
ana na bigi'aa fei rawani'a maumau.
38 Ma si'ei, mei i lalainaa mei nanao mei, ana na bigifarawani, ma'uaa mei
lomi na lalainaa mei nanao, na mua ma'idadiai fei mau bigi'ana.†
39 Mei pifine nei hupu'ai a'a mei harona nopa'aloo fei ba ina ma'e. Ma'uaa,
nabaa mei harona wawane i ma'e, te, mei pifine nawe ala ba i lalainaa nemea
nunumiana ma'uaa inei lalainaa nemea na oafipui a'a mei Fasu.
40 A'a fei naranarau ba i mamalawia pelee naranarana nabaa i guta ua
ale'ei. Ma una nara ale'ei ba yau ana na pa'i fei Spiritii mei Haidaa.

8

Du'uaa Fana a'a ei Haidaa Sifisifi

1 E'eni ba a wareware a'a ei du'ua, ei rona faninaa a'a ei haidaa sifisifi. Ona
aida ba minaa o'ou na pa'i fei apa'a.* Ma fei apa'a i famamaguguaa rama'a
ma'uaa fei hagua i farawaninaa rama'a.

---

† **7:38: 7:36-38** O, 36 *Nabaa nemea na nara ba hia lomi na farawani a'a mei na'una baduu pifine ma nabaa mei na'una na siginaa raudei ma ina nara ba mei na'una nei lalai, mei ama nei bigi'ia ale'ei narana. Lomi tatana fei. Inei falalainia. 37 Ma'uaa mei napa'aa nara ma abaa susuaniaa hemea hia, uaa ana bigi'aa fei narana ba mei ata hainofipui a'a hemea wawane nei'aa lalai, te, ana na rawani fei bigi'ana.* 38 Si'ei, mei na falalainaa mei na'una, mei ata hainofipui a'a nemea, mei ama mei, na *rawani fei bigi'ana, ma'uaa, mei lomi na falalainaa mei na'una na muadiai fei bigi'ana.*

* **8:1: 8:1** O, *"Minaa o'ou na pa'i fei apa'a," ale'ei wareaa hamu'ou*

2 Mei na nara ba na apa'ifarawaninaa hepalo manumanu, ana atawe
felefele fei apa'ana.
3 Ma'uaa mei i haguaa mei Haidaa, mei Haidaa na apa'ifarawaninia.
4 Ma wagii ei du'ua, ei rona faninaa ei haidaa sifisifi: Ona aida ba ei haidaa
sifisifi, pa'aa lomi hanuna yeni ano, hamatee hemea ua Haidaa.
5 Uaa nabaa na pa'i watauda rona roroinaa ro'ou ba haidaa yei pa'udu, o
yeni malagufu (fa'ua, na pa'i watauda "haidaa", o "fasu" ale'ei),
6 ma'uaa ona aida ba hemea ua Haidaa, mei Ama, mei na fanoramiaa
minaa ei manumanu ma ba o'ou paniaa panina. Ma hemea ua Fasu,
Jesus Christ, mei na fanoramiaa minaa ei manumanu, mei a'ana ona pa'i
faweweni.
7 Ma'uaa abaa minaa ei rama'a rona apa'aa fei. Hefi'a rama'a ana na
pala'aidii a'a ei haidaa sifisifi ma ena rona hanaiaa ei du'ua ale'ei, rona'aida
naranaraia ale'ei ba na fanidiginaa a'a ei haidaa sifisifi ma si'ei ba ei nara-
naraa ro'ou lomi na we'i, na fafeloaa ro'ou.
8 Ma'uaa fei du'ua, lomi i farafi'inamii o'odu a'a mei Haidaa; nabaa ona
hanana o lomi, ana lomi imina fafeloaa o'ou o farawaninaa o'ou.
9 Ma'uaa hamonei wagi'inaa hamu'ou ba ei ina rawani a'a hamu'ou nei'aa
oanaa alabe'a a'a ei lomi na we'i naranaraa ro'ou.
10 Uaa hamu'ou ena hamona pa'i fei apa'a, nabaa nemea lomi na we'i
naranarana i ma'aiaa hamu'ou fi hanana i laloo fei humuu ei haidaa sifisifi,
haa, lomi i ma'anenegi ma i hana ua ei du'ua rona faninaa a'a ei haidaa
sifisifi?
11 Ma mei lofu, mei lomi na we'i naranarana, mei na ma'e a'ana Christ, na
pasi hamatee fei apa'aa hamu'ou.
12 Ma ena hamona bigifatata a'a ena lofuu hamu'ou ale'ei ma fapasiaa ei
lomi na we'i naranaraa ro'ou, ana hamona fafeloaa Christ.
13 Si'ei, nabaa tamanu una hanaia i fapasiaa mei lofuu, fai lomi a hanadiai
pigio uaa lomi na rawani ba apo'o fapasi'uaia.

9

Fei Ugaa Pinee Hemea Apostle

1 Haa, yau lomi na ala? Haa, yau abaa hemea apostle? Haa, lomi una
fanunu Jesus, mei Fasuu o'odu? Haa, abaa hamu'ou si'ena ena pono'aa fei
bigitemuau a'a mei Fasu?
2 Fa'ua ba yau abaa ale'ena hemea apostle a'a hefi'a ma'uaa a'a hamu'ou,
yau hemea! Uaa, hamu'ou ena fama'ama'aa fei bigi'au a'a mei Fasu.
3 Sifei, fei ba a warefanaa ei rona gutanarafafelo ba yau na tata.
4 Haa, hai'ou nei'aa pa'i du'ua ma numa?
5 Haa, hai'ou nei'aa nodugaa ei narafawe'ia haroo hai'odu, ale'ei hefi'a ei
apostle ma ei lofuu mei Fasu ma Cephas?*
6 O ba uniaa haigua Barnabas nei bigitopono'aa manumanuu haigua?
7 Hini rama'aa fo'aa i bigi ua ma lomi pono'ana? Hini i bigi pe'ihape ma
lomi i hana du'ua wagina? Hini i oma'aa ei manulelele ma lomi i hunu
paosusu?
8 Tamanu naraa hamu'ou? Haa, ei a wareaa fei, fi wareware ale'ei
naranaraa rama'a? A'a ba fei Law na ware ana ale'ei?
9 Uaa ina ne'i a'a fei Law Moses: "Apuna sumaa poaa hepalo buduma'ao
ei fi bigi laloo pe'ihape." Haa, fei i fanaranaraiaa mei Haidaa, pa'aa fei
buduma'ao?

---

* **9:5: 9:5** O, *Peter*

10 Ei i wareaa fei ba i farawaninaa o'ou, na? Hi'i. Fei, roi ne'ifanaa o'ou,
uaa ena na suweni mei suwena ma mei nueia fi nuei, na o'onai unuu lagua
ba ana lagu'aa to du'ua a'a fei hufu'a.
11 Nabaa hai'ouna faroaa ei lau spiriti dupuaa hamu'ou, haa, namina rata
nabaa hai'ou to du'ua o manumanu a'a hamu'ou?
12 Nabaa hefi'a rona to haduma a'a hamu'ou, tani lomi hai'ou to baua
haduma a'a hamu'ou?
Ma'uaa lomi hai'ou fapala'ai ale'ei. Hai'ouna rawa'a'afai ma hare'uaiaa ei
awataa laraa fei ba hai'ou pauninaa fei rawani'a wareaa Christ.
13 Lomi hamona aida ba ei rona bigi laloo fei humuu mei Haidaa, ro to
hanaa ro'ou ana a'a fei humuu mei Haidaa ma ei rona bigi a'a fei tawahafi
na apunai, rona fi'alaginaa ana ei du'ua wagina?
14 Ana ale'ei, na ware mei Fasu ba ei rona u'ugaa fei rawani'a warea, ronei
to fagutagutaa ro'ou ana a'a fei rawani'a warea.
15 Ma'uaa yau lomi a fapala'ai wagii e'ei ma eni a ne'inaa feni a'a hamu'ou
abaa na pa'i fei naranara ba hamonei bigi'ia ale'ei a'au. Na rawaninaa fei ba
una ma'e laraa fei ba nemea i fapaunainaa fei warefa'agu'aguau.
16 Ma'uaa ena una u'ugaa fei rawani'a warea, unei'aa fa'upe'upei uaa
neipa'aa u'ugia. Nabaa lomi una u'ugaa fei rawani'a warea, a fagiana!
17 Nei pa'i pono'au nabaa pa'aa naranarau ba a u'ugaa fei rawani'a warea.
Ma'uaa unei bigi'aa fei, uaa mei Haidaa na fifaninaa paniu.
18 Ma tamanu pono'au wagina? Sifeni ua: feni u'ugau feni rawani'a warea,
feni fi u'ufani'uaiaa hamu'ou. Fa'ua ba hamonei hadumau ma'uaa abaa una
ware ba hamonei fani manumanuu ena una u'ugaa feni rawani'a warea.
19 Fa'ua ba yau na ala ma abaa manumanuu hemea rama'a ma'uaa una
fafaiau ale'ena humuwaa minaa ei rama'a ba unei muaitonaa watauda ma
wataudadiai.
20 A'a ei Jew yau ale'ei hemea Jew ba unei muaitonaa ei Jew. A'a ei rona
oa haroo fei law, yau ale'ei hemea na oa haroo fei law ba unei muaitonaa ei
rona oa haroo fei law (ma'uaa fei law, lomi na panarofau).
21 A'a ei lomi rona pa'i fei law, yau ana ale'ei hemea lomi na pa'i fei law ba
unei muaitonaa ei lomi rona pa'i fei law (ma'uaa abaa una ala a'a fei law mei
Haidaa, uaa una oa haroo fei law Christ).
22 A'a ei pududuu, ana una fapududui ba unei muaitonaa ei pududuu.
Unamina oanaa watauda manumanu a'a minaa ei rama'a, uaa ba nei pa'i
watauda tala ma a fatelaiaa hefi'a.
23 Ei a bigi'ia ale'ei uaa ba fei rawani'a warea ba ana nei pa'i hawegiau
wagina.
24 Haa, lomi hamona aida ba a'a fei ponifiwaleia, minaa ei rama'a, ro'aa
fiwalei ma'uaa unaa hemea ua i to pono'a? Hamonei ponifawe'i ba hamo'aa
tonaa fei pono'a.
25 Hini i poni wagii fei fiwaleia neido'o feroifawe'i. Rona bigi'ia ale'ei ba
ro'aa tonaa fei tao i wataramupa'ai ua. Ma'uaa o'ou, ona bigi'ia ba o'aa tonaa
fei tao i udelao.
26 Si'ei, lomi a poni ale'ei hemea fi poponi ua. Lomi a fo'a ale'ei hemea fi
sumai ua pani a'a fei lalarena.
27 Agia, una fanima'aa fei hudi unuu ma fafaia ale'ei humuwau, uaa lomi
rowe fapedugau a'a fei fiwaleia ena una u'ufanidigaa hefi'a fei rawani'a
warea.

10

Fei Aweia Noranarai a'a fei U'ugaa ei Israel Mina

1 Ena lofu, nunuminau ba hamonei aida ba fei u'ugaa ei upuu o'odu, pa'aa
fa'ua. Minaa ro'ou na talai haroo fei papalei ma talai'ailao wagii fei Roa Agi.
2 Minaa ro'ou, rona pudugufai a'a Moses wagii fei papalei ma fei agi.
3 Minaa ro'ou, rona hanaiaa hepalo ua du'uaa spiriti
4 ma hunumaa hepalo ua numaa spiriti; uaa rona hunu a'a fei mugoo fei
spiriti, fei i aunuhugiaa ro'odu. Ma fei mugoo fei, Christ.
5 Ma'uaa mei Haidaa, lomi na ni'eni'e a'a watauda ro'odu. Si'ei, ei hudi
unuu ei ma'ea na talanenenei fawelei abaa wawawau rama'a.
6 Ma e'ei manumanu e'ei, ale'ei ba fama'ama'aa* o'odu ba onei'aa naraiaa
ei hafelo'a manumanu ale'ei ro'odu.
7 Apuna uduginaa ei haidaa sifisifi ale'ei bigi'aa hefi'a ro'ou. Uaa fei ne'ia
na ware ba, "Ei rama'a, rona guta ba ro'aa hanana ma hunu ma rona asi'aa
ba ro'aa bigi'aa ei maumau hafelo'a ale'ei ei rama'a roromaa."
8 Onei'aa bigi'aa fei fitatafipa'aia ale'ei hefi'a ro'ou mina—ma laloo heai
arewaa ua, enu pa'ania ma oduai pufaba'a rama'a, rona ma'e.
9 Onei'aa maniaa mei Fasu ale'ei hefi'a ro'ou—ma ei wa'a rona tad-
ufama'eaa ro'odu.
10 Apuna babau'ua ale'ei hefi'a ro'ou ma rona ma'e, uaa na fo'afama'eaa
ro'ou mei alo'aloo fo'afama'ea.
11 Ma e'ei manumanu e'ei, na pasiaa ro'ou ba fama'ama'a ma a'awei o'ou,
o'ou eni nawe nodigimai a'a o'ou fei au.
12 Si'ei, nabaa hamona nara ba hamona ufawe'i, hamonei oma'ama'a ba
hamonei'awe pasi!
13 Ei manumanuu mania i patarofaa hamu'ou, ana na manidigaa watauda
rama'a ma'uaa mei Haidaa na oafagugu ma lomi i augaa hamu'ou a'a
fei mania, fei namina rataiaa hamu'ou. Ma'uaa ena hamona oa a'a fei
manimania, ana iwe bigifani talaa hamu'ou ba hamo'aa upa'i wagina.

Fei Finei mei Fasu ma ei Hananaa ei Haidaa Sifisifi

14 Si'ei, ena tafiu, hamonei ponifaraua a'a ei haidaa sifisifi.
15 U'ei warefanaa ei rona pa'i hubee tabaa ro'odu. Hamonei narama'aiaa
ei wareau.
16 Fei baraa 'ta', fei ona ware 'ta' wagina, a'a ba tonaa o'ou wagii fei namoo
Christ? Ma fei faraa pidaua ona bidigeia, a'a ba tonaa o'ou wagii fei hudi
unuu Christ?
17 Si'ei ba hepalo ua faraa pidaua ma minaa o'ou watauda ba o hanaia,
minaa o'ou hepalo ua pa'afi.
18 Narama'aiaa ei Israel: Haa, a'a ba ei rona hanaiaa ei manulelelee fana,
ana rona fi'alaginia a'a fei tawahafi na apunai?
19 Haa, fei hanui yau ba ei manulelele rona faninaa a'a ei haidaa sifisifi,
baua manumanu, o ei haidaa sifisifi, baua manumanu?
20 Lomi. Ma'uaa e'ei fanaa ei roromaa, roi faninaa a'a ei pigea, abaa a'a mei
Haidaa ma lomi na nunuminia ba hamonei paniaa panii ei pigea.
21 Lomi ba hamo'aa hunu a'a fei baraa mei Fasu ma a'a fei baraa ei pigea
anaa. Lomi ba hamo'aa hanana a'a fei tawaa mei Fasu ma a'a fei tawaa ei
pigea anaa.
22 Haa? Ba o'aa fa'una'anaa walai mei Fasu? Haa, na faufaudiai o'ou laraa
hia?

Fei Alaraa ei Narafawe'ia

23 "Minaa ei manumanu na rawani ba o bigi'ia"—ma'uaa abaa minaa ro'ou,
ro'aa farawaninaa o'ou. "Minaa ei manumanu na rawani ba o bigi'ia"—
ma'uaa abaa minaa ro'ou, ro bigipa'i.

---

* **10:6: 10:6** O, *manumanu e'ei, mau ale'ei fa'a'arewa a'a*; v. 11 anaa

24 Lomi na rawani ba nemea i farawaninaa anaia ma'uaa, nei farawaninaa
hefi'adiai.
25 Hana'uaiaa minaa ena pigio, ena rona aloia humuu alo'alo ma apuna
famarapuaa unuu hamu'ou wagina
26 uaa, “Feni malagufu ma minaa ei manumanu wagina manumanuu mei
Fasu.”
27 Nabaa nemea abaa narafawe'ia na falala'io ba hamu'aa hanana ma
ona nunumiai ba o'aa dinaa a'ana, hanana ua tamanu na fanio ma apuna
naranara watauda.
28 Ma'uaa, nabaa nemea i warefanio ba, “Feni, rona fanidiginaa a'a ei
haidaa sifisifi,” onei'aa hanaia. Uaa i famarapuaa unuu mei na warefanio
ma si'ei ba lomi i hamamagua naranaraa hemea† —
29 ufi wareaa fei naranaraa mei hamugua abaa yoi, na? Haa, tani i
fa'uduguguaa unuu fei naranaraa hemeadiai?
30 Nabaa una hanana fininaa warea ‘ta’ ma i rawani naranarau wagina,
tani hemea i warefafeloau nabaa una waredii ba ‘ta’ a'a mei Haidaa?
31 Si'ei, nabaa ona hanana o hunu, o tamanu fei bigi'amu, onei bigi'aa
minaa ei ba i fani hawera a'a mei Haidaa.
32 Apuna fa'alabe'aa nemea Jew, o Greece, o fei losuu mei Haidaa—
33 ale'ei yau ba ana fi farawaninaa minaa ei rama'a a'a watauda tala, abaa
fi labarai fararawaniu ma'uaa fararawanii wataudadiai ba ro'aa tela.

11

1 Neneraa fei maumauu, ana ale'ei yau na neneraa fei maumau Christ.

Fei Pa'aa Maumau Losuia

2 Yau na tenaa hamu'ou a'a fei nonomiaa hamu'ou yau a'a minaa ei
manumanu ma fei urofaa hamu'ou ei feroia* ana ale'ei a fifaninaa ro'ou
panii hamu'ou.
3 Nunumiau ba hamonei aida ba Christ, Fasuu minaa ei wawane ma ei
wawane, fasuu ei pifine ma mei Haidaa, fasuu Christ.
4 Hini wawane i lafulafu o diware'augaa ei manumanu i nomai nene ma
na pa'i hawaa tabana, lomi na fahonuaa fei tabana.
5 Hini pifine i lafulafu o diware'augaa ei manumanu i nomai nene ma lomi
na pa'i hawaa tabana, lomi na fahonuaa fei tabana ana ale'ei ba hia na sisigaa
ei loaa tabana.
6 Ma nabaa nemea pifine lomi i hawainaa tabana, inei sisigaa ei loaa
tabana. Ma nabaa manumanuu mafaa fei ba'ofaa loaa taba, mei pifine nei
hawainia.
7 Mei wawane nei'aa hawainaa tabana,† uaa hia haduo ma haweraa mei
Haidaa. Ma'uaa, mei pifine, hia haweraa mei wawane.
8 Uaa mei wawane, abaa noramiana a'a mei pifine, uaa mei pifine, norana-
mai a'a mei wawane.
9 Abaa i mamaraimai mei wawane ba manumanuu mei pifine, uaa mei
pifine manumanuu mei wawane.
10 Sifei hepalo pa'afina ba mei pifine nei pa'i uni'unii fei foraforaa mei
wawane pafoo tabana ma hepalodiai, uaa ei alo'alo.

---

† **10:28: 10:28** Hefi'a ne'ia ba, *naranaraa hemea, uaa feni malagufu ma minaa ei manumanu wagina, manumanuu mei Fasu”* * **11:2: 11:2** O, *ei maumau* † **11:7: 11:4-7** O, *4 Hini wawane i lafulafu o diware'augaa ei manumanuu mei Haidaa ma na mala hugoo tabana, ina fafeloaa fei tabana. 5 Ma hini pifine i lafulafu o diware'augaa ei manumanuu mei Haidaa ma lomi na hawainaa hugoo tabana, ina fafeloaa fei tabana—hia ale'ei hemea “pifine na sisigi tabana.” 6 Naba hemea pifine lomi na pa'i hawa, narawani ba na welegu e'eni, ma'uaa si'ei ba manumanu mamafaa nabaa na sisigi o fapi tabana, inei fanusudinia. 7 Ei wawane nei'aa famalaiaa loaa tabaa ro'ou*

11 Ma'uaa a'a mei Fasu, mei pifine lomi ba i fapapanai ua a'a mei wawane
ma mei wawane ana lomi ba i fapapanai ua a'a mei pifine.
12 Ana ale'ei ba mei pifine noranamai a'a mei wawane, hee, mei wawane,
waninianamai a'a mei pifine. Ma'uaa minaa ei manumanu, noramiana a'a
mei Haidaa.
13 Hamonei narafarawanima'aia: Ina wanewane ba mei pifine i lafulafu i
a'a mei Haidaa ma lomi hawaa tabana?
14 Haa, ei fanunuaa hamu'ou a'a ei bigi'aa mei Haidaa, lomi na fa'aiaa
hamu'ou ba mei wawane na malaa loaa tabana manumanuu mafaa a'ana?
15 Ma'uaa, nabaa mei pifine ana i famalaiaa fei loaa tabana, hefei, i fani
hawerana. Uaa ei malaa loaa taba ale'ei hawana.
16 Nabaa nemea i harea a'a fei maumau fei, lomi hepalodiai maumau
o'odu—ana lomi a'a minaa ei losuu mei Haidaa.

Fei Finei mei Fasu
(Matthew 26:26-29; Mark 14:22-25; Luke 22:14-20)

17 A'a ei manumanu ba a fawanewaneia, yau lomi napo'o ni'eni'e a'a
hamu'ou, uaa a'a ei figupuiaa hamu'ou na rata fei fafeloana laraa fei farawa-
niana.
18 Fama'a, yau na guainia ba ei hamo'ei figupui fei losuu hamu'ou, na pa'i
watauda fihareia dupuaa hamu'ou. Ma a'a hefi'a warewarea, woro narau ba
fa'ua.
19 Fa'ua ba nei pa'i fibibiyeia dupuaa hamu'ou, ma'uaa wagii fei, iwe fa'aia
ba hini hamu'ou na ugainia mei Haidaa.
20 Ena hamo'aa nofigupuimai, a'a ba ale'ei ba hamofi hanaiaa fei Finei mei
Fasu.
21 Uaa ena hamona hanana, hememea hamu'ou fi rata ua ma lomi na
fawiwi'ainaa hemea. Hemea lomi na magu. Hemeadiai na hunufapoapoai.
22 Haa, pa'aa lomi humu ba hamo'aa hanana ma hunu lalona? O, na pa'i
bidi'aa unuu hamu'ou a'a fei losuu mei Haidaa ma ana hamo'ei famamafaiaa
ei lomi manumanuu ro'ou? A ware batanai a'a hamu'ou? A tenaa hamu'ou
a'a feni? Pa'aa lomi!
23 Uaa tamanu ei tonau a'a mei Fasu, ana una fifaninawii a'a hamu'ou. Mei
Fasu Jesus, a'a fei poi, fei rona fifaninaa hia panii hefi'a, ina tonaa fei faraa
pidaua
24 ma i'a hawegidigia, ina bidigeia ma ware ba, “Feni, feni pigiou, feni a
fanaa hamu'ou. Bigi'aa feni ale'ena fanonomii hamu'ou yau.”
25 Ana ale'ei, nenee hananaa, ina tonaa fei bara ma ware ba, “Feni
bara feni, manufau fi'ugaia a'a feni namou. Bigi'aa feni ale'ena fanonomii
hamu'ou yau ena hamona hunumia.”
26 Uaa ena hamona hanaiaa feni faraa pidaua ma hunumaa feni bara,
hamofi warefa'aiaa ei rama'a fei ma'eaa mei Fasu nopa'aloo fei noramiana.
27 Si'ei, hini i hanaiaa fei faraa pidaua o hunumaa fei baraa mei Fasu ma
lomi na rawani ei mau bigi'ana wagina, hia na fafeloaa fei pigio ma fei namoo
mei Fasu.
28 Hememea rama'a, ba i hanaiaa fei faraa pidaua ma hunumaa fei bara,
neido'o fanunuma'aiaa fei maumauna.
29 Uaa mei i hanana ma hunu ma lomi na fani honua a'a fei hudi unuu mei
Fasu, ana fi hana ma hunuto'uaiaa fei lagina.
30 Si'ei, watauda dupuaa hamu'ou, rona rafilele ma funu ma watauda
hamu'ou, rona ma'igu no'oa.
31 Ma'uaa, nabaa o dududuaa ana o'odu, lomi ba i tonaa o'ou fei dududua.
32 Ma ena ina dududuaa o'ou mei Fasu, fi sualaparaa o'odu ba onei'aa
dududufini a'a feni ano.

33 Si'ei, ena lofuu, ena hamona nofigupuimai ba hamo'aa hanana,
fawiwi'ainaa hememea hamu'ou.
34 Nabaa nemea na bao, ineido'o dihanana humuna ma ena hamona
nofigupuimai, lomi i pa'i dududua wagina.
Ma ena una nomai, awe ware'italalafuifanaa hamu'ou hefi'adiai.

12

Ei Fanaa fei Spiriti

1 Ena lofu, nunumiau ba hamonei'aa polatabai a'a ei fanaa fei Spiriti
Apuna.
2 Ei do'o hamu'ou rama'aa roromaa, rona fasuauganaa hamu'ou ba ha-
monei neneraa ei haidaa sifisifi, ei umuloo manumanu.
3 Si'ei, a warefanaa hamu'ou ba lomi nemea na pa'i fei Spiritii mei Haidaa
i a'ana i ware ba, "Jesus, una umuio," ma lomi nemea i ware ba, "Jesus, hia
mei Fasu," nabaa lomi na pa'i a'ana fei Spiriti Apuna.
4 Ina u'ugai hefi'a ei mau fana ma'uaa hepalo ua Spiriti.
5 Ina u'ugai ei ba o'aa bigi'ia a'a mei Fasu ma'uaa hemea ua Fasu.
6 Ina u'ugai ei mau bigi'a ma'uaa ana mei Haidaa ua i bigi'aa minaa ro'ou
a'a minaa ei rama'a.
7 Ma fei uni'unii fei Spiriti i dinaa a'a hememea ba i hadumaa minaa o'ou.
8 A'a fei Spiriti, mei Haidaa na fanaa fei u'ugaa ano'anoia a'a hemea ma a'a
ana fei Spiritii fei, ina fanaa fei u'ugaa apa'a a'a hemeadiai.
9 Ana a'a fei Spiriti fei, na fanaa fei we'iaa naranara a'a hemea ma ana fei
hepalo ua Spiriti fei, ina fanaa hemeadiai fei ba i fapedugaa ei funua.
10 A'a hemea ina fanaa fei faufau fei foigia, a'a hemeadiai na fanaa fei
ba i diware'augaa fei ba i nomai hinene, a'a hemeadiai na fanaa fei ba i
fanunu'apa'aa ei maumau ei spiriti, a'a hemeadiai na fanaa fei ba i wareaa
ena warea hepapa gufu* ma a'a hemeadiai na fanaa fei ba i guaipa'aa ena
wareagufu ma warefa'arewaiaa ei hanuna.
11 Ma minaa ro'ou, bigi'aa hepalo ua Spiriti. Ma wagii fei nunumiana na
fanaa hememea.

Hepalo Ua Pa'afi Ma'uaa Watauda Maroa

12 Fei pa'afi, hepalo ua; ma'uaa ina pa'i watauda maroana. Ma ei watauda
maroana ei, rona pa'afinaa hepalo ua. Ma ana ale'ei a'a Christ.
13 Uaa minaa o'ou na pudugufai a'a† hepalo ua Spiriti ba ale'ena hepalo ua
pa'afi—nabaa o'ou Jew o Greece, humuwa o abaa humuwa—ina fanaa minaa
o'ou hepalo ua Spiriti ba o hunu wagina.
14 Ma fei pa'afi, abaa hepalo ua maroana ma'uaa watauda.
15 Nabaa fei pinai i ware ba, "Si'ei ba abaa yau pani, yau abaa maroaa fei
pa'afi," hefei, abaa ale'ei ba hia abaa maroaa fei pa'afi.
16 Nabaa fei adia i ware ba, "Si'ei ba abaa yau puda, yau abaa maroaa fei
pa'afi," hefei, abaa ale'ei ba hia abaa maroaa fei pa'afi.
17 Nabaa minaa fei pa'afi ale'ei puda ua, i guainaa tamanu? Nabaa minaa
fei pa'afi adia ua, i hatonaa tamanu?
18 Ma'uaa mei Haidaa na aufipuinaa minaa ei maroaa fei pa'afi ana ale'ei
nunumiana.
19 Nabaa minaa e'ei fimina'ei ua, i bigibatanai fei pa'afi?
20 Ina watauda maroa ma'uaa hepalo ua pa'afi.
21 Lomi i ware fei puda a'a fei pani ba, "Lomi bigi'amu a'au!" Ma lomi i ware
fei taba a'a fei pine ba, "Lomi bigi'amu a'au!"

* **12:10: 12:10** O, *i wareaa ei rawerawe*; v. 28 anaa † **12:13: 12:13** O, *wagii*

22 Agia. Uaa ei maroa, ei rona fawawaniniaa unu nei pa'i a'a fei pa'afi.
23 Ma ei maroa ona nara ba lomi honuaa ro'ou, onei fahonuaa ro'ou. Ma ei maroa ba ronei ude'opa'ai, ona hawainaa ro'ou ma falanaa huoo o'ou wagina.
24 Ma'uaa ei manumanuu lelefoa, a'a ba manumanuu opa'aia ba omina falanaa huoo o'ou wagina. Ma'uaa, mei Haidaa na aufipuinaa ei maroaa fei pa'afi ma fahonuaa ei maroa, ei lomi rona honua
25 ba inei'aa pa'i fi'i'areia a'a fei pa'afi ma ba ei maroa, ronei fihadumii.
26 Nabaa hepalo maroa na tonaa fi'ia, minaa ei, ro'aa fi'ifipui a'ana. Nabaa hepalo na pa'i honuana, minaa ei, ro'aa ni'eni'efipui a'ana.
27 Ma hamu'ou ale'ei pa'afii Christ ma hememea hamu'ou, ale'ei maroana.
28 Ma a'a fei losuu, mei Haidaa na do'o rafeinaa ei apostle ma faguapaloaa rafeiana, ei mamama'a, fa'odumanuana, ei feroia, nene, ei bigi'aa ei foigia ma ei rama'a farawaninaa funua anaa. Ma ei rona hadupa'aa hefi'adiai, ei rama'a oma'aa bigi'a, ei rona warenaa u'ugai warea hepapa gufu.
29 Haa, minaa ro'ou apostle? Minaa ro'ou mamama'a? Minaa ro'ou feroia? Minaa ro'ou, rona bigi'aa ei foigia?
30 Minaa ro'ou, rona pa'i fei fana ba i farawaninaa ei funua? Minaa ro'ou rona warenaa u'ugai warea hepapa gufu?‡ Minaa ro'ou, rona aida guaipa'aa ena wareaa hepapa gufu ma warefa'arewaiaa ei hanuna a'a hefi'adiai?
31 Ma'uaa hamonei§ refununuminaa ei baua fana.

Hagua

Ma e'eni a fama'aa hamu'ou fei

13

napa'aa muainaa mina e'ei. 1 Nabaa a warenaa wareaa hepapa gufu,* o warenaa wareaa† ei alo'alo ma'uaa lomi na pa'i hagua a'au, yau ale'ei hepalo ha'ifa rona hafugia, o hepalo manumanu na ba'aba'a ua.
2 Nabaa a diware'augaa fei ba i nomai nene ma apa'ifarawanima'aiaa minaa ei manumanu na ude'opa'ai ma minaa ei apa'a ma nabaa una pa'i fei we'iaa naranara ba i toigipa'aa Afuana ba neiree momogu i agi ma'uaa lomi una pa'i fei hagua a'au, pa'aa lomi hanuu.
3 Nabaa yau, a fanaa minaa ei manumanuu a'a ei lomi manumanu ma fei pa'afiu una fagu'aia a'a fei weguweguana‡ ma'uaa lomi una pa'i hagua a'au, pa'aa lomi ba a tonaa ne'a manumanu.
4 Fei hagua na pa'i fawiwi'aia ma firawania. Lomi i pa'i punepunea, warefa'agu'agua, o mamagugua.
5 Lomi agu'agua, lomi fei naranara ba minaa hia ua, ina walalo fifi'ii ununa, lomi i naraiaa ei hafelo'aa hefi'a.
6 Fei hagua, lomi na ni'eni'e a'a ei manumanu hafelo ma'uaa a'a ei manumanu na fa'uai.
7 Ina'aida wagi'inaa ei rama'a, ina'aida narafarawani a'a ro'odu, ina'aida fani o'onaia unuu rama'a ma ofasisia.
8 Fei hagua, lomi iwe fa'asisi. Ma'uaa, ei diware'auga, rowe pedu. Minaa ei wareagufu, rowe pedu. Fei apa'a, ana iwe pedu.
9 Uaa o'odu, ona aida ma'ida ua ma ona diware'augaa ma'ida ua,
10 ma'uaa ena na nomai fei fapopo'ia, ei lomi na po'aifarawani i apa'ai.

---

‡ **12:30: 12:30** O, *Minaa ro'ou, rona warenaa ei u'ugai rawerawe* § **12:31: 12:31** O, *hamo'ei* * **13:1: 13:1** O, *warenaa ei rawerawe* † **13:1: 13:1** O, *warenaa ei rawerawe* ‡ **13:3: 13:3** Hefi'a ne'ia mina ba, *pa'afiu ba a warefa'agu*

11 Ei ui badui, warewareau ale'ei wareaa baduu ma apa'au ale'ei apa'aa
baduu ma fei naranarau ale'ei naranaraa baduu. U'apowe wawanei, una
fapedugaa fei maumau baduu.
12 E'eni na tapora fafanunuaa o'ou, ale'ei ona igoaa fei hanunu wagii fei
abagua. Nefarani, owe fafanunufarawani. E'eni, una apa'aa ma'ida ua.
Nefarani, awemina apa'ifarawani minaa ei manumanu ana ale'ei ba na
apa'ifarawaninau mei Haidaa.
13 Ma eni, dufu, odumanu manumanu: we'iaa naranara, o'onaia unu ma
hagua. Ma'uaa fei na pafeainaa ro'odu, hagua.

14

Ei Diware'auga ma ei Wareagufu

1 Hamonei neneraa fei mau hagua ma nunuminaa ei fanaa fei Spiriti fini-
naa refurefua. Fei ba hamonei pa'aa nunuminia, fei fanaa fei diware'auga.
2 Uaa hini i warenaa wareaa hepapa gufu,* abaa fi warenaa a'a ei rama'a,
ma'uaa a'a mei Haidaa. Lomi ba hemea i guai'apa'aa hanuu ei wareana; uaa
fi wareaa ei manumanu na ude'opa'ai a'a fei spiritina.†
3 Ma'uaa hini i diware'augaa ei ba i nomai nene, fi warenaa a'a ei rama'a,
ba fawe'iwe'i, fa'unuwenuwe ma fararawanii ro'odu.
4 Hini mei i warenaa wareaa hepapa gufu, ifi fawe'inaa anaia. Ma'uaa, hini
i diware'augaa ei ba i nomai nene, fi fawe'iaa fei losuu.
5 Nunumiau ba minaa hamu'ou nei warenaa wareaa hepapa gufu,‡ ma'uaa
napa'aa rawani nabaa hamona diware'augaa ei ba i nomai hinene. Ma'uaa,
ba i fawe'iwe'ii fei losuu, mei i diware'augaa ei ba i nomai nene na muainaa
mei i warenaa wareaa hepapa gufu§ nabaa lomi hemea piguana.
6 Si'ei, ena lofu, nabaa a nomai a'a hamu'ou ma a warenaa wareaa
hepapa gufu, tamanu rawani'ana fei noramiau a'a hamu'ou nabaa lomi na
fa'arewaia hepalo manumanu nado'o ude'opa'ai a'a mei Haidaa, o fanaa
hamu'ou ma'ida apa'a, o fa'aiaa hefaa diware'auga, o feroinaa hamu'ou?
7 Ana ale'ei a'a ei flute, o harp o ei manumanu lomi fawewenii ro'odu.
Nabaa hepalo manumanu ale'ei na pa'i hepalo ua mau inaiana, batanai o
guaipa'ia ba na wanewaneinaa fei lauga?
8 Ma nabaa fei maniwa na pa'i hepalo ua mau inaiana, hini i guaipa'ia ba
inei ofafaufau a'a fei fifo'aia?
9 Ana ale'ei a'a hamu'ou. Nabaa lomi hamo'aa ware ale'ei ba rona guaipa'ia
hefi'adiai, batanai ba hemea i guai'apa'aa ei wareaa hamu'ou? Nabaa ale'ei,
hamo'aa ware'uanaa fei ilao.
10 Ona aida ba feni ano na pa'i watauda wareagufu ma'uaa minaa ro'ou,
rona pa'ipedu hanuu ro'odu.
11 Nabaa yau, lomi una guai'apa'aa hemea fi wareware, yau ale'ei rama'aa
hepapa gufu i a'ana ma hia, ale'ei rama'aa hepapa gufu a'au.
12 Ana ale'ei a'a hamu'ou. Hamona nunuminaa ei fanaa fei Spiriti ma'uaa
hamonei fagipeaa ei fanaa fawe'iwe'ii fei losuu.
13 Ma si'ei, hini i warenaa wareaa hepapa gufu, inei do'o lafulafu ba i
pigupa'aa hanuu ei wareana.
14 Hamatee, nabaa a lafulafuwarenaa wareaa hepapa gufu, fei spiritiu ana
fi lafulafu ma'uaa fei naranarau lomi na bigi.

---

* **14:2: 14:2** O, *hepalodiai rawerawe*; vv. 4, 13, 14, 19, 26 ma 27 anaa † **14:2: 14:2** O, *wagii fei Spiriti.*
‡ **14:5: 14:5** O, *hefi'adiai rawerawe*; vv. 6, 18, 22, 23 ma 39 anaa § **14:5: 14:5** O, *hefi'adiai rawerawe*; vv. 6, 18, 22, 23 ma 39 anaa

15 Si'ei, a batanai? Unei lafulafu fininaa fei spiritiu ma lafulafu fininaa
fei naranarau anaa. Unei lalaugi fininaa fei spiritiu ma lalaugi fininaa fei
naranarau anaa.
16 Nabaa yoi, o uduginaa mei Haidaa fininaa fei spiritimu, batanai ba
hemeadiai dupuaa ei lomi rona guai'apa'aa ei wareamu* ba i ware "Amen"
a'a fei warea 'ta'?
17 Fa'ua ba ona uduginaa mei Haidaa, ma'uaa lomi na apa'aa hanuna mei
rama'a mei.
18 Una ni'eni'e a'a mei Haidaa ba una'aida wareaa watauda wareaa hepapa
gufu laraa minaa hamu'ou.
19 Ma'uaa laloo fei humuu losuu, una nunuminia ba a wareaa haipani ua
paolaa warea ba i feroinaa hefi'a laraa fei ba a wareaa hefua pufaba'a paolaa
warea wagii fei wareaa hepapa gufu ma lomi rona guai'apa'ia.
20 Ena lofu, hamonei'aa naradiai ale'ei mau ei baduu. A'a ei hafelo'a bigi'a,
hamonei ale'ei ei baduu, ma'uaa naranaraa hamu'ou nei a'u.
21 Ina pa'i fei ne'aia wagii fei Law ba:
Mei Fasu na ware ba,
"A'a ei rama'a na u'ugai wareagufuu ro'ou
ma a'a ei haba'umuu ei rama'aa hepapa gufu,
a warenaa a'a eni rama'a eni
ma'uaa ana lomi ro'aa guaipa'aa wareau."
22 Si'ei, ei wareagufu abaa ale'ei lala a'a ei narafawe'ia ma'uaa lala a'a ei
abaa narafawe'ia. Ma'uaa ei diware'auga, manumanuu ei narafawe'ia, a'a
ba manumanuu ei abaa narafawe'ia.
23 Si'ei, nabaa minaa fei losuu na papa'ifipui ma minaa ro'ou, rona ware-
naa wareaa hepapa gufu ma nabaa hefi'a lomi ro'aa guai'apa'ia† o hefi'a abaa
narafawe'ia, rona wadu'aimai laloo fei losuu, lomi ro'aa nara ba hamona
poapoai?
24 Ma'uaa, nabaa i wadu'aimai nemea abaa narafawe'ia, o nemea lomi na
apa'aa hanuu ei wareaa hamu'ou‡ ena hamofi diware'augaa ei ba i nomai i
nene, i powe fa'apa'ia ba hia na hafelo ma minaa ro'ou, ro'awe narafafelo
a'ana,
25 ma ei naranarana, ei na ude'opa'ai, iwe are'are. Si'ei, iwe o'o'uinaa
pu ma uduginaa mei Haidaa ma ware ba, "Mei Haidaa, hia pa'aa inamoaa
hamu'ou!"

Fei Pa'aa Mau Losuia

26 Ena lofu, o ware batanai? Ei hamo'aa papa'ifipui, hemea na pa'i lauga, o
feroia, o warefalelefoaa ei na do'o ude'opa'ai, o wareagufu, o piguaa wareaa
hepapa gufu. E'ei manumanu e'ei, ronei bigi'ia, uaa ba fawe'iwe'ii fei losuu.
27 Nabaa hefi'a ro'aa warenaa wareaa hepapa gufu, te, hawii helagui o
o'odui ua ro'aa ware, ei na ware hemea, nemea neido'o oma'a ma mei fi ware
nei pa'i hemea piguana.
28 Nabaa lomi na pa'i pigua, mei ba i ware, inei ofamadumu laloo fei losuu
ma ware ana unaia a'a mei Haidaa.
29 Helagui o o'odui mamama'a, ronei ware ma minaa ei rama'a, ronei
italalafuima'aiaa ei wareaa ro'ou.
30 Ma nabaa i bailarofimai a'a hemea fi guta fei warefalelefoaa fei na
ude'opa'ai, mei fi wareware neido'o ba'ofaa wareana.
31 Uaa ina pa'i au hememea hamu'ou ba i diware'augaa ei ba i nomai
hinene ba minaa ei rama'a, ronei feroi ma fa'unuwenuweaa ro'ou wagina.
32 Ei spiritii ei mamama'a na udenaa ana panii ei mamama'a.

---

* **14:16: 14:16** O, *dupuaa ei we wadu'aia* † **14:23: 14:23** O, *hefi'a ei we wadu'aia* ‡ **14:24: 14:24** O, *hemea we wadu'aia*

33 Uaa mei Haidaa, abaa hia Haidaniaa ei bibiyei ua, uaa Haidaniaa fei
gutafarawania.
Laloo minaa ei losuu ei apunaia,
34 ei pifine, ronei babanini ma ronei'aa wareware laloo ei losuu, ma'uaa
ronei fafafaunaa ana ro'ou, ale'ei i ware fei Law.
35 Nabaa ro'aa i'igilabarainaa hepalo manumanu, ronei i'iginaa ei haroo
ro'ou i humu, uaa manumanuu mamafaa nabaa nemea pifine i wareware
laloo fei losuu.
36 Fei wareaa mei Haidaa, noramiana a'a hamu'ou? Uniaa hamu'ou,
hamona tonia?
37 Nabaa hemea i nara ale'ei ba hia mamama'a, o na pa'i fanaa fei Spiriti
a'ana, te, inei ware ba ei ne'ifanau hamu'ou, pa'aa wareaa mei Fasu.
38 Nabaa i fanunu'au'uaialao feni wareau, hia, ana ro'aa fa-
nunu'au'uialao.§
39 Si'ei, ena lofu, hamoneimina nunuminaa fei ba hamo'aa diware'augaa ei
ba i nomai hinene ma hamonei'aa pauninaa ei ba ro'aa warenaa wareagufuu
hepapa gufu.
40 Ma'uaa minaa ei bigi'aa hamu'ou, nei fibo'ii ma hala'aifarawani.

15

Fei Asi'anaa Christ

1 Ena lofu, eni ba a fanonominaa hamu'ou fei rawani'a warea, fei una
u'ufanaa hamu'ou, fei hamona tonia, fei hamona u i wagina.
2 A'a feni rawani'a warea feni, hamona tela nabaa hamona urofawe'inaa
feni warea, feni una u'ufanaa hamu'ou. Nabaa lomi, fei narafawe'iaa
hamu'ou, pa'aa lomi hanuna.
3 Uaa tamanu una tonia, una fifaninaa a'a hamu'ou, uaa sifei fei napa'aa
bauana* laraa hefi'adiai manumanu: Christ na ma'e uaa ei hafelo'aa o'ou,
ale'ei i wareia fei Bu'u Apuna
4 ma rona agifinia ma ina fa'asi'ania wagii fei fa'oduaiaa arewaa ale'ei i
wareia fei Bu'u Apuna
5 ma ina fa'arewa a'a Peter† ma nene, a'a ei hefua ma helagui.
6 Ma nenee fei, ana a'a fei au fei, ina fa'arewa a'a ei lofu, puduu ro'ou na
muainaa haipani pu'u. Ma watauda ro'odu, ana roi werawera ma'uaa hefi'a,
rona ma'igudii.
7 I dii, ina fa'arewa a'a James ma nene, a'a minaa ei apostle
8 ma nenee minaa ro'odu, inawe fa'arewa a'au. Ana ale'ei hemea baduu
lomi na wanini a'a fei au waniniana.
9 Uaa yau na fafau lalau a'a minaa ei apostle lomi na rawani ba ro'aa
roroinau hemea apostle, uatani, una haperararaiaa fei losuu mei Haidaa.
10 Ma'uaa a'a fei rawani'aa mei Haidaa yau na oanaa ale'eni eni. Ma fei
rawani'ana a'au na pa'i hanuna uaa na bigifawe'inaa yau laraa ro'odu, abaa
ana yau, ma'uaa fei rawani'aa mei Haidaa, fei na oa a'au.
11 Ma'uaa fei ba hini na u'u—ro'ou, o yau, abaa baua manumanu. Hai'ouna
u'ugia ma hamona narafawe'i wagina.

Fei Asi'anaa ei Ma'ea

12 Nabaa hai'ouna u'u ba Christ na asi'adii a'a fei ma'ea, tani ro'aa ware
hefi'a hamu'ou ba lomi na pa'i asi'anaa ei ma'ea?
13 Nabaa lomi na pa'i asi'anaa ei ma'ea, Christ, ana lomi na asi'aa.

---

§ **14:38: 14:38** Hefi'a ne'ia ba, *Nabaa lomi ina apa'aa fei, te, dirawaia*
* **15:3: 15:3** O, *rawarawa*
† **15:5: 15:5** Warea Greek ba *Cephas*

14 Ma nabaa Christ, lomi na asi'aa, fei u'ugaa hai'ou, lomi hanuna ma fei
we'iaa naranaraa hamu'ou, ana lomi hanuna.
15 Nabaa ale'ei, o'ou fi u'u ba mei Haidaa na sifisifi, uaa, ona u'u ba mei
Haidaa na fa'asi'anaa Christ a'a fei ma'ea. Uaa lomi ina fa'asi'ania nabaa
pa'aa lomi asi'anaa ei ma'ea.
16 Ma'uaa, nabaa fa'ua ba ana rotaa asi'aa ei ma'ea, ana lomi na asi'aa
Christ.
17 Ma nabaa ana lomi na asi'aa Christ, fena we'iaa naranaraa hamu'ou
pa'aa lomi hanuna ma ana hamofi oa a'a ena hafelo'aa hamu'ou.
18 Ma ei rona ma'igudii a'a Christ, ana ro'aa pa'aa pa'ai.
19 Nabaa fei o'onaia unuu o'odu a'a Christ manumanuu eni ua, a'a feni
tatalaiaa o'ou feni ano, oneipa'aa faloloa'inaa ana o'ou laraa minaa ei
rama'aa feni ano.
20 Ma'uaa, pa'aa fa'ua ba Christ na asi'adii a'a fei ma'ea. Hia, mei rawarawa
fuaa a'a ei rona ma'igu.
21 Uaa fei ma'ea, fanoramiaa hemea rama'a, si'ei, ana hemea rama'a nei
fanoramiaa fei asi'anaa ei ma'ea.
22 Uaa a'a Adam minaa ei rama'a, rona ma'e ma a'a Christ, minaa ei, rowe
to harenua.
23 Ma'uaa, ei ma'ea, rona pa'i au ro'ou. Christ, hia, mei rawarawa fua ma
ena ina hadiwe'imai, hememea ei maroana iwe asi'aa.
24 Ma nenee fei, iwe nomai fei baibaisio ena ina fanima'aiaa ei baua gufu
na pa'i hapara wagina, ei forafora ma fei faufau ei hapara. Ipowe fifaninaa
fei haparaia a'a mei Haidaa, mei Ama.
25 Uaa inei upanarofaa fei hapara nopa'aloo fei arewaa ba i aunaa ei
bidibidii ununa haroo pinena.
26 Fei a'apoo bidibidii unu ba i fanima'aia, fei ma'ea.
27 Uaa ina "augaa minaa ei manumanu i haroo pinena." Ma wagii fei ba
"minaa ei manumanu" i ude haroo pinena, onei'aa nara ba hanuna sifei ba
ana mei Haidaa, hia, haroo pinena. Ma'uaa, mei Haidaa na augaa minaa ei
manumanu i haroo Christ.
28 Ena i bigidigaa ei, mei Na'uu Rama'a, anaia, iwe oa haroo hemei inamina
augaa ei manumanu harona. Ma mei Haidaa iwe pafeainaa minaa ei
manumanu.
29 Nabaa pa'aa lomi asi'ana, ro'aa batanai ei rona pudugufai uaa ei ma'ea?
Nabaa ei ma'ea pa'aa lomi ro'aa asi'aa, tani ro'aa pudugufai ei rama'a wagii
ro'ou? Ma nabaa ei ma'ea, pa'aa lomi ba ro'aa asi'aa, tani ei ba ronei
pudugufai ei rama'a wagii ei ma'ea?
30 Ma a'a hai'odu, tamanu pa'afina ba hai'ouna'aida bigi a'a ei manumanu
ba i fafeloaa hai'odu?
31 Fei mau gutanau ale'ei ba hepapalo arewaa una ma'e. Feni, ina fa'ua,
ena lofu, ana ale'ei fei fa'uaia ba a'a Christ Jesus, mei Fasuu o'ou, una
warefa'agu'agu a'a hamu'ou.
32 Ma wagii fei bigi'au una fiharei a'a ei rama'a yei Ephesus, ma'uaa tamanu
hanuna nabaa una bigi'uaiaa ei manumanu yeni a'a feni ano? Nabaa lomi
ro'aa asi'aa ei ma'ea,
"Te, odii o hanana ma hunu ua,
uaa narani, o'aa ma'e."
33 Apuna narafatata: "Oa tapuu ei hafelo'a ma ro'aa fafeloaa fei rawani'a
naranaraa hamu'ou."
34 Hamonei tohadiwe'inaa fei rawani'a naranaraa hamu'ou ma apuna bigi-
fafelodiai, uaa hefi'a hamu'ou, lomi rona apa'aa mei Haidaa. Na wareaa fei
ba hamonei mafa.

Fei Mau Unuu ei Rona Asi'aa

35 Ma nabaa hemea rama'a i i'igai, “Batanai rona asi'aa ei ma'ea? Batanai
mau unuu ro'odu?”
36 Hefei, poapoa i'igaia! Tamanu ona faroia, lomi ba i habe nabaa atawe
ma'e.
37 Ei ona faroaa hepalo manumanu, ale'ei wheat, o hepalodiai manumanu,
lomi ba o'aa faroaa fei pa'apa'ana, uaa ona faroaa fei launa.
38 Ma'uaa mei Haidaa na fanaa fei pa'apa'ana ale'ei naranarana. Ma a'a
hepapalo lau ana na pa'i pa'apa'ana.
39 Minaa ei pigio abaa fimina'ei. Ei rama'a, rona pa'i hepalo mau pigio, ei
manulelele hepalodiai, ei manufidufidu hepalodiai ma ei nia hepalodiai.
40 Ma ei manumanu pafea, ana rona pa'i pa'afii ro'odu. Ma'uaa, fei mau
pa'afii ro'ou hepalo ma fei mau pa'afii ei manumanu malagufu hepalodiai.
41 Fei mau we'aa fei halo, hepalo, fei puda hepalodiai ma ei pi'u, hepalodiai.
Ma fei mau we'aa hepalo pi'u na u'ugai a'a hepalodiai pi'u.
42 Ana ale'ei fei asi'anaa ei ma'ea. Fei unu i i'ifai fininaa hafelo'a, ma'uaa i
asi'aa fininaa hawera;
43 Fei mau unu na i'ifai ina hafelo, ma'uaa fei unu i asi'aa, i pa'i hawerana.
Fei na i'ifai, lomi faufauna, ma'uaa fei i asi'aa na pa'i faufauna.
44 Ina i'ifainaa hefei ununa unuu rama'a ma'uaa i asi'aa fei ununa, unuu
spiriti.
Nabaa na pa'i ununa, unuu rama'a, ana na pa'i ununa, unuu spiriti.
45 Ma si'ei, ana ale'ei rona ne'idigia ba: “Mei rawarawa rama'a, Adam, ina
to fawewenina”; mei a'apoo Adam, hia hemea na pa'i spiriti ma ana i fani
faweweni.
46 Mei rama'a spiriti a'a ba na nomai farawarawa, uaa mei rama'a ua, ido'o
nomai ma nene, mei rama'a spiriti.
47 Mei rawarawa rama'a mamarana wagii fei poraa malagufu. Mei fahe-
laguiaa rama'a noranarai pafea.
48 Ei unuu ei rama'aa malagufu, ana ale'ei mei rama'a mamarana wagii fei
malagufu. Ei unuu ei rama'a rona dinaa pafea, ana ale'ei fei unuu mei rama'a
noranarai pafea.
49 Ma ana ale'ei ba ona torotonaa fei mau mei rama'aa malagufu, ana owe‡
tonaa fei mau mei rama'a noranarai pafea.
50 A fa'arewaia a'a hamu'ou, ena lofu, ba fei pigio ma fei namo, lomi ba i
wadu'ainaa fei haparaiaa mei Haidaa ma fei ba i maroro ana lomi ba i tonaa
tamanu ei ba lomi i marorotoo.
51 Guainia. A warefanaa hamu'ou hepalo manumanu na ude'opa'ai. Lomi
ba o'amina ma'igu ma'uaa minaa o'ou, owe filogii
52 a'egime'ai, ale'ei usida, o bigoaa puda, a'a fei a'apoo aigaa fei maniwa.
Uaa fei maniwa, iwe ai, ei ma'ea, rowe asi'aa ma lomi ba ro'aa wafuu ma owe
filogii.
53 Uaa eni hudi unuu o'ou, ro'awe wafuu ma'uaa opowe tonaa ei hudi unu
lomi ba ro fai wafuu. Ma eni hudi unuu o'ou e'eni ro'aa ma'e ma'uaa hinene,
owe tonaa ei lomi ro'awe ma'etoo.
54 Nefarani, fei ba i maroro, iwe tonaa tamanu lomi i marorotoo ma fei ba
i ma'e, iwe tonaa fei lomi iwe ma'etoo. Ena na nodigimai fena au fena, ipowe
nofa'uaimai fei ne'ia ba: “Fei asi'ana na muainaa fei ma'ea.”
55 “Fena ma'ea, hitani fei faufaumu ba ona mua?
Fena ma'ea, hitani fei fi'iamu?”
56 Fei fi'iaa ma'ea, pono'aa ei hafelo'a. Ma ei hafelo'a na to faufauna a'a fei
Law.

‡ **15:49: 15:49** Hefi'a ne'ia mina ba *onei*

57 Ma'uaa onei ware ‘ta’ a'a mei Haidaa ba a'a mei Fasuu o'ou Jesus Christ, ina
famuainaa o'ou.
58 Si'ei, ena rawani'a lofuu, ufawe'i. Apuna fanoramii hepalo manumanu
ba i toiginaa hamu'ou. Ranimai hamoneimina fanaa hamu'ou a'a fei bigi'aa
mei Fasu, uaa hamona aida ba a'a mei Fasu, ei bigi'aa hamu'ou, ipowe pa'i
fuana.

16

1 Ma wagii fei ba hamo'aa pagi'augaa ena mugoo po'ii haduhaduu ena
apunaia, hamonei bigi'ia ale'ei ei wareau a'a ei losuu yei Galatia.
2 A'a fei rawarawa arewaa laloo hepapalo hefapagipagia, hememea
hamu'ou nei au'u'uginaa ma'ida mugoo po'ina, ale'ei ba i wareinaa puduna
ma naraia ba hefiga inei augia. Ma ena una nomai, lomi ba hamo'aa todiai.
3 Ma ena una nomai, awe ne'inaa ei wareau ba batanai maumau ei rama'a,
ei hamona rafeinaa ro'ou. Ma ba hamo'aa aloaa ro'ou fininaa fei ne'iau
mawe ei mugoo po'i ba ronei dinaa Jerusalem.
4 Nabaa ona nara ale'ei ba unei nogiaa ro'odu, te, ronei aunufipui a'au.

Ei I'igaiaa Paul

5 Una aunudiginaa yei Macedonia, awe nomai a'a hamu'ou ma'uaa ado'o
aunu'ailao Macedonia.
6 Narau ba a gutafipui a'a hamu'ou ma'ida, ale'ei i nopa'aloo fei pedupeduu
fei au waiwana ba hamonei hadumau a'a fei tatalaiau, fei ba a dinaa wagina.
7 Nabaa a nomai e'eni, a guta ma'ida ua a'a hamu'ou. Si'ei, lomi ba a nomai
e'eni, uaa nunumiau ba a gutafamadii ma'ida. Si'ei, awe nomai nefarani
nabaa i ugainau mei Fasu.
8 Ma'uaa uneido'o guta yeni Ephesus nopa'alao fei au Pentecost,
9 uaa ale'ei hepalo baua gigei na gigi a'au ba uneiree wadu'ai ma bigi
ma'uaa na pa'i watauda yei rona siba a'au.
10 Nabaa i nomai Timothy, hamonei fagutania ale'ei ba lomi na pa'i hepalo
manumanu i fama'auia, uaa ifi bigi'aa fei bigi'aa mei Fasu, ana ale'ei yau.
11 Si'ei, lomi na rawani ba nemea hamu'ou i ofadugia. Alofarawaninamii
hia a'au. Yau fi guta'oma'uaia fipuinaa ei lofu.
12 Ma mei lofuu o'ou Apollos, unamina i'igifawe'i a'ana ba nei aunufipui-
wau a'a ei lofu ma dinaa a'a hamu'ou. Pa'aa lomi na nunuminia ba i nowau
e'eni, ma'uaa iwe nowau nabaa i pa'i rawani'a auna.
13 Hamonei ofafaufau; ufawe'i a'a fei we'iaa naranaraa hamu'ou; apuna
ma'au; hamonei ofawe'i.
14 Hamonei bigi'aa minaa ei manumanu fininaa hagua.
15 Hamona aida ba ei maroaa fei humuu Stephanas, ei rawarawa rama'a
tonaa mei Fasu yei Achaia ma rona augaa ana ro'ou ba ro'aa hadumaa ei
apunaia. A i'igifawe'i a'a hamu'ou, ena lofu
16 ba hamonei guainaa wareaa ro'ou mawe minaa ei rona nomai ba ro'aa
bigifipui wagii fei bigi'a.
17 Una ni'eni'e a'a fei noramiaa Stephanas ma Fortunatus ma Achaicus, uaa
rona fani hefi'a manumanu lomi hamona hadumau wagina.
18 Uaa rona farawanidinaa fei spiritiu ma fei spiritii hamu'ou anaa. Ei mau
rama'a ale'ei, hamonei fahonuanaa ro'ou.

Ei A'apoo Warea

19 Ei losuu yei Asia, rona famafufuoinaa hamu'ou. Aquila ma Priscilla,*
lagunapa'aa famafufuoinaa hamu'ou uaa mei Fasu. Ma na pa'i hepalo losuu,
rona figupui humuu lagua. Ana rona famafufuoinaa hamu'ou.
20 Minaa ei lofu yeni, rona famafufuoinaa hamu'ou. Hamonei fihatofii
pudaa hamu'ou fininaa rawani'a naranara.
21 Yau, Paul, na ne'inaa paniu feni famafufuoia.
22 Hini lomi i haguaa mei Fasu, nei tonaa fei umua. Nomai, Mena Fasu!†
23 Fei rawani'aa mei Fasu Jesus nei oafipui a'a hamu'ou.
24 Feni haguau i dinaa a'a minaa hamu'ou, ena na oafipui a'a Christ Jesus.
Amen.‡

* **16:19: 16:19** Warea Greek ba, *Prisca*, ana fei hara *Priscilla* † **16:22: 16:22** A'a Warea Aramea fei warea, *Nomai, Mena Fasu* sifei ba *Marana tha.* ‡ **16:24: 16:24** Hefi'a ne'ia lomi na pa'i *Amen.*

2 CORINTHIANS

Warefa'aia

Feni faguapaloaa ne'ia a'a ei Corinth, Paul na ne'inia a'a fei au pidawaia pafoo ei losuia yei. Hefi'a ro'ou, rona ware ba Paul na tata, ma'uaa ina fama'aiaa fei baua nunumiana ba ro'aa fifawanewanei ma namina rata fei ni'eni'eana ei ro'aa bigi'ia.

Do'ofama'a, Paul fi u'ugaa fei pa'afii fei sibana wagii fei rawarawa ne'iana ma fei ni'eni'eana ba rona filogii naranaraa ro'ou.

Ina i'iginaa fei losuu ba ronei fani fanaa ro'ou a'a ei narafawe'ia yei Judea, ei lomi rona pa'i. Ana na fiharei a'a ei ro ware ba ro'ou pa'aa apostle, ei rona ware ba Paul abaa pa'aa apostle.

1 Yau Paul, hemea apostle Christ Jesus a'a fei nunumiaa mei Haidaa ma i
a'au, Timothy, mei lofuu o'ou.

Feni ne'ia i dinaa a'a ei losuu mei Haidaa yei Corinth ma a'a minaa ei
apunaia yei Achaia:

2 Fei rawani'a ma fei gutafarawania i dinaa a'a hamu'ou, noranarai a'a mei
Haidaa, mei hia Amaa o'ou mawe mei Fasu Jesus Christ.

Mei Haidaniaa Minaa ei Fa'unuwenuwea

3 Udugia i dinaa a'a mei Haidaa, mei Amaa mei Fasuu o'ou Jesus Christ, mei
Amaa faloloa'ia, mei hia Haidaniaa minaa ei fa'unuwenuwea,
4 mei na fa'unuwenuweaa hai'ou a'a minaa ei awataa hai'ou ba a'a fei
unuwenuwea hai'ouna tonia a'a mei Haidaa hai'ounei fa'unuwenuweaa
hefi'adiai rona pa'i tamunu ei mau awataa.
5 Uaa ana ale'ei ei fi'iaa Christ na no'uamai a'a ei tatalaiaa hai'ou, ana a'a
Christ, fei unuwenuweaa hai'ou imina apoidiai.
6 Nabaa hai'ouna gutafafelo, fei pa'afina sifei ba hamonei gutafarawani ua
ma hamonei tela; nabaa hai'ouna gutafarawani, pa'afina sifei ba hamonei
gutafarawani ua, ba wagii ei fi'ia, ei hai'ounado'o tonia, ana hamonei tonaa
fei mau apitaia.
7 Ma napa'aa o'onai unuu hai'ou a'a hamu'ou, uaa hai'ouna aida ba ana
ale'ei hamo'aa tonaa ei fi'iaa hai'ou, ana hamowe tonaa fei unuwenuwea
hai'ouna tonia.
8 Ena lofu, nunumiaa hai'ou ba hamonei aida ba batanai ei awataa
hai'ouna tonia yei Asia. Hai'ounamina temu ma namina ratanaa hai'ou ba
pa'aa lomi hai'ou apitaipa'i ma ba hai'oupo'o birawa'a'afai ua.
9 Hi'i. Laloo ei naranaraa hai'ou, hai'ouna nanamuinia ba hai'ou'aa ma'e.
Ma'uaa fei manumanu fei, ina nomai ba hai'ounei'aa o'ugaa ana hai'ou,
ma'uaa o'ugaa mei Haidaa, mei i fa'asi'anaa ei ma'ea.
10 Ina fatela'anaa hai'ou a'a ei hafelo'a manumanu, ei na pa'i ma'ea wagina.
Ma na o'onai unuu hai'ou a'ana ba ranimai iwe hadumaloo hai'ou
11 ana ale'ei hamona hadumaa hai'ou wagii ei lafulafuaa hamu'ou. Wagii
fei rawani'a, fei ina fanaa hai'ou uaa ei lafulafuaa watauda, watauda ro'aa
ware 'ta' uaa hai'ou.*

Paul na Filoginaa Naranarana

12 Sifeni feni mamaguguaa hai'ou: Lomi na marapu ei naranaraa hai'ou
wagii ei mau tatalaiaa hai'ou yeni ano ma fei mau gutagutaa hai'ou a'a

* **1:11: 1:11** Watauda ne'ia ba, *hamu'ou*

hamu'ou. Siguapaloei napa'aa apunai ma fa'uai ma noramiana a'a mei
Haidaa. Ma abaa hai'ouna bigi'aa e'ei a'a fei mau apa'aa feni ano, ma'uaa
a'a fei rawani'aa mei Haidaa.
13 Uaa lomi hai'ouna ne'ifanaa hamu'ou hepalo manumanu lomi hamo'aa
igopa'ia o apa'ia. Ma na o'ugaa fei ba ana ale'ei hamona
14 apa'aa hai'ou ma'ida wagina ana hamonei aida ba ina rawani nabaa
hamo'aa mamagugu uaa hai'ou, ana ale'ei hai'ouna mamagugu wagii fei
arewaa mei Fasu Jesus uaa hamu'ou.
15 Si'ei ba una o'ugaa feni, na nara ba ado'omii ma'a hamu'ou ba hamo'aa
to guapalo hawegia.
16 Una do'onara ba amii ma'a hamu'ou ena na tatalaidinaa Macedonia
ma na hadiwe'imai, a noma'adimai hamu'ou. Ma ale'ei hamo'aa to guapalo
hawegia. Ma hinene, te, hamonei alonaa yau Judea.
17 Eni a pagiaa feni talau feni, na pa'i pa'afina. Lomi na bigi'ia ale'ei fei mau
feni ano. Haa, ale'ei ba i guapaloi naranarau ba a nara ba, “Hi'i, a bigi'ia” ma
ana fi nara ba, “Lo'e?”
18 Ma'uaa ana ale'ei ba mei Haidaa na oafagugu, fei wareaa hai'ou a'a
hamu'ou abaa “Hi'i” ma “Lo'e.”
19 Uaa mei Na'uu mei Haidaa, Jesus Christ, mei hai'ou Silas† ma Timothy
na u'ugia a'a hamu'ou, hia abaa ale'ei ba “Hi'i” ma “Lo'e.” Ma'uaa i a'ana,
ranimai ba “Hi'i.”
20 Uaa figa fa'unaia na wareia mei Haidaa, minaa ei, “Hi'i” a'a Christ. Ma
si'ei, i a'ana, ona ware ba, “Amen” ba nei to hawera wagina mei Haidaa.
21 Mei Haidaa, hia mei na bigi'ia ale'ei ba hai'ou ma hamu'ou, o ufawe'i a'a
Christ. Ina papaditainaa o'ou,
22 tama'ainaa o'ou ba manumanuna ma augaa fei Spiritina laloo iaa o'ou
ale'ei ba inadii tama'ainaa o'ou nopa'aloo tamanu i nomai.
23 Mei Haidaa i fagianainau nabaa lomi a warefa'uai ba fei pa'afina ba lomi
una hadiwe'inaa Corinth sifei ba inei'aa fi'i naranaraa hamu'ou.
24 Lomi hai'ouna nunuminia ba hai'ou ale'ei fasu wagii ei we'iaa naranaraa
hamu'ou, ma'uaa hai'ou'aa bigifipui a'a hamu'ou ba hamonei ni'eni'e, uaa
wagii fei narafawe'ia, hamona ufawe'i.

2

1 Si'ei, una naradii ba unei'awii ma'adinaa hamu'ou ma fani fi'iaa hamu'ou.
2 Uaa, nabaa a fafaloloa'inaa hamu'ou, hinidiai i fani'eni'eau. Haa, abaa ana
hamu'ou ena una fafaloloa'inaa hamu'ou?
3 Una ne'i ale'ei fama'a ba ena na nomai, lomi i bibiyei naranarau a'a
hamu'ou, hamu'ou ena ba hamo'aa fani'eni'eau. Uaa una aida ba nabaa una
ni'eni'e, ana hamo'aa ni'eni'e.
4 Uaa una naranara watauda ma na fi'i naranarau eni a ne'inaa feni fininaa
pasiaa ranuu pudau a'a hamu'ou. Abaa a fanarawataudanaa hamu'ou,
ma'uaa ba a fa'aiaa hamu'ou fei walaloaa fei haguau hamu'ou.

Futoaa Hafelo'aa mei na Tata

5 A'a mei na fafi'iaa ei naranara, lomi namina fi'i naranarau ale'ei fi'iaa
naranaraa hamu'ou wagina.
6 Fei fanaa hamu'ou lagina na hawia.
7 E'eni, hamonei futoaa fei tatana ma farawaninaa naranarana ba
nei'amina fua'onia fei faloloa'iana.
8 Si'ei, a i'igifawe'i a'a hamu'ou ba hamonei fama'adinia fei haguaa
hamu'ou a'ana.

† **1:19: 1:19** Warea Greek *Silvanus*, ana fei hara *Silas*

9 Fei pa'afina a ne'inaa a'a hamu'ou fama'a, sifei ba a apa'ia ba ana hamo'aa
u pa'i a'a fei manimania ma guainau a'a minaa ei manumanu.
10 Nabaa hamo'aa futoaa hafelo'aa nemea, yau ana a futoaa ei hafelo'ana.
Ma tamanu una futoia—nabaa fa'ua ba ina pa'i hafelo'ana—una futoia i
pudaa Christ Jesus uaa hamu'ou
11 ba inei'aa sifipa'aa o'ou Satan. Uaa, ona aidadii ei mau sifisifina.

Ei Bauana Wagii fei Manufau Fi'ugaia

12 Ei a dinaa Troas ba a u'ugaa fei rawani'a wareaa Christ ma na fa-
nunupa'ia ba mei Fasu nadii gigiaa fei gigei a'au,
13 ana lomi na rawani fei naranarau, uaa lomi na bapa'aa mei lofuu Titus
yei. Si'ei, una di'ininaa ro'ou ma dinaa Macedonia.
14 Ma na ware 'ta' a'a mei Haidaa uaa ranimai Christ na famuainaa hai'ou
ma fatalaifani'eaa hai'ou wagina. Uaa hai'ou, ina fatalainaa fei fa'apa'aa
hai'ou hia ale'ei hepalo dufaa manumanu.
15 Uaa a'a mei Haidaa, hai'ou ale'ei fei malelee fei dufaa unuu Christ
dupuaa ei roi tela ma ei roi pa'ai.
16 A'a ei roi pa'ai, hai'ou ale'ei fei raiaa ma'ea ma a'a ei roi tela, hai'ou ale'ei
fei dufaa harenua. Ma hini i bigipa'aa ei manumanu ei?
17 Abaa hai'ouna u'ugaa fei wareaa mei Haidaa ba hai'ou'aa to pono'a
wagina ale'ei bigi'aa wataudadiai. Agia. A'a Christ, hai'ou'aa ware i pudaa
mei Haidaa fininaa fei mau fa'uaia ana ale'ei ei rama'a aloamiaa mei Haidaa.

3

1 E'eni, lomi hai'ou'aa ware ba hai'ouna rawani. Ana lomi hai'ou ale'ei
hefi'adiai ba hai'ounei pa'i ne'ia i dinaa a'a hamu'ou o nomai a'a hamu'ou
ba hai'ou rawani'a.
2 Ana hamu'ou ua ale'ei hepalo ne'ia, hepalo na ude laloo iaa hai'ou ba
minaa ei rama'a nei igoia ma apa'ia.
3 Hamona fama'aia ba hamu'ou ale'ei fei ne'ia noranarai a'a Christ ba sifei
fei fuaa fei bigi'aa hai'ou. Ma fei ne'ia fei, abaa ne'iaa ro'ou nana'i, ma'uaa a'a
fei Spiritii mei Haidaa, mei fi oalao ma ana lomi na wa'a pafoo na'a, ma'uaa
laloo naranaraa rama'a.
4 Na pa'i o'ugiaa hai'ou i pudaa mei Haidaa uaa Christ.
5 Abaa hai'ouna bigipa'i ana hai'ou, ma'uaa hai'ouna bigipa'i uaa mei
Haidaa.
6 Ina fabigipa'aa hai'ou a'a fei manufau fi'ugaia, fei abaa pa'afina fei ne'ia
ma'uaa fei Spiriti; uaa fei ne'ia na fani ma'ea, ma'uaa fei Spiriti na fani
harenua.

Fei Haweraa fei Manufau Fi'ugaia

7 Nabaa fei bigi'a wagii fei ne'ia pafoo na'a na pa'i ma'ea ma na nofininamii
fei hawera ba ei Israel, lomi ro araiaa pudaa Moses hamatee fei hawerana,
fei fi mafofolao,
8 haa, lomi ba na muaidinia fei haweraa fei bigi'aa fei Spiriti?
9 Nabaa na pa'i hawerana fei bigi'a, fei na uniaa ei hafelo'aa ei rama'a, po'o
batanaidiai haweraa fei bigi'a na fani wanewanea!
10 Uaa fei nado'o pa'i hawerana mina, lomi i pa'idiai laraa fei na pa'i baua
hawerana.
11 Ma nabaa fei na mafofo na nofininamii fei hawera, po'o batanaidiai
haweraa fei na oalao!
12 Si'ei ba na o'onai unuu o'ou a'a fei, onamina laugu'ua.
13 A'a ba o'ou ale'ei Moses, mei na hawainaa pudana ba ei Israel nei'aa
fanunuia ei fi mafofolao fei hawerana.

14 Ma'uaa na lalawa'ai naranaraa ro'ou, uaa nopa'amii wagieni, fei hawaa
puda, ana fi ude ei ro'aa igoaa fei watanai fi'ugaia. Atawe lelegi, uaa a'a Christ
ua i lelegi.
15 Wagieni anaa, nabaa ro'aa igoaa ei ne'iaa Moses i lalawa'ai naranaraa
ro'ou.
16 Ma'uaa nabaa nemea i momo'ainaa a'a mei Fasu, fei hawa i lelegi.
17 Mei Fasu, hia fei Spiriti ma fawelei na oa wagina fei Spiritii mei Fasu, ei
rama'a, ro'aa ala.
18 Ma o'ou eni lomi na hawai pudaa o'ou. Ma ona fa'arewaiaa* fei haweraa
mei Fasu ma filogii ale'ei maumauna wagii fei hawera, fei fimina nogipelao,
fei noramiana a'a mei Fasu, mei hia fei Spiriti.

4

Rawani'a Manumanu Laloo ei Pe'i

1 Lomi na asisi naranaraa hai'ou a'a feni bigi'a hai'ouna pa'i uaa fei
faloloa'iaa mei Haidaa.
2 Agia, hai'ouna momo'ai a'a ei bigi'opa'aia ma ei i famamafaiaa hai'ou;
lomi hai'ouna sifisifi, ana lomi hai'ouna filoginaa fei wareaa mei Haidaa.
Agia, a'a fei ba hai'ou'aa fa'arewaiaa tamanu na fa'uai, hai'ouna farawaninaa
ana hai'ou a'a minaa ei rama'a i pudaa mei Haidaa.
3 Ma nabaa na hawai'opa'ai fei rawani'a wareaa hai'ou, ina hawai'opa'ai
a'a ei ro'ei pa'ailao.
4 Mei haidaniaa feni au e'eni na tapu'aa naranaraa ei abaa narafawe'ia ba
ronei'aa fanunupa'aa fei we'ai fei rawani'a wareaa fei haweraa Christ—mei
pa'aa haduoo mei Haidaa.
5 Uaa, lomi hai'ou'aa u'ugaa ana hai'ou ma'uaa Jesus Christ, hia mei Fasu
ma hai'ou ale'ei nafii hamu'ou, uaa Jesus.
6 Uaa mei Haidaa, mei i ware ba, “Inei we'a fei we'ai laloo fei roromaa,” hia
na fawe'aiaa fei we'aina laloo iaa hai'ou ba i fanaa hai'ou fei we'ai fei apa'aa
fei haweraa mei Haidaa i pudaa Christ.
7 Ma'uaa hai'ouna pa'i feni pa'aa rawani'a manumanu laloo iaa hai'ou ale'ei
ei pe'i ua ba i fama'aiaa fei baua faufau noramiana a'a mei Haidaa ma a'a ba
hai'ou.
8 Namina fitaninaa hai'ou, ma'uaa lomi hai'ouna marata; hai'ouna hama-
magua ma'uaa lomi hai'ouna rawa'a'afai;
9 hai'ouna tonaa haperararaia, ma'uaa lomi na di'ininaa hai'ou mei
Haidaa; rona fo'afapasiaa hai'ou, ma'uaa lomi hai'ouna ma'e.
10 Ranimai, hai'ouna'o talaiporo'aa fei ma'eaa Jesus a'a ei hudi unuu hai'ou
ba fei harenuaa Jesus ana nei arewa a'a ei hudi unuu hai'ou.
11 Uaa, e'eni, hai'ou'ei werawera, ma'uaa rona'aida fifaninaa hai'ou a'a fei
ma'ea, uaa Jesus, ba fei harenuana nei arewa a'a eni hudi unuu hai'ou, ei
unuu ma'ea.
12 Si'ei, fei ma'ea fi foraiaa hai'ou, ma'uaa fei harenua fi foraiaa hamu'ou.
13 Ina ne'idii ba, “Una narafawe'i; si'ei una ware.” Wagii fei spiritii fei
narafawe'ia, hai'ouna ware,
14 uaa hai'ouna aida ba mei i fa'asi'anaa mei Fasu Jesus a'a fei ma'ea, ana
iwe fa'asi'anaa hai'ou a'a Jesus ma hupu'inaa hai'ou a'a hamu'ou inamoana.
15 Minaa eni ale'ei fararawanii hamu'ou ba fei rawani'a, fei fi talenaa a'a
watauda neimina fawareaa watauda ba ‘ta’ ma ba i tonaa hawera wagina
mei Haidaa.
16 Si'ei, lomi na asisi naranaraa hai'ou. Ma'uaa fa'ua ba ei hudi unuu hai'ou
fi hafelolao, ma'uaa ina farawaninaa laloo iaa hai'ou a'a hepapalo arewaa.

* **3:18: 3:18** O, *narama'aiaa*

17 Uaa eni awataa eni na papaa ma lomi i madii, eni fi bigifanaa hai'ou fei
hawera lomi i pedutoo, fei namina awatadiai laraa minaa ei.
18 Si'ei, lomi hai'ouna narapa'aa tamanu hai'ouna fanunupa'ia eni ma'uaa
ei lomi hai'ouna fanunupa'ia. Uaa tamanu ona fanunupa'ia, manumanuu
e'eni ua, ma'uaa ei lomi ona fanunupa'ia, lomi i pedutoo.

5

Fei Gufuu O'ou Pafea

1 Ma ona aida ba ei hudi unuu o'ou ale'ei ei pale, ei ona guta wagina. Ma
nabaa na wata'o'o, ona pa'i hepalodiai a'a mei Haidaa, hepalo pale lomi i
pedutoo i pafea. Abaa faduaa rama'a.
2 E'eni oi ai'ai ma nunumiai ba o'aa papainaa fei lawalawa a'a fei gutanaa
o'ou pafea,
3 uaa ena ona lalawai, lomi ba o'aa alawata.
4 Hamatee eni oi guta wagii eni pale eni, ona ai'ai ma tonaa awataa, uaa
lomi ona nunumiai ba o'aa ala'ala ma'uaa ba o'aa papai lawalawaa pafea ba
fei unuu ma'ea nei filoginaa harenua.
5 Mei Haidaa na famamaraiaa o'ou a'a fei ma na fanidigaa o'ou fei Spiriti
ale'ei uni'uni a'a tamanu iwe nomai.
6 Si'ei, ranimai ona o'ugi ua ma aida ba nabaa o'ou yeni a'a eni pale eni, eni
hudi unu eni, lomi ona oa a'a mei Fasu.
7 Ona tatalai wagii fei narafawe'ia ma abaa tamanu ona fanunuia.
8 A ware ba o'ouna o'ugi ua ma nunumiau ba a faraua a'a feni hudi unuu
ma dinaa a'a mei Fasu.
9 Si'ei, nunumiaa o'ou ba onei fani'eni'eia nabaa o'ou yeni a'a eni hudi unu,
o lo'e.
10 Uaa minaa o'ou, onei u i ma'aa fei gutanaa Christ, mei fadududua ba
hememea nei to pono'ana a'a tamanu na bigi'ia ei fi guta wagii fei hudi
ununa—ba rawani'a o hafelo'a.

Fei Bigi'aa fei Fawanewaneaa Watola

11 Si'ei ba hai'ouna aida ba batanai fanaa ma'aua a'a mei Fasu, hai'ou'aa
hofeaa ei rama'a. Fei maumau hai'ouna arewa a'a mei Haidaa ma nunumiau
ba ana nei arewa a'a ei naranaraa hamu'ou ba abaa hai'ou sifisifi rama'a.
12 Abaa hai'ou'ei warediai ba hai'ou rawani'a rama'a, ma'uaa nunumiaa
hai'ou ba hamo'aa mamagugu a'a hai'ou ba hamonei pa'i talaa wareaa
hamu'ou a'a ei rona mamagugu a'a tamanu rona fanunuia laraa tamanu na
ude laloo fei naranara.
13 Nabaa hamona nara ba hai'ou poapoa, manumanuu mei Haidaa; ma
nabaa hamona nara ba lomi hai'ouna poapoai woro ba i farawaninaa
hamu'ou.
14 Uaa fei haguaa Christ na farefuaa hai'ou, uaa hai'ouna aida ba hemea ua
na ma'e a'a minaa ei rama'a ma si'ei, minaa ei, rona tonaa fei ma'eana.
15 Ma ina ma'e uaa minaa ei rama'a ba minaa ei ro'aa gutaguta, ronei'aa
guta ba ro'aa farawaninaa ana ro'ou, ma'uaa, ba ronei farawaninaa mei na
ma'e ma asi'adiai uaa ro'ou.
16 Si'ei, e'eni ma nolao, fei fanunuaa hai'ou ei rama'a, abaa ale'ei fei
fanunuaa feni ano. Mina, hai'ouna fanunuaa Christ ale'ei, ma'uaa lo'e
hai'ouna bigidinia.
17 Si'ei, hini i oa a'a Christ, hia ale'ei manufau waninia; na pa'aidii fei
watanai; na nomai fei manufau!
18 Minaa e'ei, noranamai a'a mei Haidaa. Ma ina fawanewaneaa watolana
ma o'ou uaa Christ ma fanaa hai'ou feni bigi'a ba hai'ounei fa'arewaiaa feni

19 ba mei Haidaa na fawanewaneaa watolana ma ei rama'aa feni ano uaa
Christ ba lomi i narapa'aa ei hafelo'aa ei rama'a. Ma ina fifaninamii a'a hai'ou
feni u'ugaa feni fawanewanea watolaa mei Haidaa ma ei rama'a.
20 Si'ei, hai'ou ale'ei umuiaa umuu Christ, ale'ei ba na biginaa hai'ou
mei Haidaa. Si'ei, a'a Christ, hai'ou'ei i'igifawe'i a'a hamu'ou ba hamonei
fawanewaneaa watolaa hamu'ou ma mei Haidaa.
21 Mei Haidaa na bigi'ia ba mei lomi hafelo'ana nei tonaa* ei hafelo'aa o'ou
ba onei wanewane i pudaa mei Haidaa.

6

1 Si'ei ba hai'ou paniaa panii mei Haidaa ana ale'ei hamu'ou, hai'ouna
i'igifawe'inaa hamu'ou ba hamonei'aa to'uaiaa fei rawani'aa mei Haidaa,
ale'ei ba lomi hanuna.
2 Uaa ifi ware ba,
"A'a fei au rawani'au, una guainaa hamu'ou,
ma a'a fei arewaa tela'ana, una hadumaa hamu'ou."
A warefanaa hamu'ou ba e'eni, au feni rawani'aa mei Haidaa. Wagieni, au
feni arewaa tela'ana.

Ei Awataa Paul

3 Lomi ba hai'ou'aa lawaraa talaa nemeadiai ba ei rama'a, ronei'aa fanun-
ufahafelo a'a fei bigi'aa hai'ou.
4 Agia, hamatee hai'ou nafii mei Haidaa, hai'ounamina warefarawaninaa
ana hai'ou a'a minaa ei tala: wagii fei baua apitaia, a'a ei hafelo'a, a'a ei
rarabaa ma ei i fafi'iaa naranara,
5 a'a ei hafuhafu, a'a ei bobo'aia, a'a ei ba'ananarai pani, a'a ei waiwaiaa
bigi'a, lomi hai'ouna tofarawani ma'igua na poi, a'a ei baoa,
6 wagii tamanu na fafa'arai, tamanu ei apa'a, fei fawiwi'aia ma fei mau
farawania; a'a fei Spiriti Apuna ma a'a fei pa'aa hagua;
7 a'a fei fa'ua warea ma fei faufau mei Haidaa fininaa ei finefinee
wanewanea ale'ei ei hio, ei na panaronaa wagii guei pani ma'au ma mauwii,
8 a'a tamanu na pa'i hawerana ma ei na famamafa, a'a ei na fani rawani'a
haraa hai'ou, o hafelo'a haraa hai'ou. Hai'ounapa'aa fa'ua, ma'uaa ei rama'a,
rona nara ba hai'ou sifisifi rama'a;
9 rona apa'aa hai'ou, ma'uaa rona ware ba lomi rona apa'aa hai'ou; ana
hai'ou bima'e, ma'uaa hai'ouna gutalao; rona hafugaa hai'ou, ma'uaa lomi
hai'ouna ma'e;
10 hai'ouna faloloa'i, ma'uaa hai'ouna'u ni'eni'e; lomi manumanuu hai'ou,
ma'uaa hai'ouna panii arerei a'a watauda; lomi manumanuu hai'ou, ma'uaa
minaa ei manumanu, hai'ouna pa'i.
11 Hai'ouna warefa'a'a ua a'a hamu'ou ena Corinth ma namina bauanai ei
naranaraa hai'ou a'a hamu'ou.
12 Hai'ouna haguaa hamu'ou, ma'uaa lomi hamona haguaa hai'ou.
13 Ba inei fimina'ei, a ware a'a hamu'ou ale'ei ba hamu'ou na'uu—ana
hamonei haguaa hai'ou.

Apuna Hupu'aifipui a'a ei Abaa Narafawe'ia

14 Apuna hupu'aifipui ei abaa narafawe'ia. Uaa fei wanewanea ma fei
hafelo'a lomi i bigifipui. Ma batanai ba fei we'ai ma fei roromaa, i oafipui?
15 Batanai ba lagu'aa gutafipui Christ ma Belial?* Ma batanai ba lagu'aa
hupu'aifipui mei narafawe'ia ma mei lo'e?
16 Batanai ba i udefipui fei humuu mei Haidaa ma ei haidaa sifisifi. Uaa,
o'ou fei humuu mei Haidaa, mei fi oalao. Ana ale'ei na wareia mei Haidaa

* **5:21: 5:21** O, *hafelo'ana nei ale'ei fana uaa*
* **6:15: 6:15** Warea Greek *Beliar*, ana fei hara *Belial*

ba, “Awe oafipui a'a ro'ou ma talai dupuaa ro'ou ma oanaa Haidaniaa ro'ou
ma ro'ou maroau.”†
17 Ma mei Fasu na ware,
“Si'ei, wala'amai ma guta u'ugai a'a ro'ou.
Hamonei'aa idoaa hepalo loloaa manumanu,
ma u'awe taudugamiaa hamu'ou a'au.”‡
18 Mei Fasu, mei Faufaua na ware ba,
“U'awe oanaa Amaa hamu'ou,
ma hamu'ou na'uu, baduu wawane ma baduu pifine.”§

7

1 Ena tafiu, si'ei ba ona pa'i eni fa'unaia eni, onei fafa'arai ma faraua a'a
ei na faloloaa ei unu ma spiritii o'ou. Ma si'ei ba ona ma'auaa mei Haidaa,
oneipa'aa fapo'aifarawaninaa fei mau fafa'araia.

Fei Ni'eni'eaa Paul

2 Hamonei au'uaiaa hai'ou laloo naranaraa hamu'ou. Lomi hai'ouna
bigifafelo a'a hemeadiai, lomi hai'ouna fapasiaa hemea, lomi hai'ouna sifi'aa
hemea ba hai'ou'aa to manumanu wagina.
3 Abaa a ware ale'ei ba a warefafeloaa hamu'ou hamatee unadii ware
ba hamonapa'aa oa laloo naranaraa hai'ou ma lomi manumanu nabaa
hai'ou'aa gutafipui a'a hamu'ou o ma'efipui a'a hamu'ou.
4 Una o'ugaa hamu'ou; unamina mamagugu a'a hamu'ou. Namina
rarawani naranarau; a'a minaa ei hafelo'a na nobapa'amii hai'ou, ei
ni'eni'eau na fua'onau.
5 Uaa ei hai'ou sufudaimai yei Macedonia, lomi hai'ouna gutafawenai,
ma'uaa hai'ouna momo'ainaa hitani, ei hafelo'a na bapa'aa hai'ou ma ei
ma'aua laloo naranaraa hai'ou.
6 Ma'uaa mei Haidaa, mei na'o farawaninaa ei naranaraa ei rona oafafelo,
na fahaweninaa hai'ou a'a fei noramiaa Titus
7 ma abaa fei noramiana ua, ma'uaa fei ba hamona farawaninia anaa. Ina
u'ufanaa hai'ou ba hamonapa'aa nunuminau ma hamonamina faloloa'i ma
naranara watauda uaa yau. Ma a'a e'ei, namina apoidiai fei ni'eni'eau.
8 Nabaa una famamalouaa iaa hamu'ou a'a fei ne'iau mina, lomi una
faloloa'i wagina. Ma'uaa una faloloa'i hamatee na aida ba fei ne'iau na
famamalouaa iaa hamu'ou ma'ida ua au,
9 ma'uaa e'eni, una ni'eni'e. Fei pa'afina a'a ba hamona faloloa'i, ma'uaa
sifei ba wagii fei faloloa'iaa hamu'ou, hamo'aa filoginaa naranaraa hamu'ou.
Uaa hamonawe faloloa'i ale'ei fei ude nunumiaa mei Haidaa ma si'ei, a'a ba
hai'ouna fafeloaa hamu'ou ma'ida.
10 Ma i pudaa mei Haidaa, ei faloloa'iaa ei rama'a wagii ei hafelo'aa ro'ou, i
fafiloginaa naranaraa ro'ou ma noduginaa ro'ou a'a fei tela'ana ma lomi ro'aa
naranara watauda wagina, ma'uaa fei mau faloloa'iaa feni ano i fani ma'ea.
11 Ma'aia ba fei faloloa'ia a'a mei Haidaa na biginaa nunumiaa hamu'ou
ba hamoneipa'aa fa'uai, lomi tataa hamu'ou, hamona siba a'a ei hafelo'a,
ei hamona ba'arofoma'au wagina ma ana ina biginaa hamu'ou ba hamona
narapa'aa hefi'adiai ma refurefu a'a ei na wanewane. A'a minaa ei manu-
manu, hamona fama'aia ba lomi tataa hamu'ou wagii fei ba i a'a hamu'ou,
hamona fawanewaneaa mei na bigifatata.
12 Si'ei, fei pa'afina ba una ne'inaa a'a hamu'ou, a'a ba mei na bigifatata, o
mei na tonaa awatana wagina, ma'uaa sifei ba i pudaa mei Haidaa, hamonei
fanunupa'ia ba hamonapa'aa nunuminaa hai'ou.

---

† **6:16: 6:16** Jeremiah 32:38; Ezekiel 37:27 ‡ **6:17: 6:17** Ezekiel 20:34, 41 § **6:18: 6:18** 2 Samuel 7:8

13 A'a minaa eni namina mamalawia naranaraa hai'ou.
Ma pafoo fei, hai'ounapa'aa unuwenuwe wagii fei ni'eni'eaa Titus, uaa
minaa hamu'ou, hamona farawanidinaa fei spiritina.
14 Una warefa'agu a'ana uaa hamu'ou ma lomi hamona famamafaiau.
Ma'uaa ana ale'ei ba na fa'ua minaa ei wareaa hai'ou a'a hamu'ou, ana na
fa'ua ei warefa'aguaa hai'ou hamu'ou a'a Titus.
15 Ma fei haguana a'a hamu'ou namina nogipelao ei i nonomipa'ia ba
minaa hamu'ou na guaitonaa ei wareana ma taufagutania fininaa honua ma
ma'aua.
16 Una ni'eni'e ba unamina o'ugaa hamu'ou.

8

Panii Arerei

1 Ma ena lofuu, nunumiaa hai'ou ba hamonei apa'aa fei rawani'a, fei na
fanaa ei losuu yei Macedonia mei Haidaa.
2 Namina hafelo gutanaa ro'ou, ma'uaa ronamina wiwiwidi ua ma ana
lomi manumanuu ro'ou, ma'uaa ronamina panii arerei.
3 Uaa, a pa'aa warefa'uai ba rona fani ua ale'ei na hawiaa ro'ou ma e'ei
namina rataiaa ro'ou anaa ma ei fanaa ro'ou na muainaa tamanu rona pa'i.
4 Ronamina i'igifawe'i a'a hai'ou ba ana ro'aa fani a'a ei apunaiaa mei
Haidaa.
5 Ma lomi rona bigi'ia ale'ei hai'ounado'o nara ba ro'aa bigi'ia, ma'uaa
ronado'o fanaa ana ro'ou a'a mei Fasu ma nene, a'a hai'ou—ale'ei ba ro
neneraa ei nunumiaa mei Haidaa.
6 Si'ei ba do'ofama'a Titus na fa'asi'anaa fei mau fana ale'ei, hai'ouna
i'igifawe'i a'ana ba nei dinaa a'a hamu'ou ma fapedugaa fei rawani'a fana
hamonado'o fa'asi'ania.
7 Ma'uaa ana ale'ei ba hamona mua a'a minaa ei manumanu—a'a fei we'iaa
naranara, a'a ei warewareaa hamu'ou, a'a ei mau apa'a, a'a tamanu ei na
fa'uai ma a'a fei haguaa hamu'ou hai'ou* —ana hamonei mua a'a fei rawani'a
mau fana.
8 Lomi una ware ba hamonei bigi'aa fei, ma'uaa ba a mania ba na fa'ua fei
haguaa hamu'ou laraa hefi'adiai.
9 Uaa, hamona aida fei rawani'aa mei Fasuu o'ou Jesus Christ ba hia na
pa'i watauda manumanu, ma'uaa na filoginia ma wagii fei ba hia pani ua,
hamonei pa'i manumanu.
10 Ma sifeni, feni aweiau hamu'ou wagina: Fei igisimasi i didii, hamu'ou,
rawarawa a'a ei rona fani ma abaa uniaa fei ba hamonei fani, ma'uaa ana
pa'aa naraa hamu'ou ba hamo'aa fani.
11 Si'ei, hamonei fapedugaa feni bigi'a ba fei refuaa hamu'ou ba hamo'aa
bigi'ia nei fibo'ii a'a fei fapedugaa hamu'ou ale'ei hawii hamu'ou.
12 Uaa nabaa hamona pa'i fei nunumia ale'ei, te, ei fanaa hamu'ou i rawani
ua ale'ei tamanu hemea na pa'i ma abaa tamanu lomi ina pa'i.
13 Fei nunumiaa hai'ou, a'a ba hefi'adiai ronei guta ua ma ba hamu'ounei
pa'i awataa, ma'uaa ba hamonei fimina'ei.
14 A'a feni au e'eni, ei watauda hamona pa'i, iwe fawanewaneaa ei lomi
rona pa'i ba ei watauda rona pa'i, ana iwe fawanewaneaa tamanu lomi
hamona pa'i. Ma wagii fei mau ale'ei, hamowe fimina'ei,
15 ana ale'ei fei ne'ia ba: “Mei na hufu'aa watauda, lomi i watauda dufuna
ma mei na hufu'aa ma'ida, na hawiaa fei.”

Rona Alonaa Titus yei Corinth

* **8:7: 8:7** Hefi'a ne'ia ba, *a'a fei haguaa hai'ou hamu'ou*

16 Una ware ‘ta’ a'a mei Haidaa, uaa na fani naranaraa Titus ana fei
naranara una pa'i a'a hamu'ou.
17 Uaa Titus na tofarawaninaa fei i'igaiaa hai'ou ma ifi nowau a'a hamu'ou
fininaa refurefua ma ana pa'aa nunumiana.
18 Ma hai'ou'aa alofipuinawii a'ana mei lofu, mei ronamina ni'eni'e a'ana
minaa ei losuu, uaa fei bigi'ana wagii fei rawani'a warea.
19 Ma hepalodiai, rona rafeinia ei losuu ba inei talaiporofipui a'a hai'ou
fei fana, fei hai'ouna alaginia ba i fani honua a'a mei Fasu ma fama'aia ba
hai'ouna refurefu a'a fei ba hai'ou fani haduma.
20 Lomi hai'ouna nunuminia ba nemea, i warewareaa fei mau alagiaa
hai'ou a'a feni baua fana.
21 Uaa hai'ouna oma'afarawaninaa hai'ou ba hai'ounei bigi'aa ei na
wanewane i pudaa mei Haidaa mawe i pudaa ei rama'a.
22 Ma fipui a'a lagua, hai'ou'aa aloawii hemea lofuu o'ou, mei na'aida
fama'aia ba hia wiaa rama'a ma e'eni na refurefu apoidiai, uaa napa'aa
bauanai fei o'ugana a'a hamu'ou.
23 Ma Titus, hia mei rarafiu ma na bigifipui a'au i dupuaa hamu'ou. Ma ei
lofuu hai'ou, ro'ou, ale'ei umuiaa ei losuu ma rona fani honua a'a Christ.
24 Si'ei, hamonei fama'aiaa ro'ou fei mau hagua hamona pa'i ma i pa'aa pa'i
pa'afii fei mamaguguaa hai'ou a'a hamu'ou ma ba ei losuu, ronei fanunuia.

9

1 Lomi a ne'ifanidinaa hamu'ou ba batanai fei bigihadumaa ei apunaia.
2 Uaa una aida ba hamona refurefu ba hamo'aa fani haduma ma una
wareware'uaia a'a ei Macedonia ma warefanaa ro'ou ba a'a fei igisimasi
i didii, hamu'ou ena yena Achaia na fani ma ei refurefuaa hamu'ou na
fa'asi'anaa watauda ro'ou ba ana ro'aa fani.
3 Ma'uaa a aloawii ei lofu ba ina pa'i pa'afina fei warefa'aguaa hai'ou
hamu'ou ma ba hamonei bigi'augaa fei fana, ana ale'ei una waredii ba
hamowe bigi'ia.
4 Uaa nabaa hefi'a Macedonia, ro nofipuimai a'au ma bapa'aa hamu'ou ba
lomi hamonadii bigi'augaa fei fanaa hamu'ou a'a hai'ou, hai'ouwepa'aa mafa
ba hai'ouna o'ugaa hamu'ou ma ana hamowe mamafa.
5 Si'ei, una nara ba unei fabatafainaa ei lofu ba roneiwii ma'a hamu'ou ma
fawanewane'augaa fei baua fana, fei hamonadii fa'unainia. Na'aa ale'ei, iwe
ude ua ale'ei hepalo rawani'a fana ma abaa ale'ei fei mau fani'oa'oaia.

Faro Watauda

6 Nonominaa feni: hini i faro ma'ida ua, ana i hufu'aa ma'ida ua. Ma mei i
faro watauda, ana i hufu'aa watauda.
7 Hememea nei fani tamanu na nara ba i fani ma abaa fani'oa'oai o ale'ei
ba i nei fani, uaa mei Haidaa na nunuminaa ei rona faniwiwiwidi ua.
8 Ma mei Haidaa na hawia ba i fanaa fei rawani'ana i a'a hamu'ou, ba
a'a minaa ei manumanu ranimai, hamonei pa'i minaa ei hamonapa'aa
nunuminia ba hamo'aa bigipa'aa minaa ei rawani'a bigi'a.
9 Ana ale'ei fei ne'ia ba,
“Ina fatalaneneneinaa ei fanana a'a ei lomi rona pa'i;
fei wanewaneana, i oalao ranimai.”
10 Mei i fani lau a'a mei faroa ma faraa pidaua ba du'ua, ana i fani ma
fapepesuaa ei palee hapee hamu'ou lau ma fagipeaa fei hufu'aa hamu'ou a'a
tamanu na wanewane.
11 Hamowe pa'i watauda ba hamo'aa pani arererei ua ranimai ma ei fanaa
hamu'ou a'a hai'ou, iwe fawareaa ei rama'a ba ‘ta’ a'a mei Haidaa.

12 Feni bigi'aa hamu'ou abaa sifei ua ba i hadumaa ei apunaia a'a ei
nunumiaa ro'ou, ma'uaa ana na fa'asi'anaa fei mau warea 'ta' a'a mei Haidaa.
13 A'a fei bigi'aa hamu'ou, fei ina fama'aia ba batanai maumau hamu'ou,
ei rama'a, rowe uduginaa mei Haidaa wagii fei guaiaa warea, fei na nofini-
namii fei wareaa hamu'ou ba fa'ua fei rawani'a wareaa Christ ma wagii fei
mau pani arereaa hamu'ou a'a ro'ou ma a'a minaa ei rama'a.
14 Ma laloo ei lafulafuaa ro'ou hamu'ou, ei naranaraa ro'ou, i dinaa a'a
hamu'ou, uaa fei baua rawani'a na fanaa hamu'ou mei Haidaa.
15 Fei warea 'ta' i dinaa a'a mei Haidaa uaa fei fanana, fei lomi a warepa'ia!

10

Paul na Wareaa Pepei a'ana Uaa fei Bigi'ana

1 Wagii fei mau Christ ale'ei madumuia ma warefagigia, u'ei i'iginaa
hamu'ou—yau, Paul, mei rona ware ba una warefagigii i pudaa hamu'ou,
ma'uaa ba una warefawe'i nabaa una raua!
2 U'ei i'iginaa hamu'ou ba ena na nomai, lomi na nunumiai ba a warefawe'i
a'a hefi'a, ei rona nenegi'uaiaa fei maumau feni ano.
3 Uaa, fa'ua ba ona guta yeni malagufu, ma'uaa lomi ona fo'a ale'ei fei
maumau fo'aa feni ano.
4 Ei finefinee fo'aa a'a o'ou, abaa ale'ei ei finefinee fo'aa feni ano. Agia.
Ei finefine a'a o'ou na pa'i fei faufau mei Haidaa ba i bigosipa'aa ei ale'ei ei
humuu fo'aa ro'ou.
5 Ona muainaa ei fihareia ma minaa ei mau sifisifi, ei na lawaraa fei tala
i dinaa a'a fei apa'aa mei Haidaa ma ona wagi'inaa minaa ei naranaraa o'ou
ba nei nenegi'uaiaa Christ.
6 Ma hai'ouna ofafaufau ba hai'ou'aa fanima'aa minaa ei bigi'aa barafea,
ma'uaa fama'a, hamonei guainaa hai'ou.

7 Hamo'ei fanunu'uaiaa ei na parepare. Nabaa* nemea na nara ba hia
maroaa Christ nei narama'adiai ba hai'ou maroaa Christ ana ale'ei hia.
8 Uaa lomi ba a mamafa nabaa una warefa'agu'agu a'a fei faufau na fanaa
hai'ou mei Fasu ba hai'ounei farawaninaa hamu'ou ma a'a ba hai'ounei
fapasiaa hamu'ou.
9 Lomi na nunumiai ba ei ne'iau a'a hamu'ou, i fama'auaa hamu'ou.
10 Uaa hefi'a, rona ware ba, "Ei ne'iana na pa'i awatana ma na warefawe'i,
ma'uaa nabaa hia yeni, abaa ale'ei maumau ei baua rama'a ma lomi hanuu
ei wareana."
11 Ei rona ware ale'ei, ronei apa'ia ba fei maumau hai'ou laloo ei ne'iaa
hai'ou, ana rowe nanamuinia ena hai'ouna nomai yena i ma'aa ro'ou.

12 Pa'aa lomi ba hai'ouna nara ba hai'ou fihawawaginaa hai'ou a'a
hefi'adiai, ei rona ware ba rona rawani. Nabaa rona fipupuduinaa ana ro'ou
ma fihawawaginaa ana ro'ou, rona fama'aia ba lomi apa'aa ro'ou.
13 Ma'uaa lomi ba hai'ou'amina warefa'agu'agu watauda. Hai'ou
warefa'agu'agu ua a'a ei na fanaa hai'ou mei Haidaa. Ma hamu'ou, ale'ei
hepalo fanana a'a hai'ou.
14 Lomi na rata ei warefa'agu'aguaa hai'ou, ana ale'ei nabaa lomi hamona
apa'aa hai'ou, ma'uaa hai'ouna nobapa'aloo hamu'ou a'a fei rawani'a wareaa
Christ.

---

* **10:7: 10:7** O, *Fanununaa ei na ude ua pudaa hamu'ou. Nabaa*

15 Ana lomi ba hai'ouna warefa'agu'agu a'a ei bigi'aa hefi'adiai.† Fei o'onaia
unuu hai'ou, sifei ba fei we'iaa naranaraa hamu'ou nei gipelao ma fei bigi'aa
hai'ou i dupuaa hamu'ou neimina larelao,
16 ba hai'ounei u'ugaa fei rawani'a warea a'a ena gufu opa'awiaa hamu'ou,
uaa lomi ba hai'ou'aa warefa'agu'agu a'a fei bigi'a yei fawelei na u'udii
hemea.
17 Ma'uaa "Mei ba i warefa'agu'agu nei warefa'agu'agu uaa mei Fasu."
18 Uaa abaa mei i ware ba hia na rawani ba napa'aa rawani, ma'uaa mei i
wareia mei Fasu ba na rawani.

11

Paul ma ei Apostle Sifisifi

1 Nunumiau ba hamonei guainaa hefi'a warefifigaiau; ma'uaa hamo'ei
guainia e'eni.
2 Una pa'i fei mau punepuneaa mei Haidaa a'a hamu'ou. Una fa'unai a'a
hamu'ou ba hamonei pa'i hemea ua haroo hamu'ou—mei Christ, ba u'a fanaa
hamu'ou a'ana ale'ei hemea pifine atawe hainofipui a'a hemea wawane.
3 Ma'uaa una mama'au, uaa ana ale'ei ba na sifi'aa Eve fei wa'a, ei nara-
naraa hamu'ou, i fa'asisidi'ininaa fei ba hamona fafa'arai ma nenegi'uaiaa
Christ.
4 Uaa, nabaa nemea i nomai a'a hamu'ou ma na u'ugaa hemea Jesus, abaa
mei Jesus onadii u'ugia, o nabaa hamona tonaa hepalo u'ugai spiriti laraa fei
hamona todigia, o guainaa hepalo u'ugai rawani'a wareaa laraa fei hamona
guaidigia, nabaa ale'ei, hamona to'uaia.
5 Ma'uaa hamonei'aa nara ba rona muainau ei "baua-apostle."
6 Lomi una feroi a'a fei mau warewarea, ma'uaa una pa'i apa'au. A'a minaa
ei tala, hai'ounamina fa'arewaia a'a hamu'ou ba una pa'i apa'au.
7 Haa, na hafelo fei ba una fafafaunau pu ale'ei ba u'a poronaa hamu'ou
pafea a'a fei ba una u'ufanaa hamu'ou fei rawani'a wareaa mei Haidaa ma
lomi pono'au?
8 Hanuna ale'ei ba una fafanaonaa hefi'adiai losuu, uaa una tonaa ei
hadumaa ro'ou ma farawaninaa hamu'ou.
9 Ma ei a gutafipui a'a hamu'ou ma na nunuminaa hefaa manumanu, lomi
una fani awataa a'a hemea, uaa ei lofu, noramiaa ro'ou Macedonia, rona
fanau tamanu una nunuminia. Lomi una fani awataa a'a hamu'ou wagii
hepalo manumanu ma bigilao ana ale'ei.
10 A warefa'uai a'a fei mau Christ laloo iau ba lomi hemea yei malalaa
Achaia ba i lawagipa'aa fei warefa'agu'aguau.
11 Tani ale'ei? Si'ei ba lomi una haguaa hamu'ou? Mei Haidaa na aida ba
una haguaa hamu'ou!
12 Ma a bigi'ualao ei fi bigi'aa eni ba u'a fawaiwainaa talaa ei ba ro'aa
fafimina'ei a'a hai'ou wagii tamanu ei rona warefa'agu'agu wagina.
13 Uaa ei mau rama'a ale'ei, ro'ou apostle sifisifi, rona bigifasifi ma sifi ua
ba ro'ou apostle Christ.
14 Woro ba na ale'ei, uaa Satan ana na sifisifi ua ba hia hemea alo'aloo fei
we'ai.

† **10:15: 10:13-15** O, *13 Ma'uaa, lomi hai'ou'aa warefa'agu'agui wagii tamanu lomi hai'ouna fa-nunuma'aia, ma'uaa wagii fei mau fafanunuma'aa na fanaa hai'ou mei Haidaa, mei haidaniaa fei fanunuma'aia—hepalo fanunuma'aia a'a hamu'ou. 14...15 Ana lomi hai'ou'aa warefa'agu'agui wagii ei bigi'aa hefi'adiai, ei lomi ba o'aa fanunuma'aia.*

15 Si'ei, lomi una ba'arofo ba ei paniaa panina, rona sifisifi ua ba ro'ou, nafii
fei wanewanea. A'a fei pedupeduu ro'ou, rowe to aree ro'ou a'a ei bigi'aa
ro'ou.

Paul na Warefa'agu'agui wagii ei Fi'iana

16 A waredinia ba: hamonei'aa nara ba yau poapoa. Ma'uaa nabaa
nemea na nara ale'ei, te, hamonei taufagutanau ale'ei hemea poapoa ba a
warefa'agu'agu ma'ida.
17 A'a fei warefa'agu'aguia fei, lomi una ware ale'ei mei Fasu, ma'uaa ale'ei
hemea poapoa.
18 Si'ei ba watauda, rona warefa'agu'agu ale'ei fei mau feni ano, yau ana a
warefa'agu'agu.
19 Hamona ni'eni'e a'a ei poapoa hamatee hamona pa'i baua apa'aa
hamu'ou!
20 Ana hamona ni'eni'e a'a hini na fahumuwainaa hamu'ou o fafeloaa
hamu'ou, o na bigi'uaiaa nunumiana a'a hamu'ou, o ba minaa hia, o laparaa
hamu'ou.
21 Ina famamafaiau, ma'uaa pa'aa fa'ua ba namina rataiaa hai'ou fei.
Ale'ei ba yau poapoa, una wareaa tamanu rona mama'au hefi'a ba ro'aa
wareia.
22 Ro'ou Hebrew? Yau anaa. Ro'ou Israel? Yau anaa. Ro'ou upuu Abraham?
Yau anaa.
23 Ro'ou paniaa panii Christ? Yau na muainaa ro'ou. Fei mau warewareau
ale'ei, na poapoai. Yau na bigifawe'idiai laraa ei bigi'aa ro'ou. Una bobo'ai
wataudadiai, ei babu una tonia namina babaodiai ma ranimai anaa i pa'au
ma'ea.
24 Haipanipoa ei Jew, rona babuinau odufua pa'ania ma faimpalo babu.
25 Odupoa, hefi'a, rona hafugau a'a ei hafuhafu, hepoa, hefi'a, rona
nafanaa yau mugoo, odupoa una tafe pafoo wa, una lafelafe tau lama heai
poi ma heai arewaa,
26 Ranimai una tatalai ua. Anaa ba a ma'e a'a ei ranu na poni batafa, ba
ro'aa panarofau ei hafelo'a, ba ro'aa fafeloau ei gufuu mawe ei Gentile ma
anaa a tonaa hafelo'au laloo ei baua gufu ma sugutata'aia ma yei lama ma
a'a ei lofu sifisifi.
27 Una bigimaguhagu ma watauda poi, lomi una ma'igupa'i; una'aida
bao ma sigigi; watauda arewaa, lomi hanau; una'aida waiwa ma lomi
lawalawau.
28 Ma pafoo minaa ei namina fi'i naranarau minaa ei arewaa, uaa minaa
ei losuu.
29 Hini na maralele ma yau lo'e? Hini na pasi a'a ei hafelo'a ma lomi na fi'i
naranarau wagina?
30 Nabaa a warefa'agu'agui, a warefa'agu'agu a'a tamanu na fama'aiaa ei
maraleleau.
31 Mei Haidaa, mei Amaa mei Fasu Jesus, mei ba onei uduginia ranimai
ranimai, na aida ba una warefa'uai.
32 Yei Damascus, mei gavanaa, mei hia paniaa panii mei Hapara Aretas, na
augaa ei oma'ama'aa laloo fei baua gufu Damascenes ba ronei panarofau.
33 Ma'uaa hefi'a, rona fa'asisiau laloo hepalo pa a'a fei gigei fei nono ma una
ponipa'ai a'a ro'ou.

12

Fei Meifii Paul ma fei Oro'oroaa Lamii Pigiona

1 Unei warefa'agu'agu'ualao. Lomi rawani'ana wagina, ma'uaa unei
u'ugaa ei ale'ei mefi ma ei na fa'arewaiaa mei Fasu.

2 Una apa'aa hemea rama'a maroaa Christ, mei hefua ma obao igisimasi i
didii na dinaa a'a fei fa'oduaiaa gufu pafea. Ina oa a'a fei hudi ununa, o lo'e,
lomi una aida—mei Haidaa na aida.
3 Ma una aida ba mei rama'a mei—a'a fei hudi ununa, o lo'e, lomi una aida,
ma'uaa mei Haidaa na aida—
4 ina dinaa a'a fei fananamaiaa gufu. Ina guainaa hefi'a manumanu lomi i
warepa'ia, ei ba ronei'aa wareia ei rama'a.
5 A u'ugaa mei rama'a ale'ei fininaa mamagugua, ma'uaa lomi ba a fama-
magugui ba yau batanai, ma'uaa sifei ua ba batanai ei maraleleau.
6 Ma nabaa una warefa'agu'agu, a'a ba yau poapoa, uaa una warefa'uai.
Ma'uaa una gutafamadumu ba nemea nei'aa nara ba yau na pafeaidiai a'a
tamanu ei una bigi'ia o wareia.
7 Ma ba unei'aa mamagugu uaa eni pa'aa rawani'a mefi, ina fa'oro'oroaa
lamii pigiou, hemea talaitonaa wareaa Satan ba i fafeloau.
8 Odupoa una i'igifawe'i a'a mei Fasu ba nei tonia a'au.
9 Ma'uaa ina warefanau ba, "Fei rawani'au na hawio, uaa fei faufau
napa'aa mua ei ona maralele." Si'ei, awe warefa'agu'agui a'a ei maraleleau
ba fei faufau Christ nei oa a'au.
10 Hamatee Christ, si'ei a ni'eni'e a'a ei maraleleau, a'a ei warefalalasiaa
hefi'a yau, a'a ei hafelo'a ma haperaraia ma ei awataa. Uaa ei una maralele,
na to faufau.

Paul na Naranara Watauda a'a ei Corinth

11 Una fafaiau ale'ei hemea poapoa, ma'uaa hamona susuninau wag-
ina. Nabaa hamonado'o warefarawaninau, ipowe rawani, uaa, lomi rona
muainau ei "baua-apostle," ma'uaa lomi harau.
12 Tamanu ei na fama'aia ba apostle—ei hilala, ei fananawalaa puda ma ei
foigia—una bigi'ia i dupuaa hamu'ou fininaa fei mau apitaia.
13 Ma hepalo manumanu una bigi'ia a'a hefi'adiai losuu ma lomi a'a
hamu'ou, sifei ua ba lomi una fani awataa a'a hamu'ou. Futoaa feni
hafelo'au!
14 E'eni ba u'amii bigi'aa fei fa'odupoaiaa ma'au hamu'ou ma lomi ba a
fani awataa a'a hamu'ou, uaa ei nunumiau abaa ei manumanuu hamu'ou,
ma'uaa nunumiau hamu'ou. Uaa, ei baduu, lomi ba ro'aa oma'aiaa ei ama
ma inaa ro'ou, ma'uaa ei ama ma ina, rona oma'iaa ei na'uu ro'ou.
15 Si'ei, una ni'eni'e ba u'a fapedugaa minaa ei mugoo po'i una pa'i, uaa
hamu'ou ma ba a fanaa ana yau. Nabaa na gipelao fei haguau hamu'ou, i
pa'ailao fei haguaa hamu'ou a'au?
16 Abaa a fani awataa a'a hamu'ou. Ma'uaa una forapa'aa pinee hamu'ou,
uaa rafeu bigi'aa ei mau fifigaia!
17 Haa, una fafeloaa hamu'ou a'a hemea aloawiau a'a hamu'ou?
18 Una i'igifawe'i a'a Titus ba nei dinaa a'a hamu'ou ma una aloaa hemea
lofuu hai'ou a'ana. Lomi na fafeloaa hamu'ou Titus, na? Ma fei mau bigi'aa
hai'ou ma fei spiritii hai'ou na fimina'ei.
19 Hamona naranara ba hai'ouna wareaa pepei a'a hai'ou? Hai'ouna u'u
i pudaa mei Haidaa ale'ei ei maroaa Christ; ma minaa ei bigi'aa hai'ou, ena
rawani'a tafiu, pa'afina ba inei fawe'inaa hamu'ou.
20 Uaa, una ma'au ba ena unawii ma'a hamu'ou, tamanu una nunuminia
a'a fei maumau hamu'ou, lomi u'awe fanunu'apa'ia. Ma ana lomi hamowe
fanunu'apa'au ale'ei ei nunumiaa hamu'ou. Una ma'au ba i pa'i ua fihareia,
punepunea, sibaparararaia, fi'i'areia, warefafeloa, wiwitoia, mamagugua
ma lomi firawania.
21 Una mama'au ba ena una hadiwe'idimai, mei Haidaniau i we fapudud-
uau i ma'aa hamu'ou ma u'apowemina faloloa'i, uaa watauda, ei ronado'o

bigi'aa ei hafelo'a, lomi rona filoginaa naranaraa ro'ou wagii ei loloaa, ei fitatafipa'aia ma hafelo'a bigi'aa ro'ou.

13

A'apoo Aweia

1 Feni, fei fa'odupoa ba amii ma'a hamu'ou. "Minaa ei dududua nei pa'i helagui, o o'odui rama'a rona fanunupa'aa tamanu na tata."
2 Una aweidigaa hamu'ou a'a fei faguapoaa ma'au hamu'ou. E'eni, eni lomi yau a'a hamu'ou, a waredinia: Ena una hadiwe'idimai awe fanima'aiaa ei ronado'o bigifafelo, o hinidiai,
3 si'ei ba nunumiaa hamu'ou ba hamoneipa'aa aida ba ufi umuinaa Christ. A'a ba ina maralele ei na fawanewaneaa hamu'ou, ma'uaa na pa'i faufauna dupuaa hamu'ou.
4 Fa'ua ba ina maralele ei i fatawa, ma'uaa fi oalao a'a fei faufau mei Haidaa. Ma ana ale'ei, hai'ouna maralele a'ana, ma'uaa a'a fei faufau mei Haidaa, hai'ouna oafipui a'ana ba hai'ounei hadumaa hamu'ou.
5 Fanunuma'aiaa ana hamu'ou ba pa'aa fa'ua ba hamona narafawe'i; maniaa ana hamu'ou. Haa, lomi hamona aida ba Christ Jesus, hia laloo iaa hamu'ou? Nabaa lomi, woro ba lomi hamo'aa muainaa fei manimania.
6 Ma una nunuminia ba hamonei fanunu'apa'ia ba hai'ouna muainaa fei manimania.
7 Hai'ou'ei lafulafunaa a'a mei Haidaa ba lomi hamo'aa bigi'aa hepalo tata. Fei pa'afii fei, a'a ba ei rama'a, ronei fanunupa'ia ba hai'ouna muainaa fei manimania, ma'uaa ba hamo'aa bigi'aa tamanu na wanewane anaa nabaa rona nara ba lomi hai'ouna muainaa fei.
8 Uaa lomi ba hai'ou'aa bigi'aa hepalo manumanu ba i fadugeaa fei fa'uaia, ma'uaa fei na fawe'inaa fei fa'uaia.
9 Nabaa hai'ou'aa maralele, hai'ouna ni'eni'e wagina uaa, hamona faufau ma ei lafulafuaa hai'ou, si'ei ba hamonei'aa pa'i hepalo tata.
10 Sifei, fei pa'afina ba a ne'ifanaa hamu'ou eni manumanu ei yau lomi a'a hamu'ou, ba ena na nomai, unei'aa fafofolaa a'a fei foraforau—fei na fanau mei Fasu ba unei farawaninaa hamu'ou ma a'a ba unei fafeloaa hamu'ou.

Ei Fapopo'ii Wareaa Paul

11 Ei fapopo'ii wareau, ena lofuu ma'adinaa hamu'ou. Hamonei ni'eni'e, fafirarawaninaa naranaraa hamu'ou, nei pa'i ua hepalo naranara. Gutafirawanii. Ma mei Haidaniaa fei hagua ma fei gutafirawania, iwe oafipui a'a hamu'ou.
12 Fihatofii pudaa hamu'ou a'a fei fafa'arai maumau.
13 Minaa ei apunaia, rona famafufuoinaa hamu'ou.
14 Inei ude pafoo hamu'ou fei rawani'aa mei Fasu Jesus Christ ma fei haguaa mei Haidaa ma fei gutafipuiaa fei Spiritii Apuna.

GALATIANS

Warefa'aia

Fei rawani'a wareaa Jesus nawemina tale a'a ei abaa Jew. Ma'uaa hefi'a, rona ware ba ronei neneraa fei law nabaa ro'aa pa'aa oa a'a Christ. Paul na ware ba abaa baua manumanu fei, uaa fei harenua o tonia wagii fei narafawei'ia a'a Christ.

Si'ei i ne'inaa a'a ei Galatia ba i fahadiwe'inaa ei rona di'ininaa fei narafawe'ia, fei na fa'uai. Ina harea ba hia pa'aa apostle Christ uaa na rafeinia mei Haidaa ma abaa wagii ei foraforaa rama'a.

Ana ina harea ba wagii fei narafawe'ia ua, ro'aa wanewane a'a mei Haidaa. Inadii fapo'inia ba fei haguaa ei narafawe'ia noranamai wagii fei narafawe'ia a'a Christ.

1 Yau Paul, hemea apostle—abaa aloaa ei rama'a, o hemea rama'a, ma'uaa
Christ Jesus mawe mei Haidaa, mei Ama, mei na fa'asi'ania a'a fei ma'ea—
2 feni ne'ia, noranamai a'au mawe ei lofu i a'au,

I dinaa a'a ei losuu i Galatia:

3 Ina ude i pafoo hamu'ou fei rawani'a ma gutafarawaniaa mei Haidaa, mei
hia Ama mawe mei Fasu Jesus Christ,
4 mei na fanaa anaia uaa ei hafelo'aa o'ou ba i fatela'anaa o'ou a'a feni
hafelo'a au e'eni, ale'ei nunumiaa mei Haidaa, mei Amaa o'ou.
5 Fei hawera i ude i a'ana ranimai ranimai. Amen.

Hepalo ua Rawani'a Warea

6 Una ba'arofo ba lomi na madii ma hamona ponidi'ininaa mei na lala'aa
hamu'ou wagii fei rawani'aa Christ ma hamona momo'ainaa a'a hepalo
u'ugai rawani'a warea—
7 fei abaa pa'aa rawani'a warea. Na fafanunu ale'ei ba hefi'a, ba ro'aa
fapoapoainaa hamu'ou ba ro'aa haduaa fei rawani'a wareaa Christ.
8 Ma'uaa, nabaa ana hai'ou o nemea alo'alo noramiana pafea i u'ugaa
hepalo rawani'a warea, hepalo na u'ugai laraa fei hai'ounado'o u'ufanaa
hamu'ou, ana hia ipa'aa tonaa fei arena lomi i pedutoo!
9 Ale'ei hai'ouna waredii, hee, e'eni a warediai: nabaa nemea i u'ufanaa
hamu'ou hepalo rawani'a warea na u'ugai a'a fei hamona todigia, ipa'aa
tonaa fei arena lomi i pedutoo!
10 Haa, e'eni ba a tonaa fei ugaiaa rama'a, o ugaiaa mei Haidaa? O, ba a
fani'eni'eaa rama'a? Nabaa yau ana fi fani'eni'eaa rama'a, yau abaa hemea
nafii Christ.

Paul, mei Rafeiaa mei Haidaa

11 Ena lofu, nunumiau ba hamonei aida ba fei rawani'a warea, fei a u'ugia,
abaa bigi'uaa rama'a.
12 Abaa tonau a'a hemea rama'a, ana abaa feroiaa ro'ou yau; agia, una tonia
a'a fei fa'arewaiaa Jesus Christ.
13 Uaa hamona guaidigaa fei mau talaiau a'a fei mau losuu ei Jew ba
batanai a haperaraiaa fei losuu mei Haidaa ma birosia.
14 Yau namina fanima'aiaa fei mau losuu ei Jew ma muainaa watauda ei
rorou a'a ei Jew ma unamina pasirefurefu a'a ei maumau ei amau.

15 Ma'uaa wagii fei rawani'ana, mei Haidaa na ni'eni'e ma na rafeinau ei fi
wanini'uamai*
16 ba i fa'arewaiaa mei Na'una i a'au ba unei u'ugia a'a ei Gentile, lomi una
fa'i'iginaa hemea rama'a.
17 Ana lomi una dinaloo Jerusalem ba aree ma'a ei ro'ou do'o apostle fama'a
laraa yau, ma'uaa unado'o adigupenaa Arabia ma hinene na hadiwe'inaa
Damascus.
18 I dii, nenee oduai igisimasi, una dinaa Jerusalem ba ado'o
apa'ifarawaninaa Peter† ma na gutafipui a'ana hefua ma haipani arewaa.
19 Lomi una ma'a hemeadiai apostle—uniaa James, mei lofuu mei Fasu.
20 U'eipa'aa warefafa'uai a'a hamu'ou i pudaa mei Haidaa ba tamanu ei
ne'iau, abaa sifisifi.
21 Nene na dinaa Syria ma Cilicia.
22 Lomi ronamina apa'au ei losuu yei Judea, ei rona oa a'a Christ.
23 Rona guai ua fei warea ba: "Mei rama'a, mei nado'o haperaraiaa o'ou
mina, e'eni ifi u'ugaa fei narafawe'ia, fei ba i do'o fapedugia."
24 Ma rona uduginaa mei Haidaa uaa yau.

2

Ei Apostle, Rona Ugainaa Paul

1 Nenee hefua ma obao igisimasi, una hadiwe'idinaa Jerusalem ma eni po'o
haigua Barnabas. Ana una nodugaa Titus.
2 Una aunu uaa una tonaa hepalo fa'arewaia ma una fanaa ro'ou fei
rawani'a warea, fei a u'ufanaa ei Gentile. Ma'uaa una aunufagiginaa a'a ei
una nara ba ro'ou famamoa, uaa una nara ba hefi'a ro'ou, rona nara ba lomi
hanuu fei u'ugau.
3 Ma'uaa Titus, meni hia a'au, fa'ua ba hia Greece, ma'uaa ana lomi na nara
ba inei moro'aa hudii wawaneina.
4 Fei i fa'asi'anaa fei manumanu fei, si'ei ba hefi'a sifisifi lofu, rona wadu'aa
fei gupuu hai'ou ba ro'aa fanunupa'ainaa fei alara hai'ouna pa'i a'a Christ
Jesus ma ba ro'aa fahumuwainaa hai'ou.
5 Pa'aa lomi hai'ouna fafefenaa ro'ou ma'ida ba tamanu na fa'uai laloo fei
rawani'a warea nei oafipui a'a hamu'ou.
6 A'a e'ei rona nara ba ro'ou bauana—o, ro'ou tamanu, lomi hanuna a'au;
abaa i fanununaa fei augu mei Haidaa—ma ei rama'a ei, lomi rona pafoinaa
hepalo manumanu a'a fei u'ugau.
7 Agia, rona fanunupa'ia ba una tonaa fei bigi'a ba unei u'ugaa fei rawani'a
warea a'a ei Gentile,* ana ale'ei Peter a'a ei Jew.†
8 Uaa mei Haidaa, mei i oa wagii fei bigi'aa Peter ale'ei ba hia hemea apostle
a'a ei Jew, ana ina oa a'a fei bigi'au ba yau apostle a'a ei Gentile.
9 James, Peter‡ ma John, ei rona ware ba ro'ou bauana, rona ugainaa
haigua Barnabas ei ro'aa fanunu'apa'ia ba una todigaa fei rawani'a. Rona
ugainia ba haigunei dinaa a'a ei Gentile ma ro'ou a'a ei Jew.
10 Fei i'igaiaa ro'ou, sifei ua ba haigunei'o naraiaa ei lomi rona pa'i, ana fei
na farefuau ba a bigi'ia.

Paul na Fiharei a'a Peter

11 I'a nonamii Antioch Peter, una hota'ia i pudana, uaa inapa'aa tata.

---

* **1:15: 1:15** O, *ei fi oa watauu inau* † **1:18: 1:18** Warea Greek ba *Cephas* * **2:7: 2:7** Warea Greek ba *ei lomi na moro* † **2:7: 2:7** Warea Greek ba *ei na moro*; vv. 8 ma 9 anaa. ‡ **2:9: 2:9** Warea Greek ba *Cephas*; v. 11 ma 14 anaa.

12 Ei ro'atado'o nomai ei maroaa James, inafaneree hananafipui a'a ei
Gentile. Ma'uaa, ro'aa nomai, ina'aa momo'ai ma guta u'ugai a'a ei Gentile
uaa ina mama'au a'a ei maroaa fei moro'aa hudii wawanei.
13 Hefi'adiai Jew, rona neneraa fei ware'onina ma a'a fei ware'onii ro'ou,
ana na fa'asisiaa Barnabas.
14 U'a fanunu'apa'ia ba lomi rona neneraa tamanu na fa'uai laloo fei
rawani'a warea, una warenaa a'a Peter i pudaa minaa ro'ou, "Yoi hemea Jew,
ma'uaa, ei mau gutanamu ale'ei Gentile ma abaa ale'ei hemea Jew. Tani opo'o
susunaa ei Gentile ba ronei neneraa ei maumau ei Jew?
15 "O'ou na waninimai ale'ei Jew ma abaa ale'ei ei 'Hafelo'a Gentile',
16 ona aida ba hemea rama'a, lomi ba i wanewane uaa ba ina neneraa
fei law, ma'uaa wagii fei narafawe'ia a'a Jesus Christ. Si'ei, o'ou anaa, ona
narafawe'i a'a Christ Jesus ba o'aa wanewane wagii fei we'iaa naranara a'a
Christ ma abaa a'a fei neneraa o'ou fei law, uaa wagii fei ba o neneraa fei law,
lomi nemea ba i wanewane.
17 "Nabaa o'aa nunuminia ba onei wanewane a'a Christ ma ona fa-
nunu'apa'ia ba o'ou, rama'a hafelo, hanuu fei ba Christ na tenaa ei hafelo'a?
Pa'aa lomi.
18 Nabaa una fadudinaa tamanu unado'o birosia, una fama'aia ba yau,
hemea barafeaa fei law.
19 Uaa una ma'e wagii fei law ba unei pa'i harenua a'a mei Haidaa.
20 Una fatawafipuidii a'a Christ ma lomi una gutadimai, ma'uaa Christ na
oa laloo iau. Fei gutanau a'a feni hudi unuu, una gutafininaa fei we'iaa
naranara a'a mei Na'uu mei Haidaa, mei na haguau ma na fanaa anaia uaa
yau.
21 A'a ba una putotoginaa fei rawani'aa mei Haidaa, uaa nabaa fei
wanewanea o tonia wagii fei law, pa'aa lomi hanuu fei ma'eaa Christ!"§

3

Narafawe'ia laraa fei Law

1 Hamu'ou ena poapoa Galatia! Hini na finefineinaa hamu'ou? I ma'aa ei
pudaa hamu'ou napa'aa arewa ba Jesus Christ na fatawa.
2 Nunumiau ba a apa'aa hepalo manumanu a'a hamu'ou: Hamona tonaa
fei Spiriti wagii fei neneraa hamu'ou fei law, o wagii fei narafawe'ia a'a
tamanu hamona guainia?
3 Haa, hamonamina poapoai? Fama'a hamonado'o pa'i fei Spiriti, ma'uaa
e'eni hamona nara ba hamo'aa fapedugaa ei bigi'aa hamu'ou a'a fei faufau
rama'a.
4 Haa, hamona tonaa baua fi'iaa hamu'ou ma lomi hanuna? Narau ba na
pa'i hanuna.
5 Haa, mei Haidaa na fanaa hamu'ou fei Spiritina ma bigi'aa ei foigia
a'a hamu'ou uaa ba hamona neneraa fei law, o ba hamona narafawe'i a'a
tamanu hamona guainia?
6 Narama'aia Abraham: "Ina narafawe'i a'a mei Haidaa ma a'a fei, hia na
wanewane."
7 Si'ei, hamonei apa'ifarawaninaa feni ba ei ro'aa narafawe'i, ro'ou, na'uu
Abraham.
8 Fei Bu'u Apuna nadii wareia ba mei Haidaa, iwe fawanewaneaa ei Gentile
a'a fei narafawe'ia ma inadii ufugaa fei rawani'a warea a'a Abraham ba:
"Minaa ei gufu, rowe to hawegia uaa yoi."*

§ **2:21: 2:21** Hefi'a, rona fapedugaa fei wareaa Paul a'a Peter a'a v. 14. * **3:8: 3:8** Genesis 18:18; Genesis 22:18

9 Si'ei, ei narafawe'ia, rona pa'i hawegiaa ro'ou fipui a'a Abraham, mei
rama'aa narafawe'ia.
10 Minaa ei rona nara ba ronei neneraa fei law, rona oa a'a fei umua, uaa
na udedii fei ne'ia ba: "Fei umua i dinaa a'a hini lomi na bigi'aa minaa ei
manumanu laloo fei Bu'uu Law."
11 Na arewa ba lomi nemea ba i wanewane i pudaa mei Haidaa wagii fei
law, uaa "Ei wanewanea, rona tatalai fininaa fei narafawe'ia."
12 Fei pa'afii fei law, abaa manumanu narafawe'ia; agia, "Mei i bigi'aa ei
manumanu ei, inei neneraa e'ei."
13 Christ na ponohadiwe'inaa o'ou a'a fei umuaa fei law, hamatee ina tonaa
fei umuaa o'ou i a'ana, uaa na udedii fei ne'ia ba: "Fei umua i dinaa a'a hini i
fatawa a'a fei haihai."
14 Ina ponohadiwe'inaa o'ou ba fei hawegia, fei na dinaa a'a Abraham nei
nofipuimai a'a Jesus Christ ma dinaa a'a ei Gentile ba wagii fei narafawe'ia,
o'aa tonaa fei fa'unaia ba o'aa tonaa fei Spiriti.

Fei Law ma fei Warefa'unaia

15 Ena lofu, ado'o fama'aia hepalo tala a'a feni gutagutanaa o'ou wagieni.
Ana ale'ei ba nemea lomi ba i putotogi o pafoinaa hepalo fi'ugaia, hepalo
rona fi'ugaidigia, ana ale'ei a'a feni.
16 Ei fa'unaia na dinaa a'a Abraham mawe fei fuana. Fei Bu'u Apuna, lomi
na ware ba, "i dinaa a'a ei fuamu," ale'ei ba watauda rama'a, ma'uaa, "i dinaa
a'a fei fuamu,"† hanuna ale'ei hemea ua, mei Christ.
17 Fei hanui yau sifeni: Fei law, fei nawe nomai 430 igisimasi nenee
fei warea, lomi na putotoginaa fei fi'ugaia, fei do'o bigi'aa mei Haidaa ma
fapa'ainaa fei fa'unaia.
18 Uaa nabaa fei uga pinemu i nomai a'a fei law, lomi ba i nomai a'a fei
fa'unaia; ma'uaa mei Haidaa a'a fei rawani'ana na fania a'a Abraham wagii
fei fa'unaia.
19 Ma nabaa ale'ei, tamanudiai bigi'aa fei law? Ina nomai uaa ei hafelo'a
nopa'aloo fei ba na nodigimai fei Fua, fei na unia fei fa'unaia. Hemei
fawanewaneaa watola nawe fa'asi'anaa fei law a'a ei alo'alo.
20 Ma'uaa hemei fawanewaneaa watola, lomi i umuinaa hepalo ua gupuu
rama'a; ma'uaa mei Haidaa, hia hemea.
21 Hanuna ba fei law i fadugeaa ei fa'unaiaa mei Haidaa? Pa'aa lomi. Uaa,
nabaa na hawia ba fei law i fani harenua, fei wanewanea ana i nofipuimai
a'a fei law.
22 Ma'uaa fei Bu'u Apuna na ware ba minaa feni ano na bobo'ai a'a ei
hafelo'a ba tamanu ei fa'unaia, ei i nofininamii fei narafawe'ia a'a Jesus
Christ, inei dinaa a'a ei rona narafawe'i.
23 Ei atawe nomai fei narafawe'ia fei, o'ouna bobo'ai a'a fei law nopa'aloo
fei ba ina arewa fei narafawe'ia.
24 Si'ei, fei law na ude ale'ei hemea famamoa i tauduginaa o'ou a'a‡ Christ
ba onei wanewane a'a fei narafawe'ia.
25 Si'ei ba e'eni, nawe nomai fei narafawe'ia, fai lomi ba ona oa haroo fei
law.

Ei Na'uu mei Haidaa

26 Minaa hamu'ou, na'uu mei Haidaa uaa fei narafawe'ia a'a Christ Jesus,
27 uaa minaa hamu'ou, ena hamona pudugufai a'a Christ, hamona hufai
a'a Christ.
28 Lomi Jew, Greece, humuwa, abaa humuwa, wawane, pifine, uaa minaa
hamu'ou, hemea ua a'a Christ Jesus.

---

† **3:16: 3:16** Genesis 13:15; Genesis 24:7 ‡ **3:24: 3:24** O, *hemea famamoa nopa'aloo fei noramiaa*

29 Nabaa hamu'ou a'a Christ, te, hamu'ou fuaa Abraham ma ale'ei hemea i
tonaa poduu amana uaa fei fa'unaia.

4

1 Una ware ale'ei ba mei ba i tonaa poduu amana, fa'ua ba iwe tonaa minaa
ei poduu amana, ma'uaa ei ifi badui, hia ale'ei hemea nafi ua.
2 Inei oa haroo ei oanananaa ma ei oma'ama'aa nopa'aloo fei au di'augaa
amana.
3 Ana ale'ei o'ou, ei oi badui, o'ou ale'ei humuwa haroo ei maumau feni ano.
4 Ma'uaa ei ipowe nomai fei au, mei Haidaa na aloagii mei Na'una, mei na
waninimai a'a hemea pifine, mei na waninimai haroo fei law,
5 ba i ponohadiwe'inaa ei rona oa haroo fei law, ba o'ou nei tonaa minaa ei
manumanu ale'ei ei pa'aa na'u.
6 Si'ei ba hamu'ou na'u, mei Haidaa na aloagii fei Spiritii mei Na'una i laloo
iaa o'ou, fei Spiriti na haroharo ba, “Abba,* O'ama.”
7 Si'ei, lomidiai ba yoi humuwa e'eni, ma'uaa yoi hemea na'u; ma si'ei ba yoi
hemea na'u, mei Haidaa na fa'oanio ana ale'ei hemea tonaa poduu amana.

Paul na Naranara Watauda a'a ei Galatia

8 Fama'a, ei hamotaa apa'aa mei Haidaa, hamu'ou humuwa a'a ei abaa
ale'ei maumau haidaa.
9 Ma'uaa e'eni, hamona apa'aa mei Haidaa—o, a ware ba mei Haidaa na
apa'aa hamu'ou—si'ei, tani ei ba hamo'aa momo'ainaa a'a ei maumau lomi fa-
ufauna ma lomi hanuna? Haa, hamona nunumai ba hamo'aa humuwaidiai
haroo ro'ou?
10 Hamo'ei fanima'aiaa hefi'a baua arewaa, puda, au ma igisimasi!
11 Na faharehareaa pepeau ei maumau hamu'ou, ba tamanu ei una bigi'ia
a'a hamu'ou, lomi hanuna.
12 U'ei ware'ai'ai a'a hamu'ou ena lofuu ba hamonei ale'eni yau, uaa yau
nado'o ale'ei hamu'ou mina. Lomi hamona fahafeloau a'a hepalo manu-
manu.
13 Hamona aida ba ei a u'ugaa fei rawani'a warea a'a hamu'ou fama'a si'ei
ba fei funua na pa'au.
14 Fa'ua ba fei funuau na fani rarabaa a'a hamu'ou, ma'uaa, lomi hamona
fanunu o nara fafelo a'au. Agia, hamona faguta farawaninau bana'aa yau
hemea alo'aloo mei Haidaa, o bana'aa pa'aa yau Christ Jesus.
15 Ina dinaia ei ni'eni'eaa hamu'ou? Apa'aa ware ba mina, hamona bigi'aa
tamanu ei nunumiau, ale'ei nabaa una ware ba hamonei wenu'aa pudaa
hamu'ou ma fanau, lomi manumanu a'a hamu'ou.
16 Haa, eni unawe oanaa bidibidii unuu hamu'ou uaa ba una warefanaa
hamu'ou fei fa'uaia?
17 Hefi'adiai rama'a na refurefu unuu ro'ou ba ro'aa muaitonaa hamu'ou
a'a ro'ou, ma'uaa, na pa'i hafelo'a wagina. Nunumiaa ro'ou, sifei ba o'ounei
fidi'inii ba hamonei pasirefurefu a'a ro'ou.
18 Ina rawani ba hamo'aa farefurefu nabaa fei pa'afina na rawani ma ba
hamu'ou minaa ale'ei ua ranimai ma abaa uniaa fei ba una nomai hamu'ou.
19 Hamu'ou ena na'uu, hamu'ou ena na fa'agi'aidinaa iau ale'ei hemea
pifine ba i wanini nopa'aloo fei ba fei maumau Christ na oafipui a'a hamu'ou.
20 Unapa'aa nunuminia ba yau a'a hamu'ou e'eni ma filoginaa fei lao
fababagianau a'a hamu'ou, uaa na bibiyei naranarau a'a hamu'ou.

Hagar ma Sarah

21 Warefanau, hamu'ou ena hamona nunumai ba hamu'ou oa haroo fei
law. Lomi hamona aida tamanu na wareia fei law?

* **4:6: 4:6** Warea Aramea ba *O'ama*

22 Uaa na udedii fei ne'ia ba Abraham na pa'i helagui na'una, baduu
wawane. Hemea na'u a'a mei humuwa pifine ma hemea a'a mei abaa
humuwa.
23 Mei na'una a'a mei humuwa pifine, ina waninimai ale'ei ei baduu ua;
ma'uaa mei na'una a'a mei abaa humuwa, ina waninimai uaa fei fa'unaiaa
mei Haidaa.
24 Ei manumanu ei, una warehanunuinia, uaa laguei pifine, lagua ale'ei
guapaloei fi'ugaia. Hepalo fi'ugaia, noranamai Maugeni Sinai ma ina wanin-
inaa ei baduu, ei ba ro'ou humuwa: Hemeni Hagar.
25 Ma Hagar, hia ale'ei Maugeni Sinai yei Arabia ma ale'ei fei baua gufu
Jerusalem e'eni, uaa hia mawe ei na'una, rona oa a'a fei humuwai.
26 Ma'uaa fei Jerusalem pafea, lomi humuwa wagina ma hia mei inaa o'ou.
27 Uaa na udedii fei ne'ia ba:
"Onei ni'eni'e mena pa'abeu,
mena lomi ona wawanini baduu;
asi'alao ma aifabauana,
yoi, mena lomi na nanamuinaa fei fi'iaa fei waninia;
uaa ei na'uu mei pa'abeu na watauda
laraa mei na pa'i harona."
28 Ma hamu'ou ena lofuu, ale'ei Isaac, hamu'ou na'u wagii fei fa'unaia.
29 A'a fei au fei, mei baduu i wanini'uamai na haperaraiaa mei baduu na
wanini a'a fei faufau fei Spiriti. Ana ale'eni e'eni.
30 Ma'uaa tamanu ei wareaa fei Bu'u Apuna? "Alofatatalainaa mei hu-
muwa pifine ma mei na'una, uaa mei na'uu mei humuwa, lomi ba iwe tonaa
hesuwi podu a'a mei na'uu mei abaa humuwa."
31 Si'ei, ena lofuu, abaa o'ou na'uu mei humuwa, ma'uaa na'uu mei abaa
humuwa.

5

A'a Christ, O'ou Abaa Humuwa

1 Fei pa'afina ba na alaraa o'ou Christ, sifei ba onei'aa humuwai. Si'ei,
hamonei ofafaufau ma hamonei'aa fa'awatadinaa hamu'ou a'a fei maumau
humuwai.
2 Hamonei toma'aiaa ei wareau. Yau, Paul, a warefanaa hamu'ou ba nabaa
hamona moro'aa hudii wawanei hamu'ou, pa'aa lomi i pa'i awataa Christ i a'a
hamu'odu.
3 A warediai a'a hememea rama'a, hemei ba ina moro'aa hudii wawaneina,
inei neneraa minaa ei law.
4 Yoi mena ba o neneraa fei law, ona fidi'inii a'a Christ; ona pasidi'ininaa
fei rawani'aa mei Haidaa.
5 Ma'uaa wagii fei narafawe'ia, ona pasirefurefufipui a'a fei Spiritii fei
wanewanea, fei ona nunuminia.
6 Uaa a'a Christ Jesus, fei ba ona moro'aa hudii wawanei, o lomi, lomi
hanuna. Hepalo ua na pa'i hanuna; fei narafawe'ia, fei na arewa fininaa fei
haguana.
7 Fama'a hamona poponifawe'i a'a fei fiwaleia. Hini na ore'aa hamu'ou ma
lomi hamona neneraa fei fa'uaia?
8 Fei mau u'ugaia ale'ei, abaa noranamai a'a mei i lala'aa hamu'ou.
9 "Ma'ida ua fafuafua i fihafuinaa minaa fei palaua."
10 Na pa'i o'ugau a'a mei Fasu ba lomi hamo'aa tonaa hepalodiai naranara.
Lomi na aida ba hia hini, ma'uaa, mei i fapoapoainaa hamu'ou, iwe tonaa
arena.

11 Ena lofuu, nabaa yau ana fi u'ugaa fei moro'aa hudii wawanei, tani ei ba
ana ro'ei haperaraiau eni? Nabaa ale'ei, lomidiai i bidibidi unuu rama'a a'a
fei hawafolo.
12 A'a ei rama'a rona wareware watauda ale'ei, narau ba ronei fapedugaa
bigi'aa ro'ou ma hawihawi'aa minaa ei unuu ro'ou!
13 Hamu'ou ena lofuu, ina rafeinaa hamu'ou ba hamonei ma'ala. Ma'uaa
apuna tonaa fei ma'alaa hamu'ou ba hamo'aa bigi'aa ei maumau hafelo'a;*
agia, pafoo hamu'ou nei firawanii ua fininaa hagua.
14 Minaa ei law na pa'i hepalo ua pa'afina; sifei ba: "Haguaa mei gufumu
ale'ei ona haguio."
15 Nabaa ana hamo'ei fibibiyenii ma fihafeloinii, oma'aiaa hamu'ou, nabaa
lomi, hamo'aa fifagianainaa ana hamu'ou.

Faweweni a'a fei Spiriti

16 Si'ei, a ware ba nabaa hamo'aa oa a'a fei Spiriti, lomi ba hamowe bigi'aa
tamanu ei nunumiaa fei maumau hafelo'a.
17 Uaa fei maumau hafelo'a na nunuminaa tamanu na fadugeaa fei Spiriti
ma fei Spiriti na nunuminaa tamanu na fadugeaa fei maumau hafelo'a.
Laguna fifadugii ma si'ei ba lomi o'aa bigi'aa tamanu nunumiamu.
18 Ma'uaa, nabaa o neneraa fei Spiriti, lomi ba ona oa haroo fei law.
19 Ei bigi'aa fei maumau hafelo'a na arewa'uamai: fitatafipa'aia, ei abaa
fafa'araia ma fafeloaa ana yoi;
20 losuinaa ei haidaa sifisifi ma fifinesi; bidibidii unu; lomi firawania;
punepunea, fifi'ii unu, wawa'ai poai, fiharenii, hefaa gupu na fifalagii,
21 nanamaia; hunu poapoai, hefaa gupuu fiharoharoipa'aia; ma ei mau-
mau ale'ei. A aweinaa hamu'ou ale'ei una warefanaa hamu'ou mina ba hini
i bigi'aa ei manumanu ei, lomi ba i tonaa fei haparaiaa mei Haidaa.
22 Ma'uaa, si'eni eni fuaa fei Spiriti: hagua, ni'eni'ea, gutafarawania,
fawiwi'aia, farawani a'a rama'a, ei maumau rawani, fei mau oafagugua,
23 madumuaa rama'a ma apitaia. A'a ei manumanu ei, lomi na pa'i law.
24 Ei rona oa a'a Christ Jesus, rona fatawaiaa ei maumau hafelo'a fipuinaa
ei nunumiaa unu.
25 Si'ei ba ona oafipui a'a fei Spiriti, onei tatalaifipui a'a fei Spiriti.
26 Onei'aa fa'upe'upei ba ona rawani ma fawesuaa iaa nemea ma
fiba'iba'inaa hememea hamu'ou.

6

Bigifarawani a'a Minaa ei Rama'a

1 Ena lofuu, nabaa nemea na pasipa'ai a'a ei hafelo'a, hamu'ou ena hamona
oa a'a fei Spiriti, hamonei nofagigilao ma fa'ufalarainia, ma'uaa oma'aa
hamu'ou uaa nabaa lomi, ana hamo'aa pasi.
2 Harefipuinaa ei rarabaa hememea ma a'a fei, hamopowe fafa'uainaa fei
law Christ.
3 Hini i nara ba na pa'i harana, ma'uaa lomi harana, ina sifi'aa anaia.
4 Hememea nei fanunuma'aiaa ei bigi'ana. Te, nene iwe fa'upe'upei ma lo'e
ba i fihawawaginaa anaia a'a nemeadiai,
5 uaa hememea nei harenaa awataa anaia.
6 Hini i tonaa feroia a'a fei Bu'u Apuna, nei alaginaa minaa ei rawani'a
manumanu a'a mei feroiana.
7 Apuna atetea: lomi nemea ba i falalasipa'aa mei Haidaa. Hemea rama'a
iwe hufu'aa tamanu na faroia.

* **5:13: 5:13** O, *bigi'aa ei nunumiaa unu*; vv. 16, 17, 19 ma 24 anaa.

8 Mei i faro a'a ei nunumiaa fei maumau hafelo'a, a'a fei maumau fei,* i
pa'aa arena; mei na faro a'a ei nunumiaa fei Spiriti, a'a fei Spiriti, i hufu'aa
fei harenua lomi i pedutoo.
9 Onei'aa fatatarere a'a ei rawani'a manumanu uaa a'a fei pa'aa au, opowe
hufu'aa ei fua nabaa lomi ona fapedu ua bigi'a.
10 Si'ei ba na pa'i au o'ou, onei bigifarawani a'a minaa ei rama'a, pa'aa a'a
ei maroaa fei narafawe'ia.

Abaa Moro'aa Hudii Wawanei, ma'uaa Manufau Famamaraia

11 Ma'aiaa ei baua ne'ia a ne'inaa a'a hamu'ou wagii fei paniu!
12 Ena ba ro'aa hofeaa hamu'ou rona nunuminia ba hamonei moro'aa
hudii wawanei hamu'ou. Fei pa'aa pa'afina sifei ba ro'aa farapa wagii fei
haperaraia, fei i nofininamii fei hawafoloo Christ.
13 Ei rona moro'aa hudii wawanei ro'ou, ana lomi ba rona neneraa fei law,
ma'uaa rona nunuminia ba hamonei moro'aa hudii wawanei hamu'ou ba
ro'aa famamagugui ba hamu'ou i a'a ro'ou.
14 Nunumiau ba a famamagugu a'a hepalo ua manumanu—fei hawafoloo
mei Fasuu o'ou, Jesus Christ. A'a fei,† feni ano na fatawa a'au ma yau a'a feni
ano.
15 Fei moro'aa hudii wawanei, o lomi, lomi hanuna; fei na pa'i hanuna sifei,
fei manufau famamaraia.
16 Fei gutafarawania ma faloloa'ia i dinaa a'a minaa ei rona neneraa feni
warea feni ma ana i dinaa a'a ei Israel, ei rona oa a'a mei Haidaa.
17 Ma fapopo'ii wareau, nemea nei'aa fahafeloau hamatee na pa'i dibaa
loralora unuu uaa Jesus.
18 Ena lofuu, fei rawani'aa mei Fasuu o'ou Jesus Christ, i oafipui a'a ei
spiritii hamu'ou. Amen.

---

* **6:8: 6:8** O, *ei nunumiaa ununa, a'a e'ei nunumiaa ununa e'ei* † **6:14: 6:14** O, *mei*

EPHESIANS

Warefa'aia

Feni ne'iaa Paul a'a ei Ephesus fi warewareaa fei do'o naraa mei Haidaa, fei ba i figupuinaa minaa ei famamarana i haroo pafea ma yeni malagufu ma Christ hia tabaa ro'ou.

Ei rawarawa lamii feni bu'u ina fama'aia ba i a'a Christ, mei Haidaa, mei Ama na fihupi'inaa ei rafeiana gufuna, futoaa ei hafelo'aa ro'ou ma alaraa ro'ou panii fei hafelo'a.

Odumanu warehanunuia na fama'aia ba a'a Christ na pa'i fihupu'ia a'a ei rama'aa gufuu mei Haidaa. Ei losuu ale'ei pa'afii fei unu ma Christ fei taba, o ei finefinee hepalo humu, o ale'ei mei pifine haroo lalaia ma Christ hia harona. Minaa ei na fa'arewaiaa fei haguaa Christ, fei ma'eana uaa ei hafelo'a, fei rawani'ana ma fei fafa'araiana.

1 Yau, Paul, hemea apostle Christ Jesus a'a fei nunumiaa mei Haidaa.

U'a aloawii feni ne'iau a'a hamu'ou ena apunaiaa mei Haidaa yena Ephesus,* hamu'ou ena hamona oafagugu† a'a Christ Jesus:

2 Fei rawani'a ma gutafarawania i dinawii a'a hamu'ou noranamai a'a minaa lagua, mei Haidaa, mei hia Amaa o'ou mawe mei Fasu Jesus Christ.

A'a Christ O'aa Pa'i ei Hawegiaa fei Spiriti

3 Fei udugia i dinaa a'a mei Haidaa, mei hia Amaa Jesus Christ mei Fasuu o'ou. Ma mei Haidaa na haweginaa o'ou inamoaa fei haroo pafea a'a minaa ei hawegiaa fei spiriti, ei i nofipuimai a'a Christ.

4 Uaa ei itawe famamaraa feni malagufu, ina rafeinaa o'ou i a'ana ba onei fafa'arai ma ba lomi hepalo tataa o'ou i pudana. A'a fei hagua,‡

5 inadii bigi'ia ba i taweaa o'ou ale'ei na'una uaa Jesus Christ ba inei wanewaneinaa fei ni'eni'eana ma fei nunumiana—

6 Onei uduginaa mei Haidaa uaa fei rawani'a fana, fei ina fani'uaiaa o'ou a'a Mei hia na haguia.

7 Ma mei na'una na ponohadiwe'inaa o'ou a'a fei namona ba i futoaa ei hafelo'a uaa na bauanai fei rawani'aa mei Haidaa,

8 fei namina hawainaa o'ou fininaa minaa ei apa'a ma apa'ifarawania.

9 Ma inawe§ fa'arewaia a'a o'ou fei nunumiana, fei nado'o opa'ai, fei i neneraa fei rawani'a naranarana, fei inado'o nunuminia ba i bigi'ia a'a Christ,

10 fei ba i bigi'ia ena inawe nomai fei pa'aa au—ba i pafea ma yeni malagufu i aufipuinaa minaa ei manumanu haroo hemea ua, mei Christ.

11 I a'ana, ana ina rafeinaa o'ou,* ba tamanu fei do'o pagipagiana nei neneraa fei naranaraa mei fi bigi'aa minaa ei manumanu a'a ei nunumiana,

12 si'ei ba hai'ou rawarawa pa'aa fei o'onaia unu a'a Christ, hai'ounei uduginia uaa fei hawerana.

13 Ma hamu'ou anaa, hamonamii oafipui a'a Christ ei hamo'aa guainaa fei fa'uai warea, fei rawani'a wareaa fei tela'anaa hamu'ou. Si'ei ba hamona

---

* **1:1: 1:1** Hefi'a ne'ia mina lomi na pa'i *yena Ephesus.* † **1:1: 1:1** O, *hamona narafawe'i* ‡ **1:4: 1:4** O, *pudana a'a fei hagua. 5 Hia, inadii* § **1:9: 1:8,9** O, *o'ou. Fininaa minaa ei apa'a ma apa'ifarawania 9 inawe* * **1:11: 1:11** O, *ana ina fa'oanaa o'ou ale'ei na'u ba i tonaa manumanuu amana*

narafawe'i, ina tama'ainaa hamu'ou a'a hepalo lala, fei Spiriti Apuna, fei
inadii fa'unainia ba i aloiamai,
14 ale'ei hepalo uni'uni ba napa'aa fa'uai ba na pa'i ugaa pinee o'ou
nopa'aloo fei au ponohadiwe'iaa ei maroaa mei Haidaa—ba u'udugii fei
hawerana.

Ei Warea 'ta' ma Lafulafua

15 A'a ei manumanu ei ma ei u'ado'o guainaa fei narafawe'iaa hamu'ou a'a
mei Fasu Jesus ma fei haguaa hamu'ou a'a minaa ei apunaiaa mei Haidaa,
16 lomi una fafaa ware ba 'ta' uaa hamu'ou ma una'o nonominaa hamu'ou
a'a ei lafulafuau.
17 Una'aida i'igai ba mei Haidaniaa mei Fasuu o'ou Jesus Christ, mei Ama,
mei na bauanai hawerana, ba nei fanaa hamu'ou fei Spiritii† apa'a, fei ba nei
arewa ei manumanu a'a hamu'ou ba hamo'aa apa'ifarawaninia.
18 Ana una lafulafu ba nei arewa ei naranaraa hamu'ou ba hamo'aa aida
ba batanai fei o'onaia unu wagii fei rafeiana hamu'ou, ei baua hawegiana a'a
ei apunaia,
19 ma ba fei faufauna a'a o'ou ei ona narafawe'i, lomi tawi'ana. Fei faufau
fei, ina ale'ei fei bigi'aa fei baua faufauna,
20 fei ina bigi'ia a'a Christ, ei i fa'asi'ania a'a fei ma'ea ma na fagutania
ma'auna a'a fei gufu pafea,
21 namina pafeai laraa minaa ei hapara, forafora, faufaua, fasu ma minaa
ei hara a'a feni au feni mawe fena au ataa nomai.
22 Ma mei Haidaa na augaa minaa ei manumanu haroo pinena ma na unia
ba hia fasuu minaa ei manumanu wagii fei losuu,
23 ma fei losuu fei, fei ununa ma a'a minaa ei maumauna, ina fapepesunaa
minaa ei manumanu tadiwe'aia.

2

Fei Harenua a'a Christ

1 Mina, hamu'ou ale'ei ma'ea a'a e'ei tata ma e'ei hafelo'aa hamu'ou,
2 e'ei hamona tatalai wagina ei hamo'aa neneraa ei maumau feni ano
mawe ei maumau mei haparaa fei haroo pafea. Fei spiritina fei fi bigi a'a
ei rona barafe.
3 Minaa hai'ou anaa, hai'ounado'o guta inamoaa ro'ou fama'a; faho'oaa ei
hafelo'a maumau* hai'ou ma neneraa ei nunumiana ma ei naranarana. Ana
ale'ei ro'ou, wagii ei pa'aa maumau hai'ou, hai'ou'aa tonaa sibana.
4 Ma'uaa, sifei ba fei baua haguana o'ou, mei Haidaa, mei na rata fei
faloloa'iana,
5 na fani harenuaa o'ou i a'a Christ, ei o'aa oa ale'ei ma'ea fininaa ei
hafelo'aa o'ou—na fatelaiaa o'ou fei rawani'ana.
6 Ma mei Haidaa na fa'asi'anaa o'ou fipuinaa Christ ma fagutanaa o'ou i
a'ana wagii fei gufu pafea i a'a Christ Jesus
7 ba a'a ei arewaa i nomai hinene, i fama'aa fei rawani'ana, fei lomi
tawi'ana, i fama'aiaa o'odu fei rawani'ana, i a'a Christ Jesus.
8 Uaa a'a fei rawani'a, hamona tela uaa fei narafawe'ia—ma fei, abaa
noramiana a'a hamu'ou—uaa hepalo fanaa mei Haidaa,
9 abaa bigi'uaa rama'a, si'ei, lomi nemea ba i mamagugu wagina.
10 Uaa hamu'ou au'au panii mei Haidaa, hamona mamaramai a'a Christ
Jesus ba hamo'aa bigi'aa ei rawani'a bigi'a, ei dii pagi'augaa mei Haidaa ba
bigi'aa o'ou.

Hemea Ua a'a Christ

---

† **1:17: 1:17** O, *hepalo spiriti* * **2:3: 2:3** O, *faho'oaa ei nunumiaa unuu*

11 Si'ei, hamonei nonominia ba hamona waninimai ale'ei Gentile. Ma
rona ware ba lomi hamona moro'aa hudii wawanei—ale'ei wareaa ei rona
moro'aa hudii wawanei (fei rona bigi'ia a'a ei hudi unuu ei wawane)—
12 Naraia ba mina, hamona farapa a'a Christ ma a'a ba hamu'ou Israel ma
hamona raua a'a fei fi'ugaiaa fei fa'unaia, lomi o'onaia unu ma ana lomi
Haidaniaa hamu'ou yeni malagufu.
13 Ma'uaa e'eni, a'a Christ Jesus, hamu'ou ena hamonado'o gutafaraua,
hamonawe nofarafi'imai uaa fei namoo Christ.
14 Uaa ana hia mei i farawaninaa o'ou, mei na bigi'ia ba helagui, ale'ei
hemea ua ma na birosiaa fei na fafihafeloinaa pafoo lagua
15 a'a fei pigiona na fapedugaa fei law, fei na fafisibainaa lagua fininaa
ei warea ma feroia wagina. Fei nunumiana sifei ba i famamaraa hemea
manufau rama'a a'a laguei, ba i fagutafarawaninaa lagua,
16 ma a'a hepalo ua hudi unu ina fagutafipuidinaa lagua i a'a mei Haidaa
uaa fei hawafolo, fei ina fapedugaa fei fisibaiaa lagua.
17 Ina nomai ma u'ugaa fei gutafarawania a'a hamu'ou ena hamona
gutafaraua mawe e'ei rona gutafarafi'i.
18 Uaa i a'ana minaa agua na pa'i tala i dinaa a'a mei Ama wagii hepalo ua
Spiriti.
19 Si'ei, e'eni, fai lo'e ba hamu'ou rama'aa rauaa, o rama'aa hepapa gufu,
ma'uaa, hamu'ou ale'ei pa'aa rama'a gufuu mei Haidaa fipuinaa ei apunaia
ma ei maroaa fei humuu mei Haidaa,
20 fei na fadu pafoo fei fasu'ufufugoi ei apostle ma ei mamama'a, fei ba
Christ Jesus, ana hia, fei pa'aa fafasui fei fasu'ufufugoi.
21 I a'ana, minaa fei humu na fadufitanai ma a'a mei Fasu na ufalarai ale'ei
hepalo apunai humuu mei Haidaa.
22 Ma i a'ana, hamu'ou ana ale'ei finefine ina fadufipuinaa hamu'ou ba
ale'ei hepalo humu ba wagii fei Spiritina, mei Haidaa i oa i lalona.

3

Paul, mei U'uga a'a ei Gentile

1 Sifei, fei pa'afina ba yau Paul na bobo'ai a'a Christ Jesus uaa ba a hadumaa
hamu'ou ena Gentile.
2 Woro ba hamona guaidigaa fei bigi'aa fei rawani'aa mei Haidaa, fei ina
fanau ba unei u'ufanaa hamu'ou.
3 Sifei ba, hefei nado'o ude'opa'ai, inawe foiginia ma fa'arewaia a'au, ale'ei
ma'idei do'o ne'iau fama'a.
4 Ena hamona igoaa feni, hamopowe apa'ifarawaninaa fei apa'au a'a fei
u'ugaa Christ, fei nado'o opa'ai,
5 fei lomi na fa'arewaia a'a ei rama'aa ei tawe i didii, ale'ei i fa'arewaia fei
Spiriti a'a ei apostle ma ei mamama'a, ei rona apunai a'a mei Haidaa.
6 Fei manumanu inado'o opa'ai, sifeni ba, a'a fei rawani'a warea, ei Gentile,
ro'ou ale'ei pa'aa na'u fipui a'a ei Israel ale'ei maroaa hepalo ua unu ma rona
tofipuinaa fei fa'unaia a'a Christ Jesus.
7 Unawe oanaa nafii feni rawani'a warea uaa fei rawani'aa mei Haidaa, fei
na fanau a'a fei bigi'aa fei faufauna.
8 Pa'aa fa'ua ba unamina oanaa pu laraa minaa ei apunaia, ma'uaa,
ina fanau feni rawani'a: ba unei u'ufanaa ei Gentile ei watauda rawani'a
manumanuu Christ ei na waiwai ba o labagipa'ia
9 ma ba unei fama'aiaa minaa ei rama'a fei bigi'a a'a fei manumanu nado'o
opa'ai, fei na ude'opa'ai a'a mei Haidaa fama'a, mei na famamaraiaa minaa
ei manumanu.

10 Fei naranarana, sifei ba e'eni, a'a ei losuia, ei watauda mau apa'aa mei
Haidaa nei arewa a'a ei hapara mawe ei bauana inamoaa fei haroo pafea,
11 ale'ei ba i neneraa fei nunumiana, fei na ude ranimai, fei inawe bigidigia
a'a Christ Jesus, mei Fasuu o'ou.
12 I a'ana ma wagii fei narafawe'ia a'ana, ina rawani ba o'aa nofarafi'ilao
a'a mei Haidaa fininaa mamalawiaa naranara ma laugu'ua.
13 Si'ei, a i'iginaa hamu'ou ba hamonei'aa fanunuta a'a ei awatau uaa
hamu'ou, hamatee manumanu i farawaninaa hamu'ou.

Na Lafulafunaa ei Ephesus

14 Sifei fei pa'afina ba una o'o'ui a'a mei Ama,
15 mei, minaa ei maroana i pafea* ma yeni malagufu rona to haraa ro'ou
a'ana.
16 Una lafulafu ba a'a ei watauda rawani'ana i fawe'iaa hamu'ou laloo ei
naranaraa hamu'ou a'a fei faufau noranamai a'a fei Spiriti
17 ba i a'a fei narafawe'ia, Christ i oa laloo iaa hamu'ou. Ma una lafulafu ba
hamu'ou, ena ina gugudii waraa fei hagua laloo iaa hamu'ou,
18 hamonei pa'i faufau fipui a'a minaa ei apunaiaa mei Haidaa, hamonei
aida ba batanai fei haguaa Christ—fei larena, malana, tarena ma walalona
19 ma ba hamonei aida fei hagua fei, fei na muainaa fei apa'a—ba hamonei
pepesu a'a minaa ei maumau mei Haidaa.
20 Ma i a'ana, mei imina bigi'apoidinaa tamanu o'aa i'iginia o naranaraia
wagii fei faufau, fei fi bigi inamoaa o'ou.
21 Inei tonaa hawerana laloo fei losuu mawe Christ Jesus ma a'a minaa ei
tawe ranimai ranimai! Amen.

4

Fihupi'ii wagii fei Hudi Unuu Christ

1 Si'ei ba yau hemea na bobo'ai uaa mei Fasu, u'ei ware'ai'ai a'a hamu'ou
ba wagii ei tatalaiaa hamu'ou, inei rawani ua a'a fei rafeia hamona tonia.
2 Hamoneimina fafafaunaa pu ma madumui; hamonei fawiwi'ai ma fafi-
rawaninaa pafoo hememea hamu'ou fininaa hagua.
3 A'a minaa ei faufau hamu'ou, hamonei panarofawe'ia fei hupi'iaa fei
Spiriti wagii fei maumau gutafarawania.
4 Na pa'i hepalo ua hudi unu ma hepalo ua Spiriti—ana ale'ei hamona tonaa
hepalo ua o'onaia unu ei i rafeinaa hamu'ou—
5 hemea ua Fasu, hepalo ua narafawe'ia, hepalo ua pudugufaia;
6 hemea ua Haidaa, mei Amaa minaa ei rama'a, mei na pafeainaa minaa ei
manumanu ma i a'a minaa e'ei ma i laloo minaa e'ei.
7 Ma'uaa ina alaginaa fei rawani'ana a'a hememea o'ou ana ale'ei nun-
umiaa Christ.
8 Si'ei, i* ware ale'ei ba:
"Ei i dinaa pafea,
ina tauduginaa ei bobo'aia laloo fei wana
ma ina fani fana a'a ei rama'a."
9 (Mei "ina dinaa pafea" ana na dinaa waduhero.†
10 Mei na dinaa pu, ana simei mei na dinaa pafoo fei pumanugawe ba nei oa
a'a minaa ei manumanu hitani.)
11 Ana hia mei i alaginia ba hefi'a apostle, hefi'a mamama'a, hefi'a u'ugaa fei
rawani'a warea ma hefi'a pasta ma feroia,
12 ba ronei fawe'iaa ei apunaia a'a ei bigi'a ba fei pa'afii Christ neipa'aa we'i

* **3:15: 3:15** O, *mei, hia amaa minaa ei yei pafea* * **4:8: 4:8** O, *mei Haidaa i* † **4:9: 4:9** O, *dinaa ei walaloaa feni malagufu.*

13 nopa'aloo fei fihupi'iaa minaa o'ou wagii fei narafawe'ia ma fei apa'aa mei
Na'uu mei Haidaa ma opowe a'u ba opowe tonaa minaa ei maumau Christ.
14 Ma nabaa ale'ei, lomidiai ba o'ou baduu ua ba o lafelao ma lafemai wagii
ei mamaua ma waniwanii fei lalarenaa ei feroia ma ei manitoai sifisifii ei
rama'a ba ro'aa sifi'aa o'ou.
15 Ma'uaa owe wareaa fei fa'uaia fininaa fei hagua, a'a minaa ei manumanu
opowe no'a'ulao a'a mei hia Fasu, mei Christ.
16 I a'ana minaa fei pa'afi na udefipuinaa minaa ei wao hudi unu ma
nogipelao ma noma'ualao fininaa fei hagua ei fi bigi'aa fei bigi'ana hepapalo
finefinee unu.

Guta Ale'ei ei Na'uu fei We'ai

17 Si'ei, a warefanaa hamu'ou feni ba hamonei bigi'ia a'a mei Fasu ba
hamonei'aa tatalai ale'ei ei mau talaiaa ei Gentile, ale'ei fei mau hafelo'aa
naranaraa ro'ou.
18 Na roroma ei naranaraa ro'ou ma rona di'ininaa fei harenuaa mei
Haidaa uaa ina polai tabaa ro'ou hamatee na waiwai tabaa ro'ou.
19 Lomi rona fai nanamuipa'aa unuu ro'ou, si'ei, rona fifaninaa ro'ou a'a ei
nunumiaa unuu ro'ou ba ro'aa bigi'aa minaa ei mau toai hafelo'a ma na ude
sisii ua haraa ro'ou.
20 Ma'uaa hamu'ou, lomi hamona apa'aa Christ ale'ei.
21 Hamonapa'aa guainaa fei u'ugana ma hefi'a, rona feroinaa hamu'ou fei
fa'uaia a'a Jesus.
22 Rona feroinaa hamu'ou wagii fei tatalaiaa hamu'ou mina ba hamonei
siminaa ei maumau hamu'ou mina, ei na tauia loasi a'a ei sifisifi nunumiana;
23 ma ba hamonei tonaa fei manufau naranara
24 ma hamonei fahawaiaa fei manufau maumau, fei na mamaramai ba i
ale'ei mei Haidaa a'a fei pa'aa wanewanea ma fafa'araia.
25 Si'ei, hememea hamu'ou nei siminaa fei mau sifisifi ma warefa'uai a'a
mei gufumu, uaa minaa o'ou, maroaa hepalo ua unu.
26 “Fapedugaa fei sibamu, apuna bigifafelo”: Inei pedu fei sibamu ei atawe
lolo fei halo
27 ma apuna fani ugaa pinee mei Hani'u.
28 Mei na'aida topa'ai, inei'aa bigidinia, ma'uaa inei biginaa panina ba i pa'i
manumanu ba i fani a'a ei lomi rona pa'i.
29 Inei'aa lele'aa poamu ei hafelo'a warea, ma'uaa tamanu i hadumaa hefi'a
a'a tamanu ona aida ba i farawaninaa ro'ou ba inei hadumaa ei rona guai.
30 Ma apuna fanunutaa fei Spiriti Apuna mei Haidaa, fei na oa a'a hamu'ou
ale'ei hepalo tamatama nopa'aloo fei arewaa ponohadiwe'ia.
31 Fapedugaa minaa ei para'aa maumau, ei mau fifi'ii unu, ei sibasibaa,
ei mau bala'afigii unu, ei mau u'ufafeloaa rama'a ma watauda ei mau ei
bidibidii unu.
32 Fafirawanii ma fifaloloa'inaa hememea ma futoaa ei tataa hememea
hamu'ou ana ale'ei ba a'a Christ, mei Haidaa na futoaa ei tataa hamu'ou.

5

1 Si'ei, fei maumau hamu'ou nei fimina'einaa fei maumau mei Haidaa,
ale'ei ei baduu, ei ina haguaa ro'ou
2 ma tatalai fininaa fei hagua, ana ale'ei Christ na haguaa o'ou ma
rawa'a'afai a'a mei Haidaa uaa o'ou, ale'ei hepalo fana, hepalo na dufa.
3 Ma'uaa i a'a hamu'ou, inei'aa pa'i ma'ida mau fitatafipa'aia, o hepalo mau
hafelo, o mau bagito, uaa ei maumau ei, lomi na rawani a'a ei rama'aa gufuu
mei Haidaa, ei rona apunai.

4 Ana hamonei'aa warefafelo, o warefa'a'afoloi, o hafelo'a warefifigaia, ei
manumanu abaa rawani'a, ma'uaa hamonei ware 'ta' ua.
5 Uaa a'a feni, hamonapa'aa aida ba fa'ua: Lomi i pa'i rama'aa fitatafipa'aia,
hafeloia, o bagitoia ba i pa'i gutanana a'a fei haparaiaa Christ mawe mei
Haidaa,* uaa nemea ale'ei i haguaa e'ei manumanu e'ei.
6 Apuna guaitonaa sifisifi wareaa nemea, uaa a'a ei manumanu ei, fei sibaa
mei Haidaa, i pasinaa pafoo ei rona barafe.
7 Si'ei, apuna rarafiaa ro'ou.
8 Uaa mina, hamu'ou roromaa, ma'uaa e'eni hamu'ou we'ai a'a mei Fasu.
Te, hamonei tatalai ale'ei ei na'uu fei we'ai
9 (uaa ei fuaa fei we'ai, minaa ei rawani'a manumanu, ei na wanewane ma
fa'uai)
10 ma hamonei labarainaa tamanu na fani'eni'eaa mei Fasu.
11 Apuna atetea a'a ei bigi'aa fei roromaa, ei lomi fuana, ma'uaa,
fa'arewaiaa ro'ou.
12 Uaa manumanuu mamafaa nabaa hamo'aa wareaa tamanu rona
bigi'opa'ainia ei barafea.
13 Ma'uaa minaa ei manumanu na fa'arewaia fei we'ai, ona fanunu'apa'ia,
14 uaa fei we'ai na fa'arewaiaa minaa ei manumanu. Si'ei, i ware ale'eni:
"Wera, mena ma'igua,
asi'aa a'a ei ma'ea,
ma Christ i fawe'ainio."
15 Si'ei, hamonei talaiwagi'inaa hamu'ou—abaa ale'ei ei lomi rona pa'i
apa'a, ma'uaa hamonei ale'ei ei rona pa'i apa'a.
16 Ma hamonei bigifawe'i eni fi pa'i au, uaa eni arewaa e'eni na hafelo.
17 Si'ei, hamonei'aa poapoai, ma'uaa hamonei apa'ifarawaninaa tamanu
nunumiaa mei Fasu.
18 Hamonei'aa hunufapoa-poai a'a ei wine, ei i notonaloo hamu'ou a'a ei
hafelo'a. Ma'uaa inei didifaa hamu'ou fei Spiriti.
19 Hamonei fiwarewareinaa ei psalm, ei laugaa losuu ma ei laugaa manu-
manuu fei Spiriti. Lalaugi ma tanu lauga i laloo naranaraa hamu'ou a'a mei
Fasu
20 ma ranimai, ware 'ta' a'a mei Haidaa, mei Ama wagii minaa ei manu-
manu a'a fei haraa mei Fasuu o'ou Jesus Christ.
21 Si'ei ba hamona ma'auaa Christ, hememea hamu'ou nei fafefe a'a
nemeadiai.

Pifine ma Wawane Haroo Lalai

22 Hamu'ou ena pifine, hamonei fafefenaa ena haroo hamu'ou ana ale'ei
hamona fafefenaa mei Fasu.
23 Uaa mei wawane na haroa, hia mei fasuu mei harona ana ale'ei Christ,
hia Fasuu fei losuu, fei hudi ununa, fei hia ana fatela'ana.
24 Ma si'ei ba fei losuu na fafefenaa Christ, ana ale'ei ba ei pifine, ronei
fafefenaa ei haroo ro'ou a'a minaa ei manumanu.
25 Hamu'ou ena wawane, hamonei haguaa ei haroo hamu'ou, ana ale'ei
Christ na haguaa fei losuu ma na rawa'a'afai wagina
26 ba i fafafa'arainia, ale'ei ba ina fesuia† a'a fei warea,
27 ma ba i fa'ufalarainia i ma'ana ale'ei hepalo fananamai losuu, lomi na
pidaa, o hafidu'udu'u, o hepalo lolo, ma'uaa na fafa'arai ma lomi tatana.
28 Ena wawane lalaia, ronei haguaa ei haroo ro'ou ana ale'ei rona haguaa
ei hudi unuu ana ro'ou. Mei na haguaa mei harona pifine na haguaa anaia.

---

* **5:5: 5:5** O, *fei haparaiaa mei Christ mawe mei Haidaa* † **5:26: 5:26** O, *fesudigia*

29 Uaa lomi hemea i bidibidi ununa a'a fei ana hudi ununa, ma'uaa ina
faguia ma oma'aia ana ale'ei na bigi'ia Christ a'a fei losuu—
30 uaa o'ou, maroaa fei pa'afina.
31 Sifei fei pa'afina ba "Hemea wawane i di'ininaa amana ma inana ma i
tau a'a mei harona ma lagu'awe pigioinaa hepalo."
32 Fei, hepalo baua manumanu na ude opa'ai—ma'uaa, u'ei warewareaa
Christ ma fei losuu.
33 Ma'uaa hememea hamu'ou nei haguaa mei harona pifine ana ale'ei ina
haguaa anaia ma mei harona pifine, inei ma'auaa mei harona.

6

Ei Baduu, ei Ama ma ei Ina

1 Ena baduu, guainaa wareaa ei ama ma inaa hamu'ou a'a mei Fasu; uaa
fei, ina wanewane.
2 "Ma'auaa amamu ma inamu"—sifei fei rawarawa warea laloo fei law, fei
i nofipuimai a'a fei warefa'unaia—
3 "ba o'aa gutafarawani ma gutafamalaa yeni malagufu."
4 Ena ama, apuna fasibaiaa ei na'uu hamu'ou; agia, hamonei feroinaa ro'ou
a'a ei feroia ma wareaa mei Fasu.

Ei Humuwa mawe ei Fasu

5 Ena humuwa, guainaa wareaa ei fasuu hamu'ou yeni malagufu fininaa
ma'aua ma honua ma rawani'a naranara, ana ale'ei ba hamona guainaa ei
wareaa Christ.
6 Guainaa wareaa ro'ou abaa una fei ba rona fanunuaa hamu'ou, ma'uaa,
ale'ei humuwaa Christ, hamonei bigi'aa ei nunumiaa mei Haidaa noranamai
i naranaraa hamu'ou.
7 Si'ei, bigifawe'i, ale'ei ba hamona bigibigi a'a mei Fasu ma abaa a'a rama'a,
8 uaa hamona aida ba mei Fasu i fani pono'a a'a hememea wagii tamanu
rawani'a na bigi'ia nabaa hia humuwa, o lo'e.
9 Ma ena fasu, ei rawani'aa hamu'ou nei fimina'ei a'a ei humuwaa hamu'ou.
Apuna fararaoaa ro'ou, uaa hamona aida ba mei Fasuu hamu'ou ma ro'ou,
hia i pafea ma lomi papa'aa ununa.

Ei Finefinee Fo'aa a'a mei Haidaa

10 Fei fapopo'ii wareau sifei ba hamonei oafawe'i a'a mei Fasu ma a'a fei
baua faufauna.
11 Fahawaiaa minaa ei finefinee fo'aa a'a mei Haidaa ba hamo'aa
ufadugepa'aa ei manitoai mei hani'u.
12 Uaa fei ote'oteiaa o'ou abaa fi fadugeaa ei a'a pigio ma raraa, ma'uaa fi
fadugeaa a'a ei hapara ma bauana mawe ei faufau feni ano, feni na roroma
ma a'a ei hafelo'a spiriti inamoaa fei haroo pafea anaa.
13 Si'ei, hamonei fahawaiaa minaa ei finefinee fo'aa a'a mei Haidaa ba
ena ina nomai fei arewaa hafelo, hamo'aa ufawe'ipa'i ma ena hamona
bigipedugaa minaa ei manumanu, hamo'aa ufawegipa'i.
14 Si'ei, hamonei ofafaufau a'a fei adii fa'uaia, fei na adinaa walaa hamu'ou,
a'a fei papanii niniwai fei wanewanea
15 ma rafe supinee hamu'ou a'a fei rawani'a wareaa fei gutafarawania.
16 Ma fahononoo minaa ei, tonaa fei rapirapii fei narafawe'ia, fei ina
pereaa minaa ei hioo mei hani'u, ei na pa'i hafii umuna.
17 Fahawainaa fei tao tela'ana ma waduu fei Spiriti, fei wareaa mei Haidaa.
18 Ma lafulafu a'a fei Spiriti ranimai a'a watauda ei mau lafulafua ma
i'igaia. Ei hamo'ei naranaraiaa e'ei, hamonei oma'ama'a ma u lafulafunaa
ei apunaiaa mei Haidaa.

19 Lafulafunau anaa ba ena una gigiaa umuu, i fani paolaa wareau ba a
laugu'ai ena na fa'arewaiaa ei na ude opa'ai a'a fei rawani'a warea,
20 fei u'ei guta bobo'ai wagina ale'ei hemea umuiaa mei Haidaa. Lafulafu
ba unei wareia fininaa fei laugu'aia.

Ei A'apoo Aloana Warea

21 Tychicus, mei pa'aa lofuu o'ou, mei weweaa nafi a'a mei Fasu, iwe
warefanaa hamu'ou minaa ei manumanu ba hamonei aida ba yau batanai
ma fi bigi'aa tamanu.
22 Sifei fei pa'afina ei a aloiawau a'a hamu'ou ba hamonei aida ba hai'ou
batanai ma ba i fawe'iaa ei naranaraa hamu'ou.
23 Guapaloeni i dinaa a'a ei lofu: fei gutafarawania ma fei hagua fininaa fei
narafawe'ia noranamai a'a mei Haidaa, mei hia Ama mawe mei Fasu, Jesus
Christ.
24 Fei rawani'a i dinaa a'a minaa ei lomi i pedutoo fei haguaa ro'ou mei
Fasuu o'ou, Jesus Christ.

PHILIPPIANS

Warefa'aia

Feni ne'iaa Paul fi dinaa a'a fei rawarawa losuu fei fa'asi'anana i Philippi. Eni i ne'inaa feni, ne'iana ei hia yei humuu bobo'aia uaa ina guainia ba hefi'a rona feroinaa fei sifisifi feroia laloo fei losuu i Philippi.

Fei pa'afii fei ne'iana ba i ware 'ta' a'a ei losuia i Philippi wagii ei fanaa ro'ou ba haduhaduna ei i gutafafelo i bobo'aia ma ba ana i farawaninaa naranaraa ro'ou ba ronei laugu'ai ma o'ugi ua wagii ei awataa rona pa'i.

Ana fi fanonominaa ro'ou ba fei fihupi'iaa ro'ou a'a Christ, hepalo fanaa mei Haidaa fei rawani'ana, fei ro'aa tonia wagii fei narafawe'ia ma abaa fei neneraa ro'ou fei mau bigi'aa ei Jew wagii fei law.

Feni ne'ia fi wareaa fei ni'eni'ea, laugu'a, fihupi'ia ma ofasisia wagii ei narafawe'ia ma fei gutanaa ro'ou. Ana fi fama'aiaa fei haguaa Paul fei losuu i Philippi.

1 Haigua Paul ma Timothy, nafii Christ Jesus.

Ma feni ne'iaa haigua i dinaa a'a minaa ei apunaiaa mei Haidaa, ei rona oafipui a'a Christ Jesus yei Philippi mawe ei bauaniaa losuu* ma ei paniaa panii ro'ou:

2 Fei rawani'a ma gutafarawania i dinaa a'a hamu'ou noranarai a'a mei Haidaa, mei Amaa o'ou ma mei Fasu, Jesus Christ.

Fei Warea 'ta' ma fei Lafulafua

3 Una ware 'ta' a'a mei Haidaa, ranimai, ena una'o narapa'aa hamu'ou.
4 A'a minaa ei lafulafuau minaa hamu'ou, una'aida lafulafu fininaa ni'eni'ea,
5 uaa hamona harefipui a'au fei rawani'a warea a'a fei rawarawa arewaa nopa'amii wagieni
6 ma una o'ugaa fei ba mei i fa'asi'anaa fei rawani'a bigi'a i a'a hamu'ou, i bigifapedugaa fei bigi'a nopa'aloo fei arewaa Christ Jesus.
7 Ina wanewane ba una nara ale'ei a'a hamu'ou, uaa minaa hamu'ou i naranarau; uaa nabaa una bobo'ai, o una wareaa pepei ba fa'ua fei rawani'a warea, minaa hamu'ou, hamona tofipui a'au fei rawani'aa mei Haidaa.
8 Mei Haidaa i u neneu a'a fei ba yau, napa'aa nunuminaa minaa hamu'ou wagii fei ha'eiaa Christ Jesus.
9 Ma feni lafulafuau sifeni: ba fei haguaa hamu'ou nei nogipelao fininaa fei apa'a ma nei lamalamai ei naranaraa hamu'ou ma hamo'aa fanunupa'aa ei na walalo
10 ba hamo'aa fanunu'apa'aa ei naminapa'aa rawani ma hamo'aa fafa'arai ma lomi hepalo tataa hamu'ou nopa'aloo fei arewaa Christ
11 ba nei pepesu fei fuaa fei wanewanea, fei noranarai a'a Jesus Christ—ba nei fabauaninaa fei haraa mei Haidaa ma fei udugiana.

Fei Bobo'aiaa Paul na Fatalainaa fei Rawani'a Warea

12 Nunumiau ena lofuu ba hamonei aida ba ei na bapa'au, napa'aa fatalainaa fei rawani'a warea.

---

* **1:1: 1:1** Hepalo warea English ba *bishop* (bauaniaa losuu)

13 Ma a'a fei, inawe arewa a'a minaa ei oanananaa fei humuu mei hapara†
mawe minaa ei rama'a ba yau, na bobo'ai hamatee Christ.
14 Wagii fei bobo'aiau, watauda ei lofu a'a mei Fasu, na rawanidiai nara-
naraa ro'ou ba ro'aa u'ufawe'i ma laugu'ua a'a fei rawani'a wareaa mei
Haidaa.
15 Pa'aa fa'ua ba hefi'a, rona u'ugaa Christ a'a fei wawa'aia poa ma fei ba
minaa ro'ou ua, ma'uaa hefi'a, a'a fei rawani'a maumau.
16 Ei i rawani maumau ro'ou, rona bigi fininaa fei hagua ma rona aida ba
yau yeni uaa una u nenee fei rawani'a warea.
17 Ei abaa pa'aa naranaraa ro'ou, rona u'ugaa Christ a'a fei wawa'aia poa
ma nara ba ro'aa fahafeloau e'eni a'a feni bobo'aiau.‡
18 Ma'uaa lomi manumanu, na? Sifeni, feni baua manumanu ba wawa'aia
poa, o lo'e, si'ei ba ona u'ugaa Christ. Ma a'a fei, una ni'eni'e.
Hi'i, ma amina ni'eni'e'ualao,
19 uaa una aida ba wagii ei lafulafuaa hamu'odu ma fei hadumaa fei Spiritii
Jesus Christ, tamanu na nomai a'au iwe alarau.§
20 Unamina refurefu ma na o'onai unuu ba lomi a mamafa ma unei laugu'ai
ba e'eni ana ale'ei ranimai unei uduginaa Christ a'a fei hudi unuu nabaa una
werawera, o una ma'e.
21 Uaa, a'au, fei una werawera, manumanuu Christ ma nabaa a ma'e, una
mua wagina.
22 Nabaa a gutadilao a'a fei hudi unuu, i watauadilao fuaa ei bigi'au.
Ma'uaa afaia guapaloei? Lomi na aida!
23 Ina hamamaguaa fei naranarau a'a guapaloeni: nunuminau ba a aunu
ma oafipui a'a Christ, fei namina pafeai laraa fei ba a gutalao,
24 ma'uaa i farawaninaa hamu'ou nabaa yau ana a'a feni hubeu.
25 Si'ei ba unapa'aa aida fei, una aidadii ba yau, a oa ma a gutafipuilao a'a
minaa hamu'ou ba hamonei bigipa'ilao ma ni'eni'e a'a fei narafawe'ia.
26 Ma a'a feni oanau a'a hamu'ou, fei ni'eni'eaa hamu'ou a'a Christ Jesus,
inei bauanai apoidiai.
27 Ma tamanu na nomai, ei maumau hamu'ou nei wanewaneinaa fei
rawani'a wareaa Christ. Ma nabaa a nomai ma'a hamu'ou, o na gutafaraua
ma guai'uaia ba hamona batanai, una aida ba hamona ufawe'i a'a hepalo ua
spiriti ma bigibigi ale'ei hemea ua rama'a wagii fei narafawe'iaa fei rawani'a
warea
28 ma pa'aa lomi hamona ma'au a'a ei ro'aa fadugeaa hamu'ou. Fei, ale'ei
hepalo lala a'a ro'ou ba rowe fagiana, ma'uaa hamu'ou, hamowe tela—ma fei,
bigi'aa mei Haidaa.
29 Uaa a'a Christ, ina fifaninia a'a hamu'ou ba abaa uniaa fei ba hamonei
narafawe'i ua a'ana, ma'uaa ana hamonei to fi'ia a'ana
30 hamatee e'eni, hamonawe tonaa fei awataa, fei hamona fanunupa'ia ba
unado'o tonia, fei hamo'ei guainia ba ana i a'au e'eni.

2

Neneraa fei Mau Fapududuaa Christ

1 Nabaa na fa'unuwenuweaa naranaraa hamu'ou fei fihupi'iau hamu'ou
a'a Christ, o na farawaninaa hamu'ou fei haguana, o hamo'aa guta farawani
a'a fei Spiriti, o na famagigiaa naranaraa hamu'ou, o na fafaloloa'inaa
hamu'ou,

† **1:13: 1:13** O, *a'a minaa fei humuu mei hapara* ‡ **1:17: 1:16,17** Hefi'a ne'ia na filoginaa vv. 16 ma 17.
§ **1:19: 1:19** O, *fatela'anau*

2 te, hamonei fa'a'apoidinaa fei ni'eni'eau wagii fei ba hamo'aa pa'i hepalo
ua naranara ma hepalo ua hagua ma hepalo ua spiriti ma hepalo ua nun-
umia.
3 Apuna bigi'aa hepalo manumanu a'a ei mau wawa'aia poa, o ei mau
mamagugua lomi pa'afina, ma'uaa a'a fei mau pududua hamonei nara ba
hefi'adiai, rona pafeai a'a hamu'ou.
4 Hememea hamu'ou nei'aa naranara'uaiaa ei nunumiana, ma'uaa ana
inei naranaraia ei nunumiaa hefi'adiai.
5 Ei mau naranaraa hamu'ou nei fimina'ei a'a fei mau naranaraa Christ
Jesus:
6 Mei anaia* pa'aa Haidaa,
ma'uaa lomi ina nara ba fei ba ana hia Haidaa, manumanu ba i urofia,
7 ma'uaa ina fa'upuaa anaia,
ba i tonaa fei maumau ei nafi,
ma na toro ale'ei hemea rama'a ua.
8 Ma fei mau fafanunuana ale'ei hemea rama'a,
ma na fafafaunaa hia pu
ma na ugainaa fei ma'eana pafoo fei hawafolo!
9 Si'ei, mei Haidaa na poronaa hia a'a fei na pafeai
ma fania fei hara, fei na pafeainaa minaa ei hara,
10 ba a'a fei haraa Jesus minaa ei du'u nei fafefe,
yei pafea ma yeni malagufu ma i haroo malagufu,
11 ma minaa ei rama'a, rowe ware ba Jesus Christ, hia Fasu,
ba i fani hawera a'a mei Haidaa, mei hia Ama.

We'a Ale'ei ei Pi'u

12 Si'ei, ena pa'aa rawani'a tafiu, hamatee hamona'aida guaiawarea—abaa
uniaa fei ba una guta a'a hamu'ou, ma'uaa fei guaiaa hamu'ou warea na
muadiai ena lomi yau yena. Hee, hamonei filogima'aiaa fei tela'ana hamu'ou
fininaa ma'aua ma funufunuaa unu, uaa
13 Mei Haidaa, hia mei fi bigi laloo iaa hamu'ou ba hamonei pa'i rawani'a
naranara ba hamo'aa bigi'aa ei rawani'a nunumiana.
14 A'a minaa ei bigi'aa hamu'ou, apuna ware watauda ma fiharei
15 ba nemea lomi i guguinaa unuu hamu'ou hafelo'a ma ba hamu'ou ale'ei
fafa'araia na'uu mei Haidaa ma lomi tataa hamu'ou a'a e'ei rama'a hafelo, e'ei
na loloa naranaraa ro'ou a'a feni au feni ma dupuaa e'ei, hamona we'a ale'ei
ei pi'u haroo pafea
16 ei hamo'ei arereinaa† fei warea, fei i fani harenua—ba u'a warefa'agu a'a
fei arewaa Christ ba fei ponau ma fei bigi'au na pa'i hanuna.
17 Rona igiau ale'ei numa apunaia pafoo fei fana ma pafoo fei bigi'a wagii ei
narafawe'iaa hamu'ou. Ma unaminapa'aa ni'eni'efipui a'a minaa hamu'ou.
18 Si'ei, hamu'ou anaa, hamonei ni'eni'e ma unuwenuwefipui a'au.

Timothy ma Epaphroditus

19 Ina o'onai unuu a'a mei Fasu Jesus ba lomi i madii ma a aloawii Timothy
a'a hamu'ou ba ana awe ni'eni'e ena una guainaa u'ugaa hamu'ou.
20 Lomi hemeadiai i a'au ba na narapa'aa hamu'ou.
21 Uaa watauda rama'a, rona fafanunu'uaiaa ei nunumiaa ro'ou ma abaa
ei nunumiaa Jesus Christ.
22 Ma'uaa hamona aida ba Timothy na fama'adigaa hamu'ou ba hia na
rawani, uaa ana ale'ei hemea na'u a'a mei amana, ina bigifipui a'au a'a fei
bigi'aa fei rawani'a warea.

---

* **2:6: 2:6** O, *maumauna* † **2:16: 2:16** O, *panarofaa*

23 Si'ei, na o'onai unuu ba a aloiawau ena na fanunuia ba yau batanai.
24 Ma na pa'i o'ugau a'a mei Fasu ba lomi i madii ma ana a nomai.
25 Ma'uaa una nara ba unei alohadiwe'inawii a'a hamu'ou Epaphroditus, mei lofuu, mei i bigifipui a'au ale'ei fo'aa, mei talaitonaa wareaa hamu'ou, mei hamona aloiamai ba nei roinau.
26 Uaa inapa'aa naranaraiaa minaa hamu'ou ma faloloa'i uaa hamona guainia ba hia na funu.
27 Pa'aa fa'ua ba inado'o funu ma anaa i ma'e. Ma'uaa mei Haidaa na faloloa'inaa minaa haigua, abaa unaia, si'ei ba fei faloloa'ia nei'amina fua'onau.
28 Si'ei, unamina ni'e ba a aloiawau ba ena hamona fanunudinia hamo'aa ni'eni'e ma lomi a minaa naranara watauda.
29 Taufagutania a'a fei maumau mei Fasu fininaa baua ni'eni'ea ma fani honua a'a ei rama'a ale'ei hia,
30 uaa anaa i ma'e a'a fei bigi'aa Christ ale'ei ba ina nigoaa ei manumanu na famama'au ei ba i bigihadumau a'a tamanu lomi ba hamo'aa bigipa'ia a'au.

3

Apuna O'ugaa ei Raraa Unuu Hamu'ou

1 Si'ei, ena lofuu, hamonei ni'eni'e a'a mei Fasu! Lomi manumanu a'au ba na ne'idinaa ana ei manumanu ei a'a hamu'ou ma fei, ale'ei a'awei hamu'ou.
2 Oma'aa hamu'ou a'a ena ponoto, ena rama'a bigi'aa hafelo'a, ena rona moro'aa hudi unu.
3 Uaa fei pa'aa moro'aa hudii wawanei sifei ba o'ou eni na losui a'a fei Spiritii mei Haidaa, na uduginaa Christ Jesus ma lomi ona o'ugaa raraa unuu o'ou—
4 ma'uaa, nabaa una nunumai, na pa'i pa'afina a'au ba a o'ugaa raraa unuu.
Nabaa nemeadiai na nara ba na pa'i pa'afina ba i o'ugaa raraa ununa, yau na muainia:
5 Na moro hudii wawaneiu i laloo fei fafainaroaa arewaa, yau hemea rama'aa Israel, yau pai Benjamin, hemea pa'aa Hebrew; ma i a'a fei law, yau Pharisee;
6 a'a fei patarefurefua, una haperaraiaa ei losuia; a'a fei wanewaneaa fei law, lomi hepalo tatau.
7 Ma'uaa wagii ei unado'o to fararawaniu, e'eni una nara ba lomi awataa ro'ou laraa Christ.
8 Hepalodiai, una nara ba minaa ei manumanu, manumanuu pa'aia laraa fei rawani'a, fei napa'aa mua ba unei apa'ifarawa-ninaa Christ Jesus, mei Fasuu, mei una fapa'ainaa minaa ei manumanu uaa hia. Una nara ba ei manumanu ei, ale'ei meme laraa fei ba unei tonaa Christ
9 ma oafipui a'ana. Ma lomi ba a tonaa fei wanewanea ana yau, fei i nomai a'a fei law, ma'uaa fei i nofipuimai wagii fei narafawe'ia a'a Christ—fei wanewanea noranamai a'a mei Haidaa, fei ba otonia a'a fei narafawe'ia.
10 Yau ba a minaa apa'aa Christ ma fei faufau fei asi'anana ma porofipui a'ana ei fi'ina ba unei ale'ei hia a'a fei ma'eana
11 ma ba unei tonaa fei asi'ana a'a ei ma'ea.

Fasi'ia Nopa'aloo fei Ude Nunumiamu

12 A'a ba una todigaa ei manumanu ei, o ba una fafa'araidii, ma'uaa ufimina ofasiwaiwai ba a panarofaa fei na panaronaa yau wagina Christ Jesus.
13 Ena lofuu, lomi una nara ba una panarodigia. Ma'uaa hepalo ua manumanu ba unei bigi'ia sifeni: Unei madi'inaa ei na ude i mugiu ma roaipanarofaa fei i ude i ma'au.

14 Una didigiwai'ualao wagii fei nunumiau ba a muai tonaa fei pono'a, fei
i haronaa yau pafea mei Haidaa uaa Christ Jesus.
15 Minaa o'ou eni na a'u, nei pa'i fei naranara ale'ei. Ma nabaa fei
naranaraa hamu'ou na u'ugai a'a hepalo manumanu, fena, ana mei Haidaa
iwe fa'arewaia a'a hamu'ou.
16 Ma'uaa ei mau gutanaa o'ou nei fibo'ii wagii ei ona todigia.
17 Ena lofuu, hamonei nofipuimai a'a ei rona neneraa fei maumauu
ma narama'aiaa fei mau gutanaa ei rona neneraa fei maumau hai'ouna
fanidigaa hamu'ou.
18 Uaa ana ale'ei una'aida warefanaa hamu'ou mina, e'eni a warediai fini-
naa ranuu pudau ba watauda, rona guta ale'ei bidibidii unuu fei hawafoloo
Christ.
19 Fei ba ro dinaa wagina, ma'ea. Fei pahanaa ro'ou, haidaniaa ro'ou ma
ei manumanu mamafaa, rona mamagugu ua wagina. Ei naranaraa ro'ou na
ude wagii ei manumanuu feni malagufu.
20 Ma'uaa fei pa'aa gufuu o'ou, i pafea. Ma eni, ona refu ma guta'oma'aiaa
mei Fatela'ana noramiana yei, mei Fasu, Jesus Christ,
21 mei wagii fei faufau, fei i augaa minaa ei manumanu haroo panina, iwe
filoginaa ei hafelo'aa hubee o'ou ba ronei ale'ei fei hubena, fei na pa'i hawera.

4

1 Si'ei, ena lofuu, hamu'ou ena una haguaa hamu'ou ma naranaraiaa
hamu'ou, hamona fani'eni'eau ma hamu'ou ale'ei pono'au. Ana ale'ei,
hamonei ofafaufau a'a mei Fasu, ena pa'aa tafiu!

Fafiwanewanei

2 U'ei ware'ai'ai a'a Euodia ma Syntyche ba lagunei famamonaa hepalo ua
naranara a'a mei Fasu.
3 Hi'i, ma a i'iginio, mena pa'aa fa'ua tafiu,* mena ona hupi'ai a'a fei bigi'a,
hadumaa laguei pifine laguei, laguna fasifipui a'au uaa fei rawani'a warea
mawe Clement ma minaa ei rafirafiu wagii fei bigi'a, ei na pana haraa ro'ou
laloo fei bu'uu harenua.
4 Ni'eni'e a'a mei Fasu ranimai. A waredinia: Ni'eni'e!
5 Fei madumuaa hamu'odu, minaa ei, ronei fanunu'apa'ia. Mei Fasu na
rafi'i.
6 Apuna naranara watauda a'a hepalo manumanu, ma'uaa, wagii minaa ei
manumanu, hamonei lafulafu ma i'igai fininaa warea 'ta' ma fanaa ei i'igaiaa
hamu'ou a'a mei Haidaa.
7 Ma fei gutafarawaniaa mei Haidaa, fei na pafeainaa minaa ei apa'aa
o'ou, iwe wagi'inaa laloo iaa hamu'ou mawe ei naranaraa hamu'ou a'a Christ
Jesus.
8 Fapopo'ii wareau, ena lofuu, tamanu na fa'uai, o na honua, o wanewane,
o fafa'arai, o fananamai, o na fa'alarainaa puda—nabaa hepalo manumanu
napa'aa wanewane, o na rawani ba o'aa uduginia, hamonei naranaraiaa ei
manumanu ei.
9 Tamanu una feroinaa hamu'ou wagina, o hamona tonia, o guainia a'au, o
fanunuia a'au—bigi'ia. Ma mei Haidaniaa fei gutafarawania, iwe oafipui a'a
hamu'ou.

Warea 'ta' a'a ei Fanaa Ro'ou

10 Naminapa'aa ni'eni'e a'a mei Fasu ba hamonawe falanaa huoo hamu'ou
yau. Fa'ua ba hamona naranaraiau, ma'uaa lomi hamona pa'i tala ba
hamo'aa hadumau.

---

* **4:3: 4:3** O, *pa'aa fa'ua Syzygus*

11 Abaa eni a wareaa fei ba una nunuminaa hepalo manumanu, uaa
tamanu na nomai a'au wagii tamanu tala, unei faho'o ua wagina.
12 Una aidadii fei mau gutana, fei ba una pa'i watauda manumanu o lo'e.
Una tatalaidii a'a minaa ei tala ma na gutafarawani ua wagii ro'ou nabaa una
magu, o lo'e, watauda manumanuu, o lo'e.
13 U'a bigi'aa minaa ei manumanu a'a mei na fani faufau a'au.
14 Ma'uaa ei maumau hamu'ou na rawani, uaa hamona fapapaiau a'a hefi'a
awatau.
15 Hepalodiai, hamu'ou ena Philippi, hamona aida ba a'a ei rawarawa
arewaa, ei hamo'ado'o tonaa fei rawani'a warea, ei a asi'aa Macedonia, lomi
hepalo a'a ei losuu na alagifani manumanu a'au, ana uniaa hamu'ou;
16 uaa ei a guta yei Thessalonica, hamona'u alo'uamai manumanu a'au ei
a gutafafelo.
17 A'a ba una nunuminaa hepalo fana, ma'uaa, una nunuminia ba wagii ei
rawani'a bigi'aa hamu'ou, hamowe to rawani'a pono'a wagina.
18 Una topedugaa ei pono'au ma wataudadiai; ina hawidigau eni manu-
manu eni, uaa e'eni unawe todigaa ei fana, ei hamona fanamiaa Epa-
phroditus. Ei manumanu ei, ale'ei dufaa fana ma hepalo rawani'a fana na
fani'eni'eaa mei Haidaa.
19 Ma mei Haidaniau, iwe fafanunu ma fanaa minaa ei nunumiaa
hamu'ou, wagii ei watauda rawani'a manumanuna a'a Christ Jesus.
20 Fei hawera i ude a'a mei Haidaa, mei Amaa o'ou, ranimai, ranimai.
Amen.

Ei A'apoo Warea

21 Famafufuoinaa minaa ei apunaiaa mei Haidaa, ei rona oa a'a Christ
Jesus. Eni lofu a'au, rona aloaa ei famafufuoiaa ro'ou a'a hamu'ou.
22 Minaa ei apunaiaa mei Haidaa, rona aloaa ei famafuoiaa ro'ou a'a
hamu'ou, minapa'aa a'a ei rama'a laloo fei humuu Caesar.
23 Fei rawani'aa mei Fasu Jesus Christ, i oafipui a'a ei spiritii hamu'ou.
Amen.†

† **4:23: 4:23** Hefi'a ne'ia lomi na pa'i *Amen.*

COLOSSIANS

Warefa'aia

Feni ne'iaa Paul fi dinaa a'a fei losuu yei Colossae i ana halo i Ephesus. Fei losuu yei abaa fa'asi'anana ma'uaa ina ne'inia uaa na pa'i hefi'a sifisifi feroia i laloo fei losuu yei. Rona feroi ba nabaa rona nunumiai ba ro apa'aa mei Haidaa ma tonaa fei tele'ana, ronei losuinaa ei famamoaa ei spiriti mawe ei paniaa pani i haroo pafea. Ma ana ronei moro'aa hudii wawanei ma neneraa ei maumau hanaiaa du'ua.

Paul na fadugeaa ei feroia ei wagii fei u'ugaa Christ, mei pa'aa Tela'ana. Uaa, i a'ana mei Haidaa na famamaraa feni ano ma ana na fahadiwe'inaa feni ano a'ana. Uniaa fei fihupi'ia a'a Christ i fatela'anaa feni ano.

Tychicus mei i fanaa fei ne'ia a'a ei Colossae ma Onesimus mei humuwa na aunuhugia, mei i warewareia fei ne'iaa Paul a'a Philemon.

1 Wagii fei nunumiaa mei Haidaa, yau Paul mawe Timothy, haigua apostle
Christ Jesus.

2 Feni nei'a i dinaa a'a ei lofu rona oafagugu* ma fafa'arai a'a Christ yei
Colosse.

Fei rawani'a ma gutafarawania i dinaa a'a hamu'ou, noramiaa lagua a'a
mei Haidaa, mei Amaa o'ou.†

Warea 'ta' ma Lafulafua

3 Ranimai hai'ouna ware 'ta' ma lafulafunaa hamu'ou a'a mei Haidaa, mei
hia Amaa mei Fasuu o'ou, Jesus Christ,
4 uaa, hai'ouna guainia ba na we'i naranaraa hamu'ou a'a Christ Jesus ma
fei haguaa hamu'ou minaa ei apunaiaa mei Haidaa—
5 fei we'iaa naranara ma fei hagua, noramiaa lagua a'a fei o'onaia unu—fei
na ude oma'aa hamu'ou i pafea, fei hamona guaidigia laloo fei fa'uai warea,
fei rawani'a warea,
6 fei na dinaa a'a hamu'ou. A'a minaa ei gufu tadiwe'ai, fei rawani'a warea
ana fi fufuailao ma gipelao, ana ale'ei a'a hamu'ou a'a fei arewaa hamonado'o
guainia ma apa'aa fei rawani'aa mei Haidaa fininaa minaa ei fa'uai warea
wagina.
7 Hamona to feroia a'a Epaphras, mei rawani'a nafi rarafii o'ou, mei na
bigi'oafagugu wagii fei bigi'aa Christ a'a o'ou,‡
8 mei ana na warefanaa hai'ou fei haguaa hamu'ou fininaa fei Spiriti.
9 Sifei fei pa'afina ba wagii fei rawarawa arewaa hai'ou'aa guainaa u'ugaa
hamu'ou, lomi hai'ouna fafaa lafulafunaa hamu'ou ma i'iginaa mei Haidaa
ba hamoneimina pa'i minaa ei ona'onai apa'a ma apa'ifarawaninaa ei manu-
manu wagii fei Spiriti uaa ba hamonei apa'ifarawaninaa fei nunumiana.
10 Ma ei hai'ou lafulafu ale'ei, sifei ba hamonei talaifarawani ua i pudaa
mei Fasu ma fani'eni'eia a'a minaa ei mau tatalaiaa hamu'ou ba hamo'aa
pa'i fua a'a minaa ei rawani'a bigi'a ma nei nogipelao fei apa'aa hamu'ou mei
Haidaa
11 ma tonaa minaa ei faufau na puduaa fei rawani'a faufauna ba hamo'aa
apitai ma ofasi'ia. Ma fininaa ni'eni'ea

---

* **1:2: 1:2** O, *rona narafawe'i* † **1:2: 1:2** Hefi'a ne'ia ba, *mei Ama ma mei Fasu Jesus Christ* ‡ **1:7: 1:7** Hefi'a ne'ia ba *hamu'ou*

12 hamo'aa ware 'ta' a'a mei Ama, mei na uga ba hamo'aa§ tonaa fei gutana
fipui a'a ei apunaiaa mei Haidaa wagii fei haparaiaa fei we'ai.
13 Uaa, ina fatela'anaa o'ou a'a fei haparaiaa fei roromaa ma na dugaa o'ou,
wadu'ainaa fei haparaiaa mei Na'u, mei hia na haguia,
14 mei i a'ana ona pa'i fei ponohadiwe'ia,* fei i futoaa ei hafelo'a.

Christ na Pafeai

15 Hia mei haduoo mei Haidaa, mei lomi o fanunupa'ia ma hia mei
rawarawa waninia wagii minaa ei manumanu na mamaraimai.
16 Si'ei ba hia, ei manumanu, rona mamaraimai: ei manumanu i pafea
ma yeni malagufu, manumanu ona fanunupa'ia ma ei na tapu, ei gutanaa
hapara, ei manumanu faufaua, ei bauaniaa gufu, ei forafora; minaa ei
manumanu famamarana ma ana manumanuna.
17 Hia ma'aa minaa ei manumanu ma i a'ana minaa ei manumanu na
hupi'ifipui.
18 Hia tabaa fei hudi unu, fei losuu. Hia mei rawarawa ma uma'ua a'a ei
ma'ea ba a'a minaa ei manumanu, hia nei pafeai.
19 Uaa mei Haidaa na ni'eni'e ba minaa ei maumauna na oa i laloo iaa mei
na'una.
20 Ma ba hia mei i fafirawaninaa watolaa minaa ei manumanu ma mei
Haidaa—ei manumanu yeni pu ma i pafea, uaa ina fawanewaneaa e'ei a'a
fei namona, fei na wigii pafoo fei hawafolo.
21 Mina, hamona raua a'a mei Haidaa ma na pa'i bidibidi unu laloo
naranaraa hamu'ou uaa† fei hafelo'a bigi'aa hamu'ou.
22 Ma'uaa e'eni lomi watolana ma hamu'ou uaa fei hudi unuu Christ wagii
fei ma'eana ba i fa'ugaa hamu'ou fininaa fafa'araia i pudana. Ma fai lomi
ma'ida lolo ma warea ba hamona tata
23 nabaa fei narafawe'iaa hamu'ou i udelao ma hamo'aa ofafaufau ma
lomi na asisi fei o'onaia unuu hamu'ou, fei na norai a'a fei rawani'a warea.
Sifei fei rawani'a warea, fei hamona guaidigia, fei rona u'ugia a'a minaa ei
manumanu i haroo pafea, fei yau, Paul, na oanaa nafi wagina.

Fei Bigi'aa Paul a'a fei Losuu

24 Si'ei, una ni'eni'e a'a tamanu fi'ia una tonia uaa hamu'ou. Ma una tonia
a'a fei unuu tamanudiai atawe tonia Christ wagii fei hudi ununa ma fei, ale'ei
fei losuu.
25 Yau nawe ale'ei nafina a'a fei rafeiaa mei Haidaa ba a u'ufapedufanaa
hamu'ou fei wareaa mei Haidaa
26 fei manumanu opa'ai, fei na ude opa'ai a'a ei pai mina ma a'a ei au na
didii, fei nawe ude'are'are a'a ei apunaiaa mei Haidaa e'eni.
27 A'a ro'ou, mei Haidaa na nunuminia ba fama'ama'aa ei Gentile fei
rawani'a hawera wagii feni manumanu opa'aia, sifei ba Christ, hia na oa
laloo iaa hamu'ou. Ma fei, ale'ei fei o'onaia unuu fei hawera.
28 Hai'ouna u'u ba hia hini ma wagi'inaa minaa ei rama'a ma feroinaa ro'ou
a'a minaa ei ona'onai apa'a ba hai'ou'aa fa'ugaa minaa ei a'a Christ, ba lomi
tataa ro'ou.
29 Ba u'a bigipedugaa fei, una bigimaguhagu ma hapafugoi fininaa minaa
ei faufauna, fei namina fawe'iau.

2

1 Apa'aa warefa'aiaa hamu'ou ba unamina tonaa awatau uaa hamu'ou ma
ei ro'ou yei Laodicea mawe minaa ei rotawe apa'au.

---

§ **1:12: 1:12** Hefi'a ne'ia ba *o'aa* * **1:14: 1:14** Hefi'a ne'ia ba *ona pa'i fei ponohadiwe'ia uaa fei namona, fei* † **1:21: 1:21** O, *naranaraa hamu'ou, ale'ei i fa'arewaia ei hafelo'a bigi'aaa hamu'ou*

2 Fei nunumiau, sifei ba unei fa'unuwenuweaa naranaraa ro'ou ma oafipui
a'a fei hagua ba roneimina apa'ifarawaninaa fei manumanu opa'aiaa mei
Haidaa. Ma Christ, ana hia fei opa'aia fei.
3 Ma na ude opa'ai i a'ana minaa ei rawani'a manumanuu ona'onaia apa'a
ma apa'ifarawania.
4 Una warefanaa hamu'ou fei ba lomi nemea i sifi'aa hamu'ou a'a ei hofeia
warea.
5 Uaa fa'ua ba yau lomi napa'aa gutafipui a'a hamu'ou yena, ma'uaa fei
naranarau, i a'a hamu'ou ma una ni'eni'e ba ei manumanuu hamu'ou na
udefarawani ua ma naminapa'aa we'i naranaraa hamu'ou a'a Christ.

Fei Oafipuia a'a Christ i Alaraa O'ou

6 Si'ei, ana ale'ei hamona tonaa Christ Jesus ba hia Fasu, ana hamonei
oafipuiwau a'ana.
7 Nei gugu waraa hamu'ou ma habefarawani a'ana ma fawe'iaa naranaraa
hamu'ou ana ale'ei fei feroia hamona todigia fininaa baua warea 'ta'.
8 Oma'aa hamu'ou ba lomi nemea i bobo'ainaa hamu'ou a'a ei naranara
lomi pa'afina ale'ei ba i sifi'aa hamu'ou ba hamo'aa neneraa ei maumau
rama'a ma fei maumau feni ano ba lomi hamo'aa neneraa Christ.
9 Uaa a'a Christ, minaa ei maumau mei Haidaa na oa laloo fei hudi ununa.
10 Ma hamona todigaa minaa ei manumanu a'a Christ, mei na pafeai laraa
minaa ei faufaua ma ei forafora.
11 A'a ba hamona moro'aa hudii wawanei a'a ei panii rama'a, ma'uaa i a'ana
hamona siminaa ei hafelo'a maumau* ma tonaa fei mau moro'a, fei Christ na
bigi'ia a'a hamu'ou.
12 Ma hamona i'ifaifipui a'ana wagii fei pudugufaia ma asi'afipui a'ana
wagii fei we'iaa naranara a'a fei faufau mei Haidaa, mei i fa'asi'ania a'a fei
ma'ea.
13 Mei Haidaa na famama'aa hamu'ou† a'a Christ ma na bigi'ia ei hamona
oa ale'ei ma'ea wagii ei hafelo'aa hamu'ou ma fei hafelo'a maumau,‡ fei ale'ei
ba lomi hamona moro. Ina futoaa minaa ei hafelo'aa o'ou.
14 Ina fapedugaa ei ne'ia wagii ei law ba onei ma'e, ei na lawaraa o'ou ma
ei na fadugeaa o'ou ma na fadufitaninia a'a fei hawafolo.
15 Ina todigaa ei finefinee fo'aa ei faufaua, ei forafora ma fafafanunuaa
ro'ou pudaa rama'a ei i muainaa ro'ou a'a fei hawafolo.§
16 Si'ei, nemea nei'aa warefabiyeinaa hamu'ou wagii tamanu hamona
hanaia, o hunumia, o manumanu losuia, o hamamani a'a fei sufuaa puda,
o hepalo arewaa Sabbath.
17 E'ei, hanunu ua tamanu ba i nomai. Ma'uaa fei pa'afina ana Christ ua.
18 Nabaa nemea na ni'eni'e a'a fei mau sifisififafefenaa pu o ba i losuinaa
ei alo'alo, mei rama'a mei nei'aa lawaraa hamu'ou a'a fei rawani'a, fei
ba hamo'aa tonia. Mei rama'a ale'ei, namina u'uwewesinaa tamanu na
fanunuia ma fei hafelo'a naranarana na famamaguguia a'a hefi'a naranara
lomi pa'afina.
19 Ina mora fei hupupu'ina a'a mei hia Taba, mei i a'ana minaa fei pa'afi na
panaroo ma hupu'ai a'a ei wao hudi unu ba nei gipelao ale'ei i fagipeia mei
Haidaa.
20 Si'ei ba a'a Christ hamona ma'edi'ininaa ei maumau feni ano, tani ei
bana'aa hamu'ou manumanuna, te ana hamu'ou fi neneraa ei mau wareana
ba
21 "Apuna panarofia! Apuna hanaia! Apuna idoia!"?

---

* **2:11: 2:11** O, *siminaa ei nunumiaa unu* † **2:13: 2:13** Hefi'a ne'ia ba *o'ou* ‡ **2:13: 2:13** O, *ma fei nunumiaa unu* § **2:15: 2:15** O, *muainaa ro'ou ana hia*

22 Minaa e'ei, ropowe apa'ai, uaa fafasuii ro'ou, ei warea ma feroiaa rama'a.
23 E'ei warea ba nei bigi ale'ei, fei maumauna ale'ei manumanuu apa'a
fininaa fei maumau losuia ana bigi'uaa ro'ou naranaraa ro'ou, fei mau sifisi-
fifafefenaa pu ma fei mau oma'aa ro'ou hudi unu, ma'uaa e'ei manumanu
e'ei, pa'aa lomi ba ro'aa paunaipa'aa ei nunumiaa unu.

3

Batanai fei Mau Gutafafa'araia

1 Si'ei ba hamona asi'afipui a'a Christ, labaginaa ei manumanuu pafea
fawelei i guta wagina Christ raudei ma'au mei Haidaa.
2 Augaa ei naranaraa hamu'ou a'a ei manumanuu pafea ma a'a ba eni
manumanu yeni pu.
3 Uaa hamona ma'e ma ei harenuaa hamu'ou na opa'ai a'a Christ fininaa
mei Haidaa e'eni.
4 Ena na nomai Christ, mei harenuaa hamu'ou,* ana hamo'aa ufipui a'ana
wagii fei hawera.
5 Si'ei, hamonei fama'eaa hamu'ou a'a ei maumau feni ano: ei fitatafipa'aia,
ei abaa fafa'araia, laraa huwi, nunumiaa unu, fei wawa'ai poa, fei losuinaa
ei haidaa sifisifi.
6 Fei sibaa mei Haidaa fi nomai† uaa e'ei manumanu e'ei.
7 Mina, hamona panarofaa e'ei manumanu e'ei a'a fei tatalaiaa hamu'ou.
8 Ma'uaa e'eni, hamonei faraua a'a minaa eni manumanu eni: sibasibaa,
fifi'ii unu, bidibidii unu, u'ufafeloaa rama'a ma ena hafelo'a warea na
lele'amai haba'umuu hamu'ou.
9 Apuna fisifisifi'ii a'a hememea hamu'ou, hamatee hamona simidigaa fei
watanai hube fininaa ei manitoaia wagina
10 ma hamona fahawaiaa fei manufau hube, fei ifi farawaninaa hamu'ou
wagii fei apa'a a'a fei haduoo mei i Famamaraia.
11 A'a fei, lomi manumanu ba hemea, hia Greece o Jew, na moro o lomi, o
hemea na u'ugai maumau gufuna, o hia Barbaria, o gufuna Scythia, humuwa
o lo'e, ma'uaa Christ, hia ale'ei minaa ei ma na oafipui a'a minaa ei.
12 Mei Haidaa na rafeinaa hamu'ou ena fafa'araia ma napa'aa haguaa
hamu'ou ma si'ei hamonei lalawainaa fei faloloa'ia, firawania, fafefenaa pu,
madumuia ma ofasisia.
13 Gutafirawanii ua ma futoaa tamanu watolaa hememea hamu'ou. Futoia
ale'ei fei futoaa mei Fasu ei hafelo'aa hamu'ou.
14 Ma a'a minaa e'ei manumanu e'ei, lalawainaa fei hagua, fei na hupi'ifi-
puinaa ro'ou a'a hepalo pa'afi.
15 Fei gutafarawaniaa Christ nei famamoaa ei naranaraa hamu'ou, uaa si'ei
ba hamu'ou maroaa hepalo ua pa'afi ba hamonei gutafirawanii ua ma nei
pa'i fei mau wareaa 'ta'.
16 Fei wareaa Christ neimina oa i naranaraa hamu'ou ena hamona feroi ma
fiwawagi'inaa hamu'ou wagii minaa ei apa'a ena hamona laugaa ei psalm ma
ei laugaa losuu fininaa ni'eni'eaa ei naranaraa hamu'ou a'a mei Haidaa.
17 Ma tamanu hamona bigi'ia, nabaa warewarea o bigi'a, bigi'aa minaa ei
wagii fei haraa mei Fasu Jesus ma i a'ana ware 'ta' a'a mei Haidaa, mei Ama.

Batanai fei Mau Gutanaa ei Losuia

18 Ena pifine haroo lalai, fafefefanaa ena haroo hamu'ou, ana ale'ei
tamanu na rawani a'a mei Fasu.

---

* **3:4: 3:4** Hefi'a ne'ia ba *o'ou* † **3:6: 3:6** Hefi'a ne'ia mina ba *Fei sibaa mei Haidaa imii tonaa ei barafea*

19 Ena wawane haroo lalai, haguaa ena haroo hamu'ou ma apuna pani-
rataratataiaa ro'ou.
20 Ena baduu, guainaa wareaa ei ama ma inaa hamu'ou a'a minaa ei
manumanu, uaa fei na fani'eni'eaa mei Fasu.
21 Ena ama, apuna famamalouaa iaa ena na'uu hamu'ou ale'ei ba ro'aa
faloloa'i.
22 Ena humuwa, a'a minaa ei manumanu, guainaa ena fasuu hamu'ou i
pu; ma a'a ba i puda ua ro'ou ba ro'aa nara ba hamona rawani, ma'uaa pa'aa
guainaa ro'ou fininaa fei ma'aua a'a mei Fasu.
23 Tamanu ei bigi'aa hamu'ou, hamoneimina bigifanima'aia, ale'ei ba
hamo'aa bigi'ia a'a mei Fasu ma abaa a'a rama'a,
24 uaa, hamona aida ba hamowe to manumanu a'a mei Fasu ale'ei pono'a.
Pa'aa pa'afii fei bigi'aa hamu'ou, Christ.
25 Hini i bigifatata, ana i tonaa fei arena ma lomi papa'aa unu wagii fei.

4

1 Ena fasu, fanaa ei humuwaa hamu'ou tamanu na wanewane, uaa ha-
mona aida ba ana hamona pa'i Fasuu hamu'ou pafea.

Hefi'adiai Feroia

2 Tonaa fei mau lafulafua fininaa fei mau ofafaufau ma fei mau warea 'ta'.
3 Ma ana lafulafunaa hai'ou ba mei Haidaa i fani talaa fei u'uga ba hai'ou'aa
u'ugaa fei manumanuu Christ, fei na ude opa'ai, fei una bobo'ai wagina eni.
4 Lafulafu ba unei u'ufa'arewainia.
5 Narama'aia ba ei mau hamu'ou a'a ei rama'aa roromaa batanai; hamonei
rofaa minaa ei tala i nomai a'a hamu'ou.
6 Ranimai ei warewareaa hamu'ou nei rawani ua, ale'ei du'ua na pa'i
ma'ida agina ba hamo'aa aida batanai suhadumaa hini i i'iginaa hamu'ou.

Ei A'apoo Warea

7 Tychicus i warefanaa hamu'ou ba yau batanai. Hia hemea rawani'a lofu,
hemea wewea nafii mei Fasu.
8 A aloiawau a'a hamu'ou ba hamonei* aida ba batanai fei gutanaa hai'ou
ma i fa'unuwenuweaa naranaraa hamu'ou.
9 I nogiawii Onesimus, hemea wewea ma rawani'a lofuu o'ou, mei gufuu
hamu'ou. Lagu'aa warefanaa hamu'ou minaa eni manumanu na nomai a'a
hai'ou yeni.
10 Meni i bobo'ai i a'au, Aristarchus na famafufuoinaa hamu'ou ma Mark
anaa, meni lofuu Barnabas. (Hamona guaidigia ba nabaa i nomai a'a
hamu'ou, taufa'ugia.)
11 Jesus, mei ana harana Justus, ana na aloawii fei famafufuoiana. Ro'ou
ua, ei Jew yeni ba rona bigifipui a'au wagii fei haparaiaa mei Haidaa ma rona
fama'aia ba ro'ou, ale'ei palarau.
12 Epaphras, mei gufuu hamu'ou ma ana nafii Christ Jesus, na aloawii fei
famafufuoiana. Ranimai ina'aida lafulafufawe'i ba hamonei ofafaufau a'a
minaa ei nunumiaa mei Haidaa ma hamonei a'u ma o'ugi ua.
13 U'eipa'aa warefa'uai ba hia, hemea weweaa a'a ei bigi'aa hamu'ou ma ei
yei Laodicea ma yei Hierapolis.
14 Mei pa'aa tafii o'ou Luke, mei lo'otaa mawe Demas, laguna aloawii fei
famafufuoiaa lagua.
15 Fanaa fei famafufuoiau a'a ei lofu yei Laodicea ma a'a Nympha mawe ei
losuia yei humuna.

---

* **4:8: 4:8** Hefi'a ne'ia *ba inei*

16 Ena rona igofanidigaa hamu'ou feni ne'iau, te, fanaa ei losuia yei
Laodicea ba ronei igoia ma hamonei igoaa fei ne'iau a'a ro'ou.
17 Warefanaa Archippus ba neidii fapedugaa fei bigi'a, fei na fania mei
Fasu.
18 Yau, Paul, na ne'inaa feni a'a feni paniu. Nonominia ba yau bobo'aia. Fei
rawani'a i ude i a'a hamu'ou.

1 THESSALONIANS

Warefa'aia

Paul na do'o fa'asi'anaa fei losuu yei Thessalonica nenee i di'ininaa Philippi. Hefi'a Jew yei rona punepune a'ana ma tetefa'asi'ania uaa ba na bigipa'i fei u'ugana Christ a'a ei abaa Jew. Si'ei, na dinaa Berea. Ma nenee i'a nopa'aloo Corinth, mei tafina Timothy, mei ana rafirafina wagii fei bigi'a, na u'ufania tamanu na asi'aa laloo fei losuu yei Thessalonica.

Feni rawarawa ne'iaa Paul ba i fa'unuwenuweaa ei narafawe'ia yei. Ina ne'i 'ta' a'a ro'ou wagii fei hagua ma we'iaa naranaraa ro'ou. Ina warewareaa ei i'igaia wagii fei hadiwe'iamii Christ. Na ware ba ronei bigi'ualao ma oma'a fininaa o'onaia unu fei hadiwe'iamii Christ.

1 Hai'ou Paul, Silas* ma Timothy, hai'ou'ei ne'inaa a'a fei losuu yei Thessa-
lonica, fei i a'a mei Haidaa, mei Ama ma ana a'a mei Fasu Jesus Christ:

Fei rawani'a ma fei gutafarawania i ude a'a hamu'ou.†

Warea 'ta' Uaa fei Narafawe'iaa ei Thessalonica

2 Ranimai hai'ouna'aida ware 'ta' a'a mei Haidaa uaa hamu'ou ma lala'aa
hamu'ou a'a ei lafulafuaa hai'ou.
3 I ma'aa mei Haidaa, mei Amaa o'ou, hai'ouna'aida nonominaa fei bigi'aa
hamu'ou, fei i nomai uaa fei narafawe'ia, fei i fa'asi'ania fei hagua ma fei ba
lomi hamona fa'adudu uaa na o'onai unuu hamu'ou a'a mei Fasuu o'ou Jesus
Christ.
4 Uaa, hai'ouna aida, ena lofu, hamu'ou ena haguu mena Haidaa ba ina
rafeinaa hamu'ou,
5 uaa fei rawani'a wareaa hai'ou, lomi na no'uamai a'a hamu'ou ale'ei
warea ua. Agia, ana na pa'i faufauna fininaa fei Spiriti Apuna ma na bigi
laloo iaa hamu'ou ba pa'aa fa'ua. Ma hamona aida ba fei gutanaa hai'ou a'a
hamu'ou ba fararawani hamu'ou.
6 Hamona neneraa fei maumau hai'ou ma fei maumau mei Fasu; hamona
tonaa baua fi'ia, ma'uaa hamona tonaa fei warea fininaa ni'eni'ea, fei fanaa
fei Spiriti Apuna.
7 Ma hamu'ou ale'ei fama'ama'a a'a ei narafawe'ia yei Macedonia ma
Achaia.
8 Abaa uniaa fei ba hamona u'ugaa fei wareaa mei Fasu yei Macedonia ma
Achaia—minaa ei gufu tadiwe'ai, ronawe aidadii ba namina we'i naranaraa
hamu'ou a'a mei Haidaa. Si'ei, lomi ba o warewarediai wagina,
9 uaa ana ro'ou, rona u'u ba batanai fei fagutanaa hamu'ou hai'ou. Rona
warefanaa hai'ou ba hamona momo'inaa a'a mei Haidaa, di'ininaa ei haidaa
sifisifi ba hamo'aa bigi'aa fei bigi'aa mei fa'ua Haidaa, mei fi guta.
10 Ma rona u'u ba hamo'aa guta'oma'aa fei noramiaa mei Na'una pafea,
mei ina fa'asi'ania a'a fei ma'ea—Jesus, mei i fatelaiaa o'ou a'a fei sibaa, fei
ifi nomai.

2

Fei Bigi'aa Paul yei Thessalonica

1 Ena lofuu, hamona aida ba fei tatalaiaa hai'ou a'a hamu'ou, na pa'i
hanuna.

---

* **1:1: 1:1** Warea Greek *Silvanus*, ana fei hara *Silas* † **1:1: 1:1** Hefi'a ne'ia mina ba *hamu'ou noramiana a'a mei Haidaa, mei hia Amaa o'ou mawe mei Fasu Jesus Christ*

2 Hai'ounado'o to fi'ia ma haperaraia yei Philippi, ale'ei hamona aidadii,
ma'uaa wagii fei hadumaa mei Haidaniaa o'ou, fa'ua ba na pa'i baua faduge-
dugea wagina, ma'uaa hai'ouna u'ufani'uaiawii hamu'ou fei rawani'a warea.
3 Uaa fei i'igiaa hai'ou hamu'ou, abaa asi'anamai a'a ei tata o hafelo'aa
naranara ma ana abaa hai'ou fi sifi'aa hamu'ou.
4 Agia, hamatee mei Haidaa na ugainaa hai'ou wagii fei rawani'a warea ba
hai'ounei u'ugia. Abaa hai'oufi fani'eni'eaa rama'a, ma'uaa mei Haidaa, mei
i maniaa ei naranaraa hai'ou.
5 Hamona aidadii ba lomi hai'ouna hofeaa hamu'ou o bigifarawani ba
o'opa'ai ei maumau wawa'ai poa—ma mei Haidaa na apa'aa fei.
6 Lomi ba hai'ouna nunuminaa udugiaa rama'a—hamu'ou o hefi'adiai.

Si'ei ba hai'ou, apostle Christ, nabaa hai'ouna nunumai, hai'ou fani awataa
a'a hamu'ou,
7 ma'uaa hai'ouna famadumui a'a hamu'ou, ana ale'ei hemea ina a'a ei
na'una.
8 Si'ei ba hai'ounapa'aa haguaa hamu'ou, hai'ouna ni'eni'e ba hai'ouna
u'ugaa fei rawani'a wareaa mei Haidaa a'a hamu'ou ma gutafipui a'a
hamu'ou anaa, uaa hai'ounapa'aa haguaa hamu'ou.
9 Ena lofu, woro ana hamona nonominia, ei baua bigi'aa hai'ou ma ei
awataa hai'ou uaa hamu'ou; hai'ouna bigibigi poi ma arewaa ba lomi hai'ou
fani awataa a'a nemea ena hai'ouna u'ufanaa hamu'ou fei rawani'a wareaa
mei Haidaa.
10 Hamona fanunuia ma mei Haidaa anaa ba batanai fei mau gutanaa
hai'ou dupuaa hamu'ou ena narafawe'ia ma ba hai'ouna fafa'arai,
wanewane ma lomi hepalo tata.
11 Uaa hamona aida ba hai'ouna suahadumaa hememea ana ale'ei hemea
ama a'a ei na'una.
12 Hamatee hai'ouna fa'unuwenuweaa ei naranaraa hamu'ou, farawan-
inaa hamu'ou ma sualaparaa hamu'ou ba hamonei talaifarawani i pudaa
mei Haidaa, mei i lala'aa hamu'ou ba hamonei oa i haroo fei haparaiana ma
hawerana.
13 Ma ana hai'ouna'aida ware 'ta' a'a mei Haidaa, uaa, ei hamo'aa tonaa
fei wareaa mei Haidaa, fei hamona guainia a'a hai'ou, lomi hamona tonia
ale'ei wareaa rama'a, ma'uaa ba pa'aa wareaa mei Haidaa, fei ifi bigi laloo
iaa hamu'ou, hamu'ou ena narafawe'ia.
14 Uaa hamu'ou, ena lofu, hamona neneraa fei maumau ei losuu mei
Haidaa yei Judea, ei rona oafipui a'a Christ Jesus. Hamona to fi'ia a'a ei gufuu
hamu'ou ana ale'ei e'ei losuu e'ei, rona tonia a'a ei Jew,
15 ei rona fo'afama'eaa mei Fasu Jesus mawe ei mamama'a ma
tetefa'asi'anaa hai'ou. Lomi rona fani'eni'eaa mei Haidaa ma rona siba
a'a minaa ei rama'a
16 ba ro'aa pauninaa hai'ou ba hai'ou nei'aa wareware a'a ei Gentile ba
ro'aa tela. A'a fei, ranimai, rona'aida fapepesuaa ei hafelo'aa ro'ou. Fei sibaa
mei Haidaa nawe* nomai pafoo ro'ou.

Fei Nunumiaa Paul ba i Ma'a ei Thessalonica

17 Ma'uaa ena lofuu, laloo ma'idei au ro'aa fi'alaginaa o'ou, lomi rona
fi'alagipa'aa ei naranaraa o'ou. Ma wagii fei au fei, si'ei ba fei ude nunumiaa
hai'ou a'a hamu'ou, hai'ouna labagifawe'i tala ba hai'ou'aa ma'a hamu'ou.
18 Uaa, ba hai'oupa'amii ma'a hamu'ou—pa'aa yau Paul—watauda au ba a
nomai, ma'uaa Satan na lawaraa talaa hai'ou.

---

* **2:16: 2:16** O, *naminapa'aa*

19 Uaa tamanu fei na fa'o'onainaa unu, o fani'eni'e, o fei tao hai'ou, fei ba
hai'ou fa'upe'upei inamoaa mei Fasuu o'ou Jesus ena na nomai? Haa, a'a ba
hamu'ou?
20 Hi'i. Hamu'ou ena hawera ma fani'eni'eaa hai'ou.

3

1 Si'ei, ba fai lomi hai'ouna utofa'aipa'ia, hai'ounawe nara ba hai'oupo'o
guta ua yei Athens.
2 Haiguna aloaa Timothy, mei lofuu o'ou, mei rarafii haigua a'a fei
bigi'aa mei Haidaa,* ba haigu'aa fatalainaa fei rawani'a wareaa Christ ba
inei fawe'ia ma fa'unuwenuweaa naranaraa hamu'ou a'a fei narafawe'iaa
hamu'ou
3 ba lomi nemea i ma'aurere wagii ei manimania. Hamonamina aida-
farawani ba o'aa tonaa ei manimania ei.
4 Uaa ei o'ou gutafipui, hai'ouna'o warefanaa hamu'ou ba hai'ou'aa tonaa
haperaraia. Ma ana naree ale'ei wareaa hai'ou ma hamona apa'ia.
5 Uaa wagii fei, fai lomi una gutapa'i, si'ei a aloawii fei i'igaia ba batanai fei
narafawe'iaa hamu'ou. Una mama'au ba mei manimania ipo'o manipa'aa
hamu'ou wagii hefi'a tala ma fei bigi'aa hai'ou a'a hamu'ou, lomi hanuna.

Fei Wareaa Timothy na Fa'unuwenuweaa Paul

6 Ma'uaa Timothy, ana eni hadiwe'aianamai a'a hamu'ou ma na warefanaa
haigua fei rawani'a warea ba batanai fei narafawe'ia ma haguaa hamu'ou.
Ina warefanaa haigua ba ranimai, hamona narahadiwe'inaa ei rawani'aa
haigua ma ba nunumiaa hamu'ou ba hamu'ou ma'a haigua ana ale'ei haigua,
ba haigua ma'a hamu'ou.
7 Si'ei, ena lofuu, wagii minaa ei naranara watauaa haigua ma haper-
araraia haiguna tonia, fei naranaraa haigua na unuwenuwe uaa fei
narafawe'iaa hamu'ou.
8 Uaa e'eni haigunawe gutafarawani ua, hamatee hamona ufawe'i a'a mei
Fasu.
9 Lomi haigu'aa warepa'ia fei warea 'ta' a'a mei Haidaa wagii fei un-
uwenuwea haiguana pa'i inamoaa mei Haidaa uaa hamu'ou.
10 Poi ma arewaa haigunamina lafulafu ba haiguawii ma'adiai hamu'ou
ma fanaa hamu'ou tamanu ba i fawe'iaa ei narafawe'iaa hamu'ou.
11 Ma na rawani ba mei Haidaa, mei Amaa o'ou mawe mei Fasuu o'ou Jesus
i fani talaa hai'ou ba hai'ou nomai, mi ma'a hamu'ou.
12 Na rawani ba mei Fasu i fagipeia ma fa'apoidinaa fei fihaguiaa hamu'ou
ma a'a hefi'adiai ana ale'ei fei haguaa hai'ou hamu'ou.
13 Na rawani ba i fawe'iaa naranaraa hamu'ou ba lomi hepalo tataa
hamu'ou ma hamonei fafa'arai inamoaa mei Haidaniaa o'ou, mei Ama, ena
na nomai mei Fasuu o'ou Jesus fipui a'a ei apunaiana.

4

Fei Mau Gutanaa O'ou nei Fani'eni'eaa mei Haidaa

1 Si'eni eni fapopo'ii wareaa hai'ou a'a hamu'ou, ena lofu. Hai'ouna
feroidigaa hamu'ou ba batanai hamonei guta ba i ni'eni'e mei Haidaa, ana
ale'ei hamo'ei guta e'eni. E'eni hai'ou'ei i'igai ma warefawe'i a'a hamu'ou a'a
mei Fasu Jesus ba hamonei fa'apoinia.
2 Uaa hamona aidadii tamanu hai'ouna feroinia wagii fei foraforaa mei
Fasu Jesus ba hamonei bigi'ia.

---

* **3:2: 3:2** Hefi'a ne'ia ba *mei lofu, mei rarafii haigua a'a fei bigi'a*; hefi'adiai ne'ia ba *mei lofu ma nafii mei Haidaa*

3 Fei nunumiaa mei Haidaa ba hamonei fafafa'arai ma farapa a'a ei
fitatafipa'aia;
4 ba hememea hamu'ou nei aida fei mau oma'aa fei hudi ununa* ale'ei ba
ina apunai ma rawani ua,
5 abaa ale'ei laraa huwii ei roromaa, ei lomi rona apa'aa mei Haidaa
6 ma wagii fei, nemea lomi i fafeloaa mei lofuna o fababibiyei'uaia. Mei
Fasu, ipa'aa fanima'aiaa ei rama'a rona bigi'aa ei mau hafelo'a ale'ei, ei
hai'ouna warewagi'idigaa hamu'ou.
7 Uaa mei Haidaa abaa na lala'aa o'ou ba onei loloa, ma'uaa ba onei
gutafafafa'arai ua.
8 Si'ei, hini i barafeaa fei feroia fei, a'a ba ifi barafeaa rama'a, ma'uaa mei
Haidaa, mei i fanaa hamu'ou fei Spiriti Apuna.
9 Ma a'a fei mau haguaa ei filolofui, lomi ba hai'ou'aa ne'ifanidinaa
hamu'ou, uaa ana hamu'ou, hamona todigaa fei feroiaa mei Haidaa ba
batanai hamona fihagui.
10 Ma ana fa'ua ba hamona haguaa ei lofu yei tadiwe'aiaa Macedonia.
Ma'uaa hai'ou'ei i'igifawe'i a'a hamu'ou, ena lofu, ba hamonei fa'apoidinaa
fei haguaa hamu'ou a'a ro'ou.
11 Hamonei augaa naranaraa hamu'ou a'a fei ba hamonei gutafama-dumu,
abaa papa'aa manumanuu hefi'a, ma'uaa biginaa ana panii hamu'ou ale'ei
hai'ou warefanaa hamu'ou
12 ba fei gutanaa hamu'ou hepapalo arewaa nei rawani ua i pudaa ei
rama'aa feni ano ma abaa minaa guta ua panii hefi'a.

Fei Noramiaa mei Fasu

13 Ena lofu, lomi hai'ouna nunuminia ba hamo'aa polatabai a'a ei rona
ma'igu, o ba hamo'aa gutafaloloa'i ale'ei ei lomi rona pa'i o'onaia unu.
14 O'ounapa'aa aida ba Jesus na ma'e ma asi'adiai ma si'ei, ona aida ba mei
Haidaa i dugifipuinamii Jesus mawe ei rona ma'e a'ana.
15 Ana ale'ei fei wareaa mei Fasu, hai'ou'ei warefanaa hamu'ou ba o'ou eni,
ana oifi guta nopa'aloo fei noramiaa mei Fasu, pa'aa lomi o'ado'o nonoo a'a
ei rona ma'igu.
16 Uaa mei Fasu, ana hia iwe norai i pafea fininaa fei warefabauaniana,
fininaa fei lao mei pa'aa bauaniaa ei alo'alo ma fininaa fei haroharofaa fei
maniwaa mei Haidaa ma ei ma'ea a'a Christ, rodo'o asi'aa.
17 Nenee fei, o'ou eni ana oifi guta, eni dufu, owe nobapa'aloo ro'ou i a'a
ei papalei ba o'aree suafinaa mei Fasu i haroo pafea. Ma si'ei, opowemina
gutafipui a'a mei Fasu ranimai, ranimai.
18 Si'ei, hamonei fa'asi'anaa naranaraa hamu'ou a'a eni warea eni.

5

1 Si'ei, ena lofu, wagii ei au ma arewaa, lomi pa'afina ba hai'ou ne'ifanaa
hamu'ou,
2 uaa hamona aidafarawanidigia ba fei arewaa mei Fasu, iwe nomai
ale'ena nemea fafanao na nomai na poi.
3 Ena rona ware ale'ena ei rama'a ba, “Gutafara-wani ua ma lomi manu-
manu,” fei hafelo'a i nopoponinamii ro'ou ale'ei fi'iaa mei pifine ba i wanini
ma lomi rowe telapa'i.
4 Ma'uaa hamu'ou, ena lofu, abaa hamu'ou i laloo fei rorormaa ba fei
arewaa fei, ale'ei noramiaa nemea fafanao ba i faba'arofoaa hamu'ou.
5 Minaa hamu'ou na'uu fei we'ai ma na'uu fei arewaa. A'a ba o'ou manu-
manuu fei poi o fei roromaa.

* **4:4: 4:4** O, *aida fei mau gutafipuia a'a harona*; o, *aida fei mau ba i labarai harona*

6 Si'ei, onei'aa ale'ei hefi'a, ei rona ma'igu, ma'uaa onei ofafaufau ma
apitainaa ana o'ou.
7 Uaa ena rama'a rona ma'igu, rona ma'igu na poi ma ena rona hunu
poapoai, rona hunu na poi.
8 Ma'uaa, si'ei ba o'ou manumanuu fei arewaa, onei apitainaa ana o'ou ma
hawai a'a fei narafawe'ia ma fei hagua ale'ei rapirapii niniwai ma fei o'onaia
unuu fei tela'ana ale'ei tao rapirapii taba.
9 Uaa abaa na rafeinaa o'ou mei Haidaa ba onei tonaa ei sibaa, ma'uaa ba
onei to fei tela'ana a'a mei Fasuu o'ou Jesus Christ.
10 Ina ma'e uaa o'ou ba nabaa ona werawera o ma'igu, onei oafipui a'ana.
11 Si'ei, fa'unuwe-nuweaa naranaraa hememea ma fipalagii ana ale'ei
hamo'ei bigi'ia eni.

Ei A'apoo Feroia

12 Ma hai'ou'ei i'iginaa hamu'ou, ena lofu, ba hamonei ma'auaa ei rona
bigifawe'i dupuaa hamu'ou, ei rona famamoaa hamu'ou a'a mei Fasu ma
suahadumaa hamu'ou.
13 Poronaa ro'ou pafea fininaa hagua, uaa fei bigi'aa ro'ou. Hamonei
gutafirawanii ua.
14 Ma hai'ou'ei i'igifawe'i a'a hamu'ou ena lofu ba hamonei aweinaa ena
rona tamafoi, fa'unuwenuweaa ena mamafaa, hadumaa ei rona rafilele ma
fawiwi'ai fipui a'a minaa ei rama'a.
15 Apuna fafelo a'a mei na fafelo a'a hamu'ou, ma'uaa ranimai, hamonei
firawanii ana a'a hamu'ou mawe a'a hefi'adiai.
16 Ranimai hamonei wiwiwidi;
17 hamonei'o lafulafu;
18 hamu'ou ena hamona oafipui a'a Christ Jesus, hamonei ware ‘ta’ a'a
minaa ei manumanu, uaa sifei fei nunumiaa mei Haidaa.
19 Apuna pereaa fei hafii fei Spiriti;
20 apuna narafasiba a'a ei diware'auga.
21 Manima'aa minaa ei manumanu. Panarofaa tamanu na rawani.
22 Faraua a'a ei manitoai hafelo'a.
23 Na rawani ba mei Haidaa, ana unaia Haidaniaa fei gutafarawania, i
fafa'arainaa hamu'ou ranimai. Na rawani ba minaa fei spiritii hememea
hamu'ou, fei naranaraa hamu'ou ma fei hudi unuu hamu'ou nei ude fafa'arai
ua a'a fei noramiaa mei Fasuu o'ou Jesus Christ.
24 Mei i lala'aa hamu'ou na oafagugu ma ipowe bigi'ia.
25 Ena lofu, lafulafunaa hai'ou.
26 Famafufuoinaa minaa ei lofu a'a hefaa mau hatofaa puda, fei na apunai.
27 A warefawe'i a'a hamu'ou i pudaa mei Fasu ba hamonei igoaa feni ne'ia
a'a minaa ei lofu.
28 Fei rawani'aa mei Fasuu o'ou Jesus Christ nei oa a'a hamu'ou.

2 THESSALONIANS

Warefa'aia

Fei warewarea wagii fei hadiwe'iaa Christ na fapoapoainaa watauda laloo fei losuu i Thessalonica. Si'ei Paul na ne'inaa fei faguapaloaa ne'iana a'a ro'ou uaa rona nara ba na nodimai fei arewaa noramiaa mei Fasu.

Ina fawanewaneaa ro'ou a'a fei naranara fei ma warefanaa ro'ou ba neido'o nomai ei hafelo'a manumanu wagii fei famamoaa mei Pa'aa Hafelo'a, mei ba i fadugeaa Christ.

Ina warefawe'i ba wagii ei hafelo'a ma fi'ia, ei igoa nei ufawe'i wagii fei narafawe'iaa ro'ou. Ronei ofasisia'ualao bigi'aa ei rawani'a bigi'a.

1 Paul, Silas* ma Timothy,

Hai'ouna ne'inaa a'a fei losuu yei Thessalonica, fei losuu a'a mei Haidaa, mei Amaa o'ou mawe mei Fasu Jesus Christ.

2 Fei rawani'a ma gutafarawania i ude a'a hamu'ou, noramiana a'a mei Haidaa, mei Ama mawe mei Fasu Jesus Christ.

Warea 'ta' ma Lafulafua

3 Ranimai hai'ouneipa'aa ware 'ta' a'a mei Haidaa uaa hamu'ou ena lofu ma na rawani ale'ei uaa fei we'iaa naranaraa hamu'ou, fimina gipe apoi'ualao ma fei fihaguiaa hememea hamu'ou ana fi gipelao.

4 Si'ei, i dupuaa ei losuu mei Haidaa, hai'ouna mamagugu u'ugaa fei apitaia ma we'iaa naranaraa hamu'ou wagii minaa ei haperararaia ma manimania, ei hamo'ei tonia e'eni.

5 Minaa e'ei na fama'aia ba fei dududuaa mei Haidaa na wanewane ma si'ei uni'unina ba na rawani ba hamopowe guta a'a fei haparaiaa mei Haidaa, fei hamo'ei to fi'ia wagina.

6 Mei Haidaa, hia na wanewane: Iwe fagianainaa ei rona fafeloaa hamu'ou

7 ma fani hawenia a'a hamu'ou ena na pa'i awataa ma a'a hai'ou anaa. Ipowe nomai ei ena na fa'arewamai pafea mei Fasu Jesus fininaa fei nalenaleaa hafi fipuinaa ei alo'alona, ei rona faufau.

8 Iwe fanima'aiaa ei lomi rona apa'aa mei Haidaa ma guaineneraa fei rawani'a wareaa mei Fasuu o'ou Jesus.

9 Ropowe tonaa fei lagi lomi i pedutoo ma lomi ro'awe u inamoaa mei Fasu ma fei haparaiana, fei na faufau.

10 Ma i ale'ei wagii fei arewaa na nomai ba i to hawerana i a'a ei rama'a gufuna, ei rona apunai ma ba i famalefaiaa ei narafawe'ia. Ma hamu'ou a'a ro'ou uaa hamona narafawe'i a'a tamanu hai'ouna u'ufanaa hamu'ou.

11 Hefei na ude naranaraa hai'ou ei hai'ouna'aida lafulafunaa hamu'ou ba mei Haidaniaa o'ou nei nara ba fei rafeiana hamu'ou na pa'i hanuna ma ba wagii fei faufauna, i fagipeaa minaa ei rawani'a bigi'aa hamu'ou ma minaa ei rawani'a maumau hamu'ou, ei na fa'asi'anaa ei narafawe'iaa hamu'ou.

12 Hai'ou'ei lafulafu ale'ei ba fei haraa mei Fasuu o'ou Jesus nei to hawerana i a'a hamu'ou ma hamu'ou i a'ana ale'ei fei rawani'aa mei Haidaniaa o'ou mawe mei Fasu Jesus Christ.†

---

* **1:1: 1:1** Warea Greek *Silvanus*, ana fei hara *Silas*

† **1:12: 1:12** O, *mei Haidaa, mei Fasu Jesus Christ*

2

Mei Barafea

1 Wagii fei noramiaa mei Fasuu o'ou Jesus Christ ma fei ba o'aa figupui
a'ana, hai'ouna i'iginaa hamu'ou, ena lofu, ba
2 hamonei'aa naranara watauda o ma'au a'a hefi'a diware'auga, u'uga, o
ne'iaa rama'a nabaa rona warefasifi ba hai'ouna ne'inia ba fei arewaa mei
Fasu na nodigimai.
3 Apuna guaitonaa sifisifii nemea a'a hefi'a tala, uaa fena arewaa fena, lomi
ba i nomai hawina na asi'aa fei au barafea ma mei barafea* nawe arewa, mei
fi aununaa a'a fei fagianana.
4 I faduge ma poronaa hia pafea pafoo minaa ei manumanu wagii mei
Haidaa o tamanudiai rona losuinia ma ba i guta i laloo fei humuu mei Haidaa
ma ware ba hia mei Haidaa.
5 Haa, lomi hamona nonominia ba ei afido'o guta i a'a hamu'ou na ware-
fanaa hamu'ou eni manumanu eni?
6 Ma eni hamonawe aida ba tamanu fei nado'o utofa'ainia uaa ba i we
fa'arewaia a'a fena pa'aa au.
7 Uaa fei faufau fei mau barafea, fei i ude opa'ai, ifi bigi eni, ma'uaa mei ifi
utofa'ainia ido'o panarofia nopa'aloo fei ba ina putotoginia.
8 Ma nenee fei, ipowe arewa mei barafea, mei iwe hugusiminia mei Fasu
Jesus wagii fei fawenaiana ma fapedugia a'a fei haweraa fei noramiana.
9 Fei noramiaa mei barafea iwe nofininamii fei bigi'aa Satan ma watauda
mau sifisifi foigia, hilala ma fananawalaa puda
10 fininaa watauda ei mau hafelo'a, ei na sifi'aa ei roi fagiana eni. Rona to
fagianaa uaa lomi rona haguaa fei fa'uaia ba ro'aa tela.
11 A'a fei, mei Haidaa i fapoapoainaa tabaa ro'ou ba ro'aa neneraa fei sifisifi
12 ma ba minaa ei lomi rona neneraa fei fa'uaia ma'uaa rona ni'eni'e ua a'a
fei hafelo'a, ropowe fagiana.

Ufawe'i

13 Ma'uaa ranimai hai'ouna ware 'ta' a'a mei Haidaa uaa hamu'ou, ena lofu,
hamu'ou ena haguu mei Fasu, uaa do'ofama'a mei Haidaa na rafeinaa
hamu'ou† ba hamonei tela a'a fei fafafa'araiaa bigi'aa fei Spiriti ma wagii fei
narafawe'ia a'a fei fa'uaia.
14 Ina rafeinaa hamu'ou wagii feni ba a'a fei rawani'a wareaa hai'ou, hamo'aa
pa'i fei haweraa mei Fasuu o'ou Jesus Christ.
15 Si'ei, ena lofu, ofafaufau ma panarofaa ei feroia,‡ ei hai'ouna wareia ma
ne'inia a'a hamu'ou.
16 Ana mei Fasuu o'ou Jesus Christ mawe mei Haidaa, mei Amaa o'ou, mei
na haguaa o'ou ma fanaa o'ou fei fa'unuwenuwea lomi i pedutoo fininaa fei
o'onaia unu wagii fei rawani'ana,
17 ba lagu'aa fa'unuwenuweaa naranaraa hamu'ou ma fawe'iaa hamu'ou
wagii minaa ei rawani'a bigi'a ma warea.

3

Ronei Lafulafu

1 Hee, si'ei, ena lofu, hamonei lafulafunaa hai'ou ba fei u'ugaa mei Fasu nei
tale batafa ma ba ei rama'a nei ma'auia ana ale'ei a'a hamu'ou.
2 Ma hamonei lafulafu ba mei Fasu nei tata'ainaa hai'ou wagii ei manitoai
mawe ei hafelo'a rama'a, uaa a'a ba minaa ei rama'a rona pa'i fei narafawe'ia.

---

* **2:3: 2:3** Hefi'a ne'ia ba *mei famamoaa ei hafelo'a* † **2:13: 2:13** Hefi'a ne'ia ba *uaa mei Haidaa na rafeinaa hamu'ou ba ale'ei ei rawarawa fuana* ‡ **2:15: 2:15** O, *ei mau feroia*

3 Ma'uaa, mei Fasu na oafagugu ma iwe fawe'iaa hamu'ou ma wagi'inaa
hamu'ou a'a mei hafelo'a.
4 Hai'ounapa'aa o'ugaa mei Fasu ba hamo'ei neneraa ei wareaa hai'ou ma
biginenegi'uaialao.
5 Ma laloo iaa hamu'ou, mei Fasu i unifanaa hamu'ou fei haguaa mei
Haidaa ma fei apitaiaa Christ.

Fei Ware'aweia wagii fei Tamafoia

6 Wagii fei haraa mei Fasu Jesus Christ hai'ou warefawe'i a'a hamu'ou ena
lofu, ba hamonei faraua a'a ei rona tamafoi, ei lomi rona neneraa ei feroia*
hamona tonia a'a hai'ou.
7 Uaa hamu'ou ana na aida ba batanai hamonei neneraa fei maumau
hai'ou. Ei hai'ou a'a hamu'ou, lomi hai'ouna panimadumui
8 ma ana lomi hai'ouna hanaiaa hanaa hemeadiai nabaa lomi hai'ouna
pono'ia. Agia, poi ma arewaa, hai'ouna bigi maguhagu ba lomi hai'ou'aa fani
rarabaa a'a hemea hamu'ou.
9 Fa'ua ba hai'ouna pa'i fei forafora ba hai'ou ware ba hamoneipa'aa
hadumaa hai'ou, ma'uaa hai'ouna bigi'aa fei ba hai'ou ale'ei fama'ama'a ba
hamonei neneraa hai'ou.
10 Uaa ei ana hai'ou i a'a hamu'ou hai'ouna ware ale'ei a'a hamu'ou ba:
“Nabaa nemea rama'a lomi i bigi, ana lomi i hanana.”
11 Hai'ouna guainia ba hefi'a hamu'ou na tamafoi. Lomi rona panitawei,
ma'uaa rona fawadu'ai ua a'a ei pidawaiaa hefi'a.
12 A'a ei rama'a ale'ei, hai'ou'aa warefawe'i a'a fei faufau mei Fasu Jesus
Christ ba ronei gutafarawani ma bigitoo hanaa ro'ou.
13 Ma a'a hamu'ou, ena lofu, hamonei wewea bigi'aa ei na wanewane.
14 Nabaa nemea lomi na guainaa ei feroiaa hai'ou laloo feni ne'ia feni,
pupudainia. Faraua a'ana ba i famamafaiaa anaia.
15 Apuna nara ba hia hemea bidibidii unu, ma'uaa aweinia ale'ei hemea
lofu.

Ei Famafufuoia

16 Na rawani ba mei Fasu, mei i fanaa fei gutafarawania, i fani gutafarawa-
nia ranimai a'a minaa ei tala. Mei Fasu nei gutafipui a'a minaa hamu'ou.
17 Yau Paul, na ne'inaa feni famafufuoia a'a feni paniu ba ale'ei pa'aa lalau
a'a minaa ei ne'iau. Sifei fei maumau ne'iau.
18 Fei rawani'aa mei Fasuu o'ou Jesus Christ i ude i a'a minaa hamu'ou.

---

* **3:6: 3:6** O, *ei mau feroia*

1 TIMOTHY

Warefa'aia

Timothy, hia hemea manufau narafawe'ia. Inana Jew ma amana Greece. Hia tafii Paul ma ana paniaa panina. Feni, fei rawarawa ne'iaa Paul a'ana.

Fei ne'iana fi warewareaa odumanu manumanu. Hepalo ifi aweinia a'a ei sifisifi feroia laloo fei losuu. Fei feroia na fihafuinaa naranaraa ei Jew ma ei abaa Jew, fei ba feni ano wagieni namina hafelo ma fei tela'ana i nomai wagii hefaa mau apa'a ale'ei ba ei rama'a nei farapa a'a fei lalaia ma hefi'a mau du'ua.

Hepalodiai ba fei mau losuia ma batanai fataleaa fei losuu ma maumau ei famamoaa fei losuu mawe ei paniaa pani.

Rafirafii guapaloei, Paul na warefawe'i a'a Timothy ba batanai i oanaa rawani'a nafii Jesus Christ wagii fei bigi'a, fei na udenaa panina a'a ei gupuu ei narafawe'ia.

1 Yau Paul, hemea apostle Christ Jesus wagii fei wareaa mei Haidaa, mei
fatela'anaa o'ou ma a'a fei wareaa Christ Jesus, mei hia na fani o'onaia unuu
o'ou.

2 I dinaa a'a Timothy mena pa'aa na'uu wagii fei narafawe'ia:

Fei rawani'a, faloloa'ia ma gutafarawania noramiaa ro'ou a'a mei Haidaa,
mei Ama mawe Christ Jesus, mei Fasuu o'ou.

Ei Warefa'aia Uaa ei Sifisifi Feroia

3 Ana ale'ei fei i'igifawe'iau a'amu ei u'a dinaa Macedonia ba onei guta yei
Ephesus ba onei warefawe'i a'a hefi'a rama'a ba ronei'aa feroidinaa ei sifisifi
feroia
4 ma ronei'aa neneraa fei mau u'uga abaa fa'ua ma ei manumanu ba
batanai ei maumau ei upuu ro'ou. E'ei manumanu e'ei na fa'asi'anaa
fihareia; a'a ba na fa'asi'anaa fei bigi'aa mei Haidaa, fei i nomai uaa fei
narafawe'ia.
5 Fei pelee naranaraa fei warea fei, fei hagua, fei i nomai a'a fei mau
fafa'araia fininaa fei naranara ba lomi ona tata ma fei narafawe'ia, fei ina
fa'uai.
6 Hefi'a, rona talaifarapa a'a fei ma momo'ainaa a'a ei warea lomi hanuna.
7 Rona nunumai ba ro'ou feroiaa fei law ma'uaa lomi rona apa'aa tamanu
rona wareia ma tamanu ronapa'aa warefawe'i wagina.
8 Ona aida ba fei law na rawani nabaa nemea na apa'ia ba batanai fei
bigi'ana.
9 Ana ona aida ba fei law, abaa manumanuu ei wanewanea ma'uaa ei
barafea ma ei fadugea, ei lomi rona apa'aa mei Haidaa, ei hafelo'a, ei lomi
rona fafa'arai ma ei lomi losuu ro'ou, ei rona fo'afama'eaa ei ama ma inaa
ro'ou, ei rona fo'afama'e,
10 ei fiharoharoipa'aia, ei narafafeloa, ei rona alo ma pono humuwa, ei
sifisifi ma ei ro sifi'aa ei fadududua ma a'a tamanudiai lomi na neneraa
tamanu na wanewane wagii ei feroiaa mei Haidaa,
11 ei na neneraa fei haweraa fei rawani'a wareaa mei Haidaa, mei na pa'i
hawegiana, fei na fifaninaa paniu.

Fei Rawani'aa mei Fasu a'a Paul

12 Una ware ‘ta’ a'a Christ Jesus, mei Fasuu o'ou, mei na fani faufau a'au uaa
na nara ba una oafagugu ma ina rafeinau a'a fei bigi'ana.

13 Fa'ua ba mina, una warefafeloaa mei Haidaa ma yau hemea haperara
ma hemea panii ba'ananarai, ma'uaa, ina faloloa'inau uaa lomi una aida ba
na bigi'aa tamanu ma ana lomi na we'i fei naranarau.
14 Fei rawani'aa mei Fasuu o'ou ina ipinaa pafou fininaa fei we'iaa nara-
nara ma fei hagua, guapaloeni, manumanuu Christ Jesus.
15 Sifeni hepalo rawani'a warea ba oneipa'aa nenegia: Christ Jesus na
nomai yeni malagufu ba i fatela'anaa ei hafelo'a ma napa'aa ratanaa yau
hai'ou.
16 Ma'uaa sifei fei pa'afina ba ina faloloa'inau, uaa ba i a'au, yau mei
pa'aa rama'a hafelo, Christ Jesus i fama'aa fei ofasisiana lomi i pedutoo
ale'ei fama'ama'aa ei ba ro'aa narafawe'i a'ana ma tonaa fei harenua lomi
i pedutoo.
17 Si'ei a'a mei Hapara, mei i oalao, mei lomi ba i ma'e, mei lomi ona
fanunupa'ia, mei ana unaia Haidaa, i ude i a'ana fei honua ma fei hawera
ranimai ranimai. Amen.
18 Mena na'uu Timothy, u'ei fanio eni feroia, eni na fibo'ii a'a ei di-
ware'auga, ei i u'ugio ma fei neneramu e'ei, o'aa fo'a wagii fei rawani'a fo'aa
19 ma panarofaa fei narafawe'ia fininaa fei naranara, fei lomi na marapu.
Hefi'a, rona fadugeaa e'ei manumanu e'ei ma fei narafawe'iaa ro'ou ale'ei
hepalo wa na tafe.
20 Dupuaa ro'ou, Hymenaeus ma Alexander. Una fifaninaa lagua i panii
Satan ba lagunei to feroia wagina ba lagunei'aa warefafeloaa mei Haidaa.

2

Ei Feroia wagii fei Losuu

1 Si'ei, do'o rawarawa u'ei i'igifawe'i a'amu ba onei bigi'aa e'eni: ei i'igaia, ei
lafulafua, ei warewarea a'a mei Haidaa uaa hefi'adiai ma warea 'ta' ma onei
bigi'ia ba i hadumaa minaa ei rama'a—
2 onei lafulafunaa ei hapara mawe minaa ei bauaniaa rama'a ba fei
gutanaa o'ou nei rawani ua fininaa fei gutafarawania a'a minaa ei maumau
mei Haidaa ma maumau apunaia.
3 E'ei manumanu e'ei na rawani ma na fani'eni'eaa mei Haidaa, mei
Fatela'anaa o'ou,
4 mei na nunuminaa minaa ei rama'a ba ronei tela ma apa'aa fei fa'uaia.
5 Uaa na pa'i hemea ua Haidaa ma hemea ua rama'a i fawanewaneaa
watolaa mei Haidaa ma ei rama'a, Christ Jesus,
6 mei na fanaa anaia ale'ei ponoponoo minaa ei rama'a—ale'ei hepalo u'uga
na nomai a'a fei rawani'a au.
7 Ma a'a fei, ina rafeinau ba yau talaitonaa warea ma ana yau apostle. A
warefa'uai; abaa fi sifisifi ma'uaa, ale'ei hemea feroiaa ei Gentile wagii fei
narafawe'ia, fei na fa'uai.
8 Una nunuminia ba ei rama'a hitani gufu, ronei uduginaa ei panii ro'ou, ei
na apunai a'a fei lafulafua ma nei'aa pa'i fisibaia o fihareia.
9 Ana una nunuminia ba ei pifine, ronei rafefarawani susuu ro'ou, i nei'aa
lelefo hudi unuu ro'ou ma ronei'aa au watauda haweraa hugoo tabaa ro'ou
o au gold o pearl o ei susu na rata pono'ana
10 ma'uaa, a'a ei rawani'a bigi'a ale'ei tamanu na rawani a'a ei pifine, ei
rona ware ba rona neneraa mei Haidaa.
11 Ei pifine ronei tonaa fei mau famadumua ma fafefefanaa.
12 Lomi na rawani a'au ba nemea pifine nei feroi o famamoaa nemea
wawane; inei gutafamadumu ua.
13 Uaa do'orawarawa mamaraa, Adam; nenena, Eve.

14 Ma Adam, abaa hia na pasi a'a fei sifisifi'a, uaa mei pifine na pasi wagina
ba ina oanaa hafelo'a.
15 Ma'uaa wagii fei waninia, ei pifine, ro'aa tela* nabaa rona panarofalao
fei narafawe'ia, fei hagua ma fei mau fafa'araia fininaa fei mau fanima'aa ei
manumanu.

3

Ei Bauaniaa Losuu ma ei Paniaa Pani

1 Sifeni hepalo rawani'a warea: nabaa nemea na pa'i naranarana ba hia
bauaniaa fei losuu,* i nunuminaa hepalo rawani'a bigi'a.
2 Ma mei bauaniaa fei losuu, ronei'aa labagipa'aa hepalo tatana, i nei pa'i
hemea ua harona, nei walalo sibana, nei'aida apitaia, nei fahonua, nei'aida
fagutafarawaniaa rama'a, na hawia ba i feroi,
3 lomi na'o hunu poapoai, abaa panii ba'ananarai, ma'uaa nei madumui,
lomi na harea ma lomi na haguaa mugoo po'i.
4 Inei sualaparaa ei rama'aa humuna ma fanunuia ba ei na'una, rona
guainia fininaa ma'aua.
5 Nabaa nemea lomi na oma'apa'aa ei rama'aa humuna, batanai ba i
oma'apa'aa fei losuu mei Haidaa?
6 Lomi na rawani ba we wadu'aiana ma i ponitoo bigi'a hamatee i famam-
agugui ma i tonaa fei dududua, ana fei na tonia mei hani'u.
7 Inei pa'i rawani'a harana a'a ei rama'a ano ba lomi i pasi a'a ei i
famamafaia ma wagii fei lepoo mei hani'u.
8 Ana ale'ei, ei paniaa pani. Ana ronei fahonua, ronei fa'uai, ronei'aa hunu
watauda wine ma ronei'aa bigifasifi ba ro to manumanu.
9 Ronei panarofaa ei waiwai warea na fa'uai wagii fei narafawe'ia fininaa
fei naranara ba lomi rona tata.
10 Oneido'o manima'aa ro'ou ma nabaa lomi manumanu a'a ro'ou, na
rawani ba ro'ou paniaa pani.
11 Ana ale'ei ei haroo ro'ou,† ronei fahonua, ronei'aa wiwitoi, ma'uaa ronei
famadumui ma onei aida ba lomi ro'awe bigifata.
12 Hemea paniaa pani nei pa'i hemea ua harona ma nei sualaparaa ei
na'una ma ei rama'aa humuna.
13 Ei rona bigifarawani, i pa'i rawani'a haraa ro'ou ma baua o'uga a'a fei
we'iaa naranaraa ro'ou a'a Christ Jesus.
14 Nunumiau ba amii ma'abatafainio ma'uaa u'ei ne'ifanio feni ba
15 nabaa ina lawagi talau ona aidadii ba batanai fei maumau ronei bigi'ia
ena rama'a wagii fei humuu mei Haidaa, fei losuu mei Haidaa, mei i oalao,
fei duge ma fasu'ufufugoi fei fa'uaia.
16 Naminapa'aa fa'ua ba fei manumanuu mei Haidaa, fei na ude opa'ai, na
waiwai—fei ba:
Hia‡ na fa'arewa fininaa hudi ununa,§
fei Spiriti na fama'aia ba hia na wanewane
ma rona fanunuia ei alo'alo,
ma ei rama'a na u'ugia a'a minaa ei baua gufu.
Ei rama'aa feni ano, rona narafawe'i a'ana,
ma ina dinaa pafea fininaa hawerana.

4

Ina Ne'iferoinaa Timothy

---

* **2:15: 2:15** O, *gutadiai* * **3:1: 3:1** Warea English ba *bishop*; v. 2 anaa. † **3:11: 3:11** O, *ei deaconess*
‡ **3:16: 3:16** Hefi'a ne'ia ba *Mei Haidaa* § **3:16: 3:16** O, *fininaa pigio*

1 Fei Spiriti na warefa'arewaia ba laloo ei a'apoo arewaa, hefi'a, ro'aa
di'ininaa fei we'iaa naranara ma neneraa ei sifisifi spiriti ma ei manumanuu
feroiaa ei pigea.
2 Ei feroia ei, manumanuu ei rama'aa sifisifi, ei ware'oni, ei fai lo'e rona
aida ba rona tata.
3 Rona apunainaa ei rama'a ba ronei'aa lalai ma warefawe'i ba ronei'aa
hana hefi'a du'ua, hefi'a na bigi'ia mei Haidaa ba ei rona narafawe'i ma
apa'aa fei fa'uaia nei tonia fininaa warea 'ta'.
4 Uaa minaa ei famamaraa mei Haidaa na rawani ma lomi hepalo manu-
manu ba o'aa siminia nabaa o tonia a'a fei warea 'ta',
5 uaa ina papaditaia a'a fei wareaa mei Haidaa fininaa lafulafua.
6 Nabaa e'ei manumanu e'ei, ona warefa'arewaia a'a ei lofu, yoi ale'ei
rawani'a paniaa panii Christ Jesus, gipeamu laloo fei fa'uaia wagii fei we'iaa
naranara ma fei rawani'a feroia ona nenegia.
7 Onei'aa fa'ido'ido a'a ei u'uga abaa manumanuu mei Haidaa ma ei
famefimefii baduu; agia, onei feroinaa ana yoi ba fei maumaumu nei ale'ei
mei Haidaa.
8 Uaa fei maumau fawe'iwe'ii raraa unu na pa'i ma'ida awatana, ma'uaa
fei maumau mei Haidaa na awatadiai a'a minaa ei manumanu wagii fei
harenua e'eni ma fei harenua ata nomai.
9 Sifeni hepalo rawani'a warea ba oneipa'aa nenegia.
10 Ma wagii fei oneipa'aa bigifawe'i, uaa ona audigaa ei o'onaia unuu o'ou
a'a mei Haidaa, mei i oalao, mei Fatela'anaa minaa ei rama'a, pa'aa e'ei rona
narafawe'i.
11 Feroi ma warefawe'iaa e'ei manumanu e'ei.
12 Apuna guainaa wareaa nemea ba lomi ona awata hamatee yoi baduu
ua, ma'uaa, onei ale'ei fama'ama'a a'a ei narafawe'ia wagii fei mau gutana, ei
paola warea, fei hagua, fei narafawe'ia ma fei mau fafa'araia.
13 Nopa'aloo fei noramiau onei'u igoaa ei ne'ia laloo fei Bu'u Apuna i pudaa
rama'a ma onei u'u'u ma feferoi.
14 Apuna au'uaiaa fei fana ona tonia wagii fei diware'augaa fei u'ugaa ei
mamama'a, ei ro'aa augaa panii ro'ou pafomu ei bauaniaa fei losuu.
15 Oneipa'aa wewea a'a e'ei manu-manu e'ei; oneimina bigi'ia ba minaa ei
rama'a, ronei fanunuaa ei bigipa'amu.
16 Wagi'inaa fei mau gutanamu ma ei feroiamu. Bigifawe'i'ualao wagii e'ei,
uaa nabaa o bigi'ia ale'ei, o fatelaio mawe ei rona guainio anaa.

5

Ei Aweia a'a ei Pifine Ma'esuabea, ei Bauaniaa Losuu mawe ei Humuwa

1 Apuna laofababagianaa ma hota'aa nemea bau, ma'uaa onei
fawanewaneia ale'ei ba hia amamu. A'a ei baubara, fafaiaa ro'ou ale'ei
lofumu,
2 ena hopi, ale'ei inamu ma ei nanao ale'ei agimu fininaa fei pa'aa maumau
fafa'araia.
3 Oma'afarawaninaa ei pifine ma'esuabea ei ronapa'aa gutafafelo.
4 Ma'uaa, nabaa nemea pifine ma'esuabea na pa'i na'una o upuna, ei
baduu ei, ronei bigi'aa ei feroitonaa ro'ou wagii fei losuu, fei rona pa'i ma
roifarawaninaa ei maroaa ro'ou ale'ei ba rona fanihadiwe'inaa fei rawani'aa
ei ama, ei ina mawe ei upuu ro'ou, uaa fei, na fani'eni'eaa mei Haidaa.
5 Mei pifine ma'esuabea, mei napa'aa gutafafelo ma guta unaia, hia na
o'ugaa mei Haidaa. Poi ma arewaa ina'aida lafulafu ma i'iginaa mei Haidaa
ba nei hadumia.

6 Ma'uaa mei pifine ma'esuabea, mei i labaginaa ei ro'oa manumanu ba i
fani'eni'eia, fa'ua ba ifi guta ma'uaa hia ale'ei ma'ea.
7 Ana feroifanaa ei rama'a eni manumanu ba lomi nemea i pa'i tatana.
8 Nabaa nemea, lomi i roinaa ei gufuna ma nabaa lomi na pa'aa bigi'aa fei
a'a ei pa'aa maroana, hia na fadugeaa fei mau narafawe'ia ma na hafelodiai
laraa mei lomi na we'i naranarana.
9 Apuna fapana'aa haraa nemea pifine ma'esuabea a'a fei ude'udee haraa
ei pifine ma'esuabea hawina na pa'i oloroa pa'ania igisimasi, na oafagugu a'a
mei harona*
10 ma ana na pa'i rawani'a harana a'a ei rawani'a bigi'ana ale'ei
oma'afarawanianaa ei na'una, fagutafarawaninaa rama'a, fesuaa pinee ei
apunaiaa mei Haidaa, hadumaa ei rona gutafafelo ma bigifawe'i a'a minaa
ei rawani'a bigi'a.
11 A'a ei nanao pifine ma'esuabea, apuna fapana'aa haraa ro'ou a'a fei
ude'udee hara. Uaa, nabaa ei nunumiaa unuu ro'ou na muainaa fei neneraa
ro'ou Christ, rona nunumai ba ro'aa lalai.
12 Si'ei, rona fabibiyeinaa naranaraa ana ro'ou, uaa rona barafeaa fei
rawarawa fa'unaiaa ro'ou.
13 Ma ana ronawe tamafoi ma dinaa hepapalo humu. Ma abaa si'ei ua
ba ro'ou tamafo, uaa ana rafee ro'ou bababau'ua ma nigo'uaiaa pidawaiaa
hefi'a, ei abaa manumanuu ro'ou.
14 Si'ei a aweinaa ei nanao pifine ma'esuabea ba na rawani ba ronei lalai,
wawanini, sualaparaa manumanuu humuu ro'ou ba lomi i pa'i talaa mei
bidibidii unu ba i warefafeloia.
15 Fa'ua ba hefi'a, rona momo'aidii ba ro neneraa Satan.
16 Nabaa nemea pifine narafawe'ia ma dupuaa ei maroana na pa'i hefi'a
pifine ma'esuabea, inei hadumaa ro'ou ma abaa fani awataa fei losuu
a'a ro'ou, uaa fei losuu nei hadumaa ei pifine ma'esuabea, ei ronapa'aa
gutafafelo.
17 Ei bauaniaa fei losuu, ei rona famamofarawaninaa fei bigi'aa fei losuu,
oneipa'aa fani baua honua a'a ro'ou, pa'aa a'a ei rona bigi ba ro'ou u'uga ma
feroia.
18 Uaa fei Bu'u Apuna na ware ba, “Apuna fabaoaa fei buduma'ao, fei fi
bigifani du'ua,” ma “Mei bigibigi'a nei pa'i pono'ana.”
19 Apuna guaitonaa u'uga ba hemea bauaniaa fei losuu na bigifatata
hawina na pa'i helagui o o'odui rona fanununaa pudaa ro'ou.
20 Ei rona bigifatata, onei fawanewaneaa ro'ou i pudaa rama'a ba ei rama'a,
ronei to feroia wagina.
21 U'ei warefawe'i a'amu i pudaa mei Haidaa ma Christ Jesus mawe ei
alo'alo rafeiana ba onei neneraa minaa e'ei warea ma onei'aa pa'i papa'aa
unu.
22 Abaa ratarata ua a'a fei augaa pani pafoo rama'a ma apuna labe a'a ei
hafelo'aa hefi'adiai. Ma onei fafa'arai.
23 Apuna hunu ranu ua. Hunu ma'ida wine uaa fei pahananamu ma fei
ufunu'uamu.
24 Ei tataa hefi'a na ude'arewa ma nado'o nonoo i ma'aa ro'ou a'a mei
fadududua; ei tataa hefi'adiai na noneneneimai.
25 Ana ale'ei, ei rawani'a bigi'a, na ude'arewa ma nabaa hefi'a rawani'a
bigi'a, lomi na arewa, ana pa'aa lomi i opa'aipa'i.

---

* **5:9: 5:9** O, *igisimasi, na pa'i hemea ua harona*

6

1 Minaa ei rona humuwai, roneimina ma'auaa ei fasuu ro'ou ba fei haraa
mei Haidaa ma fei feroiaa o'ou, lomi ro'aa warefafeloia hefi'a.
2 Ei fasu, ei rona narafawe'i, ei humuwaa ro'ou, ronei'aa nara ba lomi
ro'aa ma'auaa ro'ou uaa lofuu ro'ou. Agia, roneimina bigifawe'idiai a'a ro'ou,
hamatee rona bigihadumaa ei narafawe'ia, uaa ei, tafii ro'ou. Ma si'ei ei
feroia onei feroinia a'a ro'ou ba ronei nenegia.

Fei Haguaa Mugoo Po'i

3 Hini nemea i feroifasifi wagii ei manumanuu losuu ma barafeaa fei
wanewaneaa feroiaa mei Fasuu o'ou Jesus Christ ma ei maumau feroiaa mei
Haidaa,
4 hia na mamagugu ma lomi na apa'aa hepalo manumanu. Ina pa'i
hafelo'a naranara wagii watauda awataa ma fiharei wagii ei paolaa warea
na fa'asi'anaa punepunea, fifi'ii unu, wiwitoi, hafelo'a naranara
5 ma ranimai na pa'i fisibaia watolaa ei rona narafafelo, ei rona fapa'ainaa
fei warea na fa'uai ma rona nara ba fei maumau mei Haidaa, hepalo tala ba
ro to mugoo po'i wagina.
6 Ma'uaa hini na tonaa fei maumau mei Haidaa ma na ho'o ua, na tonaa
hepalo baua manumanu.
7 Uaa ona waninimai pani ua ma ana lo'e o notonaa hepalo manumanuu
feni ano.
8 Ma'uaa nabaa ona pa'i du'ua ma susu, onei faho'o ua wagina.
9 Ei ba ro'aa pa'i watauda manumanu, rona pasinaa fei manimania ma fei
alabe'a ma wagii watauda ei mau poapoaia ma ei hafelo'a nunumaia, ei i
fafeloaa rama'a ma fama'eaa ei ro'ou.
10 Uaa fei haguaa mugoo po'i pa'aa fafasuii watauda ei maumau hafelo'a.
Hefi'a, ba ro'aa pa'i mugoo po'i, rona farapadi'ininaa fei narafawe'ia ma
tonaa watauda fi'ia wagina.

Paul na Warefawe'i a'a Timothy

11 Ma'uaa yoi, mena rama'aa gufuu mei Haidaa, onei faraua a'a minaa e'ei
ma labaginaa fei wanewanea, ei maumau mei Haidaa, fei narafawe'ia, fei
hagua, fei apitaia ma fei famadumuia.
12 Fo'a wagii fei rawani'a fo'aa fei narafawe'ia. Panarofaa fei harenua lomi
i pedutoo wagii tamanu i rafeinio ma ona ugainia i pudaa watauda.
13 I pudaa mei Haidaa, mei i fani fawewenii minaa ei manumanu ma i
pudaa Christ Jesus anaa, mei na u ma'aa Pontius Pilate ma warefarawani
a'ana, u'ei warefawe'i a'amu ba
14 onei nenegifarawani'uaiaa fei warea, lomi ma'ida barafea wagina
nopa'aloo fei noramiaa mei Fasuu o'ou Jesus Christ,
15 mei i fanoraiamai mei Haidaa a'a fei pa'aa auna—mei ana uniana Bauana
na pa'i hawegiana, mei Haparaa ei hapara, mei Fasuu ei fasu,
16 mei uniana lomi i ma'etoo, mei i guta a'a fei we'ai lomi o farafi'ipa'i
wagina, mei lomi hemea na fanunupa'ia ma ana lomi ro'aa fanunuia.
Ranimai i a'ana nei ude fei honua ma faufau. Amen.

17 Warefawe'i a'a ei rona pa'i watauda manumanu i a'a feni ano e'eni ba
ronei'aa mamagugu o augaa ei o'onaia unuu ro'ou wagii ei manumanuu
ro'ou, ei ba i fahamamaguaa ro'ou, ma'uaa augaa ei o'onaia unuu ro'ou a'a
mei Haidaa, mei imina fanaa o'ou minaa ei manumanu ba i fani'eni'eaa o'ou.
18 Warefawe'i a'a ro'ou ba ronei bigi'aa ei rawani'a bigi'a ba nei watauda ei
rawani'a bigi'aa ro'ou ma ba ronei panii arerei ma fifaninaa ei manumanu
rona pa'i.

19 A'a fei tala fei, ro au rawani'a manumanuu ro'ou i pafea ale'ei
fasu'ufufugoi fei au i nomai ba ro'apowe panarofaa fei harenua, fei pa'aa
harenua.
20 Timothy, oma'afarawaninaa tamanu na udenaa panimu. Faraua a'a ena
warewarea abaa wareaa mei Haidaa ma ei fadugedugea wagii ei apa'a, ei
rona warefasifi ba ei pa'aa apa'a,
21 ei apa'aa hefi'a rona wareia ma wagii e'ei, rona farapadi'ininaa fei
narafawe'ia.
Fei rawani'a i ude a'amu.

2 TIMOTHY

Warefa'aia

Feni, faguapaloaa ne'iaa Paul a'a Timothy, mei rafirafina a'a fei bigi'a ma paniaa panina, fi aweinia ba inei wewea u'ugaa Jesus Christ, nei urofaa fei fa'ua feroiaa fei rawani'a warea ma fei rawarawa fi'ugaia, fei hesuwi fei Bu'u Apuna ma nei bigi'aa fei bigi'ana feroia ma u'ugaa fei rawani'a warea a'a hepapalo gufu.

Paul ana na aweinia ba inei'aa wadu'ai a'a ei poapoa fihareia, ei i fafeloaa ei rona guainia, ma'uaa nei neneraa ei mau gutanana—fei narafawe'iana, apitaiana, haguana, ofasisiana ma fei fi'iana wagii fei haperaraia.

1 A'a fei nunumiaa mei Haidaa, yau Paul, hemea apostle Christ Jesus, fei na fibo'ii a'a fei fa'unaia ba na pa'i harenua a'a Christ Jesus.

2 Feni, i dinaa a'amu, Timothy, mena rawani'a na'uu.

I dinaa a'amu fei rawani'a, fei faloloa'ia ma fei gutafarawania, noramiaa ro'ou a'a mei Haidaa, mei hia Ama mawe Christ Jesus, mei Fasuu o'ou.

Fei Warea ba Onei Oafagugu

3 Una ware 'ta' a'a mei Haidaa, mei yau ma ei upuu mina fi bigi a'ana fininaa fei naranara ba lomi tatau. Poi ma arewaa una'aida nonominio laloo ei lafulafuau.
4 Una nonominaa ei pasiaa ranuu pudamu ma una nunumai ba a ma'a yoi ba fei ni'eni'eau neimina pepesu.
5 Una nonominaa fei pa'aa we'iaa naranaramu, fei nado'o oa a'a mei upumu Lois ma mei inamu Eunice, fei una nara ba ana fi oa a'amu.
6 Uaa fei, a fanonominio ba onei faweguweguaa fei fanaa mei Haidaa, fei ona tonia wagii fei augau paniu pafomu.
7 Uaa mei Haidaa lomi na fanaa o'ou fei spiritii mamafaa, ma'uaa fei spiritii faufau, hagua ma fei wagi'ia.
8 Si'ei, apuna mamafa u'ugaa mei Fasuu o'ou, o yau, meni na bobo'ai uaa hia. Ma'uaa, a'a fei fi'ia wagii fei rawani'a warea, agunei ufipui a'a fei faufau mei Haidaa,
9 mei na fatela'anaa o'ou ma rafei'aunaa o'ou a'a fei gutana na fafa'arai—a'a ba wagii ei bigi'aa o'ou, ma'uaa wagii fei nunumiana ma rawani'ana. I a'a Christ Jesus, ina fanaa o'ou fei rawani'a ei atawe nomai fei rawarawa arewaa,
10 ma'uaa inawe arewa a'a fei noramiaa mei Fatela'anaa o'ou, Christ Jesus, mei na fapedugaa fei ma'ea ma wagii fei rawani'a warea na fa'arewaia ba na tonamii fei harenua ma fei hudi unu lomi i ma'etoo.
11 Ma a'a fei rawani'a warea ina rafeinau ba yau talaitonaa warea, apostle ma feroia.
12 Sifei fei pa'afina ba una tonaa feni fi'ia, feni ifimina fa'awatainau e'eni. Ma'uaa lomi una mamafa uaa una apa'aa mei una narafawe'i a'ana ma napa'aa aida ba hia, na hawia ba i oma'aa ei una faninaa panina a'a fena arewaa i nomai.
13 Tamanu ona guainia a'au onei tonia ale'ei hepalo fama'ama'aa fei feroia na wanewane fininaa fei narafawe'ia ma fei hagua a'a Christ Jesus.
14 Oma'afarawaninaa fei rawani'a fa'uaia, fei na udenaa panimu; oma'aia a'a fei hadumaa fei Spiriti Apuna, fei fi oa i laloo iaa o'ou.

15 Ona aida minaa ei rama'a yei a'a fei baua gufu Asia, rona farapadi'ininau
ma Phygelus mawe Hermogenes anaa.
16 Na rawani ba mei Fasu na faloloa'inaa ei rama'aa humuu Onesiphorus,
uaa ina'aida farawaninaa naranaramu ma lomi ina mamafa ba yau na
bobo'ai.
17 Agia, ei i guta yei Rome, inamina lalabaginau nopa'aloo fei ba inawe
pa'au.
18 Na rawani ba mei Fasu i fani faloloa'ia a'ana a'a fena arewaa i nomai!
Ona aidafarawani ba yei Ephesus, ina hadumau a'a watauda tala.

2

1 Si'ei, mena na'uu, ofafaufau fininaa fei rawani'a, fei na ude a'a Christ
Jesus.
2 Ma tamanu ei ona guainia a'au i pudaa watauda rama'a, u'ufarawaninia
a'a ei rona oafagugu ba ronei feroinaa hefi'adiai.
3 Apitainaa ei awataa fi'ia fipui a'a hai'ou ale'ei hemea rawani'a fo'aa Christ
Jesus.
4 Lomi ba nemea fo'aa i fawadu'ai a'a ei manumanu ei rama'a ua. Hia, ba i
fani'eni'eaa mei bauaniana, mei bauaniaa ei fo'aa.
5 Ana ale'ei, nabaa nemea i poni a'a fei fiwaleia, lomi ba i muainaa fei
pono'a wagina nabaa lomi i neneraa ei warea ba batanai fei mau fiwaleia.
6 Ma mei weweaa diapodu, hia rawarawa tonaa du'ua wagii fei pe'ihapena.
7 Narama'aiaa tamanu una wareia, uaa mei Fasu, iwe fa'arewaiaa minaa
ei a'amu.
8 Naraia ba Jesus Christ na asi'aa a'a fei ma'ea ma hia pai David. Sifei fei
rawani'a wareau,
9 fei una to fi'ia wagina ba yau na bobo'ai ale'ei hemea hafelo'a. Ma'uaa fei
wareaa mei Haidaa, lomi na bobo'ai.
10 Si'ei, una apitainaa minaa ei manumanu uaa ei rafeiana ba ro'ou anaa,
ronei tonaa fei tela'anaa a'a Christ Jesus fininaa fei hawera lomi i pedutoo.
11 Sifeni hepalo rawani'a warea:
Nabaa ona ma'efipui a'ana,
ana o'aa gutafipui a'ana;
12 Nabaa ona apitai ua,
ana owe gutafipui a'ana wagii fei haparaiana.
Nabaa ona rawafalafeia
ana i rawafalafeaa o'ou;
13 nabaa lomi na we'i naranaraa o'ou,
hia na oafagugu ua,
hamatee lomi ba i falafeaa anaia.

Mei Bigibigi'a na Ugainia mei Haidaa

14 U fanonominaa ro'ou eni manumanu eni. Aweinaa ro'ou i ma'aa
mei Haidaa ba ronei'aa fiharei wagii ei paolaa warea; lomi hanuna ma i
fapoapoai'uaiaa ena rona guainia.
15 Onei fanima'a'uaio ba ona rawani i pudaa mei Haidaa ale'ei hemea
paniaa panina, hemea lomi na mamafa a'ana, hemea na bigifarawani ua a'a
fei warea ina fa'uai.
16 Onei faraua a'a ei warewarea, abaa wareaa mei Haidaa, uaa ena rona
bigi'ia, inamina apoi'ualao fei maumau, fei abaa maumau mei Haidaa.
17 Ei feroiaa ro'ou ale'ei hepalo funua na tale namoo ro'ou. Ana ale'ei
feroiaa Hymenaeus ma Philetus,

18 laguei laguna farapadi'ininaa fei fa'uaia. Laguna'aida ware ba fei
asi'anaa ei ma'ea na nodigimai ma wagii fei, laguna fafeloaa fei narafawe'iaa
hefi'a.
19 Hefei pa'aa fa'ua, ma'uaa fei fasu'ufufugoi mei Haidaa na udefawe'i uaa
na tama'ainaa fei ne'ia ba, “Mei Fasu na apa'aa ena rama'aa gufuna,” ma,
“Hini i lala'aa fei haraa mei Fasu nei farapadi'ininaa fei maumau hafelo'a.”
20 Laloo hepalo baua humu na pa'i manumanu abaa uniaa ei gold ma silver,
ma'uaa ana na pa'i haihai ma waiwaiaa piye; hefi'a na pa'i rawani'a bigi'ana
ma hefi'a lo'e.
21 Nabaa nemea i farapa a'a tamanu ei lomi na rawani bigi'ana, hia ale'ei
talaa fei rawani'a bigi'a, ina fafa'arai ma na hawia ba i biginaa hia mei Fasu
ma ina oa ba i bigi'aa ei rawani'a bigi'a.
22 Ponidi'ininaa ei hafelo'a nunumiaa ei baubara ma nanao ma labarainaa
fei wanewanea, fei narafawe'ia, fei hagua ma fei gutafarawania fipui a'a ena
rona lala'aa fei haraa mei Fasu fininaa fei fafa'araia naranara.
23 Apuna fawo'i a'a ei poapoa fihareia, ei lo'e hanuna, uaa ona aida ba i
fa'asi'anaa fisisibaia.
24 Ma mei paniaa panii mei Fasu, inei'aa fiharei; lo'e, hamatee inei
farawani a'a minaa ei rama'a, nei feroipa'i ma inei'aa narafasiba a'a nemea.
25 Ma ei rona fadugeia, inei nofagigilao ma fawanewaneaa ro'ou ba mei
Haidaa, i fanaa ro'ou fei filogiaa naranara ma unifanaa ro'ou fei talaa fei
fa'uaia
26 ma ba ropowe narapa'ia ma ro tela'apa'i a'a fei lepoo mei hani'u, mei i
panarofaa ro'ou ba ronei bigi'aa ei nunumiana.

3

Ei Maumau Hafelo'a a'a ei A'apoo Arewaa

1 Ma'uaa guainaa feni: Ipowe pa'i pa'aa hafelo'a au wagii ena a'apoo
arewaa.
2 Ei rama'a, ro'aa haguaa ana ro'ou, haguaa mugoo po'i, ware'agu'agui,
mamagugui, ba'ananarai, barafeaa ei ama ma ina, lomi ro'aa ni'eni'e a'a
tamanu rona pa'idii, lomi fafa'araia,
3 lomi hagua, lomi ro'aa futoaa hafelo'aa hefi'adiai, wiwitoia, lomi ro'aa
apitaipa'i, lomi ro'aa haguaa ei rawani'a,
4 rona fahafeloaa hefi'a, ba'asuarai batafa, naranara'uaiaa ana ro'ou,
haguaa ei i fani'eni'eaa ro'ou ma lomi ro'aa haguaa mei Haidaa—
5 fafanunuaa ro'ou ale'ei maumau mei Haidaa, ma'uaa lomi rona ugainaa
fei faufau wagina. Faraua a'a ro'ou.
6 Fei maumau ro'ou ale'ei ba ro wadu'ai'uanaa ei humu ma fapafeai a'a ei
pifine na pududui naranaraa ro'ou. Ena rama'a ena, namina fua'onaa ro'ou
ei watauda mau hafelo'a mawe ei hafelo'a nunumaia,
7 rona'aida feferoi, ma'uaa pa'aa lomi ba rona ugainaa fei fa'uaia.
8 Ana ale'ei ba Jannes ma Jambres, laguna fadugeaa Moses, ei rama'a ei,
ana ro'aa fadugeaa fei fa'uaia. Na wawadi naranaraa ro'ou ma wagii fei
narafawe'ia, rona fagianadii.
9 Ma'uaa lomi rowe opa'aipa'i, uaa ei mau rama'a ale'ei, ei bigi'aa ro'ou
imina arewa a'a minaa ei rama'a.

Paul na Warefawe'i a'a Timothy

10 Ma'uaa yoi, ona apa'idigaa fei feroiau, fei mau gutanau, naranarau,
narafawe'iau, ofasisiau, haguau, apitaiau,

11 ei haperararaia una tonia, ei fi'iau—tamanu ei na bapa'au yei Antioch,
Iconium ma Lystra, ei haperararaia una apitainia. Ma'uaa mei Fasu na
fatela'anau a'a minaa e'ei.
12 Ma hini ba i guta a'a fei maumau mei Haidaa a'a Christ Jesus i tonaa
haperararaia
13 ma ei hafelo'a ma rama'aa sifisifi, ropowemina hafelo'apoi ma fisifisifi'ii
ana ro'ou.
14 Ma'uaa yoi, onei oafagugu a'a fei feroia ona guaitonia, fei ona aida ba na
fa'ua, uaa ona apa'aa ei rona feroinio
15 ma ei oifi badui ua nopa'amii e'eni ona apa'idigaa ei ne'iaa fei Bu'u
Apuna, ei i fani apa'amu a'a fei tela'ana wagii fei narafawe'ia a'a Christ Jesus.
16 Minaa ei ne'iaa fei Bu'u Apuna noranamai a'a fei naranaraa mei Haidaa
ma na pa'i bigi'ana a'a fei feroia, aweia, fawanewanea ma feroia wagii ei
wanewanea
17 ba mei rama'aa gufuu mei Haidaa neimina pa'ipedu waduna wagii
minaa ei rawani'a bigi'a.

4

1 I inamoaa mei Haidaa mawe Christ Jesus, mei i dududuaa ei ro'ei guta
mawe ei rona ma'e, hamatee una naraiaa fei noramiana ma fei haparaiana,
si'ei a warefanio feni:
2 U'ugaa fei Warea; ranimai oneimina ofafaufau; oneifawanewaneaa
hefi'a, aweinaa hefi'a ma fa'unuwenuweaa hefi'a fininaa fei baua ofasisia ma
fanima'aa ei feroiamu.
3 Uaa ipowe nomai fei arewaa ba ei rama'a, pa'aa lo'e ba ro'aa guainaa
fei feroia na wanewane. Agia, ba nei fibo'ii a'a ei nunumiaa ro'ou, ro'awe
fafigupuinaa watauda feroia a'a ro'ou ba ronei wareaa tamanu na fasisiaa
adiaa ro'ou.
4 Ro'aa momo'ai a'a fei fa'uaia ma diarainaa a'a fei sifisifi'a.
5 Ma'uaa yoi, onei narama'a a'a minaa ei manumanu. Apitai a'a ei awataa,
u'ugaa fei rawani'a warea ba ei rama'a ronei filoginaa naranaraa ro'ou ba
ro'aa tela, onei bigifawe'i a'a ei bigi'aa mei Haidaa.
6 Uaa ana eni ua fei faweweniu ale'ei hefaa numa ro'ei ipia pafoo fei
tawahafi na apunai ale'ei fana ma na nodigimai fei auu ba apowe pa'ai.
7 Una fo'adii a'a fei rawani'a fo'aa, una fapedugaa feni ponau a'a fei fiwaleia
ma una'u panarofaa fei narafawe'ia.
8 E'eni na udedii fei pono'au, fei tao fei wanewanea, fei ba i fanau a'a fena
arewaa i nomai mei Fasu, mei wanewanea Fadududua—ma abaa unaa yau,
ma'uaa minaa ei rona oma'aa fei noramiana anaa.

Ei Warea a'a ei Rama'a

9 Oneipa'aa labarai talamu ba o batafamai,
10 uaa Demas, hamatee ina haguaa feni ano, ina di'ininau ma dinaa
Thessalonica. Crescens na dinaa Galatia ma Titus na dinaa Dalmatia.
11 Luke ua i a'au. Dugamii Mark, uaa hia rawani'a paniaa paniu a'a fei
bigi'aa mei Haidaa.
12 Una alonaa Tychicus yei Ephesus.
13 Ena ona nomai, tonamai ena hawaa uguu, ena una augia a'a Carpus yei
Troas ma tonamai ei holobenaa una ne'i wagina ma pa'aa nunuminau ei
hudii manulelele, ei una'aida ne'i wagina.
14 Alexander mei i bigi'aa ei metal namina fagianainau. Mei Fasu iwe fani
lagina a'a ei bigi'ana.
15 Yoi anaa, onei oma'aio a'ana, uaa inamina fadugeaa fei u'ugaa o'ou.

16 Do'o fama'a, lomi hemea na nomai ba i hadumau a'a fei dududuau, uaa
minaa ei, rona di'ininau. Lomi na nunuminia ba i fagianainaa ro'ou fei.
17 Ma'uaa mei Fasu na upapau ma na fawe'iau ba i a'au, fei u'uga neimina
ba'a ma minaa ei Gentile ronei guainia. Ma una tela a'a fei poaa fei lion.
18 Mei Fasu, iwe fatelaiau a'a minaa ei hafelo'a i nomai a'au ma noduginaa
yau a'a fei haparaiana i pafea. I a'ana i ude fei hawera ranimai ranimai.
Amen.

Ei Famafufuoia

19 Famafufuoinaa Priscilla* ma Aquila mawe ei rama'aa humuu Onesipho-
rus.
20 Erastus na guta yei Corinth ma Trophimus na funu ma una di'ininia yei
Miletus.
21 Oneimina labarai talamu ba o nomai yeni eni ana atawe nomai fei au
hafaa. Rona famafufuoinio Eubulus, Pudens, Linus, Claudia mawe minaa ei
lofu.
22 Mei Fasu i oa i a'a fei spiritimu. Fei rawani'a na ude i a'amu.

* **4:19: 4:19** Warea Greek ba, *Prisca*, ana fei hara *Priscilla*

TITUS

Warefa'aia

Fei ne'ia fi dinaa a'a Titus, hemea Gentile ma'uaa na neneraa Christ, hemea rarafii bigibigi'a ma paniaa pani Paul wagii fei bigi'a. Hia mei famamoaa fei losuu yei Crete. Na pa'i odumanu warewarea wagina. Fei rawarawa, ba i fanonominaa Titus ba ei bauaniaa losuu nei pa'i rawani'a maumau uaa ei hafelo'aa maumau ei Crete. Hepalodiai ba inei feroinaa ei gupuu rama'a laloo fei losuu; ei bau, ei hopi (ei ba ronei feroinaa ei nanao), ei baubara ma ei humuwa. Ma fei fapopo'ii wareana ba Titus nei warefanaa ro'ou fei mau gutafarawania ma ronei'aa fisibai, fiharei o fi'alagii laloo fei losuu.

1 Yau Paul, hemea nafii mei Haidaa ma ana apostle Jesus Christ ba a
fawe'iaa fei naranaraa ei rafeiaa mei Haidaa ma fa'arewaiaa fei apa'aa fei
fa'uaia, fei i duginaa rama'a a'a ei maumau mei Haidaa—
2 fei narafawe'ia ma fei apa'a na ude pafoo fei o'onaia unuu fei harenua
lomi i pedutoo, fei mei Haidaa, mei lomi i warefasifi nadii fa'unainia ei ataa
nomai fei rawarawa arewaa
3 ma a'a fei pa'aa au ina fa'arewaiaa fei wareana a'a fei u'uga, fei ina
faninaa paniu wagii tamanu na wareia mei Haidaa, mei fatela'anaa o'ou.

4 Feni ne'iau i dinaa a'amu, Titus, yoi mena pa'aa na'uu wagii fei
narafawe'ia, fei aguna pa'i:

Fei rawani'a ma gutafarawania, noramiaa lagua a'a mei Haidaa, mei hia
Ama mawe Christ Jesus, mei Fatela'anaa o'ou.

Fei Bigi'aa Titus Yei Crete

5 Fei pa'afina ba una di'ininio yei Crete, sifei ba oneido'o fawanewaneaa
tamanu itawe pedu ma rafeifani* bauaniaa ei losuu i laloo hepapalo gufu
ana ale'ei a warefanidigio.
6 Hemea bauaniaa losuu nei'aa pa'i hepalo tata, nei pa'i hemea ua harona,
ei na'una nei narafawe'i ma ronei'aa suauga a'a ei a'afoloi maumau ma
barafe i pudaa rama'a.
7 Si'ei ba na udenaa panii mei famamoaa fei bigi'aa mei Haidaa,† inei'aa
pa'i tata, o ofasua, o balafigi batafa, o hunu poapoai, o pani ba'ananarai, o
bigifafelo ba i to manumanu.
8 Ma'uaa inei taufagutanaa ei rama'a, neipa'aa nunuminaa tamanu
ina rawani, nei'aida utofa'ainaa anaia, nei wanewane, nei fafa'arai ma
oma'afarawaninaa anaia.
9 Inei panarofawe'inaa fei rawani'a warea ana ale'ei rona feroinia
ba nei fa'unuwenuweaa hefi'adiai a'a fei wanewanea feroia ma ware-
fawanewaneinaa ei rona harea wagina.
10 Uaa na watauda ei barafea, ei ba'aba'aa umu mawe ei sifisifi'a, watauda
ro'ou, maroaa fei moro'aa hudii wawanei.
11 Onei fapauninaa umuu ro'ou, hamatee roi fafeloaa ei maroa wagii ei
feroia, ei ba ronei'aa feroinia, ei feroia ba ro'aa sifi'aa hefi'adiai ba ro to
manumanu.
12 Hemea ana mamama'aa ro'ou na ware ba, “Ranimai ei Crete, rona'aida
sifisifi, ale'ei ei hafelo'a ponoto o tamafoo pugua.”

---

* **1:5: 1:5** O, *papaditainaa* † **1:7: 1:7** Warea English ba *bishop*

13 Fei warea fei, pa'aa fa'ua. Si'ei, warefawe'i a'a ro'ou ba nei wanewane fei
narafawe'iaa ro'ou
14 ma fai lomi ro'aa falanaa huoo ro'ou ei sifisifi u'ugaa ei Jew o guainaa ei
wareaa ei rona ofadugaa fei fa'uaia.
15 A'a ei rona fafa'arai, minaa ei manumanu na fafa'arai, ma'uaa a'a ei rona
loloa ma lomi rona narafawe'i, lomi hepalo manumanu na fafa'arai uaa na
loloa naranaraa ro'ou ma fai lomi ro'aa narapa'ia ba rona tata.
16 Rona ware ba rona apa'aa mei Haidaa, ma'uaa, fei bigi'aa ro'ou na
fama'aia ba lo'e. Rona fawawa'auaa unu, rona barafei ma lomi rowe
bigipa'aa hefaa rawani'a manumanu.

2

Ei Feroia i Dinaa a'a Hepapalo Gupu

1 Feroinaa tamanu na nenegifarawaninaa fei wanewanea feroia.
2 Feroinaa ei bau ba ronei'o naranarama'a ba ro to honua ma ronei
utofa'ainaa ana ro'ou ma nei wanewane fei narafawe'iaa ro'ou, fei haguaa
ro'ou mawe fei apitaiaa ro'ou.
3 Ana ale'ei, feroinaa ei hopi ba ronei pa'i fei mau ma'aua wagii fei gutanaa
ro'ou, ronei'aa wiwitoi o hunu poapoai, ma'uaa ronei feroinaa tamanu ina
rawani.
4 Nabaa ale'ei, na hawia ba ro'aa feroinaa ei rona pifinei ba ronei haguaa
ei haroo ro'ou mawe ei na'uu ro'ou
5 ba ronei utofa'ainaa ana ro'ou ma fafa'arai ma panitawei yei humuu ro'ou
ma ronei farawani a'a ei rama'a. Ronei guainaa ei haroo ro'ou ba lomi hemea
i warefafeloaa fei wareaa mei Haidaa.
6 Ana ale'ei, fa'unuwenuweaa naranaraa ei rona wawanei ba ronei ut-
ofa'ainaa ana ro'ou.
7 A'a minaa ei bigi'amu fama'aa ro'ou tamanu na rawani. Ma wagii ei
feroia, onei pa'aa fafa'uainia ma fa'awataia
8 ma ei paolaa wareamu nei wanewane ua ba lomi nemea i ware ba na
tata ma ena rona fadugeamu, rowe mamafa, uaa lomi pa'afina ba ro'aa
warefafeloaa o'ou.
9 Feroinaa ei humuwa ba ronei guainaa ei fasuu ro'ou wagii minaa ei
manumanu ba ronei fani'eni'eaa ro'ou ma ronei'aa warefani a'a ro'ou
10 ma topa'ainaa manumanuu ro'ou ba fei maumau ro'ou i fama'aia ba
namina rawani ua ma wagii minaa ei manumanu i pudaa rama'a, ro'aa
faro'oaa fei feroiaa mei Haidaa, mei fatela'anaa o'ou.
11 Uaa fei rawani'aa mei Haidaa, fei na fanoramiaa fei tela'ana na arewadii
a'a minaa ei rama'a.
12 Fei rawani'a na feroinaa o'ou ba onei ware ba, “Pa'aa lomi” a'a fei
abaa maumau mei Haidaa ma a'a eni nunumiaa unuu feni ano ma ba onei
utofa'ainaa ana o'ou ma nei wanewane ma nei pa'i fei maumau mei Haidaa
laloo iaa o'ou wagii feni au feni,
13 eni oi guta'oma'aa fei baua fa'o'onaia unu, fei noramiaa mei pa'aa
Haidaniaa o'ou fininaa fei hawerana, mei ana Fatela'ana, Jesus Christ,
14 mei na rawa'a'afainaa anaia uaa o'ou ba i ponohadiwe'inaa o'ou a'a
minaa ei hafelo'a ma fafafa'arainaa ei rama'a ba pa'aa rama'aa gufuna, ei
rona refurefu ba ro'aa bigi'aa ei rawani'a.
15 Si'ei, ei ba hamonei feroinia. Fa'unuwenuwe ma warefawe'i fininaa
minaa ei faufau. Nemeadiai nei'aa narafafelo a'a hamu'ou.

3

Ei Rawani'a Bigi'a

1 Fanonominaa ei rama'a ba ronei fafefefanaa ei famamoa mawe ei paniaa
panii ro'ou. Ana ronei guainaa ro'ou ma oma'a ua ba ro'aa bigi'aa ei rawani'a,
2 ba ronei'aa wiwitoinaa nemea, ronei gutafirawanii ma fi'a'apa'ii ma
roneiminapa'aa fafefe a'a minaa ei rama'a.
3 Uaa mina, ana ona poapoai, barafei, hanaiaa sifisifii hefi'a mawe hu-
muwai a'a watauda ei mau nunumaia ma fani'eni'ea. Ona oa ua a'a fei mau
wiwitoia ma punepunea ma fibidibidii unuu o'ou.
4 Ma'uaa i'a arewamai fei rawani'a ma haguaa mei Haidaa, mei Fatela'anaa
o'ou,
5 ina fatela'anaa o'ou. Ma fei pa'afina, abaa ei wanewanea bigi'aa o'ou,
ma'uaa a'a fei faloloa'iana. Ina fatela'anaa o'ou a'a fei nunufaa fei wanini-
diaia ma fei famanufaudiana a'a fei Spiriti Apuna,
6 fei na igi'uaia pafoo o'ou uaa Jesus Christ, mei Fatela'anaa o'ou,
7 si'ei ba ona wanewanedii a'a fei rawani'ana, opowe oa ale'ei na'una
fininaa fei o'onaia unu wagii fei harenua lomi i pedutoo.
8 Sifei hepalo rawani'a warea. Ma nunumiau ba hamonei fa'awatainaa
ei manumanu ei ba ei rona narafawe'i a'a mei Haidaa, ana ro'amina
fa'awataiaa ei bigi'aa ro'ou, ei na rawani. Ei manumanu ei na rawani ba i
farawaninaa minaa ei rama'a.
9 Ma'uaa farapa wagii ei fahamamagua naranara na poapoai ma ei warea
ba batanai ei pai mina ma ei fihareia ma ei fisibaia wagii fei law, uaa e'ei,
lomi hanuna ma ana lomi bigi'ana.
10 Fani hepoa aweia a'a mei na fa'asi'anaa fei fi'alagia watolaa rama'a ma
fanidinia fei faguapoaa aweia. Nenee fei, di'ininia.
11 Mei mau rama'a ale'ei, ona aidadii ba napa'aa wawadi ma hafelo; na
fafagianainaa anaia.

Ei A'apoo Warea

12 Ena na aloawii Artemas o Tychicus i a'amu, oneimina labarai talamu ba
omii ma'a yau yei Nicopolis, uaa unawe nara ba a guta yei a'a fei au waiwana.
13 Oneimina bigi'aa tamanu i hadupa'aa fei tatalaiaa Zenas, mei na pa'i
apa'ana a'a fei bigi'aa fei dududua mawe Apollos ba lagunei pa'i minaa ei
manumanu ma aloaa lagua.
14 Ei maroaa agua, ronei'u bigi'aa ei na rawani ma fani pani ba haduhaduu
rama'a laloo hepapalo arewaa ma ronei'aa tamafoi.
15 Minaa eni i a'au, rona famafufuoinio. Famafufuoinaa ei rona haguaa
agua a'a fei narafawe'ia.
Fei rawani'a nei ude i a'a minaa hamu'ou.

PHILEMON

Warefa'aia

Philemon hemea na pa'aa neneraa Christ. Hia fasuu hemea humuwa, mei na ponipa'ai. Fei haraa mei humuwa mei, Onesimus. Ma ina bapa'aa Paul i humuu bobo'aia ma neneraa Christ.

Paul na ne'i'i'iginaa Philemon ba inei fawanewaneaa watolaa lagua mei humuwana ale'ei hemea narafawe'ia lofu.

1 Yau Paul, hemea bobo'aia uaa Christ Jesus mawe Timothy, mei lofuu agua
i a'au.

Feni ne'ia i dinaa a'amu Philemon, mena pa'aa tafii hai'ou, mena rarafii
bigibigi'a.
2 Ma ana i dinaa a'a Apphia, mei agii o'ou ma Archippus mei rarafii fo'aa
mawe fei losuu, fei na'aida figupui i humumu anaa:

3 Fei rawani'a ma fei gutafarawania i dinaa a'a hamu'ou, noramiaa gua-
paloei a'a mei Haidaa, mei hia Amaa o'ou mawe mei Fasu, Jesus Christ.

Ei Warea 'Ta' ma Lafulafua

4 Ranimai una ware 'ta' a'a mei Haidaniau ena una nonominio a'a ei
lafulafuau,
5 uaa, una'o guainaa fei narafawe'iamu a'a mei Fasu Jesus ma fei haguamu
a'a minaa ei apunaiaa mei Haidaa.
6 Una lafulafu ba oneimina u'ugaa fei narafawe'iamu ba oneimina
apa'ifarawaninaa minaa ei rawani'a manumanu ona pa'i a'a Christ.
7 Unamina ni'eni'e ma unuwenuwe a'a fei haguamu, uaa yoi, mena lofuu,
ona fa'unuwenuweaa naranaraa ei apunaiaa mei Haidaa.

Fei I'igaiaa Paul Uaa Onesimus

8 Ma si'ei ba yau a'a Christ, na hawia ba a warefawe'i a'amu ba onei bigi'aa
fei nunumiau,
9 ma'uaa u'ei i'iginio fininaa hagua. Yau, Paul, na bau ma ana hemea na
bobo'ai hamatee Christ Jesus—
10 u'ei i'iginio uaa mei na'uu, meni Onesimus,* mei nawe oanaa na'uu ei a
bobo'ai.
11 Mina, hia abaa hemea mau rama'a a'amu, ma'uaa e'eni, nawe bigipa'i a'a
agua.
12 A aloiawau i a'amu, mei hia pa'aa ha'eu ba nei hadiwe'iwau.
13 Nunumiau ba inei gutamai a'au ma tonaa fei gutanamu ba nei hadumau
a'a fei bigi'a eni a bobo'ai uaa fei rawani'a warea.
14 Ma'uaa lomi ba a bigi'uaiaa hepalo manumanu nabaa atawe to
wareamu, abaa onei uga ua uaa una i'igai ma'uaa ba onei narama'aia.
15 Woro ei ido'o di'ininio ba nene, owe dugidinia ba i oa'ualao a'amu—
16 ma abaa hia humuwadiai, ma'uaa ale'ei ba hia hemea rawani'a lofu
laraa fei ba hia humuwa. Unamina haguia, ma'uaa narau ba fei haguamu
na bauanadiai, fei ba hia paniaa panimu ma ana hemea lofu a'a mei Fasu.
17 Si'ei, nabaa ona nara ba yau tafimu, te, taufa'ugia ana ale'ei ba yau.
18 Nabaa ina bigifatata o to ua a'amu, awe fawanewaneia.
19 Awe hodi'ia. Yau, Paul, na ne'inaa feni a'a feni paniu. Ma ana ona to ua
a'au, hamatee ona to harenuamu uaa yau.

---

* **1:10: 10** Hanuu fei hara *Onesimus* ba *weweaa.*

20 Nunumiau, mena lofuu ba onei farawaninau a'a mei Fasu;
fa'unuwenuweaa fei naranarau a'a Christ.
21 Napa'aa o'ugio ba owe neneraa ei wareau, si'ei, a ne'inaa a'amu ma na
aida ba fei bigi'amu i muadiai laraa ei i'igiau yoi.
22 Ma hepalodiai: Pagi'augaa hepalo nopau, uaa woro a hadiwe'iwau
a'amu ana ale'ei ei lafulafuamu.

23 Epaphras, mei rarafiu bobo'aia a'a Christ Jesus na aloawii fei famafu-
fuoiana a'amu.
24 Ma Mark, Aristarchus, Demas mawe Luke, ei rarafiu bigibigi'a, ana rona
famafufuoinio.
25 Fei rawani'aa mei Fasu Jesus Christ nei oafipui a'a fei spiritimu.

HEBREWS

Warefa'aia

Feni ne'ia fi dinaa a'a fei gupuu ei narafawe'ia, ei ana ba ro'aa rawa'uaiaa fei narafawe'iaa ro'ou a'a Christ uaa namina rata fei hareaa hefi'a a'a ro'ou. Mei ne'ia na fa'unuwenuweaa fei narafawe'iaa ro'ou ei i fama'aia ba Jesus Christ, hia pa'aa fei fa'ua manumanu opa'aia a'a mei Haidaa. Wagii fei na fama'aia, odumanu fa'uaia.

Jesus, mei i oalao, hia na'uu mei Haidaa. Ina neneraa ei wareaa mei Ama wagii fei apitaiana ei fi'ia. Si'ei ba hia na'uu mei Haidaa, hia na pafeai a'a ei mamama'aa fei rawarawa fi'ugaia, fei hesuwi Bu'u Apuna, ei alo'alo ma Moses.

Mei Haidaa na ware ba Jesus bauaniaa humuu mei Haidaa. Na pafeai a'a ei bauaniaa humuu mei Haidaa.

Ma i a'a Jesus, hemea narafawe'ia i tela a'a fei hafelo'a, mama'aua ma ma'ea. Jesus mei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa, mei na fanaa fei pa'aa tela'ana, fei na haduoi'uaiaa ei mau fo'afama'eaa manulelele wagii fei losuu ei Hebrew.

Mei Na'u na Pafeainaa ei Alo'alo

1 A'a ei mamama'a mina, mei Haidaa na warenaa a'a ei amaa o'ou watauda
au ma wagii hefi'a tala;
2 ma'uaa laloo eni a'apoo arewaa eni, ina warenaa a'a o'ou a'a mei Na'una,
mei ba ipowe tonaa minaa ei manumanu, mei i a'ana na bigi'aa minaa ei
manumanu haroo pafea.
3 Mei Na'u, hia ale'ei fei haweraa mei Haidaa ma hia pa'aa maumau fei
maumauna ma ba i fani haduma a'a minaa ei manumanu wagii fei wareana,
fei na faufau. Nenee fei fafafa'araiana ei hafelo'aa ei rama'a, inawe guta
pepei ma'au mei Hapara pafea.
4 Si'ei, hia napa'aa pafeai laraa ei alo'alo ana ale'ei fei hara i tonia, na
muainaa ei haraa ro'ou.
5 Hamatee, a'a hini alo'alo mei Haidaa na ware ale'ei ba,
“Yoi, Na'uu;
wagieni, una oanaa Amamu”?*
O, ba,
“Yau, awe oanaa Amana,
ma hia, iwe oanaa Na'uu”?†
6 Ma hepalodiai, mei Haidaa, ei i fatoroaa mei uma'ua na'una yeni malagufu
ina ware ba,
“Minaa ei alo'aloo mei Haidaa, ronei uduginia.”‡
7 Mei Haidaa na u'ugaa ei alo'alo ale'ei ba,
“Na bigi'aa ei alo'alona ale'ei lalarena,
ma ei nafina ale'ei fei weguweguaa hafi.”
8 Ma'uaa ina u'ugaa mei Na'una ale'ei ba,
“Mena Haidaa, fena gutanamu, gutanaa hapara,
imina udelao ranimai, ranimai,
ma o haparai fininaa wanewanea.
9 Yoi, ona haguaa fei wanewanea ma fabidinaa unumu ei hafelo'a;
si'ei, yau, meni Haidaniamu, una fapafeainio a'a ei tafimu,
ei a ipiaa fei pao ni'eni'ea a'amu.”

---

* **1:5: 1:5** O, *una fuainio* † **1:5: 1:5** 2 Samuel 7:14 ‡ **1:6: 1:6** labaginaa Dead Sea Scrolls ma Septuagint

10 Ana ina ware ba,
“A'a fei rawarawa, mena Fasu, ona augaa fei fasu'ufufugoi feni malagufu,
ma ei manumanu haroo pafea, bigi'aa panimu.
11 Ro'apowe apa'ai, ma'uaa yoi, o oalao;
minaa ei manumanu ei, ro'aa madige ale'ei lawalawa.
12 O'aa du'umaa ro'ou ale'ei hawaa ugu;
ana ale'ei lawalawa ro'aa filogii.
Ma'uaa yoi, ana minaa ale'ei,
ma ei igisimasimu, lomi i pedutoo.”
13 Mei Haidaa, lomi na ware a'a hemea alo'alo ale'ei ba,
“Guta i pepei ma'auu
nopa'aloo fei ba unawe aunaa ei bidibidii unumu
lalabeni pinemu”?
14 Haa, a'a ba minaa ei alo'alo ale'ei spiritii oma'ama'aa ma ina aloaa ro'ou ba ronei hadumaa ei ba ro'aa tonaa fei tela'ana?

2

Ei Ware'aweia ba Onei Guai Fa'arai

1 Oneipa'a fafalanaa huoo o'ou a'a tamanu ona guainia ba lomi o lafepa'ai.
2 Uaa tamanu rona wareia ei alo'alo, onei'aa barafeia ma minaa ei barafea ma ei lomi rona guaipa'i warea, i pa'i aree ro'ou.
3 Ma nabaa ale'ei, batanai o'aa tela nabaa lomi ona fafalanaa huoo o'ou fei baua tela'ana? Fei tela'ana fei, nado'o u'ugia mei Fasu ma ei rona guainia a'ana, rona ware ba pa'aa fa'ua fei.
4 Mei Haidaa ana na fa'arewaia a'a ei hilala, ei fananawalaa puda ma ei mau foigia ma ana ina fa'arewaia a'a ei fanaa fei Spiriti Apuna, ei i alaginia ale'ei nunumiana.

Jesus Ale'ei ei Lofuna

5 A'a ba ina augaa ei alo'alo ba ronei oma'aa fei ano ba i nomai hinene, fei ona fiwarewareinia.
6 Ma'uaa ina pa'i hepalo ne'ia, ba hemea na ware ale'ei:
“Mena Haidaa, hia tamanu hemea rama'a,
o hemea na'una
ba omina fafalanaa huomu
ma naranaraa watauda ma oma'afarawaninia?
7 Ona fafafauia ma'ida* a'a ei alo'alo;
ona taonaa hia fei hawera ma ma'aua
8 ma ona augaa minaa ei manumanu haroo pinena.”
Ei i augaa minaa ei manumanu haroo pinena, lomi na di'augaa hepalo dufu
Ma e'eni otawe fanunupa'ia ba minaa ei manumanu na udenaa panina.
9 Ma'uaa ona fanunuaa Jesus, mei inado'o fafafauia ma'ida laraa ei alo'alo ma e'eni na taonaa fei hawera ma honua uaa ina tonaa fi'ina a'a fei ma'ea ba a'a fei rawani'aa mei Haidaa, iwe nanamuinaa fei ma'ea uaa minaa ei rama'a.
10 Ina fanoraloo watauda na'u a'a fei hawera ma napa'aa rawani ba mei Haidaa, mei na bigi'aa minaa ei manumanu ba manumanuna, ba i fafafa'arainaa mei fafasui fei tela'anaa ro'odu a'a fei fi'ia.
11 Minaa ro'ou laloo hepalo ua wawapuge—mei na fafafa'arainaa ei rama'a ma ei rona tonaa fei fafa'araia. Jesus, lomi na mamafa ba i ware ba ro'ou, lofuna.
12 Si'ei, i ware ba,
“A wareaa fei haramu a'a ei lofuu;
i a'a fei gupuu ei losuia, a laugitenio.”

---

* **2:7: 2:7** O, *ma'ida ua au*; v. 9 anaa

13 Ma hepalodiai,
“A augaa fei naranarau i a'ana.”
Ma ana ina ware ba,
“Yau, yeni fipui a'a ei na'u, ei na fanau mei Haidaa.”
14 Si'ei ba ei na'u, rona pa'i pigio ma raraa, hia ana ale'ei ro'ou ma a'a fei
ma'eana i fo'afama'eaa mei na panarofaa fei faufau fei ma'ea, mei hani'u
15 ma alaraa ei rona humuwaimai nopa'aloo fei ba rona ala a'a fei ma'auaa
ro'ou fei ma'ea.
16 Uaa a'a ba i hadumaa ei alo'alo, ma'uaa ei pai Abraham.
17 Sifei fei pa'afina ba hia ana ale'ei ei lofuna a'a minaa ei maumau ro'ou,
ba inei pa'i faloloa'iana ma nei bigifarawani ua ei i tonaa fei bigi'a ba hia mei
pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa a'a fei bigi'aa mei Haidaa ma wagii fei
namona i pono'aa† ei hafelo'aa ei rama'a.
18 Si'ei ba anaia, na nanamuinia ei i oa a'a fei manimania, ina hawia ba i
hadumaa ei ro'aa oa a'a fei manimania.

3

Jesus na Pafeai Laraa Moses

1 Si'ei, hamu'ou ena fafa'arai lofu, hamu'ou ena na oa a'a fei haroharofa
pafea, hamonei augaa ei naranaraa hamu'ou a'a Jesus, mei apostle, mei pa'aa
bauaniaa humuu mei Haidaa, mei ona ware ba ona narafawe'i a'ana.
2 Hia na wewea a'a mei i rafeinia ana ale'ei Moses na wewea a'a minaa ei
manumanu laloo fei humuu mei Haidaa.
3 Ona fanunu'apa'idigia ba Jesus, na honuadiai laraa Moses, ana ale'ei mei
fadufadua na rarabadiai laraa fei faduana humu.
4 Uaa minaa ei humu na pa'i rama'a faduaa ro'ou, ma'uaa mei Haidaa, hia
mei na famamaraa minaa ei manumanu.
5 Moses hemea wewea nafi a'a minaa ei manumanu laloo fei humuu mei
Haidaa ma nadii wareaa tamanu ba i nomai hinene.
6 Ma'uaa Christ hemea wewea na'u ba i oma'aa fei humuu mei Haidaa. Ma
o'ou fei humuna nabaa o'aa utaufawe'iaa fei laugu'a ma fei o'onaia unu, fei
ona ware ba ona pa'i.

Warefa'aia ba Onei Narafawe'i

7 Si'ei, ana ale'ei fei wareaa fei Spiriti Apuna ba:
“Wagieni nabaa hamo'aa guainaa fei laona,
8 abaa fawaiwaiana ei tabaa hamu'ou
ale'ei fei au fadugeaa hamu'ou
a'a fei manimania fawelei lomi haihai o guana,
9 yei ei amaa hamu'ou rona manimaniau ma fahauaa unuu
ma laloo gunaroa pa'ania igisimasi,
hamona fanunuaa tamanu una bigi'ia.
10 Sifei, fei i fasibaiau a'a fei tawe i didii,
ma una ware ba, ‘Ranimai ei naranaraa ro'ou na aunu faraua
ma lomi rona apa'aa ei maumauu.’
11 Si'ei, una fa'unai a'a fei sibau ba,
‘Lomi ro'awe tonaa fei gutafawenaiau.’ ”

12 Hamu'ou ena lofuu, hamonei oma'aa hamu'ou ba nemea nei'aa pa'i fei
hafelo'a hamamagua naranara, fei na ofadugaa mei Haidaa, mei fi oalao.

† **2:17: 2:17** O, *bigi'aa mei Haidaa ma ba i fapipi'ainaa fei sibaa mei Haidaa ma tosiminaa*

13 Ma'uaa hamonei fawe'iaa naranaraa hememea hamu'ou a'a hepapalo
arewaa, sifei ona ware ba Wagieni, si'ei abaa fawaiwaianaa tabana nemea
hamu'ou a'a fei mau sifisifi ei hafelo'a.
14 O'aa oafipui a'a Christ nabaa ona utaufawe'inaa fei laugu'aa o'ou
nopa'aloo fei a'apoo arewaa, fei onado'o pa'i fama'a.
15 Ana ale'ei fei warea ba,
"Wagieni nabaa hamona guainaa fei laona,
abaa fawaiwaiana ei tabaa hamu'ou
ale'ei fei au fadugeaa hamu'ou."
16 Hini ei rona guai ma rona faduge? A'a ba ei i talaidugamiaa ro'ou Egypt
Moses?
17 Ma a'a hini ei ina siba a'a ro'ou laloo gunaroa pa'ania igisimasi? A'a ba
ei rama'a rona bigi'aa ei hafelo'a ma ei hudi unuu ro'ou na pasi fawelei lomi
haihai o guana?
18 Ma a'a hini ei mei Haidaa na warefa'uai a'a ro'ou ba lomi ro'awe tonaa
fei gutafawenaiana? Ina wareaa e'ei a'a ei barafea.*
19 Si'ei, ona fanunu'apa'ia ba lomi rona tonia, uaa na waiwai tabaa ro'ou.

4

Hepalo Sabbath Fawenaia a'a ei Rama'aa Gufuu mei Haidaa

1 Si'ei, ba fei fa'unaiaa fei gutafawenaiana ana fi ude, onei oma'aiaa o'ou ba
nemea o'ou nei'aa tauhafo wagina.
2 Uaa o'ou anaa, hefi'a na u'ufanaa o'ou fei rawani'a warea hefi'a, ana ale'ei
ro'ou; ma'uaa fei u'uga rona guainia, lomi hanuna a'a ro'ou, uaa ei ro'aa
guainia, lomi rona narafawe'i wagina.*
3 Ma o'ou e'eni na narafawe'i, ona tonaa fei gutafawenaia, ana ale'ei i ware
mei Haidaa ba,
"Si'ei, una fa'unai a'a fei sibau ba,
'Lomi ro'awe tonaa fei gutafawenaiau.' "
Ma'uaa fei bigi'ana na pedu a'a fei mamaraiamii feni ano.
4 Uaa inadii wareaa fei fa'olorompaloaa arewaa a'a eni paolaa warea eni:
"Ma laloo fei fa'olorompaloaa arewaa, mei Haidaa na gutafawenai a'a minaa
ei bigi'ana."
5 Ma laloo fei ne'ia fei, ina warediai ba, "Lomi ro'awe tonaa fei gutafawena-
iau."
6 Ana fi ude ba hefi'a ro'awe tonaa fei gutafawenaia ma ei ronado'o guainaa
fei rawani'a warea, lomi rona tonia, uaa fei barafeaa ro'ou.
7 Si'ei, mei Haidaa na bigidinaa hepalo arewaa ma roroinia ba Wagieni, ei
i umuinaa umuna David mina ale'ei:
"Wagieni nabaa hamona guainaa fei laona,
abaa fawaiwaiana ei tabaa hamu'ou."
8 Uaa nabaa Joshua na fani gutafawenaiaa ro'ou, mei Haidaa lomi ba iwe
warewaredinaa hepalodiai arewaa.
9 Si'ei, ifi ude hepalo Sabbath gutafawenaia a'a ei rama'aa gufuu mei Haidaa;
10 uaa hini i tonaa fei gutafawenaiaa mei Haidaa, ana i gutafawenai a'a fei
bigi'ana, ana ale'ei mei Haidaa na gutafawenai a'a fei bigi'ana.
11 Si'ei, oneiminapa'aa tonaa fei gutafawenaia ba lomi nemea i neneraa fei
mau barafeaa ro'odu ma pasi.
12 Uaa fei wareaa mei Haidaa na pa'i harenuana ma ana fi bigi. Ma na
wararodiai laraa fei wadu, fei na guapaloi umuna ma na motafalaraa laloo

* **3:18: 3:18** O, *a'a ei abaa narafawe'ia narafawe'ifipui a'a ei rona guainenegia*

* **4:2: 4:2** Watauda ne'ia ba *ro'ou, uaa lomi rona*

spiritii rama'a ma laloo iaa ro'ou mawe ei figugu'ui ma gui; ma ina unia ba
batanai ei naranara ma maumau laloo iaa rama'a.
13 Lomi hepalo manumanu a'a minaa ei famamaraiaa mei Haidaa ba na
ude opa'ai pudana. Minaa ei manumanu na ude'are'are ma arere ua i pudaa
mei ba i dududuaa o'ou.

Jesus, mei Pa'aa Bauaniaa fei Humuu mei Haidaa

14 Si'ei ba ona pa'i hemea pa'aa bauaniaa fei humuu mei Haidaniaa o'ou,
mei na talainaa haroo pafea,† Jesus, mei Na'uu mei Haidaa, onei utaufawe'i
fininaa fei narafawe'ia, fei ona wareia ba ona pa'i.
15 Uaa ona pa'i hemea pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa ba i
faloloa'ihugiaa o'ou a'a ei asisiaa naranaraa o'ou, hemea na todigaa minaa
ei manimania ana ale'ei o'ou—ma'uaa lomi hepalo hafelo'ana.
16 Si'ei, onei aunu fininaa laugu'aa o'ou a'a fei gutanaa hapara, fei i ude
wagina fei rawani'a ba o tonaa fei faloloa'iana ma fei rawani'ana ba i
hadumaa o'ou a'a fei au ona gutafafelo.

5

1 Minaa ei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa, rafeiaa ro'ou dupuaa
rama'a ma ro'ou ale'ei umuiaa ei rama'a a'a ei manumanuu mei Haidaa ba
ronei fani fanaa ro'ou ma fo'afama'eaa ei manulelele, o manufidufidu ba
pono'aa ei hafelo'aa ro'ou.
2 Ina hawia ba i hadufagiginaa ei polataba ma ei rona pasipa'ai, uaa hia
ana na fa'asisiaa fei naranarana.
3 Sifei fei pa'afina ba inei fani fana a'a ei hafelo'ana ma ei hafelo'aa ei
rama'a.
4 Lomi nemea ana unaia ba i tonaa fei bigi'a fei; mei Haidaa nei rafeinia
ana ale'ei i rafeinaa Aaron.
5 Ma Christ, ana lomi na tonaa fei hawera anaia ba hia pa'aa bauaniaa
humuu mei Haidaa, ma'uaa mei Haidaa na warenaa a'ana,
"Yoi, Na'uu;
wagieni, una oanaa Amamu."*
6 Ma ana ina ware ba,
"Yoi pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa ranimai ranimai,
ana ale'ei fei mau pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa
ale'ei fei mau na pa'i Melchizedek."
7 Ei i tatalai yeni malagufu Jesus, ina lafulafunaa pafea ma i'igai fininaa
baua ai'aiga ma ranu pudana a'a mei i fatelapa'ia a'a fei ma'ea ma si'ei ba ina
fafefe fininaa ma'aua, mei Haidaa na guainia.
8 Fa'ua ba hia na'u, ma'uaa a'a fei fi'iana, ina tonaa fei mau guaiawarea
wagina
9 ma ei i fapedudigaa minaa ei bigi'ana, ina oa ale'ei fasuu fei tela'ana, fei i
fanaa fei harenua lomi i pedutoo a'a ei rona guainaa wareana,
10 ma mei Haidaa na rafeinia ba hia pa'aa bauaniaa fei humuna ana ale'ei
fei mau na pa'i Melchizedek.

Warefa'aia ba Onei'aa Pasi

11 Hai'ouna pa'i watauda warea wagina, ma'uaa na hafafala'ai uaa na
waiwai tabaa hamu'ou.
12 Ma hepalodiai—e'eni hamona hawidigia ba hamo'aa feroi, ma'uaa agia,
hamonei pa'i hemeadiai ba i feroidinaa hamu'ou a'a ei madutaa wareaa mei
Haidaa ei na fa'uai. Hamo'ei hunu pao susu abaa we'ia du'ua!

---

† **4:14: 4:14** O, *mei na dinaa pafea*
* **5:5: 5:5** O, *wagieni, una fuainio*

13 Hini i hunu pao susu ale'ei ei baduu, lomi ina aida fei feroia a'a tamanu
ina wanewane.
14 Ma'uaa fei we'ia du'ua, manumanuu ei rona a'u, ei rona feroinaa ana
ro'ou a'a tamanu na rawani ma tamanu na hafelo.

6

1 Si'ei, oneidii rawaiaa ei madutaa feroia a'a ei manumanuu Christ ma
tonaa ei manumanuu ei rona a'u. Onei'aa bigidinaa fei fasu'ufufugoi fei
filogiaa naranara a'a ei mau bigi'a,* ei i susuninaa o'ou ma'ea, fei narafawe'ia
a'a mei Haidaa,
2 fei feroiaa pudugufaia, fei augaa pani pafoo hemea, fei asi'anaa ei ma'ea
ma fei dududua lomi i pedutoo.
3 Ma nabaa i rawani a'a mei Haidaa, te owe di'ininaa e'ei madutaa manu-
manu e'ei.
4 A'a ei ronado'o todigaa fei apa'a ma fei fana pafea ma oa fininaa fei Spiriti
Apuna
5 ma fanunu'apa'idigaa fei rawani'a wareaa mei Haidaa ma ei faufau wagii
fei au ipowe nomai,
6 a'a ro'ou, nabaa rona pasi, na pa'aa waiwai ba ro'aa filoginaa naranaraa
ro'ou, uaa na fanunu ale'ei ba ro'aa† fatawadinaa mei Na'uu mei Haidaa ma
famamafaia pudaa ei rama'a.
7 Mei Haidaa na haweginaa fei pe'ihape, fei na aida ropa pafona maunu
ma na fani du'ua a'a ei ro pe'ihapeia.
8 Ma'uaa fei pe'ihape na habe ei wowo'ii na hogia ma ei guana, lomi na
rawani ma ale'ei ba na oadiginaa fei gu'ua. Nefarani iwe gu'a.
9 Ena pa'aa tafii hai'ou, hai'ouna ware ale'ei, na? Ma'uaa napa'aa o'onai
unuu hai'ou ba hamowe tonaa ei rawani'a, ale'ei ei manumanu i nofipuimai
a'a fei tela'ana.
10 Fei dududuaa mei Haidaa na wanewane ua; lomi ba i madi'inaa fei
bigi'aa hamu'ou ma fei hagua, fei hamona fama'aia ei hamo'aa hadumaa ei
apunaiana ma ana hamo'ei hadumaa ro'ou e'eni.
11 Hai'ouna nunuminaa hememea hamu'ou ba nei fama'aiaa fei weweaa
mau bigi'a nopa'aloo fei a'apoo, ba neimina we'i fei o'onaia unuu hamu'ou.
12 Lomi hai'ouna nunuminia ba hamonei tamafoi, ma'uaa hamonei nen-
eraa fei maumau ei rona tonaa tamanu mei Haidaa na fa'unainia, uaa na
we'i naranaraa ro'ou ma rona ofasi'ia.

I Pa'aa Nomai fei Warefa'unaiaa mei Haidaa

13 Mei Haidaa, ei i fa'unai a'a Abraham, si'ei ba lomi hemeadiai na muainaa
mei Haidaa, ina fa'unainaa anaia
14 ma na ware, “Apa'aa haweginio ma fani watauda paimu.”
15 Ma si'ei ba Abraham na gutafawiwi'ai, inawe tonaa tamanu mei Haidaa
na fa'unainia a'ana.
16 Ei rama'a, ro'aa fa'unainaa fei hara na raraba a'a ro'ou ma ei fa'unaia ei,
i fa'arewaia ba fa'ua ma na fapedugaa ei fihareia.
17 Si'ei ba mei Haidaa i fa'arewaiaa fei nunumiana, fei lomi ba i filoginia,
a'a ei ba ro'aa tonaa fei fa'unaia, ina fa'unai a'a fei harana.
18 Mei Haidaa na bigi'aa guapaloei manumanu gupaloei ma si'ei ba lomi
na hawia ba mei Haidaa i warefasifi, ina bigi'ia a'a o'ou ena o'aa panarofaa
fei o'onaia unu ba i fawe'iaa fei o'onaia unuu o'ou.
19 Fei o'onaia unuu o'ou, ale'ei hepalo rarabaa hipo ba fei naranaraa o'ou
nei'aa lafe. Ma fei o'onaia unu na ude laloo fei pusu'o humu i laloo fei humuu
mei Haidaa, petoo fei rapirapi,

---

* **6:1: 6:1** O, *a'a ei maumau lomi hanununa* † **6:6: 6:6** O, *ale'ei ba roi*

20 fei na wadu'ia Jesus mei nado'o nolao ma'aa o'ou ba i fawanewaneaa
o'ou. Inawe no'oanaloo hemea pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa ale'ei fei
mau Melchizedek.

7

Melchizedek, mei Pa'aa Bauaniaa fei Humuu mei Haidaa

1 Meni Melchizedek, hia mei haparaa Salem ma ana pa'aa bauaniaa
humuu mei Haidaa, mei na Pafeai. Ei fi hadiwe'imai Abraham a'a fei fifo'aia,
fei hia na muainaa ei hapara, Melchizedek na bapa'ia ma haweginia
2 ma Abraham na fania hepalo a'a hefua wagii minaa ei manumanuna.
Hepalo hanuu fei haraa Melchizedek, “mei hapara na wanewane”; ma hep-
alodiai, “mei haparaa Salem”, hanuna ba “mei haparaa fei gutafarawania.”
3 Lomi na ude fei wa'afa'aia ba hini laguei amana ma inana, o hia nomai
a'a tamanu wawapuge, haiga i wanini o i ma'e. Ma Melchizedek, hia ana
ale'ei mei Na'uu mei Haidaa ba na oalao hemea pa'aa bauaniaa humuu mei
Haidaa.
4 Narama'aia ba hia baua rama'a uaa mei amaa o'ou Abraham, ana na fania
hepalo a'a hefua manumanu ina tonia a'a fei fifo'aia!
5 Fei law na ware ba ei pai Levi, ei ro'ou bauaniaa humuu mei Haidaa, ronei
tonaa hepalo a'a hefua panii ei rama'a—ei lofuu ro'ou. Fa'ua, ei lofuu ro'ou,
pai Abraham, ma'uaa ronei to a'a ro'ou.
6 Ma mei rama'a mei, abaa pai Levi, ma'uaa ina to hepalo a'a hefua i panii
Abraham ma na haweginaa mei i tonaa ei fa'unaia.
7 Ma pa'aa fa'ua ba mei na pa'i baua harana i haweginaa hemeadiai.
8 A'a hepalo warea ba, fei hepalo a'a hefua, ro'aa tonia ei foraimanunu;
ma'uaa a'a hepalodiai warea, i tonia mei fi gutalao.
9 Fei hanuna ale'ei ba Levi, mei ba i tonaa fei hepalo a'a hefua, na fanaa fei
a'a Abraham,
10 uaa ei i bapa'aa Abraham Melchizedek, Levi ana i laloo iaa upuna.

Jesus Ale'ei Melchizedek

11 Fei law rona tonia ei rama'a, fafasuina noranamai a'a ei pai Levi, ei
bauaniaa humuu mei Haidaa. Ma fei maumau ba lomi hepalo tata, nabaa
na hawia ba ro'aa tonaa fei maumau fei, hamatee ei pai Levi, ro'ou bauaniaa
humuu mei Haidaa, tani ei ba hemeadiai bauaniaa humuu mei Haidaa i
nomai—hemea, maumauna ale'ei fei mau Melchizedek ma abaa ale'ei fei
mau Aaron?
12 Uaa nabaa i pa'i filogia a'a fei mau bauaniaa humuu mei Haidaa ana nei
pa'i filogia a'a fei law.
13 Mei rona warewareia ei manumanu ei, hia maroaa hepalo u'ugai pai ma
a'a fei pai fei, lomi hemea ro'ou na bigi ale'ei bauaniaa humuu mei Haidaa a'a
fei tawahafi na apunai.
14 Uaa ina arewadii ba mei Fasuu o'ou, hia pai Judah ma a'a fei pai fei,
Moses, lomi na ware ba ro'ou bauaniaa humuu mei Haidaa.
15 Ma tamanu ona fiwarewareidigia na arewadiai a'a fei noramiaa hemea-
diai bauaniaa humuu mei Haidaa ale'ei Melchizedek,
16 hemea ba fafasui fei bigi'ana, fei ba hia bauaniaa humuu mei Haidaa,
abaa manumanuu ei upuna, ma'uaa manumanu wagii fei faufau fei harenua
lomi i pedutoo.
17 Uaa ina udedii fei warea ba:
“Yoi bauaniaa humuu mei Haidaa ranimai ranimai,
ale'ei fei mau Melchizedek.”

18 Fei mau bigi'a fei fama'a, rona madi'inia uaa lomi faufauna ma ana lomi
bigipa'ana
19 (uaa fei law, lomi i fanaa fei maumau ba lomi hepalo tata) ma hep-
alodiai o'onaia unu, hepalo na mua laraa fei fama'a, nawe nomai ma na
forafarafi'inaa o'ou a'a mei Haidaa.
20 Ma ina nofininamii fei fa'unaia! Hefi'a, ro'ou bauaniaa humuu mei
Haidaa ma lomi fa'unaia,
21 ma'uaa hia bauaniaa humuu mei Haidaa a'a fei fa'unaia ei i ware a'ana
mei Haidaa ba:
"Mei Fasu na fa'unai
ma lomi ba i filoginaa naranarana:
'Yoi bauaniaa humuu mei Haidaa ranimai ranimai.' "
22 Si'ei ba a'a fei fa'unaia fei, Jesus, mei i fawe'iaa fei fi'ugaia, fei na mua laraa
fei fama'a.
23 Ma ei bauaniaa humuu mei Haidaa ei, ro'ou watauda, uaa fei ma'ea
na'aida fapedugaa bigi'aa ro'ou;
24 ma'uaa si'ei ba Jesus na oalao, fei bigi'ana ba hia bauaniaa humuu mei
Haidaa, lomi i pedutoo.
25 Si'ei, na hawia ba i fatelapa'aa ei ro'aa dinaa a'a mei Haidaa* uaa hia,
hamatee fi oalao ba i umuinaa ro'ou.
26 Hia, pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa ale'ei na hawia a'a o'ou—uaa na
apunai, lomi tatana, na fafa'arai, na ude u'ugai a'a ei rama'a hafelo ma na
pafeai a'a ei manumanuu haroo pafea.
27 Abaa ale'ei ei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa fama'a ba minaa ei
arewaa ro'aa fo'afama'eaa ei manulelele o manufidufidu ba ponoponoo ei
hafelo'aa ana ro'ou mawe ei hafelo'aa ei rama'a. Hia, na pono'aa ei hafelo'aa
minaa ei rama'a hepoa ua ma na hawia, ei i rawa'a'afainaa anaia.
28 Uaa fei law na rafeinaa ei rama'a lomi rona faufau ba pa'aa bauaniaa
humuu mei Haidaa; ma'uaa fei fa'unaia, fei na nomai nenee fei law, na
rafeinaa mei Na'u, mei i oalao ma lomi tatana.

8

Mei Pa'aa Bauaniaa fei Humuu mei Haidaniaa fei Manufau Fi'ugaia

1 Fei pa'aa pa'afii fei warewarea, fei oi wareia, sifeni: Ona pa'i hemea pa'aa
bauaniaa humuu mei Haidaa ale'ei, mei na guta fipepei ma'au fei gutanaa
mei Hapara pafea
2 ma fi bigi laloo fei pa'aa humuu mei Haidaa, fei faduaa mei Fasu ma abaa
fei faduaa rama'a.
3 Minaa ei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa, bigi'aa ro'ou ba ro'aa fani
fana ma fo'afama'eaa ei ponoponoo hafelo'a ma mei rama'a mei, ana nei pa'i
manumanu ba i fani.
4 Nabaa hia yeni malagufu, lomi ba i oa ale'ei bauaniaa humuu mei Haidaa,
uaa na pa'idii rama'a ba ro'aa fanaa ei fana ale'ei i wareia fei law.
5 Rona bigi laloo fei humuu mei Haidaa poroporo, fei haduo ma hanunuu
fei humuu mei Haidaa pafea. Si'ei, i warefa'aiaa Moses mei Haidaa ale'ei ba:
"Nenegima'aiaa tamanu una fama'aio i pafoo fei maugen."
6 Ma'uaa fei bigi'a na tonia Jesus, na muainaa fei bigi'aa ro'ou, ana ale'ei
fei fi'ugaia, fei hia fi umuinia na muainaa fei fi'ugaia fama'a. Ma ei fa'unaia
wagii fei fafasuii fei bigi'ana na mua laraa fama'a.
7 Uaa nabaa lomi na pa'i tataa fei rawarawa fi'ugaia, lomi ro'aa labaginaa
hepalodiai fi'ugaia.

---

* **7:25: 7:25** O, *ba ro telalao ranimai ranimai*

8 Ma'uaa mei Haidaa na fanunupa'aa ei tataa ei rama'a ma na ware:*
“Ifi nomai fei au ba yau,
a bigi'aa hepalo manufau fi'ugaia
a'a ei Israel
mawe ei Judah.”
9 Ale'ei fei wareaa mei Fasu,
“Abaa ale'ei fei fi'ugaia
una bigi'ia a'a ei upuu ro'ou
ei a taudugaa ro'ou,
di'ininaa Egypt,
uaa lomi rona oafagugu a'a fei fi'ugaiau,
ma una ofadugaa ro'ou.”
10 Na ware mei Fasu ba,
“Sifeni, feni fi'ugaia yau ba a bigi'ia a'a ei Israel nenee fei au fei.
A augaa ei law una pa'i i naranaraa ro'ou
ma ne'inia i laloo iaa ro'ou.
Awe oanaa Haidaniaa ro'ou,
ma rowe oanaa rama'aa gufuu.
11 Lomidiai ba nemea i feroinaa
mei gufuna o lofuna
ma ware ba, ‘Onei apa'aa mei Fasu,’
uaa minaa ro'ou, ropowe apa'au,
ei rama'a ua mawe ei baua rama'a.
12 Uaa a futoaa ei hafelo'aa ro'ou
ma fai lomi a nonominia.”
13 Ei i ware ba “manufau” fi'ugaia, ina fapedugaa fei fama'a, fei fai lomi i bigipa'i; ma tamanu na pedu ma watanai, ipowe pa'ai.

9

Losui laloo fei Humuu mei Haidaa Poroporo Yeni Malagufu

1 Fei rawarawa fi'ugaia na pa'i warea ba batanai fei mau losuia ma fei humuu mei Haidaa yeni malagufu.
2 Rona bigi'aa hepalo humuu mei Haidaa poroporo. I lalona na pa'i guapalo lalomu. Laloo fei rawarawa lalomu rona augaa fei ude'udee we'ai ma fei tawaa fei faraa pidaua na apunai. Ma rona roroinia ba Fawelei Apunaia.
3 I petoo fei rawarawa lalomu na pa'i rapirapi* ma nenena na ude hepalo-diai pusu'o lalomu rona roroinia ba Fawelei Pa'aa Apunaia
4 ma i lalona na pa'i fei tawaa fei dufaa hagu pa'afina gold mawe fei bao fei fi'ugaia. Fei hawaa fei bao, gold. Fei bao, nofina fei baraa manna, pa'afina gold ma fei o Aaron, fei na nusu mawe guapaloei mugoo fi'ugaia.
5 I palalaa fei bao na pa'i laguei cherubim, laguei fa'a'arewaa fei Haweraa mei Haidaa. Ei pau lagua na fagiogioaa fei hawaa fei ponoponoo ei hafelo'a i pafoo fei hawaa fei bao.† Ma'uaa abaa o fiwarewareinaa ei manumanu ei e'eni.
6 Ena rona aufarawanidigaa minaa ei manumanu laloo fei humuu mei Haidaa, ei bauaniaa humuu mei Haidaa, rona'aida wadu'ainaa fei rawarawa lalomu ba ro'aa bigibigi.
7 Ma'uaa uniaa mei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa i wadu'ainaa fei faguapaloaa lalomu ma hepoa ua laloo heai igisimasi ma ranimai nei pa'i

* **8:8: 8:8** Hefi'a ne'ia ba *fanunupa'aa ei tata ma warenaa a'a ei rama'a:* * **9:3: 9:3** Fei Bu'u Apuna na ware ba faguapaloaa rapirapi ma'uaa lomi na ware ba hitani fei rawarawa rapirapi. † **9:5: 9:5** O, *fagiogioaa fei gutanaa faloloa'ia*

namo, fei hia, i fani fana uaa ei hafelo'aa anaia mawe hafelo'aa ei rama'a, ei
rona bigi'uaia ma lomi rona aida ba rona tata.
8 Wagii e'ei manumanu e'ei, fei Spiriti Apuna na foiginia ba fei rapirapii
Fawelei Pa'aa Apunaia atawe gigi nabaa ana fi ude fei rawarawa humuu mei
Haidaa poroporo.
9 Fei manumanu fei, ale'ei hanunu a'a feni au feni ba i fama'aia ba ei fana
ma ei fo'afama'eiaa ro'ou, lomi i fawanewanepa'aa ei marapuaa naranara ei
losuia.
10 Ei manumanu ei, manumanuu augu ale'ei du'ua ma numa mawe ei mau
fesufesu—ale'ei ei auguu unuu ro'ou nopa'aloo fei au ei manufau maumau.

Fei Namoo Christ

11 Ei i nomai Christ ale'ei mei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa wagii ei
rawani'a manumanu na udedii yeni,‡ ina wadu'ai'asi'aa a'a fei humuu mei
Haidaa poroporo, fei na fafa'arai ma na mua laraa fei fama'a, abaa bigi'aa
rama'a ma abaa manumanuu famamaraia.
12 Lomi na wadu'ai fininaa namoo ei memee mawe ei buduma'ao; ma'uaa
ina wadu'ainaa Fawelei Pa'aa Apunaia hepoa ua fininaa fei ana namona. Ma
wagii fei namona na pono'aa o'ou a'a fei ponopono lomi i pedutoo.
13 Fei namoo ei memee, ei wawane buduma'ao mawe ei maduu ei pifine
buduma'ao, rona tafuginaa pafoo ei rona loloa ale'ei fei mau losuu ro'ou ba
nei fafa'arai fei auguu unuu ro'ou.
14 Fa'ua ba ei manumanu ei, ana ina rawani, ma'uaa fininaa fei Spiriti lomi
i pedutoo, fei namoo Christ, mei lomi hepalo hafelo'ana, mei na fanaa anaia
a'a mei Haidaa, fei namona na ona'onaidiai ma i fafafa'arainaa ei naranaraa
o'ou a'a ei mau bigi'a,§ ei i noduginaa o'ou ma'ea ba o'aa bigi'aa ei bigi'aa mei
Haidaa, mei fi oalao!
15 Si'ei ba ina ma'edii ale'ei ponopono ba ronei ala a'a ei hafelo'a, ei rona
bigi'ia laloo fei rawarawa fi'ugaia, Christ, hia mei fawanewaneaa watola
wagii fei manufau fi'ugaia ba ei rafeiana, ronei tonaa fei fa'unaia, fei lomi
i pedutoo ba wagii fei ma'eana i pono'alaraa ei rama'a a'a ei hafelo'a rona
bigi'ia wagii fei rawarawa fi'ugaia.
16 Fei ne'iaa hemea ba i fi'alagibata ei manumanuna nabaa i ma'e,*
oneido'o aida ba inapa'aa ma'e, te, owe alaginaa ei manumanuna,
17 uaa fei ne'ia na pa'i hanuna nabaa ina ma'e; lomi ba o neneraa fei ne'iana
nabaa ana fi guta.
18 Sifei fei pa'afina ba fei rawarawa fi'ugaia, lomi hanuna nabaa lomi
namo.
19 Moses, ei i warefanaa ei rama'a minaa ei ne'ia laloo fei law, ina tonaa fei
namoo ei buduma'ao fininaa ranu, fei roa lawalawa mawe ei raraa haihai
hyssop ma tafuginaa pafoo fei holobenaa mawe minaa ei rama'a.
20 Ina ware, “Sifeni feni namo wagii fei fi'ugaia, fei mei Haidaa na ware ba
hamonei nenegia.”
21 Ana ale'ei, ina tafuginaa fei namo i laloo fei humuu mei Haidaa poroporo
mawe minaa ei manumanu lalona wagii fei mau losuu ro'ou.
22 Ma ana pa'aa fa'ua ba fei law na ware ba minaa ei manumanu, ronei
fafa'arainaa namo ma nabaa lomi namo, ana lomi ba i futo ei hafelo'a.
23 Si'ei, hepalo baua manumanu ba ronei fafa'arainaa namo ei manumanu
yeni malagufu, ma'uaa a'a ei pa'aa manumanu pafea, inei pa'i namo i
muainaa e'ei.

---

‡ **9:11: 9:11** Hefi'a ne'ia mina ba *manumanu ba i nomai* § **9:14: 9:14** O, *o'ou a'a ei maumau lomi hanuna* * **9:16: 9:16** Fei warea Greek a'a feni ne'ia ana hanuna ba *fi'ugaia*; v. 17 anaa.

24 Uaa Christ, lomi na wadu'ainaa fei humuu mei Haidaa poroporo, fei bigi'aa rama'a. Fei, hanunuu fei pa'aa fa'ua. Hamatee hia na wadu'ainaa ana fei gufu pafea ma umuinaa o'ou inamoaa mei Haidaa.
25 Ana abaa ina wadu'ainaa fei gufu pafea ba i fanidinaa anaia ale'ei fei maumau mei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa, mei na'aida wadu'ainaa Fawelei Pa'aa Apunaia hepapalo igisimasi fininaa fei namo, fei abaa namona.
26 Nabaa ale'ei, hanuna ba Christ nei tonaa fi'ina watauda au wagii fei mamaraiamii feni ano nopa'amii e'eni. Ma'uaa e'eni ina famaua hepoa ua laloo eni a'apoo arewaa ba i fapedugaa ei hafelo'a, uaa ina rawa'a'afainaa anaia.
27 Ei rama'a, ronei ma'e hepoa ua ma nenee fei, ronei tonaa dududuaa ro'ou
28 ma ana ale'ei, Christ na rawa'a'afainaa anaia hepoa ua ba i fapedugaa ei hafelo'aa watauda rama'a; ma iwe hadiwe'imai ma fei faguapoaa noramiana, a'a ba i harenaa ei hafelo'a, ma'uaa ba imii fanaa fei tela'ana a'a ei rona oma'aia.

10

Fei Hepoa ua Ma'eaa Christ na Hawiaa Minaa ei Rama'a

1 Fei law ale'ei haduoo ei rawani'a manumanu ba ro nomai—abaa ale'ei pa'aa manumanu. Si'ei ba ale'ei, ei fo'ama'ea, ei rona'aida bigi'ia hepapalo igisimasi, lomi na hawia ba i fafafa'arainaa ei rona nofarafi'imai ba ro'aa losui.
2 Nabaa na hawiaa ei fo'afama'ea ei, lomi ba ro'u bigi'uaia. Uaa nabaa na hawia ba i fafafa'arainaa ei losuia a'a ei hafelo'aa ro'ou, hepalo fo'afama'ea ua na hawidigia ma lomidiai ba ro'aa nanamuinia ba rona hafelo.
3 Ma'uaa hepapalo igisimasi, ei fo'afama'ea ei, na'aida fanonominaa o'ou ba ona hafelo,
4 uaa ei namoo buduma'ao ma memee, pa'aa lomi ba iwe fapedupa'aa ei hafelo'a.
5 Si'ei, i nomai Christ a'a feni ano, na ware:
"Lomi ona nunuminaa ei fo'afama'ea ma ei fana,
ma'uaa ona fanau feni hudi unu ba unei rawa'a'afainia;
6 lomi ona ni'eni'e
a'a ei fana rona gu'a
ma ei fana ba i fapedugaa ei hafelo'a.
7 Ma una ware, 'Yau meni—ina pa'i u'ugau a'a fei ne'ia—
fei pa'afii fei noramiau ba a bigi'aa ei nunumiamu, mena Haidaa.' "
8 Fama'a ina ware ba, "Lomi ona nunuminaa ei fo'afama'ea ma ei fana, ei rona gu'a ma ei fana ba i fapedugaa ei hafelo'a. Ma lomi ona ni'eni'e a'a e'ei" (fa'ua ba fei law na ware ba ronei bigi'ia).
9 Ma hinene ina ware, "Yau, meni; ei a nomai ba a bigi'aa ei nunumiamu, mena Haidaa." Ina au'u'uginaa fei rawarawa ba i fa'asi'anaa fei faguapaloana.
10 Ma a'a fei nunumiana, minaa o'ou na fafa'arai a'a fei fo'afama'eaa fei hudi unuu Jesus Christ—ma hepoa ua na hawiaa minaa ei rama'a.
11 Hepapalo arewaa hememea ei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa, na ufalarai ma bigi'aa fei bigi'ana a'a fei losuia; ina'aida bigi'aa ana minaa fei fo'afama'ea ranimai, fei ba pa'aa lomi i fapedugaa ei hafelo'a.
12 Ma'uaa meni bauaniaa humuu mei Haidaa meni, na rawa'a'afainaa anaia—hepoa ua na hawia ba i fapedugaa ei hafelo'a ranimai ranimai. Ei i bigi'aa fei, inawe guta pepei ma'au mei Haidaa.

13 A'a fei au fei ma nolao, ifi oma'aa fei arewaa ba ei bidibidii ununa, rowe
oanaa labenaa pinena,
14 hamatee, a'a hepalo ua fama'eaa ro'ou hia, ina bigi'ia ba ranimai ranimai
ronawe fafa'arai, ei na fafafa'arainaa ro'ou.
15 Fei Spiriti Apuna, ana na warefa'aiaa o'ou fei manumanu fei. Fei
rawarawa wareana ale'ei:
16 "Mei Fasu na ware ba, nenee fei au fei,
a bigi'aa feni fi'ugaia feni a'a ro'ou.
A augaa ei law una pa'i laloo iaa ro'ou,
ma ne'inia laloo naranaraa ro'ou."
17 Ma ana ina ware ba:
"Ei hafelo'aa ro'ou mawe ei barafeaa ro'ou fei law,
lomi a fai nonomidinia."
18 Ma si'ei ba ina futoaa e'ei, lomi pa'afina ba i pa'idiai fo'afama'ea ba
ponoponoo hafelo'a.

Ufawe'i

19 Ena lofuu, o'ouna pa'i laugu'aa o'ou ba o'aa wadu'ainaa Fawelei Pa'aa
Apunaia wagii fei namoo Jesus.
20 Ma wagii fei manufau rawani'a tala na pa'i harenua, fei na gigi a'a fei
rapirapi, ana fei hudi ununa.
21 Si'ei ba ona pa'i hemea bauaniaa humuu mei Haidaa, hemea na ona'onai,
i oma'aa fei humuu mei Haidaa.
22 Ma si'ei ba ei manumanu ei napa'aa fa'uai, onei nofarafi'ilao a'a mei
Haidaa fininaa fei pa'aa laloo iaa o'ou wagii fei laugu'aa fei narafawe'ia ba
laloo iaa o'ou na fafa'arai wagii ei marapuaa naranaraa o'ou ma ana ale'ei
ba ei unuu o'ou na nunudii a'a fei malewaa ranu, fei lomi na loloa.
23 Onei panarofawe'inaa fei o'onaia unu, fei ona ware ba ona pa'i, uaa mei
i fa'unai, ipa'aa bigi'ia.
24 Ma narama'aia batanai ona fa'asi'anaa naranaraa hememea o'ou ba o'aa
bigi'aa fei mau hagua mawe ei rawani'a bigi'a.
25 Onei'aa fapedugaa fei mau gutafipuiaa o'ou, ale'ei mau bigi'aa hefi'a,
ma'uaa farefurefuaa unuu hememea o'ou—ma fa'apoidinalao ena ona fa-
nunuaa fei Arewaa ba fi nomai.
26 Nabaa omina'u bigi'uaialoo ei hafelo'a nene tonaa o'ou fei apa'aa fei
fa'uaia, lomi na pa'i fei namoo ponoponoo hafelo'a a'a o'odu,
27 ma'uaa uniaa fei ba onei fatano'unaa walai o'ou wagina, fei dududua
mawe fei nalenaleaa hafi, fei ba i gu'apedugaa ei na bidibidi unuu ro'ou a'a
mei Haidaa.
28 Hini na barafeaa fei law Moses, nabaa helagui o o'odui na fanunuaa fei
barafea fei, lomi ro'aa faloloa'inia; ro fo'afama'e'uaia.
29 Nabaa ale'ei, po'o batanaidiai tonana fagianana mei i hapuninaa mei
Na'uu mei Haidaa ma lomi na fahonuaa fei namoo fei fi'ugaia, fei na
papaditainia. Mei rama'a ale'ei, ana na warefafeloaa fei Spiritii fei rawani'aa
mei Haidaa.
30 Uaa ona apa'aa mei na ware ba, "Manumanuu fanaa fagianaa a'a ei
rama'a hafelo; awe fawanewaneia," ma hepalodiai ba, "Mei Fasu i dududuaa
ei rama'aa gufuna."
31 Pa'aa famama'au naba o tonaa fei dududuaa mei Haidaa, mei fi oalao.
32 Narahadiwe'idinaa ei arewaa, ei hamodo'o tonaa fei we'ai, ei hamo'aa
ufawe'i fininaa baua fi'ia i ma'aa fei haperaraia.
33 Hefarani rona warefafeloaa hamu'ou ma haperararaiaa hamu'ou i
pudaa rama'a; hefaranidiai hamona ufipui a'a hefi'adiai rona tonaa fei.

34 Hamona faloloa'ihugiaa ei bobo'aia ma ni'e ua ei ro'aa tonaa manu-
manuu hamu'ou, uaa hamona aida ba hamona pa'i hefi'adiai manumanu na
mua laraa e'ei ma lomi i pedutoo.
35 Si'ei, apuna fa'asisiaa naranaraa hamu'ou; uaa i bauanai fei rawani'a
pono'a hamopowe tonia.
36 Hamonei ufawe'i, uaa ena hamona bigi'aa fei nunumiaa mei Haidaa,
hamowe tonaa fei fa'unaiana.
37 Lomi i madii ma,
“Mei ba i nomai, iwe nomai, a'a ba i famamadii.
38 Ma'uaa ei wanewane rama'aa gufuu,* ro'aa oa fininaa fei narafawe'ia.
Ma nabaa nemea i fa'asisi,
lomi a ni'eni'e a'ana.”
39 Ma'uaa abaa o'ou a'a ei rona fa'asisi ma tonaa fei fagianaa, uaa o'ou a'a ei
narafawe'ia, ei rona tela.

11

Wagii fei Narafawe'ia

1 Fei narafawe'ia sifei ba onapa'aa aida ba fei o'onaia unuu o'ou ba o pa'i,
opa'aa pa'i ma onapa'aa aidadii ba tamanu lomi ona fanunupa'ia, inapa'aa
fa'uai.
2 A'a fei, mei Haidaa na ni'eni'e a'a ei rama'aa mina.
3 A'a fei narafawe'ia, ona aida ba minaa ei manumanu haroo pafea ma-
maraiamii ro'ou a'a fei wareaa mei Haidaa ma tamanu ona fanunuia e'eni,
famamarana a'a tamanu lomi ona fanunupa'ia.
4 A'a fei narafawe'ia, Abel na fanaa mei Haidaa hefaa rawani'aa fanana
laraa fei fanaa Cain. A'a fei narafawe'ia, hia hemea wanewanea rama'a ei i
ware mei Haidaa ba fei fanana na rawani. Ma fa'ua ba ina ma'edii, ma'uaa
a'a fei narafawe'ia, ana ifi wareware e'eni.
5 A'a fei narafawe'ia, mei Haidaa na nodugaa Enoch di'ininaa yeni ma lomi
ina ma'e; lomi rona labagipa'ia, uaa ei itawe dugia, mei Haidaa na tenia ba
hia rawani'a rama'a.
6 Ma nabaa lomi fei narafawe'ia, pa'aa lomi ba i ni'eni'e mei Haidaa, uaa
hini ba i nomai a'ana, inei aida ba mei Haidaa fi oa ma ba ana ifi farawaninaa
ei ro'amina lalabaginia.
7 A'a fei narafawe'ia, Noah, ei i guainaa fei warefa'aia wagii ei manumanu
ataa nomai ma atawe fanunu ba tamanu, ina ma'auaa fei warefa'aia ale'ei
manumanu apuna ma na faduaa fei baua wa ba ro'aa tela ei maroana. A'a
fei narafawe'iana, ina warenaa umuna ba na hafelo feni ano ma na tonaa fei
wanewanea, fei i nofininamii fei narafawe'ia.
8 A'a fei narafawe'ia, Abraham, ei i tonaa fei warea ba inei dinaa a'a fei
gufu, fei nene nawe tonia ba manu-manuna, ina neneraa fei warea ma na
dii, ma'uaa lomi na aida ba i dinaia.
9 A'a fei narafawe'ia, ina fa'u humuna i malalaa fei fa'unaia gufu ale'ei
hemea rama'a abaa gufuna yei; ina ma'igu laloo ei pale poroporo ana ale'ei
Isaac ma Jacob, laguei ana ale'ei hia a'a fei fa'unaia fei.
10 Uaa ifi lalabaginaa fei gufu na pa'i fasu'ufufugoina, fei pagipagia ma
faduaa mei Haidaa.
11 A'a fei narafawe'ia, Abraham, hia napa'aa bau ma Sarah, hia pa'abeu,
ma'uaa inawe oanaa ama uaa ina* nara ba na fa'uai mei i fa'unai a'ana.

* **10:38: 10:38** Hepalo ne'ia mina ba *Ma'uaa ei wanewanea Sarah, mei na sisiginaa raudei, ana ina hawia ba i wanini uaa ina*

* **11:11: 11:11** O, *A'a fei narafawe'ia*

12 Ma si'ei, a'a mei hemea ua rama'a, mei ale'ei ba na ma'edii, namina
watauda ei paina ale'ei ei pi'u pafea ma ale'ei piyee didipisii, ei lomi o
wareipa'ia.
13 Minaa ei rama'a ei, ana roifi guta a'a fei narafawe'ia ei ro'aa ma'e; lomi
rona tonaa ei manumanu wagii fei fa'unaia; rona hafo'uaiamai rauaa ma
rona nunuminia, ma'uaa na raua. Ma rona aida ba ro'ou, rama'aa hepapa
gufu ma abaa pa'aa rama'aa feni ano.
14 Fei mau naranara ale'ei, na unia ba ei rama'a ei, roifi lalabaginaa hepalo
pa'aa gufuu ro'ou.
15 Nabaa fei naranaraa ro'ou ana fi ude a'a fei gufu rona di'ininia, na hawia
ba ro'aa hadiwe'ai.
16 Ma'uaa rona nunuminaa hepalo gufu, fei gufu pafea, fei na rawani
laraa fei. Si'ei, mei Haidaa lomi na mamafa ba hia Haidaniaa ro'ou, uaa ina
pagidigaa hepalo gufuu ro'ou.
17 A'a fei narafawe'ia, Abraham, mei i tonaa fei fa'unaia, mei ba ana i
fo'afama'eaa mei hemea ua na'una, na fanaa Isaac ale'ei fana ei i mania mei
Haidaa,
18 ma'uaa mei Haidaa na warefanidigia ba "Ei paimu,† rowe nomai uaa
Isaac."
19 Abraham na nara ale'ei ba mei Haidaa na pa'i faufau ba i fa'asi'anaa ei
ma'ea ma fei ba ina to hadiwe'inaa Isaac, ale'ei hanunu ba ina hadiwe'imai
a'a fei ma'ea.
20 A'a fei narafawe'ia, Isaac na haweginaa Jacob ma Esau a'a tamanu itawe
nomai a'a lagua.
21 A'a fei narafawe'ia, Jacob, ei ba i ma'e, ina haweginaa hememea na'uu
Joseph ma na losui ei ifi faduge a'a fei ona.
22 A'a fei narafawe'ia, Joseph, ei i rarafi'i fei auna, na u'ugaa fei wala'anaa
ei Israel yei Egypt ma na warenaa a'a ei maroana ba ronei bigi'aa tamanu a'a
ei guina.
23 A'a fei narafawe'ia, mei ama ma inaa Moses, laguna opa'ainia ale'ei
oduai puda nenee fei waniniana uaa laguna fanunu'apa'ia ba hia, abaa
baduu ua ma lomi laguna ma'auaa fei wareaa mei hapara.
24 A'a fei narafawe'ia, Moses, ei i gipedii, lomi na nunumiai ba ro ware ba
hia waniniaa mei na'uu Pharaoh.
25 Ina nunuminia ba i tonaa panirarataia a'a ei rama'aa gufuu mei Haidaa
laraa fei ba i tonaa ei ro'oo ei hafelo'a, ei i pedu batafa ua.
26 Ina nara ba fei gutafafeloana uaa Christ, na awatadiai laraa ei watauda
rawani'a manumanuu Egypt, uaa ifi guta'oma'a'uaiaa fei pono'ana, fei i
nomai hinene.
27 A'a fei narafawe'ia, ina di'ininaa Egypt ma lomi na ma'au a'a fei sibaa
mei hapara; ina ufawe'i, uaa ina fanunupa'aa mei na tapu a'a ei rama'a.
28 A'a fei narafawe'ia, ina bigi'aa fei Talai Falogia ma fei tafugaa fei namo
ba mei ba i fama'eaa ei uma'ua, lomi ba i fama'eaa ei uma'ua na'uu ei Israel.
29 A'a fei narafawe'ia, ei rama'a, rona talai'ailao laloo fei Roa Agi‡ ale'ei
malagufu ma ei Egypt ba ana ro'aa bigi'ia, ma'uaa rona wawau'uma'e.
30 A'a fei narafawe'ia, ei nonoo Jericho na pasi nenee fei ro'aa ta-
laifaweloinia laloo oloromeai arewaa.
31 A'a fei narafawe'ia, Rahab, mei pifinee tala, si'ei ba ina taufagutanaa ei
farerefaia, lomi na ma'efipui a'a ei barafea.§
32 Ma tamanudiai ba a u'ugia? Lomi na pa'i au ba a u'ugaa Gideon, Barak,
Samson, Jephthah, David, Samuel mawe ei mamama'a.

---

† **11:18: 11:18** Warea Greek ba *fuamu*

‡ **11:29: 11:29** O, *fei Agii Sipawa*

§ **11:31: 11:31** O, *ei abaa narafawe'ia*

33 A'a fei narafawe'iaa ro'ou, rona muainaa ei fifo'aia a'a ei hapara,
fawanewaneaa ei pidawaiaa gufu ma tonaa ei fa'unaia; rona totominaa poaa
ei lion,
34 pereaa fei nalenaleaa fei hafi ma tela a'a fei wadu; ei rafileleaa ro'ou na
filoginaa faufaua; ma oanaa faufaua a'a ei fifo'aia ma teteaa ei fo'aa ei gufuu
raua.
35 Ei pifine, rona tohadiwe'inaa ei ma'eaa ro'ou, uaa rona asi'adiai.
Hefi'adiai, rona nanamuinaa fei haperaraia ma rona ofasi'ia ba lomi ro'aa
ala uaa rona nunuminia ba ineipa'aa rawani fei asi'anaa ro'ou.
36 Hefi'a, rona tonaa hararasia ma babu ma hefi'adiai rona faugaa ro'ou
ma aunaa humuu bobo'aia.
37 Rona nafanaa ro'ou mugoo;* rona walainaa ro'ou; rona fo'afama'enaa
ro'ou wadu. Rona tatalai hawainaa ro'ou hudii sipsipi ma hudii memee ma
lomi rona pa'i manumanu ma rona tonaa haperaraia ma panirarataia.
38 Fei maumau ro'ou namina mua laraa fei maumau feni ano. Rona
tatalai fawelei lomi haihai o guana ma fawelei na pa'i maugeni ma i laloo
ei walefoaa ei na'a ma ei walefoaa malagufu.
39 Minaa ro'ou, rona fani'eni'eaa mei Haidaa a'a ei narafawe'iaa ro'ou,
ma'uaa lomi hemea ro'ou na tonaa tamanu ina fa'unainia.
40 Mei Haidaa na pagidigaa hepalo rawani'a manumanuu o'ou ma hinene,
ena rona oafipui a'a o'ou, ropowe ale'ei nunumiaa mei Haidaa.

12

Mei Haidaa na Sualaparaa ei Na'una

1 Si'ei ba na pa'i watauda rona fama'adigaa o'ou fei maumau fei,
rawa'a'afainaa minaa ei manumanu na fatautauaa o'ou mawe ei hafelo'a, ei
na fa'alabe'aa o'ou, uaa onei ponifawe'i a'a fei fiwaleia na ude ma'aa o'ou.
2 Onei fanunu'uanaa a'a Jesus, mei fafasui ma fapedupeduu fei
narafawe'iaa o'ou. Uaa a'a fei ni'eni'ea i ma'ana, ina apitainaa fei fi'iaa
fei hawafolo ma lomi na naranara watauda a'a fei famamafaa ro'ou hia
a'a fei hawafolo ma nawe guta i pepei ma'au fei gutanaa mei hapara, mei
Haidaa.
3 Hamonei narama'aiaa mei na apitainaa fei fadugeaa ei rama'aa hafelo ba
hamonei'aa tarere ma fa'asisi.
4 A'a ei ote'oteiaa hamu'ou wagii ei hafelo'a, hamotawe fadugepa'aa fei ba
i wigii namoo hamu'ou.
5 Ma ana hamona madi'inaa fei warea fa'unuwenuwea, fei i ware ba
hamu'ou, na'u:
"Mena na'uu, apuna nara ba fei sualaparaa mei Fasu abaa baua manumanu,
ma apuna fa'asisiaa fei naranaramu ei na sualapagio,
6 uaa mei Fasu, i sualaparaa ei na haguaa ro'ou,
ma fanima'aiaa minaa ei taweana ba na'una."
7 Ei waiwaiaa manumanu, hamonei tonia ale'ei sualapara. Mei Haidaa na
bigi'ia ale'ei, uaa hamu'ou, na'una. Haa, hini lomi i sualapagia mei amana?
8 Ma nabaa lomi hamo'aa tonaa fei sualapara (ma minaa ei, rona tonaa fei
sualapara), hanuna ba hamu'ou ama lomi ma abaa pa'aa na'u.
9 Ma ana, minaa o'ou, ona pa'i amaa o'ou ma ei amaa o'ou, rama'a ua.
Rona sualaparaa o'ou ma ona ma'auaa ro'ou a'a fei. Si'ei, inei bauanadiai
fei ma'auaa o'ou a'a mei Amaa ei spiritii o'ou ba o'aa gutafarawani!

---

* **11:37: 11:37** Hefi'a ne'ia mina ba *nafanaa ro'ou mugoo; rona oa a'a fei manimania*

10 A'a fei apa'aa ei amaa o'ou, ale'ei ba tamanu ina rawani, rona sualaparaa
o'ou ei oi guta a'a ro'ou; ma'uaa mei Haidaa na sualaparaa o'ou ba fararawani
o'ou ba onei oafipui a'a fei apunaiana.
11 Lomi hefaa sualapara ona nara ba na rawani ei oi tonia, ma'uaa
ale'ei fi'ia. Ma'uaa hinene, ei rona tofarawaninia, ro'aa hufu'aa fuaa fei
wanewanea ma gutafarawania.
12 Si'ei, hamonei fawe'iaa ei rafileleaa pani ma du'uu hamu'ou.
13 "Papafarawaninaa ei talaa pinee hamu'ou," ba ei afetoo, lomi ro'aa
afetodiai, ma'uaa ro'aa talaipa'i.

Fei Warefa'aia ba Onei'aa Fadugeaa mei Haidaa

14 Onei bigifawe'i ba o gutafarawani ua a'a minaa ei rama'a ma fafafa'arai;
lomi nemea ba i ma'a mei Fasu nabaa lomi ina fafa'arai.
15 Oma'aa hamu'ou ba nemea nei'aa rapuaa fei rawani'aa mei Haidaa ma
nei'aa nusu bauanai fei para'aa wara ba i fa'asi'anaa fisibaia ma fafeloaa
watauda.
16 Oma'aa hamu'ou ba lomi nemea i bigi'aa fei fitatafipa'aia ma hamonei'aa
ale'ei Esau, mei lomi na ma'auaa mei Haidaa ma fei ba i tonia a'a amana uaa
hia uma'ua na'u wawane, ina alo'uaia a'a hepalo ua du'ua.
17 Hamona aidadii ba nenee fei, ei ba i tonaa fei hawegia, lomi na ugainia
amana. Fa'ua ba na pasi ranu pudana ei ba i tonaa fei hawegia, ma'uaa lomi
na filogipa'aa fei naranarana.
18 Lomi hamona nomai a'a hepalo maugeni ba hamo'aa idoia, hepalo ina
pa'i hafi, o a'a fei roromaa ma fei na fawawa'au, o fei baua lalarena;
19 lomi hamona nomai a'a fei inaiaa fei maniwa, o a'a fei lao, fei rona
guainia ma ronamina ai'i'igai ba inei'aa waredinaa hepalo warea a'a ro'ou,
20 uaa lomi ro'aa harepa'aa fei rarabaa warea ba, "Nabaa ana hefaa
manulelele na no'ido'uaialoo fei maugeni, hamonei nafafama'eia."
21 Hefei fanunuana, namina famama'au ma si'ei, na ware Moses ba,
"Unamina ma'aufunurere!"
22 Ma'uaa hamona nodigimai i Maugeni Zion, fei Jerusalem i pafea, fei
gufuu mei Haidaa, mei fi oalao. Hamona nobapa'amii pufaba'aba'a alo'alo,
ei roifi ni'eni'efipui,
23 dinamii a'a fei losuu ei uma'ua, ei na panadii haraa ro'ou i pafea.
Hamona nodigimai a'a mei Haidaa, mei fadududuaa minaa ei rama'a, a'a ei
spiritii ei rona wanewane, ei rona fafa'araidii,
24 bapa'amii Jesus, mei fawanewaneaa watola, mei na bigi'aa fei manufau
fi'ugaia ma hamona nopa'amii fei ugu'uguaa namo, fei na mua laraa fei
namoo Abel.
25 Oma'aa hamu'ou ba hamonei'aa barafeaa mei fi ware. Nabaa fa'ua
ba lomi ro'aa tela ei ro barafeaa mei na warefa'aiaa ro'ou yeni malagufu,
batanai ba o'aa tela nabaa ona barafeaa wareaa mei i guta pafea?
26 Fei au fei, fei laona na nueinaa feni malagufu, ma'uaa e'eni ina fa'unai
ba, "Hepoadiai a farereaa feni malagufu, ma'uaa a'a ba feni malagufu ua,
hamatee fei haroo pafea anaa."
27 Fei hanuu fei warea "Hepoadiai" sifei ba i ha'esiminaa ei na tatawei—ei
famamarana ma ei lomi na tataweipa'i, i ude.
28 Si'ei ba oi tonaa hepalo ale'ei gufuu hapara, fei lomi i tataweipa'i, onei
ware 'ta' ma si'ei, losuinaa mei Haidaa ale'ei nunumiana fininaa ma'aua ma
honua,
29 uaa, "mei Haidaniaa o'ou, hia fei hafi masianaa lomi."

13

Ei Fapopo'ii ei Warefa'aia

1 Fihaguinaa hememea hamu'ou ale'ei filofui.
2 Hamonei'aa madi'ininaa fei mau fagutanaa ei gufu raua, uaa a'a fei bigi'a
ale'ei, hefi'a rama'a, lomi rona aida ba rona fagutanaa ei alo'alo.
3 Naranaraiaa ei rona guta i humuu bobo'ai ale'ei ba ana hamu'ou bobo'aia
mawe ei rona fafeloaa ro'ou hefi'a ana ale'ei ba hamona tonaa fi'iaa ro'ou.
4 Minaa ei rama'a nei fararabaiaa fei lalaia ma fei tawaa lalaia nei
fafa'arai, uaa mei Haidaa i dududuaa mei fiharoharoipa'aia mawe minaa ei
fitatafipa'aia.
5 Hamonei'aa haguaa fei mugoo po'i ma hamonei oafawawanene ua a'a
tamanu hamona pa'i, uaa mei Haidaa na ware:
"Fai lo'e a di'ininio;
fai lo'e a fapedu a'amu."
6 Si'ei, o'aa warefa'agu ua ba,
"Mei Fasu, hia hadumau; lomi a mama'au.
Ro'aa fetanainau ei rama'a?"
7 Naraiaa ei bauaniaa hamu'ou, ei rona wareaa fei wareaa mei Haidaa a'a
hamu'ou. Narama'aiaa fei mau gutanaa ro'ou ma neneraa ei narafawe'iaa
ro'ou.
8 Jesus Christ, ana mei na oa minoa, wagieni ma ranimai ranimai.
9 Apuna minaa atete a'a watauda ei mau feroia na u'ugai. Ina rawani ba i
fawe'iaa laloo iaa o'ou fei rawani'aa mei Haidaa ma abaa ei du'ua hamamani,
ei lomi i hadumaa ei rama'a rona hanaia.
10 Ona pa'i hepalo tawahafi na apunai ba ei rama'a rona bigi laloo fei
humuu mei Haidaa poroporo mina, lomi ba rowe hanaiaa fei i ude wagina.
11 Mei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa na'aida tabeaa ei namoo man-
ulelele ale'ei ponoponoo ei hafelo'a ma wadu'ainaa Fawelei Pa'aa Apunaia,
ma'uaa ei hudi unuu ro'ou, rona fagu'aia auguu fei gufu.
12 Ma ana ale'ei, Jesus na tonaa fi'ina auguu fei poaa fanefanee fei gufu ba
i fafafa'arainaa ei rama'a a'a fei namona.
13 Si'ei, o'aa dinaa a'ana i auguu fei gufu fininaa fei mamafaa ina harenia.
14 Uaa yeni, lomi ona pa'i hefaa gufu i udelao, ma'uaa oifi lalabaginaa hefaa
gufu fei ba iwe nomai.
15 Si'ei, a'a Jesus, onei'u fanaa fei fanaa o'ou a'a mei Haidaa, fei fana ba o
uduginia—hapee haba'umuu o'ou, fei harana.
16 Ma apuna madi'inaa fei rawani'a maumau ma fifaniaa manumanu a'a
ei rama'a, uaa a'a fei maumau fei, mei Haidaa na ni'eni'e.
17 Guainaa wareaa ei bauaniaa hamu'ou ma fafefenaa fei utonaa ro'ou
fei forafora. Ro'ei oma'aa hamu'ou ma rowe tonaa dududuaa ro'ou wagina.
Guainaa wareaa ro'ou ba fei bigi'a i fani'eni'eaa ro'ou ma abaa i fa'awatainaa
ro'ou ma nabaa lomi, lomi i farawaninaa hamu'ou.
18 Lafulafunaa hai'ou. Hai'ounapa'aa apa'ia ba na rawani ua ei naranaraa
hai'ou ma nunumiaa hai'ou ba minaa ei mau tatalaiaa hai'ou neimina
rawani ua.
19 Sifeni, hepalo baua i'igaiau ba hamonei lafulafu ba unei'aa madii ma a
hadiwe'imai a'a hamu'odu.
20 Nunumiau ba mei Haidaniaa fei gutafarawania, mei a'a fei namoo fei
fi'ugaia lomi i pedutoo, mei na fa'asi'anaa mei Fasuu o'ou, Jesus, a'a fei ma'ea,
mei Rawani'a Oma'ama'aa ei Sipsipi, inei
21 fani waduu panii hamu'ou minaa ei rawani'a manumanu ba hamonei
bigi'aa ei nunumiana ma ba a'a Jesus Christ i biginaa o'ou tamanu i fani'eia.
Ma onei uduginaa Christ ranimai ranimai. Amen.

22 Fa'ua ba lomi namina malaa feni ne'iau, ma'uaa ena lofuu, nunumiau ba
hamonei guaito'uaiaa eni warea aweia una fanaa hamu'ou.
23 Nunumiau ba hamonei aida ba mei lofuu o'ou Timothy nawe ala. Nabaa
i nobatafanamii a'au, haigu'aa fai norawaua wi ma'a hamu'ou.
24 Famafufuoinaa minaa ei bauaniaa hamu'ou mawe minaa ei apunaia. Ei
na'uu Italy, rona aloawii ei famafufuoiaa ro'ou a'a hamu'ou.
25 Fei rawani'aa mei Haidaa i oa pafoo hamu'ou.

JAMES

Warefa'aia

Feni ne'iaa James, ei feroia fininaa fei bigi'a fi dinaa a'a ei rama'a gufuu mei Haidaa, ei rona fawawadidi tadiwe'aiaa feni ano. Ina warehanunuinaa watauda ei wareana ba i fama'aiaa fei bigi'a wagii fei apa'a ma unifanaa ei igoa fei mau tatalaia ma maumau ei rona oa a'a Christ.

Ina feroihanunuinia ba batanai fei naranara ma tatalaiaa ei rona neneraa Christ. Ana fi warewareaa ei rona pa'i watauda ma ei lomi, ei mania, rawani'a tatalaia, narafawe'ia ma bigi'a, fei rawerawe, apa'a, fihareia, mamagugua, apitaia ma lafulafua.

Fei ne'ia fimina ware ba nei pa'i bigi'a fipuinaa fei narafawe'ia.

1 Yau James, nafii mei Haidaa mawe mei Fasu Jesus Christ.

Feni, i dinaa a'a ei hefua ma guapaloei pai, ei rona fawawadidi i dupuaa ei baua gufu:

Mafufuo i a'a hamu'ou.

Ei Awataa ma Manimania

2 Ena lofuu, hamonei nara ba pa'aa manumanuu ni'eni'ea ena hamona bapa'aa watauda mau awataa
3 uaa hamona aida ba ei manimaniaa fei narafawe'iaa hamu'ou i fagipeaa fei ofasisiaa hamu'ou.
4 Fei ofasisiaa hamu'ou nei fapedugaa ana fei bigi'ana ba hamonei a'u ma wawanene ma ei maumau hamu'ou iwe po'aifarawani.
5 Nabaa nemea hamu'ou lomi apa'ana, inei i'iginaa mei Haidaa, mei i fani ua a'a minaa ei rama'a, mei lomi i narapa'aa ei tataa ro'ou. Ma nabaa nemea na i'iginia ale'ei, te, iwe to.
6 Ma'uaa ena na i'igai, inei we'i naranarana ma nei'aa hamamagua. Uaa hini i hamamagua, hia ale'ei ei hapaniu lama, ei na agifababasuweia fei lalarena.
7 Mei rama'a ale'ei, inei'awe nara ba i tonaa hepalo manumanu a'a mei Fasu;
8 hia rama'a fahelalagui, lomi na oafagugu a'a tamanu ina bigi'ia.
9 Mei lofu lomi manumanuna nei mamagugu, uaa fei gutanana na pafeai.
10 Ma'uaa mei watauda manumanuna nei'aa mamagugu, uaa fei gutanana na fafau. Uaa hia i hole ale'ei ei fotaa ei guana.
11 Uaa fei halo na asi'aa fininaa fei baua babaiana ma na faholeaa ei guana; ei fotana na pasi ua ma fei fananamaiana na pedu. Ana ale'ei, mei watauda manumanuna iwe pa'ai ei ana fi bigi'aa ei bigi'ana.
12 Ina pa'i hawegiana mei i ofasisia wagii ei manimania. Uaa ena na muaidigaa ei manimania, ipowe tonaa fei tao harenua, fei na fa'unainia mei Haidaa ba i fanaa ei rona haguia.
13 Ena na nomai ei manimania a'a nemea, inei'aa ware ba, “Mei Haidaa fi manimaniau.” Uaa fei hafelo'a, lomi i manimaniaa mei Haidaa ma ana lomi ba hia, i maniaa nemea;
14 ma'uaa hememea i tonaa ei manimania ana wagii ei hafelo'a nunumiana, ei na fa'ere'ereia ma fasuaugania.
15 Ma nenee fei ba na udedii fei nunumiana, ipowe nomai fei hafelo'a; ma ena na nogipelao fei hafelo'a, ipowe nomai fei ma'ea.

16 Ena rawani'a lofuu, hefi'a manumanu nei'aa sifi'aa hamu'ou.
17 Minaa ei rawani'a ma fafa'araia fana, manumanu pafea, noranarai a'a
mei Ama, mei na famamaraiaa ei we'aiaa pumanugawe, mei lomi na filogii
ale'ei ei hanunu.
18 Ina fanaa o'ou fei manufau harenua wagii fei fa'uai warea ba o'ou ale'ei
rawarawa fua a'a minaa ei famamarana.

Guai ma Bigi'ia

19 Ena rawani'a lofuu, narama'aiaa feni: Minaa ei rama'a nei balabala
adiaa ro'ou ma ronei'aa ware babatafa ma ana ronei'aa siba maduare,
20 uaa ei sibaa ei rama'a, lomi i fanoramii fei mau wanewanea gutana, fei
i nunuminia mei Haidaa.
21 Si'ei, hamonei di'ininaa minaa ei mau lolo ma hafelo'a, ei namina
udepepesu. Ma fininaa fei mau fafefefanaa, hamonei tonaa fei warea, fei
na faro laloo iaa hamu'ou, fei ba i fatela'anaa hamu'ou.
22 Apuna guai'uaiaa fei warea ma sifi'aa ana hamu'ou. Neneraa tamanu
ina wareia.
23 Uaa hini i guai'uaia, ma'uaa lomi na nenegia, hia ale'ei hemea rama'a na
igo'uaiaa fei hanununa
24 ma na fanunudigaa fei maumauna, na aunu ma ana ei na madi'inia ba
batanai fei maumauna.
25 Ma'uaa mei na fanunuma'aiaa fei rawani'a law, fei na alaraa ei rama'a
ma na u bigi'ia ale'ei ranimai ma lomi i madi'inaa tamanu ina guainia,
ma'uaa na nenegia—i pa'i hawegiana a'a tamanu ei bigi'ana.
26 Hini na nara ba hia losuia, ma'uaa lomi na wagi'inaa fei rawerawena,
ina sifi'aa anaia ma fei losuiana, lomi hanuna.
27 Fei mau losuia na nunuminia mei Haidaa, mei Amaa o'ou, fei na fafa'arai
ma lomi tatana i pudana, sifei ba: onei roiroinaa ei baduu lomi ama ma inaa
ro'ou mawe ei pifine ma'esuabea, ei rona pa'i ei mau awataa ma abaa faloloa
a'a ei hafelo'aa feni ano.

2

Nei'aa Pa'i Papa'aa Unu

1 Ena lofuu, si'ei ba ona narafawe'i a'a mei Fasuu o'ou Jesus Christ, mei na
pa'i hawerana, inei'aa pa'i papa'aa unu.
2 Uaa nabaa na wadu'ainaa humuu losuu hamu'ou nemea na pa'i gold
alatai ma rawani'a susuna ma ana na wadu'ai hemea lomi manumanuna ma
na waramuramu susuna
3 ma hamona fagutafarawaninaa mei na rawani ei susuna ma ware
ba, “Sifeni, feni rawani'a gutanamu,” ma'uaa, a'a mei lomi manumanuna
hamona ware ba, “Ufalarai yena,” o “Guta pafoo e'ea yeni pineu,”
4 nabaa ale'ei, hamona fapapa'inaa unuu hamu'ou mei na pa'i rawani'a
hawera laraa mei lomi manumanu ma ei hafelo'a bigi'aa hamu'ou na bigi'ia
ba hamu'ou hafelo'a fadududua.
5 Guai, ena rawani'a lofuu: Haa—mei Haidaa lomi ba na rafeinaa ei lomi
manumanuu ro'ou yeni ano ba neimina bauanai fei narafawe'iaa ro'ou ma
ba ropowe tonaa fei haparaiana, fei nadii fa'unainia a'a ei rona haguia?
6 Ma'uaa hamona fafeloaa ei lomi manumanuu ro'ou. Haa, a'a ba ei rona
pa'i watauda manumanu ei rona fafeloaa hamu'ou? A'a ba ro'ou, ei rona
noduginaa hamu'ou dududua?
7 A'a ba ro'ou, ei rona warefafeloaa fei rawani'a haraa mei hamona oafipui
a'ana?

8 Nabaa hamonapa'aa neneraa fei law mei hapara, fei laloo fei Bu'u Apuna
ba, “Haguaa nemeadiai ale'ei ona haguio,” hi'i, nawe wanewane ei bigi'aa
hamu'ou.
9 Ma'uaa, nabaa hamona fapapa'inaa unuu hamu'ou hefi'a, hamona bigi-
fatata ma na ware fei law ba hamona barafeia.
10 Uaa hini na neneraa minaa ei law, ma'uaa na alabe a'a hepalo ua law,
ana ale'ei ba ina barafeaa minaa ei law.
11 Uaa mei na ware ba, “Apuna fiharoharoipa'ai,” ana mei na ware
ba, “Apuna fo'afama'e.” Nabaa lomi ona fiharoharoipa'ai ma'uaa, ona
fo'afama'e, yoi hemea barafeaa fei law.
12 Ei warea ma bigi'aa hamu'ou nei fama'aia ba fei law i dududuaa
hamu'ou, fei na alaraa hamu'ou.
13 Uaa hini lomi na faloloa'inaa hefi'a, ana iwe tonaa fei dududuana, fei
lomi faloloa'ia wagina. Fei faloloa'ia na muainaa fei dududua!

Fei Narafawe'ia ma ei Bigi'a

14 Ena lofuu, tamanu rawani'ana nabaa nemea na ware ba na we'i nara-
narana, ma'uaa lomi na bigi? Fei mau narafawe'ia ale'ei, ana i fatelapa'ia?
15 Nabaa nemea lofu o agi, lomi susuna ma hanana
16 ma nabaa nemea hamu'ou na ware ua a'ana ba, “Aunufa'a'a ua; guta-
farawani ua ma hananafawe'i,” ma'uaa lomi na roinia, tamanu rawani'ana?
17 Ana ale'ei, nabaa fei narafawe'ia ana unaia, fei lomi na nofipuimai a'a
fei bigi'a, lomi hanuna.
18 Ma'uaa nemea i ware ba, “Yoi, na we'i naranaramu; ma'uaa yau, na
bigifawe'i.”
Fama'aiau fei we'iaa naranaramu, fei lomi na nofipuimai a'a fei bigi'a ma
yau, a fama'aio fei we'iaa naranarau a'a tamanu una bigi'ia.
19 Yoi, ona aida ba na pa'i hemea ua Haidaa. Na rawani! Ei pigea, ana rona
aida fei ma rona funurere.
20 Mena poapoa, a fama'abatanainia a'amu ba fei narafawe'ia, fei lomi na
nofipuimai a'a fei bigi'a, ana lomi hanuna?*
21 Mei upuu o'ou Abraham na wanewane i pudaa mei Haidaa, uaa ina
fanaa mei na'una Isaac pafoo fei tawahafi na apunai, na?
22 Hamona fanunu'apa'ia ba fei narafawe'iana ma fei bigi'ana, namina
fibo'ii. Ma fei bigi'ana na fama'aia ba na pa'i narafawe'iana.
23 Ma nawepa'aa fa'uai fei ne'ia laloo fei Bu'u Apuna ba, “Abraham, na
narafawe'i a'a mei Haidaa ma wagii fei, ina wanewane i pudaa mei Haidaa,”
ma mei Haidaa na ware ba hia, tafina.
24 Hamona fanunu'apa'ia ba i pudaa mei Haidaa, nemea na wanewane
wagii tamanu ina bigi'ia ma a'a ba fei we'iaa naranara ua.
25 Ana ale'ei, mei pifinee tala Rahab, ana na wanewane a'a tamanu na
bigi'ia ei i fa'opa'ainaa ei farerefaia ma alofatatalainaa ro'ou a'a hepalodiai
tala.
26 Fei hudi unu, nabaa lomi fei spiriti wagina, i ma'e. Ana ale'ei, fei we'iaa
naranara, nabaa lomi na nofipuimai a'a fei bigi'a, lomi hanuna.

3

Famadumuinaa fei Rawerawe

1 Ena lofuu, lomi na rawani ba watauda hamu'ou feroia, uaa hamona aida
ba o'ou eni feroia, o'aa tonaa fei dududua na awatadiai.

---

* **2:20: 2:20** Hefi'a ne'ia mina ba *ana na ma'e*

2 Uaa minaa o'ou na alabe a'a watauda manumanu. Nabaa nemea lomi na
upa'i hafelo'aa ei wareana, hia, lomi tatana ma na aweifarawaninaa minaa
fei hudi ununa.
3 Ena ona fau wao poaa fei hosi sifei ba famomo'ii fei baua manulelele ba
nei neneraa fei nunumiaa o'ou.
4 Ale'ei ei baua wa, fa'ua ba ronamina bauanai ma ei baua lalarena na
fataleaa ro'ou, ma'uaa rona rapinaa hepalo pusu'o pore ba nei neneraa fei
nunumiaa mei rapi'a.
5 Ana ale'ei, fei rawerawe, hepalo pusu'o manumanu a'a fei hudi unu,
ma'uaa, namina rata fei mamaguguana. Narama'aia ba minaa fei podu, na
hawiaa hepalo pusu'o hafi ba i gu'apedugia.
6 Fei rawerawe, ana hepalo hafi ma ale'ei hepalo tao hafelo'a a'a minaa
fei hudi unu ma namina fafeloaa mei rama'a ma minaa ei tatalaiana na
faweguweguia. Ma fei hafi wagii fei rawerawe, noramiana i waduhero.
7 Watauda ei mau manulelele, manufidufidu, ata'ata ma hefi'a manumanu
i lama, ei rama'a, rona fagupa'aa ro'ou
8 ma'uaa, lomi nemea iwe famadumuipa'aa fei rawerawe. Fei rawerawe
ale'ei hemea lomi i gutafagugutoo. Ina hafelo ma na rata fei siafana.
9 A'a fei rawerawe, ona uduginaa mei Fasu, mei Amaa o'ou. Ma ana a'a fei
rawerawe, ona umuaa ei rama'a, ei rona mamaraimai a'a fei maumau mei
Haidaa.
10 Laloo hepalo ua umu na asi'amai udugia ma umua. Ena lofuu, inei'aa
ale'ei.
11 Haa—ana lagu'aa ladifipuimai fei ranu ma fei agi* a'a hepalo ua ranu
agi'agi?
12 Ena lofuu, fei haihai figi i fuanaa fuaa olive, o hepalo pa'apa'aa grape i
fuanaa fuaa figi? Ana lomi i ladimai ranu a'a hepalo wediwedii agi.

Guapaloei Mau Apa'a

13 Hini na pa'i apa'ana ma na ano'anoi dupuaa hamu'ou nei fama'aia
a'a fei rawani'a tatalaiana ma ei bigi'ana wagii fei panimadumuiana, fei
noramiana wagii fei apa'a.
14 Ma'uaa nabaa na nanamai pudaa hamu'ou ma nara'uaiaa ana hamu'ou,
apuna fa'upe'upei wagina, o suabaduinaa fei fa'uaia.
15 Fei mau apa'a ale'ei, abaa noranarai pafea, uaa manumanuu malagufu,
abaa manumanuu spiriti, uaa noramiana a'a mei hani'u.
16 Uaa, nabaa hamona pa'i fei nanamaia puda ma nara'uaiaa ana hamu'ou,
ana i ude fei mau bibiyeia ma minaa ei mau hafelo'a bigi'a.
17 Ma'uaa fei apa'a noranarai pafea napa'aa fafa'arai, na fani gutafarawa-
nia, narapa'aa hefi'a, ei fafefefanaa, bauana faloloa'ia, rawani'a fua, lomi
papa'aa unu ma napa'aa fa'uai.
18 Ei fawanewaneaa watola, ei rona faroaa ei mau rawani'a gutana,
ropowe hufu'aa ei fuaa fei wanewanea.

4

Fafefefanaa mei Haidaa

1 Tamanu fei na fa'asi'anaa fei fisibaififo'aia ma fihareia a'a hamu'ou?
Noramiana a'a ei nunumiaa hamu'ou, ei na fa'awataiaa naranaraa hamu'ou.
2 Hamona nunuminaa hepalo manumanu, ma'uaa lomi ba hamowe tonia.
Hamona fo'afama'e ma nanamai, ma'uaa lomi hamona topa'aa tamanu
hamona nunuminia. Hamona fiharei ma fifo'ai. Lomi hamo'aa pa'i, uaa lomi
hamona i'iginaa mei Haidaa.

---

* **3:11: 3:11** Warea Greek ba *para'aa*; v. 14 anaa

3 Ena hamona i'igainaa hepalo manumanu, lomi hamona tonia, uaa fei
pa'afii fei i'igaiaa hamu'ou na tata, hamatee na neneraa ei hafelo'a nunumiaa
hamu'ou.
4 Hamu'ou ena lomi hamona oafagugu a'a mei Haidaa, lomi hamona aida
ba fei tafiaa hamu'ou feni ano ale'ei hamo'ei falalasiaa mei Haidaa? Hini i
fitafii a'a feni ano, i oanaa bidibidii unuu mei Haidaa.
5 Naraa hamu'ou ba lomi pa'afii ei ne'ia wagii fei Bu'u Apuna ei i ware ba
na punepune fei spiriti, fei na fa'oania laloo iaa o'ou?*
6 Ma'uaa ina fanidimai a'a o'ou fei rawani'ana. Si'ei i ware ale'ei fei Bu'u
Apuna ba:
"Mei Haidaa na fadugeaa ei rona mamagugu,
ma'uaa na fanaa fei rawani'ana a'a ei rona fafefefani."
7 Si'ei, hamonei fafefenaa mei Haidaa. Ofadugaa mei hani'u ma i faraua
a'a hamu'ou.
8 Nofarafi'ilao a'a mei Haidaa ma ana i nofarafi'imai a'a hamu'ou. Ena
hafelo'a, huwenaa panii hamu'ou, fesufafa'arainaa ei naranaraa hamu'ou,
hamu'ou ena rama'a fahelalagui.
9 Faloloa'i, aiwawasusu ma ai'ai. Filoginaa ei fafadia dinaa aiwawasusua
ma fei ni'eni'eaa hamu'ou nei dinaa fawawadua.
10 Fafefefanaa mei Haidaa ma iwe taufa'ugaa hamu'ou.
11 Ena lofuu, apuna fiwiwitoia. Hini i warefafeloaa mei lofuna o narafafelo
a'ana, hanuna ale'ei ba na warefafeloaa fei law ma narafafelo wagina.
Nabaa hamona narafafelo a'a fei law, abaa hamona nenegia, ma'uaa ale'ei
ba hamona nara ba fei law na tata.
12 Ina pa'i hemea ua Fanaa Law ma Fadududua, mei na hawia ba i fatelapa'i
ma fanima'aa rama'a. Ma'uaa yoi hini ba o nara ba na tata mei gufumu?

Apuna Mamagugua a'a Tamanu ba i Nomai

13 Hamonei guai, hamu'ou ena hamona ware ba, "Wagieni o narani o'aa
dinaa a'a fei gufu fei, o fena gufu fena ma guta yena ale'ei heai igisimasi ma
bigitoo mugoo po'i."
14 Uaa lomi hamona aida ba tamanu iwe nomai narani. Batanai fei gutanaa
hamu'ou? Hamu'ou ale'ei pasiaa hau, fei i nomai ma lare'apa'ai ua.
15 Agia, hamonei ware ba, "Nabaa nunumiaa mei Fasu o'aa gutabigi'aa
feni, o fei."
16 Ma'uaa e'eni hamona famamagugui ma fa'agu'agui. Minaa ei mau
mamagugua ale'ei, na hafelo.
17 Si'ei, hini na apa'aa hefaa rawani'a bigi'a ba nei bigi'ia ma lomi na bigi'ia,
ina tata.

5

Warefa'aia a'a ei Rona Pa'i Watauda Manumanu

1 Guaifarawani hamu'ou ena hamona pa'i watauda manumanu. Aiwawa-
susu ma ai'ai, uaa ifi nomai a'a hamu'ou fei hafelo'a.
2 Ei watauda manumanuu hamu'ou na wanudii ma ei susuu hamu'ou na
roro'ia pugo'a.
3 Ei gold ma silver hamona pa'i i po'ai. Fei po'aiaa guapaloei, i
uniaa hamu'ou ma hunugaa dupuu hamu'ou ale'ei gu'aa hafi. Hamona
baubauhafelo a'a watauda manumanu laloo ei a'apoo arewaa.

---

* **4:5: 4:5** O, *i ware ba mei Haidaa na punepune ma nunuminaa fei spiriti, fei ina fa'oania laloo iaa o'ou;* o *i ware ba fei spiriti, fei ina fa'oania laloo iaa o'ou na punepune ma nunumiai*

4 Ma'aia! Fei ba lomi hamona fani pono'aa ei rona'o robaiaa ei pe'ihapee
hamu'ou ale'ei hepalo manumanu i dududuaa hamu'ou. Ei aigaa ei hufu'a
naree pa'aa adiaa mei Fasu, mei Faufaua.
5 Hamona guta pafoo watauda manumanu yeni malagufu ma farawaninaa
ana hamu'ou. Hamona fagipeaa ana hamu'ou ale'ei rona fagipeaa ei man-
ulelele wagii fei arewaa ro'aa moro'aa ro'ou.*
6 Hamona dududu ma fo'afama'eaa ei lomi rona tata ma ana lomi rona
fadugeaa hamu'ou.

Fawiwi'aia Wagii fei Fi'ia

7 Si'ei, ena lofuu, hamonei fawiwi'ai nopa'aloo fei noramiaa mei Fasu.
Narama'aia ba mei bigibigi'aa pe'ihape, na gutafawiwi'ai nopa'aloo fei au
hufu'aa ma ei au maunu.
8 Hamu'ou anaa, hamonei fawiwi'ai ma ofafaufau, uaa fei noramiaa mei
Fasu na rafi'i.
9 Apuna fibaba'ui, ena lofuu, o hamo'aa tonaa dududua. Mei fadududua
na u a'a fei gigei!
10 Ena lofuu, narama'aiaa fei mau fawiwi'aiaa ei mamama'a, ei rona to fi'ia
uaa rona u'ugaa fei haraa mei Fasu.
11 O'ouna aidadii ba na pa'i hawegia a'a ei rona ofasisia. Hamona guaidigia
ba batanai fei ofasisiaa Job ma hamona fanunudigaa tamanu nawe bigi'ia
a'ana mei Fasu. Namina bauanai fei faloloa'ia ma fei farawaniaa mei Fasu.
12 Wagii minaa ei, ena lofuu, apuna fa'unai a'a hepalo haraa pafea o yeni
malagufu o hitanidiai. Ware ua ba “Hi'i” o “Lomi”. Uaa nabaa hamona bigi'ia
ale'ei, hamo'aa pa'aa aree hamu'ou.

Lafulafu Fininaa Narafawe'ia

13 Hini hamu'ou na pa'i awatana? Inei lafulafu. Hini na ni'eni'e? Inei
laugi'uduginaa mei Fasu.
14 Hini hamu'ou na funu? Inei lala'aa ei bauaniaa fei losuu ba roneimii
lafulafu a'ana ma igi pao pafona wagii fei haraa mei Fasu.
15 Ma fei lafulafua fininaa fei we'iaa naranara iwe farawaninaa mei funua.
Mei Fasu, ipowe fa'asi'ania ma nabaa na pa'i hafelo'ana, ana i futoia.
16 Si'ei, hamonei wareaa ei hafelo'aa hamu'ou a'a hememea hamu'ou ma
lafulafunaa hememea hamu'ou ba hamopowe rawani. Fei lafulafuaa hemea
wanewanea rama'a na pa'i faufauna ma ipa'aa bigi.
17 Elijah, hia ana rama'a ale'eni o'ou. Ina i'igifawe'i ba nei'aa ropa fei
maunu ma lomi na ropagio yeni pu laloo oduai ma hesuwi igisimasi.
18 Ma ina lafulafudiai ma na ropa ma na habe manumanu yeni malagufu.
19 Ena lofuu, nabaa nemea hamu'ou na tatalaidi'ininaa tamanu na fa'uai
ma nemeadiai na taufahadiwe'idinia,
20 hamonei nonominaa feni: Hini na taufahadiwe'idinaa hemei na tata,
ina fatelaia a'a fei ma'ea ma hawainaa watauda ei hafelo'a.

---

* **5:5: 5:5** O, *fei arewaa hananaa*

1 PETER

Warefa'aia

Feni rawarawa ne'iaa Peter fi dinaa a'a ei narafawe'ia, ei rafeiaa mei Haidaa ma na fa'unuwenuweaa ei roi tonaa ei haperaraia ma fi'ia uaa fei narafawe'iaa ro'ou. Ba i fa'o'onainaa unuu ro'ou, ina fanonominaa ro'ou fei rawani'a wareaa Jesus Christ wagii fei ma'eana, asi'anana ma fa'unaiana ba i hadiwe'imai.

Wagii fei, ronei to'uaiaa ei fi'iaa ro'ou, apitai wagina ma o'ugi ua ba fei, fi maniaa ei narafawe'iaa ro'ou ma a'a fei arewaa na nomai Jesus Christ, i pa'i pono'aa ro'ou.

Wagii fei au hafelo, mei ne'ia na fa'unuwenuweaa naranaraa ro'ou ma i'iginaa ro'ou ba ronei gutaguta ale'ei maroaa Christ.

1 Yau Peter, hemea apostle Jesus Christ.

Ba a aloaa feni ne'iau a'a ei rafeiaa mei Haidaa, ei abaa pa'aa gufuu ro'ou feni ano, ei ro'ei tatalai yena Pontus, Galatia, Cappadocia, Asia ma Bithynia.
2 Ina rafeinaa ro'ou alefei dinaraa mei Haidaa, mei Ama wagii fei bigi'aa fei Spiriti Apuna, fei na apunainaa ro'ou fininaa fei namoo Jesus Christ ba ronei nenegia:

Nunumiau ba fei rawani'a ma fei gutafarawania neimina gipe a'a hamu'ou.

Uduginaa mei Haidaa Uaa fei O'onaia Unu

3 Fani udugia a'a mei Haidaa, mei hia Amaa mei Fasuu o'ou Jesus Christ! I a'a fei baua faloloa'iana, ina fanaa o'ou fei manufau waninia a'a fei o'onaia unu, fei i udelao wagii fei asi'anaa Jesus Christ a'a fei ma'ea
4 ba onei to tamanu fai lomi i wanu, raia, o pa'ai, fei i ude oma'aa hamu'ou i pafea,
5 hamu'ou ena narafawe'ia, ena na rapi'aa hamu'ou fei faufau mei Haidaa nopa'aloo fei noramiaa fei tela'ana, fei anaa i ufugimai a'a ei a'apoo arewaa.
6 A'a fei, hamonamina ni'eni'e, ma'uaa e'eni hamona tonaa ma'ida fi'ia a'a watauda ei mau mania.
7 Ina nomai e'ei fi'ia ba fei narafawe'iaa hamu'ou, fei na awatadiai laraa fei gold, fei rona fafafa'arainia a'a fei hafi ma'uaa i pa'ai ua—ba fei narafawe'iaa hamu'ou nei pa'aa fa'uai ma ia'iaina i pa'i udugia, hawera ma honua ena na fa'arewamai Jesus Christ.
8 Hamotawe fanunupa'ia, ma'uaa hamona haguia; ma ana lomi hamona fanunuia eni, ma'uaa hamona narafawe'i a'ana ma fei ni'eni'eaa hamu'ou na pai hawerana ale'ei ba ei warewarea na nogu'ualao,
9 uaa hamo'ei tonaa fei fuaa fei narafawe'ia, fei na fatela'anaa hamu'ou.
10 Wagii fei tela'ana, ei mamama'a, ei rona diware'augia ba hefei rawani'a iwe nomai a'a hamu'ou, ronamina lalabaginaa fei rawani'a fei
11 ba ro'aa apa'ima'aa ei hilalaa fei au, ei na fa'arewaiaa laloo naranaraa ro'ou fei Spiritii Christ, ei idii wareaa ei fi'iaa Christ ma batanai ei hawera ba i nomai nefarani.
12 Ina arewa a'a ei mamama'a ba abaa roi bigihadumaa ana ro'ou, ma'uaa hamu'ou ei ro'aa wareaa e'ei manumanu, e'ei hamonawe guainia a'a hefi'adiai rona u'ugaa fei rawani'a warea wagii fei faufau fei Spiriti Apuna, fei noramiana pafea. Ei alo'alo ba ana ro'aa apa'aa ei manumanu ei.

Hamonei Fafa'arai

13 Si'ei, hamonei ofafaufau i laloo naranaraa hamu'ou; hamonei ut-
ofa'ainaa ana hamu'ou; hamoneimina augaa fei o'onaia unuu hamu'ou a'a
fei rawani'a, fei ba hamo'aa tonia ena na fa'arewamai Jesus Christ.
14 Si'ei ba hamu'ou ale'ei ei na'uu guaiawarea, hamonei'aa neneraa ei
hafelo'a nunumia, ei hamonado'o pa'i ei hamotawe pa'i apa'aa hamu'ou.
15 Ma'uaa si'ei ba mei na rafeinaa hamu'ou, hia na fafafa'arai, ana hamonei
fafafa'arai a'a minaa ei bigi'aa hamu'ou;
16 uaa na udedii fei ne'ia ba: "Hamonei fafa'arai uaa yau na fafa'arai."
17 Si'ei ba hamona lala'aa mei Ama, mei i dududuaa ei bigi'aa hememea
rama'a, mei lomi papa'aa ununa, hamonei tatalai yeni fininaa ma'aua ale'ei
ba abaa pa'aa gufuu hamu'ou yeni.
18 Lomi hanuna fei gutanaa hamu'ou mina, fei noranamai a'a ei upuu
hamu'ou. Ma hamona aida ba fei ponohadiwe'ia wagii fei gutana fei, a'a ba
manumanu pa'aia ale'ei silver o gold,
19 ma'uaa a'a fei rawani'a namoo Christ, fei na'uu sipsipi lomi hepalo
ida'idaa ununa o hafelo'ana.
20 Atawe mamaramai feni malagufu, mei Haidaa na rafeinia, ma'uaa laloo
eni a'apoo arewaa nawe arewaimai uaa ba nei hadumaa hamu'ou.
21 Uaa hia, hamona narafawe'i a'a mei Haidaa, mei na fa'asi'ania a'a fei
ma'ea ma fani hawerana ba fei narafawe'ia ma o'onaia unuu hamu'ou nei
oa i a'a mei Haidaa.
22 Hamona fafafa'araidigaa ana hamu'ou uaa hamona guaineneraa fei na
fa'uai ba wagii fei, hamo'apa'aa haguaa ei lofuu hamu'ou. Si'ei, hamonei
fihaguinaa ana hamu'ou i laloo minaa fei naranaraa hamu'ou.*
23 Uaa hamona waninidiai ma a'a ba manumanu wanuaa, ma'uaa manu-
manu i oalao wagii fei wareaa mei Haidaa, fei na pa'i harenuana, fei lomi i
pedutoo.
24 Uaa
"Minaa ei rama'a, ro'ou ale'ei guana,
ma minaa ei haweraa ro'ou ana ale'ei ei fotaa feni malagufu;
fei guana i hole ma ei fota, ro'aa pasi,
25 ma'uaa fei wareaa mei Fasu imina ude'ualao."
Sifei fei warea, fei rona u'ufanaa hamu'ou.

2

1 Si'ei, hamonei siminaa minaa ei mau bidibidii unu, sifisifi'a, ware'onia,
punepunea ma minaa ei mau bababau'ua.
2 Ana ale'ei ei baduu manufau waninia, hamonei susu a'a fei pa'aa pao
susuu fei spiriti ba hamonei gipefarawani wagii fei tela'anaa hamu'ou,
3 uaa hamonawe fanunu'apa'idigia ba mei Fasu, ina rawani.

Fei Na'a na Pa'i Harenua ma ei Rafeiana

4 Hia ale'ei fei Na'a, fei na oalao—mei rona ofadugia ei rama'a, mei na
rafeinia mei Haidaa ma napa'aa haguia. Ei hamo'ei nomai a'ana,
5 hamu'ou ana ale'ei ei na'a rona oalao. Ma a'a e'ei, ina biginaa hamu'ou
hepalo humuu fei spiriti ba hamo'aa apunai ma bigi ale'ei ei bauaniaa
humuu mei Haidaa ma fani ei mau fanaa fei Spiriti, ei na rawani i pudaa
mei Haidaa uaa Jesus Christ.
6 Uaa i laloo fei Bu'u Apuna na ware:
"Ma'a, una augaa hepalo na'a yei Zion,
hepalo rafeia, hepalo rawani'a fasu'ufufugoi

* **1:22: 1:22** Hefi'a ne'ia mina ba *laloo minaa fei fafa'araiaa naranaraa hamu'ou*

ma mei i narafawe'i a'ana
fai lomi ba i tonaa mamafaa."
7 Ma a'a hamu'ou ena narafawe'ia, fei na'a fei, hepalo baua manumanu.
Ma'uaa a'a ei abaa narafawe'ia,
"Fei na'a rona suminia ei fadufadua,
nawe udenaa fasu'ufufugoi,"*
8 ma,
"Hepalo na'a i fa'alabe'aa ei rama'a,
hepalo mugoo i fapasiaa ro'ou."
Hamatee rona barafeaa fei u'uga, rona alabe; ana fei ba ro'aa dinaa wagina.
9 Ma'uaa ina rafeinaa hamu'ou ma hamu'ou ale'ei ei bauaniaa humuu mei Haidaa a'a fei haparaiana, ei rama'a wagii hefaa gufu na apunai, ale'ei ei rama'a gufuu mei Haidaa, ba hamonei ware'uduginaa mei i lala'aa hamu'ou a'a fei roromaa ba hamonei dinaa a'a fei rawani'a we'aina.
10 Mina, lomi hamona pa'i haraa hamu'ou, ma'uaa e'eni hamonawe oa ale'ei rama'aa gufuu mei Haidaa; mina, lomi hamona tonaa fei faloloa'ia, ma'uaa e'eni hamonawe tonia.
11 Ena tafiu, wagii feni ano, hamonei ale'ei ena gufu raua ma ei abaa pa'aa gufuu hamu'ou yeni. Ma a i'igifawe'i a'a hamu'ou ba hamonei faraua a'a ei hafelo'a nunumiaa hamu'ou, ei na fiforai laloo iaa hamu'ou.
12 Fei mau gutanaa hamu'ou neimina rawani ua i pudaa ei roromaa. Fa'ua ba ro'awe ware ba hamona bigifatata, ma'uaa ro'aa fanunupa'aa ei rawani'a bigi'aa hamu'ou ma rowe uduginaa mei Haidaa a'a fena arewaa ena inamii ma'a o'odu.

Fafefefanaa ei Bauana ma ei Fasu

13 Uaa mei Fasu, hamonei fafefefanaa minaa ei bauana—ale'ei mei pa'aa hapara hamatee hia bauaniaa minaa ei,
14 ma a'a ei gavanaa anaa, hamatee mei Fasu na augaa ro'ou ba nei fanima'aa ei rona bigifatata ma warefarawaninaa ei rona bigifarawani.
15 Uaa na nunuminia mei Haidaa ba wagii ei rawani'a bigi'aa hamu'ou, hamo'aa pauninaa ei poapoa wareaa ei lomi apa'aa ro'ou.
16 Hamona ala, ma'uaa, abaa tonaa fei ale'ei o'opa'ai ei hafelo'a; hamonei guta ale'ei nafii mei Haidaa.
17 Fani ma'aua a'a minaa ei rama'a: Haguaa ei lofu rona narafawe'i; ma'auaa mei Haidaa, fani honua a'a mei hapara.
18 Ena humuwa, hamonei fafefefanaa ei fasuu hamu'ou ma fani ma'aua a'a ro'ou; a'a ba uniaa ei rawani'a ma ei rona farawaninaa hamu'ou, ma'uaa a'a ei sibasibaa anaa.
19 Uaa na rawani ba nemea i apitainaa fi'iana a'a ei haperaraia lomi pa'afina uaa ina naranaraiaa mei Haidaa.
20 Tamanu rawani'ana nabaa hamona apitainaa fi'iaa hamu'ou a'a ei bigifatataa hamu'ou? Ma'uaa nabaa hamona apitainaa fi'ia wagii ei rawani'a bigi'aa hamu'ou, ina rawani i pudaa mei Haidaa.
21 A'a fei, ina lala'aa hamu'ou, uaa Christ na to fi'ina uaa hamu'ou ma ina augaa hamu'ou ale'ei fama'ama'a ba hamonei neneraa ei hunaa pinena.
22 "Lomi ina bigi'aa hepalo tata,
ana lomi na wareaa hepalo sifisifi'a."
23 Ei ro'aa warefafeloia, lomi na warefani a'a ro'ou; ro'aa fani fi'ina, lomi na ware ba fagianainaa ro'ou. Agia, inado'o aunaa hia panii mei na wanewane dududuana.

---

* **2:7: 2:7** O, *udenaa fafasui fei fasu'ufufugoi*

24 Anaia na tonaa ei hafelo'aa o'ou a'a fei hudi ununa pafoo fei haihai ba
onei ma'e wagii ei hafelo'a ma tatalai wagii tamanu na wanewane; a'a ei
loralorana, hamona rawani.
25 Uaa fama'a hamu'ou ale'ei madidiaa sipsipi, ma'uaa e'eni hamona
hadiwe'ainaa a'a mei Oma'ama'aa ei Sipsipi, mei Wagi'iaa ei harenuaa
hamu'ou.

3

Pifine ma Wawane Haroo Lalai

1 Ena pifine haroo lalai, ana ale'ei, hamonei fafefefanaa ei haroo hamu'ou
uaa nabaa nemea ro'ou lomi na nara ba fa'ua fei warea, woro rowe filoginaa
naranaraa ro'ou wagii ei maumau ei haroo ro'ou ma abaa wagii ei ware-
wareaa ro'ou,
2 ma'uaa wagii ei fanunuaa ro'ou ei fafa'arai ma fararabaa hamu'ou ei
gutanaa hamu'ou.
3 Ei fananamaiaa hamu'ou abaa manumanuu hawera ale'ei fifigaa hugoo
taba ma ei hawera gold o susuu hamu'ou.
4 Agia, hamatee manumanu laloo iaa hamu'ou, fei fananamaiaa famadu-
mua spiriti, fei lomi i pa'ai, fei na pa'i awatana i pudaa mei Haidaa.
5 Uaa sifei fei maumau fananamaiaa ei apunai pifine mina, ei na o'onai
unuu ro'ou a'a mei Haidaa. Rona fafefefanaa ei haroo ro'ou,
6 ale'ei Sarah, mei na guainaa Abraham ma ware ba hia fasuna. Hamu'ou
ale'ei na'una nabaa hamona bigi'aa tamanu na wanewane ma lomi hamona
mama'au.
7 Ena wawane haroo lalai, ana ale'ei, hamonei farawanima'aiaa ei haroo
hamu'ou ma fani honua a'a ro'ou uaa ro'ou, pududuu. Ma ana rowe tofipui
a'a hamu'ou fei rawani'a harenua. Bigi'aa fei ba lomi hepalo manumanu i
lawaraa ei lafulafuaa hamu'ou.

Ei Fi'ia wagii Tamanu na Rawani

8 Ma pafoo minaa e'ei, minaa hamu'ou nei hepaloi ua naranaraa hamu'ou;
finaranarainaa hememea, fihagui ale'ei filofui, fifaloloa'ii ma fifamadumuii.
9 Apuna fagianainaa ei rona fafeloaa hamu'ou o warefafeloaa ei rona
warefafeloaa hamu'ou, ma'uaa fani hawegia, uaa sifei fei pa'afina i lala'aa
hamu'ou ba hamonei to hawegia.
10 Uaa,
"Hini na nunuminia ba i gutani'eni'e
ma gutafarawanilao
nei'aa warefafelo o warefasifi.
11 Inei farapadi'ininaa ei hafelo'a ma bigi'aa ei rawani'a;
inei ponilabaginaa fei gutafirawania ma panarofia.
12 Uaa mei Fasu na fanunupa'aa ei wanewanea
ma guainaa ei lafulafuaa ro'ou,
ma'uaa ina ofadugaa ei rona bigi'aa ei hafelo'a."
13 Haa, hini ba i fagianainaa hamu'ou nabaa hamo'aa refubigi'aa ei
rawani'a?
14 Ma'uaa nabaa hamo'aa to fi'ia wagii tamanu na wanewane, hamona pa'i
hawegia. "Apuna ma'au a'a tamanu na fama'auaa* ro'ou; apuna narafate-
mua."
15 Ma'uaa laloo naranaraa hamu'ou, au u'ugainaa Christ ba hia Fasu.
Ranimai hamonei pa'i nafanafaa ei i'igaiaa mei i i'igainaa pa'afii fei o'onaia
unu hamona pa'i. Ma'uaa warefagigii fininaa honua;

* **3:14: 3:14** O, *a'a tamanu na fararaoaa*

16 ma hamonei aida ba lomi hamona bigifatata, uaa ena rona warefafeloaa
ei rawani'a bigi'aa hamu'ou a'a Christ, ro'aa mamafa a'a ei wiwitoiaa ro'ou.
17 Fei ba o to fi'ia a'a fei nunumiaa mei Haidaa na mua laraa fei ba o bigi'aa
ei hafelo'a.
18 Uaa ei hafelo'a, Christ na ma'e hepoa ua a'a minaa ei rama'a, mei
wanewanea a'a ei hafelo'a ba i duginaa hamu'ou a'a mei Haidaa. Rona
fo'afama'eaa fei hudi ununa, ma'uaa ina to harenua a'a fei Spiriti
19 ma a'a fei Spiriti ina wareware a'a ei spiriti, ei rona bobo'ai,
20 ei rona barafe mina mina a'a fei au i faduaa fei baua wa Noah ma na
fawiwi'ainaa ro'ou mei Haidaa. Hefi'a ua rama'a, puduu ro'ou fainaroa, rona
tela a'a fei ranu,
21 ma fei ranu fei, haduoo fei pudugufaia, fei ifi fatela'anaa hamu'ou
anaa—abaa fei fesufesuu loloo unu, ma'uaa fei uni'uni ba na fafa'arai† ua fei
naranara i pudaa mei Haidaa. Ina fatela'anaa hamu'ou uaa fei asi'anaa Jesus
Christ,
22 mei i dinaa pafea ma fi guta raudei ma'au mei Haidaa fipui a'a ei alo'alo,
ei forafora mawe ei faufaua, ei ro'ei fafefe a'ana.

4

Mei Haidaa, Hia fei Pa'afii fei Gutanamu

1 Si'ei ba Christ na to fi'ia wagii fei hudi ununa, hamonei ofafaufau a'a
fei maumau fei, uaa hini na tonaa fi'ia wagii fei hudi ununa na muainaa ei
maumau hafelo'a.
2 Si'ei, fei gutananalao yeni malagufu, lomi ba i bigi'aa ei hafelo'a nun-
umiaa unu, ma'uaa ba i bigi'aa ei nunumiaa mei Haidaa.
3 Uaa fama'a hamona fanima'aa tamanu rona bigi'ia ei roromaa—ei mau-
mau loloaa naranara, laraa huwi, hunu poapoai, hamamani, labarainaa ei
hafelo'a ma fei hafelo'a mau losuiaa ei sifisifi haidaa.
4 Lomi rona aida ba tani lomi hamona neneraa ro'ou a'a e'ei hafelo'a e'ei
ma rona warefafelo'uaa hamu'ou.
5 Ma'uaa ropowe u i ma'aa mei ba i dududuaa ei rona werawera mawe ei
ma'ea.
6 Ma ei rona ma'e, ana ronadii guai fei rawani'a warea si'ei ei hudi unuu
ro'ou ana i to dududua, ma'uaa wagii ei spiritii ro'ou, ronei neneraa ei
nunumiaa mei Haidaa.
7 Fei ia'iai minaa ei manumanu na rafi'i. Si'ei, inei arewa ei naranaraa
hamu'ou ma hamonei utofa'ainaa ana hamu'ou ba hamu'ou lafulafupa'i.
8 Ma pafoo minaa ei manumanu, hamoneimina fihagui, uaa fei hagua i
fua'onaa watauda ei mau hafelo'a.
9 Taufagutanaa hefi'adiai ma apuna bababau'u wagina.
10 Hememea nei biginaa tamanu fana ina tonia ba i hadumaa hefi'a ma nei
wewea fanaa ei maumau rawani'aa mei Haidaa.
11 Hini ba i ware, inei ware ale'ei bana'aa pa'aa wareaa mei Haidaa. Hini ba
i hadumaa rama'a inei bigi fininaa fei faufau na fania mei Haidaa ba wagii
minaa ei manumanu inei pa'i udugia mei Haidaa uaa Jesus Christ. I a'ana
inei pa'i hawera ma faufau ranimai ranimai. Amen.

Ei Fi'ia wagii fei Neneramu Christ

12 Ena tafiu, apuna ba'arofoa a'a fei fi'ia na nofininamii fei manimania,
fei hamo'ei guta wagina e'eni. Abaa u'ugai manumanu fei na nomai a'a
hamu'ou.
13 Ma'uaa hamonei ni'eni'e ba hamona tonaa fi'ia uaa Christ ba
hamo'amina unuwenuwe ena na fa'arewamai fei hawerana.

† **3:21: 3:21** O, *uga*

14 Nabaa rona warefafeloaa hamu'ou uaa fei haraa Christ, hamona pa'i
hawegia uaa fei Spiritii fei hawera ma mei Haidaa na oa pafoo hamu'ou.
15 Nabaa hamo'aa to fi'ia, fei pa'afina, inei'aa ba ona fo'afama'e, o topa'ai,
o bigi'aa hepalodiai manitoai hafelo'a, o fei maumau nigoaa ei pidawaiaa
hefi'a.
16 Ma'uaa, nabaa ona to fi'ia uaa yoi Christian, apuna mamafa. Onei
uduginaa mei Haidaa ba ona pa'i fei hara fei.
17 Uaa fei dududua neido'o asi'aa a'a ei maroaa mei Haidaa; ma nabaa o'ou
rawarawa, po'o batanaidiai a'a ei lomi rona neneraa fei rawani'a wareaa mei
Haidaa?
18 Ma,
"Nabaa na waiwai ba ro'aa tela ei wanewanea,
po'o batanaidiai a'a ei lomi rona pa'i
fei maumau mei Haidaa mawe ei hafelo'a?"
19 Si'ei, ei rona to fi'ia a'a fei nunumiaa mei Haidaa, ronei oafagugu a'a mei
Famamaraia, mei na oafagugu ma ronei bigifarawani'ualao ale'ei.

5

Ei Bauaniaa Losuu mawe ei Baubara

1 A'a ena bauaniaa fei losuu i dupuaa hamu'ou, u'ei i'igifawe'i a'a hamu'ou
hamatee yau ana hemea bauana, hemea na fanunupa'aa ei fi'iaa Christ ma
ana ba a oa fininaa fei hawera fei iwe arewamai:
2 Hamonei ale'ei oma'ama'aa ei sipsipi. Hamonei oma'aa fei maroaa mei
Haidaa, fei na ude panii hamu'ou ma pa'afina a'a ba hamonei bigi'ia ma'uaa
pa'aa noranamai naranaraa hamu'ou ale'ei i nunuminia mei Haidaa; nei'aa
wawa'ai poaa hamu'ou a'a ei mugoo po'i, ma'uaa hamonei refuhadumaa
rama'a;
3 hamonei'aa fa'agu'agui a'a ena rona udenaa panii hamu'ou, ma'uaa
hamonei ale'ei fama'ama'a a'a fei maroa fei.
4 Ma ena na nofa'arewamai mei Bauaniaa Oma'aa ei Sipsipi, hamopowe
tonaa fei tao fei hawera, fei lomi i pa'aitoo.
5 Hamu'ou ena baubara, ana ale'ei hamonei fafefefanaa ei bau. Minaa
hamu'ou, hamonei fifamamadumui, uaa
"Mei Haidaa na fadugeaa ei rona mamagugu,
ma'uaa ina fani rawani'a a'a ei rona famadumui."
6 Si'ei, famadumuinaa ana hamu'ou haroo fei faufau fei panii mei Haidaa ba
inei taufa'ugaa hamu'ou ena na nopa'aloo fei pa'aa au.
7 Fifaninaa panina minaa ei awataa hamu'ou, uaa inapa'aa naranaraiaa
hamu'ou.
8 Hamonei utofa'ainaa hamu'ou ma ofafaufau. Mei hani'u, mei na fabidi-
naa ununa hamu'ou na tatapa ale'ei hepalo lion ba i tadu'onomaa hamu'ou.
9 Fadugeia ma ufawe'i wagii fei narafawe'ia, uaa hamona aida ba ei lofuu
hamu'ou tadiwe'aiaa feni ano, ana roi tonaa fi'ia ana ale'ei hamu'ou.
10 Ma mei Haidaniaa minaa ei rawani'a fana, mei na lala'aa hamu'ou ba
hamonei oalao fipui a'a Christ wagii fei hawerana lomi i pedutoo, nenee
fei fi'iaa hamu'ou, fei lomi i udefamadii, iwe farawanidinaa hamu'ou ma
fawe'inaa hamu'ou ba hamonei faufaudiai ma ufawegipa'i.
11 I a'ana i ude fei faufau ranimai ranimai. Amen.

Ei A'apoo Warea

12 Silas,* mei una nara ba hia rawani'a lofuu, ina hadumau a'a ma'ideni
ne'iau ba a fa'unuwenuweaa hamu'ou ma warefa'uai ba feni ne'ia na
fa'arewaiaa fei rawani'aa mei Haidaa ma hamonei ufawe'i wagina.

* **5:12: 5:12** Warea Greek *Silvanus*, ana fei hara *Silas*

13 Ei narafawe'ia yei Babylon, ei rona rafei fipui a'a hamu'ou Mark, mei
ale'ei na'uu, rona aloawii fei famafufuoiaa ro'ou a'a hamu'ou.
14 Fifamafufuoinii a'a fei hatofaa puda fininaa hagua.
Fei gutafarawania na ude a'a minaa hamu'ou ena hamona oafipui a'a
Christ.

2 PETER

Warefa'aia

Feni faguapaloaa ne'iaa Peter fi dinaa a'a ei rawarawa narafawe'ia. Fei pa'aa baua warewarea wagina ba i hafududumaa ei sifisifi feroia ma ei mau fiharoharoipa'aia, ei noranamai a'a fei mau sifisifi feferoia.

Ma fapedupeduu ei, sifei ba ronei urofaa fei apa'aa mei Haidaa ma mei fasu Jesus Christ. Peter namina naranara watauda wagii fei feroiaa ei rona ware ba Christ lomi i hadiwe'imai. Ina ware ba fei i famadiaa Christ, sifei ba mei Haidaa lomi na nunuminaa nemea ba nei pa'ai ma'uaa ronei momo'ai a'a ei hafelo'aa ro'ou.

1 Yau Simon Peter, hemea nafi ma apostle Jesus Christ.

Feni ne'iau i dinaa a'a ei rona tonaa fei narafawe'ia, fei namina rawani ale'ei fei ona pa'i wagii fei wanewaneaa mei Fatela'ana, Jesus Christ, mei Haidaniaa o'ou:

2 Fei rawani'a ma gutafarawania i udegipe i a'a hamu'ou wagii fei apa'aa mei Haidaa mawe mei Fasuu o'ou Jesus.

Hamoneimina Fararabaiaa fei Rafeiaa mei Haidaniaa Hamu'ou

3 Fei faufau mei Haidaa na fanaa o'ou minaa ei ba onei pa'i fei maumau mei Haidaa laloo fei gutanaa o'ou wagii fei apa'aa o'ou hia, mei na lala'aa o'ou a'a fei hawerana ma rawani'ana.
4 A'a e'ei ina fanaa o'ou ei fa'unaia, ei napa'aa bauanai ma rawani uaa ba wagii ei, hamonei tonaa fei maumau mei Haidaa ma ponipa'ai a'a ei loloaa feni ano, ei noranamai a'a ei hafelo'a nunumia.
5 Uaa e'ei loloa e'ei, fei narafawe'iaa hamu'ou neimina apoidiai wagii ei rawani'a ma pafoo ei rawani'a, ei apa'a,
6 ma pafoo ei apa'a, utofa'ainaa ana hamu'ou ma pafoo fei mau utofa'aiaa ana hamu'ou, fei mau ofasisifawaiwaia ma pafoo fei mau fei, fei maumau mei Haidaa,
7 ma pafoo fei maumau mei Haidaa, fei mau firawaniaa ei filofui ma pafoo fei, hagua.
8 Uaa nabaa hamo'aa fagipealoo e'ei manumanu e'ei, a'a ba hamona guta ua o lomi hamona bigipa'i a'a fei apa'aa hamu'ou mei Fasuu o'ou Jesus Christ.
9 Ma'uaa hini lomi na pa'i e'ei, ana lomi na fanunupa'i ma hia hemea pudawerai ma na madi'inia ba na futo ei hafelo'ana mina.
10 Si'ei, ena lofuu, hamoneipa'aa refurefu ma fama'aia ba mei Haidaa na rafeinaa hamu'ou ma na lala'aa hamu'ou. Uaa, nabaa hamo'aa bigi'aa ei manumanu ei, lomi hamowe pasi wagii ei hafelo'a
11 ma Jesus Christ, mei Fasu ma Fatela'anaa o'ou ipowemina taufagutanaa hamu'ou a'a fei haparaiana.

Ei Diware'augaa fei Bu'u Apuna

12 Fa'ua ba hamona aidadii eni manumanu eni ma hamona u wagii fei fa'uaia, fei hamona pa'i e'eni, ma'uaa, ranimai amina'u fanonomi'uaiaa hamu'ou.
13 Woro na rawani ba unei fanonomidinaa hamu'ou nabaa a gutalao a'a feni hubeu,
14 uaa, una aida ba anaa a di'ininia, ana ale'ei i fama'adigau mei Fasuu o'ou Jesus Christ.

15 Ma adii fanima'aia ba nenee fei aunuau, hamo'amina'u nonominaa eni
manumanu eni.
16 Ei hai'ouna u'u ba batanai fei faufau ma fei noramiaa mei Fasuu o'ou
Jesus Christ, lomi hai'ouna nenegi'uaiaa ei u'ugaa hefi'a, ei gutanara'uaa
ro'ou, ma'uaa hai'ouna u'ugaa fei fanunupa'aa hai'ou wagii fei haparaiana.
17 Uaa ina to honua ma hawera a'a mei Haidaa, mei Ama, ei i guainaa fei
lao, fei i norai a'ana, fininaa fei Hawera wagii fei Haparaiana, fei na ware ba,
"Simeni, meni Na'uu, meni una haguia; unamina ni'eni'e a'ana."
18 Hai'ou ana na guainaa fei lao, fei noramiana pafea, ei hai'ou oafipui
a'ana pafoo fei maugeni na apunai.
19 Ma ona aida ba pa'aa fa'ua ei wareaa ei mamama'a ma ina rawani ba
hamoneipa'aa falanaa huoo hamu'ou wagina ana ale'ei we'ai dupuaa fei
roromaa nopa'aloo fei ba'apanii fei arewaa ma fei pi'uu arewaa na asi'aa i
laloo naranaraa hamu'ou.
20 Pafoo minaa ei, hamonei apa'ifarawaninia ba lomi hepalo diware'auga
laloo fei Bu'u Apuna ba i no'uamai pelee naranaraa hemea mamama'a.
21 Uaa ei diware'auga, lomi na pa'i fafasuina a'a fei naranaraa rama'a,
ma'uaa, ei rama'a, rona umuinaa ei wareaa mei Haidaa ei i gigiaa naranaraa
ro'ou fei Spiriti Apuna.

2

Ei Aree ei Sifisifi Feroia

1 Ma'uaa ana na pa'i sifisifi mamama'a dupuaa ei rama'a mina, ana ale'ei
ba iwe pa'i sifisifi feroia i dupuaa hamu'ou. Ro'aa fa'asi'apa'ainaa ei sifisifi
feroia, ei imina fafeloaa rama'a, ana ro'aa fadugeaa mei Fasu, mei na pono'aa
ro'ou—ma wagii fei, rowe fabatafainamii fei aree ana ro'ou.
2 Watauda, rowe neneraa ei mau mamafaa ana ro'ou ma warefafeloaa fei
talaa fa'uaia.
3 A'a fei bagitoo ro'ou, ei feroia ei, rowe to mugoo po'i wagii ei u'ugaa ro'ou
a'a hamu'ou. Fei aree ro'ou, udefamadianamai a'a ro'ou ma lomi i madii ma
ro'awe to fagianaa wagii ei hafelo'aa ro'ou.
4 Uaa mei Haidaa na dududuaa ei alo'alo, ei rona bigifatata, ei ina alonaa
ro'ou waduhero* ma aunaa ro'ou a'a ei hafelo'a bobo'aia† nopa'aloo fei au
dududua;
5 ana ina dududuaa ei gufu mina mina ei i aloamii fei mamaua suwela a'a ei
lomi rona neneraa mei Haidaa, ma'uaa ina opa'ainaa oloromea rama'a fipui
a'a Noah, mei na u'ugaa tamanu na wanewane;
6 ana ina fani aree ei gufu yei Sodom ma Gomorrah ba ronei gu'amatala ba
ro'ou ale'ei fama'ama'a a'a tamanu ba i nomai a'a ei lomi rona neneraa mei
Haidaa;
7 ana ina fatela'anaa Lot, hemea wanewanea, mei na fi'i naranarana a'a ei
loloaa ei barafea
8 (uaa mei wanewanea mei, namina fi'i fei wanewanea naranarana laloo
minaa ei arewaa a'a ei fanunuana ma guaiana ei hafelo'a bigi'a)—
9 nabaa ale'ei, ana na aida mei Fasu ba batanai i fatela'anaa ei rona nenegia
wagii ei manimania ma'uaa, i urofaa ei abaa wanewanea, ei ana roifi to aree
ro'ou e'eni nopa'aloo fei arewaa dududua.‡
10 Inapa'aa nofa'uaimai a'a ei rona neneraa ei nunumiaa fei loloaa nara-
naraa ro'ou§ ma barafeaa ei forafora.

---

* **2:4: 2:4** Warea Greek ba *Tartarus* † **2:4: 2:4** Hefi'a ne'ia ba *aunaa ro'ou a'a ei alatai i laloo fei roromaa* ‡ **2:9: 2:9** O, *urofaa ei abaa wanewanea, ei roi oma'a'uaiaa ei aree ro'ou nopa'aloo fei arewaa dududua.* § **2:10: 2:10** O, *neneraa ei nunumiaa unu*

Rona laugu'ai ma mamagugui ma lomi rona mama'au nabaa ro'aa warefafeloaa ei alo'alo;
11 ma fei faufau ro'ou, lomi na muainaa faufau ei alo'alo, ma'uaa ei
rawani'a alo'alo, lomi ba rowe uni'uniaa ei hafelo'a alo'alo i a'a mei Fasu.
12 Ma'uaa ei rama'a ei, rona warefafeloaa tamanu lomi rona apa'ia. Ro'ou
ale'ei ponotoo podu, nenegi'uaiaa nugee ro'ou, rona wanini'uamai ba hefi'a
rama'a ro'aa peainaa ro'ou ma fo'afama'eaa ro'ou.
13 Rowe to aree ro'ou wagii ei hafelo'a rona bigi'ia. Rona ni'eni'e nabaa
ro'aa bigi'aa ei hafelo'a i pudaa rama'a. Ro'ou ale'ei nanaa figifigi. Rona
wiwiwidi ua fininaa ei ni'eni'eaa ro'ou ena rona hananafipui a'a hamu'ou
ma'uaa rona fawawarororaa ei hanaa hamu'ou.*
14 Pudaa ro'ou, pudaa fiharoharoipa'aia ma lomi fafaa ro'ou bigi'aa ei
hafelo'a; rona foraa pinee ei lomi na ma'ua naranaraa ro'ou; fei mau wawa'ai
poa, pa'aa rafee ro'ou—na pasidigaa ro'ou umua!
15 Rona farapadi'ininaa fei wanewanea ma neneraa ei maumau Balaam,
mei na'uu Beor, mei na haguaa fei pono'aa ei hafelo'a.
16 Ma'uaa na warefawanewaneia hepalo donkey—hepalo manulelele lomi
i warepa'i—ma'uaa ina ware ale'ei rama'a ma paunainaa fei poapoaa mei
mamama'a.
17 Ei rama'a ei, ale'ei ranuu agi'agi lomi ranu wagina, o ale'ei ei papalei na
agisiminia fei baua lalarena. Fei pa'aa roromaa na ude'oma'aa ro'ou.
18 Uaa na ba'aba'a ua umuu ro'ou ma lomi hanuu ei wareaa ro'ou. Rona
fa'ere'ereaa hefi'adiai, ei na lara huwii ro'ou wagii ei nunumiaa unu, ei ba
ro'aa faraua a'a ei hafelo'a.
19 Rona ware ba ro alaraa ei ba ro'aa faraua, ma'uaa ana ro'ou, humuwa
a'a ei hafelo'a—uaa hemea rama'a, hia humuwa a'a tamanu na fasuinia.
20 Ronado'o di'ininaa fei maumau hafelo'aa feni ano, uaa rona apa'aa mei
Fasuu o'ou Jesus Christ, mei Fatela'ana, ma'uaa rona pasidiai ma na muainaa
ro'ou ei hafelo'a ma rona hafelodiai laraa fama'a.
21 Na rawani nabaa lomi rona aida fei maumau wanewanea laraa fei ba
rona aida ma momo'ai a'a fei apunaia warea rona tonia a'a hefi'a.
22 A'a ro'ou, na fa'uai ei warea ba, “Hepalo ponoto i hadiwe'inaa a'a fei
mumu'ana,” ma, “Hepalo moimoi na nunudii na faheduheduadiai a'a fei
hedu.”

3

Fei Arewaa mei Fasu

1 Ena tafiuu, sifeni feni faguapaloaa ne'iau a'a hamu'ou. Minaa guapaloeni,
fanonomii hamu'ou ba hamonei naranaraiaa ei rawani'a manumanu.
2 Nunumiau ba hamonei nonominaa tamanu rona wareia mina mina ei
apunaia mamama'a ma fei wareaa mei Fasuu o'ou, mei Fatela'ana, fei rona
wareia ei apostle.
3 Fama'a, hamonei apa'ia ba laloo ei a'apoo arewaa rowe nomai ei warefafeifeia ma rowe warefafeifei ma neneraa ei hafelo'a nunumiaa ro'ou.
4 Rowe ware ba, “Haa, nahaiga ei ba i nomai, ale'ei inado'o fa'unainia?
A'a fei ma'eaa ei amaa o'ou nopa'amiaa wagieni, minaa ei manumanu na
fimina'ei ua ana ale'ei i mamaraimai feni malagufu nopa'amii e'eni.”
5 Ma'uaa ana pa'aa naraa ro'ou ba ro'aa madi'inia ba a'a fei wareana mina,
mei Haidaa na famamaraiaa fei haroo pafea ma famamaraiaa feni malagufu
wagii fei ranu.
6 Feni malagufu mina, na wanoia fei ranu fei.

* **2:13: 2:13** Hefi'a ne'ia ba *fawawarororaa ei hananafipuiaa ro'ou*

7 Ma ana a'a fei warea fei, fei haroo pafea ma feni malagufu, guapaloei
mawe ei lomi rona neneraa mei Haidaa, rona oadiginaa manumanuu fei hafi
nopa'aloo fei arewaa dududua.
8 Ma'uaa hepalo ua manumanu ba hamonei'aa madi'inia, ena rawani'a
tafiu: A'a mei Fasu, heai arewaa ale'ei hefa pufaba'a igisimasi ma hefa
pufaba'a igisimasi ana ale'ei heai arewaa.
9 Lomi i famamadinaa fei fa'unaiana mei Fasu ale'ei naranaraa hefi'a ba
tani imina madii. Ina ofasisia a'a hamu'ou. Lomi na nunuminia ba nemea i
pa'ai, ma'uaa, ba minaa ei, ronei filoginaa naranaraa ro'ou.
10 Ma'uaa fei arewaa mei Fasu iwe nomai ale'ei hemea fafanao. Iwe pa'ai
fei haroo pafea fininaa meme'aia; fei hafi i gu'apedugaa minaa ei manumanu
ma feni malagufu mawe minaa ei manumanu wagina iwe ude arere ua.*
11 Si'ei ba minaa ei manumanu ropowe pedu ale'ei, hamonei naraia ba i
batanai fei mau gutanaa hamu'ou? Fei gutanaa hamu'ou nei fafa'arai ua ma
nei pa'i fei maumau mei Haidaa
12 ena hamo'ei guta'oma'oma'a ma ronaa† fei arewaa mei Haidaa. A'a fei
arewaa fei, fei hafi, iwe gu'aa fena haroo pafea ma eni manumanuu feni
malagufu ana ro'aa gu'apa'ai wagina.
13 Ma'uaa wagii fei fa'unaiana na fa'o'onainaa unuu o'ou ba i pa'i hefaa
manufau haroo pafea ma malagufu, fei gufuu ei wanewanea.
14 Ena tafiu, si'ei ba na o'onai unuu hamu'ou a'a fei, hamoneiminapa'aa
fafafa'arai, lomi hepalo tata ma hamonei oafirawanii a'ana.
15 Naraia ba fei ofasisiaa mei Fasuu ana fei tela'ana ana ale'ei i ne'ifanaa
o'ou hamu'ou mei rawani'a lofuu o'ou Paul wagii fei apa'a na fania mei
Haidaa.
16 Minaa ei ne'iana na fimina'ei ma ei paolaa ne'iana ana ale'ei feni ne'iau.
Ei ne'iana na pa'i hefi'a na waiwai ba omina apa'ia ma ei pola taba, ei rona
hamamagua, rona filoginia ana ale'ei ro'aa filogidigaa hefi'adiai Bu'u Apuna
ma ropowe to lagii ro'ou wagii fei.
17 Ena tafiu, si'ei ba hamona apa'idigaa fei, ofafaufau ma wagi'inaa ana
hamu'ou ba lomi hamo'aa atete a'a ei tataa ei barafea ma pasidi'ininaa ei
we'ia gutanaa hamu'ou.
18 Ma'uaa hamonei fagipeaa fei rawani'a ma fei apa'aa mei Fasuu o'ou Jesus
Christ, mei Fatela'ana. I a'ana na ude fei hawera e'eni ma ranimai! Amen.

---

* **3:10: 3:10** Hefi'a ne'ia ba *wagina i gu'amatala.* † **3:12: 3:12** O, *guta'oma'oma'a fininaa refurefua*

1 JOHN

Warefa'aia

Feni rawarawa ne'iaa John ba i aloia a'a hefi'a. Ina pa'i guapalo pa'afina. Fei ba i fa'unuwenuweaa ei igoa ba ronei oafipui a'a mei Haidaa ma mei na'una Jesus Christ. Ma fei ba ronei'aa neneraa fei sifisifi feroia, fei i fafeloaa fei oafipuiaa ro'ou.

Sifei fei sifisifi feroia ba ei manumanu wagii feni ano na hafelo ma si'ei, Jesus mei na'uu mei Haidaa abaa pa'aa rama'a. Ana rona feroi ba fei tela'ana abaa manumanuu rawani'a bigi'a o haguaa hefi'a.

Ma'uaa John na fadugeaa ei feroia ei i fa'arewaia ba Jesus Christ pa'aa rama'a ma minaa ei rona narafawe'i a'ana ma haguaa mei Haidaa, ana ronei fihagui.

Fei Wareaa Harenua

1 Hai'ou'aa u'ugaa mei na oa farawarawa, mei hai'ouna guai'araia, mei hai'ouna ma'aia ma ei panii hai'ou na panarofia. Ma mei hai'ouna u'ugia, hia ana fei wareaa harenua.
2 Fei harenua fei, nawe arewa. Hai'ouna fanunuia ma ufugia ma warefanaa hamu'ou fei harenua lomi i pedutoo, fei na oafipui a'a mei Ama, fei nawe arewa a'a hai'ou.
3 Hai'ou warefanaa hamu'ou tamanu hai'ouna fanunuia ma guainia ba hamonei oafipui a'a hai'odu mawe mei Ama ma mei Na'una, Jesus Christ.
4 Hai'ouna ne'ifanaa hamu'ou ba fei ni'eni'eaa o'ou* imina apoidiai.

Tatalai wagii fei We'ai

5 Sifeni, feni warea hai'ouna guainia a'ana ma warefanaa hamu'ou: mei Haidaa ana fei we'ai ma i a'ana pa'aa lomi ma'ida roromaa.
6 Nabaa o'aa ware ba ona oafipui a'ana, ma'uaa ana oifi tatalai wagii fei roromaa, oi warefasifi ua ma lomi ona talai wagii fei fa'uaia.
7 Ma'uaa si'ei ba hia na oa wagii fei we'ai, nabaa o'aa tatalai wagii fei we'ai ana ale'ei hia, ona gutafirawanii ma fei namoo Jesus, mei Na'una na fafafa'arainaa o'ou a'a minaa ei† hafelo'a.
8 Nabaa o'aa ware ba lomi hafelo'aa o'odu, oi sifi'aa ana o'ou ma fei fa'uaia lomi laloo iaa o'ou.
9 Ma'uaa nabaa o'aa warefania ei tataa o'ou, si'ei ba ina oafagugu ma na wanewane, iwe futoaa ei hafelo'aa o'ou ma fafafa'arainaa o'ou a'a minaa ei manumanu lomi na wanewane.
10 Nabaa o'aa ware ba lomi ona bigi'aa ei hafelo'a, hanuna ba hia fi sifi ba ona hafelo ma fei wareana, lomi udeana laloo iaa o'ou.

2

1 Ena rawani'a na'uu, u'ei ne'inawii a'a hamu'ou ba hamonei'aa bigifatata. Ma'uaa nabaa nemea i bigifatata, ona pa'idii hemea umuiaa o'odu a'a mei Ama—Jesus Christ, hemei Wanewanea.
2 Hia mei na ma'e ba i fawanewaneaa watolaa mei Haidaa ma o'ou, mei na pono'aa ei hafelo'aa o'ou ma abaa unaa o'ou ua, ma'uaa* minaa ei rama'a yeni malagufu anaa.
3 Onapa'aa aida ba o'aa apa'ia nabaa o'aa neneraa ei wareana.

---

* **1:4: 1:4** Hefi'a ne'ia ba *ni'eni'eaa hamu'ou* † **1:7: 1:7** O, *a'a hepapalo* * **2:2: 2:2** O, *Hia mei i fapipi'ainaa fei sibaa mei Haidaa, mei i tosiminaa ei hafelo'aa o'ou ma abaa uniaa o'ou ua, ma'uaa*

4 Mei i ware ba, “Yau na apa'ia,” ma'uaa lomi na neneraa ei wareana, hia
pa'aa sifisifi ma fei fa'uaia lomi laloo iana.
5 Ma'uaa hini i neneraa fei wareana, fei haguaa mei Haidaa† napa'aa gugu
ei warana a'ana. Ale'ei, onawe aida ba o'ou i a'ana:
6 Hini i ware ba hia na oafipui a'ana, inei tatalai ana ale'ei tatalaiaa Jesus.
7 Ena rawani'a tafiu, a'a ba u'ei ne'inaa hepalo manufau warea, ma'uaa feni
warea na udedii ma hamona guaidigia fama'a.
8 Ma'uaa ana u'ei ne'ifanaa hamu'ou ana ale'ei hepalo manufau warea. Fei
fa'uaia wagii fei na arewa a'ana mawe hamu'ou. Uaa fei roromaa ifi dii e'eni
ma fei pa'aa we'ai ifi we'a e'eni.
9 Hini i ware ba hia laloo fei we'ai, ma'uaa na bidibidi ununa a'a mei lofuna,
ana fi oa laloo fei roromaa e'eni.
10 Hini i haguaa mei lofuna, ina oa laloo fei we'ai ma lomi hepalo manu-
manu a'a mei‡ i fa'alabe'ia.
11 Ma'uaa hini na bidibidi ununa a'a mei lofuna, ina oa ma tatalai laloo fei
roromaa; lomi ina aida ba i dinaia, uaa fei roromaa na tapu'aa pudana.
12 U'ei ne'inaa a'a hamu'ou ena rawani'a baduu,
uaa ei hafelo'aa hamu'odu, ina futoia wagii fei harana.
13 U'ei ne'inaa a'a hamu'ou, ena ama,
uaa hamona apa'idigaa mei na oa farawarawa.
U'ei ne'inaa a'a hamu'ou, ena baubara,
uaa hamona muainaa mei hafelo'a.
U'ei ne'inaa a'a hamu'ou, ena rawani'a baduu,
uaa hamona apa'aa mei Ama.
14 U'ei ne'inaa a'a hamu'ou, ena ama,
uaa hamona apa'idigaa mei na oa farawarawa.
U'ei ne'inaa a'a hamu'ou, ena baubara,
uaa hamona faufau,
ma fei wareaa mei Haidaa na oa laloo iaa hamu'ou,
ma hamona muainaa mei hafelo'a.

Apuna Haguaa feni Ano

15 Apuna haguaa feni ano, o hepalo manumanu wagina. Nabaa nemea na
haguaa feni ano, fei haguaa mei Ama, lomi i laloo iana.
16 Uaa minaa ei manumanuu feni ano, ale'ei fei nunumiaa unu, fei nana-
maia puda ma fei mamaguguaa hemea wagii ei bigi'ana ma ei hapena—abaa
noranarai a'a mei Ama, ma'uaa noranamai a'a feni ano.
17 Feni ano ma ei nunumiana, ro'aa pedu, ma'uaa mei i bigi'aa ei nunumiaa
mei Haidaa, i minaa oa ranimai ranimai.

Warefa'aia a'a mei i Fadugeaa Christ

18 Ena rawani'a baduu, wagieni, feni a'apoo au; ma hamona guaidigia ba
ifi nomai mei Fadugeaa Christ. Ma nopa'amii wagieni na nodigimai watauda
rona fadugeaa Christ. Si'ei, o aida ba feni, a'apoo au.
19 Rona ita'adi'ininaa o'ou, uaa ro'odu, abaa pa'aa maroaa o'ou. Nabaa
ro'ou pa'aa maroaa o'odu, ro'aa oafipui a'a o'ou; ma'uaa fei aunuaa ro'ou na
fama'aia ba lomi hemea ro'ou ba hia maroaa o'odu.
20 Ma'uaa mei Apunaia na papaditainaa hamu'ou ma si'ei minaa hamu'ou
na aida fei fa'uaia.§
21 Eni a ne'inaa a'a hamu'ou, a'a ba lomi hamona aida fei fa'uaia, ma'uaa
ba hamona aidadii fei fa'uaia. Ma lomi hepalo sifisifi na lele'amai wagii fei
fa'uaia.

---

† **2:5: 2:5** O, *wareana, fei haguana mei Haidaa minaa hamu'ou na aida minaa ei manumanu.*

‡ **2:10: 2:10** O, *a'a fei*

§ **2:20: 2:20** Hefi'a ne'ia ba

22 Hini mei sifisifi? Ana mei i ware ba Jesus abaa Christ. Mei rama'a ale'ei,
hia na fadugeaa Christ—ina fadugeaa mei Ama ma mei Na'u.
23 Uaa hini na ofadugaa mei Na'u, ana na ofadugaa mei Ama ma hini i
ugainaa mei Na'u ana na pa'i mei Ama.
24 Hamoneimina oma'ama'aa tamanu guaiaa hamu'ou fama'a ba nei oa i
laloo iaa hamu'ou. Nabaa fei warea na oa i a'a hamu'ou, ana hamona oa a'a
mei Na'u ma mei Ama.
25 Ma sifeni, feni fa'unaiana a'a o'ou ba owe pa'i harenua lomi i pedutoo.
26 U'ei ne'inaa eni manumanu eni a'a hamu'ou uaa na pa'i hefi'a ba ro'aa
fa'ateteaa hamu'ou ma dugifarauaninaa hamu'ou.
27 Fei papaditaia hamona tonia a'a Christ na oa i a'a hamu'ou. Ma lomi ha-
mona nunumidinaa nemea ba i feroinaa hamu'ou. Ma'uaa fei papaditaiana
i feroinaa hamu'ou minaa ei manumanu ma fei papaditaia fei, pa'aa fa'ua,
abaa sifisifi. Ma ana ale'ei i feroinaa hamu'odu, hamonei oa i a'ana.

Na'uu mei Haidaa

28 Ma eni, ena rawani'a baduu, hamonei oa'ualao i a'ana, uaa ena ina
nomai, owe pa'i o'ugaa o'ou ma lomi o'awe mamafa i ma'ana.
29 Hamona aida ba hia na wanewane ma si'ei ana hamonei aida ba mei i
bigi'aa ei na wanewane na waninidii a'ana.

3

1 Ma'aiaa fei baua hagua na fanaa o'ou mei Ama, ale'ena ba o'ou, na'uu mei
Haidaa. Ma pa'aa fa'ua ba o'ou na'uu mei Haidaa. Ma ei rama'aa feni ano,
lomi rona apa'aa o'ou, uaa lomi rona apa'ia.
2 Ena rawani'a tafiu, e'eni, o'ou na'uu mei Haidaa, ma'uaa e'eni otawe
apa'ia ba nefarani o'ou batanai. Ma'uaa ona aida ba ena na nomai,* owe
ale'ena hia, uaa owe fanunuia ba pa'aa hia.
3 Hini na pa'i feni o'onaia unu nei fafafa'arainaa anaia, ana ale'ei hia ba na
fafa'arai.
4 Hini i bigi'aa ei hafelo'a na barafeaa fei law; uaa ei hafelo'a lomi na
neneraa fei law.
5 Hamona aida ba eni i nogio ba i futoaa ei hafelo'aa o'odu. Ma i laloo iana
lomi hepalo hafelo'a.
6 Lomi hemea i oa a'ana ma i'u bigi'uaiaa ei hafelo'a. Hini i'u bigi'uaiaa ei
hafelo'a, lomi na fanunuia ma ana lomi na apa'ia.
7 Ena rawani'a baduu, lomi na rawani ba nemea i fa'ateteaa hamu'ou ma
dugifarauaninaa hamu'ou. Mei i bigi'aa ei na wanewane, hia na wanewane
ana ale'ei hia na wanewane.
8 Hini i bigi'aa ei hafelo'a na oa a'a mei hani'u uaa rawarawa ma nopa'amii
e'eni mei hani'u na bigi'aa ei hafelo'a. Fei pa'afii fei noramii mei Na'uu mei
Haidaa ba i fapedugaa ei bigi'aa mei hani'u.
9 Mei i waninidiai a'a mei Haidaa, lomi i'u bigi'uaiaa ei hafelo'a uaa fei
maumau mei Haidaa na oa i laloo iana; lomi na hawia ba i'u bigi'aa ei hafelo'a
uaa ina waninidiai a'a mei Haidaa.
10 Ale'ei, o'ou aida ba e'ei, na'uu mei Haidaa ma e'ei, na'uu mei hani'u: Hini
lomi i bigi'aa ei na wanewane, hia abaa na'uu mei Haidaa; ma hini lomi i
haguaa mei lofuna, hia ana abaa na'uu mei Haidaa.

Fihaguinaa Hememea

11 Sifeni, feni warea hamona guainia fama'ama'a: Onei fihaguinaa
hememea o'ou.

---

* **3:2: 3:2** O, *ena na fa'arewamai*

12 Hamonei'aa ale'ei Cain, mei maroaa mei hafelo'a. Ina fo'afama'eaa
mei lofuna. Ma tani i fo'afama'eia? Hamatee na hafelo ei bigi'ana ma na
wanewane ei bigi'aa mei lofuna.
13 Ena lofuu, hamonei'aa ba'arofo nabaa na bidibidi unuu feni ano a'a
hamu'ou.
14 Ona aida ba ona di'inidigaa fei ma'ea ma dinaa a'a fei harenua, uaa ona
haguaa ei lofuu o'odu. Hini lomi na pa'i fei hagua ana fi oa a'a fei ma'ea.
15 Mei i bidibidi ununa a'a lofuna, hia ale'ei hemea i fo'afama'e rama'a ma
hamona aida ba mei rama'a alemei, lomi i pa'i fei harenua lomi i pedutoo.
16 O'ouna aida fei hagua ale'ei: Jesus Christ na fanaa fei harenuana a'a
o'odu. Ma o'odu, ana onei fanaa fei harenuaa o'ou a'a ei lofuu o'ou.
17 Ma nabaa nemea na pa'i hefi'a manumanu ma na fanunu'apa'ia ba mei
lofuna na gutafafelo ma na ofadugia, fei haguaa mei Haidaa pa'aa lomi i
a'ana.
18 Ena rawani'a baduu, fei pa'aa hagua abaa manumanuu warewarea ua.
Onei haguaa ei lofu fininaa bigi'a wagii tamanu na fa'uai.
19 Ma wagii fei, ona aida ba ona oafipui a'a fei fa'uaia ma fapapaiaa fei
naranaraa o'ou inamoana
20 ena ona naranara ba ona hafelo. Uaa mei Haidaa na bauanadiai laraa ei
naranaraa o'ou ma na apa'idigaa minaa ei manumanu.
21 Ena rawani'a tafiu, nabaa fei naranaraa o'ou lomi na dududuaa o'ou, te,
na pa'i o'ugaa o'ou a'a mei Haidaa
22 ma tonaa tamanu ona i'iginia a'ana, uaa ona neneraa ei wareana ma
bigi'aa ei nunumiana.
23 Ma sifeni, feni wareana: onei narafawe'i a'a fei haraa mei na'una, Jesus
Christ ma fihaguinaa hememea ana ale'ei ei wareana a'a o'ou.
24 Ena rona guainaa ei wareana, rona oafipui a'ana ma ana na oafipui a'a
ro'ou. Ma o'ou apa'ia ba ina oafipui a'a o'ou a'a fei Spiriti uaa fei fanana o'ou.

4

Fihawawagima'aiaa ei Spiriti

1 Ena rawani'a tafiu, apuna nara ba minaa ei spiriti, minaa fa'ua, ma'uaa
hamonei fihawawagima'aiaa ro'ou ba afaia noranarai a'a mei Haidaa, uaa
watauda mamama'a sifisifi, rona tatalai yeni malagufu.
2 Hamo'aa apa'ia ba fei Spiritii mei Haidaa, ale'eni: fei spiriti, fei na ware
ba Jesus Christ na pa'i pigiona, noranarai a'a mei Haidaa,
3 ma'uaa fei spiriti lomi na ugainaa Jesus, abaa norai a'a mei Haidaa. Hefei,
spiritii mei na fadugeaa Christ, hefei spiriti hamona guaidigia ba iwe nomai
ma e'eni na oadii yeni malagufu.
4 Ena rawani'a baduu, hamu'ou norai a'a mei Haidaa ma hamona muaidi-
gaa ro'ou ale'ei, uaa mei i oa laloo iaa hamu'ou na faufaudiai laraa mei na oa
yeni ano.
5 Noramiaa ro'ou yeni ano ma si'ei, ro'aa wareaa ei naranaraa feni ano. Ma
ei rama'aa fei ano, rona guainaa ro'odu.
6 O'ou norai a'a mei Haidaa ma mei na apa'aa mei Haidaa i guainaa o'odu,
ma'uaa mei lomi na apa'aa mei Haidaa, ana lomi i guainaa o'ou. Ale'ei, o'aa
fanunu'apa'ia ba fei, fa'ua Spiriti,* ma fei, sifisifi spiriti.

Fei Haguaa mei Haidaa ma fei Haguaa O'ou

7 Ena rawani'a tafiu, onei fihaguinaa hememea o'ou, uaa fei hagua nora-
narai a'a mei Haidaa. Mei i pa'i hagua, na waninidiai a'a mei Haidaa ma na
apa'aa mei Haidaa.

* **4:6: 4:6** O, *spiriti*

8 Mei lomi na pa'i hagua, ana lomi na apa'aa mei Haidaa, uaa mei Haidaa
ana fei hagua.
9 Mei Haidaa na fama'aiaa o'ou fei haguana ale'ei: Ina pa'i hemea ua
Na'una† ma na alonagii hia yeni malagufu ba o'aa to harenua a'ana.
10 Sifeni feni pa'aa hagua: a'a ba ona haguaa mei Haidaa, ma'uaa mei
Haidaa na haguaa o'ou ma na aloagii mei Na'una ba nei ma'e ma pono'aa‡
ei hafelo'aa o'ou ba i fawanewaneaa watolaa o'ou ma mei Haidaa.
11 Ena rawani'a tafiu, si'ei ba mei Haidaa na haguaa o'ou ale'ei, ana onei
fihaguinaa hememea o'ou.
12 Lomi hemea na ma'a mei Haidaa, ma'uaa nabaa o'aa fihaguinaa
hememea o'odu, mei Haidaa i oafipui a'a o'odu ma fei haguana i gugu warana
a'a o'ou.
13 Ona aida ba ina oa laloo iaa o'odu ma o'ou i a'ana, uaa ina fanaa o'ou fei
Spiritina.
14 Ma hai'ouna fanunuia ma u'ugia ba mei Ama na alodigaree mei Na'una
ba nei fatela'anaa eni rama'aa malagufu.
15 Hini na uga ba Jesus, hia Na'uu mei Haidaa, mei Haidaa na oa laloo iana
ma hia a'a mei Haidaa.
16 Ma si'ei, ona aida fei haguaa mei Haidaa ma fapapanai wagina.
Mei Haidaa, ana fei hagua. Hini na tatalai fininaa fei hagua na oafipui a'a
mei Haidaa ma mei Haidaa ana na oafipui a'ana.
17 A'a fei, ona aida ba ei waraa fei hagua napa'aa gugu a'a o'ou. Ma si'ei,
owe u fawe'i laloo fei arewaa dududua, uaa yeni malagufu, ei maumau o'ou,
ana ale'ei maumauna.
18 Wagii fei hagua, lomi ma'aua, uaa fei pa'aa hagua na siminaa fei ma'aua,
uaa fei ma'aua na nofipuimai a'a fei fagianaa. Hini na mama'au, atawe gugu
ei waraa fei haguana.
19 Ona pa'i fei hagua, uaa inado'o haguaa o'ou.
20 Mei i ware ba, “Yau, na haguaa mei Haidaa,” sifi'ana nabaa na bidibidi
ununa a'a mei lofuna. Uaa hini lomi na haguaa mei lofuna, mei hia na
fanunuia, batanai ba i haguaa mei Haidaa, mei lomi na fanunupa'ia?
21 Ma ina fanaa o'ou feni wareana feni: Hini i haguaa mei Haidaa, neipa'aa
haguaa mei lofuna anaa.

5

Fei Narafawe'ia a'a mei Na'uu mei Haidaa

1 Hini i uga ba Jesus hia mei Christ, waninianamai a'a mei Haidaa. Ma hini
i haguaa mei Ama ana nei haguaa hini rama'a na waninidiai a'ana.
2 Ona aida ba ona haguaa ei na'uu mei Haidaa uaa ona haguaa mei Haidaa
ma bigi'aa ei wareana.
3 Hefei ba ona haguaa mei Haidaa: sifei ba o'aa guainaa ei wareana. Ma ei
wareana, lomi na rata.

Fa'uaia ma Hagua

4 Uaa hini i waninimai a'a mei Haidaa na muainaa feni ano. Fei faufau, fei
na muainaa feni ano, sifeni ba onei narafawe'i.
5 Hini na muainaa feni ano? Unaa mei i narafawe'i ba Jesus, hia Na'uu mei
Haidaa.
6 Simeni, meni i nomai a'a fei ranu ma fei namo, meni Jesus Christ. Lomi
ina nomai a'a fei ranu ua, ma'uaa na nomai a'a fei ranu ma fei namo. Ma fei
Spiriti na u'u, uaa fei Spiriti ana fei fa'uaia.

† **4:9: 4:9** O, *hemea ua fuaiana Na'una* ‡ **4:10: 4:10** O, *Na'una ba i fapipi'ainaa fei sibana ma tosiminaa*

7 Uaa, odumanuei, rona u'u:
8 fei Spiriti,* fei ranu ma fei namo; ma odumanuei, u'ugaa ro'ou, minaa heai.
9 O'aa tonaa u'ugaa rama'a, ma'uaa fei u'ugaa mei Haidaa, na mua, uaa fei u'uga fei, noranarai a'a mei Haidaa ma na u'ugaa mei Na'una.
10 Hini i narafawe'i a'a mei Na'uu mei Haidaa, ina pa'i feni u'uga laloo iana. Hini lomi na nara ba fa'ua fei wareaa mei Haidaa, hanuna ale'ei ba mei Haidaa, sifisifi. Uaa lomi na nara ba pa'aa fa'ua fei u'ugaa mei Haidaa mei Na'una.
11 Ma sifeni, feni u'uga: mei Haidaa na fanaa o'ou fei harenua lomi i pedutoo. Ma fei harenua fei na nofipuimai a'a mei Na'una.
12 Hini na pa'i mei Na'u, ana na pa'i fei harenua; hini lomi na pa'i mei Na'uu mei Haidaa, ana lomi na pa'i fei harenua.

Harenua Lomi i Pedutoo

13 U'ei ne'inaa eni manumanu eni a'a hamu'ou, ena hamona narafawe'i a'a fei haraa mei Na'uu mei Haidaa ba hamonei aida ba hamona pa'i fei harenua lomi i pedutoo.
14 Fei o'uga ona pa'i ei o nofarafi'inaloo mei Haidaa, sifei ba: nabaa o'aa i'iginaa hepalo manumanu na neneraa fei nunumiana, i guainaa o'ou.
15 Ma nabaa ona aida ba ina guainaa tamanu i'igaiaa o'ou, te, ona aida ba o'aa tonia a'ana.
16 Nabaa nemea, i fanunuaa mei lofuna na bigifatata, hepalo tata lomi i notonaa hia ma'ea, inei lafulafu ma mei Haidaa i fani harenuaa mei lofu mei. U'ei wareaa ei rona bigifatata, ma'uaa ei tataa ro'ou, lomi na notonaa ro'ou ma'ea. Ina pa'i hepalo tata ba na pa'i ma'ea wagina. A'a ba u'ei ware ba inei lafulafu wagii fei.
17 Minaa ei tata na hafelo, ma'uaa hefi'a tata, lomi na pa'i ma'ea wagina.
18 Ona aida ba mei waninidianamai a'a mei Haidaa, lomi i'u bigi'uaiaa ei hafelo'a. Mei uma'ua waniniamii mei Haidaa iwe oma'aia ma mei hafelo'a, lomi i fafelopa'ia.
19 Ona aida ba o'ou, na'uu mei Haidaa ma minaa feni ano na oa haroo mei hafelo'a.
20 Ana ona aida ba mei Na'uu mei Haidaa na nodimai ma fani apa'aa o'odu ba onei apa'aa mei na fa'uai. Ma ona oa a'a mei fa'uaia ma mei na'una Jesus Christ, mei pa'aa Haidaa, ana fei harenua lomi i pedutoo.
21 Ena rawani'a baduu, hamonei'aa oa a'a ena haidaa sifisifi ma wagi'inaa hamu'ou.

---

* **5:8: 5:7-8** Hefi'a ne'ia ba *odumanuei, rona u'u i pafea: mei Ama, fei Warea ma fei Spiriti Apuna ma o'oduei, hepalo ua. 8 Ma odumanuei na u'u yeni malagufu: fei Spiriti* (lomi laloo hepalo ne'ia Greek hinenee fei 16th century)

2 JOHN

Warefa'aia

Feni faguapaloaa ne'iaa John ba i aloia a'a hefi'a. Ina ne'i ba hia mei bauaniaa fei losuu ma fei ne'iana i dinaa a'a mei rawani'a pifine ma ei na'una. Fi hanunuinaa hepalo losuu ma ei losuia. Ma'idei warewareana fi i'iginaa ro'ou ba ronei fihaguinaa hememea ma ana fi aweinaa ro'ou a'a ei feroiaa ei sifisifi.

1 Yau mei bauaniaa fei losuu.

Una aloaa feni a'a fei losuu, fei na rafeinia mei Haidaa mawe hamu'ou ena
losuia wagina, hamu'ou ena una haguaa hamu'ou wagii fei fa'uaia. Ma abaa
unaa yau ua. Minaa ei rona apa'aa fei fa'uaia ana rona haguaa hamu'ou
2 uaa fei fa'uaia na oa laloo iaa o'ou, fei na oafipui a'a o'ou ranimai.

3 Fei rawani'a, faloloa'ia ma gutafarawania, noramiaa ro'ou a'a mei
Haidaa, mei hia Ama mawe Jesus Christ, mei Na'uu mei Ama. E'ei na oafipui
a'a o'ou fininaa fei fa'uaia ma fei hagua.

Fa'uaia ma Hagua

4 Unamina ni'eni'e, uaa hefi'a losuia a'a hamu'ou, rona tatalai wagii fei
fa'uaia ana ale'ei fei wareaa mei Ama ba onei bigi'ia.
5 Ma e'eni, ena losuia, a'a ba u'ei ne'inaa hefaa manufau warea a'a
hamu'ou, ma'uaa ana fena ona todigia fama'a. Fei i'igaiau sifei ba onei
fihagui.
6 Ma sifeni feni hagua, ba o'aa talaineneraa ei wareana. Ana ale'ei guaiaa
hamu'ou fama'a ba hamonei tatalai wagii fei hagua.
7 Yeni malagufu na nodigimai watauda sifisifi'a, ei rona ware ba Jesus
Christ lomi na pa'i pigiona ei i nomai. Mei rama'a ale'ei, hia sifisifi ma ana
hemea fadugeaa Christ.
8 Oma'aa hamu'ou. Apuna fapa'aiaa ma'ida pono'a wagii tamanu hamona
bigidigia, ma'uaa ba hamo'aa topedugia.
9 Mei i au'ualao naranarana ma lomi na feroilao a'a Christ, mei Haidaa lomi
a'ana. Mei na oafawe'i a'a fei feroia, ana na oafipui a'a mei Ama ma mei Na'u.
10 Nabaa nemea i nomai ma fadugeaa feni feroia, apuna duginaa hia
humuu hamu'ou o taufagutania.
11 Mei i taufagutania, ana na fapanapana a'a ei hafelo'a bigi'ana.

A'apoo Warea

12 Watauda eni ba a ne'ifanaa hamu'ou, ma'uaa lomi na nunuminia ba a
ne'i. Agia, nunumiau ba o'aa fifanunui ma fiwarewarei ba fei ni'eni'eaa o'ou
neimina bauanai.

13 Eni losuia yeni, eni rafeiaa mei Haidaa, rona famafufuoinaa hamu'ou.

3 JOHN

Warefa'aia

Feni fa'odumanuaa ne'iaa John i aloia a'a hefi'a. Hia mei bauaniaa fei losuu ma na aloia a'a hemeadiai bauaniaa losuu, harana Gaius. John na tenaa Gaius uaa fei hadumana ei narafawe'ia ma ba inei oma'aa anaia a'a hemea, harana Diotrephes.

1 Yau meni bauaniaa fei losuu.

U'ei aloaa feni a'amu, mena rawani'a tafiu Gaius, mena una haguio wagii fei fa'uaia.

2 Mena rawani'a tafiu, una lafulafu ba fei unumu nei rawani ua ma minaa ei gutanamu nei rawani ana ale'ei ei rawani'a laloo iamu.
3 Unamina ni'eni'e uaa hefi'a ei lofu, rona nomai ma u'u ba ona oafagugu a'a fei fa'uaia ma ana ona tatalai wagii fei fa'uaia.
4 Namina apoidiai fei ni'eni'eau ei a guainia ba ei na'uu, rona tatalai wagii fei fa'uaia.

Gaius, Hia Rawani'a Rama'a

5 Mena rawani'a tafiu, ona oafagugu wagii ena bigi'amu a'a ei lofu ma ei ana lomi onamina apa'ifarawaninaa ro'ou.
6 Rona u'ufanaa feni losuu yeni fei haguamu. Ena ona fatalainaa ro'ou, ina rawani ba o'aa fanaa fei honuaa mei Haidaa a'a ro'ou.
7 Rona aunutatalai wagii fei Hara ma lomi rona hadumaa ro'ou ei roromaa.
8 Si'ei, onei taufagutanaa ei rama'a ale'ei ba o'aa bigifipui a'a ro'ou wagii fei fa'uaia.

Diotrephes ma Demetrius

9 Unadii ne'i a'a fena losuu yena, ma'uaa Diotrephes, mei i uduginaa hia pafea, lomi na ugainaa fei foraforau.
10 Si'ei, nabaa a nomai, awe fa'arewaiaa fei bigi'ana, fei wiwitoiana hai'ou. Ma ina'aida bigi'aa hepalo manumanu namina hafelodiai. Sifei ba pa'aa lomi na'aida fagutanaa ei lofu. Ma hepalodiai, na'aida pauninaa ei rama'a, ei ba ro'aa fagutanaa ei lofu. Ma na'aida fa'ita'anaa ro'odu a'a fei losuu.
11 Mena rawani'a tafiu, apuna neneraa tamanu na hafelo, ma'uaa tamanu na rawani. Mei i bigi'aa ei rawani'a, noramiana a'a mei Haidaa. Mei i bigi'aa ei hafelo'a, lomi na u fanunu mei Haidaa.

A'apoo Warea

12 Minaa ei rama'a, rona u'ugaa fei rawani'aa Demetrius. Ma fei fa'uaia ana na uniaa ei rawani'ana. Hai'ou ana na u'ugia ba hia rawani'a rama'a ma hamona aida ba pa'aa fa'ua ei u'ugaa hai'ou.
13 Watauda eni ba a ne'ifanio, ma'uaa lomi na nunuminia ba a ne'i.
14 Nunumiau ba lomi i madii ma awii ma'a yoi ma agua fiwarewarei.
Gutafarawani. Eni tafii agua yeni, rona famafufuoinawii hamu'ou. La'aa haraa ena tafii agua yena ma famafufuoinaa hememea ro'ou.

JUDE

Warefa'aia

Feni ne'iaa Jude fi aweinaa ei igoa wagii ei sifisifi feroia, ei rona ware ba ro'ou narafawe'ia ma ba ronei fo'a'ualao wagii fei narafawe'ia, fei i fanaa ei rama'aa gufuna mei Haidaa.

1 Yau Jude, hemea nafii Jesus Christ. Yau ana lofuu James.

Feni ne'iau, i dinaa a'a ei rafeia, ei na haguaa ro'ou mei Haidaa, mei hia Ama. I dinaa a'a ei ina oma'aa ro'ou Jesus Christ:

2 Faloloa'ia, gutafarawania ma hagua i oa fabauanai a'a hamu'ou.

Ei Hafelo'a ma fei Aree ei Rona Ofadugaa mei Haidaa

3 Ena tafiu, unamina refufefu ba a ne'ifa'arewaia a'a hamu'ou ba batanai
fei tela'anaa o'ou, ma'uaa una nara ba neido'o ne'i ba hamonei wagi'inaa fei
narafawe'ia, fei nado'o dinaa a'a minaa ei apunaiaa mei Haidaa mina.
4 Uaa mina, na pa'i rama'a, ei hefi'a na ne'inaa ro'ou ba ro'awe to aree
ro'ou.* Ma ei ba ro'aa to aree ro'ou, rona fawawadidi dupuaa hamu'ou.
Lomi rona pa'i maumau mei Haidaa ma rona filoginaa fei rawani'aa mei
Haidaniaa o'ou ale'ei e'eaa pinee ro'ou ba ro bigi'aa ei hafelo'a nunumiaa
ro'ou ma ofadugaa Jesus Christ, mei hia ua Hapara ma Fasuu o'ou.
5 Hamona apa'idigaa fei, ma'uaa unei fanonominaa hamu'ou ba mei Fasu†
na fabaguanaa ei maroana yei Egypt, ma'uaa nenee fei, na fapedugaa ei lomi
rona narafawe'i.
6 Ma ei alo'alo, ei lomi rona panarofaa ei gutanaa ro'ou, ma'uaa rona
di'ininaa fei foraforaa ro'ou i pafea—ina fawi'aa ro'ou a'a fei roromaa ma
ro'aa roro'ai a'a ei alatai nopa'aloo fei dududua wagii fei baua Arewaa.
7 Ana ale'ei, Sodom ma Gomorrah ma ei gufu nana'aa guapaloei,
rona fani'uaiaa ro'ou a'a fei fitatafipa'aia ma fihalehaleia. Ro'ou ale'ei
fama'ama'aa ei ro'aa tonaa fei fi'iaa fei hafi lomi i peretoo.
8 Ana ale'ei, ei a'afolo ei, rona faloloaa ei hudi unuu ro'ou, fadugeaa ei
forafora ma warefafeloaa ei rona guta i haroo pafea.
9 Ma'uaa mei famamoaa ei alo'alo, meni Michael, ei i fiharei a'a mei hani'u
wagii fei hudi unuu Moses, ana lomi na ware ba na bigifatata mei hani'u,
ma'uaa ina ware ba, “Mei Fasu i warefawanewaneo!”
10 Ma'uaa ei rama'a ei, rona warefafeloaa tamanu lomi rona apa'ia; ma a'a
tamanu manumanu rona nanamuipa'ia, ro'ou ale'ei manulelele lomi apa'aa
ro'ou ma ana si'ei ei manumanu na fapa'ainaa ro'ou.
11 Rona fagiana! Rona tonaa fei maumau Cain; ba ro to manumanu rona
ponitobatafanaa fei tataa Balaam; rona fagiana a'a fei barafeaa Korah.
12 Ei rama'a ei, ale'ei nanaa figifigi. Rona wadu'ainaa ei baua hananaa
hamu'ou ma hanafipui a'a hamu'ou ma lomi mamafaa ro'ou—ale'ei ei oma'aa
sipsipi ro faguaa ana ro'ou. Ro'ou ale'ei papalei lomi maunu ma fei lalarena
na agisiminaa ro'ou, o ei haihai lomi na fuaa ma na afue—rona ma'e
faguapoai.

---

* **1:4: 4** O, *rama'a, ei ina rafeinaa ro'ou ba ro to aree ro'ou.* † **1:5: 5** Hefi'a ne'ia mina ba *hamu'ou ba Jesus*

13 Ro'ou ale'ei mamauaa fei agi ma na fa'agigiaa ei mamafaa ro'ou. Ale'ei ei
pi'u, ei na taletale'ualao ma fei pa'aa roromaa na ude oma'aa ro'ou ba ronei
oa wagina ranimai ranimai.
14 Enoch, mei fa'oloromeaia nenee Adam, inadii wareaa e'ei rama'a e'ei:
"Ma'a, mei Fasu fi nofipuimai a'a pufaba'a pufaba'a apunaiana
15 ba i dududuaa minaa ei lomi rona pa'i maumau mei Haidaa ma uniaa
minaa ei rama'aa roromaa ba si'ei ei hafelo'a bigi'a rona bigifafelo wagina
ma ei warefadugeaa ro'ou hia."
16 Ei rama'a ei, rona bababau'u ma labaginaa tataa hefi'a; rona neneraa
ei hafelo'a nunumiaa ro'ou; poronaa ro'ou pafea ma foraiaa pinee hefi'a ba
fararawanii ana ro'ou.

Onei Apitai

17 Ma'uaa, ena tafiu, nonominaa ei diwareaa ei apostle mei Fasuu o'ou
Jesus Christ.
18 Rona warefanaa hamu'ou ba, "Laloo ei a'apoo arewaa ipowe pa'i ei
warefafeifeia, ei ro'aa neneraa ei hafelo'a nunumiaa ro'ou ma abaa maumau
mei Haidaa."
19 Ei rama'a ei, rona fafi'alaginaa hamu'ou. Rona nenegi'uaiaa ei nun-
umiaa rama'a ua ma lomi rona pa'i fei Spiriti.
20 Ma'uaa hamu'ou, ena tafiu, fagipeaa fei narafawe'iaa hamu'ou fei na
apunai ma lafulafu fininaa fei Spiriti Apuna.
21 Hamonei oa a'a fei haguaa mei Haidaa ena hamo'ei oma'aa fei faloloa'iaa
mei Fasuu o'ou Jesus Christ ba i noduginaa hamu'ou a'a fei harenua lomi i
pedutoo.
22 Faloloa'inaa ei na hamamagua naranaraa ro'ou;
23 rapu'amii hefi'adiai a'a fei hafi ma fatela'anaa ro'ou. A'a hefi'adiai,
faloloa'inaa ro'ou fininaa ma'aua—ma fabidinaa unuu hamu'ou a'a ei fine-
finee ei hafelo'a rama'a.

Warea Hawegia

24 I a'a mei i wagi'inaa hamu'ou ba hamonei'aa pasi ma nei'aa pa'i hepalo
tataa hamu'ou ma ba i fa'ugaa hamu'ou inamoaa fei rawani'a hawerana
fininaa baua ni'eni'ea—
25 i a'a mei hia ua Haidaa, mei Fatela'anaa o'ou, i ude fei hawera, hapara,
faufau ma forafora uaa Jesus Christ, mei Fasuu o'ou, mina mina, e'eni ma
ranimai! Amen.

REVELATION

Warefa'aia

Fei manumanu opa'ai, fei na fa'arewaia mei Haidaa a'a John, fei na ne'i wagii fei au rona haperaraiaa ei rona narafawe'i ba Jesus Christ, hia Fasu. Mei ne'ia fi fani o'onaia unu ma unuwenuwea ba ronei oafagugu ua wagii ei fi'ia ma haperaraia.

Namina rata ei haduo laloo feni bu'u, ei ba uniaa ei narafawe'ia wagii fei arewaa fei, rona apa'ia, ma'uaa a'a hefi'adiai na ude'opa'ai.

Ma'uaa fei pa'aa baua warewarea lalona, sifei ba a'a Christ, mei hia Fasu, mei Haidaa i powe muaipedugaa minaa ei bidibidii ununa fipuinaa Satan ma'uaa a'a ei rama'aa gufuna, ei rona oafagugu i fanaa fei manufau haroo pafea ma fei manufau malagufu.

Rawarawa Warea

1 Fei fa'a'arewaa Jesus Christ, fei na fania mei Haidaa ba inei fama'aa ei nafina ba tamanu anaa i nomai. Ina fa'arewaia ei i aloaa mei alo'alona dinaa a'a mei nafina John,
2 mei i u'ugaa minaa ei na fanunuia—sifei, fei wareaa mei Haidaa ma fei u'ugaa Jesus Christ.
3 Ina pa'i hawegiana mei i igoaa ei paolaa warea a'a feni diware'auga ma na pa'i hawegiaa ei rona guainia ma fabaroronaa iaa ro'ou fei ne'ia wagina, uaa fei au na rafi'i.

Warea a'a ei Olorompalo Losuu

4 Yau John.
A ne'inaa a'a ei olorompalo losuu laloo fei baua gufu Asia:

Fei rawani'a ma fei gutafarawania i dinaa a'a hamu'ou noranamai a'a mei fi oa eni, mei na oa mina, mei ba i nomai mawe ei olorompalo spiriti* inamoaa fei gutanana, gutaa hapara,
5 ma ana noranamai a'a Jesus Christ, mei na wewea u'ugaa ei na fanunuia, mei uma'ua waninia a'a ei ma'ea, mei famamoaa ei haparaa feni malagufu.

I a'a mei na haguaa o'ou ma alaraa o'ou a'a ei hafelo'a wagii fei namona
6 ba onei oa a'a fei haparaiana ale'ei ei bauaniaa humuu mei Haidaa ba o'ou paniaa panii mei Haidaniana, mei Amana—i a'ana i ude fei hawera ma fei faufau ranimai ranimai! Amen.
7 Ma'a, ifi nomai wagii ei papalei,
ma minaa ei puda ro'aa fanunuia,
ma ei rona fatawaia anaa;
ma minaa ei rama'aa feni malagufu rowe faloloa'i uaa hia.
Ipowe ale'ei! Amen.
8 Mei Fasu, mei Haidaa, na ware ba, “Yau fei Alpha ma fei Omega, mei fi oa eni, mei na oa mina, mei ba iwe nomai, mei Faufaua.”

Hemea Ale'ei Na'uu Rama'a

9 Yau, John, meni lofu ma tafii hamu'ou a'a fei fi'ia, fei haparaia ma fei apitaia, e'ei ona pa'i a'a Jesus. Yau yei a'a fei gufu Patmos uaa fei wareaa mei Haidaa ma fei u'ugaa Jesus.

---

* **1:4: 1:4** O, *nomai mawe fei Spiriti na pa'i olorompalo maumauna*

10 Na pasiau fei Spiriti a'a fei Arewaa mei Fasu ma una guainaa hefaa baua
lao ale'ei hepalo aigaa maniwa neneu
11 ma ina ware: “Ne'i pafoo hepalo holobenaa tamanu ona fanunuia ma
aloia a'a ei olorompalo losuu yei Ephesus, Smyrna, Pergamum, Thyatira,
Sardis, Philadelphia ma Laodicea.”
12 Una momo'ai ba a ma'a ba hini mei fi warewaremai a'au. A diarai, na
fanunupa'aa olorompalo ude'udee we'ai, pa'afina gold
13 ma i watolaa ei ude'udee we'ai hemea rama'a “maumauna ale'ei na'uu
rama'a,” hawaa uguna na malanaa pinena ma na pa'i ale'ei adii niniwaina,
pa'afina gold.
14 Fei tabana mawe ei loaa tabana ale'ei hugoo sipsipi namina po'i malewa
ma guei pudana ale'ei nalenaleaa hafi.
15 Guei pinena ale'ei bronze na ro laloo fei hafi ma fei laona ale'ei
meme'aiaa mamaua.
16 A'a fei panina raudei ma'au na panarofaa olorompalo pi'u ma na
lele'amai poana hepalo wadu guapapa umuna ma namina wararo. Fei
pudaa mei, ale'ei fei halo na we'ana'ina'i.
17 U'a fanunuia, na pasi o'igoana ale'ei hemea ma'ea. Ma ina augaa fei
panina pepei ma'au pafou ma ware: “Apuna ma'au. Yau mei Rawarawa ma
ana mei Mugi.
18 Yau mei na Oalao; una ma'e fama'a. Fanunu, una oa ranimai ranimai!
Ma u'ei panarofaa ei gigigii fei ma'ea ma Hades.
19 “Si'ei, onei ne'inaa tamanu ona fanunuia, tamanu a'a feni wagieni ma
tamanu i nomai nefarani.
20 Fei manumanu opa'aia wagii ei olorompalo pi'u, ei ona fanunuia i
a'a fei paniu pepeni ma'au mawe ei olorompalo ude'udee we'ai sifeni: Ei
olorompalo pi'u, oloromea alo'alo† a'a ei olorompalo losuu ma ei olorompalo
ude'udee we'ai, ei olorompalo losuu.

Warea a'a fei Losuu i Ephesus

2

1 “Ne'inaa a'a mei alo'alo,* mei yei a'a fei losuu Ephesus ba:

Si'eni eni wareaa mei i panarofaa ei olorompalo pi'u raudei ma'auna,
mei i tatalai watolaa ei olorompalo ude'udee we'ai, pa'afina gold:
2 Una apa'idigaa ei bigi'aa hamu'ou, fei wewea bigi'a ma fei apitaiaa
hamu'ou. Una aida ba lomi hamona nunuminaa ei hafelo'a rama'a, ba
hamona manima'aiaa ei ba ro'ou apostle ma'uaa lomi ma hamona apa'ia ba
ro'ou sifisifi.
3 Hamona apitainaa ei rarabaa uaa fei harau ma lomi hamona rafilele.
4 Ma'uaa na pa'i hepalo tataa hamu'ou i pudau: Hamona di'ininaa fei
rawarawa haguaa hamu'ou.
5 Naraiaa fei imina tare, fei hamona pasirai wagina! Filoginaa nara-
naraa hamu'ou ma bigi'aa ei hamonado'o bigi'ia fama'a. Nabaa lomi
hamo'aa filoginaa naranaraa hamu'ou, apowemii tonaa fei ude'udee we'ai
hamu'ou a'a fei udeana.
6 Ma'uaa na pa'i hepalo rawani'aa hamu'ou i pudau: Hamona fabidinaa
unuu hamu'ou ei bigi'aa ei Nicolatia, ei ana una pa'i bidi'aa unuu wagina.

---

† **1:20: 1:20** O, *oloromea talai tonaa warea*

* **2:1: 2:1** O, *Ne'inaa a'a mei talai tonaa warea*; vv. 8, 12 ma 18 anaa.

7 Hini na pa'i adiana nei guainaa tamanu na wareia fei Spiriti a'a ei losuu.
A'a hini i mua awe ugainia ba i hanana a'a fei haihai fei harenua, fei i ude
laloo fei fananamaiaa gufuu mei Haidaa.

Warea a'a fei Losuu i Smyrna

8 "Ne'inaa a'a mei alo'aloo fei losuu yei Smyrna ba:

Si'eni eni wareaa mei Rawarawa, mei ana hia Mugi, mei na ma'e fama'a
ma mama'adiai.
9 Una apa'idigaa ei rarabaa ma gutafafeloaa hamu'ou—ma'uaa hamona
pa'i watauda manumanu! Una guaidigaa ei wiwitoiaa ei rona ware ba ro'ou
Jew ma'uaa lo'e, hamatee ro'ou a'a fei synagogue Satan.
10 Apuna ma'au a'a fei fi'ia, fei anaa hamo'aa tonia. U'ei warefanaa
hamu'ou ba mei hani'u iwe aunaa hefi'a hamu'ou humuu bobo'aia ba i
manimaniaa hamu'ou ma laloo hefua arewaa hamo'aa oa i pudaa fei haper-
araraia ba hamopo'o bima'e ua. Oafagugu ua ma a fanaa hamu'ou fei tao
harenua.
11 Hini na pa'i adiana nei guainaa tamanu na wareia fei Spiriti a'a ei
losuu. A'a hini i mua, lomi ba i fagiana a'a fei faguapoaa ma'ea.

Warea a'a fei Losuu i Pergamum

12 "Ne'inaa a'a mei alo'alo, mei yei a'a fei losuu Pergamum ba:

Si'eni eni wareaa mei na pa'i fei wararoa wadu, fei guapapa umuna.
13 Una apa'ia ba hamona guta hitani—fawelei na ude wagina fei gutanaa
Satan, gutaa hapara. Ma'uaa hamona oafagugu a'a fei harau. Lomi hamona
farapa a'a fei narafawe'iaa hamu'ou a'au ma i a'a fei au Antipas anaa, mei
na oafagugu uaa yau, mei rona fo'afama'eia a'a fei baua gufuu hamu'ou—
fawelei na guta wagina Satan.
14 Ma'uaa na pa'i hefi'a tataa hamu'ou i pudau: Hamona pa'i hefi'a
rama'a yena rona neneraa fei feroiaa Balaam, mei na feroinaa Balak ba
nei susuaninaa ei Israel hafelo'a wagii ei hanaiaa ro'ou ei du'ua rona fanaa
ei haidaa sifisifi ma ana roi fitatafipa'ai ua anaa.
15 Hepalodiai, hamona pa'i hefi'a rona neneraa ei feroiaa ei Nicolatia.
16 Si'ei, hamonei filoginaa naranaraa hamu'ou! Nabaa lomi, awe no-
batafamai a'a hamu'ou ma fo'a a'a ro'ou wagii fei waduu fei poau.
17 Hini na pa'i adiana nei guainaa tamanu na wareia fei Spiriti a'a ei
losuu. A'a hini i mua, a fania hefi'a manna na ude'opa'ai. Ana a fania fei
mugoo na po'i, fei ina pa'i hepalo manufau hara na ne'i pafona, fei uniaa
mei na tonia na aida.

Warea a'a fei Losuu i Thyatira

18 "Ne'inaa a'a mei alo'alo, mei yei a'a fei losuu Thyatira ba:

Si'eni eni wareaa mei na'uu mei Haidaa, mei guei pudana na ale'ei
nalenaleaa hafi, mei guei pinena na mare'a ale'ei bronze.
19 Una apa'idigaa ei bigi'aa hamu'ou, fei hagua, fei narafawe'ia, fei roaiaa
pani, fei apitaia ma ei bigi'aa hamu'ou eni, ei na mua laraa fama'a.
20 Ma'uaa hamona pa'i hepalo tata i pudau: Hamona fafanefaneaa
mei pifine Jezebel, mei na ware ba hia mamama'a. A'a ei feroiana ina
susuaninaa ei nafiu wagii fei fitatafipa'aia ma hanaiaa ei du'ua, ei rona
fanaa ei haidaa sifisifi.
21 Una fanidii auna ba nei filoginaa naranarana wagii ei mau hafelo'ana,
ma'uaa, lomi na nunumiai.

22 Si'ei, a suminia pafoo fei tawaa fi'ia ma ei rona fiharoharoipa'ai a'ana
ro'apa'amina nanamuinia hawina rona filoginaa naranaraa ro'ou wagii ei
maumau mei pifine mei.
23 Awe fo'afama'eaa ei na'una. Ma a'a fei, minaa ei losuu ro'aa apa'au ba
yau mei a fanunu'apa'aa laloo ia ma naranaraa ei rama'a ma a fani pono'aa
hememea hamu'ou ale'ei ei bigi'aa hamu'ou.
24 Ma a warenaa a'a hamu'ou ena dufu yena Thyatira, ena lomi hamona
panarofaa ei feroiana ma lomi na to apa'a a'a ei feroiaa Satan, ei rona ware
ba namina walalo (lomi a fa'awatainaa hamu'ou a'a hepalodiai manumanu):
25 Ma'uaa hamonei panarofawe'i a'a tamanu hamona pa'i nopa'aloo fei
noramiau.
26 Hini i mua ma bigi'aa fei nunumiau nopa'aloo fei pedupeduna, a fania
fei forafora a'a ei baua gufu—

27 'I famamoaa ro'ou a'a fei o na pa'i rarabana;
i famarataiaa ro'ou ale'ei momo'—†

ana ale'ei una tonaa fei forafora a'a mei Amau.
28 Ana a fania fei pi'uu arewaa.
29 Hini na pa'i adiana nei guainaa tamanu na wareia fei Spiriti a'a ei losuu.

3

Warea a'a fei Losuu i Sardis

1 "Ne'inaa a'a mei alo'alo,* mei yei a'a fei losuu Sardis ba:

Si'eni eni wareaa mei i panarofaa ei olorompalo spiritii† mei Haidaa ma
ei olorompalo pi'u. Una apa'idigaa ei bigi'aa hamu'ou; ei rama'a, rona nara
ba hamona werawera, ma'uaa hamona ma'e.
2 Asi'aa! Fawe'iaa tamanu ifi ude ma anaa i ma'e, uaa fei bigi'aa hamu'ou,
atawe pedufarawani i pudaa mei Haidaa.
3 Si'ei, nonominaa tamanu hamona tonia ma guainia; nenegia ma
filoginaa naranaraa hamu'ou. Ma'uaa, nabaa lomi hamo'aa asi'aa, apowe
nomai ale'ei nemea fafanao ma lomi hamo'aa apa'ia ba nahaiga a nomai a'a
hamu'ou.
4 Ma'uaa hamona pa'i hefi'a yena Sardis ena lomi rona faloloaa ei susuu
ro'ou. Ro'aa tatalaifipui a'au, susuu ro'ou po'iaa, uaa rona rawani.
5 Hini i mua, i ale'ei ro'ou, susuna, po'iaa. Lomi awe futoaa fei harana a'a
fei bu'uu harenua, ma'uaa a la'aa harana i pudaa mei Amau ma ei alo'alona.
6 Hini na pa'i adiana nei guainaa tamanu na wareia fei Spiriti a'a ei losuu.

Warea a'a fei Losuu i Philadelphia

7 "Ne'inaa a'a mei alo'alo, mei yei a'a fei losuu Philadelphia ba:

Si'eni eni wareaa mei na apunai ma fa'uai, mei i panarofaa fei gigigii
David. Tamanu hia na gigia, lomi nemea i fare'ipa'ia ma tamanu hia na
fare'ia, lomi nemea i gigipa'ia.
8 Una apa'idigaa ei bigi'aa hamu'ou. Fanunu, una augia i ma'aa hamu'ou
hepalo gigei na gigi, fei lomi nemea i fare'ipa'ia. Una aida ba lomi hamonam-
ina faufau, ma'uaa hamona neneraa fei wareau ma lomi hamona di'ininaa
fei harau.

---

† **2:27: 2:27** Psalm 2:9 * **3:1: 3:1** O, *Ne'inaa a'a mei talai tonaa warea* vv. 7 ma 14 anaa. † **3:1: 3:1** O, *panarofaa fei Spiriti na pa'i olorompalo maumauna, fei Spiritii*

9 Ena maroaa fei synagogue Satan, ena rona ware ba ro'ou Jew, ma'uaa
lo'e, ro'ou sifisifi—a fafaiaa ro'ou ba roneimii fapasi i pinee hamu'ou ma ware
ba una haguaa hamu'ou.
10 Si'ei ba hamona guainaa fei wareau ba hamonei oa fininaa apitaia, ana
a wagi'inaa hamu'ou a'a fei au hafelo, fei ba i nomai ma manima'aa minaa eni
yeni a'a feni ano.
11 Anaa a nomai. Panarofaa tamanu hamona pa'i ba lomi nemea i
topa'ainaa fei tao hamu'ou.
12 Hini i mua, yau a fa'ufalarainia ale'ei hepalo u humuu mei Haidaniau.
Lomidiai ba i di'ininia. A ne'inaa fei haraa mei Hadaniau i pafona ma fei
haraa fei gufuu mei Haidaniau, fei manufau Jerusalem, fei fi nogio pafea i
a'a mei Haidaniau; ma ana a ne'inaa fei manufau harau i pafona.
13 Hini na pa'i adiana nei guainaa tamanu na wareia fei Spiriti a'a ei
losuu.

Warea a'a fei Losuu i Laodicea

14 "Ne'inaa a'a mei alo'alo, mei yei a'a fei losuu Laodicea ba:

Si'eni eni wareaa mei Amen, mei na oafagugu ma na u'ufafa'uai, mei
famamoaa ei famamaraa mei Haidaa.
15 Una apa'idigaa ei bigi'aa hamu'ou ba lomi hamona magigi ma lomi
hamona babai. Nunumiau ba hamu'ou hepalo guapaloei!
16 Si'ei ba lomi hamonamina babai—abaa babaia o magigia—ana a
huwisuminaa hamu'ou poau.
17 Hamona ware ba, 'Yau na pa'i watauda manumanu; na pa'i mugoo po'i
ma lomi na nunuminaa ne'a manumanudiai.' Ma'uaa lomi hamona aida ba
hamona hafelo, oa a'a fei faloloa'ia, lomi na pa'i manumanu, pudawerai ma
alawata.
18 A aweinaa hamu'ou ba hamonei pono gold a'au, fei rona
fafafa'arainaa hafi ba hamonei pa'i manumanu ma rafe po'iaa susu ba
hamo'aa hawaipa'ainaa ei alawataa hamu'ou, ei i famamafaa hamu'ou; ma
au pao pudaa hamu'ou ba hamo'aa fanunupa'i.
19 A'a ena una haguaa ro'ou, a warefawe'i ma sualaparaa ro'ou. Si'ei,
nofarawaninamai ma filoginaa naranaraa hamu'ou.
20 Fanunu! Una u a'a fei gigei ma faba'aba'a. Hini i guainaa fei laou nei
gigia ma a wadu'aimai ma haigu'aa hananafipui.
21 A'a hini i mua, a ugainia ba i gutafipui a'au pafoo fei gutanau gutaa
hapara ana ale'ei una mua ma gutafipui a'a mei Amau pafoo fei gutanana
gutaa hapara.
22 Hini na pa'i adiana nei guainaa tamanu na wareia fei Spiriti a'a ei
losuu."

4

Fei Gutanaa Hapara i Gufu Pafea

1 Nenee fei, una fanunu ma i ma'au na gigi hepalo gigei i gufu pafea. Fei lao,
fei nado'o guainia fama'a ei i ware a'au ale'ei maniwa na ware ba, "Nomai
yeni pafea ma a fama'aio tamanu ba i nomai nenee fei."
2 Ana ei na pasiau fei Spiriti ma i ma'au na guta hemea pafoo fei gutanaa
hapara i gufu pafea.
3 Ma mei i guta yei, fei mau fanunuana ale'ei jasper ma carnelian. Hepalo
pua'oo, maumauna ale'ei emerald, na faweloinaa fei gutanaa hapara.

4 Enu pa'ania ma obaodiai gutanaa hapara na faweloinaa fei gutanaa
hapara fei ma enu pa'ania ma gunaroa forafora mina mina, rona guta wagii
ro'ou. Na po'i susuu ro'ou ma pafoo tabaa ro'ou na pa'i tao, pa'afina gold.
5 A'a fei gutanaa hapara na a'egime'aimai fei usida, hugugu ma parara.
I ma'aa fei gutanaa hapara olorompalo we'ai na weguwegu. E'ei, ei
olorompalo spiritii* mei Haidaa.
6 Ana i ma'aa fei gutanaa hapara na fafanunu ale'ei fei ma'eaa fei agi na
pao ua, namina po'i malewa.
I memewana, papaa fei gutanaa hapara na pa'i gunaroa manumanu rona
fawewenai ma namina watauda ei pudaa ro'ou, ma'a ma mugi.
7 Fei rawarawa manumanu, fanunuana ale'ei lion, fei fahelaguiana ale'ei
buduma'ao, fei fa'o'oduiana, pudana ale'ei rama'a ma fei fagunaroana ale'ei
hepalo manuaa na fidufidu.
8 Hepapalo a'a obaoei, na pa'i oloroa pau ma namina pepesu ei puda i hudi
ununa, haroo pauna anaa. Arewaa ma poi lomi rona fafaa warea ba:
"Apunai, apunai, apunai mei Fasu, mei Faufau Haidaa, mei na oa mina, mei
fi oa eni, mei ba i nomai."
9 Ei gunaroa manumanu ei, rona fawewenai. Ma rona fani hawera, honua
ma warea 'ta' a'a mei fi guta pafoo fei gutanaa hapara, mei i oalao ranimai,
ranimai.
10 Ei ro'aa bigi'aa fei, ei enu pa'ania ma gunaroa forafora mina mina, rona
fapasi i ma'aa mei na guta a'a fei gutanaa hapara ma losuinaa mei fi oalao
ranimai ranimai. Rona augaa ei tao ro'ou i ma'ana ma ware:
11 "Yoi, onamina awata, mena Fasuu hai'ou, mena Haidaniaa hai'ou,
ba o tonaa hawera ma honua ma faufau,
uaa ona famamaraiaa minaa ei manumanu,
ma a'a ei nunumiamu rona mamara
ma ude."

5

Fei Holobenaa ma fei Na'uu Sipsipi

1 Ma unawe fanunupa'ia ba raudei ma'au, panii mei fi guta pafoo fei
gutanaa hapara na pa'i ale'ei holobenaa ma mina guapepei na pa'i ne'ia ma
na fapananaa olorompalo banabana.
2 Ma una fanunupa'aa hemea faufau alo'alo fi warefabauanai, "Hini na
awata ale'ei ba i gigi'aa ei banabanana ma ufugaa fei holobenaa?"
3 Ma'uaa lomi hemea i pafea o i malagufu, o haroo malagufu ba i ufugaa fei
holobenaa o fanunu lalona.
4 Unamina ai'aifawe'i, uaa lomi rona labagipa'aa hemea na awata ale'ei ba
i ufugaa fei holobenaa o fanunu lalona.
5 I dii, hemea ei forafora mina mina na warenamii a'au, "Apuna ai'ai! Ma'a,
fei lion maroaa ei pai Judah, fei Waraa David, na mua. Hia na awata ba i
ufugaa fei holobenaa ma ei olorompalo banabanana."
6 Ma unawe fanunupa'aa hepalo Na'uu Sipsipi, fanunuana ale'ei ba rona
moro'ia, na ufalarai i memewaa fei gutanaa hapara, fei rona faweloinia ei
gunaroa manumanu mawe ei forafora. Na pa'i olorompalo waduu tabana
ma olorompalo pudana, haduoo ei olorompalo spiritii* mei Haidaa, ei na
alonaa ro'ou tadiwe'aiaa fei malagufu.
7 Inamii tonaa fei holobenaa i raudei ma'au panii mei fi guta pafoo fei
gutanaa hapara.

---

* **4:5: 4:5** O, *E'ei, fei Spiritii na pa'i olorompalo maumauna, Spiritii*
* **5:6: 5:6** O, *haduoo fei Spiritii na pa'i olorompalo maumauna, Spiritii*

8 I'a todigia, ei gunaroa manumanu, ei rona fawewenai mawe ei enu
pa'ania ma gunaroa forafora mina mina, rona fapasi i ma'aa fei Na'uu
Sipsipi. Hememea na pa'i harp ma rona utabeaa ei lopi, pa'afina gold ma
na pepesu a'a ei dufaa hagu, haduoo ei lafulafuaa ei apunaiaa mei Haidaa.
9 Ma rona laugaa hepalo manufau lauga:
"Yoi, ona awata ba o'aa tonaa fei holobenaa
ma gigi'aa ei banabana,
uaa rona fo'afama'edigio,
ma wagii fei namomu ona ponohadiwe'inaa ei rama'a
noramiaa ro'ou a'a minaa ei pai rama'a, minaa ei wareagufu, minaa ei
mau rama'a ma minaa ei baua gufu
ba na'uu mei Haidaa.
10 Ona nunuminia ba ro'ou ale'ei rama'aa fei haparaia
ma ale'ei bauaniaa humuu mei Haidaa,
ba ronei bigi haroo mei Haidaniaa o'ou
ma tonaa fei hapara yeni malagufu."
11 Ma una fanunulao ma guainaa lao ei watauda alo'alo puduu ro'ou
pufaba'a pufaba'a ma watauda pufaba'adiai. Rona faweloinaa fei gutanaa
hapara ma ei gunaroa manumanu ma ei forafora.
12 Rona laugifabauanai ba,
"Na awata fei Na'uu Sipsipi, fei rona fo'afama'eia
ba i tonaa fei forafora ma ei rawani'a manumanu
ma apa'a ma faufau
ma honua ma hawera ma udugia!"
13 Ma una guainaa minaa ei manumanu pafea ma i malagufu ma haroo
malagufu ma pafoo fei agi ma ei i ude i laloo e'ei, rona laugi ba:
"I a'a mei fi guta pafoo fei gutanaa hapara ma a'a fei Na'uu Sipsipi
i ude fei udugia ma honua ma hawera ma faufau
ranimai ranimai!"
14 Ei gunaroa manumanu, ei rona fawewenai, rona ware, "Amen," ma ei
forafora, rona fapasinaa pu ma uduginia.

6

Ei Banabana

1 A fanunulao, fei Na'uu Sipsipi fi gigi'aa fei rawarawa banabana a'a
ei olorompalo. Ma una guainaa hemea ei gunaroa manumanu, ei rona
fawewenai, fei laona ale'ei parara ma na ware ba, "Nomai!"
2 Una fanunu ma na pa'i hepalo po'iaa hosi! Mei pafona na pa'i hio ma na
tonaa fei taona ma asi'aponilao ale'ei hemea ba iree mua.
3 I'a gigi'aa fei faguapaloaa banabana fei Na'uu Sipsipi, una guainaa fei
faguapaloaa manumanu, fei na fawewenai, ina ware ba, "Nomai!"
4 Ma hepalodiai hosi na nomai, maumauna ale'ei fei hafi na ro. Ma mei
pafona na tonaa fei faufau ba i fapedugaa fei gutafarawania ma fafifo'ainaa
ei rama'a i malagufu. Ma na tonaa fei baua wadu.
5 I'a gigi'aa fei fa'odumanuaa banabana fei Na'uu Sipsipi, una guainaa fei
fa'o'oduiaa manumanu na ware ba "Nomai!" Una fanunu ma yei i pudau
hepalo hararapa'o hosi! Mei pafona na panarofaa hepalo manumanu ba i
wareinaa rarabaa ei manumanu.
6 Ma una guainaa fei ale'ei lao na waremai i dupuaa ei gunaroa manu-
manu, ei rona fawewenai, "Hepalo choinix* wheat wagii fei bigi'aa heai

* **6:6: 6:6** Ale'ena heai litre

arewaa,† oduai litre barley wagii fei bigi'aa heai arewaa‡ ma apuna fafeloaa
fei pao ma fei wine!”
7 I'a gigi'aa fei fa'obaoaa banabana fei Na'uu Sipsipi, una guainaa fei
fagunaroaa manumanu na ware ba “Nomai!”
8 Una fanunu ma yei i pudau hepalo alaweraa hosi! Mei pafona, harana
Ma'ea, ma Hades fi nofararafi'imai nenena. Mei Haidaa na fanaa lagua fei
faufau a'a henono a'a obao feni malagufu ba lagunei fo'afama'enaa ro'ou
wadu, mouabiabia, funua ma ei manulelelee podu feni malagufu.
9 I'a gigi'aa fei fahaipaniaa banabana, una fanunupa'ia ba i haroo fei
tawahafi na apunai na ude ei fawewenii ei rona fo'afama'eaa ro'ou hefi'a
hamatee fei wareaa mei Haidaa ma fei u'ugaa ro'ou wagina.
10 Rona haropararaimai ba, “Mena Hapara Fasu, mena ona fafa'arai ma
fa'uai nahaiga ba o'aa dududuaa ei rama'aa fei malagufu ma fawanewaneaa
fei namoo hai'ou?”
11 I dii, hememea ro'ou na tonaa hepapalo po'iaa susu ma hemea na
warefanaa ro'ou ba ronei fawiwi'a ma'ida nopa'aloo fei ba na poponai fei
puduu ei rarafii ro'ou nafi ma lofu, ei ba ro'aa fo'afama'eaa ro'ou hefi'a.
12 Una fanunulao ma ina ufugaa fei fa'oloroaa banabana. Ma namina
rerere fei malagufu. Fei halo na filoginaa hararapa'o ale'ei susuu faloloa'ia,
bigi'aa ro'ou hugoo memee ma minaa fei puda na filoginaa roa, ale'ei namo
13 ma ei pi'u haroo pafea na pasinaa malagufu, ale'ei fei fua na marapasi
nabaa na pa'i baua lalarena.
14 Fei pumanugawe na folarai ale'ei holobenaa ne'ia ma minaa ei maugeni
ma gufu na afuedi'ininaa ei pa'aa udeaa ro'ou.
15 Ma ei haparaa fei malagufu, ei na'uu hapara, ei bauaniaa fo'aa, ei na
pa'i watauda manumanu, ei faufaua, minaa ei humuwa ma minaa ei abaa
humuwa, rona opa'ai i laloo ei walefoaa ei na'a ma dupuaa ei na'ana'a.
16 Rona warefawe'i a'a ei maugeni ma ei na'ana'a ba, “Pasi pafoo hai'ou ma
opa'ainaa hai'ou a'a fei pudaa mei fi guta pafoo fei gutanaa hapara mawe fei
sibaa fei Na'uu Sipsipi!
17 Uaa fei baua arewaa sibaa lagua nawe nomai ma hini i ufalaraipa'i?”

7

144,000 Rona Tama'aidii

1 Nenee fei, na fanunupa'aa gunaroei alo'alo rona ufalarai a'a obaoei
walasusuu feni malagufu, rona utofa'ainaa obaoei lalarenaa fei malagufu
ba ro'aa pauninaa fei lalarena ba nei'aa agifaa fei malagufu o fei agi o hepalo
haihai.
2 I dii, una fanunupa'aa hemeadiai alo'alo fi norai raudei ana halo ma
i a'ana fei banabanaa mei Haidaa, mei fi oalao. Ina haropararainaa a'a
gunaroei alo'alo, ei rona pa'i fei faufau ba ro'aa fagianainaa fei malagufu ma
fei agi ma ware ba:
3 “Apuna fagianainaa fei malagufu o fei agi o ei haihai nopa'aloo fei ba
hai'ouna au tamatama pafoo rawaa ei nafii mei Haidaniaa hai'ou.”
4 Ma una guainaa fei puduu ei rona tama'aidii: 144,000 noramiaa ro'ou a'a
minaa ei pai Israel.
5 A'a fei pai Judah 12,000 na tonaa fei lala,
a'a fei pai Reuben 12,000,
a'a fei pai Gad 12,000,
6 a'a fei pai Asher 12,000,

† **6:6: 6:6** Fei mugoo po'i *denarius* ale'ei pono'aa fei bigi'aa heai arewaa. ‡ **6:6: 6:6** Ana ale'ei 6:6b

a'a fei pai Naphtali 12,000,
a'a fei pai Manasseh 12,000,
7 a'a fei pai Simeon 12,000,
a'a fei pai Levi 12,000,
a'a fei pai Issachar 12,000,
8 a'a fei pai Zebulun 12,000,
a'a fei pai Joseph 12,000,
a'a fei pai Benjamin 12,000.

Fei Baua Gupuu Rama'a, Susuu Ro'ou Po'iaa

9 Nenee fei, una fanunu ma yei i pudau na pai hepalo baua gupuu rama'a lomi hemea ba i wareipa'ia. Noramiaa ro'ou a'a minaa ei baua gufu, pai, maumau rama'a ma wareagufu ma rona u i ma'aa fei Na'uu Sipsipi. Susuu ro'ou po'iaa ua ma rona panarofaa ei habaa haihai i panii ro'ou.
10 Ma rona harofabauanai ba:
"Fei tela'ana, manumanuu fei Na'uu Sipsipi
mawe mei Haidaniaa o'ou,
mei fi guta pafoo fei gutanaa hapara."
11 Minaa ei alo'alo, rona ufaweloinaa fei gutanaa hapara ma ei forafora mawe ei gunaroa manumanu, ei rona fawewenai. Rona fapasi'o'o'uinaa pu i ma'aa fei gutanaa hapara ma losuinaa mei Haidaa,
12 ma rona ware:
"Amen!
Udugia ma hawera
ma apa'a ma warea 'ta' ma honua
ma faufaua
i dinaa a'a mei Haidaniaa o'ou
ranimai, ranimai. Amen!"
13 Ma hemea ei forafora na i'iginau, "Ei susuu ro'ou po'iaa—ro'ou hini ma noramiaa ro'ou hitani?"
14 Una ware, "Mena bauana, ona aidadii."
Ma ina ware, "E'ena, ena ronado'o tonaa fei baua haperaraia; rona fesufapo'inaa ei susuu ro'ou wagii fei namoo fei Na'uu Sipsipi.
15 Si'ei,
"Ro'aa u i ma'aa fei gutanaa haparaa mei Haidaa
ba ro'aa paniaa panina arewaa ma poi laloo fei humuna;
ma mei fi guta pafoo fei gutanaa hapara
i hawainaa ro'ou a'a fei palena.
16 Lomidiai ba ro'aa bao ma sigigi.
Lomi ba i famaguhaguaa ro'ou fei halo,
o ne'a manumanu na babai.
17 Uaa fei Na'uu Sipsipi i memewaa fei gutanaa hapara
i oanaa oma'ama'aa ro'ou;
i noduginaa ro'ou a'a fei ranuu harenua.
Ma mei Haidaa, i huguaa minaa ei ranuu pudaa ro'ou."

8

Fei Fa'olorompaloaa Tamatama ma fei Hagii Bafu, Pa'afina Gold

1 I'a gigi'aa fei olorompaloaa banabana, lomi ma'ida waigia i gufu pafea laloo ale'ei hesuwi hour.
2 Ma una fanunupa'aa ei oloromea alo'alo, ei ro'ei u i ma'aa mei Haidaa ma rona tonaa olorompalo maniwa.

3 Ina nomai hemeadiai alo'alo, mei na pa'i hagii bafuu hafi na dufaa,
pa'afina gold ma namii u i ma'aa fei tawahafi na apunai. Rona fania ei
lafulafuaa ei apunaiaa mei Haidaa fininaa watauda dufaa hagu ba inei fani
fana i pafoo fei tawa apunaia pa'afina gold i ma'aa fei gutanaa hapara.
4 Fei dufaa hagu fininaa ei lafulafuaa ei apunaiaa mei Haidaa na asi'aa a'a
fei panii mei alo'alo dinaa pafea i ma'aa mei Haidaa.
5 Ma mei alo'alo na tonaa fei hagi, nofinaa hafi a'a fei tawahafi na apunai
ma bainafa'inaa pafoo fei malagufu; ma na pa'i parara, hugugu, a'egime'aiaa
usida ma namina rerere fei malagufu.

Ei Maniwa

6 Ma ei oloromea alo'alo, ei rona pa'i olorompalo maniwa, ba ro'aa hugufia.
7 Mei rawarawaa alo'alo na hugufaa fei maniwana ma na logunaree
malagufu ei manumanu ale'ei ei mugoo fininaa hafi fihafuinaa namo. Na
gu'a heai a'a oduai malalaa fei malagufu, heai a'a oduai haihai ma minaa ei
guana mamarawii.
8 Mei fahelaguiaa alo'alo na hugufaa fei maniwana ma hepalo manumanu
ale'ei baua maugeni namina gu'agu'a ma ina siminaa laloo agi. Ma heai a'a
oduai fei agi na filoginaa namo.
9 Heai a'a oduai manumanu laloo agi na ma'e ma hepalo a'a odumanu wagii
minaa ei baua wa na fagiana.
10 Mei fa'o'oduiaa alo'alo na hugufaa fei maniwana ma hepalo baua pi'u
namina weguwegu ale'ei ramai na pasigio pafea, pasi pafoo heai a'a oduai ei
ranu—
11 haraa fei pi'u fei, Para'aa.* Heai a'a oduai ei baua ma pusu'o ranu na
filoginaa para'aa ma watauda rama'a rona ma'e wagii fei ranu na para'a.
12 Mei fagunaroaa alo'alo na hugufaa fei maniwana ma na hafelo heai a'a
oduai ei au fei halo, fei puda ma ei pi'u ba ale'ei heai a'a oduai na filoginaa
roromaa. Heai a'a oduai ei arewaa na roro ma fei poi anaa.
13 Ei a fafanunulao, na guainaa hefaa manuaa fi fidulao ma na haro-
fabauana ba, “Fagiana! Fagiana! Fagiana a'a ei rona oa i malagufu, uaa
o'oduei alo'alo ba ro'aa hugufaa ei maniwa!”

9

1 Mei fahaipaniaa alo'alo na hugufaa fei maniwana ma una fanunupa'aa
hepalo pi'u na pasirai pafea dinaa malagufu. Fei pi'u na tonaa fei gigigii fei
walaloa lomi ia'iana.
2 I'a gigiaa fei walaloa lomi ia'iana, fei hagu na asi'aa wagina ale'ei haguu
hepalo baua fe'aa. Fei halo ma fei pumanugawe na roro a'a fei haguu fei
walaloa lomi ia'iana.
3 Ma wagii fei haguu ei teraupu na pasinaree feni malagufu ma na fanaa
ro'ou fei faufau ale'ei ei difowai.
4 Hemea na ware a'a ro'ou ba ronei'aa fafeloaa ei guanaa feni malagufu
o hepalo haihai ma'uaa, uniaa ei lomi rona pa'i fei tamatamaa mei Haidaa
pafoo rawaa ro'ou.
5 Lomi rona tonaa fei faufau ba ro'aa fo'afama'eaa ro'ou, ma'uaa, ronei
haperara'uaiaa ro'ou laloo haipani puda. Ma fei fi'iaa ro'ou ana pa'aa ale'ei
fei taduaa fei difowai.
6 A'a ei arewaa ei, ei rama'a, ro'aa labarai fama'ema'ee ro'ou, ma'uaa lomi
ro'aa pa'ia; nunumiaa ro'ou ba ro ma'e, ma'uaa fei ma'ea lomi i pa'aa ro'ou.

---

* **8:11: 8:11** Warea English ba *Wormwood*

7 Fei maumau ei teraupu ale'ei ei hosi, ei ba ro'aa adigupenaa fifo'aia. Pafoo
tabaa ro'ou, na pa'i ale'ei tao, pa'afina gold ma fei mau pudaa ro'ou ale'ei
rama'a.
8 Hugoo tabaa ro'ou ale'ei hugoo paraa pifine ma difoo ro'ou ale'ei lion.
9 Rona pa'i rapirapii niniwai, pa'afina iron ma inaiaa pau ro'ou ale'ei
meme'ii unuu watauda hosi ma chariot rona adigupenaa fifo'aia.
10 Wawaa ro'ou na tadu ale'ei taduaa difowai ma a'a ei wawaa ro'ou na pa'i
faufau ba ro'aa haperaraiaa ei rama'a laloo hapaini puda.
11 Mei haparaa ro'ou, mei alo'aloo fei walaloa lomi ia'iana, harana Abad-
don a'a fei warea Aramea ma fei harana a'a fei warea Greece, Apollyon.*
12 Fei rawarawa fagianaa na nodigilao; guapalodiai i nomai.
13 Mei fa'oloroaa alo'alo na hugufaa fei maniwana ma una guainaa hepalo
lao noranamai a'a ei manumanu na suarai† wagii fei tawahafi na apunai,
pa'afina gold, fei yei i ma'aa mei Haidaa.
14 Ina warenaa a'a mei fa'oloroaa alo'alo, mei na pa'i maniwa ba, “Alaraa
gunaroei alo'alo, ei rona fau yei a'a fei baua ranu Euphrates.”
15 Ma gunaroei alo'alo, ei ronado'o guta nopa'amii fei pa'aa au fei, fei
arewaa laloo fei puda ma igisimasi fei, ronawe ala ba ronei fo'afama'eaa
hemea a'a o'odui a'a minaa ei rama'a.
16 Puduu ei fo'aa rona hugi pafoo ei hosi, ale'ei enu pu'u pufaba'a pufaba'a.
Una guainaa fei puduu ro'ou.
17 Maumau ei hosi ma ei rapi'aa ro'ou laloo fei mefiu ale'ei ba: Ei rapirapii
niniwai ro'ou na ro ale'ei hafi, pa'aa marawi ma rewarautao ale'ei babaiaa
mugoo. Maumau tabaa ei hosi ale'ei tabaa lion ma fei hafi, hagu ma babaiaa
mugoo na lele'amai poaa ro'ou.
18 Ma hemea a'a o'odui a'a minaa ei rama'a na ma'e wagii odumanu
manumanu: fei hafi, fei hagu ma fei babaiaa mugoo, ei na lele'amai poaa
ro'ou.
19 Fei faufau ei hosi na ude i poa ma wawaa ro'ou; uaa ei wawaa ro'ou ale'ei
wa'a ma na pa'i tabaa ro'ou ba ro'aa tadu.
20 Ei dufuu rama'a, ei lomi rona ma'e wagii e'ei hafelo'a e'ei, ana lomi
rona filoginaa naranara o bigi'aa ro'ou; rona losui'uaialao ei pigea ma ei
manumanu ale'ei gold, silver, bronze, mugoo—haidaa sifisifi, ei lomi rona
fanunupa'i, guaipa'i o talaipa'i.
21 Ana lomi rona filoginaa naranara wagii ei fo'afama'ea, bigi'aa ei puala,
ei fitatafipa'aia ma ei fafanaoaa ro'ou.

10

Hemei Alo'alo ma fei Pusu'o Holobenaa

1 I dii, una fanunupa'aa hemeadiai faufau alo'alo fi norai pafea. Hawaa
uguna, papalei ma na pa'i pua'oo palalaa tabana; mau pudana ale'ei fei halo
ma guei pinena ale'ei u ma na weguwegu.
2 Ina panarofaa hepalo pusu'o holobenaa na folorai i panina. Ina fa'ugaa
raudei pinena ma'au i pafoo fei agi ma raudei mauwina, i pafoo fei malagufu
3 ma ina memewai ale'ei hepalo lion. I'a haroharo, ei lao olorompaloei
parara na wareware.
4 Ma ro'aa ware olorompaloei parara ba a ne'i ma'uaa, una guainaa hepalo
lao pafea na ware, “Obainaa tamanu rona wareia ei olorompalo parara ma
onei'aa ne'inia.”

* **9:11: 9:11** *Abaddon* ma *Apollyon* hanuna ba *mei Birosia.* † **9:13: 9:13** O, *hepalo lao noranamai a'a ei wadu*

5 Ma mei alo'alo, mei unado'o fanunupa'ia na u i pafoo fei agi ma fei
malagufu, ina roainaa pafea raudei panina ma'au.
6 Ma ina warefa'unai a'a mei fi oalao ranimai ranimai, mei na famamaraiaa
fei pumanugawe, minaa ei haroo pafea, fei malagufu ma minaa ei wagina,
fei agi ma minaa ei lalona ma ina ware, “Lomidiai fawiwi'aia!
7 Ma'uaa, laloo ena arewaa na hugufaa fei maniwana mei fa'oloromeaiaa
alo'alo, fei opa'aiaa mei Haidaa, i powe arewapedu ana ale'ei idii wareia a'a
ei nafina, ei mamama'a.”
8 Ma fei lao ado'o guainia noranarai pafea na ware hepoadiai a'au ba: “Re
tonaa fei holobenaa, fei na folorai panii mei alo'alo, mei na ufalarai pafoo fei
agi ma fei malagufu.”
9 Si'ei una dinaa a'a mei alo'alo ma i'iginia ba nei fanau fei pusu'o holobe-
naa. Ina ware a'au ba, “Ni. Hanaia. I para'a i laloo pahanamu ma'uaa laloo
poamu i ro'o ale'ei musii lao.”
10 Una tonaa fei pusu'o holobenaa i panii mei alo'alo ma hanaia. Namina
ro'o ale'ei musii lao laloo poau, ma'uaa a hanapedudigia, namina para'a.
11 Ma na warefanau, “Onei diware'audinaa watauda rama'a ma ei baua
gufu, ei rama'aa u'ugai wareagufu ma ei hapara.”

11

Helagui Umuia

1 Hemea na fanau hepalo tatapai ale'ei manumanuu wawarei puduu
malaa manumanu ma na warefanau, “Re tapainaa malaa fei humuu mei
Haidaa ma fei tawahafi na apunai ma wareinaa ei losuia lalona.
2 Ma'uaa, fei malalaa humuu i ano; onei'aa tapainia uaa na udenaa a'a ei
Gentile. Ropowe tatalai pafoo fei gufu apuna laloo gunaroa pa'ania ma guai
puda.
3 Ma a fani faufau a'a laguei umuiaa umuu ma laguwe wareaa ei di-
ware'auga laloo hefa pufaba'a ma enu pu'u ma oloroa pa'ania arewaa ma
susuu lagua ale'ei susuu ei rona faloloa'i.
4 Laguei, ana siguapaloei haihai olive ma guapaloei ude'udee we'ai yei
ma'aa mei Fasuu feni malagufu.
5 Nabaa nemea ba i fafeloaa lagua, i lele'amai poaa lagua hafi ma
pisi'onomaa ei bidibidii unuu lagua. Fei mau ma'ea ale'ei i tonia mei ba i
fafeloaa lagua.
6 Na pa'i faufau lagua ba lagu'aa fawi'aa fei pumanugawe lomi i pa'i maunu
a'a fei au laguna wareaa ei diware'auga ma ana pa'i faufau lagua ba lagu'aa
filoginaa namo fei agi ma fagianainaa feni malagufu a'a minaa ei mau funua
ana ale'ei nunumiaa lagua.
7 Ena laguna fapedugaa u'ugaa lagua, fei manulelele na wala'anamai a'a
fei walaloa lomi ia'iana ba i fanima'aa lagua ma na fugoinaa lagua ma
fo'afama'eaa lagua.
8 Ei hudi unuu lagua na haino ua wagii fei talaa fei baua gufu, fei rona
roroihanunuinia ba Sodom ma Egypt, fawelei ana rona fatawaiaa mei Fasuu
ro'ou.
9 Laloo oduai ma hesuwi arewaa ei rama'a, noramiaa ro'ou a'a minaa ei
rama'a, ei pai rama'a, minaa ei wareagufu ma ei baua gufu ma ro'aa u'igoaa
hudi unuu lagua ma lomi ro'aa uga ba ro'aa i'ifinaa lagua.
10 Ei rama'aa malagufu ro'aa ni'eni'e wagii fei lagii lagua ma hamamani,
fifanii fanaa ro'ou, uaa laguei mamama'a laguei, lagunado'o fanima'aa ei
rona guta yeni malagufu.

11 Ma'uaa, nenee oduai ma hesuwi arewaa fei fawewenii harenuaa mei
Haidaa na wadu'aa lagua ma laguna asi'a'unaa pinee lagua ma ronamina
ma'aurerere ei rona fanunuaa lagua.
12 Ma lagunawe guainaa hepalo baua lao noramiana pafea na warenaa a'a
lagua ba, “Nomai yeni pafea.” Ma laguna dinaa pafea wagii hepalo papalei
ma rona ufanunulao ei bidibidii unuu lagua.
13 Ana a'a fei au fei, namina rerefabauana fei malagufu ma hepalo a'a
hefua wagii minaa ei manumanu laloo fei baua gufu na wata'o'o. Ma
oloromfua pufaba'a rama'a, rona ma'e wagii fei rereaa fei malagufu. Ma ei
dufuu rama'a, rona ma'aufafelo ma fani honua a'a mei Haidaniaa fei gufuu
pafea.
14 Fei faguaiaa fagianaa na nodigilao; lomi i madii ma iwe nomai fei
fa'oduaiaa fagianaa.

Fei Fa'olorompaloaa Maniwa

15 Mei fa'oloromeaiaa alo'alo na hugufaa fei maniwana ma hefi'a baua lao
i pafea na ware:
“Fei haparaiaa feni ano
nawe oanaa haparaiaa mei Fasuu o'ou
mawe mei Christ,
ma ipowe oanaa hapara ranimai ranimai.”
16 Ma ei enu pa'ania ma gunaroa forafora mina mina, ei rona guta pafoo
ei gutanaa ro'ou gutaa hapara i ma'aa mei Haidaa, rona fapasi'o'o'ui ma
losuinaa mei Haidaa
17 ma rona ware,
“Hai'oufi ware ‘ta’ a'amu mena Fasu, mena Faufau Haidaa,
yoi mena oifi oa eni ma mina,
uaa onawe tonaa fei baua faufaumu
ma fa'asi'anaa fei haparaiamu.
18 Ei baua gufu, rona siba;
ma fei sibamu na nomai.
Na nodigimai fei au ba o'aa dududuaa ei ma'ea,
ma pono'aa ei nafimu, ei mamama'a,
ma ei apunaiamu ma ei rona fahonuaa fei haramu,
fipuinaa ei rona pa'i haraa ro'ou ma ei lomi—
ma ana ba o'aa fagianainaa
ei rona fagianainaa feni malagufu.”
19 Ma fei humuu mei Haidaa i pafea na gigi ma i laloo humuna una
fanunupa'aa fei bao fei fi'ugaiana. Ma na a'egime'aimai fei usida ma na
meme'ai fei hugugu ma parara ma na rerere fei malagufu ma na ropa ei we'ia
manumanu ale'ei mugoo.

12

Mei Pifine ma fei Dragon

1 Ma na arewamai i pafea hepalo baua hilala i fananawalaiaa puda: hemea
pifine na lalawainaa fei halo ma na ude i haroo pinena fei puda ma tao
tabana ei hefua ma guapalo pi'u.
2 Ina wareu ma aifabauana a'a fei fi'ina hamatee ba i wanini.
3 Ma hepalodiai hilala na arewamai i pafea: hepalo baua roa dragon na
pa'i olorompalo tabana ma hefua waduu taba ma olorompalo tao ei tabana.
4 Fei wawana na rosiminaa hepalo a'a odumanu wagii minaa ei pi'u pafea
ma nafa'inaa ro'ou i malagufu. Fei dragon na u i ma'aa mei pifine, mei ba i
wanini ba i pisi'onomaa mei baduu ena na a waninimai.

5 Ina waninaa hemea na'u wawane, mei ba i haparainaa minaa ei baua
gufu a'a fei o, pa'afina iron. Ma mei baduu hemea na poronaa pafea a'a mei
Haidaa ma a'a fei gutanana, fei gutaa haparaiana.
6 Mei pifine na adigupenaa fawelei lomi haihai o guana a'a fei gutanana,
fei pagi'augaa mei Haidaa, mei ba i wagi'inia laloo hefa pufaba'a ma enu pu'u
ma oloroa pa'ania arewaa.
7 Ma na pa'i fifo'aia i gufu pafea. Michael mawe ei alo'alona na fifo'ai a'a
fei dragon ma ei alo'alona.
8 Ma'uaa lomi ronamina faufau lalau ma rona pasidi'ininaa fei gutanaa
ro'ou i pafea.
9 Fei baua dragon, rona bainafa'inia pu—fei wa'a mina mina, harana mei
hani'u o Satan, mei i susuaninaa minaa feni malagufu. Rona bainafa'inia pu
fipuinaa ei alo'alona.
10 Ma una guainaa hefaa baua lao i pafea na ware ba:
"E'eni nawe nomai fei tela'ana,
fei faufau ma fei haparaiaa mei Haidaniaa o'ou,
ma fei foraforaa mei Christ.
Uaa mei i ware ba rona tata ei lofuu o'ou,
mei i ware ale'ei i pudaa mei Haidaa arewaa ma poi,
rona bainafa'inia pu.
11 Rona fugoinia
wagii fei namoo fei Na'uu Sipsipi
ma wagii fei u'ugaa ro'ou;
lomi ronamina haguaa ei fawewenii ro'ou
ba ro'aa ma'auputoto a'a fei ma'ea.
12 Si'ei, hamonei ni'eni'e, hamu'ou ena haroo pafea
ma hamu'ou ena hamona guta wagina!
Ma'uaa, a'a fei malagufu ma fei agi, hamuna fagiana,
uaa mei hani'u na upunaree a'a hamugua.
Inamina siba,
uaa ina aida ba fei auna na gu."
13 I'a fanunupa'ia fei dragon ba rona bainafa'inia malagufu, ina teteaa mei
pifine, mei na waniniaa mei baduu wawane.
14 Rona fanaa mei pifine guapaloei pau manuaa ba nei fidunaa a'a fei
gutana, fei na pagi'audii fawelei lomi haihai o guana ba hefi'a ro'ado'o
oma'aia laloo fei au, ei au ma hesuwi au ma i tauhafo panii fei wa'a.
15 Ma na mumunisiminaa watauda ranuu poana fei wa'a ba i nuguitonaa
mei pifine a'a fei wanii ununa.
16 Ma'uaa fei malagufu na hadumaa mei pifine mei hamatee na hawainaa
poana ma hunumaa fei ranu, fei mumunisimiaa fei dragon i poana.
17 Ma fei dragon namina siba a'a mei pifine ma na asi'aa ba i fifo'ai a'a
ei dufuu na'una—ei rona neneraa ei wareaa mei Haidaa ma panarofaa fei
u'ugaa Jesus.

13

1 Ma fei dragon na* ufalarai yei piye.

Fei Manulelele na Wala'amai Agi

Ma una fanunupa'aa hepalo manulelele fi lele'amai agi. Ina pa'i hefua
waduu tabana ma olorompalo tabana ma hefua tao, hepalo pafoo hepapalo

* **13:1: 13:1** Hefi'a ne'ia ba *Ma yau na*

wadu ma pafoo hepapalo tabana na pa'i hepalo hara na warefafeloaa mei
Haidaa.
2 Maumau fei manulelele fanunupa'au ale'ei leopard, ma'uaa pinena ale'ei
bear ma poana ale'ei lion. Fei dragon na fanaa fei manulelele fei faufauna,
fei gutanana, gutaa hapara ma fei baua forafora.
3 Hepalo ei tabaa fei manulelele na pa'i baua dibaa loralora, dibaa wadu,
fei anaa i fama'eia, ma'uaa na mafo fei loralorana. Ma minaa feni ano,
ronamina maduofo ma neneraa fei manulelele.
4 Ei rama'a, rona losuinaa fei dragon uaa ina fanaa fei forafora a'a fei
manulelele ma ana rona losuinia ma i'igai, “Hini i ale'ei fei manulelele? Hini
i fifo'aipa'i a'ana?”
5 Hemea na fani poaa fei manulelele ba nei warefa'agu'agui, warefafeloaa
mei Haidaa ma fa'asi'anaa fei foraforana laloo gunaroa pa'ania ma guai
puda.
6 Ina warefafeloaa mei Haidaa, fei harana, fei gufuna mawe ei rona guta i
gufu pafea.
7 Ina pa'i fei faufau ba i fifo'ai a'a ei apunaiaa mei Haidaa ma muainaa
ro'ou. Ma na tonaa fei forafora a'a minaa ei pai, gufu, rama'a u'ugai
wareagufu ma baua gufu.
8 Minaa ei rama'aa malagufu ro'aa losuinaa fei manulelele—minaa ei lomi
haraa ro'ou laloo fei bu'uu harenua, fei bu'uu fei Na'uu Sipsipi, fei rona
fo'afama'eia wagii fei mamaraiamii feni malagufu.†
9 Hini na pa'i adiana nei guai.
10 Nabaa nemea ba ro'aa fawadu'ainia bobo'aia,
ipowe wadu'ai.
Nabaa nemea ma'ema'enaa wadu,‡
fei wadu i fo'afama'eia.
Wagii fei, ei apunaiaa mei Haidaa, ronei apitai ma oafagugu.

Na Wala'amai Malagufu fei Manulelele

11 Ma una fanunupa'aa hepalodiai manulelele fi lele'amai a'a feni
malagufu. Ina pa'i guapalo wadu tabana ale'ei na'uu sipsipi, ma'uaa na
wareware ale'ei dragon.
12 Ina tonaa fei foraforaa fei rawarawa manulelele ba haduhaduna ma
ware ba minaa ei rama'aa malagufu nei losuinaa fei rawarawa manulelele,
fei nawe mafo fei loralorana, fei anaa i fama'eia.
13 Ma ina bigi'aa ei baua hilalaa foigia ma ana na fapasiaree fei hafi pafea
dinaree pu i pudaa ei rama'a.
14 Si'ei ba ina bigi'aa ei hilala a'a ei faufau fei rawarawa manulelele, ina
sifi'aa ei rama'aa malagufu. Ina ware ba ronei fa'ufalarainaa hepalo ale'ei
haduo, hepalo ba i fani honua a'a fei manulelele, fei na paugia fei wadu
ma'uaa ana fi guta.
15 Ina tonaa fei faufau ba i fani faweweni a'a fei haduoo fei rawarawa
manulelele ba i warepa'i ma ware ba hini lomi i losuinaa fei haduo, nei ma'e.
16 Ana ina ware ba hememea nei tonaa fei lala i panina pepei ma'au o pafoo
rawana, minaa ei rona pa'i haraa ro'ou, o lo'e, na pa'i watauda manumanu,
o lo'e, rona humuwai, o lo'e.
17 Ma lomi nemea ba i pono o alo manumanu nabaa lomi na pa'i fei lala, fei
na pa'i haraa fei manulelele o fei puduu wawarei fei harana.

---

† **13:8: 13:8** O, *laloo fei bu'u, fei na ude a'a fei mamaraiamii feni malagufu, fei bu'uu harenuaa, fei hapee fei Na'uu Sipsipi rona fo'afama'eia.* ‡ **13:10: 13:10** Hefi'a ne'ia ba *Nabaa nemea i fo'afama'enaa wadu*

18 Sifeni feni ba onei pa'i fei apa'ifarawania. Hini na pa'i apa'ana nei wareinaa fei wareiaa fei manulelele, uaa fei, wawarei fei wareiaa hemea rama'a. Fei wareiana, 666.

14

Fei Na'uu Sipsipi ma ei 144,000

1 Ma una fanunu ma ina u i ma'au fei Na'uu Sipsipi, na u pafoo fei Maugeni Zion ma i a'ana 144,000, ei rona pa'i fei harana ma fei haraa mei Amana pafoo rawaa ro'ou.
2 Ma una guainaa hepalo manumanu na norai pafea ale'ei meme'ii unuu mamaua ma hefaa baua parara. Fei guaiau ale'ei ei inaiaa ei harp.
3 Ma rona laugaa hepalo manufau lauga i ma'aa fei gutanaa hapara, ei gunaroa manumanu, ei rona fawewenai mawe ei forafora. Lomi nemea na ono fei lauga, uniaa ei 144,000, ei ponohadiwe'ia a'a feni malagufu.
4 E'ei lomi rona fa'ido'idonaa unuu ro'ou a'a ei pifine, uaa rona fanima'aiaa ana ro'ou ma fafa'arai ma i dinaia fei Na'uu Sipsipi, rona nenegia. Ina pono'aa ro'ou dupuaa rama'a ba ro'ou ale'ei rawarawa fana a'a mei Haidaa mawe fei Na'uu Sipsipi.
5 Lomi hepalo sifi'a i lele'amai poaa ro'ou; lomi hepalo tataa ro'ou.

O'oduei Alo'alo

6 Ma una fanunupa'aa hemeadiai alo'alo na fidufidu haroo pafea ma i a'ana fei rawani'a warea, fei i udelao ba i u'ufanaa ei rona guta i malagufu—a'a minaa ei gufu, ei pai, ei rama'a u'ugai wareagufu ma ei mau rama'a.
7 Ma ina warefabauana, "Ma'auaa mei Haidaa ma fani hawera a'ana, uaa na nodigimai fei au dududuana. Losuinaa mei na famamaraa fei pumanugawe, fei malagufu, fei agi ma minaa ei wediwedii ranu."
8 Mei fahelaguiaa alo'alo na neneramai ma ware, "Na pasi! Na pasi fei Baua Gufu Babylon, fei na fahunumaa minaa ei gufu a'a fei numana wine, fei i fapoapoainaa ro'ou a'a ei fiharoharoipa'aiana."
9 Ma mei fa'o'oduiaa alo'alo na neneramai ma warefabauana, "Hini i losuinaa fei manulelele ma fei haduona ma tonaa fei tamatamana pafoo rawana o panina,
10 hia ana i hunumaa fei wine, fei sibaa mei Haidaa, fei namina rata, fei na ipia laloo fei baraa fei sibana. Mei rama'a mei i fagiana a'a fei babaiaa mugoo na gu'agu'a inamoaa ei apunai alo'alo mawe fei Na'uu Sipsipi.
11 Ma fei haguu fei fagianaa ro'ou i asi'anaa pafea ranimai ranimai. Lomi hepalo arewaa o poi gutafawenaia a'a ei rona losuinaa fei manulelele mawe fei haduona, o ei rona tonaa fei lalaa fei harana."
12 Sifeni hepalo manumanu ba ronei apitai wagina, ei apunaia, ei rona neneraa ei wareaa mei Haidaa ma oafagugufipui a'a Jesus.
13 Ma una guainaa hepalo lao na norai pafea ma na ware, "Ne'i: Na pa'i hawegiaa ei ma'ea, ei ro'aa ma'e a'a mei Fasu e'eni ma nolao."
Na ware fei Spiriti ba, "Hi'i, ropowe fawenai a'a fei bigi'aa ro'ou, uaa ei bigi'aa ro'ou i neneraa ro'ou."

Fei Au Hufu'aa feni Malagufu

14 Una fanunu ma i ma'au na pa'i hepalo po'iaa papalei ma mei "ale'ei na'uu rama'a" na guta pafoo fei papalei ma na pa'i taona, pa'afina gold ma na pa'i hepalo wararoa wadu i panina.
15 Ma hemeadiai alo'alo na wala'amai a'a fei humuu mei Haidaa ma harofabauana a'a mei fi guta pafoo fei papalei, "Tonaa fei wadumu ma hufu, uaa fei au hufu'a na nodigimai, uaa fei malagufu na mara."

16 Si'ei, mei pafoo fei papalei na lalaninaa fei waduna pafoo feni malagufu
ma hufu'aa feni malagufu.
17 Hemeadiai alo'alo na wala'amai a'a fei humuu mei Haidaa i pafea ma
ana na pa'i wararoa waduna.
18 Ma hemeadiai alo'alo, mei oma'aa fei hafi, noramiana a'a fei tawahafi na
apunai na warefabauanainaa a'a mei hemeadiai na pa'i fei wararoa wadu
ba, “Tonaa fei wararoaa wadumu ma hufu'aa ei puroroaa fuaa grape a'a fei
pa'apa'aa fei malagufu, uaa rona mara.”
19 Mei alo'alo na lalaninaloo fei waduna a'a fei malagufu, na dupuaa ei fua
ma siminia a'a fei apiaa fofoo wine, fei sibaa mei Haidaa.
20 Rona hapunirataiaa ro'ou a'a fei apiaa fofoo wine auguu fei baua gufu
ma na wigii namo wagii fei apiaa fofoo. Merena na fipupudui a'a fei taree
tabaa fei hosi, malana ale'ei 1600 stadia.*

15

Oloromeai Alo'alo a'a ei Olorompaloei Mau Funua Hafelo'a

1 I pafea una fanunupa'aa hepalodiai pa'aa baua hilala: oloromea alo'alo
a'a ei olorompalo a'apoo funua hafelo. Nenee e'ei, ipowe pedu fei sibaa mei
Haidaa.
2 Ma una fanunupa'aa fei ale'ei agi ba ina malewa, fihafuinaa hafi ma ei
rona muainaa fei manulelele ma fei haduona ma fei wawarei harana, rona
ufalarai yei piye. Mei Haidaa na fanaa ro'ou ei harp
3 ma rona laugaa fei laugaa Moses, mei nafii mei Haidaa ma fei laugaa fei
Na'uu Sipsipi:
“Na bauana ma na rawani ei bigi'amu mena Fasu,
mena Faufau Haidaa.
Ei maumaumu na wanewane ma fa'uai,
mena Hapara a'a minaa ei arewaa.
4 Hini ba lomi i ma'auio,
ma lomi i fani hawera a'a fei haramu, mena Fasu?
Uaa ana yoi ua, mena na apunai.
Minaa ei baua gufu
rowemii losui i ma'amu,
uaa ei wanewanea bigi'amu nawe arewa.”
5 Nenee fei una aranaa pafea ma na gigi fei humuu mei Haidaa poroporo,
fei na pa'i fei U'uga lalona.
6 A'a fei humuu mei Haidaa, rona wala'amai ei oloromea alo'alo fininaa
olorompaloei mau funua hafelo. Ei susuu ro'ou namina malewa ua, namina
agime ma na pa'i adii niniwai ro'ou, pa'afina gold.
7 Ma hepalo a'a obaoei manumanu, ei rona fawewenai, na fanaa ei
oloromea alo'alo ei olorompalo lopi pa'afina gold, ei na pepesu a'a fei sibaa
mei Haidaa, mei fi oalao ranimai ranimai.
8 Ma fei humuu mei Haidaa na pepesu a'a fei hagu wagii fei hawerana ma
fei faufauna ma lomi hemea ba i wadu'ainaa fei humuu mei Haidaa hawina
ba ei olorompaloei mau funua hafelo i a'a ei oloromea alo'alo na pedu.

16

Ei Olorompalo Lopii fei Sibaa mei Haidaa

1 Ma una guainaa hepalo baua lao noramiana wagii fei humuu mei Haidaa
ma na warenaa a'a ei oloromea alo'alo ba, “I pafoo fei malagufu, wi ipiaa ei
olorompalo lopi, ei na pa'i fei sibaa mei Haidaa lalona.”

* **14:20: 14:20** Ale'ena 300 kilometres

2 Mei rawarawaa alo'alo naree ipiaa fei lopina i pafoo fei malagufu ma a'a
ei rona pa'i fei lalaa fei manulelele ma losuinaa fei haduona, rona tonaa ei
baua loralora ma namina fi'ifafelo.
3 Mei fahelaguiaa alo'alo na ipiaa fei lopina pafoo agi ma na filoginaa namo
fei agi ale'ei namoo ma'ea ma minaa ei manumanu laloo agi na ma'e.
4 Mei fa'o'oduiaa alo'alo na ipiaa fei lopina i pafoo ei bauanai ma pusu'o
ranu ma na filoginaa raraa.
5 I dii, una guainaa mei alo'alo, mei oma'aa ei ranu na ware,
"Na wanewane fei dududuamu,
yoi, mena oifi oa eni, mena ona oa mina mina, mena Apunaia,
ma na wanewane fei;
6 uaa rona fawiginaa namoo ei mamama'a mawe ei apunaiamu,
ma ona fani numaa ro'ou raraa ale'ei lagii ro'ou."
7 Ma una guainaa fei tawahafi na apunai na ware:
"Hi'i, mena Fasu, mena Faufau Haidaa,
na wanewane ma fa'uai fei dududuamu."
8 Mei fagunaroaa alo'alo na ipiaa fei lopina i pafoo fei halo ma fei halo na
tonaa fei faufau ba i faloranaa ei rama'a fei hafi.
9 Ronamina rora a'a fei babaiaa fei ma rona umuaa fei haraa mei Haidaa,
mei na oma'aa ei mau hafelo'a funua, ma'uaa, lomi rona'u filoginaa nara-
naraa ro'ou ma fani udugia a'ana.
10 Mei fahaipaniaa alo'alo na ipiaa fei lopina i pafoo fei gutanaa fei
manulelele, fei gutanaa hapara ma fei haparaiana nawemina roroma ua.
Ronamina taduaa rawerawee ro'ou ei rama'a a'a fei fi'ia
11 ma rona umuaa mei Haidaniaa fei gufu pafea, uaa ei fi'ia ma loraloraa
ro'ou, ma'uaa lomi rona'u filoginaa naranaraa ro'ou wagii ei bigi'aa ro'ou.
12 Mei fa'oloroaa alo'alo na ipiaa fei lopina i pafoo fei Baua Ranu Euphrates
ma fei ranuna na nunu ba ei hapara noramiaa ro'ou anaa halo ronei pa'i talaa
ro'ou.
13 Ma una fanunupa'aa odumanuei hafelo'a* spiriti, maumau ro'ou ale'ei
mudau; rona wala'amai poaa fei dragon, poaa fei manulelele ma poaa mei
sifisifi mamama'a.
14 Ro'ou spiritii pigea ma rona bigi'aa ei hilalaa foigia ma aununaa a'a ei
haparaa minaa feni ano ma figupuinaa ro'ou ba ronei fo'ai wagii fei baua
arewaa mei Faufau Haidaa.
15 "Fanunu, una nomai ale'ei hemea fafanao! Na pa'i hawegiana mei i
werawera ma na pa'i susuna ba lomi i alawata ma mamafa."
16 Ma rona figupuinaa ei hapara fawelei rona roroinia Armageddon a'a
warea Aramea.
17 Mei fa'oloromeaa alo'alo na ipiaa fei lopina haroo pafea ma hepalo baua
lao noranamai laloo fei humuu mei Haidaa wagii fei gutanaa hapara na ware
ba, "Ina ha'iai!"
18 Ma na pa'i a'egime'aiaa fei usida, na o'onu fei hugugu, na pararai fei
parara ma namina bauanai fei rereaa fei malagufu. Lomi na pa'i rereaa feni
malagufu ale'ei mina nopa'amii fei, namina ratadiai fei rererea fei.
19 Fei baua gufu na ba'atawaranaa odumanu ma ei pusu'o gufu laloo ei
baua gufu rona pasi. Mei Haidaa na nonominaa fei Baua Gufu Babylon, fei
Bauana ma na fania fei bara, fei na mere a'a fei wine fei baua sibana.
20 Minaa ei gufu i pafoo agi rona pa'ai ua ma ei maugeni ana lomi ro'ou yei.
21 I haroo pafea na ropagio i pafoo ei rama'a ei baua mugoo awataa ro'ou
ale'ei 45 kilogram. Ma rona umuaa mei Haidaa wagii fei, uaa fei hafelo'a
manumanu fei, namina rata.

---

* **16:13: 16:13** Warea Greek *odumanuei loloaa*

17

Mei Pifine pafoo fei Manulelele

1 Hemea ei oloromea alo'alo, ei rona pa'i ei olorompalo lopi namii ware
a'au ba, “Nomai, a fama'aio fei lagii mei pa'aa pifinee tala, mei fi guta pafoo
watauda ranu.
2 Ei haparaa feni malagufu, rona fiharoharoipa'ai a'ana ma ei rama'aa
malagufu, rona poapoai a'a fei wine wagii ei fiharoharoipa'aiana.”

3 A'a fei Spiriti mei alo'alo na noduginaa yau fawelei lomi haihai o guana.
Ma yei una fanunupa'aa hemea pifine fi guta pafoo hefaa roa manulelele,
fei na pepesu ununa a'a ei hara na warefafeloaa mei Haidaa ma na pa'i
olorompalo taba ma hefua wadu wagina.
4 Pomaa susuu mei pifine, marawi ma roa ma na agime fininaa gold, ei
mau rawani mugoo ma ei pearl. Ina panarofaa hepalo bara, pa'afina gold,
na mere a'a ei hafelo'a manumanu mawe ei loloaa ei fiharoharoiana.
5 Pafoo rawana na pa'i fei warea fei:

MANUMANU OPA'AIA FEI BAUA GUFU BABYLON MEI INAA EI PIFINEE
TALA MAWE EI HAFELO'AA FENI ANO.

6 Una fanunupa'ia ba mei pifine mei, na hunu poapoai a'a ei namoo ei
apunaiaa mei Haidaa, ei namoo ei rona harenaa fei u'ugaa Jesus.

Ei u'a fanunuia, namina ba'arofo.
7 Mei alo'alo na warenaa a'au ba, “Tani omina ba'arofo? Awe warefa'aio fei
manumanu opa'aia a'a mei pifine ma fei manulelele, fei ina hugi pafona, fei
na pa'i olorompalo taba ma hefua wadu.
8 Fei manulelele ona fanunuia, mina na pa'i, ma'uaa lomi eni ma nefarani
iwe wala'amai a'a fei walaloa lomi ia'iana ma tonaa fei arena. Ei rama'aa
fei malagufu, ei lomi na pa'i haraa ro'ou laloo fei bu'uu harenua wagii fei
mamaraiamii feni ano, ro'aa ba'arofo ena rona fanunupa'aa fei manulelele,
uaa mina na pa'i, ma'uaa lomi eni ma iwe nomai nefarani.

9 “Wagii fei, nei bauanai apa'amu. Ei olorompalo taba ei, olorompalo
maugeni, ei na guta pafoo ro'ou mei pifine.
10 Ana haduoo ei oloromea hapara. Haipani na pasi, hemea fi guta ma
hemeadiai ataa nomai; ma'uaa, ena na nomai, ineido'o guta ma'ida.
11 Fei manulelele, fei nado'o pa'i mina ma'uaa lomi eni, hia mei fafainaroaa
hapara. Hia maroaa ei oloromea ma ipowe dinaa pedupeduna eni.

12 “Ena fanunuamu hefua wadu, ro'ou ei hefua hapara, ei ana rotawe tonaa
haparaiaa ro'ou, ma'uaa laloo heai hour ua, ro'aa to forafora ale'ei hapara
fipui a'a fei manulelele.
13 Hepalo ua naranaraa ro'ou ma ro'aa fanaa ei faufau ma foraforaa ro'ou
a'a fei manulelele.
14 Ro'aa fifo'aifipui a'a fei Na'uu Sipsipi, ma'uaa, fei Na'uu Sipsipi, i muainaa
ro'ou, uaa hia mei Fasuu minaa ei fasu ma Haparaa minaa ei hapara—ma
ro'aa oafipui a'ana ei lala'ana, rafeiana mawe ei nenerana, ei rona oafagugu.”

15 Ma mei alo'alo na warenaa a'au ba, “Ei fanunuamu ranu, ei na guta
pafona mei pifinee tala, haduoo ei rama'a, gupuu rama'a, baua gufu mawe
rama'a u'ugai wareagufu.
16 Fei fanunuamu fei manulelele ma ei hefua wadu, ro'aa fabidinaa unuu
ro'ou mei pifinee tala. Ro'aa fagianainia ma fa'alawataia ma di'ininia; ro'awe
hanaiaa pigiona ma fagu'anaa hia hafi.
17 Uaa mei Haidaa na fafaiaa naranaraa ro'ou ba nei neneraa fei nunumi-
ana wagii fei ugaiana ba i fanaa fei manulelele fei faufau ma foraforaa ro'ou
ba nei haparai nopa'aloo fei ba nawe nomai ei wareaa mei Haidaa.

18 Mei pifine ona fanunuia, haduoo fei baua gufu, fei na famamoaa ei
haparaa feni ano.”

18

Na Pasi Babylon

1 Nenee fei, una fanunupa'aa hemeadiai alo'alo fi nogio pafea. Na bauanai
foraforana ma feni ano namina we'a a'a fei agimee ununa.
2 Ina harofabauana ba:
“Na pasi! Na pasi fei Baua Gufu Babylon!
Hia nawe oanaa humuu ei pigea
ma pale a'a minaa ei hafelo'a* spiriti,
mawe watauda ei mau loloaa spiriti
mawe ei hafelo'a manufifidau.
3 Uaa minaa ei baua gufu, rona hunudigaa
fei poapoa wine wagii ei fiharoharoiana.
Ei haparaa feni ano, rona fiharoharoifipui a'ana,
ma ei rama'a rona alo'alo ma ponopono a'a feni ano,
rona pa'i watauda manumanu wagii ei watauda manumanuna.”
4 Ma una guainaa hepalodiai lao noramiana pafea na ware ba:
“Wala'amai a'ana, ena gufuu,
ba lomi hamo'aa tonaa
ei hafelo'ana ma ei fagianana;
5 uaa ei hafelo'ana namina dupunaa i gufu pafea ma mei Haidaa na nonom-
inaa ei bigifatatana.
6 Fani a'ana ana ale'ei hia na fani;
fani faguapoai lagina a'a tamanu na bigi'ia.
Fani faguapoai numana a'a fei ana barana.
7 Fani fi'ia ma faloloa'ia a'ana
ana ale'ei fei hawera ma rawani'a ina tonia ana unaia.
I laloo naranarana na famamagugui,
‘Yau na guta ale'ei pifine hapara;
yau abaa ma'esuabea,
ma lomi ba awe aiwawasusu.’
8 Si'ei, laloo heai ua arewaa ei hafelo'ana iwe fua'onia:
ma'ea, aiwawasusu ma mouabiabia.
Fei hafi i gu'afamatalaia,
uaa na pa'i faufauna mei i dududuia,
mei Fasu, mei hia Haidaa.
9 “Ena rona fanunupa'aa fei haguna ei haparaa feni ano, ei rona fiharo-
haroifipui a'ana ma tofipui a'ana ei rawani'a manumanuna, ro'aa ai'aigia ma
aiwawasusu.
10 Ro'aa ma'aufafelo a'a fei fagianana ma ro'aa ufaraua ma mewai ba:
“ ‘Fagiana! Fagiana, yoi fena baua gufu,
yoi Babylon, fena faufau baua gufu!
Laloo heai ua hour ma ona tonaa fagianamu!’
11 “Ei rama'aa alo'aloa ma ponopono'a a'a feni ano, ro'awe ai'aigia ma
aiwawasusu uaa lomi nemea na fai ponodinaa ei manumanuu ro'ou—
12 ei manumanu gold, silver, mau rawani mugoo, ei pearl; ei waduduu
linen, purple, silk ma roa lawalawa; minaa ei mau haihai citron, ei manu-
manu ivory, rawani'a haihai, bronze, iron ma marble;

* **18:2: 18:2** Warea Greek *minaa ei loloaa*

13 cinnamon ma spice, dufaa pao, myrrh ma frankincense, wine, pao olive,
fei palaua na bauana pono'ana, wheat, buduma'ao ma sipsipi; hosi ma pale
na pa'i welona; ma ei hudi unuu rama'a ma spiriti ro'ou.
14 "Ro'awe ware ba, 'Ei nunumiamu fua na apa'ai a'amu. Minaa ei
manumanumu ma haweramu na apa'ai, fai lomi owe pa'ia.'
15 Ei rama'a rona aloaa ei manumanu ei ma to mugoo po'i a'a mei pifine
mei, ro'aa ufaraua ma ma'aufafelo a'a fei fagianana. Ro'aa ai'ai ma aiwawa-
susu
16 ma mewai ba:
" 'Fagiana! Fagiana yoi fena baua gufu,
fena ona susuinaa fei linen na bauana pono'ana, purple, roa,
agimana ale'ei gold, ei rawani'a mugoo ma ei pearl!
17 Laloo heai ua hour ei watauda manumanu
nawemina hafelopa'ai!'
"Minaa ei rapi'a i agi ma minaa ei rona taletale pafoo ei baua wa mawe
minaa ei dia'agi, ro'awe ufaraua.
18 Ena rona fanunupa'aa fei haguna, ro'awe ware, 'Haa, na pa'i gufu
namina rawani ale'ei mina?'
19 Ro'awe larosimai piye pafoo tabaa ro'ou fininaa ai'aiga ma aiwawasusua
ma mewai ba:
" 'Fagiana! Fagiana, yoi fena baua gufu fena,
i a'amu minaa ei baua wa agi,
rona to mugoo po'ii ro'ou!
Laloo heai ua hour ona tonaa fagianamu!
20 Onei ni'eni'e wagii fei fagianana, fena gufu pafea!
Ni'eni'e ena apunaiaa mei Haidaa
ma ena apostle mawe ena mamama'a!
Mei Haidaa na dududuia wagii fei bigi'ana a'a hamu'ou.' "
21 I dii, hemea faufau alo'alo na poro'aa fei baua mugoo lala'ana ale'ei
hepalo baua na'ana'a ma bainafa'inaa agi ma ware ba:
"A'a fei mau ba'ananarai pani
ro'awe siminaa pu fei baua gufu Babylon
ma fai lomi o'aa fanunupa'idinia.
22 Ei laugaa ei hafugaa harp, ei rama'aa lalauga,
ei hugufaa flute ma maniwa,
fai lomi o'aa guaipa'idinaa ro'ou.
Lomidiai ba nemea bigibigi'a
i bigi i lalomu.
Fai lomi o'aa guaipa'idinaa
roiaa hai.
23 Fai lomidiai i we'a
ei we'ai i a'amu.
Fai lomidiai ba o'aa guaipa'idinaa
lao ei wawane ma pifine lalaia.
Ei rama'a alo'aloa ma ponopono'a a'amu mina,
ronamina mua a'a feni ano.
A'a ei maumau puala ona pa'i,
minaa ei baua gufu na pasi wagina.
24 A'a mei pifine mei, na pa'i fei namoo ei mamama'a
ma ei apunaiaa mei Haidaa,
mawe minaa ei fo'afama'eaa hefi'a yeni malagufu."

19

Hallelujah

1 Nenee fei, una guainaa fei meme'ii unuu hefaa baua gupuu rama'a i gufu
pafea ba:
“Hallelujah!
Fei tela'ana ma hawera ma faufau,
manumanuu mei Haidaniaa o'ou,
2 uaa na fa'uai ma wanewane ei dududuana.
Ina fafagianainaa mei pa'aa pifinee tala,
mei na fafeloaa feni ano a'a ei fiharoharoipa'aiana.
Mei Haidaa na fani lagina uaa a'a fei namoo ei nafina.”
3 Ma rona mewaidiai ba:
“Hallelujah!
Na lele'ata'amai fei hagu
a'a mei pifine mei ma dinaa pafea ranimai ranimai.”
4 Ei enu pa'ania ma gunaroa forafora mina mina mawe ei gunaroa manu-
manu na pa'i fawewenii ro'ou, rona fapasinaa pu ma losuinaa mei Haidaa,
mei fi guta pafoo fei gutanaa hapara. Ma rona mewaiware ba:
“Amen, Hallelujah!”
5 Ma hepalo lao noranamai a'a fei gutanaa hapara na ware ba:
“Uduginaa mei Haidaniaa o'ou,
minaa hamu'ou ena nafina,
hamu'ou ena hamona ma'auia,
hamu'ou ena na pa'i baua haraa hamu'ou
ma hamu'ou ena lomi!”
6 Ma una guainaa hefaa baua gupuu rama'a, ale'ei pasiaa mamaua ma
parara ma rona mewaiware ba:
“Hallelujah!
Uaa mei Fasu, mei Haidaniaa o'ou,
mei Faufaua fi haparai.
7 Onei ni'eni'e ma wiwiwidi
ma uduginia!
Uaa fei lalaiaa fei Na'uu Sipsipi na nodigimai ma mei harona na hawegidii.
8 Rona haweginaa mei harona
a'a fei linen bauana pono'ana,
fei rona pagifarawaninia,
fei na agime ma po'i.”
(Fei linen fei, na haduoinaa ei wanewane bigi'aa ei apunaiaa mei Haidaa.)
9 Ma mei alo'alo na warenaa a'au ba, “Ne'i ale'ei ba: ‘Na pa'i hawegiaa ro'ou,
ei ina lala'aa ro'ou ba ronei nomai a'a fei hananaa fei Na'uu Sipsipi!’ ” Ma na
warediai ba, “E'eni, eni fa'uaia wareaa mei Haidaa.”
10 A'a fei una fapasi i pinena ba a losuinia. Ma'uaa ina warenaa a'au ba,
“Apuna bigi'aa fei! Yau ana hemea nafi ale'ei yoi ma ei lofumu, ei rona
panarofaa fei u'ugaa Jesus. Losuinaa mei Haidaa! Uaa fei u'ugaa Jesus, sifei
fei spiritii fei diware'auga.”

Mei Rapi'aa fei Po'iaa Hosi

11 Una fanunupa'aa fei gufu pafea na gigi ma i ma'au na pa'i hepalo
po'iaa hosi, mei rapi'a pafona, rona roroinia ba Oafagugu ma Fa'ua. A'a fei
wanewanea, i fadududu ma fa'asi'anaa fifo'aia.
12 Guei pudana ale'ei weguweguaa hafi ma pafoo tabana na pa'i watauda
tao. Ina ne'i haraa ununa, fei lomi hemea na apa'ia, ana unaia.

13 Ina hawegi a'a hefaa hawaa ugu, fei na pa'i namo wagina ma fei harana,
fei Wareaa mei Haidaa.
14 Ei rama'aa fo'aa i pafea, rona nenegia pafoo ei po'iaa hosi ma susuu
ro'ou, ei linen bauana pono'ana, ei na po'i malewa.
15 Na lele'amai poana fei wararoa wadu, fei ba i fagianainaa ei baua gufu.
"I famamoaa ro'ou fininaa fei o hapara, pa'afina iron." Ina hapuninaa fei
fofoo wine, fei na haduoinaa fei sibaa mei Faufau Haidaa.
16 Pafo fei hawaa uguna ma fei hafauna na ne'i fei hara:
HAPARAA EI HAPARA MA FASUU EI FASU.
17 Ma una fanunupa'aa hemea alo'alo na u laloo fei halo ma na
mewaifabauana a'a minaa ei manufidufidu, ei roi fifidau haroo pafea ba,
"Nomai, figupui ba o'aa guta wagii fei baua hananaa mei Haidaa
18 ba hamonei hanaiaa ei pigioo ei hapara, bauaniaa fo'aa, faufau rama'a,
ei hosi ma ei rapi'aa ro'ou ma pigioo minaa ei rama'a, humuwa ma abaa
humuwa, ei rona pa'i baua haraa ro'ou ma ei lomi."
19 Ma una fanunupa'aa fei manulelele ma ei haparaa feni malagufu ma ei
fo'aa ro'ou, rona figupui ba ro'aa fifo'ai a'a mei rapi'a pafoo fei hosi mawe ei
fo'aa i a'ana.
20 Ma'uaa rona patarofaa fei manulelele fipuinaa mei sifisifi mamama'a,
mei nado'o bigi'aa ei hilalaa foigia ba i hadumaa fei manulelele. A'a ei hilala
ei, ina sifi'aa ei rona tonaa fei lalaa fei manulelele ma losuinaa fei haduona.
Ana lagu'ei fawewenai ma rona siminaa lagua pu a'a fei hafi, fei fi gu'agu'a
ma na pa'i babaiaa mugoo wagina.
21 Rona paugifama'enaa ei dufuu ro'ou wagii fei wadu, fei i lele'amai poaa
mei rapi'a pafoo fei hosi ma minaa ei manufidufidu, rona hanafamagu a'a ei
pigioo ro'ou.

20

1000 Igisimasi

1 Ma una fanunupa'aa hemea alo'alo fi upugio gufu pafea fininaa fei gigigii
fei walaloa lomi ia'iana ma na pa'i hepalo baua alatai i panina.
2 Ina patarofaa fei dragon, fei wa'a mina mina, fei hia hani'u, o Satan ma
na faugia ba nei oa ale'ei laloo hefa pufaba'a igisimasi.
3 Ina siminia laloo fei walaloa lomi ia'iana, fawi'ia ma lotomia ba inei'aa
sifidinaa ei baua gufu nopa'aloo fei ia'iaa fei hefa pufaba'a igisimasi. Nenee
fei, te ropowe alafatatalania ma'ida.
4 Una fanunupa'aa ei gutanaa hapara, ei rona guta pafona, ei rona tonaa
fei forafora ba ro'aa fadududu. Ma una fanunupa'aa ei spiritii ei na mosu
huaa ro'ou, uaa fei u'ugaa ro'ou Jesus ma fei wareaa mei Haidaa. Lomi rona
losuinaa fei manulelele o fei haduona ma lomi rona tonaa fei lalana i pafoo
rawa o panii ro'ou. Rona weradiai ma haparaifipui a'a Christ laloo hefa
pufaba'a igisimasi.
5 (Ei dufu ma'ea, lomi rona weradiai nopa'aloo fei ia'iaa fei hefa pufaba'a
igisimasi.) Sifei fei rawarawa asi'ana.
6 Ei rama'a i pa'i hawegia ma apunaiaa ro'ou wagii fei rawarawa asi'ana.
Fei faguapaloaa ma'ea lomi i famomoaa ro'ou, ma'uaa rowe ale'ei ei baua-
niaa humuu mei Haidaa ma Christ ma ro'aa haparaifipui a'ana laloo hefa
pufaba'a igisimasi.

Fei Fagianaa Satan

7 I'a pedu fei hefa pufaba'a igisimasi, ropowe alaraa Satan a'a fei
bobo'aiana.

8 Ma iwe talaisifi'aa ei baua gufu a'a obaoei walasusuu feni malagufu—
Gog ma Magog—ba i papa'ifipuinaa ro'ou a'a fei fifo'aia. Puduu ro'ou ale'ei
ei piyee feni malagufu.
9 Rona talaifaweloinaa fawelei rona guta wagina ei apunaia, ei na haguaa
ro'ou mei Haidaa, fei na pa'i ei rafeiana wagina. Na pasigio hafi pafea ma
gu'afamatalaiaa ro'ou.
10 Mei hani'u, mei na sifi'aa ro'ou, mei Haidaa na siminia laloo fei huapu, fei
na gu'agu'a ei babaiaa mugoo wagina, ana fei inado'o siminaa fei manulelele
ma fei sifisifi mamama'a wagina. Ropowe tonaa fagianaa ro'ou arewaa ma
poi ranimai ranimai.

Rona Tonaa Dududua ei Ma'ea

11 Ma una fanunupa'aa hefaa baua po'iaa gutanaa hapara ma mei i guta
wagina. Fei malagufu ma fei pumanugawe, laguna apa'ai inamoana ma lomi
gutanaa lagua.
12 Ma una fanunupa'aa ei ma'ea, ei na pa'i baua haraa ro'ou ma ei lomi,
rona u i ma'aa fei gutanaa hapara ma ina lami'aa ei bu'u. Ma ina lami'aa
hepalodiai bu'u, fei bu'uu harenua. Ma ina dududuaa ei ma'ea ana ale'ei ei
bigi'aa ro'ou, ei na pana haraa ro'ou laloo ei bu'u.
13 Ei ma'ea laloo agi, rona lele'amai ma ana rona lele'amai ei ma'ea a'a fei
gufuu ma'ea ma Hades ma hememea rama'a na tonaa dududuana ana ale'ei
ei bigi'ana.
14 Ma ina siminaa fei gufuu ma'ea ma Hades i laloo fei hafi. Fei hafi, sifei
fei faguapoaa ma'ea.
15 Hini lomi harana laloo fei bu'uu harenua i siminia i laloo fei hafi.

21

Manufau Jerusalem

1 Ma una fanunupa'aa hepalo manufau pumanugawe ma malagufu, uaa
fei rawarawa pumanugawe ma malagufu na apa'ai ma fai lomi agi.
2 Una fanunupa'aa fei Gufu Apuna, fei manufau Jerusalem fi nogio pu
noranamai pafea a'a mei Haidaa ma na hawegidii ale'ei hemea fananamai
pifinee lalaia i nomai a'a mei harona.
3 Ma una guainaa hepalo baua lao na nomai a'a fei gutanaa hapara ma
ware, “Eni fei gufuu mei Haidaa i oa a'a ei rama'a ma i oafipui a'a ro'ou. Ro'aa
oanaa rama'a gufuna. Ma mei Haidaa i oanaa Haidaniaa ro'ou.
4 I huguaa ranu pudaa minaa ro'ou. Fai lomi ma'ea o faloloa'ia o ai'aiga o
fi'ia, uaa fei watanai maumau mina, na falogidigilao.”
5 Mei fi guta wagii fei gutanaa hapara na ware ba, “U'ei famanufaunaa
minaa ei manumanu!” Ma ina ware ba, “Ne'i'augaa feni, uaa eni warea,
inapa'aa rawani ma fa'uai.”
6 Ina warenaa a'au ba: “Ina pedu. Yau fei Alpha ma fei Omega, fei
Rawarawa ma fei Pedupedu. Hini na sigigi, a fani numana lomi pono'ana
a'a fei ranuu harenua.
7 Hini i mua ipowe tonaa minaa e'eni manumanu e'eni ma yau a oanaa
Haidaniana ma hia, i oanaa na'uu.
8 Ma'uaa ei mama'auhafelo, ei abaa narafawe'ia, ei hafelo'a, ei rona
fo'afama'e, ei fitatafipa'aia, ei rona bigi'aa ei siafa, ei rona losuinaa ei haidaa
sifisifi mawe minaa ei sifisifi—gutanaa ro'ou i wagii fei hafi na gu'agu'a
fininaa babaiaa mugoo. Sifei, fei faguapoaa ma'ea.”

9 Hemea ei oloromea alo'alo, mei na pa'i olorompalo lopi, ei na pepesu a'a
ei olorompalo a'apoo mau funua hafelo namii ware a'au, “Nomai, a fama'aio
mei pifinee lalai, mei haroo fei Na'uu Sipsipi.”
10 Ma a'a fei Spiriti ina poronaa yau a'a hefaa baua tarea maugeni ma
fama'au fei baua gufu apuna, Jerusalem fi nogio noramiana i pafea a'a mei
Haidaa.
11 Ina we'a a'a fei haweraa mei Haidaa ma fei agimena ale'ei hepalo pa'aa
rawani'a mugoo ale'ei jasper, namina malewa ale'ei crystal.
12 Ina pa'i hepalo baua tarea nono ma hefua ma guapalo poaa fanefane
wagina ma hefua ma helagui alo'alo a'a hepapalo poana. Fei ne'ia wagii ei
poaa fanefane, ei haraa ei hefua ma guai pai Israel.
13 Odumanu poaa fanefane i pepei rai, odumanu i pepei oala, odumanu i
pepei hara'uu ma odumanu i pepei hafaa.
14 Fei nonoo fei baua gufu na pa'i hefua ma guapalo fasu'ufufugoi ma pafoo
hepapalo na pa'i ei haraa ei hefua ma helagui apostle fei Na'uu Sipsipi.
15 Mei alo'alo, mei na fiwarewarei a'au, na pa'i hepalo mau o, pa'afina gold
ba i tapainaa puduu malaa fei gufu, ei poaa fanefanena ma ei nonona.
16 Fei baua gufu na pa'i obao nonona ma malaa hepapalo nonona na
fimina'ei—manafana ma malana na fimina'ei ua. Mei alo'alo na tapainaa fei
malaa fei gufu ma puduu fei malana ale'ei 12,000 stadia* ma fei manafana
ma tarena ana ale'ei.
17 Ina tapainaa fei nono ma fei pi'oduana† ale'ei 144 cubit‡ —ale'ei fei
tatapai rama'a, fei i tapaina mei alo'alo.
18 Fei pa'afii fei nono, pa'aa jasper ma fei baua gufu, gold ua—lomi
ma'idadiai manumanu wagina ma na ramarama ua.
19 Ei fasu'ufufugoi ei nonoo fei baua gufu, rona haweginaa watauda ei
maumau rawani'a mugoo. Fei rawarawa fasu'ufufugoi, jasper, fei fagua-
iana, sapphire, fei fa'oduaiana, chalcedony, fei fa'obaoana, emerald,
20 fei fahaipaniana, sardonyx, fei fa'oloroana carnelian, fei
olorompaloana, chrysolite, fei fafainaroana, beryl, fei fafaimpaloana, topaz,
fei fahefuana, chrysoprase, fei fahefuamapaloana, jacinth ma fei fahefua
ma guapaloana, amethyst.§
21 Ei hefua ma guapalo poaa fanefane, pa'afii ro'ou, pearl. Hepapalo poaa
fanefane, minaa pearl ua. Fei baua talaa fei baua gufu fei, minaa gold ua ma
na ramarama.
22 Lomi una fanunupa'aa hepalo humuu mei Haidaa laloo fei baua gufu
fei, uaa mei Fasu, mei Faufau Haidaa ma fei Na'uu Sipsipi, lagua ale'ei fei
humuna.
23 Lomi bigi'aa fei halo, o fei puda a'a fei baua gufu fei ba lagunei
fawe'ainia, uaa fei haweraa mei Haidaa na fawe'ainia ma fei Na'uu Sipsipi
ale'ei we'ai lalona.
24 Ei rama'aa ei gufu rona talai a'a fei we'aina ma ei haparaa fei malagufu
rowe wadu'ainaa lalona fininaa ei haweraa ro'ou.
25 Lomi ba iwe fare'i ei poaa fanefanena, uaa lomi i pa'i poi yei.
26 Ei rama'aa ei baua gufu, rowe wadu'ia fininaa ei hawera ma honuaa
ro'ou.
27 Lomi iwe pa'i hepalo loloaa manumanu i wadu'ia. Ana lomi i wadu'ia
nemea i bigi'aa ei maumau famamafaa, o sifisifi'a, ma'uaa, uniaa ei na pa'i
haraa ro'ou laloo fei bu'uu harenuaa fei Na'uu Sipsipi.

---

* **21:16: 21:16** Ale'ena 2,200 kilometres † **21:17: 21:17** O, *tarena* ‡ **21:17: 21:17** Ale'ena 65 metres
§ **21:20: 21:20** Hefi'a ei mugoo, lomi rona pa'aa aida ba batanai ei maumau ro'ou.

22

Fei Ranu Harenua

1 I dii, mei alo'alo na fama'aiau fei udeaa fei baua ranuu harenua, namina
malewa ale'ei crystal ma na wigimai a'a fei gutanaa haparaa, fei gutanaa mei
Haidaa mawe fei Na'uu Sipsipi,
2 na wiginaloo memewaa fei baua tala i laloo fei baua gufu. Ma guapepei
adii fei ranu na habe fei haihai harenua ma ina pa'i hefua ma guapalo au
hufu'a. Hepalo laloo hepapaloo ei hefua ma guapalo puda. Ma ei rau fei
haihai, fapedupedu funuaa ei rama'aa ei baua gufu.
3 Fai lomi i pa'i umua. Fei gutanaa haparaa mei Haidaa mawe fei Na'uu
Sipsipi i ude laloo fei baua gufu ma ei nafina, rowe losuinia.
4 Ro'aa ma'a pudana ma fei harana i pafoo rawaa ro'ou.
5 Fai lomi i pa'i poi. Fai lomi bigi'ana fei we'ai o fei we'aa fei halo, uaa mei
Fasu, mei Haidaa i we'ainaa ro'ou. Ma ro'ou ale'ei hapara ranimai ranimai.
6 Ma mei alo'alo na warenaa a'au ba, "Eni warea eni napa'aa rawani
ma fa'uai. Mei Fasu, mei Haidaniaa ei spiritii ei mamama'a na aloaa mei
alo'alona ba nei fama'aa ei nafina tamanu anaa i nomai."

Jesus fi Nomai

7 "Fanunu, anaa a nomai! Na pa'i hawegiana mei i neneraa ei diware'auga
i laloo feni bu'u."
8 Yau, John, meni na guainaa eni manumanu eni ma fanunuaa e'ei. Ma ei
a guainia ma fanunuia, una fapasi i pinee mei alo'alo ba a losuinia, mei na
fama'aiau eni manumanu.
9 Ma'uaa ina warenaa a'au ba, "Apuna bigi'aa fei! Yau ana nafi ale'ena yoi
ma ei lofumu, ei ro'ou mamama'a mawe minaa ei rona neneraa ei wareaa
feni bu'u. Losuinaa mei Haidaa!"
10 Ma ina warenaa a'au ba, "Apuna obainaa ei diware'augaa feni bu'u, uaa
fei au na rafi'i.
11 Hini ana fi bigifatata, faninaa nunumiana; hini ana fi bigifafelo, fani-
naa nunumiana; hini ana fi bigifarawani, faninaa nunumiana; hini ana fi
fafa'arai faninaa nunumiana."

12 "Fanunu, anaa a nomai! Fei pono'a, i a'au ma a fani pono'aa hememea
ana ale'ei ei bigi'ana.
13 Yau fei Alpha ma fei Omega, fei Ma'a ma fei Mugi, fei Rawarawa ma fei
Pedupedu.
14 "Na pa'i hawegiaa ei rona fesuaa ei hawaa uguu ro'ou uaa i ugainaa ro'ou
mei Haidaa ba ro to a'a fei haihai harenua ma wadu'ai a'a ei poaa fanefanee
fei baua gufu.
15 I augu, ei ponoto, ei rona bigi'aa ei mau siafa, ei fitatafipa'aia, ei rona
fo'afama'e, ei rona losuinaa ei haidaa sifisifi ma minaa ei rona refubigi'aa ei
sifisifi.
16 "Yau, Jesus, una aloawii mei alo'alou ba nei u'ufanio* feni u'uga a'a ei
losuu. Yau fei Wara ma Pai David ma fei agimee Pi'u Arewaa."

17 Fei Spiriti ma mei pifine lalaia, laguna ware ba, "Nomai!" Ma hini na
guainia, ana nei ware ba, "Nomai!" Hini na sigigi, fanoramai; ma hini na pa'i
nunumiana, nei tonaa fei ranuu harenua, lomi pono'ana.

---

* **22:16: 22:16** *ba nei u'ufanaa hamu'ou*

18 U'ei aweinaa minaa ei rona guainaa ei diware'augaa feni bu'u: Nabaa
nemea i augaa hepalodiai warea pafoo feni, mei Haidaa ana i pafoinaa
fagianana wagii ei mau funua hafelo, ei na u'udigia feni bu'u.
19 Ma hini na tosiminaa hepalo wareaa wagii feni bu'uu diware'auga, ana
i tohadiwe'inia a'ana mei Haidaa, tamanu ina pa'i wagii fei haihai harenua
ma tamanu ina pa'i laloo fei baua gufu apuna, fei na u'udigia feni bu'u.
20 Mei i u'ugaa eni manumanu eni na ware ba, “Hi'i, anaa a nomai eni.”
Amen. Nomai, mena Fasu Jesus.
21 Fei rawani'aa mei Fasu Jesus i ude a'a ei apunaiaa mei Haidaa. Amen.

Glossary

AARON (Luke 1:5; Acts 7:40; Hebrews 5:4; 7:11; 9:4)

Aaron, hia pai LEVI. Levi, hia hemea ei hefua ma helagui baduu wawane, na'uu JACOB. Aaron, hia mei rawarawa bauaniaa HUMUU MEI HAIDAA.

Ana hia uma'ua lofuu MOSES ma laguna fa'asianaa ei ISRAEL wagii fei au ro'aa di'ininaa EGYPT.

Dupuaa ei hefua ma helagui pai Israel, mei Haidaa na uniaa Aaron ba hia bauaniaa ro'ou wagii fei ona, fei na nusu. Ma rona augaa fei o fei laloo fei BAO FI'UGAIA. Fanunu Numbers 17:1-10, Hebrews 9:4. Labaginaa LEVI, MOSES.

ABEL (Matthew 23:35; Luke 11:51; Hebrews 11:4; 12:24)

Abel ma Cain, rawarawa na'uu Adam ma Eve. Abel, hia umugii Cain. Labaginaa CAIN.

ABRAHAM –

Abraham, hia amaa ei ISRAEL. Mina, mei Haidaa na warenaa a'ana ba nei di'ininaa gufuna ma dinaa a'a fei gufu ba i fania.

Abraham na guainia ma labaginaa fei manufau gufuna. Fei gufu fei, ISRAEL.

Mei Haidaa na bigi'aa fei rawarawa fi'ugaia a'ana. Ina ware ba Abraham ma ei paina, pa'aa haguna ma ba i oma'aa ro'ou nabaa ro'aa nenegia.

Abraham na lalainaa SARAH ma lomi lagunado'o pa'i na'uu lagua nopa'aloo fei ba lagunawe sisiginaa raudei. Mei Haidaa na bigi'aa hepalo foigia a'a lagua ma na wanininaa hemea baduu wawane, harana Isaac.

Labaginaa ISAAC.

ADAM (Luke 3:38; Romans 5:14; 1 Corinthians 15:22, 45; 1 Timothy 2:13, 14; Jude 14)

Adam, hia mei rawarawa famamaraa mei Haidaa wagii fei dupuana piye.

A'a mei harona EVE, lagua rawarawa rama'a barafeaa ei wareaa mei Haidaa. A'a fei ma i dii, minaa ei rama'a, rona bigifafelo.

Laloo 1 Corinthians 15:45, na ware ba Jesus Christ, hia mei a'apoo Adam uaa na fatela'anaa ei rama'a a'a ei hafelo'aa ro'ou.

AGATE (Revelation 21:19)

Agate hepalo fananamaia mau mugoo.

ALABASTER (Matthew 26:7; Mark 14:3; Luke 7:37)

Hemea pifine na tonamai hefa dufaa pao ba i hapigaa pinee Jesus. Fei pao fei, na ude laloo hepalo pe'i bigi'aa ro'ou hefa mau mugoo harana alabaster.

ALO'ALO –

Ei alo'alo, ro'ou paniaa panii Mei Haidaa ma rona oa inamoana. Ro'ou aba rama'a uaa spiriti. Lomi o fanunupa'aa ro'ou nabaa lomi rona fa'arewamai.

Bigi'aa ro'ou ba oma'aa ei rama'a, ei rafeiaa ro'ou mei Haidaa. (Acts 12:6-11; 27:23; Hebrews 1:14). Nefarani rona umuinaa ei wareaa mei Haidaa.

Mei famamoaa ro'ou Michael (Jude 9). Gabriel, hia hemeadiai baua alo'alo (Luke 1:19, 26).

ALOE (John 19:39)

Aloe hepalo marasin na dufa, bigi'aa ro'ou ranuu hepalo mau guana. Ei Jew rodo'o hapiginaa ei ma'ea wagina nene iwe i'ifai.

ALPHA (Revelation 1:8; 21:6; 22:13)
ALPHA fei rawarawa ne'ia laloo fei alphabet ei Greek ma OMEGA (Labaginia) fei a'apona. Laloo Revelation fei ba Jesus, hia Alpha ma Omega si'ei ba hia rawarawa ma a'apoo wagii minaa ei manumanu.

AMEN (Romans 1:25; 9:5; 1 Corinthians 14:16; 2 Corinthians 1:20)
Wagii fei wareaa gufuu ei Jew, hanuu fei warea Amen ba pa'aa fa'ua.
Revelation 3:14 na ware ba Jesus, hia mei Amen uaa hia fei fa'uaia.

AMETHYST (Revelation 21:20)
Amethyst hepalo mau fananamaia mugoo.

APOSTLE
— Jesus nado'o rafeinaa hefua ma helagui ba ro'ou apostle. (Matthew 10:1-4; Mark 3:13-19; Luke 6:12-16).
Rona oafipui a'ana ma ina feroinaa ro'ou. Rona fanunupa'ia ei i asi'adiai. Ina aloaa ro'ou ba ronei u'ugaa fei rawani'a warea.
Laloo fei bu'u Acts, Paul ma Barnabas ma nene, hefi'a diai, rona roroinaa ro'ou apostle. Ana Jesus na rafeinaa ro'ou ma aloaa ro'ou ba ro'aa bigi'aa ei bigi'ana. Fei pa'aa hanuu apostle ba "ei rama'a aloana".

AREOPAGUS (Acts 17:19-22, 34)
Areopagus haraa hepalo maugeni laloo fei baua gufu Athens. Ei bauaniaa fei gufu fei, rona'aida figupui pafona. Si'ei fei gupu fei, rona roroinaa ro'ou ei Areopagus.

ARTEMIS (Acts 19:24-35)
Artemis hemea pifine haidaa sifisifi rona'aida losuinia fawelei Asia.

BAAL (Romans 11:4)
Baal hepalo manumanu rona'aida losuinia ale'ei haidaa.
Mina mina, rotawe dinaa fei gufuu ro'ou ei Israel, ei rama'a yei, rona'aida losuinia.
I dii, ei Israel ana ronawe losuinaa Baal ma namina siba a'a ro'ou mei Haidaa.

BABAIAA MUGOO *(SULPHUR)* (Revelation 9:17)
Babaiaa mugoo (anefaa harana warea pidaua ba brimstone). Fei pomana rewaa rau tao ma fei ale'aleana na agime ma na rata malelena. Rona biginaa hara'uu waduhafi.

BABYLON
— Babylon hepalo baua gufu. Mina, ei Babylon na fifo'ai a'a ei Israel ma muainaa ro'ou. Rona fahumuwainaa ei Israel ma fatalainaa ro'ou dinaa Babylon. Ei Israel na guta yei oloromfua pa'aniaa igisimasi. (Matthew 1:11, 12, 17; Acts 7:43).
Laloo fei Bu'u Revelation (Revelation 14:8; 17:5; chapter 18) na wareaa hepalo gufu Babylon. Hefi'a rona nara ba na haduoinaa Rome. Ana na ware ale'ei laloo 1 Peter 5:13.

BALAAM (2 Peter 2:15; Jude 11; Revelation 2:14)
Balaam hemea mamama'aa mei Haidaa. Na pa'i hefi'a Moab na bidibidi unuu ro'ou a'a Israel. Mei haparaiaa ro'ou, Balak. Ina nunuminia ba Balaam nei umuaa ei Israel ba ei fo'aa nei muaipa'aa ro'ou.
Balaam na poni pafoo hepalo donkey, ma'uaa ei ba i re umuaa ei Israel, fei donkey na u ua hamatee na lawagia hemea alo'alo. Lomi na fanunupa'aa mei alo'alo Balaam ma si'ei ba lomi na poni fei donkey, ina sibahafugia ma nawe hota'ia fei donkey.
Hee, lomi na umuaa ei Israel Balaam uaa nawe aida ba na haweginaa ro'ou mei Haidaa. Fanunu Numbers 22-24.

BAO FI'UGAIA (Hebrews 9:4; Revelation 11:19)
Fei bao fi'ugaia, faduaa ro'ou haihai ma rona hawainaa gold. Nofina, guapaloei na'a na ne'i pafona ei hefua wareaa mei Haidaa (Hebrews

9:4,5). Ei Israel rona poro'ia ei ro'aa tatalai yei lomi haihai o guana ma rona'aida augia laloo fei HUMU MEI HAIDAA POROPORO.

BARAK (Hebrews 11:32)

Barak hemea baua famamoaa ei Israel. Ina noduginaa ro'ou a'a ei fifo'aia ma muainaa hepapa gufu. Fanunu Judges 4-5.

BARLEY

— Barley hepalo mau lau guana ana ale'ei wheat. Rona'aida biginaa faraa pidaua a'a ei launa.

BAUANIAA HUMUU MEI HAIDAA *(PRIEST)*

— Mei Haidaa na rafeinaa ei bauaniaa humuna ba ronei fani fana a'ana uaa ei Israel.

Wagii fei au Jesus rona fani fana a'a fei humuu mei Haidaa yei Jerusalem. Ro'ou pai Aaron dupuaa ei upuu Levi (labaginaa AARON ma LEVI).

Mei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa(high priest), hia pafoo ro'ou. Hemea pa'aa bauania i panarofaa fei bigi'ana fei laloo heai ua igisimasi ma nenee fei hemeadiai. Ana unaia i wadu'ainaa fei Fawelei Pa'aa Apunai ba i bigi'aa fei fana a'a mei Haidaa uaa ei bigifatataa anaia mawe ei rama'a.

Ana na pa'i hefaa maroa, haraa ro'ou ba ei famamoaa humuu mei Haidaa (chief priests). Hememeaa ro'ou na panarodigaa fei bigi'aa mei pa'aa bauaniaa humuu mei Haidaa. Ma ana a'a ei famamoa na pa'i hefi'adiai bauaniaa humuu mei Haidaa, ei abaa pa'aa bauania mina, ma'uaa na pa'i apa'aa ro'ou.

BEAR (Revelation 13:2)

Bear hepalo baua manulelele laloo poduu hefi'a gufu.

BEELZEBUL

— Hefa gufu papaa Israel mina na losuinaa Beelzebul, hepalo haidaa sifisifii. Guapalodiai harana, Baal-zebub ma Satan, mei famamoaa ei hafelo'a spiriti.

BENJAMIN (Acts 13:21; Romans 11:1; Philippians 3:5; Revelation 7:8)

Benjamin, hemea ei hefua ma helagui baduu wawane na'uu Jacob, mei amaa ei hefua ma guapalo pai Israel. Labaginaa ABRAHAM.

BERYL (Revelation 21:20)

Beryl hepalo mau fananamaia mugoo. Labaginaa FANANAMAIA MUGOO

BU'UU LAUGA *(PSALM)*

— Fei Bu'uu Lauga na pa'i ei laugaa udugia a'a mei Haidaa. David ma hefi'adiai, rona ne'inaa eni lauga ba batanai fei haguaa ro'ou mei Haidaa ma o'aa udugibatanainia.

CAESAR

— Hini mei pa'aa haparaa Rome, rona ware ba, hia Caesar.

Ei Rome, rona muainaa fifo'aia a'a watauda gufu ma Caesar, hia mei haparaa minaa ro'ou.

CAIN (Hebrews 11:4; 1 John 3:12; Jude 11)

Cain, hia mei uma'ua na'uu Adam ma Eve. Ina punepune a'a mei lofuna Abel uaa mei Haidaa na ugainaa fei fanana sipsipi, ma'uaa lomi na numuminaa fei fanaa Cain du'uaa pe'ihape. Si'ei ina fo'afama'eaa Abel. Wagii fei mei Haidaa na ware ba inei rararapa ua a'a feni ano ma minaa ei gufu ro'aa fadugia.

CAMEL (Matthew 3:4; 19:24; Mark 10:25; Luke 18:25)

Camel hepalo baua manulelele, ei rama'a, ro poni pafona. Ana i poro'aa ei manumanu ma rona tawinaa hawaa ugu wagii fei hudina.

CANAAN (Acts 7:11, 13:19)

Canaan hepalo gufu na fa'unainia mei Haidaa ba i fanaa ei Israel ba gufuu ro'ou.
E'eni, rona roroinia ba Israel ma ana harana Palestine.

CARNELIAN (Revelation 21:19)
Carnelian hepalo mau fananamaia mugoo.

CENTURION (Matthew 8:4; Luke 7:1; Acts 10:1)
Centurion hemea bauaniaa hefa pu'u rama'a fo'aa.

CHRIST
— Fei hera Christ hepalo wareaa ei Greek. Fei hera Messiah hepalo wareaa ei Jew. Hanuna ba "hemea rona ipinaa pao pafona" hamatee mina, nabaa mei Haidaa i rafeinaa hemea ba hapara, ro'aa bigi'aa fei ba uni'uni.
Mei Haidaa na fa'unai ba i aloamii hemea Fatela'anaa ei rama'a, hemea ba i tonaa fei haparaiaa mei Haidaa. Mei rama'a mei, rona roroinia Christ uaa mei Haidaa na rafeinia ma na aloia.

CHRISTIAN (Acts 26:28; 1 Peter 4:16)
Hanuu fei warea Christian ba "hemea i neneraa Jesus Christ".

CHRYSOLITE (Revelation 21:20)
Chrysolite hepalo mau fananamaia mugoo.

CHRYSOPRASE (Revelation 21:20)
Chrysoprase hepalo mau fananamaia mugoo.

CINNAMON (Revelation 18:13)
Rona big'aa fei Cinnamon a'a hepalo mau haihai. Malelena na dufa ma na rata pono'ana. Mina, rona fihafuinaa pao ba nei dufa fei pao ma ro'aa hapiginaa rama'a ma nefarani, ei rona ma'e.

CORBAN (Mark 7:11-12)
Fei hanuna na ude laloo Mark 7:11-12.

CUBIT (Matthew 6:27) 18 inch, o ale'ena 1/2 metre.

CUMMIN (Matthew 23:23)
Cummin fei lau hepalo mau haihai. Ei Jew rona faro'onaa ei du'ua wagina ma ana hepalo marasin.

DAVID
— David na awatadiai a'a minaa ei haparaa Israel. Hia umugii minaa ei lofuna. Amaa ro'ou Jesse. Ei itawe haparai ina oma'aa ei sipsipii amana. Ei ifi baubarai na fo'fama'eaa hemea rama'a.
David namina pa'aa haguaa mei Haidaa. Ina ne'inaa watauda lauga ba i uduginaa mei Haidaa, ei rona ware ba 'psalms'.
Jesus hemea pai David (Romans 1:3; Revelation 22:16). Mina mina na ware mei Haidaa ba i aloaa mei Christ, mei Tela'ana wagii fei pai mei haparaa David.

DENARIUS (Matthew 20:1-15; Revelation 6:6)
Denarius hepalo pusu'o mugoo po'i yei Rome mina. Pono'aa hemea bigibig'a laloo heai arewaa.

DRAGON
— Fei dragon hepalo hafelo'a manulelele laloo Revelation 12:3—13:4. Fei dragon, maumauna ale'ena hepalo pa'aa baua wa'i o wa'a. Na pa'i faufauna ma na haduoinaa Satan, mei famamoaa ei hafelo'a spiriti.

EGYPT
— Egypt hepalo gufu papaa Israel. Ei Israel ro'ou humuwa yei laloo gunaroa pu'u igisimasi (Acts 7:34-38).

ELIJAH (Matthew 11:14; Mark 9:4; Romans 11:2; James 5:17)
Elijah, hia hemea baua mamama'aa mei Haidaa. Na pa'i ma'ida u'ugana laloo James 5:17.

ELISHA (Luke 4:27) Labaginaa NAAMAN.

EMERALD (Revelation 21:19)

Emerald hepalo mau fananamaia mugoo.

EPICURUS (Acts 17:18)

Ei neneraa Epicurus mawe hefiadiai 'Stoic' na to baua feroia ma rona naranara watauda wagii ei manumanuu fei apa'a ma fa'uaia ma rona fiwarewareinaa ei manumanu ei.

ESAU (Romans 9:13; Hebrews 11:20; 12:16-17)

Isaac na pa'i helagui na'una baduu wawane. Lagua fiwatai. Haraa lagua Esau ma Jacob. Esau, hia uma'ua, ma'uaa heai arewaa hamatee na bao, ina uga ba mei lofuna Jacob i tonaa fei gutana ale'ei uma'ua ba i to ei pe'ihape ma manumanuu amaa lagua. Ina filoginaa e'ei hawegiana e'ei ba i to'uaiaa hepalo ua du'ua.

EUNUCH (Matthew 19:12; Acts 8:27)

Ei Eunuch, ro'ou paniaa panii ei hapara. A'a hefi'a gufu, ro'aa morosiminaa wawanei ro'ou.

EVE (2 Corinthians 11:3; 1 Timothy 2:13)

Eve mei haroo Adam. Wagii fei famamaraiaa mei Haidaa feni malagufu nado'o famamaraa Adam ma na to hepalo gui huwana ma na famamarainaa Eve wagina. Ma Satan na wadu'aa fei wa'a ma na sifi'ia ma ina hanaiaa fei fua, fei na ware mei Haidaa ba nei'aa hanaia. Ma Eve na fanaa Adam ma ana na hanaia. Lagua rawarawa barafeaa ei wareaa mei Haidaa. Laguna pa'i o'odui na'uu lagua baduu wawane—Cain, Abel ma Seth.

FAFUAFUA (Matthew 13:33; 16:6, 12; 1 Corinthians 5:6-8; Galatians 5:9)

Fei fafuafaua, rona'aida fafuanaa palaua ba ro unu faraa pidaua. Ma'ida ua fafuafua i fafuanaa watauda faraa pidaua.

FANANAMAIA GUFU (Luke 23:43; 2 Corinthians 12:3; Revelation 2:7)

Pa'aa hanuu fei warea pidaua 'Paradise' ba 'fananamaia pe'ihape'. Hanuna ba na fananamai fawelei Eden, fawelei i fagutanaa Adam ma Eve mei Haidaa. Laloo fei Manufau Fi'ugaia, hanuna ba fei gufu pafea, fei gufu ba ro'aa dinaa wagina ei rona narafawe'i a'a Jesus Christ nabaa ro'aa ma'e.

FANANAMAIA MUGOO

— Revelation 21 na u'ugaa fei apunai gufu, fei na mefinia John. Fei gufu na pa'i hefua ma hepalo nonona. Hepapalo nono na pa'i fasu'ufufugoina, pa'afii hepapalo fasu'ufufugoi, fananamaia mugoo, ei na agime ma mare'a.

Si'eni, eni haraa ro'ou:

1. jasper - mamarawii

2. sapphire - marawi

3. agate (ana harana chalcedony) - hefi'a u'ugai pomana

4. emerald - hepalodiai u'ugai mamarawii

5. onyx (ana harana sardonyx) - hefi'a u'ugai pomana

6. carnelian - namina ro

7. chrysolite (ana harana quartz rewaa rau tao) - rewaa rau tao

8. beryl - mamarawii o watolaa marawi ma mamarawii

9. topaz - rewaa rau tao

10. chrysoprase (ana harana chalcedony) - pomana ale'ei abagua fei agi

11. jacinth (ana harana turquoise) - marawi o watolaa mamarawii ma marawi

12. amethyst - pomana watolaa marawi ma roa

FARAA PIDAUA LOMI FAFUAFAU Labaginaa HANANAA FEI FARAA PIDAUA LOMI FAFUAFAU.

FATELA'ANA *(SAVIOUR)*

— Jesus, hia mei 'Fatela'anaa feni malagufu' uaa hia mei tala ba ei rama'a na tela a'a fei fagianaa wagii ei hafelo'aa ro'ou. Hamatee na ma'e Jesus ba i tonaa fei fagianaa minaa ei rama'a, mei Haidaa na futoaa hini mei i narafawe'i a'ana. Ina taufagutania ale'ei hemea na wanewane uaa Jesus.

FEROIAA LAW —

Ei feroiaa law, rona feroinaa ei *law/commandment* , ei na fanaa Moses mei Haidaa. Labaginaa *LAW(S)* , MOSES.

FIGI

— Figi hepalo mau haihai, fei fuana na ro'o.

FILOGINAA NARANARA *(REPENT)*

— Fei pa'aa hanuu fei warea filoginaa naranara, si'odumanueni:

(a) hemea na narapa'ia ba hia na bigifatata;

(b) ba i fapedugaa ei hafelo'a bigi'ana ma bigi'aa fei nunumiaa mei Haidaa;

(c) na i'iginaa mei Haidaa ba nei futoaa ei hafelo'ana.

FI'UGAIA (rawarawa fi'ugaia: Luke 1:72; Acts 3:25; 7:8; Galatians 3:17; Hebrews 9:1; faguapaloaa fi'ugaia: Matthew 26:28; Mark 14:24; Luke 22:20; Romans 11:27; 1 Corinthians 11:25; 2 Corinthians 3:6; Hebrews 7:22; 8:6-13; 9:15; 10:16,29; 12:24; 13:20)

Hanuu fei warea fi'ugaia sifei ba hepalo fiwareia ba hemea i bigi'aa hepalo manumanu a'a mei lagua ma mei lagua nei bigi'aa hepalo manumanu a'ana. Mei Haidaa na fi'ugai a'a ei rama'a ba hia Ama ma Fasuu ro'ou nabaa ro'aa nenegia.

Na pa'i guapalo mau fi'ugaia. Fei na bigi'ia a'a Moses mei Haidaa na ware ba i duginaa a'ana ei rona nenegipedugaa minaa ei law, ma'uaa lomi hemea na nenegipa'aa mina ei.

A'a fei faguapaloaa fi'ugaia na ware mei Haidaa ba hini i narafawe'i a'a Jesus Christ, i ugainia ale'ei ba lomi na bigi'aa ei hafelo'a o barafeaa hepalo law.

FRANKINCENSE (Matthew 2:11; Revelation 18:11)

Frankincense hepalo manumanu na rata pono'ana. Bigi'aa ro'ou ranuu hepalo haihai rauaa gufu. Rona fagu'aia ba nei malele dufa.

GRAPE

— Bigi'aa ro'ou fuaa grape fei wine. Ei Jew na faroaa watauda pa'apa'a i pe'ihapee ro'ou ba ro'aa pa'i watauda fuana.

GENTILE

— Hanuna ba aba Jew. Fei pa'aa hanuna wareaa Greek ba "ei baua gufu" aba gufuu ei Jew.

Ei Jew, rona mamagugu uaa na rafeinaa ro'ou mei Haidaa ma rona i'areinaa ei aba Jew.

GIDEON (Hebrews 11:32)

Gideon hemea baua famamoaa Israel. Namina narafawe'i ma na lafulafu ba i neneraa mei Haidaa. Na nodugaa ei rama'a fifo'aia ma fa'ua ba lomi rona watauda, ma'uaa na muainaa ei bidibidii unu uaa na hadumaa ro'ou mei Haidaa.

GOMORRAH Labaginaa SODOM.

GREEK

— Fei gavmen Greece, Athens ma fei gufu Corinth ana laloo Greece.

Ei Greece na to baua feroia ma rona to honua a'a watauda uaa fei apa'aa ro'ou. Fei wareaa gufuu ro'ou, Greek.

A'a fei au Jesus, hini mei na to feroiana, ana na aida fei warea Greek. Fei pa'aa wareagufuu fei Manufau Fi'ugaia, Greek.

HAFELO'A BIGI'A *(SIN)*

— Hini i barafeaa ei wareaa mei Haidaa ina bigifafelo, nabaa pusu'o o bauanai manumanu, ana na hafelo i pudaa mei Haidaa.

HAFELO'A SPIRITI

— Ei hafelo'a spiriti, rona neneraa Satan. Fei bigi'aa ro'ou ba ro fafelo'aa ei rama'a ba ro'aa barafeaa fei wareaa mei Haidaa ma neneraa Satan. Hefarani rona wadu'ainaa hefi'a rama'a, pa'aa ena rona bigi'aa ei bigi'aa Satan.

HAGAR (Galatians 4:24, 25)

Hagar, hia hemea bigi'a laloo humuu Sarah ma mei harona Abraham. Si'ei ba lomi na'una Sarah, ina i'iginaa Hagar ba nei ma'igufipui a'a Abraham. Hagar na pa'i na'una a'a Abraham ma rona roroinia Ishmael. Ishmael aba mei baduu nadii warefa'unainia a'a Abraham mei Haidaa.

Nene, Sarah nawe wanininaa Isaac, mei baduu wawane nadii warefa'unainia mei Haidaa. I dii, Sarah na siba a'a Hagar ma na fa'ania. Hagar nare guta papaa fei Maugeni Sinai. Galatians 4 na u'u ba Hagar ale'ena ei na humuwainaa ro'ou fei law uaa rona nara ba wagii fei fanima'aa ro'ou fei law, ro'aa rawani i pudaa mei Haidaa ma lomi rona tofarawaninia ba fei wanewaneaa ro'ou i no'uamai a'a fei we'iaa naranara a'a Jesus Christ.

HALLELUJAH (Revelation 19:1-6)

Ei Jew, rona ware, 'Hallelujah' ei rona udiginaa mei Haidaa. Hanuna ba "Uduginaa Yahweh".

HANANAA

— Na pa'i hefi'a hananaa ei Jews ba rona'aida pagia laloo hepapalo igisimasi. Wagina, rona nonominaa ei rawani'a bigi'aa mei Haidaa a'a ro'ou mina.

HANANAA WAGII FEI APUNAIAA RO'OU FEI HUMUU MEI HAIDAA (John 10:22)

Wagii fei hananaa fei, ei Jew rona nonominia ba mina mina hemea rama'a, harana Judas Maccabaeus, ina famama'aiaa fei humuu mei Haidaa ba ei rama'a, ro'aa losuinaa mei Haidaa yei. Ina bigi'aa fei uaa hefi'a bidibidi unuu ro'ou, rona wadu'ainaa fei humuu mei Haidaa ma bigosia.

Ei Jew ana rona roroinaa fei hananaa 'fei Hananaa ei we'ai'. Sifei fei pa'afii ei wareaa Jesus ba "yau meni we'ai feni malagufu". (John 9:5)

HANANAA FEI TALAI FALOGIA (Matthew 26:2, 5, 17-19)

Fei Hananaa fei Talaifalogia, hepalo baua hananaa a'a ei Jew. Fei hanuna ba yei Egypt mina, mei Alo'alo Ma'ea na talaifaloginaa ei Israel, ei rona pomainaa humuu ro'ou namoo fei na'uu sipsipi. Nabaa i fanunupa'aa fei namo mei alo'alo ma'ea i talaifalogia.

Si'ei ei Jew rona'aida fo'afama'eaa hepalo na'uu sipsipi ma hanaia.

HANANAA FEI FARAA PIDAUA LOMI FAFUAFUA

— Rona bigi'aa fei Hananaa fei Faraa Pidaua Lomi Fafuafua ana a'a fei au fei Hananaa fei Talaifalogia. Mina, ro'aa ponidi'ininaa Egypt, lomi na pa'i au fei faraa pidaua ba i fua. Rona babagi'uaia hamatee rona roroni ba ro'aa aunu.

HANANAA EI PALE (John 7:2-52)

Wagii fei Hananaa ei Pale, ei Jew na ni'eni'e ba na pedu fei au hufu'a.

Rona faduaa ei pale ma guta wagina ale'ena heai hafapagipagia ba ro'aa nonominia ba ei upuu ro'ou, rona ma'igu wagii ei pale a'a fei au ei ro rararapa gunaroa igisimasi fawelei lomi haihai o guana ei rotawe wadu'ainaa fei gufu na fanaa ro'ou mei Haidaa.

HANANAA FEI PENTECOST (Acts 2:1; 20:16; 1 Corinthians 16:8)

Fei Hananaa Pentecost ana hepalo baua hananaa ei Jew. Hanuu fei warea 'Pentecost', "haipani pa'aniaa". Ei Jew rona pa'i fei hananaa hapani pa'aniaa arewaa nenee fei Hananaa Talaifalogia.

Laloo fei Hananaa Pentecost ei Jew na ni'eni'e wagii fei au hufu'aa wheat. Ana rona nonominia ba mina, mei Haidaa na fanaa Moses ma ei Jew ei law pafoo fei Maugeni Sinai.

E'eni, ei Christian, rona nonominia ba fei Spiriti Apuna na pasi pafoo ei rona narafawe'i a'a Jesus Christ. (Acts 2:1-4)

HAWAFOLO

— Wagii ei mau Rome, nabaa hemea na bigi'aa hefa pa'aa hafelo'a manumanu ale'ei fo'afama'ea. Fei lagina ba nei ma'e pafoo fei hawafolo.

Rona faduaa guapalo haihai ma mei hafelo'a, rona fadufataninia o faugia wagina.

Rona fa'ufalarainia nopa'aloo fei ba na ma'e. Mei i ma'e ale'ei i tonaa baua fi'ia ma ana hepalo manumanuu mamafaa.

HEBREW

— Fei hanuu fei 'Hebrew' ana 'Jew'. Labaginaa JEW. Ei Hebrew, pai Abraham. Fei hara Hebrew na norai a'a hemea upuu ro'ou, harana Eber.

Fei wareaa gufuu ei Jew, Hebrew.

HERMES (Acts 14:12)

Hermes, siminia fei haraa hepalo haidaa sifisifi rona losuinia ei Greece. Rona ware ba hia talaitonaa wareaa hefi'adiai haidaa.

HEROD

— Laloo fei Bu'u Manufau Fi'ugaia na pa'i gunaroa rama'a haraa ro'ou Herod:

1) Herod mei Hapara, mei rona roroinia Herod mei Bauana. Hia haparaa Judea a'a fei au waniniaa Jesus. Ana hia mei ba i fo'afama'eaa Jesus ei fibadui. Fanunu Matthew 2:1-22; Luke 1:5.

2) Herod Antipas mei Bauaniaa Galilee a'a fei au na u'ugaa fei rawani'a warea ma bigi'aa ei fogia Jesus. Ana mei na lalainaa Herodias ma lafigaa huaa John, mei Pudugufaia. Ei ro'aa panarofaa Jesus rona duginaa hia inamoaa Herod ba i dududuia. Fanunu Mark 6:14-29; Luke 23:6-12.

3) Herod Agrippa I, mei Hapara na haperararaiaa ei rona narafawe'i a'a Jesus Christ ei i do'o manufau fei losuu. Ana na fo'afama'eaa James, mei lofuu John. Fanunu Acts 12:1-23.

4) Herod Agrippa II, mei Hapara, hia mei na dududuaa Paul ma na alonaa hia Rome ba i dududuia Caesar. Fanunu Acts 25:13-26:2; 26:19; 27-32.

HOSANNA

— Ei rama'a, rona haro 'hosana' ba ro fani honua a'a hemea. Hanuna ba "Nei fatela'ania mei Haidaa!" o "Udugia i dinaa a'ana."

HUMUU MEI HAIDAA

— Ina ude yei Jerusalem, fei baua gufu Israel. Ei Jew mina na'aida dinaa wagina uaa ei baua hananaa ma ba ro'aa fani fana a'a mei Haidaa.

Ei abaa Jew, na rawani ba ro wadu'ai'uanaa fei malalalana i ano. Laloo fei humuu mei Haidaa i na pa'i ei apunaia manumanuu mei Haidaa. Unaa ei Famamoa humuu mei Haidaa wadu'aia lalona, hepoa ua

laloo heai igisimasi. Hefaa baua rapirapi na rapi'aa watolaa Fawelei Apunaia ma Fawelei Pa'aa Apunaia. Sifei fei rapirapi na anininaa guapapa i pafea ama'anaa pu ei i ma'e Jesus. (Matthew 27:51; Mark 15:38; Luke 23:45). Fei na fama'aia ba mei Haidaa na gigifani talaa minaa ei rama'a inamoana nabaa rona narafawe'i a'a Jesus Christ.

HUMUU MEI HAIDAA POROPORO

— Mina mina, wagii fei au ro'aa tatalai i podu ei Israel, mei Haidaa na warenaa a'a ro'ou ba ronei faduaa fei pale fei. Ina warefa'arewaia ba batanai bigi'iana a'a ei rawani'a lawalawa ma ei hudii manulelele. Lalona na ude fei Bao Fi'ugaia fininaa ei 10 Commandments mei Haidaa ma hefi'adiai manumanuu mei Haidaa. Labaginaa BAO FI'UGAIA.

Ei Jew na'aida losuinaa mei Haidaa laloo fei ma fani fana a'a mei Haidaa nopa'aloo fei i faduaa fei humuu mei Haidaa Solomon.

HYSSOP (John 19:29; Hebrews 9:19)

Hyssop hepalo mau haihai rona pudinaa namo o ranu ba ro'aa tafuginaa rama'a o manumanu ale'ei papaditaia ba ro'aa fafa'arai i pudaa mei Haidaa.

ISAAC (Acts 7:8; Romans 9:7; Hebrews 11:9)

Isaac, hia mei na'uu Abraham ma Sarah. Hanuu fei harana ba "fafadi". Labaginaa ABRAHAM.

ISAIAH (Matthew 3:3; Acts 8:30; Romans 9:27-29)

Isaiah hemea mamama'aa mei Haidaa. Itawe nomai yeni ano Jesus Christ, Isaiah nadii ware'augaa tamanu i nomai a'ana.

ISRAEL —

Israel fei hara nafanaa Jacob mei Haidaa. Hia hemeaa na'uu Isaac ma mei harona Rebecca.

Ei pai Israel na pa'i hefi'a haraa ro'ou ale'ei 'Jew' o 'Hebrews'. Labaginaa JEW.

Israel ana fei haraa fei gufu ei Jew. Mina rona ware ba fei gufu fei, Canaan. E'eni hefi'a na roroinia Palestine.

JACINTH (Revelation 21:20)

Jacinth hepalo mau fananamaia mugoo.

JACOB

— Jacob anefua haraa Israel. Ina pa'i hefua ma helagui na'u baduu wawane. Ro'ou upuu ei hefua ma guapalo pai Israel. Labaginaa ABRAHAM.

JASPER (Revelation 21:11, 18, 19)

Jasper hepalo mau fananamaia mugoo.

JEPHTHAH (Hebrew 11:32)

Jephthah hemea rawani'a fo'aa. Ana hia hemea foraforaa ei Israel mina.

JEREMIAH (Matthew 2:17; 16:14; 27:9)

Jeremiah, hia hemea mamama'aa mei Haidaa. Inadii ware'augaa watauda manumanu i nomai a'a fei au i nomai Christ, mei Tela'ana, mei i warefa'unainia mei Haidaa ba i aloiamai.

JESSE (Matthew 1:5-6; Luke 3:32; Acts 13:22; Romans 15:12)

Jesse, hia mei amaa mei Hapara David, mei upuu Jesus Christ. Mina mei mamama'a Isaiah nadii ne'inia ba Christ i nomai a'a fei pai Jesse ma David.

JESUS

— Fei hanuu fei haraa Jesus, "Tela'ana", o "mei Haidaniaa o'ou, hia Fatela'anaa o'ou". Hefi'adiai haraa Jesus: Jesus Christ, Na'uu mei Haidaa, Na'uu Rama'a, Na'uu David.

JEW

— Rona roroinaa ei pai Israel ba Jew. Labaginaa ABRAHAM.
Do'o fama'a fei hanuu fei warea Jew ale'ei ba "ei rona guta malalaa Judah", ale'ei ei pai Judah, hemea na'uu Israel. Nefarani na roroinaa minaa ei Israel. Labagina ISRAEL.

JONAH (Matthew 12:39-41; 16:4; Luke 11:29-32)
Jonah, hia hemea mamama'a. Mei Haidaa na alonaa hia fininaa fei wareana a'a hepalo gufu, harana Nineveh ba nei u'u yei. Ma'uaa ina hugi pafoo wa ba i dinaa hepalodiai gufu. Si'ei na fa'asianaa fei lalarena mei Haidaa. Hamatee Jonah, hia fei pa'afii fei lalarena, rona siminia agi ma hepalo baua nia na onomia. Ina oa laloo iana oduai arewaa ma na mumu'ainia pafoo piye. Jonah nawe dinaa Nineveh ma na u'ugaa fei wareaa mei Haidaa.

JOSEPH
— Na pa'i hefi'a rama'a, haraa ro'ou Joseph laloo fei manufau fi'ugaia.

1) Joesph, hia hemea ei hefua ma helagui baduu wawane, na'uu Jacob, ei ro'ou amaa ei pai Israel. Lagua Benjamin, na'uu hemea ama ma ina. Fanunu Acts 7:9-14. (John 4:5; Hebrews 11:21, 22; Revelation 7:8),

2) Hemea Joseph, hia mei haroo Mary,

3) Hemea Joseph hia hemea ei lofuu Jesus, (Matthew 13:55; Mark 6:3),

4) Hemea Joseph hia mei lofuu James (mei hudia). (Matthew 27:56; Mark 15:40, 47),

5) Hemea Joseph, gufuna Arimathea ma na pa'i watauda manumanuna. Hia maroaa ei bauaniaa ei Jew, hemea rawani'a rama'a ma na neneraa Jesus Christ. (Matthew 27:57-60; Mark 15:42-46; Luke 23:50-53; John 19:38-42),

6) Hemea, harana Joseph Barsabbas (Acts 1:23), hemea na neneraa Christ ma na gutafipui a'ana. Ei ba ro'aa rafeinaa hemea ba i tonaa fei gutanaa Judas, rona bigi'aa fei uni'uni fifigai a'a Joseph and Matthias. Wagii fei, rona rafeinaa Matthias,

7) Hemeadiai Joseph, ana harana Barabas. (Acts 4:36)

JOSHUA (Acts 7:45; Hebrews 4:8)
I ma'edii Moses, Joshua nawe oanaa famamoaa ei Israel. Ina talaidug-inaa ro'ou Canaan, fei gufu na warefa'unainia a'a ro'ou mei Haidaa. Rona fo'amuainaa ei rama'a yei. Ma ina alaginaa fei malalagufu a'a hepapalo pai Israel, ma'uaa fei pai Levi, lomi na to, uaa ro'ou, baua-niaa fei humuu mei Haidaa. Joshua, hia hemea rawani'a famamoa ma na i'igifawe'inaa ei rama'a ba ronei neneraa mei Haidaa a'a hepalo ua naranara. Ina ware, "Yau ma ei maroau, hai'ou neneraa mei Haidaa."

JUDAH (Hebrews 7:14; 8:8; Revelation 5:5; 7:5)
Judah, hemea ei hefua ma helagui baduu wawane, na'uu Jacob. Hia mei amaa fei pai Judah. Haraa fawelei ro'aa guta wagina ei paina, Judea. Ma Jerusalem ana yei. Jesus Christ na waninimai a'a fei pai Judah.

KORAH (Jude 11)
Korah na fa'asi'anaa fei fadugea a'a Moses ma Aaron. Mei Haidaa namina siba a'ana ma na gigiaa fei malagufu ba hia ma minaa ei nenerana, ronei pasinaa lalona.

LAW(S)
— Ei law mei Haidaa na ude laloo haipaniei rawarawa bu'u laloo fei Bu'u Apuna. Mei Haidaa na fa'arewaiaa ei law a'a Moses ba ronei nenegia ei maroana.

LEAVEN Labaginaa FAFUAFUA.

LEVI (Hebrews 7:5, 9, 10; Revelation 7:7)

Levi, hemea ei hefua ma helagui baduu wawane, na'uu Jacob. Hia mei amaa fei pai Levi. Mei Haidaa na rafeinaa ei pai Levi ba ro bigi'aa ei bigi'ana laloo fei humuu mei Haidaa. Rona rafeinaa ei bauaniaa fei humuu mei Haidaa dupuaa ei pai Levi a'a fei maroaa Aaron. Labaginaa AARON.

Hemea ei hefua ma helagui otalai neneraa Jesus, harana Levi mei ana harana Matthew. (Matthew 9:9-13; Mark 2:14; Luke 5:27-29)

LOT (Luke 17:28-32; 2 Peter 2:7) Labaginaa ABRAHAM.

Haran, hia mei umugi lofuu Abraham ma na pa'i na'una, harana Lot. Ei i labaginaa fei manufau malalagufu na fa'unainia a'ana mei Haidaa, ina nodugaa Lot a'ana. Lagu'a gutadii yei, Lot na fa'anaa i Sodom. Ei rama'a yei ronamina bigi'aa watauda hafelo'a ma si'ei, na ware mei Haidaa ba i fagu'aa fei gufu fei. A'a hemea alo'alona mei Haidaa na aweinaa Lot ma ei maroana ba ronei di'ininaa fei gufu. Na ware mei alo'alo ba ronei'aa diarai, ma'uaa ei ro'aa di'inidigaa fei gufu, mei haroo Lot na diarai ma ana ei ua na filoginaa agi.

MAMAMA'A

— Mei mamama'a, hia i wareaa tamanu i fa'arewaia a'ana mei Haidaa. Ina umuinaa mei Haidaa a'a ei rama'a.

Do'ofama'a mei Haidaa na aloaa watauda mamama'a ale'ei Samuel, Isaiah ma Jeremiah. Ana a'a ro'ou mei Haidaa na fa'arewaia hefi'a manumanu ba i nomai nefarani.

Watauda igisimasi atawe wanini Jesus Christ, rona u'ugaa fei noramiana ma na fa'arewaia watauda manumanu ba i bigi'ia ma tamanu i bapa'ia.

Ana rona u'ugaa tamanu ba i nomai wagii ei a'apoo arewaa feni malagufu ma fei hadiue'iamii Jesus Christ ena namii dududuaa feni ano.

MANNA (John 6:31, 49; Hebrews 9:4; Revelation 2:17)

Mina, a'a fei au ro di'ininaa Egypt, ei Israel na rararapa gunaroa pa'ania igisimasi fawelei lomi haihai o guana. A'a fei au fei, mei Haidaa na alogio manna ba hanaa ro'ou. Ina bigi'ia mina ei arewaa ba ronei pa'aia ma'uaa a'a fei Sabbath, lomi. Fanunu Exodus 16:13-36.

MANUMANU DUFAA (Luke 1:9-11; Revelation 8:3, 4)

Rona biginaa haihai hefa manumanu dufaa. Ro tonia a'a fei ranuna o rauna o warana. Laloo fei humuu mei Haidaa ei rona lafulafu ro'aa fagu'aia.

MELCHIZEDEK (Hebrews chapters 5-7)

Ma'ida u'ugaa Melchizedek na ude laloo Hebrews 5-7.

Genesis 14:17-20 na ware ba ei bidibidi unu namii patarofaa Lot mawe ei maroana ma topa'ainaa minaa ei manumanuu ro'ou. Abraham naree fifo'ai a'a ro'ou ma dugamiaa ei gufuna ma ei manumanuu ro'ou. Ei fi u'uninaa gufu a'a fei fifo'aia, na bapa'ia Melchizedek. Ma ina fani faraa pidaua ma wine a'a Abraham ma ana na haweginia. Ma a'a minaa ei fo'atonana, Abraham na fani hepaloo ei hefua a'ana, ana ale'ei nefarani ei Israel na fani hepaloo ei hefua a'a ei bauaniaa fei humuu mei Haidaa. Hebrews na ware ba Melchizedek ana hia bauaniaa fei humuu mei Haidaa ma fei fanaa Abraham a'a Melchizedek na haduoinaa ei fana a'a ei Levi, ei rotawe waninimai.

MESSIAH Labaginaa CHRIST.

MORO'AA HUDII WAWANEI

— Wagii ei maumau ei Jew, rona moro'aa hudii wawanei ei baduu wawane laloo fei fafainaroaa arewaa nenee fei waniniaa ro'ou. Ana mei Haidaa ua na warenaa a'a Abraham ba ronei bigi'aa fei. Fanunu Genesis 17:9-14.

Fei moro'aa hudii wawanei ale'ei uni'uni ba hemea, hia Jew. A'a fei au ronado'o u'ugaa fei rawani'a warea, hefi'a Jew na ware ba nabaa hemea ba hia Christian, ineido'o moro.

Paul lomi na ugainaa fei. Laloo fei Bu'u Galatians ma hefi'adiai Bu'u Apuna. Ina ware ba hepalo ua manumanu i fatel'anaa rama'a, sifei ua ba nei narafawe'i a'a Jesus Christ.

MOSES

— Moses hia hemea pa'aa bauaniaa ei Israel. Wagii fei au ro'aa humuwai i Egypt, mei Haidaa na rafeinaa Moses ba nei dugaa ei Israel, di'ininaa Egypt ma hadiwe'inaa fei gufu inado'o fanaa ro'ou. Mei Haidaa na wareaa e'ei a'ana wagii fei weguweguaa fei hafi a'a fei haihai.

Moses na aunulao i ma'aa ei gufuna ei ro'aa talaihugia wagii fei Roa Agi.

Moses na fanea fei Maugeni Sinai ma tonaa ei hefua law, ne'iaa mei Haidaa pafoo guawaguei na'a.

Moses na ne'inaa minaa ei law mei Haidaa laloo haipaniei rawarawa bu'u: Genesis, Exodus, Leviticus, Numbers ma Deuteronomy laloo fei Bu'u Apuna. Ei Jew na ware ba ei bu'u ei, Bu'u Moses.

Labagina LAW(S).

MUSTARD (Matthew 13:31-32; 17:20; Mark 4:31-32; Luke 13:19; 17:6)

Mustard hepalo mau haihai, fei launa namina pusu'oroi laraa minaa ei lau, ma'uaa na habenaa baua haihai.

MYRRH (Matthew 2:11; Mark 15:23; John 19:39; Revelation 18:13)

Na rata pono'aa fei Myrrh. Na dufa fei malelena, big'iaa ro'ou ranuu haihai. Ei Jew na biginaa marasin wagina ba famama'iguu ei na pa'i fi'ia. Ana rona hapiginaa ei ma'ea.

NAAMAN (Luke 4:27)

Naaman hemea bauaniaa ei fo'aa yei Syria. Hia aba Jew. Hia na watawatai ma nare i'iginaa Elisha mei mamama'a ba nei farawaninia. Na ware Elisha ba ineiree sigi oloromaheaipoai laloo fei Ranu Jordan. Ina guaineneraa fei wareana ma nawemina mare'a ununa.

NARD (Mark 14:3; John 12:3)

Hemea pifine na hapigaa pinee Jesus wagina. Hepalo mau pao, bigi'aa ro'ou ranuu hefa pusu'o haihai, harana spikenard.

NA'UU RAMA'A

— Mina mina hemea mamama'a, harana Daniel na roroinaa fei a'a mei Rama'a/Fatela'ana, mei ba i aloia mei Haidaa ba i fatela'anaa ei rama'a a'a ei hafelo'aa ro'ou. Fei hanuna ana ale'ei fei hara Christ. Labaginaa CHRIST.

NA'UU SIPSIPII MEI HAIDAA

— Tani i ro feni hara John, mei Pudugufaia na ware ba Jesus, hia fei "Na'uu Sipsipii mei Haidaa" (John 1:29, 36). Wagii fei maumau ei Jew, rona fo'afama'eaa hepalo na'uu sipsipi a'a mei Haidaa ba i futoaa ei hafelo'aa ro'ou. Fei namoo fei sipsipi i fafafa'arainaa ro'ou i pudaa mei Haidaa. Jesus, hia mei Na'uu Sipsipii uaa ina fanaa fei harenuana ba i futo ei hafelo'aa o'ou.

NINEVEH (Matthew 12:41; Luke 11:32)

Nineveh hepalo gufu na alonaa mei mamama'a Jonah wagina mei Haidaa ba neiree u'ugaa ei wareana. Labaginaa JONAH.

Fei wareaa mei Haidaa sifei ba i fafagianainaa ro'ou uaa ei hafelo'aa ro'ou. Ro'aa guainaa fei, rona ai ma filoginaa naranaraa ro'ou. Si'ei lomi na fagianainaa ro'ou mei Haidaa.

NOAH (Matthew 24:37-38; Luke 3:36; 17:26-27; Hebrews 11:7; 1 Peter 3:20; 2 Peter 2:5)

Noah hemea rama'aa mina. Hia wagii fei faimpalopoai pai nenee Adam. A'a fei auna ei rama'aa feni ano, namina rata ei hafelo'aa ro'ou. Wagii fei, na ware mei Haidaa ba i fapedugaa feni ano a'a fei baua lamalamana. Ma'uaa, si'ei ba Noah hemea rawani'a rama'a, mei Haidaa na warefania ba nei faduaa hepalo baua wa ma ba hia, mei harona, o'oduei na'uu lagua mawe ei haroo ro'ou, ronei hugi. Ana ronei fawadu'ainaa hepalo wawane ma pifine a'a minaa ei mau manulelele ma manufidufidu. Noah na narafawe'i a'a ei wareana ma nenegifarawaninia. Mei Haidaa na faropanaa fei maunu ma uniaa ro'ou, rona tela. Nenee fei na ware mei Haidaa ba lomi i fai bigidinia ale'ei ma na augaa fei pua'oo ba lalaa fei warefa'unaiana.

OLIVE (Romans 11:17, 24; James 3:12; Revelation 11:4)

Olive hepalo haihai na pa'i fuana. EI Jew na biginaa pao wagina.

Fei Maugeni Olive roroiaa ro'ou a'a ei haihai olive, ei na habe pafona.

OMEGA (Revelation 1:8) Labaginaa ALPHA.

ONYX (Revelation 21:20

Onyx hepalo fananamaia mau mugoo.

OTALAI NENERA

— Ei rona neneraa Jesus, rona narafawe'i a'ana ma guainaa wareana.

Laloo ei Bu'u Matthew, Mark, Luke ma John, na ware ba ei hefua ma helagui, ro'ou otalai nenerana. Jesus na rafeinaa ro'ou ba ro'aa talaifipui a'ana ma ina aloaa ro'ou ba ro bigi'aa ei bigi'ana ale'ei ei wareaa Matthew 10:1-4.

PA'APA'A Labaginaa **GRAPE.**

PEARL (Matthew 7:6; 13:45-46; 1 Timothy 2:9; Revelation 17:4; 18:12, 16; 21:21)

Pearl hepalo mau fananamaia mugoo, na rata pono'ana; na po'imalewa.

PENTECOST Labaginaa HANANAA FEI PENTECOST.

PHARAOH (Acts 7:10, 13, 21; Romans 9:17; Hebrews 11:24)

Pharaoh fei haraa mei pa'aa haparaa Egypt.

PHARISEE

— Ei Pharisee hepalo maroa dupuaa ei Jew. Rona pa'i baua hara a'a ei Jew ma ro'ou rarafii ei feroia law. Rona apa'ifarawaninaa ei law na fanaa Moses mei Haidaa. Ma ana rona pafoinia a'a ei feroiaa ro'ou watauda maumau ma law. Rona'aida mamagugu uaa rona nara ba rona muainaa hefi'adiai ma ana ro'ou ware'oni ale'ei ba ro'ou na rawani ma'uaa ei hafelo'a naranaraa ro'ou namina rata. Rona fadugeaa Jesus ma fiwareipa'ai ba ro'aa fo'afama'eia.

PUDUGUFAIA

— Tani i ro pomaa fei hara John na pudugufinaa watauda laloo fei ranuu Jordan. Ina warefanaa ro'ou ba ronei filoginaa naranaraa ro'ou, momo'ai a'a ei hafelo'a ma pudugufai ba ro fama'aia ba rona filogii.

Ei narafawe'ia a'a Jesus Christ, rona pudugufai ba ro fama'aia ba ro'ou Christian.

Hanuna ba rona momo'ai a'a ei hafelo'a, nara ba Jesus i futoaa ei hafelo'aa ro'ou ma ba ro'aa nenegia.

RABBI

— Hanuu fei warea Rabbi sifei ba hemea baua feroia o famamoa dupuaa ro'ou. Rona wareia fei a'a ei rona pa'i apa'a o baua haraa ro'ou. Rabboni ana fei hara Rabbi.

RACHEL (Matthew 2:18)

Rachel, hia hemea haroo Jacob, mei na pa'aa haguia. Hia mei inaa Joseph ma Benjamin ma ale'ei inaa minaa ei Jew.

RAHAB (Hebrews 11:31; James 2:25)

Ei Israel mina, ei ba ro'aa wadu'ainaa fei gufu ba ro tonia, ei farararfaia nado'o wadu'ai. Rahab, hemea pifinee tala yei na opa'ai ma hadumaa ro'ou uaa ina naraa ba nunumiaa mei Haidaa ba ei Israel nei tonaa fei gufu fei. Si'ei, ei ro'aa fo'aiaa ei rama'a yei ei Israel, lomi rona fo'aia. Woro ana hia mei na wareia laloo Matthew 1:5, ale'ei hemea pai Jesus.

REBECCA (Romans 9:10-13)

Rebecca, hia mei haroo Isaac, mei na'uu Abraham. Hia mei inaa Esau ma Jacob, laguei wataa. Fa'ua ba Esau hia mei uma'ua ma'uaa, mei Haidaa na rafeinaa Jacob ba hia pafeaa lagua, ale'ei ba hia amaa ei Jew. Labaginaa ESAU, JACOB.

ROA AGI—

Fei Roa Agi na ude watolaa Israel ma Egypt. Labaginaa MOSES.

ROME

— Rome fei gufuu gavaman yei Italy. A'a fei au Jesus, ei Rome rona fo'amuainaa watauda gufu i ano. Ana rona muainaa ei Israel ma haparainaa ro'ou. Wagii fei, na bidi unuu ei Israel a'a ro'ou ma ba ro'aa fawala'anaa ro'ou a'a fei gufu fei. Rona ware ba Caesar a'a mei haparaa Rome ma hia mei pa'aa haparaa minaa feni ano wagii fei au fei.

SABBATH

— Fei arewaa Sabbath hepalo baua arewaa. Laloo Genesis ina ware ba mei Haidaa na famamaraiaa feni ano laloo oloroa arewaa ma laloo fei fa'olorompaloaa arewaa na gutafawenai uaa ina pedu fei bigi'ana. Mei Haidaa na ware ba ei rama'a nei bigi laloo oloroa arewaa ma a'a fei fa'olorompaloaa arewaa ronei gutafawenai ma losuinia.

Ei Jew na pa'i watauda law wagii fei Sabbath. Rona ware ba ei rama'a nei'aa bigi'aa hepalo bigi'a laloo fei arewaa fei. Si'ei, ronamina siba ei i farawaninaa hemea rama'a laloo fei Sabbath Jesus ma ei ro'aa hufu'aa ei corn laloo fei Sabbath ei otalai nenerana.

SADDUCEE

— Ei Sadducee, ro'ou hepalo maroa ei baua rama'a dupuaa ei Jew. Rona feroi ba ei rama'a nei neneraa ei law na fanaa Moses mei Haidaa fininaa hefi'adiai mau ei upuu ei Jew.

Fei mau ro'ou ana ale'ei ei Pharisee. Labaginaa PHARISEE. Ma'uaa, nefarani rona'o fiharei a'a ei Pharisee uaa ei Pharisee na nara ba na pa'i asi'anaa ei ma'ea, ma'uaa lomi rona nara ale'ei ei Sadducee.

SAMARIA

— Samaria fei haraa hefa gufu. Ei Samaria abaa pa'aa Jew uaa mina mina ei Samaria na lalainaa ei pifine abaa Jew. Namina bidi unuu ei pa'aa Jew a'a ro'ou.

SAMSON (Hebrews 11:32)

Samson, hia hemea bauaniaa ei Jew mina mina. Mei Haidaa na fani faufau a'ana.

SAMUEL (Acts 3:24; 13:20; Hebrews 11:32)

Samuel, hia hemea baua mamama'a, mei ana na ipinaa pao tabaa David ba haparaa Israel.

SAPPHIRE (Revelation 9:17; 21:19)

Sapphire hepalo mau fananamaia mugoo.

Labaginaa FANANAMAIA MUGOO

SARAH (Romans 4:19; 9:9)

Sarah, hia mei haroo Abraham. Hia pa'abeu watauda igisimasi ma nawe wanininaa Isaac ei ipowe pa'aa hopi. Labaginaa ABRAHAM.

SATAN

— Satan, hia mei famamoaa ei hafelo'a spiriti. Na bidibidi ununa a'a mei Haidaa ma na sifi'aa ei rama'a ba ronei bigifafelo. Ana ina'aida fanonominaa ei narafawe'ia ei hafelo'aa ro'ou ba ronei nara ba lomi na futoaa e'ei mei Haidaa. Anefua Satan, mei Hani'u (Devil) ma mei haparaa feni ano.

SHEEP

— Ei Jew, rona oma'aa ei sipsipi ale'ei:

(a) Hemea rama'a na oma'aa watauda sipsipi. Rona fatalaiaa ei sipsipi fawelei na pa'i guana.

(b) Ei Oma'aa rona fanunu'apa'aa hepapalo ei hapee ro'ou sipsipi.

(c) Ei Oma'aa na faduaa fei papa'ii sipsipi ma rona augaa ro'ou lalona na poi ba lomi i fagianainaa ro'ou hepalo manumanu. Mei oma'aa i ma'igu i poaa wawadu'i.

(d) Ei Jew mina, rona moro'aa hua ei sipsipi ma fagu'aia ale'ei fana a'a mei Haidaa. Labaginaa NA'UU SIPSIPII MEI HAIDAA.

SINAI

— Haraa fei maugeni na guta Moses ei i fania ei 10 Commandent mei Haidaa, Sinai.

Labaginaa MOSES.

SODOM (Matthew 10:15; 11:23-24; Luke 17:29; Revelation 11:8)

Sodom, fei haraa fei gufu na guta wagina Lot. Labagina LOT. Hepalodiai gufu na rafi'inia, harana Gomorrah. Ei rama'aa ei gufu Sodom ma Gomorrah rona'aida bigi'aa watauda hafelo'a manumanu. A'a e'ei mei Haidaa na fagu'aa guapaloei gufu.

SOLOMON (Matthew 1:6-7; 6:29; 12:42; Luke 11:31; 12:27; Acts 7:47)

Solomon, hia na'uu David. Hia hemea baua haparaa ei Israel.

Hefarani mei Haidaa na fa'arewa a'a Solomon laloo mefina ma i'iginia ba tamanu nunumiana. Solomon na i'iginia ba nei fani apa'ana ba i haparaifarawaninaa ei rama'a. Mei Haidaa na fani baua apa'ana. Na mua apa'ana laraa mina ei hapara i malagufu. Ana na fania watauda manumanu.

Solomon na faduaa fei rawarawa humuu mei Haidaa. Fei na filoginaa fei humuna poroporo, fei ronado'o lolosuinaa mei Haidaa wagina ei Jew. Na fananamai fei humuu mei Haidaa.

SPIRITI APUNA

— Fei Spiriti Apuna ana fei Spiritii mei Haidaa. Hia ma mei Haidaa mawe Jesus Christ, ro'ou heai ua. Fanunu Matthew 28:19. Fei Spiritii mei Haidaa i didifaa iaa ei rona narafawe'i a'a Jesus Christ. Si'eni eni bigi'ana:

a) Ina fa'arewaiaa fei fa'uaia a'a ei rama'a. Fanunu John 16:13; 1 Corinthians 2:10-13.

b) Ina lafulafunaa rama'a a'a mei Haidaa. Fanunu Romans 8:26.

c) Ina fama'aiaa fei nunumiaa mei Haidaa a'a rama'a. Fanunu Acts 13:2; 16:6, 7.

d) Ina fani faufau a'a rama'a ba ro'aa warea ma bigi'aa ei nunumiaa mei Haidaa. Fanunu 1 Corinthians 2:4, 5.

e) Ina fawe'inaa fei losuu a'a ei fanana rama'a. Fanunu 1 Corinthians 12, 14.

STOIC Labaginaa EPICURUS.

SYCAMORE (Luke 19:4)

Sycamore hepalo mau haihai. Lomi ronapa'aa aida ba batanai fei maumauna.

SYNAGOGUE

— Minaa ei gufu ei Jew na pa'i synagogue. Rona'aida figupui lalona, pa'aa laloo fei Sabbath. Lalona rona'aida igoaa fei Bu'u Apuna ma feroinaa ei wareaa mei Haidaa. Ana rona lafulafu ma losuinaa mei Haidaa. Nefarani rona'o dududu lalona.

TALAIFALOGIA Labaginaa HANANAA FEI TALAIFALOGIA.

Tawahafi na apunai.

Ei Jew mina, rona fo'afama'eaa ei manulelele ba fana a'a mei Haidaa. Ro bigi'ia pafoo fei tawa apunaia.

TOPAZ (Revelation 21:20)

Topaz hepalo mau fananamaia mugoo.

ZEUS (Acts 14:12)

Zeus fei haraa hepalo haidaa sifisifii ei Greek. Ana harana Jupiter. Mei alo'alona Hermes.

ZION (Matthew 21:5; John 12:15; Romans 9:33; 11:26; 1 Peter 2:6)

Zion fei maugeni rona faduaa fei gufu Jerusalem pafona. Fei humuu mei Haidaa yei ma ana fawelei na apunai. Nefarani fei hara Zion ana minaa fei Jerusalem i pu o fei Jerusalem i pafea, fei gufu pafea, fei na oa wagina mei Haidaa. (Hebrews 12:22; Revelation 14:1)

Hefi'a Warea wagii fei Bu'u Apuna

Ala (Free): Jn 8:36; 1Co 9:1
Alara (Deliver): Ac 7:25; Mt 6:13
Aloa (Betray): Mk 14:10; Mk 3:19
Apunai (Holy): Ac 3:21; Mt 23:19; Mk 6:20
Apuniaa mei Haidaa, ei (Saints): Ac 26:10; Ro 1:7
Banabana (Seal): Rev 5:1
Bauaniaa ei Jew (Council): Mk 14:55; Ac 25:12
Bauaniaa humuu mei Haidaa (Priest): Mk 1:44
Bauaniaa losuu (Bishop/Elder/Overseer): 1Ti 3:1
Christ: Mk 8:29
Diware'auga (Prophecy): Mt 13:14
Dududua (Judgment): Lk 10:14
Fabaoa (Fast): Mk 2:18; Ac 13:3
Fadududua (Judge): Lk 6:37; Ac 7:7
Fafasuii fei fasu'ufufugoi (Cornerstone): Mk 12:10
Fafuafau (Leaven): Mt 13:33; Mk 8:15; 1Co 5:7
Faloloa'ia (Mercy): Lk 1:50; 1Ti 1:2
Fana a'a mei Haidaa (Sacrifice): Mk 12:33
Fananamaia gufu (Paradise): Lk 23:43; 2Co 12:4
Fani hawera o udugia (Glorify): Mk 2:12; Ac 3:13
Fani, fana (Offer): Lk 2:24; Mk 1:44
Farawaninaa o fapedugaa funua (Heal): Mk 1:34
Fasu (Lord): watauda
Fatawa (Crucify): Mk 15:13; Ac 2:36
Fa'unaia, warefa'unaia (Promise): Ac 1:4
Fawala'anaa ei spiriti: Mk 1:34
Fawanewane (Justify): Ac 13:39; Ro 3:24

Fawanewaneaa watola, mei (Mediator): Gal 3:20; 1Ti 2:5
Fawanewaneaa watolaa o'ou ma mei Haidaa (Atonement): Ro 5:11
Feroiaa law (Scribe): Mk 1:22
Fiharoharoipa'ai (Adultery): Mk 10:19
Filoginaa naranara (Repent): Mk 1:15
Fi'ugaia (Covenant): Ge 9:11; Mk 14:24; Ac 7:8
Foigia (Miracle): Mk 9:39; Ac 6:8
Futoa (Forgive): Mk 2:7
Gentile: Mk 10:33; Lk 2:32
Gutafarawania (Peace): Mk 5:34; Ro 1:7
Hafelo'a, hafelo'a bigi'a (Sin): Mk 2:5, 7
Hafi lomi i peretoo, waduhero (Hell): Lk 16:23; Mk 9:43
Hagua (Love): Mk 12:30; 12:31
Haidaa (God): watauda
Haidaa sifisifi (Idol): Ac 15:20
Hani'u (Devil): Mt 4:1; Jn 13:2
Haparaia (Kingdom): Mk 1:15; Mk 10:23; Mk 12:34
Haperararaia (Persecute): Mt 5:11; Lk 21:12; Ac 9:4
Harenua lomi i pedutoo (Eternal life): Mk 10:30; Jn 6:68
Hatofaa puda (Kiss): Lk 22:48; Ro 16:16
Hawafolo (Cross): Mk 15:32
Hawegi (Bless): Ge 1:22; Mt 5:44; Mk 10 16
Hawera (Glory): Mk 8:38; Ac 7:55
Hilala, lala (Sign): Mk 8:11
Honua, ma'aua (Honor): Ro 13:7; Jn 4:44
Huapu, humuu ma'ea (Tomb): Mk 5:2; 6:29
Humuu mei Haidaa (Temple): Mk 11:27
Humuu mei Haidaa Poroporo (Tabernacle): Ac 7:44
Humuwa (Slave): Rev 18:13; Ro 1:1
Law: Mt 5:17; Ac 13:15
Lofu (Brother) Anefua haraa Christian: Ac 15:36; 22:13
Lolo, faloloa (Defile): Mk 7:5; 7:20
Loloaa, abaa (Cleansed): Ac 10:15; Mk 1:42
Losui, udugi (Worship): Mk 5:6; Ac 24:14
Losuinaa ei haidaa sifisifi (Idolatry): 1Co 10:14; Gal 5:20
Losuu (Church): Ac 5:11; 13:1
Mamama'a (Prophet): Mk 6:4; 11:32
Mania (Tempt): Mk 1:13
Marapuaa unu (Conscience): Jn 16:8; Heb 9:9
Mefi, fanunua (Vision): Acts 9:10
Moro'aa hudii wawanei (Circumcision): Ac 7:8
Nafi (Servant): Mk 12:2; Lk 2:29
Nanamaia (Covet): Ac 20:33; Ro 13:9
Narafawe'i (Believe/faith): Mk 2:5; Ac 16:31
Naranara, laloo ia, harenua (Soul): Mk 8:36; Ac 2:27; Mk 14:34
Na'uu Rama'a (Son of Man): Mk 8:31
O'onaia unu (Hope): Ac 23:6; 1Co 13:13; Eph 4:4
Otalai nenera (Disciple): Mk 2:15
Pa'ai (Perish): Mt 18:14; Lk 13:35
Paniaa pani (Deacon): 1Ti 3:12
Papaditai (Sanctify): Mt 23:19; Jn 17:17
Pentecost: Ac 2:1
Pharisee: Mk 2:18
Pigea (Demon): Mt 12:27

Pigio, Nunumiaa unu (Flesh): Mk 10:8; 14:38
Ponohadiwe'ai (Redeem): Rev 5:9; Gal 3:13; Lk 24:21
Ponopono (Ransom): Mk 10:45
Punepunea, Nanamaia (Envy): Mk 15:10; Rom 1:29
Rabbi: Jn 1:38
Rafeia (Elect): Mk 13:20; Rom 8:33
Rawani'a warea (Gospel): Mk 1:1
Rawani'aa mei Haidaa (Grace): Ac 20:24; 1Ti 1:2
Roromaa (Darkness): Jn 8:12; Lk 1:79
Sabbath: Mk 2:23
Sadducees: Mk 12:18
Satan: Mk 1:13
Spiriti Apuna (Holy Spirit): Mk 1:8
Spiriti hafelo o loloaa (evil): Mk 9:25
Sualapara (Chasten): 1Co 11:32; Lk 23:16
Synagogue: Mk 1:21
Talai Falogia (Passover): Mk 14:1, 12
Tao (Crown): Rev 12:3; Mk 15:17; 2Ti 4:8
Tela, fatela (Save): Mt 1:21; Jn 12:47
To (Inherit): Mt 5:5; Lk 12:13
Tonaa podu o manumanuu amana (Heir): Mk 12:7
Umua (Curse): Gal 3:13; Mk 14:71
Umuia (Advocate): 1Jn 2:1
Uni'uni fifigaia (Lots): Mk 15:24
U'u (Preach): Mk 1:4
Wanewanea (Righteous): Mk 2:17; Lk 23:47
Ware ta (Thanks): Mk 8:6
Warea hanunu (Parable): Mk 3:23
Wareaa mei Haidaa (Commandment): Mk 10:19; Jn 13:34
Warefafeloaa mei Haidaa (Blaspheme): Mk 2:7; 3:29
Warefa'unai o fa'unai (Swear): Mk 14:71; Ac 2:30
Ware'oni (Hypocrite): Mk 7:6
Ware'uniaa ei hafelo'a (confess): Mk 1:5
Ei warea noranarai a'a e'ei:
New Bible Dictionary, na wa'aiaa Inter-Varsity Press
Flora and Fauna of the Bible na wa'aiaa United Bible Societies
Good News Bible